# BALTŲ RELIGIJOS IR MITOLOGIJOS RELIKTAI

## Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (XIV–XVIII a.)

---

*Šaltinių rinkinys*

Sudarė ir parengė
VYTAUTAS ALIŠAUSKAS

LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJA
2016

UDK 257.7(474.5)(091)
Ba318

Knyga parengta ir išleista vykdant
Nacionalinės lituanistikos plėtros 2009–2015 metų programos projektą
„Baltų religijos ir mitologijos reliktai
Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XIV–XVIII a.“
(projekto sutarties Nr. LIT-7-15), kurį finansavo Lietuvos mokslo taryba.

Specialusis redaktorius
LIUDAS JOVAIŠA

ISBN 978-9986-592-81-5

TURINYS

# PRATARMĖ

Prieš keletą metų įvairiais tikslais pradėjus dairytis archyvuose, paaiškėjo, jog dar galima atrasti nemažai vertingų ir mokslininkams sunkiai prieinamų liudijimų apie senojo baltų tautų pasaulėvaizdžio, jų religijos ir mitologijos reliktus. Tokios iki šiol neaktualizuotos medžiagos radosi ir senesniuose bei naujausiuose Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos šaltinių leidiniuose. Kilo mintis pradėti sistemiškas paieškas ir pasidalyti radiniais su kolegomis. Lietuvos mokslo tarybos finansavimas padėjo ketinimus paversti knygos kūnu. Ši knyga skirta pirmiausia Lietuvos mokslo bendruomenei, ypač religijos, mitologijos, etnologijos, kultūros istorijos ir antropologijos sričių tyrėjams. Antra vertus, turima vilties, jog naujų šaltinių publikacija gali sudominti mokslininkus už Lietuvos ribų – tam turėtų pasitarnauti ir lotyniškosios kiekvieno skelbiamo fragmento antraštės.

Šis šaltinių rinkinys nebūtų buvęs galimas be daugelio asmenų ir institucijų pagalbos bei palankumo. Pirmiausia reikia tarti ačiū šio veikalo specialiajam redaktoriui Liudui Jovaišai, savo dosnia draugyste, pritaikant vieną jėzuitišką metaforą, tiesusį jo autoriui Ariadnės siūlą ne tik per vertimų, bet ir per dažnai negandingą gyvenimo Labirintą. Kęstučiui Smilgevičiui esu dėkingas už nuolatinį dėmesį, moralinį palaikymą ir kalbinius patarimus, o Aliui Jaskelevičiui ir Mantui Tamošaičiui už korektoriaus pagalbą.

Dėkui Gabijai Surdokaitei-Vitienei, kolegiškai pasidalijusiai Lietuvos bernardinų misijų šaltiniais, taip pat Karoliui Tumeliui, parengusiam jų pradinį perrašą.

Žiniomis ir nuomonėmis turtino, trūkstamus tekstus iš Europos bibliotekų surinkti padėjo Vilius Bartninkas, Simas Čelutka, Justas Gečas, Kęstutis Gudmantas, Katarzyna Korzeniewska-Wołek, Reinis Norkarkls, Dainius Razauskas, Pranas Vildžiūnas. Visiems jiems esu nuoširdžiai dėkingas.

Dėkoju už geranoriškumą ir paslaugumą Romos jėzuitų archyvo (ARSI), Tikėjimo skleidimo kongregacijos istorinio archyvo, Vilniaus universiteto ir Vrublevskių bibliotekos rankraštynų darbuotojams, Mažosios Lenkijos jėzuitų provincijos ir Misijų kongregacijos archyvų vadovams Krokuvoje. Ačiū ir visiems Lietuvių katalikų mokslo akademijos darbuotojams (ypač Arūnui Streikui), vienaip ar kitaip prisidėjusiems prie šios knygos atsiradimo.

*VII idus Ianuarii,*
*Relatio pueri Iesu de Aegypto, a. D. MMXVI, Vilnae.*

# FOREWORD

A vast amount of documentation on Baltic religion and mythology was compiled and systemised in *Sources of Baltic Religion and Mythology* (SBRM), edited by Norbertas Vėlius in 1993-2005. Our publication of sources incorporates records, which are not included in SBRM, found in the archives of Vilnius, Rome, and Krakow, as well as in various old print. The texts that were originally not included in SBRM but were published in various documentary corpuses of ecclesiastical or secular documents will be considered here as new sources too. Our compilation embraces a number of records about the relics of pre-Christian religion and mythology in the Grand Duchy of Lithuania, beginning from the Christianisation of the country in 1387 until the end of 18th century. Documentary sources of the Society of Jesus are of exceptional importance. Records about the religion and mythology of Baltic people were found in their manuscripts – correspondence, necrologies, in the *Fructus spiritualis* and *Fructus missionum* (FS/FM), in printed *Annuae litterae* (A), and in *Histories* of some residential places of the members of the Jesuit order.

Because they do not fit in the chronology of the analysed period, the contemporaries' records about the pre-Christian epoch are excluded; also, retrospective or reconstructive presentations of the old religion, such as the writings of Długosz or Callimachus that are written after the after Lithuania had officially become Christian, are ignored.

The geographical boarders of this collection covers the Baltic lands of the Grand Duchy of Lithuania and Latvia (Livonia, Courland). Lithuania and Latvia, from historical point of view, are connected not only through linguistic similarities, but by political and ecclesiastical ties as well. The administrative bodies of the State and the Catholic Church worked hand-to-hand in both countries. The people who lived nearby the boarder of Lithuania and Latvia were culturally mixed. As a result, the missionaries worked in both territories simultaneously. The material concerning the Byelorussian territory of the Grand

Duchy of Lithuania is collected too. This territory underwent a complicated ethnical and cultural development, in which the Baltic and Slavic cultural elements conjoined, resulting in a unique cultural universe.

The authors of the sources are not prioritised nor categorised according to their place of origin. The local sources, of course, are more common and richer information-wise than the foreign ones. The Protestant material, which is mainly received from Latvia, was not included. It was decided to exclude Protestant material, in order to maintain the consistency of the collection, mainly because authors of Protestant sources, relying on specific theological and disciplinary presumptions, often consider Catholic worshiping and Catholic traditions as "pagan".

Each source has a number assigned to it, which is indicated in square brackets, Latin and Lithuanian title, and the reference to the source. The material of the Jesuit order is indicated with a heading, referencing to its source (e.g. A/FS/Hist).

This publication would not have been possible without benevolent help and support of many people and institutions. My greatest appreciation to the employees of *Archivum Romanum Societatis Iesu, Archivio Storico de Propaganda Fide*, Manuscript departments of Vilnius University library and of the library of the Lithuanian Academy of Sciences. I would also like to thank the executives of the Archive of the Minor Poland of the Society of Jesus and Archive of Congregation of the Mission in Krakow. The research was funded by the Research Council of Lithuania.

*VII idus Ianuarii,*
*Relatio pueri Iesu de Aegypto, a. D. MMXVI, Vilnae.*

# ĮVADAS

Baltų religijos ir mitologijos šaltinių rinkiniai rengiami ir skelbiami daugiau kaip šimtą metų. Lenkų filologas-klasikas ir mitologijos tyrinėtojas Antonis Mierzyńskis (1829-1897) Varšuvoje 1892-1896 m. paskelbė chronologine tvarka sudėtų „šaltinių lietuviškajai mitologijai" dvitomį rinkinį, pasibaigiantį XV a.[1] Darbą pratęsti sutrukdė autoriaus mirtis. Nors ir pavadinta „lietuviškąja" šio rinkinio medžiaga *de facto* apima visą baltų tautų arealą. Pratarmėje Mierzyńskis brėžia takoskyrą tarp ikikritinių (pvz. Narbuto ir Kraševskio) lietuvių mitologijos tyrimų, neatitinkančių „pagrindinių ir būtinų reikalavimų"[2] bei moderniosios etnologijos ir religijotyros darbų. Rinkinys orientuotas į pozityviojo mokslo idealą – skelbiamas filologiškai patikimas šaltinio tekstas, dalykinis komentaras, kritinė turinio analizė, atitinkanti to meto mokslo lygį. Galbūt jusdamas tendenciją preparuoti klasikinius šaltinius neva juos apvalant nuo nereikalingo kontekstinio balasto, Mierzyńskis pastebi: „Kartkartėmis gali susidaryti įspūdis, kad ištrauka esanti per ilga, arba – dar blogiau – nereikalinga. Darome taip sąmoningai, kad ji būtų suprantamesnė ir kad parodytume jos ryšius su visu tikrojo autoriaus tekstu, o ne su komentatoriaus žodžiais"[3]. Pirmo spausdinto svaraus baltų mitologijos šaltinių rinkinio sudarytojas pripažino ribotas savo galimybes jį parengti išsamų ir nubrėžė galimas medžiagos paieškos kryptis. Wilhelmo Manhardto (1831-1880) rinkinys, parengtas kiek anksčiau negu Mierzyńskio, apie 1870 m., tačiau pasirodė Rygoje gerokai po autoriaus mirties, 1936 m.[4] Jis pralenkė Mierzyńskio

1 Antoni Mierzyński, *Mythologiae Lituanicae Monumenta. Źródła do mytologii litewskiej: od Tacyta do końca XIII wieku*, Warszawa: P. Szymanowski, 1892; Antoni Mierzyński, *Mythologiae Lituanicae Monumenta. Źródła do mitologii litewskiej.* Cz. II, *wiek XIV i XV*, Warszawa: P. Szymanowski, 1896. „Pratarmės" vertimas į lietuvių kalbą (vertė Jonas Pilypaitis): *Lietuvių mitologija*, t. 1, par. Norbertas Vėlius, Vilnius: Mintis, 1995, p. 372-374.

2 *Lietuvių mitologija*, t. 1, p. 372.

3 *Ibid.*, p. 373.

4 Wilhelm Manhardt, *Letto-Preußische Götterlehre* (Latviešu literāriskā biedrība / Magazin der Lettisch-Literärischen Gesellschaft, 21), Riga, 1936 (persp. Hannover-Döhren: v. Hirschheydt, 1971; Dieburg: Tolkemita, 1980).

veikalą tiek chronologiniu atžvilgiu (nuos seniausių laikų iki XVIII a.), tiek šaltinių įvairove (Manhardtas pasinaudojo ir archyvų ištekliais). Įvairiakalbiai šaltiniai pateikiami dažniausiai neversti, jie menkai atskirti nuo plačių komentarų, tad knyga nebuvo lengva suprasti ir naudotis. Kai Mierzyńskis skatino lenkus ir lietuvius baltų mitologijos tyrėjus pereiti nuo romantinių ikikritinių kompiliacijų prie pozityvistinių metodų, Manhardto, puikiai įvaldžiusio šiuos metodus, užmojis buvo baltų mitologiją įtraukti į germanų mitologijos tyrimų lauką. Jo veikalas, pavadintas „latvių-prūsų mokymu apie dievus" buvo paženklintas ideologiškai. Rinkinyje pateikiama šaltinių, tad ir istorijos subjektų, periodizacija perteikia tipingą vokiško kultūrinio imperializmo perspektyvą: pradedama seniausiais laikais iki „pirmųjų germanų užkariavimų", tęsiama pirmu ir antru vokiečių viešpatavimo šimtmečiu, pereinama prie reformacijos, galiausiai priduriami skyriai su XVI a. pab.-XVII a. pr. jėzuitų pranešimais iš Lietuvos, žiniomis apie pagonybę Latvijoje, Kurše ir Lyviuose bei Prūsijos autorių liudijimais apie „lietuviškąją pagonybę" XVII-XVIII a. Parengtas ir rūpestingai komentuotas įtakingo vokiečių mitologijos tyrinėtojo, rinkinys ilgam tapo parankiniu baltistinių studijų veikalu.

Prieš dešimtį metų (2005) baigtuose leisti Norberto Vėliaus parengtuose *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniuose*[5] buvo susistemintas ir mokslininkams patogiu pavidalu pateiktas didžiulis iki tol žinotos medžiagos masyvas, apimantis šaltinius nuo seniausių laikų iki XVIII a. pab. Į šį keturtomį įtraukti beveik visi (keleto fragmentų dėl neaiškių priežasčių trūksta) Manhardto surinkti šaltiniai, taip pat esama papildymų naujais radiniais ir kelių didesnių archyvinių fragmentų publikacijomis. Visi šaltiniai būrio istorikų bei filologų buvo išversti į lietuvių kalbą ir aprūpinti įvadine faktografine bei bibliografine informacija. BRM klausimai aptarti Vėliaus parašytuose glaustuose įvaduose, negožiančiuose pačių šaltinių. Sudarytojo mokslinės ir galbūt vertybinės preferencijos lėmė, kad vėlesniems šaltiniams buvo skiriama mažiau dėmesio: „B[altų] R[eligijos ir] M[itologijos] šaltiniai nevienodai reikšmingi ir nevienodai patikimi. Vertingiausi – parašyti dar tebesant gyvai BRM sistemai, mažiau vertingi tie, kurie buvo sukurti įvedus krikščionybę, uždraudus viešą senųjų dievų garbinimą, išdraskius kulto vietas, išvaikius arba išžudžius žynius, kai senosios kulto apeigos pavienių visuomenės sluoksnių tik slapta ir supaprastinta forma bebuvo atlikinėjamos, kai kito svarbiausiųjų dievų samprata ir žynių padėtis."[6]

5 BRMŠ = *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, t. I–IV, sud. N. Vėlius, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1996–2005. (T. I: nuo seniausių laikų iki XV a. pab.; t. II: XVI a.; t. III: XVII a.; t. IV: XVIII a.)

6 BRMŠ I, p. 9.

Šis retrospektyvus, į „grynąją“ ikikrikščioniškąją religiją orientuotas žvilgsnis, sąlygojantis daugmaž visą Vėliaus kūrybą, neabejojimas realiu BRM sistemos buvimu marginalizavo vėlyvuosius duomenis ir išstūmė juos iš savarankiškų tyrimo objektų skaičiaus. Gal dėl šių priežasčių į keturtomį liko neįtraukti kai kurie jau seniai mokslininkų paskelbti unikalūs BRM šaltiniai, pvz. randami Jozefo Kleijntjensso dvitomyje (žr. toliau). Antra vertus, pats sudarytojas leidinio pratarmėje konstatavo, „kad yra dar daug rašytinių šaltinių, į kuriuos iki šiol mokslininkai nebuvo atkreipę dėmesio, tačiau aprėpti juos visus trūko jėgų ir laiko“[7]. Kaip matyti tiek iš sudarytojo pratarmės, tiek iš paties veikalo, nebuvo peržvelgti visi spausdinti šaltiniai, juo labiau nebuvo mėginta atlikti sistemiškos šaltinių paieškos Lietuvos ir užsienio archyvuose.

Istoriškai susiklosčiusi BRM šaltinių korpusų konceptualinė įvairovė bei perspektyva rasti į minėtuosius korpusus neįtrauktos medžiagos, paskatino parengti naują, irgi savitais principais paremtą šaltinių rinkinį. Toliau bus aptarta šio rinkinio, „Baltų religijos ir mitologijos reliktų XIV-XVIII a. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje“, aprėptis ir sandara.

## ŠALTINIŲ ATRANKOS IR SKELBIMO PRINCIPAI

### Rinkinio teorinės ir metodinės prielaidos

Kaip rodo pats mūsų knygos pavadinimas, šis maloniojo Skaitytojo dėmesiui pateikiamas BRM šaltinių rinkinys skiriasi nuo ankstesniųjų daugeliu atžvilgių. Tai nėra BRMŠ I-IV papildymai, nors dauguma skelbiamų šaltinių nėra patekę į pastarąjį monumentalų rinkinį. Mūsų tikslas – tyrėjams pateikti liudijimų apie iki- / parakrikščioniško baltų tautų ar genčių pasaulėvaizdžio reliktus nuo krikščionybės įvedimo Lietuvoje 1387 m. iki XVIII a. pabaigos kiek įmanoma išsamesnį rinkinį. Tie liudijimai atrinkti pagal apibrėžtus kriterijus, didžiuma jų – nauji arba mažai žinomi, iki šiol neaktualizuoti lietuviškaisiais mitologijos, religijos ar kultūros antropologijos tyrimais.

Antraštėje minima baltų tautų (genčių) „religija ir mitologija“ yra veikiau duoklė mokslinei konvencijai. Mūsų rinkinys remiasi kiek kitomis teorinėmis ir metodinėmis prielaidomis. BRM matoma kaip dalis to, ką galime pavadinti senuoju baltų tautų (genčių) „pasaulėvaizdžiu“, šiuo konceptu apimdami ir kitus archajinio pasaulio išsakymo būdus, pvz. folklorą, mediciną arba

[7] BRMŠ I, p. 9.

vadinamuosius prietarus. Visi šie išsakymo būdai suprantami kaip kylantys iš bendruomenėje išgyventos, per paskirybes atsiskleidžiančios gamtinės ir socialinės-kultūrinės pasaulio visumos. Tokie išsakymai gali būti interpretuojami kaip „poetiniai", t.y. kuriamieji įvardijimai, atskirus tikrovės pjūvius padarantys žmogiškojo pasaulio (taigi ir pasaulėvaizdžio) dalimi. Priimant tokį požiūrį, leistina ir tam tikra šios patirties fenomenologinė rekonstrukcija, tiesa, neatstojanti ir nepanaikinanti kitų, istorinių, tyrimo laukų ir metodų[8]. Maža to, pati „baltų religijos" sąvoka, išpopuliarinta fundamentalaus Norberto Vėliaus šaltinių rinkinio, yra šiek tiek pavojinga metodiškai. Jau pati „baltų" sąvoka yra lingvistikos mokslo konstruktas[9]. Jo ekstrapoliacija, nors ir negalėtų būti laikoma neteisėta[10], vis dėlto gali sudaryti įspūdį, kad kažin kokiu metu egzistavo vieninga ir sistemiška „baltų religija". Tegu ir labai apmaudu, bet nesama jokių šaltinių, patvirtinančių ne tik vieningos senovės baltų genčių, bet net ir vieningos senosios lietuvių religijos buvimą. Šaltinių informacija veikiau leistų kalbėti gyvavus daugelį susiliejančių ir vėl išsiskiriančių kompleksų, sudarytų iš įvairiausiai besijungiančių elementų (dievybių, mitų, ritualų, papročių, normų). Taip būtų galima kalbėti apie sinchronines ir diachronines „baltiškojo" pasaulėvaizdžio variacijas, kurių nė viena nėra savaime (bent jau moksliniu požiūriu) vertingesnė už kitą. Pasaulėvaizdžio sąvoka neblogai paaiškina ir kai kurių archajinių elementų gyvybingumą. Krikščionybė nebūtinai paneigia visą senąjį pasaulėvaizdį, net ir atmesdama jo mitinį įprasminimą. Ištisi senojo pasaulėvaizdžio klodai gali būti naujai mitiškai ar religiškai perprasminti. To puikus pavyzdys – katalikų liturginis kalendorius, suteikiantis formą ir gamtos bei ūkio darbų ciklui arba skirtingas gyvenimo sritis globojančių šventųjų figūros. Antra vertus, toks įvairių senojo pasaulėvaizdžio klodų perprasminimas palieka atvirus kanalus mažiau reikšmingiems seniesiems elementams be pokyčio įeiti į naują religinę ir socialinę tikrovę, šį kartą jau vadinamųjų prietarų arba papročių pavidalu. Negana to, tam tikromis sąlygomis senojo pasaulėvaizdžio paveldo pagrindu gali rastis naujų vaizdinių, kuriuos galima pavadinti jau ne iki- bet para-krikščioniškais. Egzistuodami šalia krikščioniškojo pasaulio matymo jie, net ir susipynę su

8 Plačiau žr. Vytautas Ališauskas, *Sakymas ir rašymas: kultūros modelių tvermė ir kaita Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*, Vilnius: aidai, 2009, p. 66-67, o p. 67-71 siūlomas tokios fenomenologinės rekonstrukcijos apmatas.

9 Paliekame nuošalyje geopolitinius šios sąvokos aspektus; apie „baltų" termino daugiaprasmiškumą žr. Pietro Umberto Dini, *Baltų kalbos: Lyginamoji istorija*, Vilnius: MELI, 2000, p. 21-23.

10 Reikėtų tikėtis, kad kalbėdamas apie „senąją baltų (lietuvių, latvių prūsų) religiją ir mitologiją" (BRMŠ I, p. 7), Vėlius šį apibūdinimą supranta veikiau kaip bendriausią klasifikacinę sąvoką, aprėpiančią įvairių epochų ir sričių religinių elementų kompleksus.

tradicijos perduotais reliktais, patiria savą istorinę raidą. Šie elementai deramai atspindimi ir mūsų rinkinyje. Identifikuoti tokius parakrikščioniškus pasaulėvaizdžio dėmenis ir aptarti jų evoliuciją – ateities tyrimų reikalas.

Kadangi „pasaulėvaizdžio" sąvoka neimplikuoja mitinės, teologinės ar tiesiog religinės sistemos, ji nereikalauja (nors ir neneigia) tyrėjų pastangų kurti formaliai koherentišką vaizdą, neva atkuriantį kadaise, iki krikščionybės įsigalėjimo, egzistavusią tikrovę. Tai leidžia formuluoti kitokius šaltinių vertinimo kriterijus. Atsisakę pirmapradės koherencijos prielaidos, galime teigti, jog šaltinių informacijos unikalumas, prieštaringumas ar išsiskyrimas nėra jų nepatikimumo rodiklis, tokiu atveju ir neprivalu atsirinkti „vienintelį teisingą" liudijimą. Maža to, variantai, variacijos ir net prieštaravimai atskleidžia visą tiriamojo pasaulėvaizdžio turtingumą ir dinamiką. Išlikę šaltiniai, perteikiantys arba pretenduojantys perteikti ikikrikščioniškojo laikotarpio pasaulėvaizdį yra labai fragmentiški, sunkiai interpretuojami, dažniausiai vėlyvi, ne visada remiasi patikima informacija, kai kada jie tėra erudicinės rekonstrukcijos. Savo ruožtu, kalbėdami apie senojo pasaulėvaizdžio reliktus krikščioniškojoje epochoje, turime kad ir nevisišką, tačiau gan platų ir patikimą vaizdą. Šie reliktai iki šiol buvo daugiau tiriami, siekiant rekonstruoti ikikrikščioniškąją baltų religiją ir mitiką. Tai teisėtas (tam tikru laipsniu ir produktyvus) noras bei mėginimas, tačiau šiandienei antropologijai rūpi daug platesni tyrimo laukai. Nauji šaltiniai, sujungti su jau turimu korpusu, įtikinamai parodo, jog senojo pasaulėvaizdžio reliktai yra patys savaime vertingas tyrimo objektas. Nepriklausydami „aukštajai" kultūrai, jie atskleidžia XIV-XVIII a. „žemųjų", „tylinčiųjų" LDK visuomenės sluoksnių vertybes, tikrovės suvokimą ir aiškinimą.

## Rinkinio aprėptis

*Chronologinę* šio šaltinių rinkinio aprėptį lėmė jo koncepcija. Kadangi į jį įtraukiami liudijimai apie senojo baltų pasaulėvaizdžio *reliktus*, čia sutelkti šaltiniai, atspindintys epochą tik, kaip jau minėta, nuo Lietuvos christianizacijos pradžios valstybiniu lygiu (nuo 1387 m.) iki LDK valstybingumo žlugimo ir jos gyvenimo formų sunykimo XVIII a. pab.[11] Tad į chronologinius rėmus netelpa amžininkų liudijimai apie ikikrikščioniškąją epochą; neįtraukiami

[11] Šią chronologinę ribą pakankamai pagrindė Norbertas Vėlius. Pagrindinis jo argumentas – pradėjus intensyviai rinkti tautosaką ir etnografinę medžiagą, atsirado naujo pobūdžio šaltinių masyvas, „o senojo tipo rašytinių šaltinių reikšmė pastebimai sumažėjo" (BRMŠ I, p. 9). Čia dar galima taip pat paminėti radikalius socialinės bei ekonominės sanklodos pokyčius Lietuvai patekus į Rusijos Imperijos valdžią ir yrant tradicinei feodalinio kaimo gyvensenai.

ir retrospektyvūs ar rekonstrukciniai sisteminiai ar fragmentiški senosios religijos aprašymai, tokie, kokie randami Dlugošo ar Kalimacho veikaluose, sukurtuose jau po krikščionybės priėmimo Lietuvoje. Šiuo atžvilgiu mūsų rinkinys skiriasi nuo BRMŠ, kuriuose su vienalaikiais liudijimais koegzistuoja įvairiose epochose sukurti ikikrikščioniškų baltų religinių tikėjimų ir praktikų aprašai. Motiejaus Stryjkovskio rankraštinės istorijos ištraukos (dažniausiai jų branduolį sudaro lietuviškos frazės) čia skelbiamos ir traktuojamos ne kaip senosios Lietuvos tikėjimų bei apeigų aprašas, bet kaip autoriui vienalaikės konkrečios tikrovės (tikėjimų, papročių, apeigų) atspindys, anachronistiškai įterptas į heterogeniškos medžiagos pagrindu suręstus pasakojimus apie „pagonišką" Lietuvą.

Nesilaikant „vertybinio" požiūrio į šaltinius, vėlesnieji radiniai taip pat branginti kaip ankstyvieji, todėl ir XVIII a. šaltinių sistemiškai ieškota tiek archyvuose, tiek leidiniuose. Tokios paieškos leido surinkti įvairiais atžvilgiais svarbios medžiagos, esmiškai praplečiančios labiau į kompiliacinius leksikografijos paminklus orientuotą BRMŠ IV.

Šaltinių tekstai dedami chronologine tvarka – pagal metus; ten, kur retais atvejais metai neaiškūs – pateikiami šimtmečio gale. Ištraukų iš senųjų leidinių datos, kai įmanoma, nurodomos kaip galima ankstenės, jei žinomas jų parašymo laikas – pagal jį, jei ne – pagal kitus požymius. Ties atitinkamais metais įterpiamos nuorodos į rinkinio kriterijus atitinkančius šaltinius, skelbtus BRMŠ tomuose; numeris pažymimas asterisku (*). Jos palydimos minimaliomis anotacijomis. Šitaip norima skaitytojui pateikti liudijimų apie XIV-XVIII amžių BRM reliktus visetą.

*Geografinė* rinkinio aprėptis – LDK baltiškosios žemės, į jas sąlygiškai įskaitant ir Latviją. Lietuvą ir Latviją šiuo atveju jungia ne tik kalbinė giminystė, bet ir istoriniai-politiniai ryšiai. LDK ir Latvija (Livonija, Kuršas) buvo glaudžiai susijusios tiek valstybinės, tiek bažnytinės administracijos atžvilgiu, paribiuose tautos buvo sumišusios, dažnai tie patys misionieriai veikė abiejose teritorijose. Taigi, latviška medžiaga įdomi ir religijos sociologijos požiūriu – ji leidžia palyginti dviejų baltų tautų ikikrikščioniškų reliktų išlikimą bei raidą krikščioniškoje epochoje, taip pat parakrikščioniškų arba sinkretinių elementų formavimąsi.

Atskirai paminėtina medžiaga iš baltarusiškosios LDK. Šios teritorijos patyrė sudėtingą etninės bei kultūrinės raidos procesą, kuriame įvairiomis dalimis jungėsi baltiški ir slaviški dėmenys, sudarydami savitą visumą. Bandymas

išdistiliuoti grynai baltiškus elementus vargu ar gali būti sėkmingas, juo labiau, kad dažnai neįmanoma nustatyti slaviškųjų ir baltiškųjų dėmenų tarpusavio sąveikos tipo ir chronologijos. Baltarusiškos medžiagos svarbą liudija tai, kad ji vis produktyviau naudojama lietuvių mokslininkų tyrimuose[12]. *Mutatis mutandis* tą patį galima pasakyti apie finougriško (bei slaviško) pasaulėvaizdžio dėmens reikšmę dabartinės Latvijos teritorijoje. Galiausiai, mes kol kas negalime drąsiai teigti, kad ir iki krikščionybės gyvavusios baltiškojo pasaulėvaizdžio formos buvo sterilios, o slaviški ar finougriški reliktai atnešti „iš šono" jau po krikščionybės įvedimo.

Kaip religijotyrai ar etnologijai pravartūs pavyzdžiai ir paralelės taip pat pateikiamas vienas kitas atvejis iš slaviškų sričių (Smolensko, Ukrainos).

Mūsų rinkinyje, kitaip negu BRMŠ, atsisakytą šaltinių, liečiančių prūsų gentis. Tam būta keleto priežasčių. Pirma, kitaip negu Latvijos, Prūsijos politinė atskirtis LDK atžvilgiu faktiškai buvo visiška, o savarankiška religinė, socialinė ir kultūrinė jos raida lėmė ir kitokių negu LDK teritorijoje reliktų išsaugojimą bei jų transformacijas. Antra, senoji prūsų religija, mitologija ir gyvensena jau iki krikščionybės įsigalėjimo sudarė visiškai atskirą kultūrinį kompleksą. Vėlesnė dalinė Prūsijos lituanizacija šio atskirumo nepanaikino, tik praturtino jį sinkretiniais elementais. Trečia, dauguma svarbių šaltinių yra sukurti protestantų autorių arba protestantiškos administracijos, o protestantiškos kilmės šaltinių į mūsų rinkinį apsispręsta neįtraukti (žr. žemiau). Galiausiai tenka konstatuoti, jog prūsiškųjų šaltinių korpusas iki šiol nėra sulaukęs atskiro ir nuodugnaus tyrimo. Antai, BRMŠ pateikiami Prūsiją liečiantys šaltiniai sudaro esmingą korpuso dalį, tačiau juos atrenkant nepaisoma, kuri informacija yra pirminė, o kuri antrinė, praleidžiami ištisi reikšmingi fragmentai, nes iki šiol nėra patenkinamai ištirtas šaltinių originalumo laipsnis, tarpusavio santykiai, patikimumas. Tai ypač taikytina spausdintiniams veikalams: jie dažnai atkartoja vienas kitą, kai kada mechaniškai, tiesiog plagijuodami, kai kada įterpdami naujos informacijos, kai kada ją praleisdami. Tad norint esmiškai papildyti prūsiškąją medžiagą, būtina ne tik atlikti papildomus archyvinius ar šaltinių leidinių tyrimus, bet ir naujai peržvelgti visą iki šiol naudotą medžiagą.

Šaltinių *autoriai* neskirstomi pagal geografinę kilmę ar tautybę – lygiomis įtraukiami ir vietiniai, ir užsienio šaltiniai. Be abejonės, vietos šaltinių esama daug daugiau ir turiningesnių. Į rinkinį nepateko protestantiška medžiaga,

12 Pvz., Nijolė Laurinkienė, *Žemyna ir jos mitinis pasaulis*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2013.

daugiausia iš Latvijos. Nuoseklumo dėlei atsisakoma tiek naracinių ar istoriografinių, tiek dokumentinių šaltinių. Išimtis padaryta tik Jono Lasickio veikalo anotacijai (žr. paaiškinimą *ad locum*).

Protestantiškos medžiagos atsisakyta labiausia siekiant rinkinio vientisumo. Protestantiškų šaltinių autoriai kaip „pagonybę" traktuoja valstiečių katalikiško maldingumo apraiškas, papročius, atsiradusius veikiant katalikybei; kitokia bažnytinė bei socialinė disciplina formuoja ir kitokią negu katalikų optiką, dėl kurios dokumentuose (pvz. bažnyčių vizitacijose) iškeliama vienų reiškinių ar reikalavimų reikšmė prieš kitus.

Livonijos protestantiškosios istoriografijos bei leksikografijos sąsajos su prūsiška istoriografine tradicija lemia tai, kad protestantiškoji informacija tampa eklektiška, prieš naudojant turi būti labiau išgryninama. Tai nieku būdu nemenkina jos svarbos, tačiau skatina ją rinkti ir tyrinėti naudojantis kiek kitais principais bei metodais, negu įprasti tiriant katalikiškus šaltinius. Laikinai protestantiškų šaltinių stoką gali užpildyti BRMŠ pateikiamas pastarųjų rinkinys, daugiau ar mažiau atkartojantis Manhardtą. Deja, jis nėra išsamus ne tik Prūsijai, bet (gal net labiau) ir Latvijai. Šalia Manhardto ir BRMŠ publikacijų liko nemenkas paskirai jau skelbtų ir dar netyrinėtų, mažai sutvarkytų, archyvinių Livonijos protestantiškųjų šaltinių klodas[13]. Tad Prūsijos ir Latvijos protestantiškų šaltinių korpusas, pateikiantis kritiškai pertvarkytą žinomą ir naujai rastą medžiagą, tebelieka senojo pasaulėvaizdžio tyrėjų *desideratum*.

Šaltinių atranka *turinio* atžvilgiu gana paprasta. Į leidinį sutelkti ne tik visi į BRMŠ nepatekę minėtus chronologinius rėmus atitinkantys ikikrikščioniškojo pasaulėvaizdžio reliktų aprašai, bet visi „pagonybės", „prietarų", „kerėjimų", „raganavimų" ir pan. paminėjimai šaltiniuose, kad ir visiškai formalūs. Net ir tokie paminėjimai turi istorinę ir sociologinę vertę – jie liudija problemos matymą katalikiškoje sielovadoje, pateikia informacijos apie geografinį paplitimą, galiausiai tokių paminėjimų dinamika leidžia spręsti apie „pagonybės" ir panašių dalykų matomumą. Konteksto dėlei dedama ir pora ankstyvesnių

[13] Iš spausdintinių šaltinių rinkinių mūsų temai reikšmingiausi: K. Bregžis, *Baznīcu vizitāciju protokoli: izraksti par jautājumu: Kristīgās ticības cīņa ar latvju tautas reliģiju*, Riga, 1931; L. Sloka, *Vidzemes draudžu hronikas*, t. I-III, Riga, 1925-1927; idem, *Kurzemes draudžu hronikas*, t. I-III, Riga, 1928-1934; K. Tetsch, *Curlandische Kirchegengeschichte*, Riga-Leipzig, 1767-1769, p. 15-43. Lietuviškos publikacijos vertos XVII a. vilkolakių bylos: H. Bruiningk, „Der Werwolf in Livland und das letzte im Wendenschen Landgericht und Dörptschen Hofgericht i. J. 1692 deshalb stattgehabte Strafverfahren", in: *Mitteilungen aus der livländischen Geschichte* 22, 1922-1928.

LDK religinės būklės aprašų, kur „pagonybės" likučiai autorių ignoruojami. Tai galimai atspindi pradinį politinio ir bažnytinio elito neinformuotumą ir abejingumą liaudies christianizacijai. Taip pat sutelkti nelabai gausūs, bet reikšmingi „asmenų be jokio tikėjimo" paminėjimai. Svarbios ir žinios apie gyvenimą nekrikščioniškoje santuokoje, kuri, regis, šaltinių autorių skiriama nuo gyvenimo „susimetus". Įtraukta visa, kiek pavyko surinkti, statistinė medžiaga, randama jėzuitiškuose šaltiniuose. Jos interpretacija nėra lengva – ne visada aišku, ar kalbama tik apie per išpažintį pasisakytus nusižengimus katalikų religijos normoms, ar ir apie misijų metu patirtus atvejus. Neaišku, kiek naujų asmenų per kitas misijas atliko išpažintį ir kiek senų kartojo tas pačias „prietarų" praktikavimo nuodėmes. Vienur kitur pateikiami ir kitokių nusižengimų ar nuodėmių skaičiai – jie sudaro foną „prietarų", „kerėjimų" ar pan. statistikai. Daug kur nurodomi bendri išklausytų išpažinčių skaičiai bent iš dalies leidžia nustatyti prietarų laikymosi ar bent jų pripažinimo nuodėme mastą.

Raganavimo ir raganavimo bylų aprašymai, rasti archyvuose, įtraukiami lygia greta su kitais šaltiniais, tačiau į rinkinį neinkorporuoti Konstantino Jablonskio surinkti teismų dekretai, taip pat nėra nuorodų į Jablonskio ir Jaso parengtas, iš dalies BRMŠ pakartotas, raganų bylas[14].

Į rinkinį nepateko neretai pasitaikantys naujosios rašytinės kultūros kultūros savimonę atliepiantys pasakojimai apie krauju pasirašytus kontraktus su velniu, kitų grynai krikščioniškajai mitologijai priklausančių reiškinių aprašymai. Tokiais nelaikomi pasakojimai apie inkubus, kadangi pastarųjų sąsajos su aitvarais lietuviškoje mitologijoje darosi vis aiškesnės, o naracinės medžiagos negausumas nesunkiai paaiškiamas temos moraliniu delikatumu. Pateikiami ir krikščioniškosios dogmatikos neatitinkantys pasakojimai apie vaiduoklius, dažnai šaltiniuose vadinamus romėnišku pagonišku „lemūrų" – pikta linkinčių vėlių vardu. Į rinkinį įtraukta informacija apie sinkretinius (jungiančius ikikrikščionišką pasaulėvaizdį ir krikščionybę) reiškinius, taip pat ir žinios apie tai, kaip bažnytinės sakramentalijos (šventas vanduo, duona, druska ir t.t.) bei krikščioniški papročiai tampa senųjų apeigų ir papročių substitutu – dažnai tai supranta ir konstatuoja patys misionieriai.

Skelbiant šaltinius stengtasi laikytis jau Mierzyńskio rekomenduoto principo „informatyviąją" teksto dalį pateikti su platesniu autoriniu kontekstu, net jei iš pirmo žvilgsnio tas kontekstas atrodytų labiau retoriškas, negu informatyvus.

14 *Raganų teismai Lietuvoje*, parengė Konstantinas Jablonskis ir Rimantas Jasas (*Lietuvos teisės paminklai II*), Vilnius: Mintis, 1987.

Šaltinių *naujumas* yra itin svarbus atrankos kriterijus. Naujais laikomi ne tik iki šiol nežinoti, archyvuose glūdėję šaltiniai, bet ir skelbti mokslininkų parengtuose skirtingo pobūdžio bažnytinių ir pasaulietinių dokumentų rinkiniuose, tačiau neįtraukti į BRMŠ; jie paprastai iki šiol visai netyrinėti arba menkai tyrinėti ir naudoti šiuolaikinių mokslininkų, iš dalies ir dėl to, kad liko neversti į lietuvių kalbą. Vienas tokių korpusų, kupinas informacijos, susijusios su ikikrikščioniškaisiais reliktais, yra Jozefo Kleijntjensso SJ Latvijos jėzuitų istorinių šaltinių rinkinys[15]. Išėjęs pervartų laiku (1940-1941 m.), jis buvo sunkokai gaunamas ir liko mažai žinomas Lietuvos mokslininkams. Nors minimo BRMŠ bibliografijose, jo tekstai nebuvo atrinkti keturtomiui, o jo medžiaga, kartais unikali, menkai atsispindėjo XX a. Lietuvos ir užsienio mokslininkų tyrimuose.

Mūsų šaltinių rinkinyje esama ir šiek tiek tekstų, jau skelbtų BRMŠ. Pirmiausia – tai jėzuitų šaltiniai, jie įtraukti norint sudaryti jų korpusą (žr. žemiau); drauge pasistengta pateikti ilgesnes ar tikslesnes, negu jau publikuotos, ištraukas, o kartais ir autentiškesnę, rankraštinę, versiją. Vienu kitu retu atveju pakartojamos ir ne jėzuitų dokumentų ištraukos, jei atrodė, kad būtų prasminga įtraukti su jomis tiesiogiai susijusią ir nepaskelbtą (pv. iškupiūruotą ar per anksti nutrauktą) teksto dalį, arba (itin retai) jei BRMŠ redakcijos ar vertimai netenkino mokslinių reikalavimų. Net kartojant BRMŠ skelbtus tekstus, jie skelbiami iš originalių dokumentų, visada pateikiant ir naujus, viliamės, jautresnius turinio specifikai, jų vertimus.

## Šaltinių skelbimo principai

Šio rinkinio tikslas, kaip minėta, pateikti naujos medžiagos baltų pasaulėvaizdžio, religijos, mitologijos, taip pat LDK christianizacijos procesų tyrinėtojams ir kitiems mokslininkams. Nesiekta pristatyti lotynų kalbos, kuria parašyta dauguma skelbiamų tekstų, istorinių ypatybių ar raidos, juo labiau, kad dalis pastarųjų imta iš šaltinių mokslinių publikacijų, leistų skirtingose šalyse įvairiu laiku, redaguotų pagal skirtingus principus. Galiausiai ir patys pateikiami fragmentai dažnai yra nedideli, tad negali patikimai atspindėti rašto kalbos kaitos. Tad norint lotyniškus šaltinius pateikti kuo patogesnius naudoti specialaus filologinio išsilavinimo neturinčiam mokslininkui, redaguojant rinktasi paprastinimo ir vienodinimo strategija:

[15] *Fontes historiae Latviae Societatis Jesu.* Pars I, collegit Dr. J. Kleijntjens / Latvijas vēstures avoti Jezuitu ordena archivos. I dala, sakārtojis Dr. J. Kleijntjenss, Latvijas vēstures Instituta apgādiens, 1940; *Fontes historiae Latviae Societatis Jesu.* Pars II, collegit Dr. J. Kleijntjens / Latvijas vēstures avoti Jezuitu ordena archivos. II dala, sakārtojis Dr. J. Kleijntjenss, Apgāds Latvju grāmata, 1941.

- be atskiro žymėjimo išskleistos įprastinės, abejonių nekeliančios kontrakcijos ir santrumpos;
- įvairuojančios žodžių gramatinės lytys paprastai keičiamos į taisyklingas arba pagrindines;
- vienodinama įvairuojanti rašyba, pvz. *faemina*, *foemina*, *femina* vienodinama į *femina* (atkreiptinas dėmesys, kad apskritai rankraščiuose ne visada įmanoma atskirti *ae* ir *oe*); *sylva*, *silva* vienodinama į *silva* (nors statistiškai ir dominuoja rašyba *sylva*); *v* ir *u* rašoma pagal dabartinę fonetiką;
- didžiosios raidės paliekamos tik ten, kur jos turi stilistinę prasmę;
- viduramžines žodžių lytis stengtasi „grąžinti" į klasikines;
- skyryba tvarkoma orientuojantis į lietuvių kalbos skyrybos principus.

Lotyniškų tekstų ne lotyniškus intarpus (dievybių vardus, vietovardžius, kitakalbes frazes) stengiamasi perteikti paraidžiui, taip, kaip yra šaltinyje, ypač teonimų ir vietovardžių atveju. Tas pat tinka ir šaltiniams, parašytiems kitomis kalbomis. Teonimų įvairavimas tame pačiame šaltinyje netraktuojamas kaip klaida ir atskirai nežymimas.

Lenkiški tekstai neredaguojami, nes šios knygos sudarytojas nėra tikras, kad LDK rankraštiniams tekstams besąlygiškai tinka įprastos lenkų istorinių tekstų modernizavimo taisyklės[16]. Lietuviškų šaltinių rašyba kiek supaprastinta.

Skelbiant dokumentus vartojami šie ženklai:

<...> sugadintas arba neįskaitomas tekstas; vertime taip pažymima rekonstruotas žodis.

[...] skelbiant dokumentą praleistas fragmentas.

........... skelbiant praleista eiliuoto teksto eilutė(s).

[žodis] dėl aiškumo į vertimą įterptas žodis.

Kai yra išlikęs pradinis rankraštinis variantas ir spausdintinis (ne mokslinės publikacijos) tekstas, šaltinis skelbiamas iš rankraščio; spausdintinių *Annuae litterae* ir kai kurių kitų šaltinių skirtumai nuo rankraščio nurodomi aparate po lotyniško teksto; kai kildavo abejonių dėl mokslinės publikacijos tikslumo (pvz. Stryjkovskio), rinkinio publikacijos pagrindu taip pat buvo paimti originalūs rankraščiai. Aparate kartais nurodomi ir reikšmingesni skirtumai taip skirtingų veikalo arba publikacijos leidimų (pvz. Jono Argento knygos kelių leidimų atveju).

[16] Kazimierz Lepszy, *Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI w. do poł. XIX w.*, Warszawa, 1953.

Kiekvienam šaltiniui suteiktas savas numeris (laužtiniuose skliaustuose), lotyniškas ir lietuviškas pavadinimas, šaltinio archyvinė arba bibliografinė nuoroda. Jėzuitų šaltinių atveju antraštėje po eilės numerio pateikiamas sutrumpintas šaltinio tipo ir jo sukūrimo vietos pavadinimas:

A – Annuae litterae / Metinis laiškas
AL – spausdintinis metinio laiško tekstas (tik kritiniame aparate)
FM – Fructus missionum / Misijų vaisiai
FS(M) – Fructus spirituales (missionum) / Dvasiniai (misijų) vaisiai
Hist – Historia / Istorija
Lith – Provincia Lithuana / Lietuvos provincija

CCaun – Collegium Caunense / Kauno kolegija
CCros – Collegium Crosense / Kražių kolegija
CGro – Collegium Grodnense / Gardino kolegija
CNes – Collegium Nesvisiense / Nesvyžiaus kolegija
COr – Collegium Orsense / Oršos kolegija
CPin – Collegium Pinscense / Pinsko kolegija
CPol(oc) – Collegium Polocense / Polocko kolegija
CPos – Collegium Possaviense / Pašiaušės kolegija
CRig – Collegium Rigense / Rygos kolegija
CSlu – Collegium Slucense / Slucko kolegija
CV – Collegium Vilnense / Vilniaus kolegija
CZo – Collegium Zodiscense / Žadiškės kolegija
DProbNes – Domus Probationis Nesvisiensis / Nesvyžiaus probacijos namai
DProbV – Domus Probationis Vilnensis / Vilniaus probacijos namai
DProfV – Domus Professa Vilnensis / Vilniaus profesų namai
MCro – Missio Crosensis / Kražių misija
MSam – Missio Samogitica / Žemaičių misija
MWie – Missio Wierzboloviensis / Virbalio misija
RBob – Residentia Bobroyscensis / Bobruisko rezidencija
RCau – Residentia Caunensis / Kauno rezidencija
RCro – Residentia Crosensis / Kražių rezidencija
RDun – Residentia Duneburgensis / Daugpilio rezidencija
RGro – Residentia Grodnensis / Gardino rezidencija
RIll – Residentia Illuxtana / Ilūkštos rezidencija
RMit – Residentia Mittaviensis / Jelgavos rezidencija

RMoh – Residentia Mohilovensis / Mogiliavo rezidencija
RMsc – Residentia Mscislaviensis / Mstislaulio rezidencija
RNov – Residentia Novogrodnensis / Naugarduko rezidencija
RSmo – Residentia Smolecense / Smolensko rezidencija
RVen – Residentia Vendenesis / Vendeno (Cėsių) rezidencija

## ŠALTINIŲ TIPAI

Išsamiausiai aptarsime bažnytinius šaltinius. Nors jų leidyba paskutiniu metu itin sustiprėjo[17], jie dar mažai tirti ir aktualizuoti, todėl manome, kad verta atskirai įvertinti jų svarbesnes grupes žanrų, informatyvumo ir patikimumo atžvilgiu.

### Jėzuitiškieji šaltiniai

Jėzuitiškųjų šaltinių korpusas sudaro didesnę šio šaltinių rinkinio dalį. Be abejonės, žinant jėzuitiškos raštijos gausą, galima tikėtis ir naujų radinių, tačiau nuosekliai, kiek žmogiškasis silpnumas leidžia, peržiūrėtos visos ARSI lietuviškojo fondo *Istorijų*, *Metinių laiškų* ir *Nekrologų* knygos, dalis kitų fondų, ARSI neišlikę šaltiniai papildyti jėzuitų medžiaga, siųsta *Tikėjimo skleidimo kongregacijai*, saugoma jos istoriniame archyve[18]. Vilniaus universiteto rankraščių skyriuje saugomos Vilniaus ir Daugpilio kolegijų *Dvasinių vaisių* knygos. Pirmą kartą tyrimų istorijoje dabar išrinkti visi liudijimai apie senojo baltų pasaulėvaizdžio reliktus bei jų funkcionavimą iš spausdintinių *Annuae litterae*, saugomų įvairiose Europos bibliotekose. Tad mūsų rinkinyje sutelkti visi šiuo metu prieinami jėzuitiški šaltiniai, teikiantys žinių mūsų tema.

[17] Gana paminėti LKMA tęsiamą (išeivijoje pradėtą) seriją *Fontes Historiae Lituaniae*, „Aidų" *Fontes Ecclesiastici Historiae Lithuaniae* ir kt.

[18] Lietuviškojo ARSI fondo katalogas: Andrzej Paweł Bieś, Ludwik Grzebień, Marek Inglot, *Polonica w Archiwum Rzymskim Towarzystwa Jezusowego, t. 2: Lituania*, Kraków: Igantianum-WAM, 2003. ARSI lituanistiniką, esančią ir kituose fonduose aptaria Robert Danieluk, „Lituanica w Rzymskim Archiwum Towarzystwa Jezusowego: możliwe kierunki poszukiwań" in *Jėzuitai Lietuvoje (1608-2008): gyvenimas, veikla, paveldas*, sud. Lionginas Virbalas, Liudas Jovaiša, Neringa Markauskaitė, Vilnius: Lietuvos Nacionalinis muziejus, 2012, p. 135-148. *Tikėjimo skleidimo kongregacijos* istoriniame archyve saugomų Lietuvos provincijos „Dvasinių vaisių" ir kitokio pobūdžio šaltinių apžvalga: Paulius Jatulis, „Orizzonti della Fede operosa in Lituania", in *S. Congregationis de Propaganda Fide Memoria Rerum 1622-1972*, II, Roma-Freiburg, 1973, p. 791-800.

*Annuae litterae*

Metiniai laiškai (*Litterae annuae / Annuae litterae*, kartais tiesiog *Annuae*) yra unikalus Ankstyvųjų naujųjų amžių socialinės komunikacijos atvejis[19]. Prievolę juos rengti įvedė II generalinė jėzuitų ordino kongregacija 1565 m. Šie laiškai turėjo atstoti iki tol egzistavusius vad. trimestrinius laiškus. Iš pradžių jais keisdavosi visi jėzuitų namai, vėliau ordinui labai augant, nuo 1581 m. pradėta siųsti po vieną egzempliorių Romos vadovybei, kur paskirtas istorikas parengdavo laiškų santrauką. Jos nuorašą išsiuntinėdavo visiems namams ir ordino rėmėjams pasauliečiams. Netrukus pradėta metinius laiškus spausdinti – 1583 m. išspaudinta 1581 m. laiškų knyga. Kurį laiką laiškų publikacija vėluodavo metus-kitus, nuo 1600 – net keliolika metų. Pirma lietuviška medžiaga, liečianti to meto gausius senosios religijos reliktus pasirodė 1583 m. (paskelbta 1585 m.). Paskutinį kartą reikšmingos medžiagos spausdintiniame *Annuae* leidinyje pasirodė 1650 m. Bibliografai mini 1654 m. kaip paskutinius *Annuae* spausdinimo metus. Rašytiniai *Litterae annuae* ir toliau buvo siunčiami į Romą, ten išliko saugomi ARSI.

Metiniai laiškai yra gan paradoksalus šaltinis. Nors jie turi ne tik informacinę, bet ir didaktinę-ugdomąją paskirtį[20], vis dėlto informacija yra labai svarbus laiškų dėmuo. Pasakojimai apie lietuviško kaimo papročius, tikėjimus, senovines apeigas paremti tiesiogine valstiečių sielovados patirtimi. Tai žmonių pažįstančių kaimo kasdieną (minima, kad jėzuitų misionieriai savaitėmis apsistodavo paprastų valstiečių trobose), mokančių vietos kalbą, gebančių laimėti bendruomenės pasitikėjimą užrašai. Deja, pateikiama informacija yra ribota – *metinių laiškų*, kaip skirtų viešam platinimui ir skaitymui, pasakojimuose paprastai cenzūruojamos bet kokios nuorodos į konkrečias vietoves ar asmenis. Pasitenkinama bendriausiomis geografinėmis nuorodomis („Žemaitija“, „Kuršas“, „Maskvėnijos paribys“ ir pan.). Konkretesnės (itin retos) nuorodos aiškiai yra likusios dėl neapsižiūrėjimo. Kad ir kaip būtų, dažniausiai galime nustatyti ordino tėvų veiklos regioną, o drauge ir tam tikrų ikikrikščioniškų reliktų paplitimo arealą. *Laiškų* informacijos vertę menkina pasakojimo

[19] Markus Friedrich, „Circulating and Compiling the Litterae Annuae. Towards a History of the Jesuit System of Communication“, *Archivum Historicum Societatis Iesu* 77, 2008, p. 3-40; Jörg Zech, „Die *litterae annuae* der Jesuiten: Berichterstattung und Geschichtsschreibung in der aleten Gesselschaft Jesu“, *Archivum Historicum Societatis Iesu* 77, 2008, p. 41-61; Eugenija Ulčinaitė, „Metiniai pranešimai“ (*Annuae litterae*) – krikščionybės įtvirtinimo Lietuvoje XVI–XVIII a. kronika“ in *Lietuvos krikščionėjimas Vidurio Europos kontekste* (sud. Vydas Dolinskas), V., 2005, p. 322–326.

[20] *Polonica w Archiwum Rzymskim*, p. 145.

stereotipiškumas. Neturėtų stebinti dažną pasakojimą užbaigianti triumfališka gaida – apaštalavimo vaisiai esti apstūs, paklydimai sutriuškinami, Evangelijos tiesa noriai ir džiugiai priimama. Keblesnis kitas dalykas. Atidus skaitymas rodo, kad skirtinguose pasakojimuose naudojamos beveik tos pačios frazės, beveik vienoda kompozicija, maža to, kalbama apie vienodus „išskirtinius" įvykius (pvz. naiknant pagonybės likučius, kad ir kertant medžius, kyla baisus viesulas). Tai nereiškia, jog pasakojami įvykiai ar aprašomi reiškiniai yra pramanyti. Metiniai laiškai esti anoniminiai, paprastai jie vieno asmens sudaryti iš paskirų misionierių ataskaitų, tad jas apibendrindamas tas asmuo gali naudotis įprastais pasakojimo stereotipais. Dalis pasakojimų iš skirtingų vietovių skirtingu laiku gali būti surašyta to paties misionieriaus, tad nenuostabu, kad jis vartoja jau išmėgintą retoriką, o panašius dalykus aprašo vienodai. Stokojant detalių ir konkretybių, jos gali būti įterptos į pasakojimą iš analogiškų istorijų. Kai kada, atrodo, tie patys įvykiai aprašomi ne vieną kartą.

Rankraštinių *metinių laiškų*, saugomų ARSI, sulyginimas su spausdintiniais jų variantais rodo, kad spausdinti tekstai pakankamai tiksliai perteikia rankraščius. Romos redaktorius juos kartais trumpina, tačiau nepavyko rasti nė vieno atvejo, kad būtų išbraukti mūsų rinkiniui reikšmingi originalaus teksto fragmentai. Pasakojimas kai kada koreguojamas stilistiškai – taisoma žodžių tvarka, kai kurie žodžiai keičiami stilingesniais sinonimais, retai kada tamsus sakinys patikslinamas pagal redaktoriaus supratimą. Pasitaiko, kad sutrumpinama retorinė teksto plėtotė. Tad galima daryti išvadą, kad ir tų *laiškų*, kurių originalai neišliko, spausdintos versijos mums reikšmingos informacijos nenutyli arba neiškraipo. Svarbesni skirtumai tarp rašytinio ir spausdinto teksto nurodomi kritiniame aparate.

### *Fructus spirituales*

„Dvasiniai (misijų) vaisiai" – tai jėzuitų sielovados rezultatų fiksacija ir apibendrinimai. Jie gali būti lokalūs – pvz., vienos kolegijos, kai kada net diena po dienos pateikiantys sielovados rezultatus (misijų darbus, išpažinčių skaičių, atvertimus iš erezijos ir pan.), arba apibendrinti – visos provincijos. Išlikusiose XVIII a. Vilniaus ir Daugpilio dvasinių (misijų) vaisių knygose sielovados rezultatai apibendrinami kas keli mėnesiai. Jose paprastai nurodomos veiklos vietovės, dvarininkų ar vietovių valdytojų bei ten veikusių misionierių pavardės (į knygą įrašyta informacija paprastai jų ir pasirašoma). Į Romą būdavo siunčiami metiniai apibendrinamieji provincijos pranešimai. Palyginti su *metiniais laiškais*, sielovados vaisių ataskaitos ne tik susistemina jau žinomą

informaciją, bet ir pateikia naujų žinių. *Metiniuose laiškuose*, bet ypač *Dvasinių vaisių sąvaduose* artėjant Apšvietos epochai pradeda dominuoti ne pasakojimai, o statistika. Susumuoti skaičiai šaltiniuose ne visada sutampa su ten pat išdėstytais arba žinomais iš *Annuae*, galbūt dėl to, kad juos apibendrinant panaudojama ir ankstesniame tekste nefiksuota informacija.

*Historiae*

Atskirų jėzuitų namų istorijos pradėtos rašyti XVII a. pradžioje ir kas treji metai siųstos į Romą. Šiose istorijose pagrindinis dėmesys skiriamas vienuolinių namų ir institucijų vidaus gyvenimui, jų ūkinei veiklai, bažnyčių priežiūrai, ordino funkcionavimui svarbesniems politiniams ir visuomeniniams įvykiams; pateikiama daugiau žinių apie konkrečių jėzuitų darbus. Informacijos apie senojo baltų pasaulėvaizdžio reliktus „Istorijose" dėl jų turinio specifikos esama nedaug.

*Necrologi, vitae*

ARSI esantys įvairių Lietuvos provincijos narių nekrologai pradėti nuosekliai rašyti nuo 1620 m. Juose paminima ir paskirų mirusių tėvų pastangos naikinti pagonybės likučius, kova su prietarais. Daugiausiai nekrologais paremti XVIII a. pirmoje pusėje rašyti įžymaus Lietuvos jėzuitų autoriaus Jono Pašakausko[21] (1684-1759) „Iškiliųjų Lietuvos Jėzaus Draugijos provincijos vyrų" gyvenimai (*De viris illustribus provinciae Lithuaniae Soc. Iesu*), didžiulė rankraštinė knyga, saugoma Krokuvoje esančiame Mažosios Lenkijos jėzuitų provincijos archyve. Šiuose biografiniuose kūriniuose esama vertingos informacijos apie konkrečių jėzuitų misijinę veiklą, jų susidūrimą su senojo baltų pasaulėvaizdžio reliktais. Išskirtinai svarbi Pašakausko parašyta t. Teofilio Kveko biografija, kurioje cituojama paties jėzuto parengta latvių ikikrikščioniškų tikėjimų ir praktikų apybraiža (Nr. 464).

*Epistolae*

Jėzuitų korespondencija – tarpusavyje ir su Bažnyčios pareigūnais ar pasauliečiais – teikia informacijos ir apie baltų pasaulėvaizdžio reliktus. Kai kuriuose laiškuose jie aprašomi net tiksliau arba išsamiau, negu *Litterae annuae*.

21 Plačiau apie jį Edward Janikowski, „Ks. Jan Poszakowski: polski apologeta XVIII w.: życie i twórczość", *Studia Theologica Varsaviensia* 16/2, 1978, p. 91-109; B. Natoński, Poszakowski Jan Antoni (1684–1757), in Polski Słownik Biograficzny 27, 1982–1983, p. 704–707.

## Kiti bažnytiniai šaltiniai

### *Vizitacijų aprašai*

Tridento visuotinis Bažnyčios susirinkimas įsakė vyskupams bent kartą per metus ar dvejus lankyti savo vyskupiją, idant šių vizitacijų metu susipažintų su parapijų padėtimi ir imtųsi reikiamų priemonių negerovėms ištaisyti. Tiesa, pirmosios vizitacijos LDK įvyko dar iki Tridento susirinkimo (Vilniaus vyskupijoje 1522 ir 1528 m.), vis dėlto reguliariomis jos tapo tik Tridento susirinkimo bažnytinės reformos dėka. Kai kada vyskupas vizituodavo asmeniškai, tačiau dažniau šią pareigą deleguodavo dekanams[22]. Įprastai pagrindinis dėmesys skiriamas parapinės bažnyčios būklei, liturginių reikmenų inventoriui, klebonijos įrangai ir aprūpinimui, fundacijų situacijai ir dokumentams. Pastabos apie parapijiečių dvasinį gyvenimą itin glaustos, tačiau jos leidžia susidaryti bendrą vaizdą apie „pagonybės", „prietarų" ir pan. paplitimą ar bent matomumą parapijose. Antra vertus, ši informacija vertintina kritiškiau, negu randama kitose bažnytinių dokumentų grupėse, nes jos patikimumas priklauso nuo klebono santykių su parapijiečiais pobūdžio, asmeninio klebono uolumo, jo sielovados prioritetų. Negana to, atrodo, jog kai kuriems vizitatoriams klausimas apie „prietarų" praktikavimą neatrodė svarbus, tad vizitacijos apraše nebūdavo net paminimas.

### *Liaudies misijų aprašai*

Liaudies misijose šalia jėzuitų, darbavosi ir kitos vienuolijos. Tų misijų tikslas – atgaivinti ir pagilinti asmeninį žmonių tikėjimą, paskatinti juos keisti gyenimo būdą pamokslais, konferencijomis, išpažintimis.[23] Vienuolijų misijos būdavo sistemingai aprašomos laisva forma arba pagal nustatytą tvarką. Deja, išliko palyginti nedaug misijų medžiagos, antai, pavyko rasti tik vieną dominkonų misijų aprašą.[24] Išlikę istoriškai artimi misijų aprašai vis dėlto labai skiriasi dėmesio ikikrikščioniškiems arba parakrikščioniškiems reliktams laipsniu. Dominikonų apraše tėra glaustas „prietarų" paminėjimas, Misijų kongregacijos kunigai gan plačiai aprašo įdomesnius papročius, bernardinai pateikia

[22] Plačiau apie vyskupijų vizitacijas: Vilniaus žr. Andrzej Kakareko, *La riforma della vita del clero nella diocesi di Vilna dopo il Concilio di Trento (1564 - 1796)*, Roma: Editrice Pontifica Università Gregoriana, p. 198-210; Žemaičių žr. Liudas Jovaiša, „Žemaičių vyskupijos vizitacijos ir jų aktai (1576–1655)" in *Žemaičių vyskupijos vizitacijų aktai (1611-1651)*, par. Liudas Jovaiša, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2011, p. ix-xxxi.

[23] Gerard Siwek, *Misje ludowe. Historia - teologia - praktyka*, Kraków: Homo Dei, 2009.

[24] Dar neseniai manyta, jog nėra išlikęs nė vienas aprašas: Slawomir Brzozecki, *Misje ludowe dominikanow prowincji litewskiej 1751-1826*, Lublin 2009, p. 139: „Niestety do naszych czasow nie zachowaly się zadne z pisanych przez misjonarzy sprawozdan".

išsamius, galima sakyti smulkmeniškus „tuščių papročių ir prietarų“ sąrašus, cituoja užkalbėjimus, tačiau nesileidžia į istorijų pasakojimą. Išlikusius misionierių (ypač bernardinų) užrašus pagal reikšmę galima prilyginti etnologų „lauko tyrimams“ – tai *in situ* sukaupta ir parengta medžiaga, paremta tiesioginiu stebėjimu bei informatorių apklausimu.

*Vyskupų reliacijos*

Vyskupai turėjo ir tebeturi prievolę kas ketverius metus asmeniškai prisistatyti į Romą (vad. vizitas *ad limina*) arba bent siųsti pranešimus apie jiems patikėtų vyskupijų padėtį. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vyskupijų reliacijas parengė Paulius Rabikauskas[25]. Jų informacija labai apibendrinta, tačiau svarbi bendrai šaltinių visumai – ji rodo senojo pasaulėvaizdžio matomumo laipsnį, iš dalies liudijantį ir tai, kiek daug ar menkai jis išlikęs.

*Fundacijos*

Bažnyčių fundacijų arba papildomo aprūpinimo aktai kaip svarbiausi teisiniai dokumentai buvo rūpestingai saugomi ir perrašinėjami, todėl jų išliko gan daug. Aktuose dažnai įrašomi fundatoriaus motyvai, paakinę jį steigti parapijas ar materialiai gerinti sielovados sąlygas. Pagonybės populiarumas ar liaudies atkritimas į ją tarp motyvų minimi gan retai, tad į tuos paminėjimus reikia žiūrėti kaip į patikimus liudijimus, nors perteikiančius ne tik objektyvią dalykų padėtį, bet ir fundatoriaus regėseną.

### Pasaulietiniai šaltiniai

Pasaulietiniai šio rinkinio šaltiniai pernelyg įvarūs, kad būtų galima juos kompleksiškai apibūdinti. Tai ir (kiek anachronistiškai įvardijant) publicistiniai tekstai, ir diplomatiniai pranešimai, ir teisiniai / disciplininiai ar ūkiniai dokumentai. Kiekvieno jų patikimumas ir vertė turi būti nustatomas skyriumi, ypač naraciniams šaltiniams menkiau taikytina patikimumo prezumpcija. Antra vertus, net jei juose pateikti faktai nėra visai tikslūs ar realūs, pats jų minėjimas (ar nutylėjimas, kur galėtume tikėtis minėjimo) rodo vienokią ar kitokią senųjų reliktų reikšmę, jų vertinimą ir įsivaizdavimą. Šiuo atžvilgiu net ir mažiau patikimi informacijos atžvilgiu dokumentai yra svarbus religijos sociologijos, kultūros antropologijos ar istorijos šaltinis.

25 *Relationes status dioecesium in magno ducatu Lituaniae*, I-II. Ed. Paulus Rabikauskas, S. I., Roma: Academia Lituana catholica scientiarum, Sectio historica, (Fontes historiae Lituaniae), 1971–1978.

Manhardto ir Mierzyńskio rinkiniai pasirodė tokiu metu, kai profesionaliems religijos ir mitologijos tyrinėtojams vertimas nebuvo būtinas. Iš dalies jį galėjo atstoti ir šaltinio atpasakojimas bei išsami filologinė analizė. Vėliaus keturtomio originalai jau lydimi vertimų. Mūsų rinkinio lotyniški, lenkiški ir gudiški šaltiniai irgi išversti, apsispręsta tik neadaptuoti senųjų lietuviškų tekstų ir neversti Elgerio žodyno latviškų žodžių, nes jų lietuviškus atitikmenis, jei kam jų prisireiktų, galima nesunkiai rasti Sirvydo žodyno perleidime[26].

Ankstyviausi tekstai yra iš XIV a. pab., vėlyviausi – iš XVIII a. pab., taigi juos skiria keturi šimtmečiai. Per tuos keturis šimtmečius kito ne tik kalba, stilius, retorika, bet ir sąvokų turinys. Identifikuoti kokias lietuviškas ūkines ir mitines sąvokas atitinka lotyniškieji nėra paprasta, juo labiau, kad kai kada nėra lengva atsakyti, ką tiksliai reiškia įvairūs lietuviškieji įvardijimai. Daugeliu atvejų verčiant stengtasi tiesiog laikytis nuoseklumo. Antai, lo. *horreum* paprastai verčiama kaip 'klėtis', *granarium* – 'aruodas', nors lotyniškai šie žodžiai gali būti ir sinonimai. Nuosekliai *maleficus, -a* verčiama 'raganius, ragana', *maleficium* – 'raganavimas', taip pat 'ragana' verčiame ir *saga*; *veneficus, -a* verčiame 'kerėtojas, -a', o *veneficium* – 'kerėjimas'. *Praestigiae* ryžtasi nuosekliai versti paplitusiu skoliniu (iš gudų k.) 'monai', nes mums regisi, tik jis turi liaudies kalboje susiformavusią specifinę 'demonų / kerėtojų / burtininkų / magų apgavystės' prasmę. *Sortilegium* verčiama dažniausiai kaip 'ateities spėjimas', bet kai kada ir platesne sąvoka 'burtininkavimas'.

Atskirai paminėtini pranciškonų misijų aprašymai. Šiuos XVIII a. tekstus versti buvo itin keblu ir dėl vietomis sunkiai įskaitomo rankraščio braižo, ir dėl dažnai netaisyklingos lenkų kalbos, sumišusios su baltarusiškais žodžiais ar lituanizmais, padrikos rašybos bei išskirtinai neracionalios skyrybos, taip pat dėl gausių kaimo darbų, buities realijų, pagalės – dėl ypatingo lakoniškumo ir atmestinės stilistikos. Norėta šiuos aprašus versti kuo labiau pažodžiui, nemėginant teksto padailinti ar pasklandinti. Baltarusiški užkalbėjimai perkelti ir į lietuviškąjį vertimą, o neretai nepilna ir apytikrė jų lietuviškoji rekonstrukcija pateikiama šalimais laužtiniuose skliaustuose.

Stengtasi, kad vertimas būtų kuo tikslesnis, jautresnis mitiniams turiniams, tačiau nėra abejonių, kad reiklus Skaitytojas ras ir paslydimų, ir nepriimtinų interpretacijų. Belieka prašyti ir tikėtis atlaidumo, nes vertimas tyrinėtojui tėra tarnas, o ne ponas.

26 *Pirmasis lietuvių kalbos žodynas. Konstantinas Širvydas, Dictionarium trium linguarum*, Vilnius: Mokslas, 1979.

# ŠALTINIŲ NUORODŲ SANTRUMPOS

**A:** Annuae litterae / Metinis laiškas

**Argenti, 1615:** *Ad Sigismundum Tertium Poloniae et Sueciae Regem Potentissimum, Magnum Lithuaniae Ducem, &c.&c.&c* Ioannis Argenti, e Societate Iesu Visitatoris Provinciarum Poloniae et Lithuaniae *Epistola, de Statu eiusdem Societatis in iisdem Provinciis,* Cracovia, 1615.

**Argenti, 1616:** *Ad Sigismundum Tertium Poloniae et Sueciae Regem Potentissimum, Magnum Lithuaniae Ducem, &c.&c.&c* Ioannis Argenti, e Societate Iesu Visitatoris Provinciarum Poloniae et Lithuaniae *Liber, de Statu eiusdem Societatis in iisdem Provinciis,* ed. altera, Ingostadii: Per Elisabetam Angermariam, 1616.

**Argenti, 1620:** De rebus Societatis Iesu in Regno Poloniae *Ad Serenissimum Sigismundum Tertium Poloniae et Sueciae Regem Potentissimum, Magni Ducatus Lituaniae Ducem, &c.&c.* Auctore Ioanne Argento, Societatis in Provincia Poloniae Praeposito Provinciali, editio tertia, Cracoviae: In officina Francisci Cesarii, 1620.

**ARSI:** Archivum Romanum Societatis Iesu.

**ASPF:** Archivio Storico de Propaganda Fide.

**Bagiński:** *Rękopism x. Bagińskiego, Dominikana Prowincyi Litewskiéj (1747-1784 r.),* wydany przez Eustachego Tyszkiewicza, Wilno: Nakładem drukiem Józefa Zawadskiego, 1854.

**Baronas, 2010:** Darius Baronas, *Vilniaus pranciškonų kankiniai ir jų kultas XIV – XX a.,* Vilnius: aidai, 2010.

**Brzostowski, Epistola:** Constantinus Casimirus Brzostowski, *Epistola pastoralis,* Impressa Vilnæ: Typis Universitatis Soc. Jesu, 1710.

**Bukolikos:** *Bukolikos arba piemenų eilės apie Vilnių. X ekologų,* parengė Jakub Niedźwiedź, Eugenija Ulčinaitė, Vilnius: LLTI, [2002].

**CDV:** *Codex diplomaticus Ecclesiae Cathedralis necnon Dioeceseos Vilnensis,* vol. 1: 1387–1507, ed. Jan Fijałek and Władysław Semkowicz, Kraków: Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności, 1948.

**CEpXV/2:** *Codex Epistolaris Saeculi Decimi Quinti, zbiór dokumentów pol. i obcych, dotyczących dziejów Polski, Litwy i Śląska 1382-1501,* zebranych w archiwach krajowych i zagranicznych. Opracowany przez A. Lewickiego, t. 2, 1891

**CM I:** *Codex Mednicensis seu Samogitiae Dioecesis,* Pars I, coll. P. Jatulis, Roma: Academia Lituana Catholica Scientiarum, 1984.

**CM II:** *Codex Mednicensis seu Samogitiae Dioecesis,* Pars II, coll. P. Jatulis, Roma: Academia Lituana Catholica Scientiarum, Roma, 1989.

**Contiones Lituanicae**: *Contiones Lituanicae: XVIII a. pradžios pamokslai*, par. Juozas Karaciejus, Vilnius: Žara, 2008.

**Collectanea**: *Collectanea Constitutionum Synodalium dioecesis Samogitiensis*, Vilnae, Typis Accad. Soc. Iesu, 1690.

**DM OFM**: *Diarium missionum PP. Ord. Min. S. P. N. Francisci Reg. Observ. Provinciae Lituanae, ad instantiam Illustrissimi, Excellentissimi ac Reverendissimi Domini, Domini Ignatii Iacobis de ducibus Roxolanis Massalski, Dei et Apostolicae Sedis gratia Episcopi Vilnensis, factarum, connotari caeptum sub provincialatu A. R. P. Vincentii Saplica S. T. L. I., ministri provincialis provinciae Lituanae, anno Domini 1763*. (Archiwum Bernardynów w Krakowie, rankr. L-16)

**Elgers**: *Dictionarium Polono-Latino-Lotauicum. Opus posthumum R.P. Georgii Elgers Soc. Iesu in gratiam studiosae iuventutis in lucem datum*, Vilnae, Typis Academicis Soc. Iesu, 1683.

**Karp, Epistola**: *Epistola pastoralis ad Clerum Dioecesis Samogitiensis ex mandato ... D. Josaphati Michaelis Karp, Dei et Apostolicae Sedis gratia Episcopi Samogitiensis, edita et impressa* Vilnae: Typis Academicis Societatis Jesu 1737.

**FM**: Fructus missionum / Misijų vaisiai.

**FSD**: *Fructus spirituales ex Collegio Dunaburgensi Societatis Jesu* [A.D. 1748-1770], VUB F 13-177.

**FS(M)**: Fructus spirituales (missionum) / Dvasiniai (misijų) vaisiai.

**Hist**: Historia / Istorija

**Hussovianus**: Nicolai Hussoviani *De vita et gestis divi Hyacinti opusculum* (ed. facs.) in: Idem, *Opera* = Mikalojus Husovianas, *Raštai*, sud. Sigitas Narbutas, Vilnius: LLTI, 2007.

**I LS**: *Pirmasis Lietuvos statutas: Tekstai senąja baltarusių, lotynų ir senąja lenkų kalbomis*, II (Pirma dalis), par. S. Lazutka ir kt., Vilnius: Mintis, 1991.

**Jablonskis, Žodžiai**: Konstantinas Jablonskis, *Lietuviški žodžiai senosios Lietuvos raštinių kalboje*, I dalis: Tekstai, Kaunas: Lietuvos istorijos draugija, 1941.

**Kleijntjenss I**: *Fontes historiae Latviae Societatis Jesu*. Pars I, collegit Dr. J. Kleijntjenss / *Latvijas vēstures avoti Jezuitu ordena archivos*, I dala, sakārtojis Dr. J. Kleijntjenss, Latvijas vēstures Instituta apgādiens, 1940.

**Kleijntjenss II**: *Fontes historiae Latviae Societatis Jesu*. Pars II, collegit Dr. J. Kleijntjenss / *Latvijas vēstures avoti Jezuitu ordena archivos*, II dala, sakārtojis Dr. J. Kleijntjenss, Apgāds Latvju grāmata, 1941.

**Koialowicz I**: Albertus Wiivk Koialowicz, *Historiae Litvanae Pars prior; De rebus Litvanorum ante susceptam Christianam religionem*, Dantisci: Svmptibus Georgii Försteri, 1650.

**Krasinius**: Ioannis Krasinii *Polonia. Ad Serenissimum, et Potentissimum, Henricum primum Valesium, Dei gratia utriusque Poloniae Regem*, Bononiae: Apud Peregrinum Bonardum, [1574]

**Lasickis**: Vytautas Ališauskas, *Jono Lasickio pasakojimas apie žemaičių dievus, Tekstai ir kontekstai*, Vilnius: Aidai, 2012, p. 499-570.

**Lebedys**: Jurgis Lebedys, *Lietuvių kalba XVII-XVIII a. viešajame gyvenime*, Vilnius: Mokslas, 1976.

**LFSV**: *Liber fructuum spiritualium Collegii Academiae Vilnensis Societatis Iesu comparatus Anno Domini 1711 Die 12 Martii post pestem* [usque ad 1773 I-VII], VUB RS f. 2, DC-5

**Lites**: *Lites et Res gestae inter Polonos Ordinemque Cruciferorum*, Ed. Altera, Tomus II, Posnaniae, 1892.

**LCVIA**: Lietuvos centrinis valstybės istorijos archyvas.

**LMAVB RS**: Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos rankraščių skyrius.

**Lukauskas**: Kiprijonas Lukauskas, *Pamokslai*, tekstą parengė Juozas Karaciejus, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996.

**Kowalczyk**: M. Kowalczyk, Bulla papieża Aleksandra VI dla biskupa Wileńskiego Wojciecha Tabora, *Ludzie, Kościól, Wierzenia: Studia z dziejów kultury i spoleczeństwa Europy Środkowej*, ed. W. Iwańczak, S. K. Kuczyński, Warzawa, 2001, p. 281.

**Krasinius**: Ioannis Krasinii *Polonia ad Serenissimum et Potentissimum Henricum primum Valesium, Dei gratia utriusquae Poloniae Regem*, Bononia: apud Peregrinum Bonardum, 1574.

**MPH**: *Monumenta Poloniae Historica.*

**PHC**: Johannes Pistorius, *Polonicae historiae corpus.*

**Poszakowski**: Jan Poszakowski, *De viris illustribus provinciae Lithuaniae Soc. Iesu*: Archiwum prowincii Małopolskiej T.J., 1536 (dedama prie aprašomojo Tėvo mirties metų).

**PSRL**: *Polnoje sobranije russkich letopisej.*

**Rabikauskas I / II**: *Relationes status dioecesium in magno ducatu Lituaniae*, I-II. Ed. Paulus Rabikauskas, S. I., Roma: Academia Lituana catholica scientiarum, Sectio historica, (Fontes historiae Lituaniae), 1971-1978.

**RAV**: *Relazioni degli ambasciatori Veneti al senato*, edited by Eugenio Albèri, vol. 14, Cambridge University Press, 2012.

**Rostowski**: *Litvanicarum Societatis Jesu historiarum provincialium pars prima, auctore Stanislao Rostowski, ex eadem societate et provincia sacerdote*, Vilnae, 1768.

**Stryjkowski, *O początkach***: Maciej Stryjkowski, *O początkach, wywodach ... narodu litewskiego, żemojdskiego i ruskiego ...*, oprac. Julia Radziszewska, Warszawa: PIW, 1978

**Synodus Sam. 1636**: *Synodus Dioecesana cleri duc. Samogitiae. Per [...] Georgium Tyszkiewicz [...] episcopum Mednicen. seu Samogitien. celebrata 13 Ianv.* [Vilnae: Typis Academicis S. J.], 1636.

**Synodus Sam. 1643**: *Synodus Tertia Dioecesis Samogitiae sub Ill.mo et Rnd.mo Domino D. Georgio Tyszkiewicz [...] Episcopo Mednicensi seu Samogitiae [...] celebrata*, Vilnae: Typis Academicis Societatis Jesu, 1643.

**Synodus Viln. 1602**: *Synodus Dioecesana Episcopatus Vilnensis celebrata Vilnae [...] per d. Benedictum Woynam, [...] Episcopum Vilnensem [...]*, Vilnae: in officina Academiae Vilnensis Societatis Iesu, 1602.

**Synodus Viln. 1669**: *Acta synodi diaecesis Vilnensis, praesidente [...] d. Alexandro in Macieiow Sapieha, [...] episcopo Vilnensi*, Vilnae [...] celebratae. – [1669].

**Synodus Viln. 1685**: *Acta, constitutiones, et decreta synodi diaecesis Vilnensis, praesidente [...] domino Alexandro Michaele Kotowicz [...] episcopo Vilnensi [...] anno Domini millesimo sexcentesimo octogesimo quinto, die 1ma, 2da, et 3tia mensis Septembris, celebratae*, Vilnae: Typis Academicis impressa, 1685.

**Synodus Viln. 1717**: *Decreta Sanctiones et universa acta Synodi dioecesanae ab [...] D. Constantino Casimiro Brzostowski [...] Episcopo Vilnensi [...] celebratae*. Vilnae Typis academicae Societatis Jesu.

**Synodus Viln. 1744**: *Synodus dioecesana Vilnensis [...] ab Michaele Joanne Zienkowicz [...], episcopo Vilnensi in ecclesia cathedrali sua A. D. 1744 diebus 10, 11, 12 m. Febr.*, Vilnae: S. R. M. Acad. S. I.

**VUB RS**: Vilniaus universiteto bibliotekos rankraščių skyrius.

**ŽVV 1579**: *Žemaičių vyskupijos vizitacija (1579)*, par. Liudas Jovaiša, Vilnius: Aidai, 1998.

**ŽVV 1611-1651**: *Žemaičių vyskupijos vizitacijų aktai (1611 – 1651)*, par. Liudas Jovaiša, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2011.

**ŽVV 1675 – 1677**: *Žemaičių vyskupijos vizitacija 1675-1677 m.*, par. M. Paknys, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2011.

## KOMENTARŲ BIBLIOGRAFIJA

**Ališauskas 2012**: Vytautas Ališauskas, „Dievai po Lietuvos dangumi, 1619 metai...", *Naujasis Židinys-Aidai* 2/2012, p. 95-102.

**Balsys 2012**: Rimantas Balsys, „Jauja - XVI-XVII a. valstiečių 'bažnyčia'", in: Sakralieji baltų kultūros aspektai (Senovės baltų kultūra, t. 9), sud. Elvyra Usačiovaitė, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2012, p. 191-206

**Baronas 2012**: Darius Baronas, Perkūno šventykla Vilniuje: Senų mitų ir naujų mokslinių tyrimų nedermė, NŽ-A 2012, 7, p. 442-447.

**Baronas-Rowell**: D. Baronas, S.C. Rowell, The Conversion of Lithuania. From Pagan Barbarians to Late Medieval Christians, Vilnius: LLTI, 2015.

**Dusburgietis**: Petras Dusburgietis, *Prūsijos žemės kronika*, par. Romas Batūra, iš lot. k. vertė Leonas Valkūnas, Vilnius: Vaga, 1985.

**LKD**: Vytautas Ališauskas, Tomasz Jaszczołt, Liudas Jovaiša, Mindaugas Paknys, *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV-XVI a.*, Vilnius: Aidai, 2009.

**Ivinskis 2004**: *Žemaičių istorijos virsmas iš 750 metų perspektyvos*, sud. A. Ivinskis, Vilnius: Aidai, 2004.

**Jevlašauskis**: Teodoras Jevalšauskis, *Atsiminimai*, Vilnius: LLTI, 1998.

**Kamuntavičienė 2011**: Vaida Kamuntavičienė, „Jelnios parapijos gyventojai XVII a. (*Stara Litwa*, arba jotvingių pėdsakais Vilniaus vyskupijoje)", *Lietuvos istorijos metraštis* 2011/2.

**Kamuntavičienė 2015**: Vaida Kamuntavičienė, „The Religious Faiths of Ruthenians and Old Lithuanians in the 17th Century According to the Records of the Catholic Church Visitations of the Vilnius Diocese", *Journal of Baltic Studies*, 2015, p. 1-14.

**Przyałgowski**: Wincenty Przyałgowski, *Żywoty biskupów wileńskich*, t. 1-3, Petersburg: Druk Jozafata Ohryzki, 1860.

**Rabikauskas, *KL***: *Paulius Rabikauskas, Krikščioniškoji Lietuva: Istorija, hagiografija, šaltiniotyra*, sud. Liudas Jovaiša, Vilnius: Aidai/LKMA, 2002.

**Stryjkowski, *Kronika***: Maciej Stryjkowski, *Która przedtym nigdy światła nie widziała Kronika Polska, Litewska, Żmodzka i wszystkiey Rusi Kijowskiey Moskiewskiey [...] z wielką pilnośćią [...] (Osobliwie około Dziejow Litewskich i Ruskich od żadnego przedtym niekuszonych) przez* Macieia Osostewiciusa Stryjkowskiego [...] napisana, Krolewiec: u Gerzego Ostenbergera, 1582.

**Subačius**: Giedrius Subačius et al. „The earliest Known Lithuanian Glosses (~1520-1530)", *Archivum Lithuanicum* 12, 2010, p. 31-70.

**Tyszkiewicz**: Eustachy Tyszkiewicz, *Birże: rzut oka na przeszłość miasta, zamku i ordynacyi*, St. Petersburg: A. H. Kirkor, 1869.

**Waszink-van Winden**: Tertullianus, De Idololatria, Critical Text, Translation and Commentary by J.H. Waszink and J.C.M. van Winden, Leiden: J. E. Brill, 1987.

**Vunk**: Aldur Vunk, „Metsepole Livonians from the 17th to the 17th century", *Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri. Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics* 5/1, 2014, p. 37-60.

**Zinkevičius**: Zigmas Zinkevičius, „Lietuviški įrašai Krokuvos inkunabule", *Baltistica* 46/1, 2011, p. 135-138.

***Žemaičių istorijos virsmas***: *Žemaičių istorijos virsmas iš 750 metų perspektyvos*, sud. A. Ivinskis, Vilnius: Aidai, 2004.

**Мемуары**: *Мемуары, относящиеся к истории Южной Руси. Вып. II (первая половина XVII ст.)*, Киев, 1896.

**Свяжынскі**: У. М. Свяжынскі, *"Гістарычныя запіскі" Ф. Еўлашоўскага*, Мінск, 1990.

# ŠALTINIAI

[1] **1388 IV 17** *Bulla Urbani VI pp. 'Gaudemus in Domino' data regi Jogaila* / Popiežiaus *Urbono VI bulė 'Gaudemus in Domino', skirta Jogailai* (CDV, p. 23-24, Nr. 12).

[...] Sane, fili carissime, nuper venerabili fratre nostro Dobrogostio, episcopo Poznaniensi nobis referente, didicimus, quod post susceptum per te regeneracionis lavacrum consolator omnium personam tuam gratie sue dono perfudit, sicque grandem animum prebuit ad sua beneplacita prosequenda, quod tu tanquam princeps christianissimus eximie devocionis et illustrium titulis insignitus, apud Deum et Sedem apostolicam gerens reverenciam filialem [...] iacentes in tenebris ad lumen veritatis et viam cognicionis divini nominis ardenti solicitudine revocas et reducis, fana demoniorum, in quibus infelicium anime illudebantur, subvertens et erigens ibidem et construens templa Domini [...].

*

[...] Mylimiausias sūnau, garbiajam mūsų broliui Poznanės vyskupui Dobrogostui neseniai pranešus patyrėme, kad, Tau priėmus atgimimo maudynę, visų Guodėjas Tavo asmenį pripildė savo malonės dovana, ir taip suteikė tvirtą nusistatymą jam patikti, idant Tu kaip krikščioniškiausias valdovas, paženklintas išskirtinio maldingumo ir titulo prakilnumo, rodydamas sūnišką pagarbą Dievui ir Apaštališkajam Sostui [...] tūnančius tamsybėse karštai rūpindamasis kviestum ir vestum į tiesos šviesą ir dieviškojo vardo pažinimo kelią, griaudamas demonų, kuriais apsigaudavo nelaimingųjų sielos, šventyklas ir ten pat steigdamas bei statydamas Viešpaties šventoves. [...]

Ši popiežiaus Urbono VI bulė priklauso prie serijos dokumentų, susijusių su Lietuvos krikštu. Skelbiamas jos fragmentas svarbus tuo, kad minimas žinių apie krikštjimo eigą Lietuvoje šaltinis – vyskupas Dobrogostas. Jo asmeninis buvimas Romoje ir, veikiausiai, tiesioginis kontaktas su popiežiumi (Rabikauskas, *KL*, p. 59-62) skatina tiek į bulės vysk. Dobrogostui (žr. Nr. 2*, *BRMŠ* I, p. 446-448), tiek į bulės Jogailai (parengtos ir valdovui atgabentos veikiausiai paties Dobrogosto) informaciją apie griaunamas šventyklas (dar plg. Nr. 8*), žiūrėti su didesniu pasitikėjimu, o ne tik kaip į formalią retoriką (polemiką dėl Vilniaus Perkūno šventyklos ir bulės vysk. Dobragostui informacijos žr. Baronas, 2012, ypač p. 446-447). Mažiau tikėtinas vėliau ne kartą minimas stabų naikinimas, apibūdinimas įprasta biblinės antipagoniškos retorikos frazeologija (plg. Nr. 2*, 6, 8*, 9 ir kom.).

2*] **1388 XII 12** *Pop. Urbono VI bulė Poznanės vysk. Dobrogostui* → BRMŠ I, p. 446-448.

Be kita ko minima, kad Jogaila Vilniuje *šventovę (fanum) išgriovė, stabus sudaužė ir sutrupino.*

[3] post **1392** *Litterae seu mandatum Vytauti ad civunos, ut adveniente episcopo congregent Lituanos et eos baptizet / Vytauto nurodymas tijūnams, kad vyskupui atvykus krikštyti sukviestų lietuvius* (CDV, 39, Nr. 23).

Ot xyadza wyelkiego Wytvwtha ku moym woyewodam namyesnykom y ku wszystkym moym czywonom po wszey moyey dzerzawye. Bądz wam swyadomo, ysz gdy ku wam przyyedzye xyadz byskup stym listem y z moya pyecząc-zyą sam, tedy wy moye czywonowye sbyerzczye przed nim Lythwą, ktorzy szyą nyekrczyly a tych okrczy byskup, yako yego wola. A ktory Russyn badze a bądze chczyal po swej woly szya krczycz, ten szyą nyechay krczy; o ktory nyechcze, on bądze w swey wyerze. A samemu biskupowi dawaycze yeszcz pycz dosycz y yego konyem y przeuodnykom. A nye przestanpuycze mego slowa xyadza wyelykyego, a ktory szyą ynaczey vczyny, swą szyyą zplaci. A gdzie sam biskup nyechcze yachacz a przyszle swoye popy, a tych tak sluchayczye, yako samego byskupa tak yego kaplanow, gdzie bądą kroczycz. A ynaczeey nyedzalayczye.

*

Nuo didžiojo kunigaikščio Vytauto – mano vaivadoms, vietininkams ir visiems mano tijūnams visoje mano valstybėje. Tebūna jums žinoma, kad kai pas jus atvyks kunigas vyskupas pats su šiuo laišku ir mano antspaudu, tada jūs, mano tijūnai, surinkite priešais jį Lietuvą, kurių sprandas nekrikštytas[1], ir juos pakrikštys vyskupas pagal savo valią. O jei bus koks rusėnas ir savo noru norės sprandą pasikrikštyti, tas tegu krikštijasi, o kuris nenori – tegu lieka savo tikėjime. O pačiam vyskupui duokite pakankamai valgyti ir gerti, taip pat jo arkliams ir palydovams. Ir neperženkite mano, didžiojo kunigaikščio, žodžio, nes kas kitaip dėl sprando darys, sprandu ir atsakys. O kur pats vyskupas nepanorės vykti, bet atsiųs savo dvasininkus, tai jų taip klausykite, kaip paties vyskupo – taip pat ir jo kunigų, kur ateis. Kitaip nesielkite.

Vytauto dokumente akivaizdžiai siejama išpažįstama religija ir etninė priklausomybė. Rusėnai turi „savo tikėjimą“ (stačiatikybę) ir gali jį išsaugoti, tuo tarpu lietuviai („Lietuva“) privalo priimti katalikų tikybą.

[1] Veikiausiai taip įvardijama vakarietiška krikšto forma, kai (paprastai ant galvos) užpilama vandens, skirtingai nuo stačiatikių praktikuojamo panardinimo į vandenį.

[4] **1413** *Ex actis arbitrii Benedicti Macrae inter Lithuanos Ordinemque Teutonicum / Iš Benedikto Makros tarpininkavimo tarp Lietuvos ir Vokiečių Ordino* (Lites, p. 137-138, 95).

[...] Item ponit et probare intendit, quod [...] inter ceteras villas terre Samagitarum, ad principes Lithwanie iure hereditario et paterno pertinentes, fuerunt

et erant ville nuncupate vulgariter, videlicet Peygrowa versus fluvium Sesuppa, necnon Pastua cum suo quodam castro et monte castri, necnon Woygrawa et silva dicta Vent, que Sancta tempore paganorum vocabatur, cum villa Colsina necnon villa Gostowd [...]. Item ponit et probare intendit, quod castrum Veluna ac praedium et territorium ipsius castri fuit et est fundatum, situatum et erectum per principes et duces Litwanie, patres et predecessores dictorum dominorum regis et ducis Vitholdi, in terra dominio dictorum dominorum principum Lithwaniae iure paterno et hereditario subiecta inter villas prescriptas in primo articulo et quasi centro earundem villarum et territorii ipsarum, confinantes et confrontantes inmediate cum eodem castro Veluna, videlicet a parte meridionali ultra fluvium Nemen et versus fluvium S[es]uppa, villa seu predium et possessio quae dicebatur Peygova cum ipsius territorio et districtu, ad partem vero orientalem dicti castri Veluna territorium dictum Pestwa cum sua possessione seu predio et monte ubi alias castrum erat erectum, item versus occidentem dicti castri Veluna ex una parte fluvii Nemen, villa que vocabatur Woygowa, et ex alia parte fluvii predicti Nemen, silva dicta Ventus, que alias Sancta in paganismo vocabatur, circa quam silvam fuit et erat villa dicta Calsina, item versus partem septentrionalem dicti castri Veluna fuit et erat villa dicta Gastowdi, in quorum quidem tam castri quam villarum possessione predicti principes Lithwanie et dicti domini rex et Vitoldus cum predecessoribus fuerunt pacifica vel quasi. [...]

(p. 95) [...] in portu fluvii Memel inter Salewerder et Helicwald [...].

*

[...] Taip pat teigia ir ketina įrodyti, kad [...] tarp kitų Žemaičių žemės kaimų, Lietuvos valdovams priklausančių paveldėjimo ir tėvonystės teise, buvo ir yra kaimai, vietos kalba vadinami Peiguva (Šešupės link), taip pat Pieštvė su savo pilimi ir pilies kalnu, taip pat Vaiguva ir mišku, vardu Ventis, pagonių laikais vadintu Šventuoju, su Kalsinės kaimu ir Goštauto kaimu [...]. Taip pat teigia ir ketina įrodyti, kad Veliuonos pilis bei dvaras ir šios pilies apylinkė buvo ir yra įsteigta, gavusi vietą ir įkurta Lietuvos valdovų ir kunigaikščių, ponų karaliaus ir kunigaikščio Vytauto, tėvų ir pirmtakų, minėtiems ponams Lietuvos valdovams tėvonystės ir paveldėjimo teise pavaldžioje žemėje tarp pirmame straipsnyje išvardytų kaimų, nelyginant tų kaimų ir jų apylinkių centras – jie ribojasi ir tiesiogiai susieina su tąja Veliuonos pilimi, tai yra, nuo pietų pusės anapus Nemuno ir Šešupės upės link kaimas arba dvaras ir valda, vadinama Peiguva su jos apylinke ir sritimi, o rytų link nuo minėtos Veliuonos pilies – minėtoji Pieštvės sritis su savo valda arba dvaru ir kalnu, kur buvo įkurta kita pilis. Taip pat vakarų link nuo minėtos Veliuonos pilies iš vienos Nemuno upės

pusės kaimas, vadinamas Vaiguva, o iš kitos minėtojo Nemuno pusės – miškas, vardu Ventis, kuris pagonybės laikais dar kitaip vadintas Šventuoju, palei tą mišką buvo ir yra minėtasis Kalsinės kaimas, o šiaurės link nuo minėtosios Veliuonos pilies buvo ir yra minėtasis Goštauto kaimas. Ir šias pilis, ir kaimus anksčiau minėtieji Lietuvos valdovai ir minėtieji ponai karalius ir Vytautas su pirmtakais taikiai ar beveik taikiai valdė. [...]
(p. 95) [...] Nemuno upės prieplaukoje tarp Salyno ir Šventojo miško [...].

*Ventis* (renkamės Vytauto rašte vartojamą pavadinimo formą) buvo sena žemaičių šventvietė. Petras Dusburgietis, aprašydamas 1317 m. rugsėjį buvusį kryžiuočių žygį, pasakoja, kaip pastarieji, ketindami slapta užpulti Veliuonos pilį, ties *Kalsai* lauku (Kalsinės km.) palikę arklius ir pėsčiomis perėję mišką, vadintą „Vintu“ (*silvam dictam Wint*) (Dusburgietis, p. 271). Vytautas dar kartą mini jį 1416, rašydamas VO magistrui (CEpV, 357, Nr. 639: „[...] das wir nedvenig der Weluna wol eine halbe meil, do etwenne Samaytischer heiliger walt gewest ist, Wentis genant“).

Iš tekstų matyti, jog Vytauto laikais „dar prieš oficialią Žemaitijos konversiją“ šis miškas nebeturėjo sakralaus pobūdžio (Baronas, Rowell, p. 356). *BRMŠ* I, p. 511 pateikiama tik trumpa Bendikto Makros (imp. Zigmanto įgalioto tarpininko LDK valdovų ginče su Vokiečių ordinu) protokolo ištrauka. Mums atrodo svarbu platesnis kontekstas: dokumente pabrėžiama Veliuonos piliavietės centrinė pozicija visame regione, taip pat tai, jog valda yra Lietuvos valdovų paveldas ir nuosavybė nuo gilios senovės. Įdomu pastebėti, kad Livonijoje jau 1253 m. Ordinui pripažįstant susikosčiusius kuršių nuosavybės santykius, pastariesiems patvirtinama tik nešventų miškų nuosavybė („Universi et Curones a sua hereditate tam in agris, quam ir praedictis piscariis, et in silvis non sanctis [...] nullatenus excludantur“; Ivinskis 2004, p. 100).

[5*] **1413–1414** Ghillebert de Lannoy, *Kelionės ir pasiuntinybės* → BRMŠ I, p. 512-514.

Minimas apkrikščionintų kuršių tebepraktikuojamas mirusiųjų deginimas.

[6] **1416 II 13** *Propositio Polonorum contra Ordinem Teutonicum in Concilio generali Constantiensi perlecta / Lenkų pareiškimas prieš Vokiečių Ordiną, paskelbtas Visuotiniame Konstanco susirinkime* (CM I, p. 15).

[...] Sicque partibus Litwanie a fine ad finem pergratis, ecclesias et conventus ereximus in locis, dotavimus oportunos ministros in eisdem auctoritate episcopali constituentes et locantes, quousque in Wylnam, qui est locus insignior, pervenimus, ubi ecclesiam fundavimus cathedralem [...]. Hic peractis et completis, omnes errores et cultusque idolorum in singulis partibus earundem terrarum cum omni festinacione extirpare fecimus et purgare, presbiteros predicatoresque ad omnes fines earundem terrarum cum potestate seculari direximus ad baptizandum gentes, que adhuc non fuerunt baptizatae. [...]

*

[...] Šitaipos per Lietuvos sritis nuo vieno pakraščio iki kito keliaudami[1], kūrėme vietovėse bažnyčias ir vienuolynus, aprūpinome tinkamus tarnus tajai vyskupo valdžiai juos paskirdami ir paskirstydami, kol iki pat Vilniaus, žymiausios vietovės, atvykome, kur įsteigėme katedros bažnyčią. [...] Tai nuveikę ir atlikę, visus paklydimus ir stabų garbinimą paskirose tų kraštų srityse kuo skubiausiai ėmėmės naikinti ir valyti, kunigus ir pamokslininkus į visus tų kraštų pašalius su pasaulietinės valdžios [palaikymu] išsiuntėme krikštyti pagonių, kurie iki šiol nebuvo pakrikštyti. [...]

Kalbėjimas apie 'stabų garbinimą' šiame dokumente toks pat neapibrėžtas, kaip ir kituose: akcentuojama ne konkrečios senojo kulto praktikos, o krikščionių tikėjimo sklaida ir diegimas. Iš vėlesnių šaltinių matyti, jog stabmeldybe (*idololatria*) vadinamas ir medžių, dangaus kūnų, gyvačių garbinimas.

[1]Kalbama Jogailos vardu.

[7] **1417 VIII 25** *Jogaila et Vytautas scribunt Concilio Constantiensi de conversione Samogitarum / Jogaila ir Vytautas praneša Konstanco susirinkimui apie Žemaičių atvertimą* (CM I, p. 35-36).

[...] Qua de re, ut gaudium vestrum plenum sit, clarius rem nuperrime gestam in sinceritate vestrae fidei v(estris) r(everendis) p(aternitatibus) declaramus predicte scilicet gentis Samagitice paucas iam et communes seu plebeias dicte gentis absque baptismate resultare reliquias, cum alii magnates nobiles et alii in multitudine milium fere numerabili divina vocati gracia vestraque ad hoc dilgenti sollicitudine vestrorum iuxta mandatorum seriem incitati et allecti, graciam sacri gurgitis devotis mentibus susceperunt. [...]

*

[...] Todėl, kad jūsų džiaugsmui nieko netrūktų, jums, garbieji Tėvai, aiškiau skelbiame dėl tyro jūsų tikėjimo ką tik atliktą darbą, tai yra kad iš žemaičių genties be krikšto yra likę menki minėtos genties paprastųjų arba nekilmingųjų žmonių likučiai, nes kiti didikai, kilmingieji ir likusieji, vos suskaitoma tūkstančių daugybė, pašaukti dieviškos malonės ir paskatinti bei patraukti – eilės potvarkių dėka – uoliu jūsų rūpesčiu, maldingomis širdimis priėmė šventųjų vandenų verdenės malonę [...].

[8*] **1417 XII** *Imperatoriaus Zigmanto laiškas Jogailai* → BRMŠ I, p. 519-521.

Retoriškai raginama naikinti stabų garbinimą, griauti šventyklas (*idolorum cultus avertite, fanorum edificia evertite*).

[9] **1417** *Ioannes, archiep. Leopoliensis et Petrus, ep. Vilnensis ad Concilium Constantiense de peracta sua missione erigendi episcopatum in Samogitia / Lvovo vysk. Jonas ir Vilniaus vysk. Petras Konstaco susirinkimui praneša atlikę pavedimą įsteigti Žemaičių vykupiją* (CM I, p. 47, 49).

[...] Iniuncto itaque nobis, qui in partem sollicitudinis vocatis sumus de vestre potestatis plenitudine, in vineam Domini pro denario diurno non segniter proficisci, ad populum gravem Samagiticum et gentem bellicosam, que Deum factorem suum non noverat, sed diis alienis idolorumque sculptilibus a tempore, quo gentes esse ceperunt, sua libamina offerebant, quatenus eosdem de abisso profundaque errorum caligine extrahentes, ad lumen inextinguibile et ad lavacrum fontemque adduceremus purissime veritatis [...]. Datum in Troky Wilnensis diocesis die etc. mensis etc. anno Domini 1417.

*

[...] Taigi mes, kurie jūsų galios pilnybe buvome pašaukti būti rūpesčio dalininkais, gavome pavedimą už dienos denarą[1] skubiai vykti pas smurtingą žemaičių tautą – karingą gentį, kuri nebuvo pažinusi savo Kūrėjo Dievo ir nuo pat genties atsiradimo savo aukas aukojo svetimiems dievams ir drožtiems stabams, – idant ištraukę juos iš prarajos ir tirščiausių klaidų sutemų išvestume į negęstančią šviesą prie tyriausios tiesos maudyklos ir šaltinio [...] Duota Trakuose, Vilniaus vyskupijoje, 1417 Viešpaties metų ... mėnesio ... dieną.

Ir šiuo atveju sunku įvertinti, kiek atitinka tikrovę liudijimas apie dievybių atvaizdus („drožtus stabus") – nors rašo patys misijos dalyviai, jie vartoja iš biblinių pasakymų (plg. *Jer* 8, 19) paimtą stereotipinę frazę.

[1]Plg. *Mt* 20, 2 (žodžiai iš palyginimo apie vynuogyno darbininkų atlygį).

[10] **1418 VIII 27** *Rotulus diversorum supplicationum Vitoldi, ducis Litwaniae, Geben (Geneve) / Vytauto, Lietuvos kunigaikščio įvairių prašymų ritinys* (CM I, p. 58).

[...] Item cum predictum ducem contigit plerumque in terris gentilium et schismaticorum et aliorum in fide errancium pro suis necessitatibus venire, ut igitur ipse eosdem schismaticos, gentiles seu alios infideles eo melius ad christianam fidem convertere valeat, quo ipsi gentiles, schismatici et alii infideles maioris devocionis signa apud ipsum ducem respiciant, supplicat e(ius) S(anctitati) dictus dux, quatenus sibi ut cum eisdem gentilibus, schismaticis et infidelibus pro eorum conversione ad fidem eundem conversari et in sua et eorundem presencia missas et alia divina officia facere celebrari. In contrarium facientibus non obstantibus quibuscunque et cum clausulis oportunis. *Fiat. O.*

*

[...] Taip pat, kadangi minėtam kunigaikščiui dažnai tenka savo reikalais vykti į pagonių ir schizmatikų bei kitų klaidatikių žemes, jis juo labiau valiotų tuos schizmatikus, pagonis arba kitus netikinčiuosius atversti į krikščionių tikėjimą, kuo didesnius maldingumo ženklus tie pagonys, schizmatikai ir kiti netikintieji matytų paties kunigaikščio [elgesyje]. Todėl minėtasis kunigaikštis prašo Jo Šventenybės, idant jam būtų leista bendrauti su pagonimis, schizmatikais ir netikinčiaisiais, siekiant juos atversti į tikėjimą, ir jam bei šitiems dalyvaujant [leisti] aukoti mišias bei atlikti kitas pamaldas, visiems tam prieštaraujantiems raštams su visomis galimomis klauzulėmis nebegaliojant. *Tebūnie. O.*

[11*] **1422** *Rygos arkivyskupo [...] ir Livonijos Ordino magistro visuotinis krašto potvarkis* → BRMŠ I, p. 610-612.

Nurodoma malšinti ir bausti visokį burtininkavimą (*alle bürterye*).

[12*] **1428** *Rygos provincinio Bažnyčios susirinkimo nuostatai* → BRMŠ I, p. 613-617.

Kaimiečiai tebelaidoja *nepašventintose vietose, kur pagonybės laikais buvo palaidoti jų tėvai ir bičiuliai.* Minimas Perkūno, kurį *vadina savo dievu,* gyvačių, kirmėlių ir medžių kultas, bausmė pranašautojams, burtininkams ir kerėtojams.

[13] **1428 VI 27** *Supplicatio Vytauti et Jogaila ad Martinum V super matrimoniis ethnicis Samogitarum / Vytauto ir Jogailos suplika popiežiui Martynui V dėl žemaičių pagoniškų santuokų* (CDV, p. 129-130, Nr. 104).

Beatissime Pater. Multi habitatores et incole nobiles et plebei districtuum Samagitarum in gradibus a iure prohibitis coniuncti, qui noviter ad procuracionem et solicitudinem devotissimorum et obedientum [*sic*] S. V. et Romane Eclesie filiorum Wladislai regis Poloniae et Wictoldi magni ducis Litwanie illustrium, quibus subesse noscuntur, deposito infidelitatis errore ad agnicionem veri luminis pervenerunt et ad fidem cristianam sunt conversi, eis in errore predicto persistentibus matrimonia iuxta ritum eorum contraxerunt et prolem exinde procrearunt. Cum autem habitatores et incole supradicti in matrimoniis huiusmodi de iure sustinendi non existant, et si divorcia fierent inter eos, ex hoc plura [sic] dissensiones et scandala possent verosimiliter exoriri, et plures ex eis antequam divorcia huiusmodi permitterent, cum in fide predicta nondum

firmiter stabiliti sint, ut canes ad vomitum redeuntes spreta fide predicta ad pristinam perfidiam divertentur: ut igitur conversi predicti spiritualibus graciis et favoribus inmobiles columne in Ecclesia Dei constituantur, et eorum exemplo alii celerius ad fidem catholicam, extra quam nullus salvatur, protrahantur, supplicant humiliter S. V. rex et dux predicti, quatenus pro salvacione conversorum et incremento fidei huiusmodi ac in favorem suscepte prolis devote creature Vestre episcopo Samagitarum, ut omnibus et singulis conversis eisdem et in antea convertendis, qui ante conversionem eorum matrimonia iuxta ritum predictum contraxerunt et contrahent in futurum, in quibuscunque gradibus coniuncti fuerint et defectibus et impedimentis a iure prohibitis quomodolibet introductis et aliis, quecunque quotcunque et qualiacunque sint, in quibus S. V. dispensare poterit, cum hic iusta, honesta et necessaria causa subesse videatur, quantum ex premissis proveniunt, non obstante, in matrimoniis huiusmodi licite remanere valeant, concedere et dispensare valeat prolem susceptam ex illis et suscipiendam legitimam nunciando, concedere dignemini de gracia speciali. Cum non obstantibus et clausulis oportunis.

*Fiat ut petitur in tercio et quarto gradu infra biennium. O.*

Datum Romae apud sanctos Apostolos, quinto kl. Julii anno undecimo.

*

Šventasis Tėve! Daugel Žemaitijos valsčių kilmingų ir nekilmingų gyventojų, kurie yra susituokę būdami susiję teisės draudžiamais giminystės laipsniais[1], neseniai maldingiausių ir ištikimų Jūsų Šventenybės ir Romos Bažnyčios sūnų, šviesiųjų Lenkijos karaliaus Vladislovo ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto, kuriems, kaip žinoma, yra pavaldūs, rūpesčiu ir pastangomis nusikratė netikėjimo paklydimo, pasiekė tikrosios šviesos pažinimą ir atsivertė į krikščionių tikėjimą; dar gyvendami minėtame paklydime, jie savo apeigomis susituokė ir susilaukė palikuonių. Teisės požiūriu aukščiau minėtų gyventojų santuokos nėra išlaikytinos, tačiau jei būtų išskiriami, dėl to, labai tikėtina, galėtų kilti daug vaidų ir papiktinimo, ir daugelis iš jų, prieš leisdami tokias skyrybas, – kadangi minėtame tikėjime dar nėra tvirtai sustiprėję – kaip šunys, grįžtantys prie vėmalo[2], paniekinę minėtą tikėjimą, atsigręžtų į ankstesnę klaidatikystę. Tad idant minėtieji atsivertėliai dvasinių malonių ir palankumo dėka taptų nepajudinamais Dievo Bažnyčios ramsčiais, o kiti, jų pavyzdžiu sekdami, būtų veikiau patraukti į katalikų tikėjimą, be kurio nė vienas nėra išganomas, minėtieji karalius ir kunigaikštis nuolankiai prašo Jūsų Šventenybę (kaip matyti iš to, kas išdėstyta aukščiau, dėl teisėtos, garbingos ir būtinos priežasties), jog ypatinga malone teiktumėtės leisti, kad atsivertėlių išganymo ir tokio tikėjimo

augimo labui bei susilauktų palikuonių naudai, atsidavęs Jūsų tarnas Žemaičių vyskupas galėtų tiems atsivertėliams ir nuo šiol atsiversiantiems, visiems ir kiekvienam, minėtomis apeigomis prieš atsivertimą susituokusiems (ar susituoksiantiems), kad ir kokiais giminystės laipsniais jie būtų susiję, kad ir kokiu būdu peržengę teisės draudžiamus trūkumus bei kliūtis ir kitas [ydas], kad ir kokios, kiek jų ir kokio pobūdžio bebūtų, – nuo kurių gali dispensuoti Jūsų Šventenybė, – leisti ir juos dispensuoti, idant teisėtai išlaikytų tokias santuokas, paskelbdamas jose gimusius ir gimsiančius palikuonis teisėtais. Negaliojant [tam prieštaraujantiems potvarkiams] ir galimoms klauzulėms.

*Tebūnie, kaip prašyta, dvejiems metams trečio ir ketvirto giminystės laipsnio atžvilgiu.*

*Duota Romoje, prie šventųjų Apaštalų [bazilikos], vienuoliktaisiais pontifikato metais, likus penkioms dienoms iki liepos kalendų.*

[1]Pirmo laipsnio giminystė – tarp tėvų ir vaikų bei brolių ir seserų; antro laipsnio – tarp pirmos eilės pusbrolių/pusseserių, taip pat dėdžių/tetų ir sūnėnų/dukterėčių; trečio laipsnio – tarp antros eilės pusbrolių/pusseserių ir antros eilės dėdžių/tetų; ketvirto laipsnio – tarp antros eilės pusbrolių... vaikų.
[2]Sereotipinis biblinis posakis, apibūdinantis sugrįžimą prie ankstesnių nedorybių (*Pat* 26, 11; 2 *Pt* 2, 22).

[14] **1434 VII 4–11** *Oratio Nicolai Kozłowski in exsequiis Jogailae regis Basileae habita* / Mikalojus Kozlovskis, *Kalba Bazelyje per gedulines pamaldas už Jogailos vėlę* (CEpXV/2, Nr. 221, p. 326-327).

[...] deus ex pagano regnare fecit eum in populo christiano; a gentili enim patre natus, licet ex prosapia excellenti, in gentilitate enutritus, actamen ab adolescencia sua paternam ferocitatem et illius gentis semper abhoruit, et licet gloriae mundanae ac laudi erat intentus, sicud ille, qui nec fidem habuit, nec dominum novit, actamen exerciciis insistebat virtuosi set omnes fratres suos corpore, vita et moribus precellebat. [...] Cum iam unctus esset et regnare cepisset, post se traxit ad fidem magnam partem paganorum et schismaticorum. Legi in vita[a] eius noviter a quodam descripta pontifice, quod numerus per eum conversorum computacionem excedit et ponitur haec clausula ibi in forma: 'Legite cronicas, historias et antiqua volumina, revolvite totam Romanorum rem publicam, et non reperietis a tempore apostolorum aliquem principem spiritualem aut saecularem, qui tantam gentem in augmentum ecclesiae adduxisset ad fidem'. Diffusae enim sunt terrae Litphanorum et populosae, similiter terra Samogetarum, quae omnes ex paganismo in fidem

venerunt [...]. Tantum erat eorum saluti effectus, quod solus docuit eos symbolum et orationem dominicam et solus transtulit de nostro vulgari in eorum, ut eo facilius eorum posset caper memoria.{Et quolibet anno illas visitabat patrias et de adiscentibus inquisicionem faciebat et quotquot invenit didicisse, remuneravit largissime, per talia iocalia deducendo eos, ut fidem discerent et oracionem.[b]} [...] ipse autem unam ecclesiam metropolitanam de novo erexit, cathedrales ecclesias ad minus septem, domos religiosas in quibus abbates et praepositi, parrochiales ecclesias multas, in quibus curati presbyteri resident, edificavit et dotavit; et haec omnia in medio illius populi, quem catholicae fidei subiecit. [...] Et licet ex natura erat ferox et ut leo rugiens, suscepto tamen baptismate factus erat clementissimus et plenus pietate. Refertur de eo, quod nullum hominem morti tradidit, quod sanguinem humanam effundi abhorruit [...].

[a] *corr. in codice:* gestis... descriptis [b] *in margine.*

*

[...] Dievas iš pagonio padarė jį krikščionių tautos karaliumi. Gimęs iš pagonio tėvo (nors ir iškilioje giminėje), buvo išauklėtas pagonybėje, tačiau nuo jaunumės visą laiką baisėjosi tėvo ir tos genties laukiniškumu. Ir nors vaikėsi pasaulio garbės ir šlovės, kaip tas, kuris neturi tikėjimo ir nepažino Viešpaties, vis dėlto užsiėmė dorybių pratybomis ir visus savo brolius toli pranoko kūnu, gyvenimu ir elgesiu. [...] Kai jau buvo pateptas ir pradėjo karaliauti, paskui save į tikėjimą patraukė didelę dalį pagonių ir schizmatikų. Neseniai kažkurio vyskupo aprašytame jo gyvenime skaičiau, kad jo atverstųjų skaičius pranoksta skaičiavimą, ir ten taip rašoma: „Skaitykite kronikas, istorijas ir senus tomus, peržvelkite visa romėnų valstybę, ir nuo apaštalų laikų nerasite kito dvasinio ar pasaulietinio valdovo, kuris, gausindamas Bažnyčią, į tikėjimą būtų atvedęs tiek žmonių“. Mat lietuvių žemės plačios ir gausiai gyvenamos, taip pat ir Žemaičių žemė; jos visos iš pagonybės atėjo į tikėjimą. [...] Jis tiek nuveikė jų išganymui, kad vienas mokė juos *Simbolio* ir *Viešpaties maldos*, ir vienas išvertė iš mūsų kalbos į jųjų, idant juo lengviau jie galėtų atsiminti. {Ir kasmet lankydavo tas tėviškes, ir teiraudavosi apie besimokančius, ir kiek rasdavo išmokusių, tuos kuo dosniausiai apdovanodavo, tokiais nerimtais dalykais patraukdamas mokytis tikėjimo ir maldos.[1]} [...] o pats įsteigė vieną naują metropolinę bažnyčią, pastatė ir apdovanojo bent septynias katedrines bažnyčias, vienuolynus, kuriuose gyvena abatai ir prepozitai, daug parapinių bažnyčių su kunigais klebonais – ir visa tai toje tautoje, kurią palenkė katalikų tikėjimui. [...] Ir nors iš prigimties buvo laukinis, tarsi riaumojantis liūtas,

tačiau priėmęs krikštą tapo kuo švelniausias ir pilnas maldingumo. Apie jį sakoma, kad nė vieno žmogaus nepasmerkęs mirčiai, nes baisėjosi pralieti žmogaus kraują. [...]

Mikalojus Kozłowskis (*Kozłowski, Coszlowski, de Kozlow*), m. 1443 – Krokuvos universiteto profesorius ir rektorius, Krokuvos kanauninkas. Krokuvos vyskupas Zbigniewas Oleśnickis 1433 VII 31 jį paskyrė savo atstovu Bazelio Bažnyčios susirinkime. Kalba pasakyta pamaldose už Jogailos vėlę, Bazelyje surengtose Poznanės vysk. Stanislovo Ciołeko, buvusio karaliaus Jogailos pakanclerio, rūpesčiu.
[1]Įrašyta rankraščio paraštėje.

[15*] **1435**, Nicolai Lasocki *Magna mendacia* (Mikalojus Lasockis, *Didysis melas*) → BRMŠ I, p. 530-539.

Jogaila toje vietoje, kur pagonys garbino be pertraukos liepsnojančią ugnį, pastatė [katedros] bažnyčią. *Ta tauta daug pamaldesnė, negu mes, senieji krikščionys* (p. 535).

[16] **1456** *Dotatio ecclesiae in Brzeszyny / Bžezino bažnyčios aprūpinimo aktas* (CDV, p. 249, Nr. 224).

[...] confero [...]: [...] pasznam curiae nostrae Szastowo [...] una cum silva penes eundem campum Szastowo dicta Swiati las [...].

*

[...] suteikiu: mūsų dvaro Šastovo ganyklą [...] drauge su prie to paties Šastovo lauko esančiu mišku, vadinamu Šventas miškas [...].

Bžezinas (*Brzeszyny*) vėliau *Zabrzezie*, Ašmenos paviete, 43 km į pietryčius nuo Ašmenos. Vienas iš palyginti ankstyvų pavyzdžių, kaip kadaise tabuizuotas šventąsias teritorijas paverčiant ūkiniais vienetais „sekuliarėja" landšaftas. Plg. Nr. 4 ir 19, taip pat komentarus.

[17*] **1460–1480** Jonas Dlugošas, *Analai (Annales seu cronicae incliti Regni Poloniae)* → BRMŠ I, p. 542-584.

[18*] **1468** *Kazimiero teisynas* → BRMŠ I, p. 586-587.

Mirties bausmė skiriama žolininkui, padėsiančiam vagiui žolėmis nuskausminti kankinimus (plg. Nr. 30 – *Pirmąjį Lietuvos statutą,* 1529 m.).

[19] **1478 V 14** *Donatio ep. Vilnensis Jonas Lasavičius / Vysk. Jono Lasavičiaus dovanojimo aktas* (CDV, p. 364, Nr. 309).

Nos, Joannes, Dei gratia episcopus Vilnensis [...] laboriosi Migus khmetonis et hominis nostri curiae nostrae Scheszule [...] sibi et suis legitimis pueris terram una cum silva Helki alias swiaty lasz nuncupatam, ex opposito lacus Scheszule consistentem dedimus, donavimus damusque [...] per ipsum Migus et pueros suos praefatam terram una cum silva tenendum, habendum, utifruendum ac pacifice, quiete et libere perpetui temporis possidendum cum omnibus et singulis praefatae terrae seu silvae utilitatibus, proventibus et universis obventionibus, absolventes ipsum et pueros suos ab omnibus curiae nostrae laboribus, censibus, tributis, dationibus et exactionibus quibuscunque nominibus et vocalibus censeantur. [...]

*

Mes, Dievo malone Vilniaus vyskupas Jonas [...] triūsliajam kumečiui ir mūsų dvaro Šešuoliuose žmogui Migui [...] – jam ir jo teisėtiems vaikams suteikėme, dovanojome ir duodame žemę drauge su mišku, vadinamą Alku arba Šventuoju mišku, esančią kitapus Šešuolių ežero. [Duodame] [...] pačiam Migui ir jo vaikams minėtąją žemę drauge su mišku laikyti, turėti, gauti naudą ir taikiai, ramiai bei laisvai per visus laikus būti jos savininkais su visomis ir paskiromis minėtos žemės bei miško naudmenomis, pelnu ir pajamomis, atleisdami jį ir jo vaikus nuo visų mūsų dvaro darbų, mokesčių, duoklių, prievolių ir rinkliavų, kad ir kaip jos būtų įvardytos. [...]

Tikėtina, kad šiame akte pirmąsyk randame išlikusį pavartotą lietuvišką šventvietės pavadinimą 'alkas'. Čia jis papildomai paaiškinamas kaip „šventasis miškas". Kitur šis žodis aiškinamas slavybe „gojus", šiuo atveju reiškiančia „pagoniško kulto giraitė" (Wolfenbüttelio postilė, 1573: *tikedami ing ... gaius (kaip ghe wadinna alkus)*, plg. Bretkūno Biblijos *1Kar* 14, 23). Čia verta paminėti, jog nėra pagrindo alko vardu vadinti bet kokias senąsias baltų šventvietes. Alkais laikytinos tik ypatingos, pašaliniams „uždaros", giraitės, minimos jau Adomo Brėmeniečio (apie 1075), paskirtos religinėms apeigoms – aukojimams ir, galbūt, mirusiųjų deginimui (J. Dlugošas) bei divinacijai. Jų gerbimą reikia skirti nuo girių ir paskirų medžių kulto. Jau sukrikščionėjusioje Lietuvoje kai kurie alkai, nors ir netekę sakralaus pobūdžio, liko tradicine bendruomenės švenčių vieta.

[20] **1490–1498** *Memoriale Ordinis Fratrum Minorum* a Fr. Ioanne de Komorowo compilatum [1532-1535] / *Atmintini Mažesniųjų brolių ordino įvykiai, surinkti br. Jono iš Komorovo* (MPH, vol. V, 1961 [1888], p. 259-260; 282).

[...] Eodem anno [1491] venerandus pater Marianus de Yeszorko [...] infirmari cepit. [...] precipue tamen inter Litwanos et Rutenos pro apostolo Dei estimabatur. Qui a Sixto quarto binum breve impetravit pro reconciliandis et

suscipiendis hereticis et scismaticis, in quibus continetur quod fratres Poloniae in partibus schismaticorum et paganorum gaudent privilegiis terre sancte et Boznensium. [...]

Locus Polocensis [...] In quo loco primus gvardianus institutus est [1490] pater Leo de Lanczud, qui mansit ibidem, fidem plantans catholicam, predicans et baptizans, confessiones audiens, fere quindecim annis et multa millia ex schismaticis et Lytwanis, adhuc aliquibus existentibus paganis, convertebantur et ibidem fratres utebantur privilegiis terre sancte et Boznensium circa matrimonium dispensando in diversis impedimentis et absolvendo in censuris, divorcia faciendo in certis casibus, puniendo excessivos auctoritate magni Ducis vel regis [...].

*

Tais pačiais [1491] metais garbusis tėvas Marianas iš Jeziorko [...] ėmė sirgti. [...] Jis, ypač tarp lietuvių ir rusėnų, laikytas nelyginant Dievo apaštalu. Jis iš Siksto IV išprašė dvigubą bulę, [suteikiančia teisę] sutaikinti bei priimti eretikus ir schizmatikus, kurioje sakoma, jog Lenkijos broliai schizmatikų bei pagonių kraštuose gali naudotis Šventosios Žemės ir Bosnijos privilegijomis[1]. [...]

Polocko konventas [...] Pirmu gvardijonu čia pastatytas tėvas Leonas iš Lancuto [1498]. Jis ten liko beveik penkiolika metų, diegdamas katalikų tikėjimą, pamokslaudamas ir krikštydamas, klausydamas išpažinčių ir atsivertė daug tūkstančių schizmatikų ir lietuvių, iki tol buvusių pagonimis. Ten broliai naudojosi Šventosios Žemės ir Bosnijos privilegijomis, dispensuodami santuokas nuo įvairių kliūčių, išrišdami iš bažnytinių bausmių, kai kuriais atvejais atleisdami nuo santuokos, prasižengusius bausdami didžiojo kunigaikščio ar karaliaus valdžia. [...]

Ištraukos iš pranciškonų observantų (bernardinų) kronikos, parašytos ordino istoriko Jono iš Komorovo (ap. 1470-1536) parodo misijų dab. Baltausijos žemėse pobūdį – jose atverčiami ne tik rusėnai stačiatikiai, bet ir lietuviai pagonys. Polocko vienuolynas, funduotas Ldk Aleksandro buvo vienas pirmųjų LDK bernardinų vienuolynų.

[1]Pranciškonai į Bosniją atvyko XIII a. pab., be kita ko turėdami užduotį kovoti su bogomilų erezija. Minima privilegija pranciškonų teises sielovadoje sulygino su klebonų teisėmis ir įgalino vietoje spręsti klausimus, paprastai rezervuotus aukštesnei dvasinei vyresnybei.

**[21] 1499 X 29** *Bulla Alexandri VI pp ad ep. Vilnensem Albertum Tabor / Pop. Aleksandro VI bulė, atsakant į Vilniaus vysk. Alberto Taboro supliką* (Kowalczyk, p. 281).

[...] In civitate et dioecesi Vilnensibus a pluribus annis elapsis fuerunt et adhuc sunt plures magnates et nobiles, qui nedum in divinationibus et incantationibus credant, verum auruspices, incantatores, divinatores, ariolos, sacrilegos et

aliis huiusmodi inanitis artibus intendentes in eorum curiis tenere et confovere, alii vero confessionalibus, indultis et aliis facultatibus missas et alia divina officia super altari portatili celebrando et celebrari facientes, eis etiam a nobis et a sede apostolica concessis abutentes missas et alia divina officia huiusmodi in villis et locis minus honestis et congruentibus non solum in familiarium suorum domesticorum, sed magne populi multitudinis presentia et indebitis horis, nullis reverentia et honore adhibitis, celebrari et publice predicari facere non formidat [...].

*

[...] Vilniaus mieste ir vyskupijoje jau daugybę metų buvo ir ligšiol tebėra daugel didikų ir bajorų, kurie ne tik tiki pranašavimais ir užkalbėjimais, bet ir savo dvaruose laiko ir globoja ateities spėjikus, užkalbėtojus, burtininkus, pranašautojus, šventvagius ir užsiimančius kitais bergždžiais tokio pobūdžio dalykais. Kiti gi, naudodamiesi nuodėmklausių, indultų ir kitomis privilegijomis, patys aukodami arba liepdami aukoti Mišias ant kilnojamojo altoriaus bei atlikti kitas apeigas, piktnaudžiaudami mūsų ir Apaštališkojo Sosto leidimais, nesibijo liepti aukoti Mišių ir atlikti kitų tokio pobūdžio pamaldų bei viešai pamokslauti kaimuose bei kitose negarbingose ir nederamose vietose, ir netinkamomis valandomis, dalyvaujant ne vien savo namų tarnams, bet ir didžiulei daugybei žmonių [...]

[22] **1503 IX 7** *Magnus dux Alexander fundat ecclesiam filialem Panevėžensem in parochia Ramygalensi / Ldk Aleksandras funduoja Ramygalos parapijos Panevėžio filiją* (CDV, p. 677, Nr. 564).

[...] propter longinquam ab ecclesiam distantiam pars non mediocris parochianorum ad ecclesiam ipsam pro sacramentis et divinis raro vel nunquam veniret exindeque consuetudo esset, ut pro diebus festis in quodam deserto seu insula alias *ostrow* parochiani ipsi remotiores convenirent rei divinae et sacramentorum percipiendorum ratione. Quae quidem sacramenta etsi idulgente eo ipso domino episcopo fiebant, ibidem nonnunquam ministrata, tamen quia difficultas quaedam esset ac periculum immo gentilitatis praeseferre videbatur ritum in nemore sacra thura libare Deo, idcirco nos paternae adhortationi eiusdem domini episcopi [Alberti] annuentes, de pietate ac liberalitate regiis nostris praedictam insulam alias ostrow in districtu Upitha inter Niewiaza ex una et Polaviana fluvios partibus ab altera, item per traversum inter lacum Wylkotupy ex una et pratum Zurblis ex altera partibus consistentem dictae ecclesiae

in Romygola [...] pro capella seu ecclesia in eadem insula ad honorem Dei Salvatoris nostri denuo erigenda, quae illius in Romygoła esse filia, dandum et conferendum duximus damusque et conferimus tenore praesentium [...].

*

[...] dėl tolimo atstumo iki bažnyčios nemenka dalis parapijiečių į bažnyčią sakramentų ir apeigų retai ar niekad neateina, todėl atsirado paprotys, jog švenčių dienomis vienoje dykvietėje arba saloje, kitaip sakant *ostrow*, tieji toliau gyvenantys parapijiečiai susieina dėl apeigų ir priimti sakramentų. Tie sakramentai, leidžiant pačiam ponui vyskupui, ten kartais buvo teikiami; vis dėlto esama tam tikros sunkenybės ir netgi pavojaus, kad šventųjų smilkalų aukojimas Dievui giraitėje atrodys kaip pagoniška apeiga. Todėl mes, pritardami tėviškam to paties pono vyskupo [Alberto] paraginimui, iš mūsų karališkojo maldingumo ir dosnumo minėtąją salą, kitaip *ostrow*, esančią Upytės valsčiuje tarp Nevėžio upės iš vienos pusės ir Lėvens iš kitos, o skersai – tarp Vilktupio ežero iš vienos pusės ir Žurblio pievos iš kitos, nusprendėme duoti ir suteikti, kaip šiuo raštu duodame ir suteikiame, minėtai bažnyčiai Ramygaloje [...] naujai įkurti toje saloje koplyčią arba bažnyčią Dievo mūsų Išganytojo garbei, kuri būtų tos Ramygalos [bažnyčios] filija [...].

Apgailestavimas, kad nuotolis ar gamtinės kliūtys pasiekti bažnyčią, nėra atsitiktinis ar retorinis; tai matyti kad ir iš Načios fundacijos 1529 XII 29, kur kalbama, jog dėl geografinių sąlygų vaikai mirštą be krikšto, o vyresnieji be Eucharistijos sakramento, nes negali pasiekti bažnyčios (VUB RS F. 57, Б 53, b. 44, f. 159r), 1547 XI 12 Stanislovas Zakaraitis Vlošekas, Lietuvos dvaro iždo administratorius, funduodamas koplyčią *Juchnowski Dwor* sako, jog valdiniai, stokodami Dievo žodžio, įklimpsta į įvairias ydas, todėl jaučiąs atsakomybę už jų sielas (ibid., f. 180r-v), 1580 II 20 Kasparas Klodzinskis funduodamas Kamionkoje skundžiasi, kad valdiniai nemoka *Tėve mūsų* ir bei kitų tikėjimo pagrindų ir nenori mokytis (ibid. f. 190r). Plg. Nr. 23, 31, 32 ir kt.

[23] **1507 III 21** (paulo post) *Fundatio ecclesiae parochialis in Tauragė / Parapinės bažnyčios Tauragėje fundacija* (CM I, p. 165, Nr. 106).

Quoniam temporalem a nostris subditis lanam glubimus, aequum est, ut illorum animarum curam geramus. Eam ob rem nos Bartosius palatinatus Vilnensis in terra Samogitarum super Taurogi haeres, sciens oppidanos et villicos gentilismi ac idololatriae erroribus usque adeo imbutos, ut perdifficile ab assueto larium deorum domesticorum cultu valeant abvocari, neque illis alio consultum modo arbitrari, ecclesiam aedificandam et presbyterum vernaculae samogitarum linguae per Reverendissimum episcopum Samogitarum instituendum decrevimus [...].

*

Kadangi diriame žemiškąjį kailį nuo mūsų valdinių kūnų, dera pasirūpinti jų sielomis. Todėl mes, Bartošas, [iš?] Vilniaus vaivadijos, Tauragės Žemaičių žemėje paveldėtojas, žinodami, kad miestelėnai ir kaimiečiai yra taip prisigėrę pagonybės ir stabmeldybės klaidų, kad juos labai sunku atitraukti nuo įprasto namų dievų larų kulto, ir nemanydami, kad yra kitas būdas jiems pagelbėti, nusprendėme pastatyti bažnyčią ir [išlaikyti] gerbiamiausio žemaičių vyskupo skiriamą, čionykštę žemaičių kalbą mokantį kunigą [...]

Abejojama dėl šio akto tikrumo, tačiau parapijos steigimo intencija gali būti autentiška.

[24] **1510–1519** *Editio intermedia annalium Lithuaniae / Vidurinysis Lietuvos metraščio sąvadas* (Krasinskio nuorašas, PSRL 17, SPb. 1907, sk. 233-234).

[...] В тые лета князя великому Литовскому и Жомоитскому Куковоитю умре у великои старости мати его Поята. И князь великыи Куковоити, милуючи матку свою, а вчинил болвана на образ ее, чинячи еи память, и поставил того болвана именем матки своее Пояты вышеи озера Жослеи, [a-]которую ж охвалили[-a] и мели за Бога тую Пояту. А потом, коли тот болван згнил и на том местци липы выросли, и тыи липы хвалили и за Бога их мели на имя тое Пояты[b]. Затым князь великии Литовскии и Жомоитскии будучи у великои справедливости и милуючи подданых своих, сам князь Кувоити [!] умре. И зоставить по собе сына на Великом князьстве Литовском и Жомоитском Утенуса, которыи же сын, милуючи отца своего, великого князя Куковоитя, вчинил болвана на памятку отца своего и поставил его на однои горе над рекою Святою недалеко Дявилтова, которого ж болвана хвалили. Потом тот болван згнил, а там гаи вырос, и люди тыи хвалили тот гаи, а прозвали его именем пана своего Куковоитя.

[a-a]которыи же образ хвалили *apogr. Raczynski et al.* [b]оли ж и до сего дня *add. apogr. Raczynski et al.*

*

[...] Tais metais viešpataujant Lietuvos ir Žemaičių didžiajam kunigaikščiui Kukovaičiui pasimirė didžiai sena jo motina Pajauta. O didysis kunigaikštis Kukovaitis, mylėdamas savo motiną, jos atminimui padirbdino ją vaizduojantį stabą, ir pastatė tą stabą, pavadintą jo motinos Pajautos vardu, aukščiau Žaslių ežero; tąją Pajautą [žmonės] apšaukė[a] ir laikė dievybe. O paskui, kai tas stabas supuvo ir toje vietoje išaugo liepos, ir anas liepas [jie] garbino ir laikė dievybe

tos Pajautos garbei; [b-]taip yra iki pat šios dienos[-b]. O paskui mirė ir pats Lietuvos ir Žemaičių didysis kunigaikštis Kukovaitis, didžiai teisingas ir mylėjęs savo valdinius. Po savęs didžiuoju Lietuvos ir Žemaičių kunigaikščiu jis paliko savo sūnų Utenį – tasai jo sūnus, mylėdamas savo tėvą, didįjį kunigaikštį Kukovaitį, ėmė ir padarė savo tėvo atminimui stabą ir pastatydino ant vieno kalno prie Šventosios upės netoliese Deltuvos, tą [stabą žmonės] garbino ir laikė dievybe. Paskui tas stabas supuvo, išaugo giraitė ir žmonės tą giraitę garbino ir praminė savo valdovo Kukovaičio vardu.

[a] apšaukė : tąjį atvaizdą garbino ir Paujautą laikė dievybe *Račinskio ir kt. nuorašuose* [b-b] *pridurta Račinskio ir kt. nuorašuose.*

XVI a. pirmais dešimtmečiais išsilaikiusi, kaip rodo Račinskio nuorašo intarpas, senosios religijos tradicija jungiama su LDK politine istorija. Antra vertus, būtų drąsu priimti metraščio autoriaus teiginį apie Pajautos „stabą" ir jo atminimą kaip istoriškai tikrą – liepų kultas buvo išplitęs ir ilgai išsilaikė baltų areale.

[25*] **1517/1526** *Sigismundo Herbersteino užrašai apie lankymąsi LDK 1517 ir 1526 m., paskelbti 1549 ir 1557 m.* → BRMŠ II, p. 391-398.

[26] **1520–1530** *Glossa in / paaiškinamasis įrašas inkunabule:* Joannes Herolt, *Liber discipuli de eruditione Christifidelium,* Basel, ca. 1485, f. 21r [sig. a7r] (Muzeum Narodowe w Krakowie, Muzeum im. Emeryka Hutten-Czapskiego MNK XV 44, cf. *Archivum Lithuanicum* 12, 2010, p. 39 [facsim.]).

pryßcha//deymaſ

Šis žodis *prižadėjimas* – 'užkalbėjimas', 'užžavėjimas') parašytas inkunabulo, vėliau priklausiusio Nesvyžiaus jėzuitų kolegijai, paraštėje prie skyriaus apie pirmąjį Dievo įsakymą teksto, skirto užkalbėjimams (*De precepto 1;* laužtiniuose skliaustuose nurodome paraštėje ta pat ranka padarytą numeraciją): *Item quidam ser//* [1] *pentes sicut incantatores serpentium. Item quidam gladios ne lędere pos//* [2] *sint. Item quidem vulnera cum homo* [3] *vulneratus est. Iterum quidam sanguinem//* [4] *cum homo cruentat. Item quidam con-//* [5] *tra amicos et inimicos. Item quidaʒ//* [6] *contra canes et lupos cum vulneribus//* [7] *iesu christi se carminant.* Neįvertinę marginalinės numeracijos reikšmės, glosų leidėjai įrašą interpretavo ne visai tiksliai: „It seems that the author of the gloss used the Lithuanian nomen abstractum *prižadėjimas* instead of the original Latin nomen agentis *incantator*" (Subačius, p. 40). Verčiamasis lotyniškas žodis šiuo atveju tekste nepažymėtas pabraukimu, kitaip negu daugumoje glosų. Tad sąvoka *prižadėjimas* čia turėtų atitikti ne *nomen agentis* (*incantator*), o aprėpti visas sunumeruotas užkalbėjimų rūšis. Atkreiptinas dėmesys, kad ties nr. 7 esama vieno ar dviejų žodžių (nebūtinai tos pačios rankos) glosos, kurios leidėjai nemini (p. 39, lent. 1). Įrašai siejami su Vilniaus ar Kauno pranciškonais observantais. Vakarų aukštaičių šiauliškių patarmė (Dotnuva, Šėta, Kulva) (dar plg. Zinkevičius, p. 135).

[27] **1521** Iodocus Ludovicus Decius, *De Sigismundi Regis temporibus* / Jodokas Liudvikas Decijus, *Apie karaliaus Žygimanto laikus* (PHC, t. 2, p. 298).

[...] Tota Polonia maior atque minor simul Lithuania cum Samagitia et fere tota Russia Romanam sequuntur Ecclesiam, nisi quod apud Lithuanos pars quaedam Tartarorum insidet, propriam habens sectam, regibus tamen hi quoque obediunt, nec ex raptu vivere solent. Caeterum apud Roxolanos et Podolitas sunt Rutheni, qui Graecam habent fidem, [...] partim occupat Armeni, sed multo plus perfida gens Iudaeorum incolit [...].

*

[...] Visa Didžioji ir Mažoji Lenkija, kaip ir Lietuva su Žemaitija, taip pat beveik visa Rusija seka Romos Bažnyčia, nebent išskyrus tarp lietuvių gyvenančius totorius, turinčius savo sektą, tačiau jie taip pat paklūsta karaliams ir gyvena ne iš plėšikavimo. Be to, tarp roksolanų ir podoliečių yra rusėnų, besilaikančių graikų tikybos, [...] dalį užima armėnai, bet daug plačiau paskldidusi neištikimoji žydų padermė [...].

Humanistas, Erazmo Roterdamiečio bičiulis Dacijus 1520 m. tapo karaliaus sekretoriumi, 1521 m. leisdamas antrą Miechoviečio *Kronikos* leidimą, pridėjo ir savo istorinius raštus. Oficiozinis istorikas pagoniškų tikėjimų čia nemini, tipingai ignoruodamas liaudies gyvenimą. Plg. Krasinskio LDK religinės būklės aprašymą 1574 (Nr. 37).

[28*] **1523** Mikalojaus Husoviano *Giesmė apie stumbrą* → BRMŠ II, p. 361-365.

Pasakojimas apie įtariamųjų raganavimu tyrimą vandeniu ir ugnimi, taip pat žinios apie stumbro medžioklės papročius.

[29] **1525** Nicolai Hussoviani *De vita et gestis divi Hyacinti opusculum* / Mikalojus Husovianas, *Veikalėlis apie dangiškojo Hiacinto gyvenimą ir darbus* (f. Cij v-Ciij r = Hussovianus, p. 92-93).

[...]
Non procul a nobis colubros venerantur, et altis
Arboribus libant homines, in flumina fruges
Projiciunt, numenque dei fluvialis adorant.
Ludere quem per aquae contorta volumina cernunt.
Et ne vana fides temereque exorta putetur,
Voluitur et totis vox horrida murmurat undis.
Arbitrioque dei fortunae commoda verti,
Foeturaeque gregis credunt momenta teneri
Illius, ut tacerem deliria caetera gentis.

Isti post aliquod tempus, sua sacra nepotes
Instituent nostros, postquam vestigia nulla
Templorum, tota patrum regione videbunt.
[...]
*
[...]
Netoli mūsų žmonės garbina gyvates ir aukštiems
Aukoja medžiams, į upes mėto grūdus
Ir garbina upių dievo dievybę,
Kurią regi žaidžiant suktais vandens ratilais.
O kad neatrodytų, kad tas tikėjimas tuščias ir atsiradęs aklai,
Baisingas balsas murma visomis bangomis ir ritasi.
Kad ir nutylint kitas tos tautos beprotybes, jie
Mano, kad laimės dievo sprendimu sėkmė yra pakreipiama
Ir kad kaimenės prieauglio vados yra jo palaikomos.
Tie po kurio laiko mūsų anūkus išmokys
Savo šventybių, kai visame tėvų krašte
Nebematys jokių [katalikų] šventyklų pėdsakų.
[...]

[30] **1529** *Statuta Magnoducatui Lithuaniae / Pirmasis Lietuvos statutas* XIII, 14 (I LS, p. 302-303).

Злодея приличного маеть мучити три разы одного дня, а ничим не охромити. [...] А естли бы оный чоловек в оной муце, чары маючы, муки не чул, а в том яко бы спал, тогды, на чом тот истец на шкодах своих присягнеть, маеть тому платити.

Fur facionatus potest torqueri ter uno die, sed non mutiletur. [...] Si vero ipse qui torquetur, reddiderit se per artem maleficam in tortura stupidum et quasi insensatum ac dormientem, tunc fur ipse dampna actori iuxta iuramentum eius solvere tenebitur.

*

Pagautas vagis[a] gali būti kankinamas tris kartus vieną dieną, tačiau nesuluošinamas. [...] O jeigu kankinamasis kerėjimų dėka kankinimuose atrodys apkvaišęs ir tarsi nejautrus bei miegantis, tada vagis priesaiką davusiam nukentėjusiam turi atlyginti.

[a]piktadarys (gud.)
Plg. Kazimiero teisyną, Nr. 18*

**1532–1535** *Memoriale Ordinis Fratrum Minorum* a Fr. Ioanne de Komorowo compilatum → Nr. 20 (1490 – 1491).

[31] **1533** *Andreas Nadbor limitat ecclesiam parochialem in Suviekas / Andriejus Nadboras nustato Suvieko parapijos ribas* (VUB RS F. 57, Б 53, b. 44, f. 26v).

[...] reservamus parochialem Ecclesiam novae fundationis in Sowiek, a parte et plaga orientali ad fluvium Iodupie. Item a parte occidentali ad fluvium Compola, item a parte meridionali ad fluvium Dobrogoyt(h)a et a parte septemtrionali ad fluvium Iosta, et ad granities seu limites Livonienses fluminibus, supra expressis inclusis. Providentes periculum hominum infra fluvios praescriptos consistentium et certis temporibus, maxime autem tempore inundationis fluviorum, discriminibus inde sequen*tibus*, quodque christifideles propter propinquitatem Ecclesiae eo ferventiores ad divinum cultum reddantur, cadaveraque morientium ne in silvis, nemoribus, campisque, ut consueverant sepeliantur, res inanimatas, puta arbores, saxa, flumina, serpentes, et id genus ne pro diis colantur, idolatriaque a Christicolis comitatur, se semen Sathanae eradicetur [...] limitavimus, circumscripsimus et ab aliis primis circumcirca Ecclesiis dismembramus [...]

*

[...] nustatome naujai funduotos Suvieko parapinės bažnyčios ribas: rytų pusėje – iki Juodupės upės, vakarų pusėję – iki Kampuolės upės, pietų pusėje – iki Dabragaitės upės, o šiaurės pusėje – iki Juostos upės ir iki Livonijos sienų, arba ribų, įskaitant aukščiau minėtas upes. [Parapiją] atribojome ir apibrėžėme bei nuo kitų anksčiau įsteigtų aplinkinių bažnyčių atskyrėme, rūpindamiesi užkirsti kelią tam tikru metu, o ypač upėms patvinus, tarp minėtų upių gyvenantiems žmonėms kylančiam pavojui ir su juo susijusiems išmėginimams bei [siekdami], kad Kristų tikintieji, turėdami arčiau esančią bažnyčią, taptų uolesni garbindami Dievą ir mirusiųjų kūnų nelaidotų, kaip įpratę, miškuose, giraitėse ir laukuose, ir kad negarbintų kaip dievų negyvų dalykų, tokių kaip medžiai, uolos, upės, gyvatės ir kita, ir kad stabmeldybė, kaip Šėtono sėkla lydinti Kristaus garbintojus, būtų išrauta [...].

[32] **1536 II 23** *Ep. Ioannes de Ducibus Lithuaniae fundat ecclesiam parochialem in Joniškis / Vysk. Jonas iš Lietuvos kunigaikščių funduoja parapinę bažnyčią Joniškyje* (CM I, p. 206).

[...] cupientes laudem omnipotentis Dei, adaugere fidem sanctam orthodoxam in bonis nostris hereditariis Janisky, dicti districtus et territorii nostri

Schawlensis, seu in nova fetura ampliare ac homines, qui, olim gentilium errorem sequentes, lucos, bestias, flumina, reptilia venerabantur et loco Numinis colebant, volentes eos, quantum in nobis est, ab huiusmodi erroribus revocare et ad cultum veri Dei pertrahere, ecclesiam parochialem in bonis nostris Janisky, districtus Schawlensis dudum de consensu domini episcopi dioecesis illius, mandato nostro extructam [...] fundamus et dotamus. [...]

*

[...] geisdami padidinti Visagalio Dievo šlovę, praplėsti šventąjį tikrąjį tikėjimą mūsų tėvoninėse valdose Joniškyje, minėtoje mūsų Šiaulių žemėje ir valsčiuje, kaip naujame prieauglyje, beigi norėdami, kiek nuo mūsų priklauso, žmones, kurie, sekdami andainykščiu pagonių paklydimu, giraites, gyvulius, upes, šliužus garbino ir vietoj Dievybės gerbė, atitraukti nuo tokių paklydimų ir prie tikrojo Dievo garbinimo patraukti, mūsų Joniškio valdose Šiaulių valsčiuje funduojame ir aprūpiname parapinę bažnyčią, jau anksčiau mūsų pavedimu pastatytą sutikus ponui tos diecezijos vyskupui [...].

[33] **1547 V 24** *Litterae regis Sigismundi Augusti ad ep. Samuelem Maciejowski / Žygimanto Augusto laiškas Samueliui Maciejovskiui* (Stanislai Hosii *Epistolae tum etiam eius orationes legationes...*, t. I, Cracoviae, 1879, p. 429).

[...] Nova enim fidei Christianae plantatio est in hoc M. D. nostro Lithuaniae: nam extra urbem Vilnensem, potissimum vero in Samogitia, ut ceteras superstitiones taceamus, plebs rudis et inculta silvas, quercus, tilias, flumina, lapides denique serpentes pro diis colit eisque publice et privatim victimas et holocausta offert. [...] Si igitur concionatores nostri in his particularibus versari docereque soleant, quomodo in Christum Iesum Salvatorem nostrum credi oporteat, deterrentes ignaram plebem ab idolorum cultibus, monentes ceteros qui iam in fide aliquid profecisse videntur, ne in oblatione cereorum ac bonis operibus et non in merito passionis Christi spem omnimodam ponant. [...]

*

[...] Šioje mūsų Lietuvos D. K. krikščionių tikyba naujai pasodinta: antai už Vilniaus miesto, o ypačiai Žemaitijoje, prasta ir neišlavinta liaudis (jei kitus prietarus nutylėsime) miškus, ąžuolus, liepas, upes, akmenis, taip pat gyvates garbina kaip dievus, jiems viešai ir privačiai aukoja atnašas ir aukas. [...] Taigi jei mūsų pamokslininkai tose vietovėse gyventų ir mokytų, kaip reikia tikėti į mūsų Išganytoją Jėzų Kristų, atbaidydami neišmanančią liaudį nuo

stabų garbinimo, o kitus, kurie jau šiek tiek pažengę tikėjime, įspėdami, kad visą viltį dėtų ne į žvakių aukojimą ir gerus darbus, o į Kristaus kančios nuopelnus. [...]

Samuelis Maciejovskis (1499-1550) – Krokuvos vyskupas, Lenkijos kancleris, humanistas.

**1549/1557** Sigismundo Herbersteino *Rerum Moscoviticarum Commentarii* ir *Moscovia* → Nr. 25*.

[34] **1550** Michalonis Lituani *De moribus Tartarorum, Lituanorum et Moscorum* / Michalonas Lietuvis, *Apie totorių, lietuvių ir maskvėnų papročius* (p. 23; cf. BRMŠ II, p. 402).

[...] Quod ita esse [origo Italica] liquet ex sermone nostro semilatino et ex ritibus Romanorum vetustis, qui non ita pridem desiere apud nos, videlicet excrematis humanis cadaveribus, auguriis, auspiciis, aliisque superstitionibus, adhuc in quibusdam locis durantibus, maxime cultu Aesculapii, qui sub eadem, qua olim Romam ab Epidauro commigraverat, serpentis specie collitur et in veneratione habetur. Coluntur et sacri penates, manes[a], lares, lemures, montes, specus, lacus, luci.

[a] *corrigo ex* mares

*

Kad yra taip [t.y. lietuviai kilę iš romėnų], galima spręsti iš pusiau lotyniškos mūsų kalbos bei iš senų romėnų papročių, kurie ne taip seniai pas mus liovėsi, tai yra iš žmonių lavonų deginimo, spėjimų, būrimų [iš paukščių skrydžio] ir kitų prietarų, dar tebegyvuojančių kai kuriose vietovėse, o ypač iš Eskulapo kulto – šis garbinamas ir godojamas tuo pačiu gyvatės pavidalu, kuriuo kitados iš Epidauro atkeliavo į Romą. Garbinami ir šventieji penatai, manai, larai, lemūrai, kalvos, olos, ežerai, giraitės. [...]

Šią nedidelę ištrauka iš naujo skelbti tenka dėl neadekvataus Igno Jonyno vertimo, perspausdinto ir BRMŠ II, p. 402. Vertėjas pamėgino „sulietuvinti“ lotyniškas mitologines sąvokas ir *lares* išvertė kaip „miestų, kelių, namų globėjai“. Būtent pastarasis vertimas suklaidino Vėlių, kuris savo ruožtu padarė klaidingas išvadas apie Michalono Lietuvio informacijos pobūdį – neva pastarasis minįs lietuviams nebūdingus kelių ir miestų dievus. Sutapatinti šio teksto romėniškus pavadinimus su lietuviškomis realijomis nėra lengva tiek dėl to, kad nežinome, ar vėlesniuose pranešimuose vartojant romėniškus įvardijimus kalbama apie tuos pačius dalykus, tiek dėl pačių romėnų dievybių funkcijų pasklidumo. Penatai, romėnų „valgių kamaros“ dievybės, retkarčiais minimi daug vėlesniuose jėzuitų liudijimuose (Nr. 240 – 1649 m., Nr. 240 – 1680 m.) kaip namų dievybės; larai – namų dievybės, vėliau jie

identifikuoti su dievais pagirniais (plg. Nr. 251), kurių šventyklėlės romėnų pavyzdžiu vadintos *lararium*; manai – namus globojančios protėvių vėlės arba (vienaskaita) Dimstipačiu (Nr. 45b); Lasickis (Nr. 41*) romėnų piktųjų vėlių vardu – lemūrais vadina kaukus, kuriuos laiko mirusiųjų įkūnijimu, vėliau taip įvardijamos namuose besivaidenančios vėlės.

[34*] **1555** Martynas Kromeris, *De origine et rebus gestis Polonorum* → BRMŠ II, p. 411-422.

Minimas paprotys (labiausiai kaimuose) eiti ratelio ir ploti delnais, kartojant *Ladono* vardą (p. 415/419).

[35*] **1562** Jokūbo Laskausko sudarytas *Karšuvos valsčiaus inventorius* → BRMŠ II, p. 423-424.

Suolininkams nurodoma kaimuose prižiūrėti, kad nebūtų jokių burtininkų ir moterų kerėtojų (*burtnikow i czarownic*).

[36] **1569** (ca.) Petrus Roysius, *Ad Georgium Petcunium, episcopum Samogitiae* / Petras Roizijus, *Jurgiui Petkevičiui, Žemaitijos vyskupui* (Roizijus, p. 166, eil. 1-2, 11-20).

[...]
Cui plus, Petcuni, Samogitia debeat uni,
  Quam tibi, non ulla est post habitura die.
..............................................
Dogmata verorum prius ignorata sacrorum,
  Quae vix nobilibus nota fuere viris,
Praesule te plebs exsultans se scire fatetur,
  Acceptumque pedo fertque refertque tuo.
Nunc angues inter rerum ludibria ducit,
  Qui fuerant genti numinis ante loco.
Quae modo culta fuit, ramis felicibus arbor
  Et multa surgens luxuriosa coma,
Nunc violata manu, dura percussa bipenni,
  Arsura in medios cogitur ire rogos.
Luce carens lucus, sacrorum oblitus honorum,
  Agricolae excisus funditur ante pedes.
[...]

*

[...]
Kam dar tokiam, daugiau nei tau, Petkūnai, būtų skolinga,
Žemaitija? Ji tokio daugiau neturės jokią dieną.
-----------------------
Anksčiau neišmaniusi tikrų šventenybių tiesų,
Kurios vos buvo žinomos vyrams kilmingiems,
Tau vyskupaujant džiūgaujanti liaudis išpažįsta jas žinanti,
Ir priėmusi, tau laikant ganytojo lazdą, vėlei ir vėlei kartoja.
Dabar [liaudis] angis laiko pajuokos dalyku,
Jos genčiai anksčiau atstojo dievybę.
Medis derlingomis šakomis, kuris anksčiau buvo garbinamas,
Kylantis į aukštį tankia ir vešlia lapija,
Dabar nuniokotas [žmogaus] ranka, nukirstas tvirtu dviašmeniu kirviu,
Verčiamas keliauti į laužų vidurį, kad sudegintas būtų.
Šviesos stokojanti giraitė, pamiršusi šventąją pagarbą,
Iškirsta griūva po žemdirbio kojomis.
[...]

Jurgis Petkevičius (LKD, Nr. 1074) – Žemaitijos vyskupas 1567-1574. Roizijaus pasakojimas neabejotinai retoriškai pritaikytas ir stereotipinis, tačiau, tikėtina, jame referuojama į tikrą, gal nedidelio masto, senųjų kultų naikinimo akciją. Dėl pavienių aukštų medžių garbinimo plg. Nr. 29, 33.

[37] **1574** Ioannis Krasinii *Polonia* / Jonas Krasinskis, *Lenkija* (Krasinius, f. 101r-v).

[...] Ultimi omnium Europae gentium, qui repudiato falsorum Deorum cultu, Christo Deo adscripti sint, fuere Lithuani; Wladislai primi Iagellonis regis tempestate, qui cum magni Ducis nomine universae imperitaret Lithuaniae, a Polonis ad regnum adscitus, abiecto gentilium ritu, sacro fonte ablutus, universam illam gentem, christianis sacris sacrosanctae Ecclesiae Romanae more initiari curavit anno millesimo tercentesimo octogesimo septimo. Sed nunc plaerique, Roxolani maxime incolae, introductum olim Graecorum ritum sequuntur: Episcopis eius sectae obtemperantes, qui ab Constantinopolitano Patriarcha suam petunt confirmationem. Irrepsit etiam in Lithuaniam, patrum nostrorum memoria, omnium fere haeresium faex, magno Reipub. Christianae detrimento. Sunt tamen hoc tempore in illa provincia viri religiosi, ex Societate nominis Iesu, qui uberes in vinea Domini quotidie edant fructus. Eorum enim

opera, Lithuania et pertinaces Graecorum opiniones repudiare, et insulsos haereticorum errores bona ex parte abiurare caepit. [...]

*

[...] Paskutinieji iš visų Europos tautų, kurie, atsižadėję netikrų dievų garbinimo, tapo priskirti Dievui Kristui, buvo lietuviai, karaliaus Vladislovo I Jogailos laikais. Jis, didžiojo kunigaikščio titulu valdydamas visą Lietuvą, lenkų priimtas karaliauti, metęs pagonių apeigas, nupraustas šventąja versme, 1387 metais pasirūpino visą tą tautą įvesdinti į krikščioniškus slėpinius šventosios Romos Bažnyčios papročiu. Tačiau dabar daugel gyventojų, ypač roksolanų, laikosi kitados įvestų graikų apeigų, paklusdami tos sektos vyskupams, kurie prašo savo patvirtinimo iš Konstantinopolio patriarcho. Ir į Lietuvą įšliaužė, mūsų tėvams dar atsimenant, kone visų erezijų padugnės, darančios didelį nuostolį krikščioniškai valstybei. Tačiau šiuo metu toje provincijoje esama vienuolių vyrų iš Jėzaus vardo Draugijos, kurie kasdien Viešpaties vynuogyne neša gausių vaisių. Jų darbuotės dėka Lietuva ėmė ir užsispyrėliškas graikų pažiūras atmesti, ir didele dalimi atsižadėti eretikų prėskų paklydimų. [...]

Bolonijoje išleista Gniezno ir Krokuvos kanauninko, karaliaus sekretoriaus Jono Andriejaus Krasińskio (1550-1612) knyga skirta Vakarų žmonėms glaustai supažindinti su Lenkijos (ir LDK) geografija, istorija bei politine sąranga po Henriko Valois išrinkimo Lenkijos karaliumi ir Ldk; joje atstovaujama ATR politinio elito pozicijai. Apibūdinant religinę padėtį, pagonybės reliktai simptomiškai čia (ir vėliau, kalbant apie Žemaitiją) neminimi, kaip ir Decijaus veikale 1521 (Nr. 27).

[38] 1575 Girolamo Lippomano, *Relazione di Polonia* / Jeronimas Lippomanas, *Pranešimas apie Lenkiją* (RAV, p. 281).

[...] Era, non molti anni sono, questo paese assai sterile e gli abitatori molto poveri, ma al presente è assai fertileed abbondante; e della sua gente alcuni sono buoni cristiani e cattolici, altri vivono alla greca, ed altri alla maomettana. Vi sono alcuni idolatri, che adorano il sole, le selve ed i serpenti, tenendoli in casa per loro devozione, e dando loro da mangiare del latte, con far loro sacrificio. I contadini sono miserissimi non avendo niente di proprio, ed essendo costretti a dar quattro contribuzioni all'anno per i soldati che stanno in presidio contro i Moscoviti, i quali lor tolgono alle volte anco i figliuoli. Una delle pricipali città della Lituania è Vilna, dove e lo studio universale, ed è fortezza di considerazione dova faceva la residenza il granduca. L'altra è Chiovia, già metropoli di tutta la Russia bianca, situata presso il fiume Boristene, vicino al quale su vedono le vestigia l'antica Chiovia rovinata dai Tartari, che era di gran circuito, ed aveva

dentro 300 chiese; e presso a quelle rovine stanno ora certi monaci greci in un monastero dove mostrano i corpi di alcuni principi pagani, così interi come se fossero morti da pochissimo tempo..[...]

*

[...] Dar prieš nedaugel metų ši šalis [Lietuva] buvo labai bevaisė, o gyventojai – labai vargingi, tačiau dabar [kraštas] labai derlingas; dalis jo gyventojų yra geri krikščionys ir katalikai, kiti išpažįsta graikų, dar kiti – mahometonų tikėjimą. Esama ir stabmeldžių, kurie garbina saulę, miškus ir gyvates, kurias dėl savo pamaldumo laiko namuose, lakina jas pienu ir joms aukoja. Miestiečiai yra didžiai vargingi, neturintys nieko sava ir privalantys keturis kartus per metus mokėti mokesčius kareiviams, kurie saugo nuo maskvėnų ir kartais paima jų sūnelius. Vienas svarbiausių Lietuvos miestų yra Vilnius, kur gyvuoja „visuotinės studijos" ir yra dėmesio verta tvirtovė – joje įsirengė rezidenciją didysis kunigaikštis. Kitas [svarbus miestas] yra Kijevas, kadaise visos Baltosios Rusijos sostinė, įsikūręs prie Boristeno [Dniepro] upės, šalia kurios aukščiau matyti totorių sugriauto senojo Kijevo, užėmusio didelį plotą, kuriame būta 300 bažnyčių, pėdsakai. Dabar prie tų griuvėsių, vienuolyne, gyvena tokie graikai vienuoliai; ten [jie] rodo kai kurių pagonių kunigaikščių kūnus – tokius sveikus, tarsi būtų mirę labai neseniai. [...]

Pranešimo autorius Jeronimas Lippomanas – XVI a. Venecijos diplomatas, Lenkijoje dirbęs 1575 m. Jo pastabos apie „stabmeldžius" nėra savitos, ko negalima pasakyti apie pagonių kunigaikščių palaikus Kijeve.

[39] **1577** Maciej Stryjkowski, *O początkach, wywodach ... narodu litewskiego, żemojdskiego i ruskiego* / Motiejus Stryjkovskis, *Apie šlovingosios lietuvių, žemaičių ir rusų tautos ištakas, kilmę, šaunumą, kovinius ir namų reikalus* (Biblioteka Narodowa, Warszawa, syg. III 6806; cf. Stryjkowski, *O początkach*).

f. 99v (Stryjkowski, *O początkach,* p. 156)
Na cześć bogom pogańskim: *Piktu Gutu dziewie,*
*Plak poczis,* tak wolali, aż szumiało krzewie.

.............................................

f. 150v, 151r-151v (p. 236-237)
Tam stał bałwan Piorunów, którego chwalili
A iż mial ogień w mocy, ogniem go też szczyli,
A drugi wedle niego Zemiennik, bóg ziemny,
Zboża dawca, temu las poświęcyli ciemny.

*Giwojtys*, trzeci balwan, stał na kstałt wężowy,
Który mu przywłaszczali, iż dawał rok zdrowy.
..............................................
A miesiąca oktobra, gdy skończyli żniwa,
Święto mieli, na które gotowali piwa.
Ofiary z wszelkich rzeczy bogom swoim bili,
A przez tydzień z żonami z onych ofiar żyli.
Każdej potrawy w kąty wszystki wprzód miotali,
*Walgi o muſu Dziewos Ziemiennik* wołali.
Także na polu zboża nie żęli przy miedzy,
Zostawując to bogom swym ziemnym dla jedzy.
Lelusa z Polelusem i Ładona bogi
Też mieli od wojennej obrońcami trwogi.
I '*Lelu, Lelu, Łado moja, Lelu, Łado*!'
Tak śpiewali z kleskanim ręku niewiast stado.
Ten taniec jeszcze i dziś, widzim, zachowują,
Od maja aż do lipca z tym 'Łado' tańcują,
'Łado, Łado' śpiewając, święte też wieczory
Na Rusi są bałwanów chwały starej wzory.
..............................................
A iż z nędze na rozkosz idą, w dudy grali,
W bębny bijąc, koło ich żglisk tańcem skakali.
To jeszcze Łotwa w ziemi kurlandzkiej chowają,
Iż gdy przyjaciel umrze, grając mu śpiewają,
Com sam widział, w te słowa: 'Już idź stąd, nieboże,
Gdzie cię krzywdzić, niewolić zły Niemiec nie może'.
..............................................
Tak w Żmodzi i na Rusi tych to zabobonów
Po części jest, niewiernym służących pokłonów,
W Ławaryszkach tam jeszcze drudzy węże chwalą
I czary przy obiadach na listopad palą.

f. 134v (p. 209)
*O muſu dziewos Zemiennik.*

f. 183r (p. 283)
Czolga się [wąż], mleka z miodem zmiesanych kosztując,
Czerń: *O Ziemiennik!* – krzycy, – *Ziemiennik!* – dudkując.
..............................................

Czołem mu wszysci biją, *Giwojte!* wołając,
*Giwojte muſu Dewos! Dewos!* powtarzając.
*
Pagoniškų dievų garbei taip šaukė *Piktu Gutu dziewie,*
*Plak poczis*[1], kad šlamėjo krūmai.
[...]
Stovėjo ten Perkūno stabas, kurį šlovino,
O kadangi valdė ugnį – ugnimi jam garbę teikė,
O kitas šalia jo – Žemininkas, žemės dievas,
Javų davėjas, jam tamsų mišką pašventė.
*Giwojtys*, trečias stabas, stovėjo žalčio povyza,
Kurią jam priskyrė, mat metus sveikus davė.
[...]
O spalio mėnesį užbaigę pjūtį,
Kėlė šventę, kuriai alų virė,
Iš visų dalykų savo dievams aukas galabijo,
Ir savaitę su žmonomis iš tų aukų mito.
Kiekvieno valgio į visus kampus mėtydavo,
*Walgi o muſu Dziewos Ziemiennik*[2] šaukdavo.
Taip pat lauke prie ežios javų nepjaudavo,
Palikdami juos savo žeminiams dievams valgyti.
Dievus Lelą su Polelu ir Ladoną
Laikė gynėjais nuo karo pavojaus.
Ir 'Lelu, Lelu, mano Lado, Lelu, Lado!'
Giedojo moterų būrys rankomis plodamas[3].
Tą šokį ir dabar, matom, atlieka,
Nuo gegužės iki liepos su tuo 'Lado' šoka,
'Lado, Lado' giedodami, o šventieji vakarai
Rusioje tebėra senosios stabmeldybės pavyzdžiai.
.............................................
Kadangi iš vargo į prabangą [mirusysis] keliauja, dūdomis grojo,
Būgnus mušdami šalia jų laužų šokdami strikinėjo.
Latvija Kuršo žemėje to vis dar laikosi,
Ir kai bičiulis miršta, grieždami, pats regėjau,
Tuos žodžius jam gieda: 'Eik jau iš čia, velioni,
Kur tavęs skriausti ir engti vokietis piktas negali.'
.............................................

Taip Žemaitijoj, kaip ir Rusioj tųjų prietarų,
Vis pasitaiko – taip lankstosi netikriems [dievams] tarnaujantys,
O Lavoriškėse dar kiti garbsto žalčius,
Ir kerus lapkrity per pietus į židinį meta.
[...]
*O muſu dziewos Zemiennik*[4].
[...]
[Žaltys], ragaudamas pieno su medumi, šliaužioja,
Dūdas pūsdami prastuoliai: O, Žemininke! – šaukia, – Žemininke!
..............................................
Iki žemės jam visi lenkiasi, *Giwojte!* šaukdami,
*Giwojte muſu Dewos! Dewos!* kartodami.
[...]

Stryjkovskio iki pat XX a. antros pusės rankraštyje likusi istorija yra iš esmės kitas veikalas, negu 1582 išspausdinta *Kronika* (Nr. 43*). Atrinktos vietos, galimai perteikiančios realius, Stryjkovskiui vienalaikius tikėjimus ar praktikas – manome kad jas, be kita ko, patvirtina į tekstą įterptos lietuviškos frazės. Labai tikėtina, kad pagonių „trejybės" aprašas remiasi anachronistine XVI amžiaus senosios religijos reliktų ekstrapoliacija.

[1] „Piktą gudą, dieve, plak patsai [?]". Šūkis, anot Stryjkovskio, vartotas Živibundo kovoje su rusais. Dar minimas karinis šūkis kovai su Rusia: *Muš, ažumuš thos hudos* (p. 146); *muš ažumuš* Kęstučio ir kt. mūšyje su lenkais p. 288.

[2] „Valgyk, o mūsų dieve Žemininkai."

[3] Liaudis pagal paprotį plodama rankomis ir giedodama *Lado lado* pasitinka Kijevą nugalėjusį Gediminą p. 234, Algirdas taip sveikinamas, vėlgi pagal paprotį – „jak był zwyczaj", į Vilnių grįžęs po pergalės prieš Maskvą p. 262.

[4] Kreipinys aukojant Šventaragio laidotuvėse.

[5] Kęstutis aukoja padėkos auką už pergalę prieš vokiečius – Žemininkas čia atrodo esąs ne kas kita kaip *Giwojte*, nors pagoniškojo Vilniaus aprašyme jie skiriami.

## [40] 1579 *Visitatio Dioecesis Samogitiae per Tarquinium Peculum peracta / Žemaitijos vyskupijos vizitacija, atlikta Tarkvinijaus Pekulo* (ŽVV, 1579).

(Vilkija, p. 12, 20) [Vicarius Ioannes Laskovski] Interrogatus, an sint gentiles et idolatri, respondit negative. [...] Interrogatus, an sint incantatores et divinatores publici, respondit: Sunt multi, sed non publici.

(Veliuona, p. 38, 42) [Plebanus Stephanus Bienkovski] Interrogatus, si sunt gentiles, respondit: Non sunt. [...] Interrogatus, an sint publici incantatores et divinatores, respondit negative.

(Ariogala, p. 68, 74) [Plebanus Georgius Jurgievicz] Interrogatus, an sint aliqui gentiles et idolatri, respondit: Non sunt. [...] Interrogatus, an sint publici incantatores et divinatores, respondit negative.

[40]

(Krakės, p. 100) [Magister scholae] Interrogatus, an sint incantatores vel divinatores, respondit se nescire.

(Betygala, p. 118) [Magister scholae] Interrogatus, an sint incantatores vel divinatores publici, respondit: Non sunt.

(Viduklė, p. 142) [Vicarius Ioannes Jurgievicz] Interrogatus, an sint multi Catholici, respondit: Praeter quatuor vel quinque, omnes sunt Catholici, et nescio an sint aliqui idolatri, incantatores et similes.

(Kražiai, p. 176) [Vicarius] Interrogatus, an sint incantatores et divinatores, respondit: Ego audio, quod sunt multi tam in civitate, quam etiam per pagos, sed nescio, qui sint.

(Kaltinėnai, p. 216-217) [Vicarius Jacobus Ponikievski] Interrogatus, an in ista parochia sunt multi parochiani, respondit: Sunt multi, sed pro maiori parte haeretici. Et iterum interrogatus dixit: Ego audivi, quod sunt etiam aliqui idolatrae, qui adorant serpentes, arbores, lapides et alia; sed ego nescio, qui sint et ubi sint.

*

[Vilkija; vikaras Jonas Laskovskis] Paklaustas, ar yra pagonių ir stabmeldžių, atsakė neigiamai. [...] Paklaustas ar yra viešai žinomų užkalbėtojų ar ateities spėjikų, atsakė: „Yra daug, bet ne viešų“. [...]

[Veliuona; kleb. Steponas Bienkovskis] Paklaustas, ar yra pagonių, atsakė: Nėra. [...] Paklaustas, ar yra viešai žinomų užkalbėtojų ar ateities spėjikų, atsakė neigiamai. [...]

[Ariogala; kleb. Jurgis Jurgevičius] Paklaustas, ar yra kokių nors pagonių ar stabmeldžių, atsakė: Nėra. [...] Paklaustas, ar yra viešai žinomų užkalbėtojų ar ateities spėjikų, atsakė neigiamai. [...]

[Krakės; mokytojas] Paklaustas, ar yra užkalbėtojų ar ateities spėjikų, atsakė nežinąs. [...]

[Betygala; mokytojas] Paklaustas, ar yra viešai žinomų užkalbėtojų ar ateities spėjikų, atsakė: Nėra. [...]

[Viduklė; vikaras Jonas Jurgevičius] Paklaustas, ar daug yra katalikų, atsakė: Išskyrus keturis ar penkis, visi yra katalikai, ir nežinau, ar yra kokių stabmeldžių, užkalbėtojų ir panašių. [...]

[Kražiai; vikaras] Paklaustas ar yra užkalbėtojų ar ateities spėjikų, atsakė: Girdėjau, kad yra daug ir mieste, ir kaimuose, bet nežinau, kurie. [...]

[Kaltinėnai; vikaras Jokūbas Ponikievskis] Paklaustas, ar šioje parapijoje yra daug parapijiečių, atsakė: Yra daug, bet didžioji dalis – eretikai; ir darsyk paklaustas, pasakė: Girdėjau, kad yra ir stabmeldžių, gabinančių gyvates, medžius, akmenis ir kita, bet nežinau, kas jie ir kur jie yra. [...]

Dar plg. Nr. 42, kur minimas 1581 m. Tarkvinijaus Pekulo laiškas Antanui Possevinui.

[41*] 1580 Iohan. Lasicii *De diis samagitarum ceterorumque sarmatarum et falsorum christianorum* / Jonas Lasickis, *Apie žemaičių, kitų sarmatų ir netikrų krikščionių dievus* → Lasickis, p. 100-152.

Lasickio, nors ir kalvinisto, veikalui darome išimtį ir įtraukiame į mūsų korpusą dėl dviejų priežasčių: 1. jo išskirtinės reikšmės tiek dėl informacijos ankstyvumo, tiek dėl jos gausos, tiek dėl paskutiniu metu aiškėjančio patikimumo; 2. dėl ne grynai konfesinio pobūdžio, nes labai tikėtina, jog didžioji dalis žinių surinkta karališkajam matininkui Jokūbui Laskauskui drauge su matavimais stiprinant valstiečių religinę discipliną.

[42] 1581 *Epistola Antonii Possevini S. J. ad Collegium Cardinalicium* / *Antano Possevino S. J. laiškas kardinolų kolegijai* (ARSI, Opp. NN. 326, l. 25r; cf. L. Lukács, „Die nordischen Seminarien und P. Possevino", *Archivum Historicum Societatis Iesu*, t. 24 (1955), p. 77).

[...] Si aggiunge che sì come m'ha scritto l'auditore del Sig.r Nuncio, il quale auditore visitò la Samogitia, nella quale sono rarissimi i sacerdoti, et per questo ancor molti restano idolatri, il vescovo di Samogitia haveva in essere alcuni pochi mila fiorini per fare qualche specie di seminario per quei di Samogitia [...].

*

[...] Priduriama, kad, kaip man rašė Pono Nuncijaus auditorius [Tarkvinijus Pekulas], aplankęs Žemaitiją, kurioje labai maža kunigų, o dėl to daugelis ir dabar lieka stabmeldžiais, Žemaitijos vyskupas turi skirtus kelis tūkstančius florenų tam tikrai Žemaitijos seminarijai įsteigti. [...]

Pekulo vizitacijos apraše pateikiamos žinios apie „stabmeldžių" gausą Žemaitijoje ne visai atitinka jo laiško teiginius, žr. Nr. 40.

[43*] 1582 Motiejus Stryjkovskis, *Kronika* → BRMŠ II, p. 499-570.

[44*] 1583 *Jokūbo Laviškio S. J. laiškas Jonui Pauliui Kampanui* → BRMŠ II, p. 605-610.

Jokūbas Laviškis (apie 1557-1598) (kažkodėl dažniau vadinamas kai kuriuose šaltiniuose randama sulenkinta forma „Lavinskis"), anot nekrologo, buvo *in Lithuanico idiomate rarae facundiae* („kaip retas kas iškalbus lietuviškai", *Annuae* 1598, p. 404). Matyt ir Laviškio pasakojimą liečia Kampano laiško ištrauka Ordino generolui, cituojama Rostovskio: „Gaudebant hoc fructu Socii, in primis Campanus; qui ad ea officia ipse suos, diligenter lustrans provinciam et hortabatur Collegiorum Rectores, et instituebat per conscriptas a

se Divi Parentis nostri commentationes sacras. Mira (inquit ille, Claudium Generalem per epistolam appelans) consolatione perfundor, quam et participo Fratribus meis; dum novae semper afferuntur litterae, qua generales a Collegiis, qua particulares ab aliquibus in varia loca missis; in quibus mirabilia operatur Dominus per suos, et multa hominum elucet conversio, vel ad eam praeparatio. Sit Dominus benedictus" (Rostowski, p. 121).

Žemiau (Nr. 45b) skelbiama kita ataskaitos apie Žemaitkiemio misiją redakcija iš spausdintinio 1583 m. *Litterae annuae*. Rostovskis savo istorijoje veikiausiai remiasi *Annuae* tekstu, arba jam artima kompiliacija, nes vartoja panašią formą 'Dimstipan', o ne *Laiško* 'Dimstipam'.

## [45a] 1583 CV A (*Annuae litterae Societatis Iesu anni MDLXXXIII, ad Patres et Fratres eiusdem Societatis*, Romae in Collegio eiusdem Societatis, 1585, p. 82-83; 84-87).

[...] Sane pernecessaria est in his oris Sociorum opera, nec tam expiandos quam erudiendos multorum animos, in quibus mira rerum, quae ad religionem pertinent, ignoratio est: nihil hic de Inferorum poenis, nihil de Christianae vitae officio cognitum est. Atque hoc in ipsa urbe, nam pagos vix nota ulla ab ethnicis internoscas; ita sunt crassis circumfusi tenebris. Erat consuetudo quaedam ethnicorum superstitionibus non absimilis, ut inter Missae sacrificium pulli gallinacei iniicerentur in templum, quorum volatu existimabant unius cuiusque rei exitus declarari: nam si iniectus gallus in sublime volassent, prospera, sin aliter praenunciabat adversa [...].

*

[...] Tikrai, šiuose kraštuose visiškai būtinos Draugijos narių pastangos daugelį sielų ne tiek raginti atgailai, kiek jas pamokyti. Tikybos klausimais jos stebėtinai tamsios: nieko nežinoma nei apie pragaro bausmes, nei apie krikščioniškojo gyvenimo prievoles. Šitaip yra pačiame mieste, o kaimus vargiai rasi kokia nors žyme besiskiriančius nuo pagoniškų – taip tirštai jie apgulti tamsybių. Būta tokio papročio, panašaus į pagonių prietarus, per Mišių auką į šventovę įmesti gaidžiukų; manyta, kad jų skrydis paskelbiąs kiekvieno reikalo baigtį: jei įmestas gaidys lekiąs aukštyn – į gera, jei kitaip – pranašaujama bloga. [...]

## [45b] MISSIO SMODECENSIS

Sed quae domi geruntur nihil ad ea, quae gesta sunt foris. Smodeci superstitiones et errores sublati sunt multi. Larem pagani colebant, quem illi Dimstipan, nos fumi aut foci dominum appelare possumus. Huic par gallorum a vicinis offerebatur. Deinde pro cuiusque fortunis epulum inibatur. Epularum aliquid relinquere in insequentem diem religioni erat. Quia aqua ipsa unde

lances elutae essent, absumebatur igne. Mortuis epulas anniversario die pro suis quisque opibus ministrabat. Ministrandi is erat ritus: effundebatur aqua sub mensam, cochlearia erigebantur in patinis, cereisque accensis certis quibusdam verbis mortuum sortilegus compellabat. Quibus rite peractis tum demum accumbebatur, cibique primum frustulum deiiciebatur in terram. Nec minus illa ridicula: die Pentecostes frumenti partem singulae familiae conferebant, potioneque e frumento confecta simul conveniebant: cumque vel ariete immolato, vel ad ripas fluminum bove caeso discumberent; sortilegus aut alius quispiam aetate provectior de carnibus praelibabat; ab eoque omnes tempus et auram commodam precabantur. Quid singula colligam? nulla pene res superstitione vacabat. Si cuipiam filius aegrotaret, is sortilegum accersebat, qui iactis sortibus Deo agnum pro aegrotantis salute litabat. Eo caeso parentibus tantum ceterisque filiis vesci fas erat, relicta pelle sortilego. Si serendum esset, gallus galinaque sacrificabatur. Si quid in grege suum generosum existeret, id pater familias Deo ad augendum gregis numerum sacrificabat. De sacrificato praeter liberos parentesque gustabat nemo. Infantes qui sine baptismate decessissent, in sacra tilia reponebantur, quod vulgo dicerent nefas esse huiusmodi puerulos terrae mandari. Mos etiam fuit, ut mulieres sue, diuturno tempore, saginata litarent. Eamque postea apparatam opi pare devorarent: reliquias vero partim in horreo terrae mandarent, partim sub mola domestica. Praeficiebatur his sacris sponsa novella, quae sacra violantibus Dea Telluris minitaretur ultionem. Haec et alia superstitionum genera, quae missa facimus, paria necessario vitia consequebantur. Ebrietas numerabatur in laudibus. Matrimonia ex raptu virginum inibantur; nec unam tantum unus, sed plures ducebat uxores. Nihil de Deo trino unicoque, nihil de humani generis Redemptione, nihil de animorum immortalitate auditum erat. Sacramentorum nullus erat usus: tantum tractabatur aratrum, et omnis eorum cura in occasione et subigendis glebis consumebatur. Quo circa in his excolendis hominibus quantum fuerit insudandum, non est difficile existimare. Deo iuvante perfectum est, ut quanquam initio nos illi riderent et cachinnis exciperent, postea tamen crebris mansuefacti colloquiis, et nos saepe audire, et convenire non dubitarint.

Aliud lustratum est oppidum, quod non minus nostrorum operam flagitabat. Parochus ibi caecus et surdus: templum male materiatum ac ruinosum, arae altis oppletae sordibus, mappae plane detritae. Nullus ibi sacerdotis ornatus, qui quidem sacerdotem deceret: nullus calix nisi e stanno vetustate comsumptus, isque notatus consecrati vini vestigiis. In oppidanis ingens rerum divinarum inscitia, mores barbari, ritus ethnici, ut qui Deam Tellurem

colerent. Sed divina ope ita desertis illis animis subventum est, ut et fidei nostrae mysteria, et alia Christiani hominis officia paucis diebus trecenti et quadraginta didicerint, expiatique confessione sint circiter octingenti. At sanctissimum Christi corpus initio non aeque facile communicatum. Nam cum ex anniversaria illa, quam diximus, superstitione Telluris, reliquias, quas *Deiues*, id est Deas, appellabant, suis in aedibus asservarent; enim vero indigna visa res est, ut qui Deorum monimenta retinerent, iis ad coelestes epulas pateret aditus. Non est passus sacerdos noster apud eos, quos Christi sanguis asperserat, tam nefandi vestigia sceleris remanere. Pagos obequitando lustravit, et aedium angulos perscrutatus, quidquid ex iis sacris repperit [*sic*], contrivit, in lutumque proiecit. Denique perfecit, ut multi, qui superstitionibus impediti Eucharistiae participes esse non poterant, iam superstitione deposita compotes fierent, numeratique sunt quadringenti circiter et quinquaginta: nec tamen ad sacram mensam prius admissi, quam tridui inedia inquinatos superstitionibus animos perpurgassent. Cumque aliquando Pater Christi corpus distributurus admonuisset videndum esse cuique, ne occultati sceleris conscientia coelestem panem attingeret, confestim unus in media hominum turba ad pedes comitis patris sese abiecit, clamans magnum se facinus occultasse. Quid multa? Eo deducta res est, ut qui ad Christi mensam recusarint accedere, in suspicionem criminis veniant. Quid? Quod cum domum nostri redirent, ecce tibi e vicino pago nonnulli vehementer instant, ut ex pago mulierem, quae nec Eucharistiam sumpserat et suis sordibus delectabatur, eiiciant. Qui autem superstitionibus erant addicti, ii postea ad Ecclesiae ritus sic affici caeperunt, ut uno die tria dolia aquae lustralis exhauserint, cogereturque Pater magnam aquae copiam iterum et saepius consecrare. Plane agendae sunt gratiae Deo, qui pulsis tenebris, veritatis in ea regione lucem paulatim revocat.

In alio item pago, qui e Ruthenis fere constat, magna cum utilitate versati sunt nostri. Sunt enim et Rutheni superstitionibus pleni et ex his ad alios omnis superstitio manavit. Mortuis epulas praebent: thus et candelas inter prandendum, etiam tum cum maxime lucet, accendunt. Alii ad tumulum deferunt escas easque relinquunt in vasculis, ut noctu mortuorum animi prodeuntes habeant, quo sese alant. Interim ex adverso praesto sunt canes et quae parata sunt, devorant: illi vero confecta putant ab animis. Nostri, ut his superstitionibus mederentur, sedulo laborarunt, nec omnino nihil profecerunt: duodecim enim ad Ecclesiam Catholicam adiunxerunt, et e Catholicis tum ad confessionis tum ad Communionis sacramenta adduxere permultos.

*

## ŽEMAITKIEMIO MISIJA

Tačiau tai, kas daroma namuose, [neturi] nieko [bendra] su tuo, kas buvo atlikta kitur. Žemaitkiemyje pašalinta daug klaidų ir prietarų. Pagonys garbino larą, kurį patys vadino Dimstipan, o mes jį galime vadinti dūmų arba židinio viešpačiu. Jam kaimynai [?] aukodavo porą gaidžių. Tuomet dėlei kiekvieno sėkmės buvo pradedamos vaišės. Tikėjimas reikalavo nuo vaišių šį tą palikti rytojaus dienai. Todėl tas vanduo, kuriuo buvo plaunami dubenys, buvo atiduodamas ugniai. Kiekvienas pagal savo išgales keldavo pokylį mirusiesiems metinių dieną. Patarnaujama buvo šiomis apeigomis: po stalu buvo pilamas vanduo, šaukšteliai buvo sustatomi į dubenis ir, uždegus vaško žvakes, burtininkas tam tikrais žodžiais kreipdavosi į mirusįjį. Tai deramai atlikus galiausiai buvo sėdama prie stalo; pirmasis kąsnis buvo metamas ant žemės. Ne mažiau pajuoktina ir tai: Sekminių dieną visos šeimos paskirai sunešdavo dalį javų ir, iš jų padariusios gėrimo, susirinkdavo draugėn, ir kai arba paaukoję aviną, arba prie upės kranto užmušę jautį sėsdavo prie stalo, burtininkas arba kitas, vyresnis amžiumi, pirmas ragaudavo mėsos; jo visi prašydavo palankaus laiko ir orų. Kam vardyti paskirus atvejus? Kone joks dalykas neapsieidavo be prietarų. Jei kam nors susirgdavo sūnus, tas kviesdavo burtininką, kuris, metęs burtus, už ligonio sveikatą Dievui aukodavo avinėlį. Jį užmušus valgyti buvo galima tik tėvams ir kitiems sūnums, kailį palikus burtininkui. Jei reikėdavo sėti, buvo aukojamas gaidys ir višta. Jei kiaulių kaimenėje būdavo koks nors riebus gyvulys, jį šeimos tėvas aukodavo Dievui, idant banda gausėtų. Paaukotojo mėsos ragaudavo vien tėvai ir vaikai. Be krikšto mirusius kūdikius keldavo į liepų medžius, nes visuotinai buvo sakoma, kad nevalia tokių vaikų atiduoti žemei. Taip pat buvo paprotys moterims aukoti ilgai penėtą kiaulę. Po to ją paruoštą be vargo surydavo, o likučių pakasdavo žemėn klėtyje[1], o kitą dalį padėdavo po namų girnomis. Šioms apeigoms vadovaudavo jaunamartė, kuri išniekinantiems šventenybes grasindavo Žemės Deivės kerštu. Šias ir kitas prietarų rūšis, kurias čia praleidžiame, būtinai lydėjo atitinkamos ydos. Vienas iš giriamų dalykų buvo girtumas. Santuokos buvo sudaromos pagrobus merginą, ir vienas vyras vesdavo ne vieną, o kelias žmonas. Nieko nebuvo girdėję apie vienintelį Trejybinį Dievą, nieko apie žmonių giminės atpirkimą, nieko apie sielų nemirtingumą. Sakramentais visai nesinaudojo: valdė tiktai arklą, o visas jų rūpestis buvo naudotis proga ir žemės įdirbimas. Tad nesunku suprasti, kiek prakaito reikėjo išlieti mėginant išlavinti šiuos žmones. Dievui padedant tai padaryta, ir nors pradžioje iš mūsų šaipėsi ir sutikdavo juokdamiesi, tačiau vėliau, pripratinti dažnų pokalbių, nedvejodavo ir mūsų dažnai paklausyti, ir susirinkti.

[45b]

Buvo aplankytas ir kitas miestelis, kuris ne mažiau prašėsi mūsiškių darbo. Klebonas ten aklas ir kurčias, bažnyčia menkai aprūpinta ir griūvanti, altorius nugulęs storas purvo sluoksnis, užtiesalai kone visai suplyšę. Nesama jokio kunigo arnoto, kuris būtų deramas kunigui, nei jokio kieliko, išskyrus alavinį, visai nudėvėtą, kuriame matyti konsekruoto vyno pėdsakai. Tarp miestelėnai klesti didžiulis dieviškų dalykų neišmanymas, barbariškas elgesys, pagoniškos apeigos, kaip Žemės Deivės garbinimas. Tačiau dieviška galia taip pagelbėta toms apleistoms sieloms, kad per nedaugel dienų 340 išmoko ir mūsų tikėjimo slėpinius, ir kitas krikščionio žmogaus priedermes, o apie 800 buvo apvalyti išpažintimi. Tačiau švenčiausias Kristaus kūnas iš pradžių buvo teikiamas ne taip lengvai. Kadangi po mūsų minėtos metinės prietaringos Žemės [šventės jos] likučius, kuriuos vadino *Deivėmis*, saugojo savo namuose, atrodė nederama prileisti prie dangiškos puotos tuos, kurie laikė dievų paminklus. Mūsiškis kunigas nepakentė, kad pas tuos, kuriuos buvo apšlakstęs Kristaus kraujas, liktų tokio neleistino nelabumo pėdsakų. Jodamas aplankė kaimus ir, apieškojęs pastatų kampus, ką tik rado iš tų šventenybių, sutrynė ir sumetė į purvą. Galiausiai pasiekė, kad daugelis, kurie, trukdomi prietarų negalėjo būti Eucharistijos dalyviais, dabar, nusikratę prietarų, tapo jos dalininkais, ir tokių suskaičiuota maždaug 450; tačiau prie šventojo stalo buvo prileisti tik po to, kai trijų dienų nevalgymu apvalė prietarais suterštas sielas. Ir kai kartą Kristaus kūną ruošdamasis dalyti tėvas įspėjo, jog kiekvienas turi žiūrėti, kad prie dangiškosios duonos nesiliestų nuslėptos piktadarybės sąžine, tuoj pat vienas žmonių minioje puolė prie tėvo palydovo kojų, šaukdamas, jog nuslėpė didelę nedorybę. Kas toliau? Reikalas priėjo iki to, kad tie, kurie atsisakė eiti prie Kristaus stalo, tapo įtariami nusikaltimu. Ir ką gi? Kadangi kai mūsiškiai grįžo namo, štai tau kai kurie iš gretimo kaimo primygtinai pareikalauja, kad [mūsiškiai] iš kaimo išvarytų moterį, kuri nepriėmė Eucharistijos ir džiaugėsi savo nešvarumu. O tie, kurie buvo pratę prie prietarų, vėliau pradėjo taip prisirišti prie Bažnyčios apeigų, kad per vieną dieną ištuštino tris šventinto vandens statines, ir tėvui teko didžiulį kiekį vandens šventinti vėl, ir tai dažnai kartoti. Tikrai reikia dėkoti Dievui, kuris, išvaikęs tamsybes, po truputį grąžina tame krašte tiesos šviesą.

Taip pat ir kitame kaime, kuriame gyvena beveik vien rusėnai, mūsiškiai lankėsi su didžiausia nauda. Mat ir rusėnai yra pilni prietarų, ir iš jų visokie prietarai pasklido pas kitus. Mirusiesiems kelia vaišes: smilko ir pietų metu, net kai šviesa pati ryškiausia, dega žvakes. Kiti prie kapo neša maisto ir jį palieka induose, kad nakčia pasirodančios mirusiųjų vėlės turėtų kuo pasimaitinti. Tuo tarpu priešingai, prisistato šunys ir suryja tai, kas paruošta; anie gi mano, kad

suvalgė dvasios. Mūsiškiai uoliai pasidarbavo, kad nuo šių prietarų pagydytų, ir šį tą nuveikė, mat dvylika prijungė prie Katalikų Bažnyčios, o iš katalikų labai daug atvedė prie išpažinties ir Komunijos sakramentų.

[1]*Horreum* vertimas yra problemiškas. BRMŠ dažniausiai renkasi vertimą *svirnas*, Rimantas Balsys siūlo versti kaip *jauja* (Balsys 2012), mes dažniausiai verčiame *klėtis*.

[46] 1583 *Compilatio ex variis scriptis, praesertim Collegii Vilnensis S. J. / Įvairių jėzuitiškų šaltinių, labiausiai iš Vilniaus kolegijos, kompiliacija* (Rostowski, p. 118, 120).

[...] Antiquae colonis superstitiones: Jupiter ille fulmineus, vulgo *Perkunas*; quercus annosae; *Szermukſnis* sive Sorbus; alibi *Akmo*, saxum grandius: veteres illi gentis dii, plureque eius ordinis alii, a rusticulis adhuc colebantur; quales in primis, quod canit Poeta, primus in orbe deos fecit timor; quibus quasi tutoribus et Averruncis aedes suae, sui greges, horti sui atque alia essent salva; ruricolae miseri fingebant sibi, certisque ritibus et sacrificiis placatum ibant. *Perkuno* ignem in silvis sacrum, Vestales Romanas imitati, perpetuum alebant. [...]

Cum ritus eiusmodi concionabundi oppugnarent nostri, cum illi pecudum ossa, aliaque eius scrupeae religionis signa a postibus et parietibus revellerent, conculcarent, in rogos conjicerent; cum suas quercus divinas exscinderent, anguesque sacros, patribus familiarum puerisque suis iam ab incunabulis familiares, eliderent; conclamabant pagani profanari sacra: deos suos, et arboreos, et fictiles, et saxatiles, et olitorios ire pessum. Mirabantur alii, impune in aedibus suis lucisque latrocinari sacrilegos; *Perkunum* interim suum, extinctis ignibus, frigere, caeteraque cum hoc numina repente adeo elanguisse. Atque erant, qui deos obdormisse rati; quemadmodum Chaldaei adversus Danielem commoti; murmure clamoribusque Joves suos provocarent, excitarentque potestates, quas vocant aerias. Sed turbines repentini succussusque aedium, illique fremitus et latratus rugitusque ferarum, conspectarum nusquam, manifeste cacodaemonum erant, animo contempta forti terricula; ut ipsi denique agnoscerent agrestes, confirmarentque, quod audissent, esse aliquem scilicet, eumque fortiorem suis, qui a nostris hominibus faceret, DEUM. [...]

Simile Sociis fuit theatrum in Livonia, superstitionibus pariter et maleficiis infecta paganorum, oppidanorum insuper, nobiliumque civium: quae pars in Samogitia erat integra, in illa per haereticos omnino corrupta.

*

[...] Seni valstiečių prietarai: žaibuojantis Jupiteris, vadinamas Perkūnu; seni ąžuolai; Šermukšnis (lotynškai *Sorbus*); kitur – Akmuo (didesnis riedulys). Tie senieji genties dievai, ir daugelis kitų tokių, iki šiol buvo gerbiami valstietėlių. Kaip gieda poetas, pirmiausia tokius *dievus žemėje pirmoji padarė baimė*[1]; vargšai kaimietėliai įsivaizdavo, kad jiems esant tarsi globėjams ir saugotojams jų pastatai, jų bandos, jų daržai ir kita bus saugūs. Miškuose, tolygiai romėnų vestalėms, kurstė Perkūnui pašvęstą nepaliaujamą ugnį. [...]

Kai su tokiomis apeigomis kovojo pamokslaujantys mūsiškiai, kai jie galvijų kaulus ir kitus to šiurkštaus tikėjimo ženklus plėšė nuo durų ir sienų, trypė, mėtė į laužus, kai kirto jų šventuosius ąžuolus, o šventąsias angis, šeimų tėvams ir jų vaikams pažįstamas nuo kūdikystės išmesdavo, pagonys šaukė, kad išniekinamos šventenybės, kad žūva jų dievai, ir medžių pavidalo, ir dirbtiniai, ir akmeniniai, ir daržiniai. Kiti stebėjosi, kad jų namuose ir giraitėse šventvagiai latrauja nebaudžiami, o tuo tarpu jų Perkūnas, užgesinus ugnis, šąla ir drauge su juo staiga taip nusilpusios kitos dievybės. Buvo ir tokių, kurie manė dievus užmigus; kaip prieš Danielių sujudę chaldėjai, murmesiu ir šauksmais šaukė savo jupiterius ir žadino galybes, kurias vadino orinėmis. Tačiau netikėti viesulai, namų drebėjimas, tie dundesiai ir niekad neregėtų žvėrių lojimas bei urzgimas aiškiai buvo piktųjų dvasių darbas, narsios dvasios niekinami vaiduokliai, idant patys kaimiečiai galiausiai pripažintų ir patvirtintų girdėję esant kažką, o būtent stipresnį už jų [dievenius], kuris už mus žmonėms veikė, Dievą [...]

Toks pat vaizdas Draugijos nariams atsivėrė ir Livonijoje, lygiai taip užkrėstoje pagonių prietarais ir raganavimais, o savo ruožtu miestelėnai ir kilmingi miestiečiai Žemaitijoje buvo nepažeisti, o Livonijoje visiškai sugadinti eretikų.

[1]Citata iš Publijaus Papinijaus Statijaus *Tebaidės* (III, 661).

[47] **1583 XII 8–1584 VII 28** CRig *Litterae vicerectoris Collegii Rigensis S. J. Leonardi Rubeni Patri Claudio Aquavivae / Rygos kolegijos vicerektoriaus t. Leonardo Rubenio laiškas t. generolui Klaudijui Akvavivai* (Kleijntjenss II, p. 207, 212).

[1583] Idem petiverunt a nobis, ut iis mare Balticum consecraremus, quod factum ipso Assumptionis B. M. Virginis; comitabantur nos 11 naves in mare, ubi tum pro iter agentibus, tum pro piscatoribus oratum est, vidi tum magnum eorum zelum. Voluerunt offerre nobis 20 salmones, verum recusatum est, illi instituerunt se non offerre pecuniam aut linum, sed pisces et certo sperare se benedictiones consecuturos, si eos acceptemus in piscibus.

[1584] Piscatores cum me rogassent, ut praecedenti anno mare Balticum consecrem (se enim nihil fere capere respectu illius temporis, quo ante viguit catholica religio, conquerebantur), feci, et, ut illi iam referunt, eo fructu, ut rogent, ut rursum mare Balticum consecrem et simul Dunam fluvium, quod non fuit factum anno praecedenti, ac proinde, inquiunt, continent se pisces in mari, ubi in abundantia capimus et nullos fere in Duna accipimus. Nos nihilominus in primo nostro praedio ultra 300 salmones cepimus. Benedictus Deus, qui facit nos etiam dominari virtute sui sacri evangelii piscibus maris.

*

[1583] [...] Tie patys [žvejai] paprašė mūsų, kad jiems pašventintume Baltijos jūrą; tai ir atlikta per pačią Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų šventę[1]. Į jūrą mus lydėjo 11 laivių; kai tuomet buvo pasimelsta tiek už keliaujančius, tiek už žvejus, mačiau jų didelį įkarštį. Norėjo mums paaukoti 20 lašišų, tačiau atsisakyta; jie užsispyrė neaukosią pinigų arba lino, bet žuvis, ir [sakė] tikrai besivilią gauti palaiminimų, jei priimsime juos su žuvimis. [...]

[1584] [...] Kai žvejai paprašė manęs praėjusiais metais pašventinti jūrą (mat skundėsi nepagauną beveik nieko nuo to laiko, kuomet anksčiau gyvavo katalikų tikėjimas), padariau [tai] ir, pasak jų, su tokiais vaisiais, kad prašo vėl pašventinti Baltijos jūrą ir drauge Dauguvos upę, ko nebuvau padaręs praėjusiais metais – ir todėl, sako, "žuvys laikosi jūroje, kur jų sužvejojame gausybę, o Dauguvoje bemaž visai nesugauname". Vis dėlto mes pirmajame savo dvare gavome daugiau nei 300 lašišų. Palaimintas Dievas, kuris savo šventosios Evangelijos galybe leidžia mums viešpatauti ir jūros žuvims. [...]

[1] T. y. rugpjūčio 15 d.

[48] **1584** CV A (ARSI, Pol. 50, f. 65-4v, 65-5r ).

[...] Reperrunt siquidem quosdam qui et Deum ignorant et S. Crucem nesciunt [...]. Deos suos quosdam et Deas habent plurimisque superstitionibus implicati sunt. [...] Dearum suarum monumenta et signa quaedam ejicienda urgeret. [...]

*

[...] Aptinka [misionieriai] kai kuriuos ir Dievo nepažįstančius, ir Šv. Kryžiaus [ženklo] nežinančius [...]. Turi tokius savo dievus ir deives, bei yra įklimpę į gausius prietarus. [...] Juos prispyrė išmesti tam tikrus savo deivių žymenis ir ženklus. [...]

[49] **1584** CV A (*Annuae Litterae Societatis Iesu anni MDLXXXV. ad Patres et Fratres eiusdem Societatis*, Romae: In Collegio eiusdem Societatis, 1596, p. 148).

[...] Ex Lotavis quoque apud quos nullius certae religionis est cultus, Ecclesiam Catholicam agnovere nonnulli. [...]

*

[...] Taip pat ir kai kurie iš latvių, tarp kurių nėra jokio konkrečios tikybos kulto, pripažino Katalikų Bažnyčią. [...]

[50] **1584** CRig A(?) (Rostowski, p. 128).

[...] complures viros feminasque vel a superstitionibus, vel ab haeresi ad religionem et rectius vitae institutum revocatos; quin aliqua etiam mira per Socios divinitus patrata; aqua lustrali amuletisque sacris depulsa multa morborum genera, veneficia, terricula cacodaemonium; rationes lucri accolis maris Balthici miro modo restitutas. [...]

*

[...] daugybė vyrų ir moterų atitraukti arba nuo prietarų, arba nuo erezijos prie teisingesnio gyvenimo sąrangos; dargi dievišku būdu Draugijos narių atlikti kai kurie stebinantys dalykai: švęstu vandeniu ir šventaisiais amuletais nuginta daug įvairių ligų rūšių, kerėjimai, piktųjų dvasių vaiduokliai, stebėtinu būdu Baltijos jūros pakrantės gyventojams grąžinti pelno šaltiniai[1]. [...]

[1] Plg. Nr. 47.

[51] **1584** CRig A(?) (Rostowski, p. 130).

[...] In praedio Ablein colonus, verna improbus, isque magicarum artium plebeculae seductae magister, Praetoris decreto damnatus ad rogum, adduci nulla ratione potuit, uti respisceret. De toto corpore exusto cor ipsum reliquum igni consumi non potuit, nisi concisum minutatim.Ex flamma tam enormiter illud intumuisse visum, ut petasi aequaret magnitudinem. [...]

*

[...] Ableino[1] dvare valstietis, nedoras vergas šeimynykštis ir suvedžiotų žmonelių magijos meno mokytojas, valdytojo sprendimu pasmerktas sudeginti, nieku būdu nesidavė palenkiamas atgailai. Iš viso sudegusio kūno likusi širdis niekaip kitaip negalėjo būti įveikta ugnies, kaip tik ją supjauscius

į smulkias daleles. Buvo matyti, kad nuo liepsnos ji taip nepaprastai išsipūtė, kad prilygo skrybėlei. [...]

[1]Ableinas – jėzuitų valda Latvijoje.

[52] **1585** CV, CRig A (*Annuae Litterae Societatis Iesu anni MDLXXXV. ad Patres et Fratres eiusdem Societatis*, Romae: In Collegio eiusdem Societatis, 1587, p. 206, 217).

[...] [In Smodecensibus pagis] Ruteni quatuor a schismate, mulieres plures a veneficiis abductae sunt; eaquae ad animarum expiationem, quam numquam usurpaverant perductae. [...]

[Coll. Rigense] [...] Nonnulli cum infici contagione pecus animadverterent, cadavera et exuvias extincti pecoris afferabant, ut misericordiam captantes, pro vivo pecore preces elicerent: commeruitque eorum in Deum fiducia, ut aqua rite benedicta perniciem potata depelleret et cadenti pecori subveniret. Quin ipsi haeretici, quamquam palam ritus catholicos non habet, clam tamen, ut multorum aegrotantibus medeantur, eiusdem aquae caussa ad nos mittunt. Itaque hoc quotidianum et solemne nostris est, ut aquae, sali, ac frugibus benedicant: et, quod admirabilius est, deducuntur interdum ad mare Balticum, ut obnoxia veneficis retia sacris carminibus expient: interdumque fit, ut cum diu frustra in capiendis piscibus laborarint, subito ad Patris adventum magnam vim piscium capiant. [...]

*

[...] [Žemaitkiemio kaimuose] keturi rusėnai atitraukti nuo schizmos, o daug moterų – nuo kerėjimo, ir jos paskatintos [išpažintimi] apvalyti savo sielas, ko niekada nėra dariusios. [...]

[...] [Rygos kolegija] Kai vieni pastebėjo, jog tarp gyvulių plinta antkrytis, atnešdavo kritusių galvijų kūnus ir likučius, kad, siekdami gailestingumo, melstųsi už gyvus galvijus. Jų kliovimasis Dievu nusipelnė, kad deramai pašventintas vanduo geriamas nuvytų pražūtį ir pagelbėtų krintantiems gyvuliams. Net ir patys eretikai, nors viešai katalikiškų apeigų ir neturi, tačiau slapta, kad pagydytų daugelio sergančius [gyvulius], pas mus atsiunčia to vandens. Taigi mūsiškių kasdienės iškilmės yra vandens, druskos ir javų laiminimas; ir, kas dar nuostabiau, yra vedami prie Baltijos jūros, kad šventomis giesmėmis[1] nuvalytų užkalbėjimams paklūstančius tinklus. Ir tuo metu atsitinka, kad, ilgai ir veltui vargę žvejodami, tėvui atvykus tuojau pat pagauna didelę galybę žuvų. [...]

[1] „šventomis giesmėmis“ *arba* „šventais užkalbėjimais“

[53] **1586–1587** CRig A (*ut supra*, p. 167).

[...] addi posse de insigni rusticorum pietate, et piscatorum: cum et illi nostros orent, ut herbas, salem, frumenta, aquam, agros, prosequantur prece: hi ut retia. Quo impetrato, morbos illi averti a corporibus, a satis grandinem, pestem a pecore: hi vero veneficiis exolui retia profitentur. [...]

*

[...] galima pridurti apie didžiulį kaimiečių ir žvejų pamaldumą, nes vieni prašo mūsiškių malda palydėti žolynus, druską, javus, vandenį, laukus, o kiti – tinklus. Tai gavę, vieni skelbia, jog nuo kūnų traukiasi ligos, nuo pasėlių – kruša, nuo galvijų – maras, o kiti – kad tinklai atpalaiduojami nuo užkalbėjimų. [...]

[54] **1587 IV 03** *Litterae ep. Melchioris Giedraitis Patri Claudio Aquavivae S. J. / Vysk. Merkelio Giedraičio laiškas jėzuitų generolui Klaudijui Akvavivai* (ARSI, Epp. Ext. 15, l. 84r–v, 85v).

Admodum Reverendae Paternitati Vestrae multam salutem etc.

Etsi cum primum Episcopatum hunc suscepi, prout nostri officii ratio postulat, animo perpetuo versarim anxius, quibus maxime rationibus animarum nostri [?] commissarum propemodum deploratae saluti possim consulere, eo tamen magis res desperatae videbantur, quo hic populus, ignorantiae tenebris profundissimis circumfusus, minus percipit, quam infelix et quam impius status esset sine Dei vel cognitione, vel memoria ulla more gentilium Ethnicorum vel potius beluarum in hoc mundo versari. Nam in maxima Episcopatus nostri parte, qui sit confessus in vita, invenies nullum, nullum qui communicaverit unquam, nullum qui „Pater noster" aut signum Crucis formare norit, denique nullum, qui cognitionem mysteriorum fidei habeat: uno contenti, Luterani non sumus, carnes die Veneris non commedimus [!]; coeterum sacrificare tonitruis, serpentes colere, quercus ut sacras venerari, Manibus mortuorum dapes offerre, et similia multa ex ignorantia potius quam malitia profecta portenta in peccatis non numerat. En Pater admodum Reverende, Episcopatus nostri facies luctuosa, [...].

*

Didžiai godotinam Tėvui viskeriopos kloties ir t. t.

Nors vos perėmęs šią vyskupiją, kaip reikalauja mūsų pareigybė, nuolat nerimavau dėl to, kokiais būdais galėčiau kuo geriausiai padėti mums pavestų sielų kone apverktinai išganymo būklei, reikalai atrodė dar beviltiškiau, nes

šie žmonės, apsupti tirščiausių neišmanymo sutemų, visai nesuvokia, kaip nelaiminga ir bedieviška šiame pasaulyje gyventi Dievo nepažįstant ar jo neprisimenant – kaip pagonims ar veikiau gyvuliams. Mat didžiausioje mūsų vyskupijos dalyje nerasi nė vieno, kuris būtų atlikęs išpažintį, nė vieno, kada nors priėmusio Komuniją, nė vieno mokančio "Tėve mūsų" ar gebančio padaryti kryžiaus ženklą, galiausiai – nė vieno, kuris turėtų tikėjimo slėpinių pažinimą. Tenkinasi vien tuo: nesame liuteronai, penktadienį mėsos nevalgome. Be to, nelaiko nuodėme aukoti perkūnams, garbinti gyvates, ąžuolus gerbti kaip šventus, mirusiųjų vėlėms rengti vaišes, ir daugelio panašių pramanų, atsiradusių veikiau iš nežinojimo nei iš piktavališkumo. Štai, didžiai gerbiamas Tėve, [koks] graudus mūsų vyskupijos veidas[1] [...].

[1]Toliau prašoma misjoms pasiųsti tėvus Emanuelį Vegą ir Jeronimą Kiniškį, žr. Nr. 55.

[55] 1587 *E fontibus Provinciae Lithuanae Societatis Jesu / Iš Lietuvos jėzuitų provincijos istorinių šaltinių* (Rostowski, p. 164).

[...] Duos e Collegio Vilnensi sacerdotes, strenuos illos viros, Emmanuelem Vegam et Hieronimum Kniskium in Samogitiam deduxit Pontifex. His christianae religionis instituta praedicantibus, concurrere undique populus [...]. Itaque facilius passa gens est, exscindi suas quercus sacras. [...]

*

[...] Vyskupas į Žemaitiją nusivežė du Vilniaus kolegijos kunigus, veiklius vyrus, Emanuelį Vegą ir Jeronimą Kiniškį[1]. Jiems skelbiant krikščionių tikėjimo nuostatus, iš visur suplūdo žmonės [...]. Tokiu būdu tauta lengviau pakentė savo šventųjų ąžuolų kirtimą. [...]

Toliau Rostovskis sutraukia žemiau pateiktą (Nr. 56) pasakojimą.
[1]Emanuelis Vega (1553 m., Koimbra – 1640 m., Roma), portugalas, Vilniaus universiteto poleminės teologijos profesorius (1581-1587). Jeronimas Kiniškis (1553 m., Vilnius – 1629 m., Orša), lietuvis.

[56] 1587 CV A (*Litterae Societatis Iesu duorum annorum MDLXXXVI et MDLXXXVII, ad Patres et Fratres eiusdem Societatis*, Romae: in Collegio eiusdem Societatis, 1589, p. 143).

[...] Excursum simili consilio in Samogitiam cum illius dioeceseos Episcopo. [...] In quodam episcopi pago praecelsae et annosae quercus duae, in quibus populus stulte omnino ac superstitiose nescio quid numinis inesse suspicabatur, adigente primum securi uno e Nostris sacerdote, excisae penitus ac

deturbatae sunt: mirantibus quibusdam, metuentibus aliis, omnibus denique accusantibus stultitiam suam, cum in cunctorum conspectu obscenus bubo, seu cacodaemon bubonis specie, qui ibi sedem fixerat, evolavit. In hoc eodem pago avulsus quidam a nefando coniugio, qui liberos sex de uxore patris impune susceperat. Tanta est in his locis propter tot portentorum, quid enim dicam haeresum? turbam, peccandi licentia. [...]

*

[...] Atlikta panašiai sumanyta išvyka į Žemaitiją su tos diecezijos vyskupu. [...] Viename vyskupo kaime augo du labai aukšti ir seni ąžuolai, kuriuose liaudis visiškai kvailai ir prietaringai manė laikantis kažin kokias dievybes. Vienam mūsiškių kunigų pirmą kartą užsimojus kirviu [medžiai] buvo iš pašaknų iškirsti ir nuversti – kai kuriems stebintis, kitiems persigandus, na, o galiausiai visiems kaltinant savo kvailumą – mat susirinkusių akivaizdoje išlėkė šlykštus apuokas arba apuoko pavidalu piktasis demonas, kuris ten buvo susisukęs lizdą. Tame pat kaime nuo nelemto ryšio atitrauktas toks žmogus, kuris su tėvo žmona nebaudžiamai sugyveno šešis palikuonis. Dėl tiekos pramanų gausybės – ką bekalbėti apie erezijas – tose vietose yra tokia laisvė nusidėti. [...]

[57*] **1588** *Trečiasis Lietuvos Statutas* → BRMŠ II, p. 634-636.

Tarp atvejų, kuriais bylas turi vesti vaivados ir teisminiai seniūnai, minimas ir kerėjimas (*чародейство*).

[58] **1588** CV A (*Annuae litterae Societatis Iesu anni MDLXXXVIII ad Patres et Fratres eiusdem Societatis*, Romae in Collegio Societatis Iesu, 1590, p. 81).

[...] In oppido quodam tam crassa erat ignorantia rerum, ut porcam immolarent Deae Telluri, Solem multi Lunamque venerarentur; dedocti sunt pro concione oppidani has superstitiones et ab iis aliisque a veneficiorum etiam usu deducti. [...]

*

[...] Viename miestelyje būta tokio šiurkštaus neišmanymo, kad Žemės Deivei aukojo kiaulę, daugelis garbino Saulę ir Mėnulį; pamokslais miestelėnai atgrasyti nuo šių prietarų, taip pat atitraukti nuo tų ir kitų prietarų bei kreipimosi į kerėtojus. [...]

[59] **1588** CRig A (*ut supra*, p. 112, 113).

[...] Mulier, quae multis annis veneficiis, ut credebatur, illigata, fetus emortuose edebat, cum per multa milliaria ad templum perrexisset, ubi Nostri concionabatur, et accepisset salem benedictum, adhibendum ad obsonia, vivos partus enixa est. Par coniugum per sexennium fuerat in perpetuo iurgio, non levi coniectura artia maleficiae: sacrarum vi praecationum sacerdos restituit amorem, quem depulerant incantamenta. [...] terni deni ex illicito contubernio in legitimum torum traducti. [...]

*

[...] Moteris, kuri, kaip tikima, daugel metų supančiota užkerėjimais, gimdė negyvus kūdikius, sukorusi daugel mylių pasiekė bažnyčią, kurioje pamokslavo mūsiškiai, ir gavo pašventintos druskos, naudotinos užkandžiams, pagimdė gyvus vaikus. Sutuoktinių pora šešerius metus nuolatos vaidijosi, būta nemenko įtarimo, kad dėl užkerėjimo; šventųjų maldų galia kunigas grąžino meilę, kurią buvo nuviję užkalbėjimai. [...] Trys dešimtys pertraukta iš neteisėto sugyvenimo į teisėtą guolį. [...]

[60] **1589 09 27** *Anna Regina fundat ecclesiam parochialem in Pajevonys / Karalienė Ona funduoja parapinę bažnyčią Pajevonyje* (VUB RS F. 57, Б 53, b. 44, f. 221v).

[...] Quia nos pro debito nostro, erga cultum Dei officio, volentes salutem animae suae procurare, gloriamque Dei Omnipotentis omni diligentia in locis iuri nostri reformatorio subiectis ampliare, ac homines subditos nostros, in praefectura nostra silvestri Olitensi, ab abominabili idolatria et imposturis diabolicis liberare, ad verumque Dei cultum inducere, ad templum, quod iam in eadem praefectura silvestri Olitensi, in villa Poiewanie, consensu et voluntate Serenissimi olim Regis Stephani [...] est extructum [...].

*

[...] Todėl mes dėlei savo priedermės ir pareigos Dievo kulto labui, norėdami pasirūpinti savo sielos išganymu ir visokeriopu uolumu išplėsti Visagalio Dievo garbę mūsų pertvarkos teisei pavaldžiose vietose bei mūsų Alytaus girininkijoje gyvenančius mūsų valdinius išlaisvinti nuo pasibaisėtinos stabmeldybės ir atvesti prie teisingo Dievo garbinimo – į bažnyčią, kuri pastatyta toje Alytaus girininkijoje, Pajevonio kaime, velionio šviesiausio karaliaus Stepono sutikimu ir valia [...]

Vincentas Prijalgauskas *Poiewanie* perskaitė kaip *Poniemunie* ir rašė apie Panemunės bažnyčią Alytaus girininkijoje, nuo 1600 m. tapusią Alytaus filija (Przyałgowski, 2, 1860, p. 35), tą klaidą perėmė ir Kosmanas (Kosman, 1976, p. 81).

[61] **1589** CRig A (*Annuae litterae Societatis Iesu anni MDLXXXIX ad Patres et Fratres eiusdem Societatis*, Romae in Collegio Societatis Iesu, 1591, p. 132-133).

[...] Cum in Livonia laberetur fides Catholica, ita qui imperitabant aliis, nulla erat cura subjectorum, ut vix esset, unde fidei elementa condiscerent: [...] magnam partem, nuptias celebrant innuptas, more ethnicorum. [...] Diversis in locis nonnulli, qui veneficiis videbantur oppressi morbo, aut excantatis pecoribus, frugibusve magnum malum accipiebant, sacrorum vi exorcismorum divino beneficio liberati. [...] E Lotavis Polonisque (neque enim potuit separatim iniri numerus) quinquaginta septem, cum uxoribus rite atque ordine copulati: Lotavi se aperuerunt in feriis Paschalibus quadringenti sexaginta sex. [...]

*

[...] Kai Livonijoje susvyravo katalikų tikėjimas, tie, kurie vadovavo kitiems, visai nesirūpino valdiniais, iš kur jie galėtų išmokti tikėjimo pradmenų: [...] didele dalimi vestuves kelia be santuokos, kaip pagonys. [...] Įvairiose vietose kai kurie, atrodę prispausti ligos dėl užkerėjimų arba dėl užkalbėtų gyvulių ar javų patyrę didelio nuostolio, dieviška geradarybe išlaisvinti šventųjų egzorcizmų galia. Iš latvių ir lenkų (nebuvo įmanoma suskaičiuoti atskirai) 57 deramai ir tvarkingai sutuokti su žmonomis; per Velykų šventes nuodėmes išpažino 466 latviai. [...]

[62] **1590 I 10** *Anna Regina fundat ecclesias parochiales in Palanga et Gargždai / Karalienė Ona funduoja parapines bažnyčias Palangoje ir Gargžduose* (CM I, p. 545).

[...] Itaque cum haberemus compertum Polongowiensem Gorzdowiensemque ecclesias plane labefactatas interiisse et inopia auxilii doctorum et sacerdotum incolas eorum locorum ad idolatriam vergere, subveniendum huic malo putavimus ad Sathanae illiusque ministrorum conatus exitii aeterni coercendos. Primum omnium construximus utrobique ecclesias [...].

*

[...] Taigi aptikę, kad Palangos ir Gargždų bažnyčios, visai sukrypusios, pražuvo, o tų vietų gyventojai, stokodami mokytojų ir kunigų pagalbos, krypsta į stabmeldybę, nusprendėme pagelbėti esant tokiam blogiui ir sutramdyti Šėtono ir jo tarnų mėginimus atnešti amžiną pražūtį. Visų pirma abejur pastatėme bažnyčias [...].

[63] **1590–91** MSam (*Litterae Societatis Iesu duorum annorurum MDXC et MDXCI ad Patres et Fratres eiusdem Societatis*, Romae: in Colegio eiusdem Societatis, 1594, p. 198).

[...] Praesidis rogatu in Samogitiam missi duo a Quadragesima ad Pentecostem usque varia oppida pagosque peragrarunt et adierunt complures nobilium privatas domos. [...] In pagis, si toparchae catholici erant, agrestium turba unum in locum cogebatur, ut errores agnoscerent, quibus adhuc implicati tenebantur, cuiusmodi erant: religio lucorum, veneratio lunae, ignis fulminumque. [...]

*

[...] Vyskupo prašymu į Žemaitiją pasiųsti du [kunigai] nuo Gavėnios iki pat Sekminių apėjo įvairius miestelius bei kaimus ir aplankė asmeninius daugelio bajorų namus. [...] Kaimuose, jei laikytojai būdavo katalikai, kaimiečių minia būdavo sušaukiama į daiktą, idant suvoktų paklydimus, kurių iki šiol prisirišę laikėsi, tarp jų – giraičių gerbimo, mėnulio, taip pat ugnies ir žaibų garbinimo. [...]

[64] **1592** CV A (ARSI, Pol. 50, f. 94r; cf. *Annuae litterae Societatis Iesu anni MDLXXXXII, ad Patres et Fratres eiusdem Societatis*, Florentiae apud Phillipum Iunctam, 1600, p. 93).

[...] Reliquie superstitionum quae in animis paganorum sublatae sunt. Reperiebantur nonnulli, qui quosdam aereos spiritus, quos sua lingua Aituaros vocant, metuentes ne agris suis nocerent, vel frumentum furto sublegerent, rotas currum detritas super granaria ponebant, haud dubium, in signum dedidicionis[a] cuiusdam: ut illis visis omni se iniuria nequam spiritus abstinerent. Quas rotas Nostri curarunt deturbari et crucem iisdem in locis defigi. Centum et quinquaginta quatuor abluerunt, et ex iis nonnullos, qui ad iustam aetatem pervenerant Ethnicorum more, ne primis quidem religionis misteriis initiati. [...] [Missio Samogitica:] In alio oppido toto fere mense conciones singulis diebus habitae multos in fide nutantes confirmarunt et ad pietatem Christianam excitarunt, [b-]crebramque Daemonis ad singula verba appelationem, multa delinquentibus imposita sustulerunt.[-b] [...]

[a] *ms* deditionis *corr ex* dedicionis; *lego* dedidicionis [b-b] In alio oppido, ad singula verba Daemonem appelabant; sublatum malum, multa imposita delinquentibus, institutum praeterea Nosocomium. *AL*

*

[...] Įveiktos tokios pagonių sielose esančių prietarų liekanos. Kai kurie, bijodami, kad tokios oro dvasios, kurias savo kalba vadina „aitvarai", nepakenktų jų laukams ar grūdų slapta nepagrobtų, prasimanė ant aruodų dėti sudėvėtus

vežimų ratus, be abejo, kaip tam tikrą atgrasymo ženklą, idant juos matydama netikusi dvasia susilaikytų nuo bet kokio kenkimo. Tuos ratus mūsiškiai pasirūpino numesti ir jų vietoje įstatyti kryžių. Apiplovė šimtą penkiasdešimt keturis, ir kai kuriuos iš jų, kurie kaip pagonys sulaukė pilnametystės nesupažindinti nė su svarbiausiais tikėjimo slėpiniais. [...] [Žemaitijos misija] Kitame miestelyje kone visą mėnesį kasdien sakyti pamokslai sustiprino daugelį svyruojančiųjų tikėjime ir pažadino juos krikščioniškam maldingumui, o dažną demono šaukimąsi po kiekvieno žodžio panaikino nusižengiantiems uždėtos baudos.

[65] **1592** Pietro Duodo, *Relazione di Polonia* / Pietro Duodo, *Pranešimas apie Lenkiją* (RAV, p. 333-334).

[...] Oltre a queste quattro principali sètte [rito greco, armeni, ebrei, calvinisti] vi è restata anco un poco di gentilità, ritrovandosi nel regno di Polonia alcune genti idoloatrre che adorano un serpente picciolo di color nero, che se ne sta ordinariamente in loco vicino al focolare, e sogliono onorarlo in questo modo. Gli apparecchiano in certo giorno, in mezzo la casa, la tavola, e tutti stanno con venerazione d'intorno, e quando esso non mangia l'hanno per pessimo augurio; e questi tali sono la più parte nella Samogizia. Riferiscono alcuni ancora che nell'istesse parti alcuni demoni, per tirar più facilmente gli uomini al loro falso culto, si fanno tanto famigliari, che li servono nel coltivar le terre e negli altri affari domestici; il che sebbene pare incredibile, pure lo affermano persone degne di fede. Fu anco per lo passato opinione d'alcuni che in quelle parti fusse l'inferno, per la gran copia de'maligni spiriti, che vi si trovano.

[...] Il popolo minuto, e specialmente i contadini, sono talmente tiranneggiatti dai nobili, che appena possono dir d'avere libero l'alito, e sopra gli altri quei di Lituania, i quali benchè raccolgano abbondantemente, tutavia non avanzano di che nutrire le loro povere famiglie. E questi ancora si possono dir avventurati rispetto a quelli che abitano la Moscovia vicino a'Turchi e a'Tartari.

*

Šalia šitų pagrindinių sektų [graikų apeigų, armėnų, žydų, kalvinistų] ten liko ir šiek tiek pagonybės; Lenkijos karalystėje esama kai kurių pagoniškų genčių, garbinančių juodą gyvatę su kojelėmis, kuri paprastai laikosi židinio kaimynystėje. Įprasta ją garbinti tokiu būdu. Tam tikrą dieną vidury namų padengiamas stalas, visi pagarbiai stovi aplinkui, ir jeigu toji nevalgo, laikoma blogiausiu ženklu. Tokių yra didesnėje Žemaitijos dalyje. Kai kurie dar pasakoja, jog tuose kraštuose kai kurie demonai, idant lengviau patrauktų žmones juos klaidingai garbinti, pasidaro tokie įprasti, kad padeda įdirbti žemę ir atlikti kitus ūkio

reikalus. Nors atrodo labai neįtikima, bet tai teigia pasitikėjimo verti asmenys. Praeityje, dėl didelės daugybės piktųjų dvasių, kurios čia laikosi, kai kurie manė, jog šiuose kraštuose būta pragaro.

[...] Žemesnieji žmonės, o ypač valstiečiai, taip spaudžiami kilmingųjų, kad tiesiog negali laisvai atsikvėpti, o iš visų – ypač lietuviai, nors nuimantys pakankamą derlių, vis dėlto nepajėgiantys išmaitinti savo vargšių šeimynų. Ir pastarieji dar gali būti vadinami sėkmingais, palyginti su tais, kurie gyvena Maskvėnijoje, Turkų ir Totorių kaimynystėje. [...]

Pranešimo autorius Pietro Duodo (1554, Venecija – 1610, Venecija) – Venecijos diplomatas; kaip ypatingasis ambasadorius aštuonių didikų delegacijoje jis 1582 birželį lankėsi Lenkijoje Zigmanto Vazos vedybų su Ona Habsburgaite proga.

[66] **1593** CV A (ARSI, Pol. 50, f. 111v; cf. *Annuae litterae Societatis Iesu anni MDXCIII, ad Patres et Fratres eiusdem Societatis*, Florentiae apud Phillipum Iunctam, 1601, p. 256-257).

[...] Dimissi etiam alii per Samogitiae vicos nostri sacerdotes rem Catholicam non parum adiuverunt. Confessiones plurimorum, qui ante quinquagesimum annum aut etiam nunquam omnino confessi erant de peccatis, complures baptizati, non pueri solum, sed etiam adulti, quod saepe numero cum liberis parentes ad baptismum accederent. Pravi etiam mori emendati, superstitiones sublatae, quae in animis multorum penitus insederant. Persuasum vulgo habebant mortuorum animos cibis vesci. Proinde praecipuum exequiarum munus erat mensas eo ciborum genere extruere, quo mortuum cum viveret, maxime delectatum esse constaret. Ex his dapibus ubi aliquid decerptum ac delibatum erat, a vivis sub mensam iactabatur, ut ad mortuum illum de mensa aliquid mitteretur. Cautum est, ne rustici (quod facere consuerant) telluri sacra faceret pro frugibus impetrandis, neve lares domesticos colerent, multisque persuasum, ut aqua lustrali caeterisque eiusmodi rebus ad abigenda veneficia ac fascinationes (quibus ea gens maxime obnoxia est) uterentur. [...]

*

[...] Kiti mūsiškiai kunigai, pasiųsti per Žemaitijos kaimus, nemažai padėjo katalikybės reikalui. Išklausyta išpažinčių daugelio, atlikusių ją prieš penkiasdešimt metų ar net iš viso nuodėmių niekad neišpažinusių, daugybė pakrikštyta, ne tik vaikų, bet ir suaugusių, labai dažnai krikštytis ateidavo tėvai su vaikais. Pataisyti iškrypę papročiai, įveikti daugelio sielose glūdėję prietarai. Buvo plačiai įsitikinę, jog mirusiųjų vėlės minta valgiais. Todėl svarbiausia laidotuvių prievolė buvo stalus padengti tokios rūšies patiekalais, kurie mirusiajam

dar gyvam esančiam ypač patikdavo. Iš šių puotų viso, kas būdavo imama ar ragaujama, gyvųjų buvo metama po stalu, idant anam mirusiajam būtų šiek tiek pasiunčiama nuo stalo. Nurodyta, kad kaimiečiai, trokšdami derliaus, kaip papratę neaukotų žemei, taip pat negarbintų naminių larų, daugelis įtikinta, kad kerėjimams ir žavėjimams (jiems ši padermė labiausiai pajungta) pašalinti būtų vartojamas šventintas vanduo ir kiti panašūs dalykai. [...]

[67] **1594–1595** CRig A (*Litterae Societatis Iesu duorum annorum, 1594 et 1595, ad Patres et Fratres eiusdem Societatis*, Neapoli: apud Tarqunium Longum, 1604, p. 344-345).

[...] Excursiones ad vicinos populos solito cum fructu obitae, rudesque homines Christianae fidei edocti rudimenta. Fuitque alicubi rerum divinarum inscitia tanta, ut arboribus aliqui divinum cultum tribuerent, alii tonitrua invocarent. Et hi quoque ad Dei cognitionem traducti sunt. [...]

*

[...] Atliktos vaisingos – kaip paprastai – išvykos pas gyventojus kaimynystėje, prasčiokai pamokyti krikščionių tikėjimo pagrindų. Kai kur dieviškųjų dalykų neišmanymas buvo toks, kad vieni teikė dievišką garbę medžiams, kiti šaukėsi perkūnų. Taip pat ir šie patraukti į Dievo pažinimą. [...]

[68*] **1595** Mikalojaus Daukšos *Katekizmas* → BRMŠ II, p. 655.

Smerkiamas ugnies, Žemynos, gyvačių, žalčių, Perkūno, medžių, alkų, medeinių, kaukų garbinimas, kerėjimai, vaško ir alavo liejimas, būrimas iš putų ir kiaušinio.

[69] **1596 VII 16** *Anna Regina fundat ecclesiam parochialem in Akmenė / Karalienė Ona funduoja parapinę bažnyčią Akmenėje* (CM I, p. 568; idem: ŽVV, 1675-1677, p. 429 [= Paknys]).

[...] Quod cum relatum nobis esset in bonis reformationis nostrae [i.e. Annae Reginae] in Samogitia constitutis ob defectum ecclesiarum personarumque ecclesiasticarum varios et enormes idolorum[a] cultus excrevisse[b] in grave ac aeternum animarum isthic commorantium dispendium. Cupientes pro nostro in Dei cultum debito officio et religionis catholicae zelo salutisque animarum nobis praesertim subditarum[c] desiderio populum rudem et inertem aba idololatria caeterisque superstitionibus ac erroribus[d] ad veri Dei agnitionem

revocare gremioque sanctae Romane ac universalis Ecclesiae per predicationem evangelii doctrinamque salutarem [e-]ac sacramentorum ecclesiasticorum administrationem divinorumque officiorum diligentem et[-e] assiduam celebrationem aggregare ac sociare, certo illis ac idoneo nominato duce ac pastore. Decrevimus [...] de novo erigere [...] ecclesiam parochialem in oppido nostro Okmiany [...] parochumque cum ministris ad ecclesiam scholamque necessariis collocare ac statuere. [...]

[a] *omm Paknys* [b]excrevisse : exercuisse *Paknys* [c]subditorum : subditarum *Paknys* [d]erroribus : oneribus *Paknys* [e-e]*omm Paknys*

*

[...] Kadangi mums buvo pranešta, jog mūsų [t. y. karalienės Onos] pertvarkai pavaldžiose valdose, esančiose Žemaitijoje, dėl bažnyčių ir bažnytinių asmenų stygiaus, darydamas rimtą ir amžiną žalą čia gyvenančioms sieloms, suvešėjo įvairiopas ir didžiulis stabų garbinimas, vykdydami mums derančią pareigą [plėsti] Dievo garbinimą, karštai rūpindamiesi katalikų tikėjimu, trokšdami sielų, ypač mums patikėtų, išganymo, geisdami paprastą ir nerangią liaudį atitraukti nuo stabmeldybės ir kitų prietarų bei klaidų prie tikrojo Dievo pažinimo ir per Evangelijos skelbimą, išganymo mokymą ir Bažnyčios sakramentų teikimą bei šventųjų pamaldų uolų ir nepaliaujamą atlikimą prijungti ir suvienyti su šventosios Romos ir visuotinės Bažnyčios glėbiu, nominavę jiems tokį tinkamą vadovą ir ganytoją, nutarėme [...] naujai įsteigti [...] parapinę bažnyčią mūsų Akmenės miestelyje [...] ir paskirti bei apgyvendinti kleboną su bažnyčiai ir mokyklai reikalingais tarnais. [...]

[70] **1597** CV (MSam) A (*Annuae litterae Societatis Iesu anni 1597. Patribus fratribusque Societatis Iesu*, Neapoli: ex typographia Tarquinij Longi, 1607, p. 49).

[...] Est Samogetia Provincia inter Lituaniam, Prussiam ac Livoniam. In ea peregrinatus ex hoc Collegio sacerdos multorum sitim explevit sacramenta appetentium. Quia a multis milliariis eius rei causa ad eum confluebant: et in iis nobiles ad sexaginta, confessionum vitae totius numerus omittitur, viginti sacro fonte abluti. Sex coniugum paria Ecclesiastico matrimonio rite copulata; ab haeresi pauci revocati: plurimi vero in sua perfidia, sed vacillantes relicti. [...]

*

[...] Žemaitija yra provincija tarp Lietuvos, Prūsijos ir Livonijos. Iš šios kolegijos atkeliavęs kunigas numalšino daugelio prašančių sakramentų troškulį. Dėl šio dalyko pas jį plaukė žmonės iš tolimų vietovių: tarp jų iki šešiasdešimt

kilmingųjų, net neminėsiu, kiek atliko viso gyvenimo išpažintį, dvidešimt apiplauti šventuoju šaltiniu. Šešios sutuoktinių poros sujungtos bažnytinės santuokos apeigomis; nuo erezijos atitraukta nedaug: daugelis palikti savo netikėlystėje, bet dvejojantys. [...]

[71] **1597** *CRig A (Annuae litterae Societatis Iesu anni 1597. Patribus fratribusque Societatis Iesu,* Neapoli: ex typographia Tarquinij Longi, 1607, p. 65; 69-70).

[...] Germani et Lotavi Catholici Collegium frequentant. Sunt autem Lotavi antiqui Livones agrestes, qui, occupata olim hac ora a Germanis, infusaque Germanorum lingua in Livoniam ipsi in agris agentes, una cum antiqua consuetudine, victuque etiam linguam Livonicam retinuere. [...]

Hinc quoque excursum esti in Samogetiam, tres ominino diversis anni temporibus ad eas gentes fuere missiones: quarta Rosetam, quae arx Moschorum ditionum finitima est. Ubique magna omnium laetitia nostri excepti sacerdotes: ut a multis milliariis, praesertim circa maritimam oram [...] rudes homines concurrent [...]. Sacro baptismo abluti trecenti viginti tres: et in iis adulti nonnulli. Ecclesiastico matrimonio coniuncta paria quattuor ac sexaginta. [...]

*

[...] Kolegiją lanko vokiečiai ir latviai katalikai. Latviai yra senieji livoniečiai kaimiečiai, kurie, kadaise šią žemę užėmus vokiečiams ir Livonijoje paplitus vokiečių kalbai, laikydamiesi kaime, drauge su senais papročiais ir apranga išlaikė ir livonišką kalbą. [...]

Iš čia taip pat vykta ir į Žemaitiją. Skirtingais metų laikais pas šitas gentis surengtos trys misijos, o ketvirtoji – į Rezeknę, kuri yra pasienyje su maskvėnų valdomis. Mūsiškiai kunigai visur priimti su didžiausiu visų džiaugsmu – taip, kad prastuoliai žmonės subėgo net iš už daugelio mylių, ypač pajūrio žemėje [...] Šventuoju krikštu nuplauti 323, ir tarp jų kai kurie suaugę. Bažnytine santuoka sujungtos 64 poros. [...]

[72] **1598** CRig A (*Annuae litterae Societatis Iesu anni MDXCVIII ad Patres et Fratres eiusdem Societatis,* Lugduni: Ex Typographia Iacobi Roussin, 1607, p. 417-418).

[...] Excurrit sacerdos noster incitatu cuiusdam nobilis ad ipsos usque Moscoviae fines, ubi cum nihil praeter Baptismum et nomen Christianorum reperisset [....] praecelsas et annosas arbores, in quibus ille populus stultus

nescio quid numinis inesse suspicabatur, excidit, omnibus stultitiam suam accusantibus, quod aliquando ad has arbores sacrificarent mali averrucandi causa, et ad eliciendum in siccitate imbrem supplicarent. Fuere praeterea inibi quidam sortilegi, qui rogatu paganorum, sortibusiactis fascinaret pecora; his persuasum omnibus ut ab huiusmodi idolorum cultus reliquiis abstineret. Quod cum praestitissent, veneficiorum etiam usum in miram rerum sanctarum venerationem commutavit. Non defuerunt rustici et piscatores, qui vetere Lotavorum bene de religione sentientium more, sacerdotem exorarent; illi quidem, ut herbas, salem, frumenta, aquam, agros prosequetur prece: hi ut retia benediceret. Quo impetrato, morbos illi averti a corporibus, a satis grandinem, pestem a pecore: hi vero veneficiis exolui retia professi sunt. Inducti similiter a Nostris variis in locis, ut a superstitione quadam desisterent, epulum praebendi animis mortuorum pascendis: quo pro suis quisque opibus apparato cibo, effundit primo aquam sub mensa, tum cochlearia erigit in patinis, thus deinde et cereos inter prandendum etiam media luce accendit, ad extremum ad tumulum delatis escis, mortui nomen per sortilegium inclamat, escasque relinquit in vasculis, ut noctu mortuorum animi prodeuntes habeant, quo sese alant. Cum interim presto sunt canes, et quae parata sunt devorent: illi vero confecta putent ab animis.

Cum essent ad tertium probationis annum Rigam missi duo Patres, peragrarunt magnam Samogitiae partem cum illius dioeceseos Episcopo, quo in itinere rudes fidei rudimentis imbuti: ad Sacramentorum usum frequentem pene iam abolitum extimulati plurimi. Puella una iam duodennis inter alios baptizata; quidam a contubernio concubinarum extarcti, unus a consilio violandi pudicitiam virginis abductus, in quibusdam ebrietas repressa. Multarum ecclesiarum decus et cura debita revocata, ruinae restauratae, libri aspersi erroribus perfidiae, flammis exusti. [...]

*

[...] Mūsiškis kunigas, vieno kilmingojo paskatintas, nukeliavo iki pat Maskvėnijos sienų; ten teradęs vien krikštą ir krikščionių vardą [...], iškirto labai aukštus ir senus medžius, kuriuose ta kvaila tauta įtarė glūdint kažin kokią dievybę, o visi kaltino savo kvailybę dėl to, kad kitados tiems medžiams aukojo, norėdami apsisaugoti nuo pikto ir išmelsti lietaus stojus sausrai. Be to, tenai būta tokių burtininkų, kurie, pagonims prašant, metę burtus apkerėdavo gyvulius; visi jie įkalbėti, kad susilaikytų nuo tokių stabų kulto likučių. Kai tai padarė, naudojimasį kerais pakeitė stebėtina pagarba šventiems dalykams. Netrūko kaimiečių ir žvejų, kurie senu latvių, palankiai manančių apie tikėjimą, papročiu meldė kunigą: vieni – kad malda palydėtų žolynus, druską,

javus, vandenį, laukus, kiti – kad palaimintų tinklus. Tai gavę, vieni išpažino, kad nuo kūnų traukiasi ligos, nuo pasėlių – kruša, nuo galvijų – maras, o kiti – kad tinklai atpalaiduojami nuo užkalbėjimų[1]. Įvairiose vietose mūsiškiai panašiai įtikino mesti vieną prietarą – kelti vaišes mirusiųjų dvasioms: jų metu kiekvienas, pagal savo išgales paruošęs maisto, pirmiausia nulieja vandens į pastalę, tada dubenyse sustato šaukštus, o galiausiai pietaujant, net vidudienio šviesoje, uždega smilkalus ir vaško žvakes; pabaigoje, nunešę valgių prie kapo, burtininkaudami šaukia mirusiojo vardą ir induose palieka valgius, kad nakčia pasirodančios mirusiųjų dvasios turėtų kuo pasimaitinti. Bet tuo tarpu veikiai prisistato šunys ir suryja tai, kas paruošta; gi jie mano, kad [valgius] sudorojo dvasios[2].

Kai į Rygą tretiesiems bandymo metams buvo atsiųsti du tėvai, jie apkeliavo didelę Žemaitijos dalį drauge su tos vyskupijos vyskupu. Tos kelionės metu prastuoliai išmokyti tikėjimo pradmenų; daugybė paskatinta dažnai eiti sakramentų, kurių vartojimas buvo kone visai išnykęs. Be kitų, pakrikštyta viena jau dvylikametė mergina, kai kurie atgrasyti nuo gyvenimo su sugulovėmis, vienas atitrauktas nuo pasiryžimo išprievartauti merginos drovą, pažabota kai kurių girtuoklystė. Grąžintas daugelio bažnyčių puošnumas ir derama priežiūra, atstatyti griuvėsiai, liepsnose sudegintos knygos, prisėtos suktybės klaidų [...]

Šis nedidelis fragmentas vaizdžiai rodo, kaip autoriai naudojasi ankstesniais tekstais. Kadangi nėra prielaidų įtarti juos prasimanymais ir nebūtų dalykų rašymu, tai šį plagijavimo fenomeną geriausiai paaiškintų ekonomijos principas – panašius dalykus jėzuitai ataskaitose išdėstydavo tais pačiais žodžiais ar frazėmis kaip ir pirmtakai, taip neeikvodami laiko ir jėgų rašymui vis dėlto ne gimtąja lotynų kalba.

[1] Plg. Nr. 53; faktiškai pažodžiui atkartojamas 1586-1587 Rygos kolegijos *Annuae*.

[2] Plg. Nr. 45b; autorius aiškiai naudojasi Žemaitkiemio misijos (1583) aprašymu.

[73] **1599** Nicolaus Daukša, *Praefatio Polonica ad 'Postilla Catholicka'* / Mikalojus Daukša, *Postilla Catholicka* lenkiškoji pratarmė (p. [8] / Mikalojaus Daukšos *1599 metų Postilė ir jos šaltiniai*, par. J. Palionis, Vilnius: Baltos lankos 2000, p. 44).

[...] Izali nie widziemy, jako wiele kątów W. Ks. naszego nieznajomością rzeczy, do wiary i zbawienia dusznego należących, ginie; jak wiele w prostocie, w grubych grzechach, zabobonach pogańskich i po dziś dzień żyje. [...] To stąd jedno z opuszczenia języka ojczystego, z zaniedbania przyrodzonej mowy. [...]

*

[...] Nejau neregim, kiek daug mūsų Didžiosios Kunigaikštystės užkampių žūva, neišmanydami tikėjimo ir sielų išganymo dalykų; kokia daugybė

prasčiokiškume, šiurkščiose nuodėmėse, pagoniškuose prietaruose iki pat šios dienos gyvena. [...] Ir tai – vien dėl tėvų kalbos apleidimo, dėl prigimtosios šnekos paniekinimo. [...]

[74] **1599** CV A (ARSI, Lith. 38-I, f. 14v).

[...] Pellices nonnullis ereptae, veneficarum decem pactum cum daemone rescisum. [...] Bachanaliorum extremis populus qua sacris concionibus, qua officiis divinis, qua deprecationibus in ecclesiis nostris detentus. [...]

*

[...] Iš kai kurių atimtos sugyventinės, dešimties kerėtojų sanderis su demonu perkirstas [...] Užgavėnių pabaigoje liaudis bažnyčiose patraukta tai šventais pamokslais, tai pamaldomis, tai maldavimais. [...]

[75] **1599** XII 3 *Litterae P. Petri Culesii S. J. ad Viceprovincialem Paulum Boxa / Petro Kulešos S. J. laiškas viceprovincijolui Pauliui Bokšai* (Kleijntjenss, II, p. 253-257).

[...] Paucos dies in collegio commoratus, ad Rositenses (quibus id R. V. promiserat) iter suscipi, abest autem arx illa 30 et amplius leucis Riga versus orientem, Moscis vicina. [...] E Lothavis non plures duobus repperi, qui ea, quae oportebat in suae salutis negotio, praestarent. Movit sane res ea mihi non mediocrem initio admirationem: quod scilicet in Lothavos non Lothavos indicissem, recenti praesertim Vanselensium ac Lemselensium memoria, quos tam promptos ac faciles ad omnem religionem sum expertus. Verum animadverti deinceps magni momenti causas tantae illorum duritiei. [...] Itaque quod in latissimo illo tractu nullum penitus templum, nec sacerdotem a permultis annis habent, infinitis pene dictuque horrendis ac prorsus ethnicis immersi sunt superstitionibus [...] Regio in aestate permultis locis pene inaccessa et ob paludes, lacus fluviosque impervia. Victus conquirendi ratio perdifficilis, subsidia prope nulla. Equi enim nequaquam haberi possunt, quibus subinde iuvamur in palustribus penetrandis. Ad haec Livoniae nobilitatis nemo non haereticus occurrit, at nec Poloni, qui hic possesiones habent attributas, ab ea peste sunt immunes. Verum haec a nobis incommoda vincenda erunt, uti R. V. pro sua singulari in eam gentem caritate constituerit, quanam meliori ratione tot millibus auxilium sit ferendum. Pars enim eorum est longe maxima, qui ne praesenti quidem isto saeculo propter summam paupertatem frui possunt; a spe autem futurae in altera vita felicitatis ob infinitas superstitiones oportet esse

(quamdiu in eo statu perdurant) omnino remotos. Has ut accuratius pernoscerem, nactus unum ex eorum sacrificulis senio praematurum, eidem, dum viveret, quotidianum ab ipsius domino viro nobili victum non aegre obtinui. Nihil igitur prorsus reliquit in detestandis illis sacris, quod mihi non patefecerit. Ac primum, quos colerent deos, exposuit. Praecipuo quodam in cultu esse apud omnes arbores quasdam dixit, post has fulmini peracurate eosdem litare, quod summo illius concutiantur timore. *Percunum* autem id sua lingua vocitant. Arbores autem *Elves Deves*, quod sonat falsum seu supposititium Deum. Ad haec ipsum cacodaemonem, quem *Zemes Deves*, terrae nimirum Deum arbitrantur, placere, quod et hunc vereantur, non intermittunt. Habent miseri et eum, quem *Lelo Deves* nuncupant, quod magnum Deum sonat. Apud feminas Mater Deorum, *Ceradis* ipsis dicta, est in veneratione. Iam arborum ipsarum non est eadem ratio. Habent enim ex illis alias aedibus singulis propinquiores, eaeque pluribus e vicinia familiis communes; alias in silvis reconditas et accessu, ut dicetur infra, difficillimo; proprias singularum familiarium. Ad eas, quae primi sunt generis, duabus per annum vicibus congregantur. Circa d. Joannis Baptistae natalem primum; et tum illis sub frondibus *Percunes* et *Lelo Deves*, hoc est fulmini e magno Deo, consuetis litant ritibus. Hircum scilicet, gallum nigrum et gallinam, vasa insuper aliquot potus, quem cerevisiam vocant. Quae ubi pseudomystes, is autem senex esse debet, ritu nefario conceptis verbis praedictis obtulerit diis, edenda in praesentes dispertiuntur, ossa igni exuruntur omnia, eidemque traduntur confracta vasa omnia ad idem sacrificium adhibita, ne quae scilicet alicui obnoxia sint profanationi: tum solidis aliquot (genus id est aereae pecuniolae valoris pertenuis) per sacrificulum depositis, ac ramis eadem ex arbore fractis in cumulum ingentem ibidem aggestis, temulenti ad sua quisque revertuntur. Porro in autumno, quod secundum est, ad primi generis arbores sacrificium in gratiarum scilicet actionem pro messe ad horrea comportata atque, ut hyemem transigant incolumes, *Lelo Deves* Magno scilicet Numini agnum gallumque album et gallinam persimili ritu oblatos ibidem absumunt ipsi. Si avertenda siccitas aut coercendae sint pluviae, iisdem sub arboribus parciore tamen supplicat apparatu. Ad secundi generis arbores, quae privatarum privatae sunt aedium et locis, ut dictum est, reconditis deliguntur, circa Pascha primum, tum ad d. Martini ferias impiae exercentur abominandaeque lustrationes. Et quidem in vere ova deferuntur et potiones cerevisiae. In autumno, iam ferme exeunte, gallus domi primum apparatus, quem sub arborem absumunt, quae supersunt ex ossibus, uti et ova in vere proposita, ramis contegunt tiliarum; caeteros praeterea, igne ad incendendum domo apportato, incensos ibidem relinquunt, uno insuper adiecto solido. Iam vero alio quopiam

tempore praeter ea, quae sacrificiis destinata sunt, ad eas adire arbores summum est apud eos piaculum, idque certo interitu eodem vindicandum anno, sive homo, sive quodpiam animal fuerit. Qua etiam de causa vel altissimis in montibus, vel loco paludibus intercluso, quo sint aditu difficiliores, tam nefario sceleri dicatas habent arbores, ut ne vel casu etiam quocunque ignarus quispiam eo possit pervenire. Nullam autem mulierum permittunt eiusmodi participare sacris, ac ne interesse quidem ullo modo. Verum sub idem tempus domi relictae aliis nefandis vacant ritibus, ad placandum Deorum matrem, idque hac ratione. Vas quodpiam implent cerevisia, tum circum illud caera inducta accendunt elichnia; affertur deinde gallina viva eiusque mersatur caput in cerevisia, denique singulae, arreptis panibus oblongis bacillorum instar ad ignem duratis, caput gallinae tam diu pulsant, dum emoriatur, fitque illis inde epulum, vel modica inde portiuncula in singulas distributa. Exuruntur ad extremum ossa et solidi iactantur ab omnibus in cerevisiam, quotquot adfuerint; sumptoque e tilia ramo omnes anguli domus illa eadem asperguntur cerevisia; residuum funditur tum in angulos certos, laribus refocillandis, tum in fornacem. Quae iam facta sint initia in retrahendis miseris istis homuncionibus a tam detestabili errore, subvectam circa finem aliis primum recensitis, in quibus nihilo sunt meliores et a rectitudine exerrant enormiter. Funus cuiuspiam suorum elaturi ita se componunt: praeit unus sublata securi, qua non cessat ab inanibus aeris diverberationibus, ut nimirum violentiorem impetum earum, quae pridiem emigrarunt, animarum cohibeat ab eius spiritu, cui tum recens mortuo parentant. Inferunt deinde in tumulum panem et cerevisiam, futuram defuncto annonam. Tum, secundum quod aliquis tumulandorum arte quapiam victum sibi ceteraque vivens comparabat, ita cum eo defodiunt simul instrumentum conveniens, quo scilicet laborans suam in posterum sublevet egestatem. Neque vero minore aguntur dementia eo die, quo animarum frequentant memoriam. Mensas enim iisdem instruunt, nullo salis ut acidorum usu. Everrunt domum accuratius, sellam medio adornant in triclinio, sparsoque circumquaque feno, apponunt super illud epulas. Sedile occupat grandaevus sacrificulus, assistunt huic ad tergum anus decrepitae, adiuturae memoriam evocantis animas singulorum, qui ex ea domo seu familia e vita demigrarunt. Peracta evocatione, veluti praesentes aggreditur mortuorum umbras, coarguens primum acrius de non servata domesticis fide, in aedibus diligenter tuendis ac conservandis in calamitate a segete, in quovis adverso casu a gregibus atque armentis pecorum removendo, quovis etiam in opera intermissa promovendaque, piscibus in retia piscationis tempore impellendis. Tandem cohortatus sedulo, ne segnius in similibus deinceps agerent, accubitu invitatas edere iubet;

utque se lautius ac hilarius invitent, potum ipse miscet, ex uno in aliud vas decoctam transfundens. Epulis transactis securi ahenum sedili proximum pulsitans, sublata voce clamosus intonat: Actutum vos huic, vel ad cacodaemonem recipite, edistis potatisque quantum ad expletionem satis. Veritus deinde, ne forte aliquae latitent, migrare refugientes, circum angulos pergens pulsansque sedilia, compellatas ad emigrandum compellit, ac, ne quid afferant nocumenti, indicit. Ipsa postremo securis ultra limen eiecta, ne quae forte inhaeserit anima, in profluente expiatur, domus purgatur ac collectae sordes eundem in profluentem abiiciuntur, ut, si quae essent istic animae, simul demergantur. His ad eum peractis modum, invitantur e vicinia, quotquot noti sunt, viventes patrifamilias, eaque tam recepta est invitatio, ut non tamen fines illos tantum, homines sibi iam cognitos accersant, verum et hospites, si qui eorum in notitiam venerint, et opportune tum se offerant, omnino invitare non praetermittant. Me certe, si eiusmodi tempore affuero, certum est, cum sim iam ipsis cognitus, non neglecturos ea invitatione. Nec dubito idem facturos Rae. Vae., ubi vel semel eam nosse coeperint. Epulatoribus conquisitis invitator accepta initio accensa candela, imprecationes congerit in quoscunque illo anno sibi adversos quoquo tandem modo et in quacunque re sicque ardentem loco abstrusiore recondit candelam. Proponuntur exinde duo vasa cerevisiae (potus id genus est) super mensam, aliaque nova a sacrificulo incenduntur luminaria. Alterum e doliis, quod grandius est, is, qui sacrificiis praeest, levare consistens in haec precatur verba: Deus supreme, haec a te nobis tributa, tibi vicissima reddimus. Adbibe igitur plenius, estoque laetus, hoc idem me si iuveris, vertente habiturus anno. Aliud, quod e composito minus capax, apponunt doliolum, Deo terrae dedicans idem acclamat: Deus terrae, neque tu non es Deus, maiore tamen illo inferior, tibique haec idcirco minora sacrantur dona, ne tamen respue, potato hilariter, segetem deinceps meam, si, te dante, largam totamque habuero, proinde ac nunc tibi litavero. Totum deinde eum, qui intus est, liquorem in terram effundunt, ipsi autem id, quod grandius erat, dolium exhauriunt potitando. Horrendi etiam ea, quae subiungam, sacrilegique facinoris sunt, quae pernoscendi futura percupidi edunt non raro. Vicinos primum et familiam ubi convocarint, hircum devovent mactandum bis terve circum praesentes ductum, mediaque constitutum in aede immolant, ex eoque vescuntur. Acceptis deinde latioribus et magis diaphonis ossibus, iis speculandis ad fenestras adsistunt ac intus obiectas sibi edicant species, succesum portendentes. Quod si adversibus premantur, nec ad eorum optata in precatione aut similibus ipsis succedat, media domo unus illico sedem sibi ponit, pisces afferi, bovem adduci, aut quidvis eius generis praecipiens, qui id iubentur facere, ligna vel

quidvis obvium apportantes; quid afferant, percontanti respondent, allatos pisces, boves, frumenta etc. Tum precabundus subiicit sacrificulus: Deus terrae ita det vobis, ut abundetis piscibus, segete, bobus. Prolatum deinde potorium vas plenum cerevisia in terram effundunt. Hicque coniectandi finis. Dementia et illa non ferenda est, aquis vivum quotannis immolantium bovem ex praerupto quopiam praecipitatum monte, aut aliter etiam easdem mactantium pecudes, et cerevisiam in aquarum venerationem decoquentium, quae tamen sacra nefas omnino est, nisi de sorte delectis procurare. Fabulae insuper innumerabiles de Deorum ac daemonum matre passim inter eos depredicantur. Ego nunc eas studio praetereo. Dabo enim operam, ut nono multo post per occasionem de tota eorum a me iam perspecta theologia R. Vam. reddam certissimum.

Adhibui (hoc enim ad calcem litterarum retuleram), quem potui, maximum conatum, a tanta nefari praedonis rapina conservandi adeo multos homines, inaestimabili sanguinis Christi pretio coemtos. Deflenda modis omnibus fuit illa eorum extrema prorsus caecitas, quod abominandas illas suas superstitiones non alio, quam summae haberent religionis loco. Neque fortunis solum suis omnibus at ipsis etiam ducerent persuaderentque sibi tuendas capitibus. Cum enim reperti fuissent viri quidam nobiles e catholicis Poloni, plerarumque domini coloniarum, qui rei indignitate graviter permoti (me negotium debito modo pro Dei gloria animarumque salute promovente) ipsi, ulterius progressi, motu proprio, poena capitis sancita arbores omnino sibi praeciperent indicari excidio abolendas, plerique e miseris illis deplorandisque daemonum mancipiis, more in Moscovia recepto, abiectis humi capitibus, haec se potius resectione perdere, quam arbores excindendas patefacere velle, magno testabantur cum eiulatu. Obsequi tamen cum omnino fuissent adacti nonnulli, triduo deinceps exsectas luxerunt tilias, non aliud infixum gerentes animo, quam quod ob sacra sic prodita, certa sua suorumque internecione poenas essent luituri. Neque evelli ex ipsorum id unquam potest animis, quod tanta duratione temporum ipsi sibi persuaserunt quam tenacissime; ob quamcunque vel levem dictarum profanationem arborum, violatores aut mortem manere certissimam, aut infortunio premendos haud levi. Quare me quoque in eorum censuerunt numero, qui ob facinus in eorum deos admissum, aut brevi, aut saltem necdum exeunte anno poenas morte ante tempus obita essem exsoluturus. At in manibus Dei tempora mea. Lenivi dolorem ipsorum usitatis sanctissimisque Ecclesiae precibus circa eorum adhibitis aedes. Laboravi in eo permultum, ad ipsos metu panico eximendos, plus ut de divina, quam de diabolica persuasi essent virtute. Illorum deos, qui vere daemones sunt, infirmos ac imbecillos admodum esse,

[75]

nocumentum nemini praeter filios incredulitatis afferre posse, quo ne ipsi ab eis afficerentur, alios se praestarent Christo, quam ad id tempus praestitissent. Hunc ad modum iis mitigatis ad collegium rediens Volmariam in SS. Simonis ir Iudae pervigilio attigi, ibique aliquando facto tempore, centum quadraginta excepi confessiones.

Rigae, 3 Decembris 1599.

*

[...] Kelias dienas pabuvęs [Rygos] kolegijoje, leidausi kelionėn pas rezekniečius (kuriems Garbusis Tėvas tai buvote pažadėjęs). Ši pilis nutolusi 30 ir dar daugiau mylių į rytus nuo Rygos ir yra maskvėnų pasienyje. [...] Tarp latvių neradau daugiau nei dviejų, kurie atliktų tai, kas reikalinga jų išganymo darbui. Iš pradžių šis dalykas man teisėtai sukėlė nemenką nuostabą: tarsi būčiau sutikęs latvius, tačiau ir nelatvius – ypač prisiminęs neseniai lankytus vanseliečius ir lemseliečius, kuriuos patyriau esant labai palankius ir lengvai patraukiamus į bet kokį maldingumą. Tačiau ilgainiui pastebėjau rimtas tokio jų kietumo priežastis. [...] Mat tame plačiausiame krašte jau daugybę metų jie neturi visai jokios šventovės anei kunigo, yra paskendę nesuskaitomuose, beveik baisiuose net minėti bei kiaurai pagoniškuose prietaruose [...]. Vasaros metu kraštas daugybėje vietų neprieinamas, o dėl pelkių, ežerų ir upių nepereinamas. Susiieškoti maisto labai sunku, paramos beveik jokios. Nieku būdu neįmanoma gauti arklių, kuriais vėliau būtų galima prasiskverbti į pelkes. Be to, tarp Livonijos kilmingųjų nepasitaiko nė vieno, kuris nebūtų eretikas, ir netgi lenkai, čia turintys suteiktas valdas, nėra laisvi nuo šio užkrato. Tačiau mes nugalėsime šiuos sunkumus, kai Garbusis Tėvas iš savo meilės tai genčiai nutars, kokiu būdu geriausia pagelbėti tiekai tūkstančių [žmonių]. Mat didžioji dauguma jų dėl didžiulio neturto negali džiaugtis nė šiame pasaulyje, o dėl nepabaigiamų prietarų (kol laikysis tokioje būklėje) jiems būtinai tenka būti atskirtiems nuo vilties patirti laimę kitame gyvenime. Kad juos [prietarus] tiksliau pažinčiau, suradau vieną iš jų žynių, didžiai garbaus amžiaus, ir jam iš jo pono, kilmingo vyro, nesunkiai išrūpinau kasdienį maitinimą, kolei gyvens. Tad neliko visiškai nieko iš tų pasibjaurėtinų šventenybių, ko nebūtų man atskleidęs. Ir pirmiausia išdėstė, kokius dievus garbina. Pasakė, kad visi ypač garbina kai kuriuos medžius. Po to – kad labai rūpestingai aukoja griaustiniui, kadangi baisiai jo bijo. Savo kalba jį vadina *Percunus*, o medžius – *Elves Deves*, tai reiškia netikrą arba pakaitinį dievą. Be to, nesiliauja stengtis įtikti piktajai dvasiai, kadangi ir jos bijo; ją laiko *Zemes Deves*, tai yra žemės dievu. Turi nabagai ir tokį, kurį vadina *Lelo Deves* – tai reiškia Didįjį Dievą. Moterys garbina Dievų Motiną, jų vadinama *Ceradis*. O patys medžiai nėra vertinami vienodai. Mat vieni iš jų yra arčiau

visų namų, ir jie yra bendri daugeliui kaimyninių šeimų; kiti auga miškuose, prie kurių labai sunku prieiti, kaip bus pasakyta toliau, ir jie yra atskirų šeimų nuosavybė. Prie pirmosios rūšies [medžių] susirenka dukart per metus. Pirmą kartą – apie Šv. Jono Krikštytojo gimimo dieną, ir tada tiems *Percunes* ir *Lelo Deves* po lapija aukoja įprastomis apeigomis, o būtent – ožį, juodą gaidį ir vištą, be to, keletą indų gėrimo, kurį vadina alumi. Kai visa tai netikras apeigų vadovas, kuris turi būti senas, nelabomis apeigomis ištaręs žodžius paaukoja minėtiems dievams, maistas padalijamas dalyvaujantiems, visi kaulai sudeginami ugnyje, ir tai pačiai ugniai atiduodami visi tam aukojimui panaudoti ir sudaužyti indai, idant nebūtų kokiu nors būdu išniekinti. Tada, žyniui padėjus keletą solidų (tai labai menkos vertės variniai pinigėliai) ir ten pat sukrovus didžiulę krūvą iš nulaužtų to paties medžio šakų girti grįžta kiekvienas prie savo [darbų]. Po to rudenį atlieka antrą aukojimą prie pirmosios rūšies medžių, o būtent: dėkodami už į klėtis suvežtą derlių ir prašydami, kad žiemą praleistų sveiki, *Lelo Deves*, tai yra didžiajai dievybei, labai panašiomis apeigomis paaukotus avinėlį, baltą gaidį ir vištą ten pat patys suvalgo. Jei reikia išvengti sausros arba pažaboti liūtis, maldauja po tais pačiais medžiais, tačiau ne taip prašmatniai. Prie antrosios rūšies medžių, kurie yra privatūs privačių sodybų [medžiai] ir, kaip minėta, yra parenkami slaptose vietose, bedieviški ir pasišlykštėtini aukojimai atliekami pirmąkart apie Velykas, taip pat apie šv. Martyno šventės[1] dienas. Pavasarį atnešami kiaušiniai ir alaus gėrimas. Rudenį, jam jau visai besibaigiant, [aukojamas] namie pirma paruoštas gaidys, kurį po medžiu suvalgo, o tai, kas lieka iš kaulų, kaip ir pavasarį atneštus kiaušinius, apdengia liepų šakomis; be to, ten pat palieka iš namų atsineštа ugnimi uždegtas vaško žvakes, pridėję vieną solidą. O bet kuriuo kitu laiku, išskyrus žynių paskirtą metą, ateiti prie tų medžių jie laiko didžiausia nusikaltimu, kuris baudžiamas neabejotinai pražūtimi tais pačiais metais, nesvarbu, ar tai būtų žmogus, ar bet koks gyvulys. Todėl medžius nusikalstamai piktadarybei parenka arba ant aukščiausių kalnų, arba pelkių apsuptyje, sunkiau prieinamose vietose, idant nė vienas apie tai nežinantis nė atsitiktinai negalėtų ten patekti. Ir nė vienai moteriai neleidžia aukoti tose apeigose, nė jokiu būdu dalyvauti. Tačiau tuo pačiu metu likusios namie užsiima kitomis nusikalstamomis apeigomis, štai taip maldaudamos Dievų Motiną: Tokį indą pripila alaus, po to aplink jį uždega vašku apvilktas dagtis; tada atnešama gyva višta ir jos galva panardinama į alų; galiausiai visos, paėmusios po pailgą, į lazdelę panašią, ugnyje iki kietumo paskrudintą duonos riekę, tol daužo vištos galvą, kol ši nugaišta, o tada ja vaišinasi, visos – bent po mažą gabalėlį – pasidalijusios. Kaulai visiškai sudeginami, o visos, kiek tik dalyvavo, meta solidus į alų; paėmus liepos šaką, visi namų

kampai apšlakstomi tuo alumi, o likutis supilamas į tam tikrus kampus (larams pasisotinti) ir į krosnį. [...] Laidodami kurį nors iš saviškių elgiasi šitaip: priekyje eina vienas atkišęs kirvį, kuriuo nepaliauja tuščiai kapojęs orą, idant sutramdytų smurtingą anksčiau iškeliavusių vėlių antpuolį nuo to neseniai mirusiojo dvasios, kuriai aukoja. Tada į kapą deda duonos ir alaus, būsimą mirusiojo maistą. Po to, atsižvelgdami į tai, kokiu amatu tas laidojamasis, būdamas gyvas, sau pelnydavo maistą ir kita, kartu su juo užkasa atitinkamą įrankį, kad su juo dirbdamas ir ateityje lengvintų savo skurdą. Nemažiau beprotiškai elgiasi tądien, kai atlieka mirusiųjų minėjimą. Mat dengia jiems stalus, be jokios druskos ir rūgšties, švariai iššluoja trobą, valgomojo viduryje papuošia krėslą ir, aplinkui paskleidę šieno, ant jo išdėlioja valgius. Į krėslą sėdasi labai senas žynys, jam už nugaros asistuoja sukriošusios senės, padėsiančios atmintiai iškviečiančiojo vėles mirusiųjų, kurie iš šių namų ar šeimos yra iškeliavę iš gyvenimo. Iškvietęs [vėles], kreipiasi į tarsi dalyvaujančius mirusiųjų šešėlius, pirmiausia griežtai priekaištaudamas dėl neišlaikytos ištikimybės namiškiams, uoliai globojant ir pastatus, saugant pasėlius nuo negandos, nukreipiant nelaimę nuo kaimenių ar didžiųjų galvijų, stumiant į priekį nutrūkusį darbą, įvarant į tinklą žuvis žvejybos metu. Tada, uoliai paraginęs jas nuo šiol panašiuose dalykuose nebūti nerangias, atsisėdimu pakviesdamas liepia valgyti; o kad būtų pakviestos džiugiau ir prašmatniau, pats sumaišo išvarytą gėrimą, perpylinėdamas iš vieno į kitą indą. Vaišėms pasibaigus, mosuodamas šalia krėslo buvusiu variniu kirviu, didžiu balsu ima šaukti: „Nedelsiant [lauk] iš čia, arba grįžkite pas piktąjį demoną, jau sočiai prisivalgėte ir prisigėrėte." Tada, nuogąstaudamas, kad kai kurios galbūt slapstosi, nenorėdamos išeiti, apeidamas kampus ir daužydamas suolus priverstinai verčia išeiti ir perspėja nedaryti nuostolio. Galiausiai už slenksčio išmestas kirvis, kad jame neliktų kokia nors dvasia, nuplaunamas srovėje, namai išvalomi ir surinktos šiukšlės sumetamos į tą pačią srovę, kad, jei ten glūdėtų dvasios, būtų drauge nuskandintos. Tokiu būdu šias [vaišes] atlikus, sukviečiami kaimynystėje gyvenančių šeimų tėvai, kiek tik jų yra žinoma. Tas kvietimas toks įsigyvenęs, kad ne tik kviečia tos vietovės jau pažįstamus žmones, bet ir būtinai nepraleidžia progos pakviesti ir svečių, jeigu apie juos žino ir tinkamu metu pasiūlo. Tikrai pakviestų ir mane, kadangi jau esu jiems pažįstamas, jei tik tuo metu ten būčiau. Neabejoju, kad tą patį padarytų ir Gerbiamam Tėvui, jei tik būtų bent kartą pažinę. Sukvietęs puotautojus kvieslys, iš pradžių paėmęs degančią žvakę, prakeikia visus, tais metais jam buvusius priešiškus kokiu nors būdu kokiame nors reikale ir taip degančią žvakę pastato į užkampį. Tada ant stalo statomi du indai alaus (taip vadinamas toks gėrimas) ir žynys uždega naujas žvakes. Tas, kuris vadovauja

[75]

aukojimui, stovėdamas pakelia vieną statinę, didesnę, ir meldžiasi šiais žodžiais: „Aukščiausias Dieve, tai, ką esi mums suteikęs, tau savo ruožtu grąžiname. Taigi gerk sočiai ir būk linksmas; jei man padėsi, tą patį gausi ir po metų". Pastato kitą, ne tokią talpią statinaitę, o tas pats [aukotojas], paskirdamas ją žemės dievui, sušunka: „Žemės dieve, ir tu esi dievas, tačiau daug mažesnis už aną, todėl ir tau aukojamos mažesnės dovanos, tačiau jų nepaniekink, linksmai gerk, ir jei, tau leidžiant, vėliau turėsiu derlingus ir nepaliestus pasėlius, aukosiu tau, kaip ir dabar." Tuomet visą viduje esantį gėrimą išpila ant žemės, o patys gurkšnodami ištuština didesniąją statinę. Pasibaisėtina ir šventvagiška piktadarybė tai, kad neretai valgo, didžiai trokšdami sužinoti ateitį. Kai pirmiausia sukviečia kaimynus ir šeimyną, aukoja papjaunamą ožį, jį du ar tris kartus apvesdami aplinkui; tada jį paaukoja pastato viduryje ir juo maitinasi. Tada, paėmę platesnius ir labiau peršviečiamus kaulus, juos tyrinėja atsistoję prieš langus ir viduje skelbia matą pavidalus, pranašaujančius sėkmę. O jei prislegia nesėkmės ir maldose bei panašiuose dalykuose išsakyti troškimai nesipildo, vienas iš jų namo viduryje stato krėslą ir liepia atnešti žuvų, atvesti jautį ar ką nors panašaus; tie, kuriems liepiama tai padaryti, atnešę malkas ar ką nors kita, klausiančiam, ką neša, atsako atnešę žuvų, jaučių, javų ir kt. Tada melsdamasis žynys prideda: „Žemės dievas teduoda jums apsčiai žuvų, pasėlių, jaučių". Po to alaus sklidiną geriamąjį indą išpila ant žemės. Čia ir būrimų pabaiga. Nepakęstina ir beprotybė kasmet vandenims aukojančiųjų gyvą jautį, nustumtą nuo kokio nors kalno skardžio, arba kitaip galabijančių tuos galvijus, ir verdančių alų vandenims pagarbinti; tačiau visų šių šventų apeigų nevalia atlikti niekam, išskyrus parinktuosius burtų keliu. Be to, tarp jų visuotinai skelbiamos beveik nesuskaičiuojamos pasakos apie dievų ir demonų motiną. Dabar aš ties jomis nesustoju. Pasistengsiu po neilgo laiko, radęs progą, Gerbiamąjį Tėvą nuodugniai supažindinti su visa jų teologija, kurią jau esu permanęs.

Padėjau didžiausių pastangų, kaip galėdamas (nukėliau tai į laiško pabaigą), iš tokio nelabo plėšiko grobio išgelbėti tiek daug neįkainojama Kristaus kraujo kaina atpirktų žmonių. Visokeriopai apverktinas buvo tas jų kone visiškas aklumas, kurio dėka tuos savo pasibjaurėtinus prietarus laikė aukščiausiu tikėjimu ir nebuvo įtikinti nei įkalbėti pasirūpinti ne vien savo labu, bet ir pačiomis savo galvomis. Tad suradau kilmingų vyrų, lenkų katalikų, daugelio valstiečių ponų, kurie, rimtai susirūpinę dėl tokio gėdingo dalyko, man deramu būdu judinant reikalą dėlei Dievo garbės ir sielų išganymo, patys, toliau žengdami savo valia, būtinai paliepė jiems, grasindami mirties bausme, nurodyti medžius, idant būtų nukirsti. Daugel tų nabagų ir apverktinų demonų vergų didžiai raudodami Maskvėnijoje įsišaknijusiu papročiu liesdami galvomis žemę paliudijo, norį

veikiau jų nukirstų netekti nei atskleisti iškirstinus medžius. Tačiau kuomet kai kurie buvo būtinai priversti paklusti, tris dienas po to gedėjo nukirstų liepų, mintydami vien apie tai, kad dėl išduotų šventenybių sumokės neabejotinos savo ir saviškių pražūties bausmėmis. Ir iš jų protų niekaip negalima išrauti to, ką per tokį ilgą laiką patys sau kuo atkakliausiai įsikalbėjo – kad dėl bet kokio, netgi menkiausio medžių įžeidimo niekintojai arba sulauks neišvengiamos mirties, arba juos prislėgs nemenka nelaimė. Todėl ir mane įtraukė tarp tų, kurie dėl nusikaltimo prieš jų dievus turėtų arba nedelsiant, arba veikiai, dar nesibaigus metams, sumokėti per ankstyvos mirties bausme. Tačiau mano laikas – Dievo rankose. Apmalšinau jų skausmą sukalbėdamas įprastu būdu ties jų namais švenčiausias Bažnyčios maldas. Kuo labiausiai darbavausi, siekdamas išvaduoti juos iš paniškos baimės ir įtikinti labiau kliautis dieviška, o ne demoniška galia. [Mokiau], kad jų dievai, o iš tiesų – demonai, yra labai silpni ir bejėgiai, negalintys daryti žalos niekam, išskyrus netikėjimo sūnus, ir idant nebūtų jų paliesti, reikia save kitokius negi iki šiol atiduoti Kristui. Tokiu būdu juos apraminęs, grįždamas į kolegiją šv. Simono ir Judo šventės išvakarėse[2] pasiekiau Valmierą ir ten kurį laiką apsistojęs išklausiau 140 išpažinčių.

Ryga, 1599 m. gruodžio 3 d.

Petras Kuleša g. apie 1575 m. Cėsyse, Rygoje 1593 m. įstojo į jėzuitų ordiną, 1598 m. priėmė kunigo šventimus, m. 1641 Vilniuje. Aktyvus misionierius Livonijoje, Žemaitijoje, Baltarusijoje, karo kapelionas, dalyvavęs Smolensko apgultyje 1609-1611 m. 1630-1637 – Daugpilio rezidencijos vyresnysis.

[1]Šv. Martynas minimas lapkričio 11 d.

[2]T. y. spalio 27 d.

[76] 1600 CV A (*Litterae annuae Societatis Iesu anni MDC*, Antverpiae apud Heredes Martini Nutii et Ioannem Meursium, 1618, p. 548).

[...] Foras praeterea 47 missiones et excursiones factae sunt. Ex his fuerunt decem diuturniores, ut quae quatuor, octo et amplius durarunt septimanas: ubi ob magnam sacerdotum raritatem, populus rerum caelestium rudis est admodum, nec praeter nomen Christianum quidquam de religione, aut doctrina Christiana novit. In iis locis ubique rudimenta Christianae religionis, pueris, aeque ac grandioribus, studiose tradita sunt: quae ita avide passim a simplice rusticanorum turba excipiuntur, ut ubi quemquam nostrorum adesse cognoverint, turmatim ad divina dogmata audienda, noxasque aperiendas ac expiandas concurrant: multisque lacrymis deplorant, se infelices, qui non habeant, a quibus doctrinam caelestem, et caetera salutis adiumenta petant. Edocti itaque Christiana mysteria, peccata quoque sunt confessi 1700, qui ante

per multos vitae suae annos, ne quidem confessio quid esset sciverant. Non commemoro autem hic in numeros, qui frequenti nostrorum usu iam singulis annis, eoque frequentius cum possunt Sacramenta frequentare didicerunt. Sacro fonte in locis derelictis abluti sunt infantes plurimi; nec defuerunt etiam adulti, unus annorum decem, alter octodecim, tertius octo, quartus triginta, qui ad illud usque tempus sacris Christianis initiati non fuere. A matrimoniis illicitis plerique abducti, alii ritu Ecclesiae matrimonia profana, in quibus diutius vixerant, probata reddidere, pene centum; ut plurimos praeteream, qui usitato Ecclesiae more praesentibus nostris sacerdotibus matrimonia inierunt; alioqui plurimos reperies, qui per negligentiam aut ignorantiam, aut per magnam distantiam Parochi praesentiam in matrimoniis contrahendis non magnopere requirant. Quod autem caput est, superstitiones et idola multis in locis sunt sublata, edoctique rudes, Deo uni, qui solus est omnium dator et auctor, voces precesque esse offerendas. Frequens est enim a priscis usque gentibus derivatum in omnibus pene Lithuanicis pagis, statis anni temporibus diis aut potius daemonibus, sacra fieri, utpote collectis ex agris frugibus. Quo tempore, frumentis ad flaminem, sive sacrificulum delatis (qui ut aetate ceteris anteit, ita et rerum divinarum scientia praecellere putatur) fit panis et cervisia. His patera ingens impletur, ac flamen in medio populi stans Deum alloquitur: „O Deus, inquit, optime propitius nos hac aestate respexisti, frugumque copiam dedisti; quare ades, et fruere, sequenti postmodum aestate plura habiturus, si nos pluribus cumulaveris bonis". Postea adducit arietem, quem itidem in conspectu omnium mactat, Deoque suo ob multiplicata pecora offert. Feminae quoque anus e medio sui lectae opera gallinam, ut ipsis quoque Deus sit clemens, sacrificant. Quae omnia Deo prius oblata, ipsimet convivantes comedunt. Alibi lapides non parvi in horreis, in terra defossi, superficie plana sursum versus, non terra, sed stramine contecti asservantur, quos *Deyues* appellant, atque ut custodes frumentorum et pecorum religiose colunt. Focus ipse ita ab omnibus observatur religiose, vt nemo accedere propius audeat; quod si quis eum attingat, eum confractum iri credunt. Mactant porcellum lactantem omni parte nigrum, quem coctum pater et mater familias, cum anu sacrifica comedunt; particulas autem tam ex porcello, quam ex aliis cibis, si qui forte parati fuerint, cum ter novem buccellis panis, anus in horreum defert, vbi dictum *Deyues* sola, remotis omnibus, placat. Ad quendam rusticum e morbo decumbentem daemon, specie deum referens, venit, suadens, vt si pristinam recipere vellet salutem, pateram ceruisiae sibi quotannis offerret, et sexta feria ab omni opere abstineret. Alius gallinam ad ripam fluminis sacrificium annuum offerebat, quod aliquando in eius fluminis transitu graue periculum adiisset: illa

oblatione placatum sibi fluvium reddere studebat. Nonnulli, quoties nascitur infans, ad lacum deducunt hoedum, ibi capite et pedibus praecisis, truncum in lacum iniiciunt: quo ritu Deo gratias agunt, quod partus sit editus feliciter. Vulgo credunt feminam, quae non placato prius *Deyues*, Christiano eum non colenti nuberet, macie confectum iri; pecora, si quae in domum mariti, non facta pro illis oblatione, adduceret, esse interitura. Hos lapides, primum quidem aegre, ut demonstrarent, adduci potuere, veriti, ne quod malum grave in poenam numinis violati incurrerent. At ubi viderunt impune a nostris suos deos abiecte tractari, et pedibus conculcari, stultitiamque suam rideri; tum et ipsi accurrere intrepidi, lapides effodere, suamque in tam vilibus diis colendis stultitiam ridere et admirari non cessabant. Porro die commemorationis fidelium defunctorum, lautius, quam unquam, plerique instruunt epulum, tum animas maiorum suorum inuitant, et ex omnibus, quae laute sunt in mensa apposita, aliquid sub mensam pro iis abiiciunt. Prandio facto scopis easdem, ne domesticis obsint, euerrunt. Alii ad sepulcra cibos deferunt, ne videlicet animae e terra egressae, vivos nocturnis divexent spectris. Alii in terra cibos defodiunt, quo terra placata fidelius animas detineat. Alii saepius in anno cibis omnis generis mensae instructae suppositis, tot cochlearia, cultros, orbes, pocula et alia ad convivendum necessaria apponunt, quot animae maiorum aut consanguineorum, sunt invitatae. Unus autem in medio animas orat, ut edant, ut alacriter sese appositis oblectent, neve campis, domibus, hortis ac omnis generis fructibus officiant. Quamdiu vero adesse, vescique animas existimant, astant omnes circum mensas, in silentio capitibus apertis honorem praeferentes. Iam vero semihorae spatio circiter elapso, pater aut materfamilias, ut sua officia et obsequia grata habeant, precatur. Tum poculum e mensa liquore plenum sumit, e quo cum nonnihil sub mensam fuderit, proximo praebibit, totumque exinanit, quod reliqui omnes faciunt. Postea tam panis, quam omnium esculentorum modicum sub mensam abiiciunt, ac mensae accumbunt, et quae apposita fuere, comedunt. Mensa demum peracta, rursum panes azymos sub mappa in novem partes concisos apponunt, acceptoque mappae fine, versus portam domus panes a mappa iaciunt; quos, dum pueri certatim colligunt ceruisia perfunduntur, omnibus faustam precem conclamantibus, ut sic vino illo agri foecundi reddantur. Atque in his et pluribus similibus aliis ridiculis erroribus, quibus ignaram plebem daemon tenet, submovendis et extirpandis, nostrorum pagos obeuntium versatur labor. At enim vero Missio Samogitica toti provinciae, quae late patet, fuit admodum fructuosa. Rogatu enim Episcopi duo totam dioecesim obiere: in qua visitatione errores abususque in Sacramentis ministrandis, ac in moribus correcti, aut penitus sublati sunt. Doctrina

Christiana ut in singulis parochiis diebus festis doceatur; imo etiam, ubi templa non sunt, convocatis in unum rusticis, institutum est, quod ut ratum ac diuturnum fiat, ipsi domini nobiles eam in se curam ultro receperunt.

*

[...] Kitur surengta 47 misijos bei išvykos. Dešimt jų buvo ilgesnės, trukusios keturias, aštuonias ir daugiau savaičių. Ten dėl kunigų retumo žmonės visiškai neišmanė dangiškųjų dalykų ir, išskyrus krikščionio vardą, nieko nežinojo apie religiją ar krikščioniškąjį mokymą. Visose vietovėse krikščionių religijos pagrindai rūpestingai perduoti vaikams, o ir vyresniems, ten visur paprastų kaimiečių minia klausosi taip godžiai, kad sužinojusi esant kurį nors iš mūsiškių, būriais subėga išgirsti dieviškųjų tiesų, išpažinti ir išpirkti kalčių. Daugelis rauda esą nelaimingi, nes neturį iš ko gautų dangiškąjį mokymą ir kitokią pagalbą išganymui laimėti. Tad, pamokyti krikščioniškųjų slėpinių, nuodėmes išpažino 1700 – jie per daugelį savo gyvenimo metų žinote nežinojo, kas yra išpažintis. Nė neminiu tų nesuskaičiuojamų [žmonių], kurie, dažnai mūsiškių lankomi, išmoko, kad sakramentų galima eiti kasmet ir dar dažniau.

Apleistose vietose šventąja versme apiplauti gausūs kūdikiai, nestigo ir suaugusių, vienas dešimties metų, kitas aštuoniolikos, trečias aštuonerių, ketvirtas trisdešimties, iki šios dienos į krikščionių tikybą nebuvo įvesdinti. Daugelis atitraukta nuo neteisėtų santuokų, kitų, beveik šimto, ilgokai trukusios nepašventintos santuokos Bažnyčios apeigomis pataisytos. Be to, daugybė pagal Bažnyčios paprotį sudarė santuokas dalyvaujant mūsų kunigams, tačiau rasi daugybę tokių, kurie dėl nerūpestingumo ar neišmanymo, ar dėl didelio atstumo, nelabai stengiasi, kad sudarant santuoką dalyvautų klebonas.

Tačiau viską vainikuoja tai, jog daugelyje vietovių pašalinti prietarai ir stabai, o prasčiokai pamokyti vienatiniam Dievui, vieninteliam visa ko davėjui ir kūrėjui, siųsti savo šauksmus ir maldas. Mat dažnas paveldas iš senųjų genčių – [paprotys] beveik visuose Lietuvos kaimuose nustatytu metų laiku, o būtent surinkus iš laukų derlių, aukoti dievams, ar, veikiau, demonams. Tam metui atėjus, žyniui arba aukotojui (šis, būdamas už kitus vyresnis, laikomas ir dieviškų dalykų žinojimu pranašesnis) atnešę grūdų kepa duoną ir daro alų. Jais pripildžius didžiulę alaus taurę, žynys, stojęs į žmonių vidurį, kreipiasi į Dievą: „O Dieve – sako – ko palankiausiai mumis šią vasarą pasirūpinai, gausų derlių davei, todėl ateik ir mėgaukis, ir kitą vasarą gausiai turėsi, jei mums gausiai suteiksi gėrybių". Paskui atveda aviną, kurį tokiu pat būdu visų akivaizdoje papjauna ir aukoja savo Dievui už kaimenės pagausėjimą. Moterys iš savo tarpo išrinkusios senolę, jai paveda aukoti vištą, kad Dievas ir joms būtų malonus. Visa, kas buvo Dievui pirma paaukota, patys puotaudami suvalgo.

Kitur klėtyse laikomi į žemę įkasti nemaži akmenys, plokščiu paviršiumi atversti aukštyn, ne žemėmis, bet šiaudais apkreikti. Juos vadina *Deivės* ir kaip javų bei kaimenės sergėtojus maldingai garbina. Pats židinys taip visų pamaldžiai godojamas, jog niekas nedrįsta arčiau prisiartinti. Jei kas jį paliestų, mano, jog tas žmogus būtų ištaškytas. Galabija žinduklį paršiuką, visą juodą, kurį išvirtą suvalgo šeimos tėvas ir motina kartu su sena aukotoja; gabalėlius tiek nuo paršiuko, tiek nuo kitų valgių, jei kartais tokių būtų ruošę, drauge su trejais devyneriais gabalėliais duonos senolė nuneša į klėtį, kur, visiems atsitolinus, viena maldo minėtąsias *Deives.*

Pas vieną kaimietį, gulintį ligos patale, atėjo demonas išvaizda primenantis dievą ir ėmė įtikinėti, jog jei anas norįs susigrąžinti ankstesnę sveikatą, turįs kasmet aukoti jam taurę alaus ir penktadieniais susilaikyti nuo bet kokio darbo. Kitas ant upės kranto kasmet aukodavo vištą, mat kadaise keldamasis per šią upę patyrė didelį pavojų. Šia auka stengėsi susigrąžinti upės palankumą. Kai kurie, kaskart gimus kūdikiui, prie ežero atveda ožį, ten nupjovę galvą ir kojas, liemenį įmeta į ežerą – šia apeiga dėkoja Dievui, kad gimdymas baigėsi laimingai.

Plačiai tikima, jog moteris džiūte sudžius, jeigu tekėdama už krikščionio, negarbinančio Deivių, prieš tai nebus jų numaldžiusi; į vyro namus atsivedami gyvuliai, už juos nepaaukojus, išgaišią. Tuos akmenis parodyti iš pradžių sutikdavo nenoromis, būkštaudami, kad jų neištiktų sunki įžeistosios dievybės bausmė. Bet matydami, kaip mūsiškiai nebaudžiami su jųjų dievais paniekinamai elgiasi ir juos kojomis mindo bei pajuokia jųjų kvailybę, jau ir patys nepaliovė be baimės artintis, akmenis iškasti, ir juoktis iš savo paikumo ir stebėtis, kad garbino tokius menkus dievus.

Na, o mirusių tikinčiųjų minėjimo dieną daugelis kelia prašmatnesnes negu paprastai vaišes; tuomet kviečia savo protėvių vėles ir iš viso to, kas ant stalo apsčiai pridėta, šiek tiek joms numeta po stalu. Baigus valgyti, idant nepakenktų namiškiams, nuotrupas iššluoja šluotomis. Kiti neša valgius ant kapų, kad, girdi, vėlės išėjusios iš žemės, nekankintų gyvųjų vaidendamosi naktimis. Kiti valgius užkasa žemėn, idant žemė permaldauta patikimiau vėles sulaikytų. Dar kiti ne kartą per metus visų rūšių valgiais nustatę stalą, išdėlioja tiek šaukštų, peilių, lėkščių, taurių ir kitų valgymui būtinų dalykų, kiek protėvių ar giminaičių vėlių yra pakviesta. Vienas, stojęs į vidurį, meldžia vėles valgyti, tuo, kas padėta, džiugiai smagintis beigi laukams, namams, daržams ir visų rūšių vaisiams žalos nedaryti. Kol mano vėles čia esant ir mintant, visi stovi aplink stalus, iš pagarbos tylėdami, nudengtomis galvomis. Prabėgus maždaug pusvalandžiui, šeimos tėvas ar motina prašo, idant vėlės maloniai

priimtų jų pagarbą ir patarnavimą. Po to nuo stalo ima taurę, pilną gėrimo, iš jo šlakelį nupila po stalu, užgeria kaimyną ir visą ištuština; taip padaro ir visi likusieji. Paskui ir duonos bei visų patiekalų dalelę meta po stalu, sėda prie stalo ir ko buvo sudėta – suvalgo. Baigę valgyti, vėl neraugintą duoną, padalytą į devynias dalis, deda po staltiese; paėmę staltiesę už galų meta iš statiesės duonas namų durų link. Jas, vaikų rungčiomis surinktas, aplieja alumi visiems balsiai kalbant linkėjimo-maldą, kad šios sugertuvės grąžintų laukui derlingumą. Taigi tokius ir kitokius panašius gausius juokingus paklydimus, kuriuose demonas laiko nenuovokią liaudį, šalindami ir raudami, mūsiškiai darbuojasi traukdami per kaimus. O Žemaitijos misija visai plačiai plytinčiai provincijai buvo labai naudinga. Vyskupo paprašyti du mūsiškiai apkeliavo visą vyskupiją: per šią vizitaciją taisė arba visai pašalino paklydimus bei piktnaudojimus papročiuose ir teikiant sakramentus. Nustatyta, kad kiekvienoje parapijoje krikščioniškojo mokslo būtų mokoma šventomis dienomis, galiausiai, ten, kur nėra šventovių, kaimiečiai [tuo reikalu būtų] sušaukti į vieną vietą. Idant tai vyktų teisėtai ir nepaliaujamai, patys kilmingieji ponai savanoriškai nutarė tuo toliau rūpintis.

[77] **1600** CRig A (*Annuae ut supra*, p. 564).

[...] Missiones duae per Livoniam hoc anno toto factae; altera in dioecesim Episcopi Vendensis, magno omnium terras illas incolentium solatio, et Reverendissimi gaudio; altera in districtum Lemselensem usque ad ipsum mare, quae Lotavis et Liviis maximo fuit emolumento. [...] Arbores frondosae, quibus stulte omnino et superstitiose, nescio quid numinis inesse suspicabantur agricolae, in eorum praesentia excisae penitus et deturbatae sunt, omnium spectantium stupore, qui mortem repentinam ex eo facto nostris ominabantur. [...]

*

[...] Livonijoje atliktos dvi misijos. Viena Cėsių vyskupo diecezijoje, didelei tų žemių gyventojų paguodai ir Garbiausiojo [vyskupo] džiaugsmui, kita – Limbažių valsčiuje iki pat jūros[1]; pastaroji buvo labai naudinga latviams ir lyviams. [...] Lapingi medžiai, kuriuose žemdirbiai visiškai kvailai ir prietaringai manė tūnant nežinia kokią dievybę, jų akivaizdoje iš pašaknų iškirsti ir nuversti, apstulbimui visų žiūrovų, dėl šito veiksmo mūsiškiams pranašavusių staigią mirtį. [...]

[1]Limbažiai (lyviškai Lembsele / Lemesele; vok. Le(h)msele / Lamsele) – miestas šiaurės Latvijoje; ne kartą siaubtas karų: 1558 ir 1575 sudegintas rusų, 1567 – švedų; 1602 švedai visiškai išgriovė įtvirtinimus. Iki Baltijos jūros kranto tiesia linija yra apie 20 km.

[78] **1601 I 31** *Litterae Floriani Šilėniškis S. J. ad assistentem Praepositi Generalis Societatis Jesu / Florijono Šilėniškio S. J. laiškas jėzuitų ordino generolo asistentui* (ARSI, Germ. 180, f. 8r-v).

[...] Ego statim post Theologiam instante Reverendissimo Samogitiae missus sum cum Patre Sebastiano Roman a Reverendo Provinciali in Samogitiam, inde post aliquod spatium recta Rigam ad novitiatum iturus. Antequam igitur Rigam irem, haec ibi facta sunt: visitatae omnes Parochiae et multa reformata: auditae confessiones circiter 700, conversi haeretici 10, baptizati permulti, et nonnulli 30, alii 18, alii 10 etc. annorum, copulati qui per multos annos illegitime secum vixerunt non pauci, etc. His peractis ivimus Rigam, et quia Rigae ob varias causas deerat locus, redeuntes Vilnam, inde ituri Poloniam, substitimus in quodam loco in Samogitia per unam septimanam, quo spatio haec facta sunt. Auditae confessiones 467. Ex istis vero omnibus hominibus nullus unquam antea audierat de confessione nec dum confessus fuerit, nullus scivit orationem dominicam, exceptis tribus vel quatuor. [...] Eorum, qui sine Sacramento vixerant secum a multo tempore, copulati paria 32, inter alios baptizatus unus sexennis. Superstitiones multae extirpatae, praecipue vero duplicis generis.

1m parentandi manibus, quod ita fit. Varii cibi praeparati apponuntur mensae, tot orbibus, cultris, coclearibus instructae, quot animae mortuorum tractandae sunt. Postae invitantur animae, et cum post mediam circiter horam iam saturatae esse creduntur, educuntur domo cum precibus, ut sint propitiae, ne noceant pecoribus, frugibus etc. His peractis circumstant domestici ... <? tm? ...> mensam, et materfamilias omnibus coclearibus per ordinem effundit aliquid iusculi sub mensam, similiter frustula panis deiicit, tum accepto ex mensa illa poculo propinat reliquis per ordinem placando verbis quibusdam animas, tandem accumbunt mensae et illa praeparata comedunt.

Secundum genus superstitionis est colendi Deum, quem dicunt esse augmenti, qui nihil aliud est, quam pauxillum arenae in vasculo positae sub mola, quam singuli in suis domibus habent. Huic arenulae mulieres certo tempore congregatae offerunt galinam, proiiciunt cibos etc., semperque materfamilias moriens relinquit uxori minimi sui filii, quae si non acceptet, aut certe illi relinquere nolit, curat secum sepeliri ponique ad pedes in tumba. Huiusmodi Deum fere e 50 domibus eieci, cumque id perficerem nudis manibus illam arenam disiiciendo, admirati primum adstantes nihil adversi mihi evenire, postea turmatim congregati per pagum me sequebantur, ipsique maxime pueri se mutuo irridentes confringebant vascula, dissipabant arenam, clamabantque: „Vere nugatorii et stulti Dii".

Haec tam exiguo tempore, quod si socium adhuc habuissem peritum linguae, triplo plura facta fuissent. Et certe si vel uno anno continuo strenue laboraretur, facies alia Samogitiae brevi videretur. Ego vere libenter vel vitam pro salute tot animarum ponerem. [...]

Datum Vilnae ultima Ianuarii Anno 1601.

Servus in Christo,

Florianus Silanski Samogita

*

[...] Aš, vos tik baigęs teologijos studijas, primygtinai prašant Žemaičių vyskupui, drauge su t. Sebastijonu Romanu provincijolo buvau pasiųstas į Žemaitiją, kad iš ten po kurio laiko vykčiau tiesiai Rygon į naujokyną. Prieš man išvykstant į Rygą štai kas ten buvo atlikta: aplankytos visos parapijos ir daug kas pertvarkyta, išklausyta apie 700 išpažinčių, atversta 10 eretikų, didelė daugybė pakrikštyta – kai kurie sulaukę 30, 18, 10 metų ir panašaus amžiaus, sutuokta nemaža daugel metų kartu neteisėtai gyvenusių ir t. t. Tai atlikę nuvykome į Rygą, tačiau kadangi Rygoje dėl įvairių priežasčių nebuvo vietos, iš ten ruošdamiesi vykti į Polocką, savaitei apsistojome vienoje Žemaitijos vietovėje, o per tą laiką atlikta šitai. Išklausyta 467 išpažintys. Iš visų šitų žmonių nė vienas ilgi tol nebuvo girdėjęs apie išpažintį, nei jos atlikęs, nė vienas nemokėjo Viešpaties maldos, gal tik trys ar keturi. [...] Tų, kurie be sakramento ilgą laiką gyveno kartu, sutuokta 32 poros, tarp kitų pakrikštytas vienas šešiametis. Išrauta daug prietarų, o ypač dviejų rūšių.

Pirmoji – aukojimas protėvių dvasioms, kuris atliekamas šitaip. Ant stalo dedami paruošti įvairūs valgiai, aprūpinti tieka lėkščių, peilių, šaukštų, kiek mirusiųjų dvasių bus vaišinama. Po to kviečiamos dvasios ir maždaug po pusvalandžio, kadangi tikima jas jau pasisotinus, išvedamos iš namų maldaujant, kad būtų palankios, nekenktų galvijams, pasėliams ir kt. Tai atlikę namiškiai sustoja aplink stalą ir šeimos motina visoms [dvasioms] iš eilės šaukštais po stalu nupila šiek tiek viralo, panašiai numėto duonos trupinius, tada paėmusi nuo to stalo gėrimo pila likusiems iš eilės, tam tikrais žodžiais maldaudama dvasias; galiausiai [visi] sėda prie stalo ir tai, kas buvo paruošta, suvalgo.

Antroji prietarų rūšis – garbinimas dievo, kurį vadina augimo [dievu]. Tai ne kas kita kaip truputėlis smėlio, suberto į indą po girnomis, kurias visi turi savo namuose. Šiam smėliukui nustatytu metu susirinkusios moterys aukoja vištą, meta maistą ir kt. Mirdama šeimos motina visada palieka [tą smėliuką] jauniausio sūnaus žmonai, o jei ši nepriima arba ana nenori tai palikti, pasirūpina, kad [smėlis] būtų palaidotas drauge su ja ir įdėtas į karstą po kojomis. Tokį dievą išmečiau bemaž iš 50 namų, ir kai tai dariau, plikomis rankomis išbarstydamas tą smėlį, iš pradžių stovintys šalia stebėjosi, kad nieko pikta man

nenutinka, o po to susispietę į būrį sekė paskui mane, einantį per kaimą, ir patys, o labiausiai vaikai, juokdamiesi vieni iš kitų, daužė indus, barstė smėlį ir šaukė: „Iš tiesų tušti ir kvaili dievai“.

Šitai [atlikta] per tokį trumpą laiką; o jei dar būčiau turėjęs kalbą mokantį palydovą, būtų buvę atlikta triskart daugiau. Iš tiesų, jei bent vienus ištisus metus būtų uoliai pasidarbuota, greitai pasirodytų kitas Žemaitijos veidas. Aš iš tikrųjų net gyvybę dėl tiekos sielų išganymo padėčiau. [...]

Duota Vilniuje 1601 metų paskutinę sausio dieną.

Tarnas Kristuje

Florijonas Šilėniškis, žemaitis.

Florijonas Šilėniškis (1566-1602, Vilnius) Žemaitijoje darbavosi 1600 m. vasarą, paskui – grįždamas iš Rygos – tų pačių metų pabaigoje. Laiškas adresuotas ordino generolo asistentui Lodovico Maselli (matyt, rašė kaip buvusiam Lenkijos provincijolui, asmeniškai pažįstamam iš anksčiau).

[79] **1601** *CVA (Litterae annuae Societatis Iesu anni MDCI, Antverpiae apud Heredes Martini Nutii et Ioannem Meursium, 1618, p. 766).*

[...] Ceterum quia propter templorum in Lithuania paucitatem Missiones praesertim longiores pedibus hactenus institui vix poterant, idcirco eas perexiguo et humili curru equo uno iuncto, quem ipsimet sacerdotes agerent curarentque, fieri necesse erat. Superstitiones, quas plerique paganorum divinis etiamnum colunt honoribus (*Deiues* dictae) pluribus in locis aqua lustrali purgatae eiectaeque. In Samogitia falsi dei cultu (*Pagirneij* sive *Dugnaij* dicti) sacrisque execrandis abductae sunt octo familiae. Est autem deus hic pauxillum arenae sub mola trusatili in aliquo domus angulo asservatae, cui solae dumtaxat mulierculae statis temporibus gallinam cum ciborum reliquiis ritu superstitioso offerunt. Hanc autem arenam materfamilias morti proxima minimi filii sui uxori colendam tradit: quae si forte nolit succedere, deum in eundem secum tumulum iniici iubet. In hoc templorum per Lithuaniam defectu, cruces aliquot Nostrorum opera in campis cum Dominicae passionis insignibus erectae: ad eas Dominicis et festis diebus ediscendae doctrinae Christianae causa plurimi conveniunt. [...]

*

[...] Kadangi Lietuvoje yra mažai šventovių, misijas, ypač ilgesnes, pėsčiomis iki šiol atlikti vargiai įmanoma, tenka naudotis mažučiu ir palaikiu vienkinkiu vežimu, kurį patys kunigai vadelioja ir prižiūri. Daugelyje vietovių, pašlakstčius šventu vandeniu, išmesti prietariški dalykai (vadinami *Deivės*), kuriuos daugybė kaimiečių net ir dabar apsupa dieviška pagarba. Žemaitijoje aštuonios šeimos atitrauktos nuo netikro dievo (vadinamo *Pagirniai* arba *Dugnai*) garbinimo ir

pasibjaurėtinų aukojimų. Šis dievas yra truputėlis smėlio, saugomo po rankinėmis girnomis kuriame nors namo kampe; jam vien tik moterėlės nustatytu metu prietaringomis apeigomis aukoja vištą su valgių likučiais. Štai tą smėlį šeimos motina mirčiai artėjant perduoda garbinti savo jauniausio sūnaus žmonai. Jei kartais ši nenori perimti, paliepia dievą įmesti į kapą su savim pačia[1]. Lietuvoje trūkstant šventovių, kai kurių mūsiškių rūpesčiu laukuose pastatyti kryžiai su Viešpaties kančios įrankiais – prie jų sekmadieniais ir švenčių dienomis daugelis susirenka pasimokyti krikščioniškojo mokslo. [...]

[1] Plg. Nr. 78.

[80] **1602** CV A (*Litterae annuae Societatis Iesu anni MDCII*, Antverpiae apud Heredes Martini Nutii, 1618, p. 720-722).

[...] Nam missus rogatu Episcopi ad quandam paroeciam, quae ipsos 20 annos Curione caruerat, aegris pariter ac sanis curialibus aures praebuit [...]. Alia item in missione eiusdem sacerdoti opera [...] Ibidem superstitiosae observationes sublatae: quas inter praecipue erant, gallinae a feminis, galli a viris domestico Lari oblatio, pro frugum autem ubertate vaccae et bovis mactatio. Ingens ibidem fuit eorum hominum multitudo, qui nec templa unquam adibant, ne Sacramenti vel nomen noverant, imo ne confessionem quidem facturi, quid esset in genua de more procumbere itelligebant: cuius caeremoniae loco in terram sese proni abiiciebant. [...]

*

[...] vyskupo paprašytas vienoje parapijoje, kurioje 20 metų nebuvo klebono, klausydavo ligonių išpažinčių, o lygiai ir sveikų parapijiečių. [...]. Taip pat kitoje misijoje to paties kunigo pastangomis [...] ten pat pašalintos prietaringos apeigos: svarbiausia tarp jų buvo aukojimas namų Larui – moterys aukodavo vištą, o vyrai – gaidį; javų derėjimui galabyta karvė ir jautis. Didžiulė daugybė tų žmonių nei kada šventovėje buvo lankęsi, nei sakramento bent vardo nežinojo, galiausiai net ruošdamiesi atlikti išpažintį nežinojo, ką reiškia pagal paprotį klauptis ant kelių; vietoj šios apeigos kniūpsti mesdavosi ant žemės. [...]

[81] **1602** CPoloc A (*Litterae annuae Societatis Iesu anni MDCII*, Antverpiae apud Heredes Martini Nutii, 1618, p. 748-749).

[...] Fames his partibus insolens et ne auditu quidem accepta, Russiam totam Lithuaniamque ad extremam pene extirpationem hominum divino permissu atrociter anno 1601 exeunte inuasit. [...] Vulgatus erat rumor longe lateque omnibus

pene partibus Palatinatui Polocensi vicinis et latius patentibus de ea, quam Collegium hoc statim autumno maturescente egenis afferebat, ope [...]. Omnes enim pene, qui confluebant e remotissimis alioqui locis, et in Lithuania quoad Christianitatem cultioribus, fuerunt eiusmodi, qui pertenuem admodum, aut verius nullam Dei atque divinarum et salutarium rerum habuere cognitionem. Et quidem longe maxima parte omnes Rutheni schismatis, atque errorum sectatores. Si qui autem inter eos Lithuani (hoc enim nomine hic Catholici compellantur) fuere, nihil praeter Catholicum nomen usurpatum habere sunt reperti. [...]

*

[...] Dievui leidus 1601 metams baigiantis visą Rusią ir Lietuvą nuožmiai užpuolė – beveik visiškai išnaikindamas žmones – šiuose kraštuose neįprastas badas, apie kokį nebuvo girdėta. [...] Plačiai, kone visuose kraštuose, besiribojančiuose su Polocko vaivadija ir esančiuose dar toliau, pasklido gandas apie vos šį rudenį sunokusią pagalbą, kurią ši kolegija teikė stokojantiems. [...] Mat kone visi, kurie plūdo iš netgi tolimiausių vietų, ir Lietuvoje esančių, labiau persmelktų krikščionybės, labai menkai pažino (arba išvis nepažino) Dievą ir dieviškus bei išganingus dalykus. O didžiąją dalį sudarė rusėnai, schizmos ir paklydimų sekėjai. O jei tarp jų buvo kokių nors lietuvių (mat čia šiuo vardu vadinami katalikai), šie pasirodė neturį nieko, išskyrus prisiimtą kataliko vardą. [...]

[82] **1602** *Synodus Dioecesana Vilnensis celebrata per Benedictum Woynam, ep. Vilnensem / Vilniaus diecezinis sinodas, sušauktas Vilniaus vyskupo Benedikto Vainos* (Synodus Viln., 1602, p. Aiij- [Aiiij]; Biiij).

[...]

**De verbi DEI praedicatione et Sacramentorum administratione.**

Tanta porro plerisque in locis Dioecesis nostrae, rudem populum christianis alioqui Sacramentis initiatum, Dei Divinarumque rerum ignorantia premit, ut nulla rudimenta teneat: et non sine gravi Dei Opt. Max. contumelia, animarum suarum damnatione, et nostro dolore, varias gentilium superstitiones observet. Id autem inde provenit, quia non sunt, qui panem frangant parvulis [...]. Quare omnes et singulos parochos per viscera Charitatis Dei hortamur, et decreto praesentis Synodi praecipimus: ut omnibus diebus Dominicis, et festis per annum, cum indefessa diligentia mane in concionibus, populo rudi, doctrinam Christianam vulgari eorum lingua inculcent [...]. A prandio vero ad pagos pro opportunitate modo ad unum, modo ad alterum in quibus sui Parochiani degunt, excurrant: cumque omni modestia et charitate, de nostrae religionis summis capitibus, illos instruant: ad peccatorum confessiones sanos

et infirmos, aliorumque sacramentorum usum inducant, atque in Matrimonium iungant eos, qui sine sacerdotibus et testibus sunt am [!] actu copulati, nisi aliquod canonicum impedimentum repertum fuerit. [...]

**De abusibus nonnullis tollendis**

[Biiij] [...] In oblationibus: quas devotus populus ut plurimum in festo Patrociniorum parum decenter, neque citra periculum: facere solet, ut cum pullos et similes oblationes super altare proiiciunt: admonendus est serio, ut cum modestia et decore munera sua DEO ad altare offerat. Unde consulentes huic rei: volumus ut in posterum non ad ipsum maius altare, sed in aliquo alio ecclesiae altari non impedito Divinis sacrificiis eiusmodi oblationes offerantur et recipiantur. [...]

*

**Dėl Dievo žodžio skelbimo ir sakramentų teikimo.**

Daugelyje mūsų vyskupijos vietų paprastą liaudį, nors ir įvesdintą į krikščioniškus sakramentus, slegia toks Dievo ir dieviškų dalykų nežinojimas, kad ji neturi nė jokių pradmenų ir, rimtai paniekindama Geriausią ir Galingiausią Dievą, pasmerkdama savo sielas ir mums sukeldama skausmo, paiso įvairių pagonių prietarų. O tai kyla iš to, kad nėra tų, kurie mažutėliams atlaužtų duonos [...]. Todėl klebonus, visus drauge ir kiekvieną paskirai, Dievo meilės vardu raginame ir šio Sinodo dekretu liepiame kiekvieną metų sekmadienį ir šventadienį su nepaliaujamu uolumu ryte per pamokslus paprastai liaudžiai aiškinti krikščionišką mokslą jų šnekamąja kalba. [...] O po pietų pagal galimybes tevyksta į kaimus, kuriuose gyvena parapijiečiai – tai į vieną, tai į kitą – ir, pasitelkę kuklumą bei meilę, temoko juos svarbiausių mūsų tikėjimo dalykų, sveikuosius ir ligonius teskatina išpažinti nuodėmes ir priimti kitus sakramentus, ir tesujungia santuoka tuos, kurie jau yra susituokę be kunigų ir liudytojų, nebent būtų aptikta kokia nors kanoninė kliūtis. [...]

**Dėl kai kurių piktnaudžiavimų panaikinimo**

[...] Dėl aukojimų, kuriuos pamaldi liaudis, ypač per titulinius atlaidus, yra įpratusi vargiai deramai ir ne be pavojaus atlikti – pvz., kai ant altoriaus deda viščiukus ir panašias aukas, – ją reikia rimtai įspėti, kad savo dovanas Dievui ant altoriaus aukotų kukliai ir deramai. Todėl, pasirūpindami šiuo reikalu, norime, kad ateityje tokios aukos būtų dedamos ir priimamos ne prie didžiojo altoriaus, o kokiame kitame bažnyčios altoriuje, kuriame neatliekami dieviški aukojimai. [...]

BRMŠ III 481/482 pateikiamas tolesnis nutarimų tekstas apie girtuoklystes kapuose „dvokiančias pagonybe", paimtas iš 1633 m. sinodų dekretų kompiliacijos.
Nei 1602, nei 1613 m. Vilniaus sinodų leidiniuose tarp vyskupo išrišimui rezervuojamų nuodėmių nėra raganavimo ar kerėjimo, tai atsiras vėlesniuose dekretuose.

[83] **1603** CV A (ARSI, Pol. 51-II, f. 88v, cf. *Annuae litterae Societatis Iesu anni MDCIII, ad Patres et Fratres eiusdem Societatis*, Duaci, ex officina viduae Laurentii Kellami, 1618, p. 655-657).

[...] Altera [missio] qua Reverendissimi Antistitis Vilnensis rogatu, ad bona Episcopatus [...] facta est. [...] Altera fuit ad pagos Collegii nostri [...]. [...] Nec praetermittendum in hac utraque missione quosdam tam crassa Dei et rerum coelestium ignoratione repertos, ut lapidibus ipsis nescio quid numinis inesse arbitrantes, cultu superstitioso eos venerantur et decimas omnium rerum eis offerrent. [...]

*

[...] Viena misija atlikta Garbiausiojo Vilniaus Ganytojo prašymu į vyskupijos valdas. [...] Kita vyko į mūsų kolegijos kaimus [...]. [...] Nenutylėtinas ir šiose abiejose misijose aptiktas toks kai kurių žmonių gūdus Dievo ir dangiškųjų dalykų neišmanymas, kad, manydami pačiuose akmenyse laikantis nežinia kokias dievybes, jas garbina prietaringu kultu ir nuo visų dalykų joms aukoja dešimtines. [...]

[84] **1604** CV A (ARSI, Lith. 38-I, f. 27v; cf. *Annuae litterae Societatis Iesu anni MDCIV, ad Patres et Fratres eiusdem Societatis*, Duaci, ex officina viduae Laurentii Kelami, 1618, p. 745, 746-749).

[...] Missiones quinquies institutae in quibus pagos decem quidam cum obiret in omnibus prope reperiit hominos afflictos ac ab nocturnis terrores domesticos trepidos, hos ut consuleret, induxit eos ut sarcinas peccatorum per sinceram confessionem deponerent, seque cum Deo per adorandum Eucharistiae sacramentum munirerent. Quod ubi fecissent benedictis eorum domibus datisque caereis consecratis, liberi a spectris nocturnis relicti sunt. [...]
Incolae Lithuaniae a nostrorum consuetudine remotiores, ita Sacerdotum auxilio destituti sunt, ut non solum fidei Catholicae mysteria nesciant, sed ipsum prope Deum ignorent. Unde fieri necesse est, ut in varios errores, et nefandas superstitiones prolabantur. Quod ex his quae subiiciam manifeste patebit. Quidam enim in alios, praeter Deum caeli, Deos domesticos habent, quibus statis anni temporibus varia offerre consueverunt. Unum enim Deum domesticum habent, quem ipsi lingua sua *Dimstapatis* vocant, de quo diversi diverse opinantur. Alii dicunt eum Deum esse ignis, qui domos ab igne custodit; et huic offerunt gallum, quem coctum ipsi absumunt, ossa vero in focum conjiciunt. Alii aiunt hunc Deum esse matrum familias, cui ipsae matres familias

offerunt porcam, quam circumstantes mulieres tenent, annosior vero mactat: carnes eaedem comedunt. Ab hac actione pueri, puellaeque excluduntur, ne ob illorum praesentiam, aliquid illis, apud Deum illum, meriti decedat. Alium habent Deum item domesticum, quem *Pagÿrnis*[a] sua lingua vocant, huic quibusdam in locis viri porcum, quibusdam bouem, feminae gallos, idque ter in anno immolant. Illicitum est virorum[b] feminas interesse, feminarum vicissim viros. Deum hunc a lapide molari, quo frumentum teritur, dictum volunt; nam sub eodem secretum ei lararium, assere distinctum, asseruant, et pro religione habent sponsam, vel novam nuptam, non prius ad gubernacula domus admittere, quam eidem Deo panem, et mantile obtulerit. Plures huius generis Deos colunt, quos brevitatis causa supersedeo recensere. Illud dumtaxat adjicio, eo dementiae prolapsos homines, ut serpentibus numen inesse credant, quocirca diligentissime cavent, ne quis eis, quos domi servant, vim inferat; quod grave periculum se passuros, ob iniuriam illatam ominentur, acciditque interdum, secundum fidem illorum, ut nonnunquam serpentes, ab uberibus vaccarum dependentes, et lac exugentes reperiantur, eam ob causam, cum quidam noster perimere unum vellet, homo quidam vanis precibus egit, ut eum a proposito averteret, cum non proficeret, serpentem manu arreptum fugiens abscondit.
In his tenebris et erroribus e fidelium animabus depellendis, industria nostrorum, non sine fructu, versata est. Nam in uno loco ad piaculare Sacramentum, sacramque Synaxim adducti quingenti, qui ne semel quidem actus suos Sacerdoti manifestare didicerant. Alii, qui decem annis eoque amplius acta peccata celaverant, conscientiae latebras scrutari, seque nexibus peccatorum exoluere sunt persuasi. Matrimonio copulati complures, baptizati non pauci, nonnulli ab haeresi absoluti. Dum his laboribus distineretur Sacerdos noster, vocatus est per aliquot milliaria ad duas mulieres, ab infestatione maligni spiritus curandas, quarum unam a multo tempore, in specie tauri, aut equi, aut canis apparens daemon, adeo concutere consueverat, ut vix semivivam relinqueret. Alteram, cum ei septem filios praefocasset, ex una domo in aliam transportare solebat. Ambae (quae Dei benignitas est) confessione expiatae, et firmissimo Christi corporis praesidio munitae, domibus earum benedictis, et superstitionibus, quibus assuetae fuerant sublatis, in meliore statu sunt relictae. Caunae oppido post Vilnam praestantissimo, multis indulgentia plenaria a Sanctissimo Domino Clemente Octavo, per nostros concessa, fuit saluti; constat enim tantum fuisse ad nostros audiendos, et sacrosancta mysteria rite percipienda concursum, quantus longo tempore non fuerat visus. Itaque discedentes non mediocre sui desiderium apud omnes relinquerunt. Alio in loco lararia destructa: rotarum in horreis collocatarum contra furta, abusus sublati:

vice earum cruces erectae, plurimi doctrinam Christianam et Orationem Dominicam, quam flocci ducebant, edocti; sceleribus confessione depositis, ad meliorem frugem reducti sunt.

[a] Pagyrmis *AL* [b] sacrificiis *ins AL*

*

[...] Atliktos penkerios misijos, per kurias vienas [jėzuitas], apėjęs dešimt kaimų, beveik visuose rado žmones, nusiminusius ir naminių nakties baisybių įbaugintus; norėdamas jiems pagelbėti, paskatino nusimesti nuodėmių naštą nuoširdžia išpažintimi ir apsiginkluoti Dievu, garbinant Eucharistijos sakramentą. Kai tai padarė, palaiminus jų namus ir davus pašventintų žvakių, liko laisvi nuo naktinių pamėklių. [...]

Lietuvos gyventojai, tolimesni nuo mūsiškių bendrystės, taip stokoja kunigų pagalbos, jog ne tik nežino katalikų tikybos slėpinių, bet beveik nenutuokia apie patį Dievą. Todėl jie neišvengiamai įpuldavo į visokius paklydimus ir nelemtus prietarus. Tai bus aišku iš to, ką pateiksiu. Mat šalia dangaus Dievo kai kurie turi namų dievus, kuriems nustatytais metų laikais yra pratę aukoti įvairias aukas. Turi tokį namų dievą, kurį patys savo kalba vadina *Dimstapačiu*. Apie jį mano vieni vienaip, kiti kitaip. Vieni jį sako esant ugnies dievu, serginčiu namus nuo ugnies; šiam aukoja gaidį, kurį išvirę patys suvalgo, o kaulus sumeta į židinį. Kiti pasakoja jį esant šeimos motinų dievu, kuriam pačios šeimos motinos aukoja kiaulę, ją aplinkui sustojusios moterys laiko, o seniausioji paskerdžia. Mėsą jos pačios ir suvalgo. Šiame įvykyje neleidžiama dalyvauti berniukams ir mergaitėms, idant dėl jų buvimo nepristigtų ko nors, kas joms pelnytai priklauso iš jų dievo. Jie turi dar ir kitą namų dievą, kurį savo kalba vadina *Pagirnis*, jam kai kuriose vietose vyrai aukoja kiaulę, kai kada jautį, moterys – gaidžius, ir daro tai triskart per metus. Vyrų [aukojimuose] neleidžiama dalyvauti moterims, o moterų – vyrams. Taip vadina šį dievą nuo girnų akmens, kuriuo mala grūdus, nes po šiuo laiko paslėptą jo šventyklėlę, atskirtą pagaliais. Kaip šventą sergi paprotį, kad sužadėtinė arba jaunamartė negauna valdyti namų, kol nėra paaukojusi šiam dievui duonos ir rankšluostį.

Jie garbina daug tokios rūšies dievų, kurių glaustumo dėlei neapžvelgsiu. Paminėsiu tik tai, kad žmonės yra taip įpuolę į beprotybę, jog tiki gyvatėse slypint dievybę. Todėl jie ko rūpestingiausiai budi, idant kas nors toms, kurias laiko namuose, nepadarytų žalos – mat pranašauja, jog patirs didelį pavojų tie, kurie jas nuskriaustų. Kartais pasitaiko, kad gyvatės, kaip jie tiki, kai kada aptinkamos kabančios po karvių tešmenimis ir siurbiančios pieną. Dėl anos priežasties kai kažkuris mūsiškis vieną norėjo nugalabyti, toks žmogus

tuščiai maldavo atsisakyti ketinimo. o nepavykus, gyvatę iš rankų išplėšęs spruko ir pasislėpė.

Vejant iš tikinčiųjų sielų šias tamsybes ir paklydimus, mūsiškių pastangos neliko bevaisės. Vienoje vietovėje prie atgailos sakramento ir šventosios komunijos atvesta penki šimtai, kurie nė karto kunigui nebuvo atskleidę savo darbų. Kiti, dešimt ir daugiau metų slėpę nuodėmes, buvo įtikinti ištirti savo sąžinės gelmes ir sutraukyti nuodėmių pančius. Daugelis sujungti santuoka, nemažai pakrikštyta, kai kurie išrišti iš erezijos. Kai mūsų kunigas taip darbavosi, jis buvo pakviestas pas dvi moteris, gyvenančias už kelių mylių. Jas reikėjo pagydyti nuo piktosios dvasios varginimo. Vienai jų ilgą laiką tai buliaus, tai arklio, tai šuns pavidalu pasirodydamas demonas taip paprato ją mušti, kad tąją leisgyvę palikdavo. O antrą, uždusinęs jos septynis vaikus, nuolat nešiojo iš vieno namo į kitą. Abi – koks Dievo gerumas! – išpažintimi apvalytos, apsuptos tvirčiausia Kristaus Kūno apsauga, palaiminus jų namus ir pašalinus joms įprastus prietarus, buvo paliktos geresnės būklės.

Kauno mieste, po Vilniaus iškiliausiame, daugelis pasinaudojo per mūsiškius suteiktais visuotiniais atlaidais, nustatytais popiežiaus Klemenso VIII[1]. Yra žinoma, kad mūsiškių paklausyti ir šventųjų slėpinių deramai priimti suplūdo tiek, kiek seniai niekas nebuvo regėjęs. Tad [mūsiškiai] iškeliaudami paliko tarp žmonių nemenką savęs ilgesį. Kitose vietovėse suardytos larų šventyklėlės; panaikintas netikęs paprotys ginantis nuo vagysčių dėti klėtyse ratus – jų vieton pastatyti kryžiai. Daugelis pamokyta krikščioniškojo mokslo ir Viešpaties maldos, kurią [anksčiau] už nieką laikė; atskleidę per išpažintį kaltes, jie pasuko pasitaisymo keliu.

[1]Visuotinius atlaidus už dalyvavimą jėzuitų misijose pop. Klemensas VIII nustatė 1596 II 12.

[85] 1605 CRig A (ARSI, Pol. 51-I, f. 158; cf. *Annales*, Kleijntjenss II p. 101).

[...] ad confessionem perducti homines provectae aetatis ultra mille, qui tota vita sua, nunquam antea confessi fuerunt, qui vero ab annis pluribus confitendi consuetudinem praetermiserunt. Huc pertinet in primis mulier quaedam venefica, quae magicis incantationibus, pridem Daemoni obsequens inter alios etiam multos infantes nocaverat[a], huic author extitit sacerdos noster, ut profusis lacrimis impietatem suam confessa, iuramento etiam emisso ad saniorem mentem rediret. [...]

Infestati incantationibus orationibus Ecclesiae, confessione, communione et agni Dei gestione liberati. [...]

[a] occiderat *Annales*

*

[...] išpažinčiai paskatinti senesni žmonės – per tūkstantį; jie visą savo gyvenimą niekada nėra ėję išpažinties arba per daugelį metų apleido įprotį ją atlikti. Tarp jų – pirmiausia viena moteris kerėtoja, kuri kadaise tarnaudama demonui magiškais žavėjimais pakenkė daugeliui vaikų. Mūsų kunigas ją paskatino, su ašaromis išpažinus savo nedorybę ir prisiekus grįžti į teisingą kelią. [...]
Kerų varginami buvo išvaduoti Bažnyčios maldomis, išpažintimi, komunija ir Dievo Avinėlio nešiojimu. [...]

[86] **1605** CV A (ARSI, Pol. 51-I, f. 163-164; cf. *Annuae litterae Societatis Iesu anni MDCV, ad Patres et Fratres eiusdem Societatis*, Duaci, ex officina viduae Laurentii Kelami, 1618, p. 942-945).

[...] Pater quandam reperit domum nocturnis lemuribus graviter infestam, vexatam familiam spectrorum vario occursu, variaque tetra et horribili figura: in hac domo aliquot infantes suffocarat Daemon; mater ipsa suffocatorum infantium graviter exagitata, paene ad ultimam venerat rerum om[nium] desperationem. Quin etiam noctu equi stabulo educebantur, ac magna defatigatione lassi, opprimebantur morte. Lustrali aqua Pater domum expiavit, Evangelium pronunciavit [...] illi domui pacem restituit. Alia item multis erat vexationibus agitata domus, simili pravitate daemonum, magno et hominum metu, et equorum, suffocari solitorum, damno. Hic vero quidam rustici senes, suspicati aliquem esse mortuorum affinium tutorem, qui vindicaret neglectam eorum memoriam equorum interitu: Statuerunt ergo noxam expiare, offensamque manium, et umbrarum placare, hoc pacto. In ligno quodam excavant duo foramina, in horum utroque, duo ponunt ova, unum Deo terrae, aliud tutori mortuorum, precati ut noxam ignoscat. Longo hortatu Patris vix hominibus illis persuasum, ut vanam superstitionem abolerent. Eiecit Pater lignum, quod magno virium conatu aegre suo extraxit loco. Cumque auxilium trahentium imploraret, vix quidam fuere Patrem iuvare ausi. Ligno eiecto, concussit ova, benedicta aqua lustravit locum, confessionern peccatorum persuasit omnibus, expiatos, pacisque restitutae, et vexationis aversae gratissimos, reliquit superstitione vacuos. Eandem nonnullis aliis domibus tranquillitatem, ab daemonum infestationibus idem Pater, consimili ratione restituit. Quidam rudissimi villani, opera nostrorum, pravam exuere consuetudinem colendi lapidem quendam, quem horrei ac foecunditatis, domesticaeque felicitatis Deum esse putarunt. Alius quidam Sacerdos noster excurrerat ad locum Parocho, et Sacerdotibus destitutum, in quo crassa silvescente ignorantia reperit

populum. Huius conspectum monstri instar habuere villani, vix enim eorum plerisque unquam visus erat Sacerdos. Alii durum exactorem a Dominis submissum arbitrati sunt, qui factoris austeri officium impleret. Reperit hic Pater variis superstitionibus implicitos complures. Deos varios colunt, illisque certis temporibus, sacrificia quaedam offerunt, rustico ritu. Quidam colunt Deum quendam, *Diruolira* nuncupatum, huic mactant porcum in sacrificium. Alii Deo *Nosolum* nuncupato, caprum immolant, eiusque sanguinem in fluvium effundunt eo fine, ut prosperent eorum fruges hi Dii. Nonnulli colunt Deum *Dimstipati*; huius Dei colendi ritum, Patri quaerenti, nolebant omnino patefacere. Arcana enim quaedam habent sacrificia, minime vulgo enuntianda. Collectis frugibus ex campo, prandia instruunt, seseque mutuo inuitant; Aruspicem primo collocant loco. Hic ante prandium occiso gallo, pedes eius igni applicat, indeque fertilitatem, aut sterilitatem anni futuri auspicio indagat, eamque omnibus, fatidica velut voce denunciat. Curruum rotas, in granariis suis collocant, in supremo manipulorum fastigio, ne incubus ad aliorum vicinorum horrea, furtivum transferat frumentum. Has ergo rotas Pater plerisque locis deturbavit, in earumque locum cruces substituit. Iidem pagani, inter ceteras superstitiones, vespertinum tempus duodecim dierum, post Natalem Domini feriantur, omnique labore sibi penitus interdicunt, sacrum ut vocant otium agentes. Hoc vero otium consecrant ovium incolumitati a Deo impetrandae, ne pariant foetus enormes, et monstruosos; arbitranturque iis, qui id otium neglexerint, foetus absque capite, vel pedibus nasci: adeoque illos hac superstitione irretitos detinet Sathan, ut magna difficultate ad eam relinquendam pertrahantur. Multas praeterea superstitiones hic Pater reperit, quarum plerasque obstinate silent, nisi bonis modis, et sensim, ad arcana sua mysteria patefacienda inducantur. [...]

*

[...] Vienas Tėvas aptiko namus, smarkiai apgultus naktinių lemūrų, šeimą, vaiduoklių kamuojamą įvairiopais antpuoliais, įvairiais šlykščiais ir baisiais pavidalais. Tuose namuose demonas uždusino kelis vaikus. Uždusintųjų vaikų motina sunkiai persekiojama buvo apimta bemaž visiško vilties praradimo. Naktį vesdama arklį iš arklidės, didelio nuovargio išsekinta buvo užklupta mirties. Negana to, arkliai nakčia buvo išvedami iš arklidės ir didžiulio nuovargio išsekinti, krisdavo negyvi. Šventintu vandeniu Tėvas namus apvalė, perskaitė Evangeliją [...] taip tiems namams grąžino ramybę. Ir kiti namai buvo persekiojami kamavimais, panašiais demonų iškrypimais: žmonės buvo didžiai gąsdinami ir patirdavo didelį nuostolį dėl pasmaugiamų arklių. Tad kai kurie seni kaimiečiai, manydami esant kažin kokį mirusiųjų giminiečių globėją, kuris

galabydamas arklius keršija už paniekintą jų atminimą, nutarė šitaip išpirkti kaltę, protėvių įžeidimą ir pamaloninti pamėkles: tokiame stuobryje išurbia dvi skyles, į kiekvieną įdeda po kiaušinį: vieną žemės dievui, kitą – mirusiųjų globėjui, maldaudami, kad dovanotų kaltę. Tėvas, ilgai įtikinėjęs, vargais negalais tuos žmones įtikino pamesti tuščią prietarą. Išmetė Tėvas stuobrį, kurį iš tos vietos vargais negalais ištraukė įtempęs visas jėgas. Kai prašė pagalbos traukiant, tik kai kurie drįso Tėvui padėti. Išmetęs stuobrį, sudaužė kiaušinius, šventintu vandeniu apvalė vietą, įtikino visus atlikti išpažintį. Paliko laisvus nuo prietaro, atlikusius atgailą, didžiai dėkingus už atgautą ramybę ir nuvytus kamavimus. Panašiu būdu anas Tėvas grąžino ramybę ir kai kuriems kitiems demonų varginamiems namams. Mūsiškių pastangomis kai kurie tamsiausi kaimiečiai atsikratė iškrypusio papročio garbinti tokį akmenį, kurį laikė esant klėties ir derlingumo bei namų palaimos dievu. Kitas mūsų kunigas buvo nukeliavęs į vietovę, neturinčią klebono ir kunigų, kurioje aptiko žmones, apimtus storžieviško tamsumo. Ji pamatę kaimiečiai palaikė pabaisa, nes dauguma jų niekada nebuvo regėję kunigo. Kiti manė, jog tai griežtas mokesčių rinkėjas, atsiųstas ponų, kietai atliekti prievaizdo pareigas. Čia tas Tėvas rado daug į visokius prietarus įsipynusių žmonių. Jie garbina įvairius dievus, tam tikru metu jiems kaimietiškomis apeigomis aukoja tam tikras aukas. Kai kurie garbina kažin kokį dievą, vardu *Dirvolirą*. Jam aukodami skerdžia paršą. Kiti – dievui, vardu *Nosolas*, aukoja ožį, šio kraują išlieja į upę, idant šie dievai gausintų javus. Kas ne kas garbina dievą *Dimstipatį*, kokios jo garbinimo apeigos, klausiančiam Tėvui nenorėjo atskleisti. Mat turi slaptų aukojimų, kurių visai negalima paviešinti. Suvalę iš laukų javus, jie rengia vaišes, į kurias kviečia vienas kitą. Ateities spėjiką sodina į garbingiausią vietą. Šis, prieš vaišes papjovęs gaidį, jo kojas įkiša į ugnį ir iš jų sprendžia apie ateinančių metų derlingumą ar nederlingumą, tai visiems skelbdamas tarsi pranašišku balsu. Vežimų ratus deda savo aruoduose, visų pėdų viršuj, idant inkubas[1] vogčiomis nepergabentų javų į kaimynų klėtis. Daugelyje vietų Tėvas tuos ratus numetė, juos pakeitė kryžiais. Tie patys kaimiečiai be kitų prietarų švenčia dvylikos dienų po Viešpaties Gimimo vakarus, visiškai sau draudžia bet kokį darbą, laikydamiesi, kaip sako, šventojo poilsio. Šį poilsį jie pašvenčia išmelsti iš Dievo avių sveikumui, idant jos neatsivestų netikusių ir apsigimusių palikuonių. Jie manosi, jog tiems, kurie paniekina aną poilsį, gims ėriukai be galvų ar kojų. Šėtonas juos laiko taip apraizgęs šiuo prietaru, jog labai sunkiai nuo jo esti atplėšiami. Ir daugelį kitų prietarų surado šis Tėvas; apie juos dauguma užsispyrusiai tyli, nebent savo sergimus slėpinius atskleisti būtų įkalbinami švelniai ir pamažu. [...]

[1] *Inkubu* aitvaras pavadintas jau Lasickio (Nr. 41*; Lasickis, 118/119). Paliekame atvirą klausimą, kokius bruožus baltiškasis aitvaro kaip „inkubo" vaizdinys įgavo veikiamas slavų mitologijos ar interpretuojamas renesansinės erudicijos, taip pat nemėginame šiuo tyrimų etapu spėlioti, kas buvo gausūs inkubai, varginę moteris, tačiau šaltiniuose tiesiogiai nesiejami su aitvarais. Platesniam kontekstui pateikiame į BRMŠ nepatekusį ankstyvą pasakojimą iš gudiškųjų Lietuvos žemių. Teodoras Jevlašauskis, kalvinistas valstybės pareigūnas paliko vertingus užrašus, kuriuose be kita ko aprašo savo susidurimą su ugnine būtybe Dorogove netoli Naugarduko. Originalo tekstas žemiau pateikiamas ne iš kritinio 1990 m. leidimo (Свяжынскі, p. 92-93), o iš 1896 publikacijos (Мемуары, p. 7-8), parengtos pagal „Atsiminimų" nuorašą – mums rūpimas teksto fragmentas iš esmės nesiskiria nuo originalo, tačiau pateiktas paprastesne, patogesne skaityti rašyba. Lietuviškas vertimas – Neringos Pranckevičiūtės-Lūžienės (Jevlašauskis, p. 24-26):

1566 року, в осени, поветре кгвалтовне в месте Виленском было; мешкалем под ним не мало, бачечи там доктора Сепреза и инших каноников и людей разных, которе теж в тим поветрю живо зостали были, а маючи от помененого доктора пересторогу, межи иншими речами, абым се перелякненя варовал, кгдыж се и покусы в поветрю указують, але, если бы се що привидило, жебым шедл против тому безпечно и до броне се мел, то мело згинути; и так я, юж будучи в собе постановеный, едучи з Вилна до дому, мяновите в Дорогове, в стодоле ночуючи, обачилем юж на свитаню в избе огнистого человека, [8] до которого гдым се порвал, он теж до мне выступовал и, зшедши се серед избы, порвалем з запалем нож и ударилем нань, а он, зникнувши, знов се был в тым же куте указал и знову до мне шел; а я шапку рутилем нань и окно отворилем; юж малый день был, а то згинуло; а там в избе был господарь з жоною в пахолок подорожный, але того не слышели; потом балем се ехать до дому, розумеючи, жем се заповетрил; и тыж там умыслилем был бавить се длужей, до чого се теж и причина налезла; згинула ми была ручница коротка з олстрем з воза моего в стодоле, о которой выведане копным обычаем чинилем, а, вшитким впродь то видене мое поведалем. Обачили потым ручничку мою над возом в самом верху завешану, аж драбину з веси принесши, знято ю. Затым невеста стара шляхтянка, неяка Жолнерова, кгдымн ей мовил о том виденю, же се бою, если бым кгде не заповетрил се, бовем и в Новокгродку было поветре, она ми рече: «не бой се! не поветре!» але, указавши недалеко свой домек, «з окна, поведила, виделам завше, яко лятавець приходит до той ту невесты господарской». И так, за ее отухою, ехалем до дому, где за ласкою Божою зе вшитким здоровым былем. Однож потом ве три чверти року припадать ми почало в спаню за яким колвек злякненем душене прикре барзо; и меновали докторове ту хоробу инкубусом и лечено ме на то на розных местцах, але хоть юж не так часто, яко з перву было, однакоже през увесь живот мой почувалем я в собе той припадок.

*

Vilniaus mieste tų pat [1566] metų rudenį buvo siaubinga epidemija. Gyvenau tuomet Vilniuje gan ilgai, lankydamasis pas daktarą Serpcą, kitus kanauninkus ir įvairius žmones, kurie taip pat net per tokią epidemiją gyvi liko. Besikalbėdamas su minėtu daktaru, buvau perspėtas, kad saugočiausi išgąsčio, nes [kaip sakė] epidemijos metu ir šmėklos pasirodo. Ir jei kas pasivaidentų, [sakė], kad drąsiai eičiau tiesiog priešais ir ginklą prie savęs laikyčiau ir tuomet visa turėsią dingti. O taip nusiteikęs, važiuodamas iš Vilniaus miesto, nakvodamas Dorogove, ir išvydau jau auštant troboj ugninį žmogų. Kai puoliau prie jo, jis irgi manęs link žengtelėjo ir atsidūrė vidury trobos. Tuomet griebiau karščiuodamasis peilį ir smogiau jam, o jis pradingo ir iš naujo vėl tame pačiame kampe pasirodė ir vėl prie manęs artinosi. O aš mečiau į jį kepurę ir atidariau langą, buvo jau išaušę, ir jisai pradingo. Toje troboje [dar] buvo šeimininkas su žmona ir keliaujantis vargeta, bet [viso] to negirdėjo. Paskui aš

bijojau vykti namo, būgštaudamas, kad esu užsikrėtęs. Todėl sumaniau ilgiau užtrukti, nes ir priežastis tam atsirado: atsitiko taip, kad iš mano vežimo kluone dingo muškieta su dėklu. Išsiklausinėjau dėl jos kuopoj, sykiu visiems ir savo regėjimą papasakojau. Vėliau pamatė mano muškietą, virš vežimo pačiam viršuj pakabintą, net kartį reikėjo iš kaimo atsinešti, kad būtų galima nuimti. Kažkokia moteris Žolnierova, bajorė, kai jai papasakojau apie tą regėjimą [pridurdamas], kad bijau, jog būsiu kuo užsikrėtęs, nes ir Naugarduke siautė epidemija, man pasakė: „Nebijok! Tai ne epidemija". Ir parodžiusi pro langą netoliese esantį savo namelį pridūrė: „Aš nuolat matau, kaip aitvaras čia pas tą šeimininkę lankosi". Taip jos padrąsintas vykau namo, kur per Dievo malonę buvau visai sveikas. Tačiau paskui kokius tris ketvirčius metų po išgąsčio užpuldavo mane miegantį labai bjaurus dusimas. Daktarai tą ligą pavadino inkubu ir gydė mane nuo jos įvairiausiose vietose, ir nors nebe taip dažnai kaip iš pradžių, tačiau visą gyvenimą jaučiau to įvykio padarinius.

[87] **1605** DProfV A (*Annuae ut supra*, p. 972).

[...] Domus Professa Societatis, has potissimum ob causas erigetur. Primo, ut tanto facilius toti Lithuaniae et Samogitiae succurratur, in quibus coloni et oppidani, solo nomine et Baptismo a gentilibus differunt, et absque ulla Creatoris et Redemptoris notitia, in summis superstitionum tenebris et peccatis, absque ullis Sacramentis vivunt, et moriuntur; quibus huiusque parvam admodum opem, ob paucitatem operariorum tulimus. [...]

*

[...] Draugijos profesų namai [Vilniuje] bus įkurti dėl šių pagrindinių priežasčių: Pirma, idant būtų įmanoma lengviau pagelbėti visai Lietuvai ir Žemaitijai, kur valstiečiai ir miestelėnai vien vardu ir krikštu skiriasi nuo pagonių, gyvena ir miršta be jokio nuvokimo apie Kūrėją ir Atpirkėją, didžiausiose prietarų tamsybėse ir nuodėmėse, bet jokių sakramentų; jiems iki šiol dėl menko darbininkų skaičiaus visai menkai patarnavome. [...]

[88] **1606** Laurynas Bojeris, *Karolomachija* → BRMŠ III, p. 456/460.

Minimas autentiškas latvių valstiečių ateities spėjimas iš taurės putojimo. Kiti mitologiniai įvaizdžiai yra literatūrinė fikcija.

[89] **1606** CV A (*Literae annuae Societatis Iesu, anni 1606. 1607. et 1608 datae de more ex Provinciis ad R.P. Generalem Praepositum*, Moguntiae: ex Architypographia Ioannis Albini, 1618, p. 766-767).

[...] Sed finitimis locis, vel maxime rusticis auxilio itum est. Ea enim inter illos est barbarica et inscitia, ut si non omnes, permulti saltem a divinis exsorbitent, solo Baptismo aut nomine Christiani, Dei notitiam vel tenuem habent, vel

omnino nullam, vel ita impiam, ut religiosas aures blasphemiis incessent. Qua ignorantia Deus illis nulli est religioni, et alienis Diis sacrificant. [...] Una superstitio pro felici fruge apud plures communis erat: servabant lapidem super orificium foveae, cui quicquid in esculentis aut poculentis habebant, promiscue ingerebant. Fecit Pater, ut domo lapides exturbarent et foveas humarent. Similes alios erroneos ritus et gentilitias consuetudines quotidie dediscunt et iam multis in locis nulla impietatis vestigia. [...]

*

[...] Tačiau vykta į kaimynines vietoves – labiausiai padėti kaimiečiams. Pas juos esama tokios barbarybės ir neišmanymo, kad jei ir ne visi, bent jau didelė dauguma yra nukrypę nuo dieviškų dalykų, būdami krikščionys vien krikštu ir vardu. Dievo pažinimą turi arba menką, arba visiškai jokio, arba tokį bedievišką, kad piktžodžiavimais nesiliauja [varginti] pamaldžių ausų. Dėl tokio neišmanymo Dievo visiškai negarbina ir aukoja kitiems dievams. [...] Vienas prietaras sėkmingam derliui laiduoti buvo bendras daugeliui: laikė akmenį virš duobės angos, kurion sumišai mesdavo visko, ko valgė ar gėrė. Tėvas privertė akmenis iš namų išristi, o duobes užpilti. Kasdien [žmonės] atpratinami nuo kitų panašių klaidingų apeigų ir pagoniškų papročių, tad daugelyje vietų nebėra bedievystės pėdsakų. [...]

[90] **1606** CNes A (*Literae annuae Societatis Iesu, anni 1606. 1607. et 1608*, p. 783).

[...] Quidam iuvenis, cui numquam confessio delictorum fuit curae, cum lapides ex agro die quodam Dominico colligeret, et coelum fragore ac fulminibus personaret, ita subito animo corporeque conciderat, ut vix ad domunculam suorum parentum, quae agro proxima erat, adrepere potuisset. [...]

*

[...] Vienas jaunuolis, niekad nepasirūpinęs kalčių išpažinimu, kartą sekmadienį rinko iš lauko akmenis. Dangus ėmė aidėti nuo griausmų ir žaibų, o anas kaip mat siela ir kūnu susmuko taip, kad vargiai paršliaužė į netoliese lauko buvusią savo gimdytojų trobelę. [...]

[91] **1606** CRig Annales (Kleijntjenss II p. 105-107; cf. *Literae annuae Societatis Iesu, anni 1606. 1607. et 1608*, p. 786).

P. Ioannes Stribingius. Ab initio Januarii usque ad initium Aprilis. [...]

Excursum est a quodam nostro sacerdote in Quadragesima usque ad ipsos fines Moscoviae. In Rositten potissimum et Lucinum, in quibus locis Lothavi

sine Dei agnitione adhuc misere more antiquorum ethnicorum ad inferos descendunt. Idololatrae enim sunt et arbores colunt et lucos habent, quibus certis temporibus, videlicet circa Pascha et circa festum sancti Michaelis varia donorum genera offerunt. Actum est multis diebus non sine labore et fatigatione cum quodam ipsius loci popo[a], homine nonagenario, ut confiteretur, quod tandem fecit. In hunc omnes culpam rejiciebant suae idololatriae, dicentes, hunc ita a suis maioribus didicisse et vidisse, dignum itaque, ut illi tamquam seni credatur. Hic duobus sibi adjunctis senibus illorum caeremonias expedivit et offertoria arboribus obtulit. Post confessionem tandem interrogatus, quas caeremonias vel dona luco offerent et in quem finem, respondit in hunc sensum: Nos, miseri, destituti omni verbo divino et sacerdotibus, prout in aliis locis fidelium habere intelleximus, cogimur quaerere in nostris necessitatibus auxilium et quandoquidem audivimus maiores nostros peculiares coluisse arbores, quibus certa dona offerentes, adiutos et a suis infirmitatibus liberatos et omnibus bonis locupletatos. Idem facere nos modo cogimur, nis in nihilum redigi velimus. Interrogatus, quot deos haberent, respondit varios pro varietate locorum et personarum et necessitatum esse deos. Habemus, inquit, deum, qui habet curam coeli, habemus et deum, qui terram regit. Hic, cum sit supremus in terra, habet sub se varios minores deos. Habemus deum, qui nobis pisces dat, habemus deum, qui feras nobis dat, habemus deum frumentorum, agrorum, hortorum, pecorum, videlicet: equorum, vaccarum[b] et variorum animalium[c]. Sacrificia, quae illis offerunt, sunt varia, aliis diis maiora, aliis minora offerunt pro quantitate deorum. Et haec dona omnia arboribus et lucis certis, quas arbores sanctas vocant, offerunt. Uni panem magnum in modum serpentis ore aperto et cauda longa offerunt. Alteri minorem in modum canis vel porci. Alii habent duas peculiares arbores: una est quercus, altera tilia. Quercum vocant masculum, cui duo ova certis temporibus supponunt. Tiliam vocant femellam, cui offerunt butyrum, lac, caseos et pinguedinem pro salute et incolumitate suorum liberorumque. Et si quando infirmantur, statim mittunt ad arbores popum, qui expostulat cum arboribus, quare illos permittat infirmare, quandoquidem illis debitum suum obtulerint. Quod si non statim convalescant, addunt arboribus duplum praedictarum rerum et ita liberantur. Deo equorum, quem vocant *Dewing Uschinge*[d] offerunt singuli 2 solidos et duas panes et frustum pinguedinis, quam in ignem conjiciunt. Deo *Moschel*[e], qui est vaccarum deus, offerunt butyrum, lac, caseum, et, si quae infirmatur vacca, statim ad abores illisque offerunt et liberatur. Deo agrorum frumentorumque, quem vocant *Dewing Cerehlicing*[f], certis temporibus bovem nigrum, gallinam nigram, porcellum nigrum, etc. et aliquot tonnas cerevisiae, prout illos deus *Cerehling*

iuverit, plus vel minus offerunt in silvis. Haec dona hoc modo offeruntur arboribus. Popus senex cum aliis senibus conceptis verbis murmurantes dona praesentant et offerunt, postmodum aliquot accurrunt et tonnam cerevisiae elevant in altum. Popus, antequam incipiant bibere, ex tilia colligit aspergillum et circumstantes aspergit. Postea parantur ignes in multis locis et partem oblatorum (pniguedinem etc.) in rogum coniiciunt. Putant etiam nunquam deos exaudituros illos sine cerevisia. Et ita bene poti incipiunt, choreas circa arbores ducere et cantare.

Alter quidam retulit mihi se cum parente suo pro piscibus ad istum locum (qui quidem 14 miliaribus a domo sua distabat) emptum ivisse. Et cum prima et secunda vice in hieme nihil cepissent, popus illos hortatus, ut deo aequum sacrificium offerent, quandoquidem viderent, deum illis offensum. Interrogant, quodi velit, respondit popus: 3 tonnas cerevisiae, quas rusticus peregrinus domo attulerat, ut illis venditis pisces emeret. Omnes relictis in stagno retibus currunt domum et convocant familiam suam, quod illos iuvant deum placare. Hi postquam varios ignes fecissent et cerevisiam ebibissent, redierunt ad piscationem et tantam copiam variorum piscium ceperunt, ut multa carpenta implerent. Rusticus hic peregrinus omnibus carpentis impletis, discessit sine illorum scitu (debebat nempe adhuc plus solvere). Quem paulo post rusticum quidam senex ex illis idololatris secutus, imposuit duo ova in agro ipsius et maledixit illi. Ista aestate omnia ipsius rustici frumenta in nihilum redigerunt.

Hi sunt in numero Saduceorum, qui non credunt resurrectionem, de qua cum noster sacerdos sermonem faceret, quidam publice respondit: Meus parens a lupis devoratus quomodo vivus erit?

Si qui rusticus alteri malefacere vult, convocat duos vel 3 suos vicinos, quibus arcana cordis aperit. Hic ponit vasculum cerevisiae in mensa, circa quod 20 candelas parvas cereas ponit et arrepto pugillo freni, cultro scindit supra mensam, postea sub mensam projicit dicens: Ita frangas sibi manum, pedem, vel uxor, vel filia, vel equus, vel vacca etc.

Si quis habet inimicum, qui illum vel accusavit coram domino suo, statim currit ad arborem deum, statim accipit illi duo ova, quae illi antea obtulerat, dicens: Ecce singulis temporibus certis tibi debita tua dona obtuli, et tu me derelinquis. Tam diu tibi haec ova non restituam, donec feceris huic meo inimico, quod voluero. Et ita vel illi moritur infans, vel vacca, vel equus, etc.

Item cerevisiam fundunt in ignem, quasi deo suo. Item panis primum frustum, antequam comedant, in ignem projiciunt. Item cerevisiam fundunt in parietes hypocausti, rogantes, ne illis ignis noceat, tam in agro, quam in hypocausto.

Si cui infirmatur infans vel equus, etc., statim ad popum accurrit, interrogat, quid causae, cui respondet: deum velle sacrificium. Sortem mittit·tessara respondens: deum velle gallinam nigram, hyrcum, ova, panes, tonnam cerevisiae. Et ita liberatur.

In funeribus suis his utuntur caeremoniis: imprimis comburunt vestes defuncti et lectum, in quo mortuus. 2. Ponunt in tumba ad caput defuncti unum panem, putantes illo indigere pro itinere tam longo. 3. In dextera manu dant illi alterum panem, ut det Cerbero, qui ante paradisum ligatus permittat illaesos ire. 4. In sinistra manu dant 2 solidos pro vectore per fluvium. 5. Tempore hiemali ponunt supra sepulcrum unum currum lignorum, ut se anima calefaciat.

Die vero animarum: primo parato prandio vocant animas suorum defunctorum quemlibet nomine suo et incipiunt expostulare et accusare animas eo, quod non servaverint et defenderint illos, equos et pecora a lupis et infirmitatibus, com tamen illis quotannis debita sua obtulerint, in hunc sensum: Vos perimittitis mori nostra pecora, mures devorant nobis frumenta, fulgur in campis desaevit etc. Tandem rogant animas (quas ipsi putant formari partim in lupos, ursos, partim in deos) in hunc sensum: Iwan, vel Mater mea carissima, recordare filiorum tuorum et comede ex hoc vasculo et bibe, quantum tibi placuerit, saltem nostrorum recordare. Interim ponunt in mensa panem unum, quem in ignem projiciunt, cerevisiam sumunt, quam itidem vel in terram vel in rogum conjiciunt. Ultimo scopant hypocaustum et expellunt animas ex hypocausto, alter accipit securim et parietes secat per quatuor angulos, easdem expellens, ne haereant in quodam loco.

His omnis auditis, catechizatum est illis veritasque Christiana praedicata et promissum sequenti anno me Dei gratia in hieme rediturum, quod libentissimo animo audiverunt. Sacerdotes non habent, nisi post 30 milliaria. Popus illorum baptizat illis infantes. Vivunt maiori ex parte non copulati. Pater noster, Ave, Credo – rarissimus est, qui sciat. Nunquam confessi, etc.

[a]popus : sacrificulus (*annales* p. 109) [b]ac singularum necessitatum proprii *add AL* [c]variororum animalium *abest AL* [d]Dewing Uschinge : Vſeling *AL* [e]Moschel : Moſchal *AL* [f]Dewing Cerehlicing : Cereklicing *AL*

*

T. Jonas Stribingijus. *Nuo sausio pradžios iki balandžio pradžios.* [...]

Vienas mūsiškis kunigas gavėnios metu nuvyko iki pat Maskvijos sienų – į Rezeknę ir Ludzą; tose vietose Dievo nepažindami latviai iki šiol apgailėtinai, kaip senovės pagonys, žengia į pragarą. Mat yra stabmeldžiai ir garbina medžius bei gerbia giraites, kuriems tam tikru metu, būtent apie Velykas ir apie

švento Mykolo dieną[1], aukoja įvairių rūšių dovanas. Daugel dienų ne be darbo ir vargo derėtasi su vienu tos vietovės popu, devyniasdešimties metų amžiaus žmogumi, kad atliktų išpažintį; galiausiai tai padarė. Jį visi kaltino dėl savo stabmeldystės, sakydami, kad jį iš savo protėvių išmokus ir regėjus, tad, kaip senį, laikė esant vertą pasitikėjimo. Šis su dviem padedančiais seniais atliko jų ceremonijas ir aukojimą medžiams. Galiausiai po išpažinties paklaustas, kokias ceremonijas ar dovanas aukoja giraitei ir kokiu tikslu, atsakė maždaug taip: Mes, vargšai, nustoję bet kokio dieviško žodžio ir kunigų, – [visa tai] patyrėme kitose tikinčiųjų vietovėse [žmones] turint, – esame priversti savo rūpesčiuose ieškoti pagalbos. Kadangi girdėjome, kad mūsų protėviai garbino ypatingus medžius, kuriems aukodami tam tikras dovanas patyrė pagalbą, buvo išlaisvinti nuo ligų ir praturtėjo įvairiomis gėrybėmis, tą patį esame priversti daryti dabar, jei nenorime būti visai sunaikinti. Paklaustas, kiek dievų turi, atsakė, kad esama įvairių dievų, atsižvelgiant į vietoves, asmenis ir poreikius. Turime, sako, dievą, kuris rūpinasi dangumi, turime ir dievą, kuris valdo žemę. Šis, kadangi aukščiausias žemėje, turi įvairius sau pavaldžius žemesnius dievus. Turime dievą, kuris mums duoda žuvų, turime dievą, kuris mums duoda žvėrių, turime javų, laukų, daržų, galvijų (būtent arklių, karvių ir įvairių gyvulių) dievą. Aukojimai kuriuos jiems atlieka, yra įvairūs, vieniems dievams didesni, kitiems – mažesni, atsižvelgiant į dievų skaičių. Iš visas šias dovanas aukoja tam tikriems medžiams ir giraitėms, o tuos medžius vadina šventais. Vienam aukoja didelę išsižiojusios gyvatės ilga uodega pavidalo duoną. Kitam – mažesnę, šuns ar paršo pavidalo. Kiti turi du ypatingus medžius: vienas yra ąžuolas, kitas – liepa. Ąžuolą vadina vyru, jam nustatytu metu padeda du kiaušinius. Liepą vadina moteriške, jai aukoja sviestą, pieną, sūrius ir lašinius už saviškių ir vaikų sveikatą ir gyvastį. O jei kada suserga, tuojau pat siunčia prie medžių popą, kuris teiraujasi medžių, kodėl leidžia jiems sirgti, nes yra paaukoję jiems tai, kas pridera. O jei iškart nepasveiksta, minėtų dalykų medžiams prideda dvigubai, ir taip yra išgelbstimi. Arklių dievui, kurį vadina *Dewing Uschinge*, visi aukoja 2 solidus ir du duonos kepalus bei lašinių paltį, kurį sumeta į ugnį. Dievui *Moschel*, kuris yra karvių dievas, aukoja sviestą, pieną, sūrį, ir jei kokia karvė apserga, tuoj pat jiems aukoja prie medžių, ir [karvė] išgelbstima. Laukų ir javų dievui, kurį vadina *Dewing Cerehlicing*, nustatytu metu miškuose aukoja juodą jautį, juodą vištą, juodą paršiuką ir kt., bei kelias statines alaus, daugiau ar mažiau – kaip jiems dievas *Ceherling* paliepia. Šios dovanos medžiams aukojamos tokiu būdu. Senas popas su kitais seniais iškilmingus žodžius murmėdami teikia ir aukoja dovanas, po to keli pribėga ir aukštyn pakelia statinę. Popas, prieš pradedant gerti, iš liepos [šakų] padaro šlakstyklę ir apšlaksto

stovinčius aplinkui. Tada daugelyje vietų užkuriamos ugnys ir dalį paaukotų dalykų (lašinius ir kt.) sumeta į laužą. Mano mat, kad be alaus dievai jų niekada neišklausys. Ir taip gerai įgėrę pradeda šokti aplinkui medžius ir dainuoti.

Kitas toks papasakojo man, kad su savo tėvu į šitą vietą (nuo jo namų ji yra už 14 mylių) atkeliavo nusipirkti žuvų. Ir kai žiemą vieną ir antrą kartą nieko nepagavo, popas paragino juos paaukoti dievui deramą auką, nes gi matą dievą ant jų įsižeidus. Šiems paklausus, ko [dievas] norėtų, popas atsakė: 3 statinių alaus; jas atkeliavęs kaimietis buvo atsigabenęs iš namų, kad pardavęs nusipirktų žuvų. Palikę tvenkinyje tinklus, visi skuba namo ir sušaukia savo šeimyną, kad padėtų jiems permaldauti dievus. Užkūrę visokių laužų ir išgėrę alų, jie grįžo žvejoti ir sugavo tokią gausybę visokių žuvų, kad pripildė daug vežimų. Tas atvykėlis kaimietis, pripildęs visus vežimus, iškeliavo aniems nepranešęs (mat reikėjo paaukoti dar daugiau). Tą kaimietį netrukus po to pasekęs vienas senis iš anų stabmeldžių užkasė jo lauke du kiaušinius ir jį prakeikė. Šią vasarą visi to kaimiečio javai pavirto į niekąą.

Šie [latviai] priklauso sadukiejams, netikintiems prisikėlimu[2]. Kai mūsiškis kunigas ėmė apie tai kalbėti, vienas viešai atsiliepė: Kokiu būdu mano tėvas, sudraskytas vilkų, bus gyvas?

Jei koks kaimietis kitą nori prakeikti, pasišaukia du tris savo kaimynus, kuriems atveria širdies paslaptis. Ant stalo jis deda ąsotį alaus, aplink jį sustato 20 mažų vaško žvakių ir, paėmęs saują šieno, ją ant stalo perpjauna peiliu ir po to meta pastalėn, sakydamas: Taip tesusilaužo ranką, koją ar žmona, ar dukra, ar arklys, ar karvė, ir t. t.

Jei kas turi priešą, kuris jį paskundė savo ponui, tuoj pat bėga pas medį dievą ir iškart artima iš jo du kiaušinius, kuriuos anksčiau buvo paaukojęs, sakydamas: Štai kiekvieną nustatytą metą tau aukojau deramas tavo dovanas, o tu mane apleidi. Negrąžinsiu tau šių kiaušinių, kol nepadarysi mano priešui to, ko aš noriu. Ir tokiu būdu jam arba miršta kūdikis, arba nugaišta karvė ar arklys ir kt.

Taip pat alų pila į ugnį, tarsi savo dievui. Taip pat pirmą duonos kąsnį prieš valgydami meta į ugnį. Taip pat alumi laisto šildomos patalpos sienas, prašydami, kad ugnis jiems nekenktų nei lauke, nei šildomoje patalpoje.

Jei kam nors suserga kūdikis arba arklys ir kt., iškart bėga pas popą, klausia priežasties, [o tas] jam atsako: dievas nori aukos. Kauliuku meta burtą sakydamas: dievas nori juodos vištos, ožio, kiaušinių, duonos, statinės alaus. Ir taip išsigelbsti.

Savo laidotuvėse naudoja tokias ceremonijas. Pirmiausia sudegina mirusiojo drabužius ir guolį, kuriame pasimirė. 2. Karste prie mirusiojo galvos deda vieną duonos kepalą, manydami, kad jo reikės tokiai ilgai kelionei. 3. Į dešinę

ranką jam įdeda kitą duonos kepalą, kad duotų Cerberiui, idant šis, pririštas priešais rojaus [vartus], leistų sveikus keliauti. 4. Į kairę ranką įdeda 2 solidus keltininkui per upę. 5. Žiemos metu ant kapo sukrauna vežimą malkų, kad vėlė pasišildytų.

O Vėlinių dieną pirmiausia, paruošę pietus, šaukia saviškių mirusiųjų vėles kiekvieną savo vardu ir pradeda maždaug taip prašyti ir kaltinti vėles dėl to, kad jų, arklių ir galvijų nesaugojo ir negynė nuo vilkų ir ligų, nors jiems kasmet aukojo tai, kas pridera: „Jūs leidžiate gaišti mūsų gyvuliams, pelės graužia mums grūdus, laukuose siautėja žaibas" ir t. t. Tada maldauja vėles (kurias jie mano įgaunant tai vilkų, lokių, tai dievų pavidalą) maždaug taip: „Ivanai, arba mano brangiausioji Motina, atmink savo vaikus ir valgyk iš šio indo bei gerk, kiek tau patinka, tik atsimink mus". Tuomet ant stalo deda duonos kepalą, kurį įmeta į ugnį, geria alų, kurį taip pat arba išlieja ant žemės, arba supila ant laužo. Galiausiai iššluoja kambarį ir iš kambario išveja dvasias, kitas ima kirvį ir keturiuose kampuose kerta į sienas, jas vydamas, kad kokioje nors vietoje neužsiliktų.

Visa šitai išgirdus, jie mokyti katekizmo ir jiems paskelbta krikščioniškoji tiesa, ir pažadėjau kitąmet žiemą, Dievo malonei leidžiant, sugrįžti – tai išgirdę priėmė kuo palankiausiai. Kunigų neturi, tik už 30 mylių. Jų popas jiems krikštija vaikus. Daugiausia gyvena nesusituokę. Labai retas, kuris mokėtų *Tėve mūsų, Sveika, Marija, Tikiu*. Niekada nėra atlikę išpažinties ir t.t.

[1]Šv Mykolo Arkangelo šventė – rugsėjo 29 d.
[2]Sadukiejų, II a pr. Kr. – 70 m. po Kr. aktyvios žydų religinės pakraipos, vardas čia vartojamas metaforiškai. Jų netikėjimas mirusiųjų prisikėlimu minimas ir Naujajame Testamente (pvz. *Apd* 23, 6-9).

[92] 1607 CV A (*Litterae annuae Societatis Iesu 1607*, Moguntiae: Albin, *1607*, p. 451-454).

[...] Sacerdotes lucrandorum animorum causa excurrere. Una e reliquis missio rogatu Illustrissimi Vilnensis Antistitis in Russiam, altera Vilcomiriensi capitaneo invitante in confinia Curlandiae, in Samogitiam eiusdem orae episcopi postulatu susceptae. [...] Infantibus plus trecentis viam ad Christum per baptismum sacerdos noster aperuit. [...] Adulti etiam et devexa iam aetate senes eodem sacro ablutionis sacramento initiandi erant; eos vel anilis parentum superstitio, qui arborum tantum quarundam nomina ipsis indiderant, vel curionum defectus ad senium usque sine baptismo provexerat. [...] Solemne fuit rusticae Lotavorum genti, quorum olim in has partes aliqui commigrarant, die

Virgini in Coelum Assumptae sacro, ad quosdam subterraneos specus vel sacra etiam coemiteria turmatim convenire, varia esculentorum poculentorumque genera deferre, inconditis eiulatibus lymphatorum more et comploratíonibus replere omnia adeo, ut sacerdotem in quadam ecclesia, ad quam eiusmodi debacchationes fiebant, eo die sacris operantem, tantum non ab altari suis intempestivis lamentis abstraxerint. Insigniter pro concione tam abominandus parentandi ritus exagitatus. Capaces tandem barbarae huius eliminandae consuetudinis facti sunt. Saxis inesse aliquid numinis rebantur alii. Vere saxei et stolidi, veritatem edocti, nunc saxa praeter saxa nihil aliud esse credunt. Sortilegorum manibus tartarea et in hominum perniciem excogitata instrumenta erepta, eorumque nefandis machinationbus obviam ut iretur, curatum est pro viribus. Alibi etiam rotarum quarundam contra incubos et fures vigebat usus, qui, quoniam superstitionem oleret, sublatus est. [...]

*

[...] Kunigai pasklido trokšdami laimėti sielų. Viena iš misijų Šviesiausiojo Vilniaus Vyskupo prašymu surengta į Rusiją, kita – Vilkmergės seniūnui kviečiant – į Kuršo paribį, į Žemaitiją – to pat krašto vyskupo pageidavimu. [...] Mūsiškis kunigas kelią pas Kristų krikštu atvėrė daugiau kaip trims šimtams kūdikių [...]. Taip pat ir suaugusiems bei giliems senoliams reikėjo priimti šį šventą apiplovimo sakramentą. Iki senatvės jie pragyvavo be krikšto arba dėl bobiško prietaro tėvų, kurie jiems tik suteikė tam tikrų medžių vardus, arba dėl klebonų trūkumo. [...] Latvių kaimiečių gentis (kai kurie iš jų kitados atsikėlė į šiuos kraštus) į Dangų Paimtosios Mergelės šventės dieną[1] keldavo iškilmes. Jie būriais susirinkdavo prie kažin kokių požeminių urvų arba šventų kapinių, sunešdavo įvairių rūšių valgių ir gėrimų, visa taip pripildydavo nedarnaus, tarsi beprotiško vaitojimo ir raudojimo, kad savo nesavalaikėmis aimanomis vos neatitraukė nuo altoriaus kunigo, tą dieną laikiusio pamaldas vienoje bažnyčioje, šalia kurios vyko toks siautėjimas. Per pamokslą tokios pasibjaurėtinos aukojimo protėviams apeigos didžiai išpeiktos. Galiausiai suvokė, koks šis paprotys barbariškas ir išnaikintinas. Kiti manė akmenyse tūnant kažkokią dievybę. Iš tiesų akmeniniai ir kvaili, išmokyti tiesos, dabar netiki, kad akmenys yra kas nors daugiau negu akmenys. Iš burtininkų rankų išplėšti pragariški ir žmonių pražūčiai išgalvoti įrankiai, ir pagal išgales pasirūpinta pasipriešinti jų nusikalstamoms suktybėms. Dar kitur gyvavo paprotys prieš inkubus[2] ir vagis naudoti ratus; kadangi jis dvokė prietaru, buvo pašalintas.

[1] T. y. rugpjūčio 15 d.
[2] T. y. aitvarus.

[93] **1607** CNes A (*Annuae ut supra*, p. 470).

[...] Abducta est uxor a veneficio, quo maritum in amorem sui accendere, ab omnibus aliis feminis avertere cogitabat. Mulieres rusticanae ferias sextas ita sancte observabant, ut nefas esse ducerent, vel manum alicui operi, feria sexta admovere: contra diebus Dominicis, nendi, texendi, quosvis labores obeundi potestatem sibi usurparunt. Haec vana religio ab animis illarum depulsa, et reductae sunt in Ecclesiae disciplinam. [...]

*

[...] Žmona atitraukta nuo kerėjimo, kuriuo manė vyrą uždegsianti meile sau, o nuo visų kitų moterų nugręšianti. Kaimiečių moterys taip šventai paisė penktadienių, kad laikė neleistinu dalyku penktadienį net ranką pridėti prie kokio nors darbo. Priešingai, buvo pasisavinusios teisę sekmadieniais verpti, austi ir dirbti bet kokius darbus. Šis tuščias tikėjimas iš jų širdžių išvytas, ir [jos] grąžintos prie Bažnyčios tvarkos. [...]

[94] **1607** CRig Annales (Kleijntjenss II, p. 112, 114-115; cf. *Annuae ut supra*, p. 486-488).

P. [Joannes] Stribingius. [...] A Maio usque ad finem Octobris. [...] Rusticus contemnens sacerdotis monitionem de confessione facienda tertio die post ingratitudinis poenas luit. Fulgur nempe non solum illum, sed et quatuor alios tetigit, inter quos ipsemet contemptor maiorem in se sensit vindictae divinae ultionem. [...]

P. Felix [Lüdigk]. [...] Nobilis quidam miles cum quadam die domi suae circa flumen inambularet, avicula quaedam se ei ostendit nec ab illo recedere voluit, suavibus cantilenis illum delectabat et longius a domo abstrahere conabatur. Quam ille sequens longius substitit. Tandem voces audivit: Miserere, miserere. Perterrefactus domum redit, sed ecce eadem avicula per fenestram hypocaustum ingreditur et in metio stans partim canitur, partim voces emittit: Miserere. Tandem evanescit. Quam secuta mulier vel potius in persona mulieris maritatae, quae item ipsius erat phantasma. Quae requiem ei nullam dabat. Convocat familiam et eandem mulierem cum marito. Obiicit et terret illam, fateretur, utrum infascinaverit vel simile quid fecerit. Negat illa. Interim ille sic in terrore constitutus maritum illius velociter cum quadrigis proficisci iubet pro sacerdote, quem tunc suspiciebatur in praedio nostro. Quo non reperto, Rigam advolat, cum volens eiusdem domini, in quibus rogat, quam citissime veniat sacerdos. Interim varia se spectra sese illi obiiciunt et hypocaustum

totum ursis, lupis, ranis, serpentibus, scorpionibus et aliis variis animalibus, quae per scamna, per parietes, per lectum incedebant, impletur. Psalterium arripitur, cantat ipse cum tota familia psalmos varios, litanias recitat, respondente familia, iuvat nihil. Tandem se in guttur ipsius, in aures, in os et in varia membra ingerunt bestiae. Signo se crucis munit, sed minantur illum suffocaturum, ni cessaverit se munire signo crucis et cantare litanias, psalmos. Pergit ille animosus per diem ac totam noctem et ex tantis afflictionibus in varia loca ambulans sudabat tamquam in balneo. Compatiuntur famuli, lacrimatur familia. Interim tres iterum aviculae advolant et se nominibus mulierum appellabant, promittentes requiem et liberationem, si eleemosynas dederit. Promittit miser. Locum assignant illic. Ponit pecuniam. At illae semper plus exigebant, ita ut etiam ad Ungaricos ventum sit. Discedit tandem a loco et iterum reversus pecuniam non reperit. Ingerunt se iterum varia spectra. Orat ille cum tota familia. Iterum eaedem aviculae pecuniam petunt. Ponit ille. Durat ista pugna ad 5 vel 6 dies cum omnibus spectris et aviculis. Insuper in aere tres voces audit: Miserere, miserere, da eleemosynam, petimus liberationem animae trium feminarum, quas proprio nomine appellabant. Tandem anima cuiusdam militis se illi manifestavit, qui ab aliis tribus portabatur, quem ipse noverat, qui continuo in aere clamabat: Eleemosynam, sacra. Et sic nec dies, nec noctes habuit quietas, imo etiam si in cubiculo esset. Semper audivit in aere clamantes, et frequenter se spectrum tamquam ursus super lectum ipsius et mulier se continuo ostendebat. Veni tandem. Narrat ille omnia. Et iterum, me praesente, omnia uti alias praesentabantur et quicquid tandem ipse cogitabat, hoc illi iterum dicebant et ad illa respondebant. Examinavi vitam ipsius. Exposuit me. Ventum est ad confessionem generalem, factis exorcismis. Molestabatur ille, omnibus illis illusionibus petendo continuo eleemosynam et sacra. Dixi male illum fecisse, quod pecuniam dederit. Respondent illae reddituras et in scatulam iam positam. Adfertur scatula et falsum reperitur. In ipsa confessione maximas sensit molestationes ita, ut sudavit. Apposui illi agnum Dei cum reliquiis et ad parietes domus, aspersas aqua benedicta, posui imagines Crucifixi et beatissimae Mariae Virginis. Melius sensit ille paululum et, quia multis diebus nec comederat, nec dormiverat, itum est ad mensam. Comedit, nec tum relinquebatur, nam bestiae variae per scamna ac parietes incedebant et spectra illa in aere clamabant et mihi minabantur cutim ex capite meo se detractura. Itum est cubitum, simul cum illo in eodem loco dormivi et absolutis litaniis et variis orationibus suaviter dormivit homo ille, quia alias ne oculum quidem claudere potuit. Mane tamen iterum sensit molestias capitis.

Ad secundam confessionem adhortatus sum. Minantur spectra, quod, si fecerit, se collum ipsius fractura, et, si praesumpserit sacram Eucharistiam sumere, suffocaturum. Ivit ille ad confessionem et communionem sumpsit. Melius sensit. Quamvis adhuc clamantes in aere audit, non tamen ita. Contemptae tamen facile recedunt.

P. Andreas [Woluran]. [...] Unum revocavit a superstitiosa observatione, quam in vigilia Nativitatis solebat, extendendo utpote in aliquo loco infectum indusium, alibi vero ponendo orbem sale super illo posito hoc fine, ut ad illa rediens disceret (debebat nempe haeretice rata signa), moriturusne esset sequenti anno, necne.

*

T. [Jonas] Stribingijus. [...] Nuo gegužės iki spalio pabaigos. [...] Kaimietis, paniekinęs kunigo paraginimą atlikti išpažintį, trečią dieną po to sumokėjo nedėkingumo bausmę. Žaibas trenkė ne vien į jį, bet dar į keturis kitus, tarp kurių būtent paniekintojas patyrė stipresnį dieviško keršto atpildą. [...]

T. Feliksas [Lüdigk]. [...] Kai vienas kilmingas riteris vieną dieną savo namuose vaikštinėjo palei upę, jam pasirodė kažkoks paukštelis ir nenorėjo nuo jo atsitraukti, jį džiugino saldžiomis giesmelėmis ir mėgino nuvilioti kuo toliau nuo namų. Jį sekdamas ilgokai užtruko. Galiausiai išgirdo balsus: „Pasigailėk, pasigailėk". Persigandęs grįžta namo, tačiau štai tas pats paukštelis per langą įskrenda į kambarį ir atsitūpęs viduryje tai gieda, tai balsu sako: „Pasigailėk". Galiausiai išnyksta. Po jo pasirodo moteris arba veikiau ištekėjusios moters asmenyje jos pačios pamėklė. Ši nedavė jam jokio atokvėpio. [Riteris] sušaukia šeimyną ir tą moterį su vyru. Ją kaltina ir gąsdina, kad prisipažintų užkerėjusi ar padariusi ką nors panašaus. Ji neigia. Tuo metu jis, taip persigandęs, jos vyrui liepia greitai su ketvertu arklių važiuoti kunigo, kurį spėjo esant mūsų dvare. Ten neradęs, [tas vyras] atlekia į Rygą su to paties pono prašymu, kad kuo greičiausiai atvyktų kunigas. Tuo tarpu tam [riteriui] rodosi visokios pamėklės ir visas kambarys prisipildo lokių, vilkų, rupūžių, gyvačių, skorpionų ir kitų panašių gyvių, ropojančių per suolus, per sienas, per lovą. Ima psalmyną, pats su šeimyna gieda įvairias psalmes, šeimynai atsakinėjant, kalba litanijas, – nieko nepadeda. Tada žvėrys lenda jam į gerklę, ausis, burna ir įvairius kūno narius. Ginasi kryžiaus ženklu, bet grasina jį pasmaugsią, jei nesiliaus žegnotis ir giedoti litanijų bei psalmių. Drąsiai laikosi dieną ir visą naktį; šitaip prislėgtas, vaikščiodamas po įvairias vietas prakaitavo tarsi pirtyje. Užjaučia tarnai, verkia šeimyna. Tuo tarpu atskrenda trys paukšteliai ir pasivadina trijų moterų vardais, žadėdami ramybę ir išvadavimą, jei duos išmaldos. Vargšas

pažada. Jam nurodo vietą. [Šis] padeda pinigus. Bet tie reikalavo dar ir dar, kad net buvo prieita iki vengriškų auksinų. Galiausiai nueina nuo tos vietos, o vėlei grįžęs pinigų neberanda. Vėl rodosi visokios pamėklės. Jis meldžiasi su visa šeimyna. Ir vėl tie patys paukšteliai prašo pinigų. Jis deda. Ta kova su visomis pamėklėmis ir paukšteliais vyksta 5 ar 6 dienas. Be to, ore išgirsta tris balsus: „Pasigailėk, pasigailėk, duok išmaldos, prašome išvaduoti trijų moterų vėles", kurių vardai pasakomi. Galiausiai jam apsireiškė vieno jam pažįstamo riterio, nešamo kitų trijų, dvasia, kuri nuolatos ore šaukė: „Išmaldos, aukų!" Ir taip neturėjo ramybės nei dieną, nei naktį, net būdamas miegamajame. Nuolat girdėjo šauksmus ore, dažnai ant jo lovos jam rodėsi tarsi lokys ir be paliovos – moteris. Galiausiai atvykau. Jis viską papasakoja. Ir vėl, man dalyvaujant, visa kaip kitais atvejais rodė, ir galiausiai ką tik pats galvojo, jie dar pakartodavo ir į tai atsakydavo. Ištyriau jo gyvenimą. Man atskleidė. Atlikus egzorcizmą, prieita viso gyvenimo išpažinties. Jis buvo varginamas visų tų regėjimų, nuolat prašančių išmaldos ir aukų. Pasakiau jam, kad blogai padarė duodamas pinigų. Tos [pamėklės] atsako grąžinsiančios – ir jau padėjusios dėžutėn. Dėžutė atnešama ir paaiškėja melas. Atlikdamas išpažintį, jautė kuo didžiausią varginimą – taip, kad prakaitavo. Užkabinau jam [ant kaklo] Dievo avinėlį su relikvijomis, o prie namų sienų, apšlakstytų švęstu vandeniu, pakabinau Nukryžiuotojo ir Švenčiausiosios Mergelės Marijos paveikslėlius. Jis pasijuto kiek geriau ir, kadangi daugel dienų nei valgė, nei miegojo, sėdome prie stalo. Valgė, tačiau ir tuomet nebuvo paliktas [ramybėje], nes visokie žvėrys ropojo suolais ir sienomis, o tos pamėklės šaukė ore ir grasino man nudirsiančios odą nuo galvos. Nueita miegoti; miegojau su juo tame pačiame kambaryje, ir sukalbėjus litanijas bei įvairias maldas tas žmogus, kuris šiaip jau negalėjo nė bluosto sudėti, saldžiai užmigo. Tačiau ryte vėl ėmė jausti galvos varginimus. Paraginau jį antrą kartą atlikti išpažintį. Pamėklės grasina, jei tai padarys, nusuksią sprandą, o jei drįstų priimti šventąją Eucharistiją, pasmaugsią. Jis nuėjo atlikti išpažinties ir priėmė Komuniją. Pasijuto geriau. Nors iki šiol girdi šaukiančius ore, tačiau nebe taip. Vis dėlto paniekintos lengvai atsitraukia. [...]

T. Andriejus Volveranas [...] vieną atkalbėjo nuo prietaringo papročio, užlaikyto Kalėdų išvakarėse. Būtent – kokioje nors vietoje patiesiamas dažytas sijonas[1], kitoje vietoje lėkštė su ant jos paberta druska, idant prie jos grįžęs sužinotų (mat eretiškai tai laikė tikru ženklu), ar mirsiąs kitais metais, ar ne.

[1] Lotyniškas pasakymas daugiaprasmis – *indusium* galima versti ir kaip „viršutinis (moteriškas) apdaras", infectum – ir kaip „nebaigtas", „šiurkštus", galbūt ir „nebalintas".

[95] **1608** CRig Annales (Kleijntjenss II, p. 121; cf. *Literae annuae Societatis Iesu duorum anni 1606. 1607. & 1608*, p. 782).

P. Joannes Stribingius. A Januario usque ad finem Aprilis. [...] Popus[a] Rositensis (de quo superiore anno plura retulit) confessus secundo communicavit cum uxore sua et filios suos ad benedictionem matrimonii adduxit. Interrogatus a me, utrum pristinis superstitiosis usus fuerit caeremoniis, negative respondit et paucos ab illo tempore in illo loco inveniri, qui usi fuissent. Mulieres duo a superstitiosa capitis mensione abductae. Tertia inducta, ut verba super homines infirmos et pecora relinqueret vana et nullius momenti. [...] Domus spectris infesta benedicta aqua purgata, in qua antea saepius equites varii generis a multis visi. [...]

[a] Sacrificulus *AL*

*

T. Jonas Stribingijus. Nuo sausio iki balandžio pabaigos. [...] Rezeknės popas (apie jį daug papasakojau praėjusiais metais[1]), antrą kartą atlikęs išpažintį, priėmė Komuniją su savo žmona, o savo sūnus atvedė santuokos palaiminimui. Mano paklaustas, ar atlikinėjo ankstesnes prietaringas ceremonijas, atsakė neigiamai ir [nurodė], kad nuo to laiko toje vietoje esą maža tokių, kurie jomis naudojosi. Dvi moterys atitrauktos nuo prietaringo galvos matavimo. Trečia įtikinta apleisti tuščius ir bereikšmius žodžius, kalbamus prie sergančių žmonių ir galvijų. [...] Pamėklių užpulti namai, kuriuose anksčiau daugelis regėjo visokių rūšių riterių, apvalyti švęstu vandeniu. [...]

[1] Žr. Nr. 91.

[96] **1608** CNes A (*Litterae annuae Societatis Iesu duorum anni 1606. 1607. & 1608 datae de more ex prouinciis ad R.P.N. Generalem praepositum, eiusdemq' authoritate typis expressae*, Moguntiae: Ex Architypographia Ioannis Albini, 1618, p. 768).

[...] Excursiones aucto numero Sacerdotum, auctiores quoque factae, non minori labore, quam fructu. Primum bellum initum contra genus maleficarum molestissimum. Quatuor erant praestigiarum arte insigniores, ac quo magis propter variorum morborum, vulnerum etiam lethalium subitam curationem, passim a plerisque pro divinis haberentur, eo difficilius a pernitioso errore deturbari posse videbantur, itaque multis viis tentatae, infernalium poenarum et iudicii interminato metu efficaciter fractae, manus dederunt. Nec minus arduum fuit, quamplurimas alias, tum virgines, tum coniuges vario veneficio

dementatas inhibere, ne praestigia praestigiis, aliisque illicitis mediis frustra tollere pergerent, vix tandem, quarum aliquae a quindecim annis inanes conatus cum lacrymis execratae, Deo iusto iudici totam causam committentes, integre respuerunt, quibus unicum refugium in omnibus adversis, recurrere ad praestigiatrices mulierculas, et his via praecluta[a], atque melior quae ducit ad Deum, quamplurimis ostensa. Superstitioso quoque cultu feriae sextae sublato, debitus Dominicae, aliisque festis diebus est honor restitutus. Caeterum, quidam magisne superstitioni, an pervicaciae deditus, venerando simulque horribili viso admonitus, in perpetuum dies festos sanctos obire, aliosque ad idem faciendum cohortari instituit. Inventi sunt et antea nunquam confessi, nunc autem Deo reconciliati decem et novem supra quadringentos, et fuit raro videre etiam septuagenarios. [...]

[a] praeclusa *sive* praeculta, *orig.*: praeculsa

*

[...] Išaugus kunigų skaičiui, padaugėjo ir išvykų, kurios nešė vaisių, tačiau reikalavo ne mažiau triūso. Pirmiausia stota į karą su didžiai varginančia raganų paderme. Keturios buvo labiau pasižymėjusios mulkinimo žinovės, ir juolab jos daugelio žmonių visur buvo laikomos dieviškomis kaip greit išgydydavusios įvairias ligas, net ir mirtinas žaizdas, tuo sunkiau atrodė būsiant įmanoma nuo tokio pražūtingo paklydimo jas nustumti. Taigi bandytos įvairiais keliais, rankas iškėlė veiksmingai palaužtos begaline pragaro bausmių ir teismo baime. Nebuvo lengviau sudrausti daugybę kitų, tiek merginų, tiek žmonų, netekusių proto dėl visokių kerėjimų, kad veltui nebetęstų apgaulių naikinimo kitomis apgaulėmis ir kitokiais neteisėtais būdais. Ir tik galų pagalės kai kurios su ašaromis prakeikė penkiolika metų trukusias bergždžias pastangas ir jas visiškai atmetė, visą reikalą pavesdamos teisingajam teisėjui Dievui, o kuriems vienintelė priebėga visose negandose buvo bėgimas pas moterėles mulkintojas, tiems kelias užkirstas, ir daugybei parodytas geresnis, vedantis pas Dievą. Taip pat panaikinus prietaringą penktadienio gerbimą, grąžinta derama pagarba Viešpaties dienai ir kitoms švenčių dienoms. Be to, vienas, atsidėjęs magiškam prietaringumui ar gal užsispyrimui, perspėtas oriu, tačiau drauge ir baisingu regėjimu, pasiryžo visiems laikams paisyti šventadienių ir kitus raginti tai daryti. Atrasti ir dar niekada neatlikę išpažinties, o dabar su Dievu sutaikinti 419, tarp kurių retkarčiais buvo matyti ir septyniasdešimtmečių.

[1]Plg. Nr. 76, 93.

[97] **1608** CPoloc A (*Annuae ut supra*, p. 771).

[...] A veneficiis, quibus Ruthena gens magna ex parte est dedita, aliqui penitus abducti, aliqui gravissimis monitis cum magna spe tam nefandas incantationes eiurandi, ab inolita consuetudine deterriti. [...]

*

[...] Nuo kerėjimų, kuriems didelė rusėnų tautos dalis yra atsidavusi, vieni visai atitraukti, o kiti kuo rimčiausiais įspėjimais atgrasyti nuo įsišaknijusio papročio, labai tikintis, kad išsižadės tokių nusikalstamų užkalbėjimų. [...]

[98] **1608** CRig A (*Litterae annuae Societatis Iesu duorum anni 1606. 1607. & 1608*, p. 780-781).

[...] Excursum ad viciniora loca non raro, vicatimque rudi plebeculae rudimenta fidei Christianae explicita. Duo quoque sacerdotes ad Moschicos pene terminos non sine maximis incommoditatibus penetrarunt, incolas Livonicos visitando [...]. Nonnulli si quas sacris, ut ipsorum appellatione utar, arboribus sacrificulorum opera victimas fecerant, iis veneficiisque simul posthabitis, tantam ethnicis superstitionibus intulere stragem, ut illae vix unquam repullulaturae sint. Quidam etiam certis verbis ad arcendos ab humanis corporibus et pecorum, morbos, certisque dimensionibus ad capitis dolores mitigandos usi, nunc de supersedendo his omnibus secundum Christianam informationem satagunt. Quaedam Virgo cupida e certis figuris cognoscere, quanto temporis intervallo vitae stamen productura esset, liquidam ceram super aquam effudit, ausa quidem tantum facinus aggredi, sed inscitia magis ducta, quam scientia; vice ergo versa, illud imposterum emendandum esse intellexit. Rusticellus non minus forma quam aetate gravis, septuaginta videlicet annorum, innumerorum extremae necessitati infantium baptismatis ritu, plurimis in locis occurrens, fluente quidem aqua eos recte conspersit, sed sacro Dei verbo perperam prolato, inquiens: Accipe Patrem, et Filium, et Spiritum Sanctum, laterem lavit. Huc illuc ergo cursitatum, quaesitique illi, in quibus tam ingens error commissus esset: quotquot autem parvi magnique inventi, iis pro errore veritas imperita, authorque tanti mali multo diuturnoque labore instructus est, ne iterum in tantum erroris lapidem impingeret: alter enim illo aptior non reperiebatur, eo quod precandi formulam optime teneret, quanquam et filii iam maturi idem addicere, idonei enim ad id necessitatis munus aeque, magisque parente iudicati sunt, qui etiam una cum illo caeterisque domesticis prima vice coelesti pabulo recreati. [...]

*

[...] Neretai vykta į artimesnes kaimynines vietoves, keliaujant per kaimus paprastiems žmoneliams aiškinti krikščionių tikėjimo pradmenys. Taip pat du kunigai, lankydami Livonijos gyventojus, ne be didžiulių vargų prasiskverbė bemaž iki maskvėnų sienos [...]. [Vietos žmonės] kai kurie žynių rankomis aukojo šventiems, jei pasinaudočiau jų įvardijimu, medžiams, vos tik paniekinę ir juos, ir kerėjimus, atnešė tokią pražūtį pagoniškiems prietarams, kad šie vargu ar kada nors atsigaus. Taip pat kai kurie, naudoję́si tam tikrais žodžiais ligoms nuo žmonių ir galvijų kūnų atbaidyti ir tam tikrais matavimais galvos skausmams palengvinti, dabar viso to vengdami elgiasi, kaip reikalauja krikščionio supratimas. Viena mergina, trokšdama iš tam tikrų figūrų patirti, kada bus nutrauktas jos gyvybės siūlas, į vandenį pila skystą vašką; ji išdrįso imtis tokios piktadarybės paskatinta labiau neišmanymo nei žinojimo; ir priešingai, suprato, kad tai ateityje yra ištaisytina. Valstietėlis, rimtas ne mažiau išvaizda nei amžiumi, būtent septyniasdešimties metų, patenkindamas nesuskaičiuojamų kūdikių svarbiausią reikiamybę, daugybėje vietų teikdamas krikštą, juos teisingai aplaistydavo tekančiu vandeniu, tačiau klaidingai ištardavo šventą Dievo žodį, sakydamas: “Imk Tėvą ir Sūnų, ir Šventąją Dvasią”[1], tad tuščiai liedavo vandenį. Taigi pabėgiota šen ir ten, ir ieškota tų, kuriuos krikštijant buvo padaryta tokia didžiulė klaida, o kiek tokių, didelių ir mažų, rasta, jiems vietoj klaidos įsakyta tiesa, o tokios blogybės autorius dideliu dienos darbu išmokytas, kad vėl neatsitrenktų į tą klaidos akmenį. Kito, tinkamesnio už šį [žmogaus] nerasta, kadangi jis puikiai įsiminė maldos formulę, nors ir jo sūnūs, jau suaugę, to paties išmoko, ir atrodė lygiai, jei ne labiau už tėvą verti atlikti tokią būtinybės pareigą; šie taip pat drauge su juo ir kitais namiškiais pirmą kartą atgaivinti dievišku maistu. [...]

[1]Teisinga formulė būtų: „Krikštiju tave vardan [Dievo:] Tėvo, ir Sūnaus, ir Šventosios Dvasios“

[99] **1609** CRig Annales (Kleijntjenss II, p. 129).

P. Andreas [Wolveran]. [...] 9 a superstitiosis artibus revocati. Ex his una praemissa confessione et communione et accepto agno Dei ac thure benedicto chartam superstitiosam, quam penes se gesserat, dedit ad comburendum. [...]

*

T. Andriejus [Volveranas]. [...] 9 atkalbėti nuo prietaringų menų. Viena iš jų, pirma atlikusi išpažintį, priėmusi Komuniją ir gavusi Dievo avinėlį bei pašventintų smilkalų atidavė sudeginti prietarinį lapelį, kurį nešiojosi su savimi. [...]

[100] **1609** DProfV A (ARSI, Lith. 38-I, f. 43v; cf. *Annuae litterae Societatis Iesu anni MDCIX, ad Patres et Fratres eiusdem Societatis,* Dilingae apud Viduam Ioannis Mayer, s.a., p. 444).

[...] ad ferias Anastaseos duo sacerdotes in varia loca dimissi [...]. Sublata veneficia et cultus daemonum per varios ritus in locibus septemdecim. Arbor quae instar Numinis colebatur ab ipso sacerdote succisa succensaque[?], nemine eam ob metum tangere praesumente: affirmabat enim se certa experientia edoctos, duobus tribusve eam tangere volentibus manum contractam. Auxit eis fidem ingenis turbo exortus dum arbor comburetur. Sed tandem in favilla redacta, a vano metu et periculoso errore eos liberavit. Feminis aliquot a Daemone vexatibus subventum. [...]

*

[...] Velykų dienoms du kunigai [iš naujokyno] pasiųsti į įvairias vietoves [...]. Septyniolikoje vietovių pašalinti kerėjimai ir demonų garbinimas įvairiomis apeigomis. Medis, garbintas vietoj dievybės, paties kunigo iškirstas ir sudegintas, niekam iš baimės jo nedrįstant liesti. Jie tvirtino esą patirties tikrai pamokyti, nes dviem ar trim jį norėjusiems paliesti buvusi sutraukta ranka. Tikėjimą jiems stiprino didžiulis viesulas, kilęs kol medis buvo deginamas. Bet jam virtus pelenais, anie tapo išlaisvinti iš tuščios baimės bei pavojingos klaidos. Pagelbėta kelioms demono vargintoms moterims. [...]

[101] **1609** CNes A (ARSI, Lith. 38-I, f. 39v, cf. *Annuae litterae Societatis Iesu anni MDCIX, ad Patres et Fratres eiusdem Societatis,* Dilingae apud Viduam Ioannis Mayer, s.a., p. 451-453).

[...] Superstitiones apud vulgus altas his in partibus egerant radices, sive maiorum suorum, a quibus difficulter se patiuntur avelli, malitia: sive Poporum, qui sacerdotum vice funguntur, inveterata negligentia: his remedia a Nostris adhiberi caepta. Morem habent antiquitus traditum, ut certis quibusdam anni temporibus fercula nonnulla apparent, iisdemque delibandis defunctorum animas, rati eas humanis adhuc alimentis refici accersant. Tum deinde unam in lancem aut ollam aliquas partes seponunt, easque in loco domus secretiore collocant. Ubi vero ipsi cibis iisdem utpote lautioribus solito sunt pasti, animas etiam famem, iam hesitando depulisse credentes, scopis aut mundo aliquo strophiolo easdem domo everrunt, iubeatque exesse, atque in locum suum, unde venerant, redire.

Aliam non minus stultam mordicus observant consuetudinem, ut sub Natalitia Christi una in domo pagi vel oppidi conveniant, eumque conventum spatio duarum aut trium hebdomadarum frequentent, quos omnes dies

idiomate suo vocatos volunt *sacra vespertina tempora*; eò quod illa celebritas vesperi crepusculo, tum demum omnis petulantiae modum nullum ponunt: tempus ad mediam noctem et ultra lascivis sibi invicem aenigmatibus proponendis, et non solum anilibus, sed etiam inhonestis fabulis referendis fallunt. Itum obviam a Nostro, ut in his nugamentis <...> et licet repente eorum abusus penitus tolli non potuerit, potuit tamen multum labefactari; adlaborante Nostro ut in his conventibus sordidarum fabularum loco honestae quaestiones, historiae, sacrae parabolae, moribus corrigendis aptae proponentur.

*

[...] Liaudies prietarai šiuose kraštuose suleido gilias šaknis – arba dėl jų protėvių, nuo kurių nenoriai pakenčia būti atitraukiami, vyliaus, arba dėl popų, kurie čia eina kunigų pareigas, įsisenėjusio aplaidumo. Mūsiškiai ėmėsi taikyti vaistus nuo šių [dalykų]: [žmonės] turi nuo seno perduotą paprotį – tam tikru nustatytu metų laiku paruošia valgių ir pakviečia jais maitintis mirusiųjų vėles, manydami, kad jos dar maitinasi žmogišku maistu. Tuomet į vieną lėkštę arba puodą atideda kai kurias [valgių] dalis ir padeda jas slaptesnėje namų vietoje. O kai patys pavalgo tų pačių patiekalų, sotesnių nei įprastai, manydami, kad ir vėlės nuvijo alkį, jas šluota ar kokia nors švaria skepeta iššluoja iš namo ir liepia išeiti ir grįžti į savo vietą, iš kur buvo atėjusios.

Laikosi ir kito, ne mažiau kvailo papročio: apie Kalėdų šventes susirenka į vienus kaimo ar miestelio namus ir dvi ar tris savaites lanko tąjį susirinkimą. Visas tas dienas savo kalba vadina „šventuoju vakaro laiku", kadangi ta šventė [prasideda] vakaro prietemoje. Galiausiai įvairiopam patvirkimui neturi jokio saiko: leidžia laiką iki vidurnakčio ir dar ilgiau vienas kitam mindami nešvankias mįsles ir porindami ne vien bobiškus, bet ir nepadorius pasakojimus. Mūsiškis [Tėvas] pasipriešino tuštiems plepalams, ir nors jų piktnaudžiavimo nebuvo įmanoma išnaikinti staiga, jis buvo labai susilpnintas, Tėvui dedant pastangas, kad šiuose sambūriuose purvinus pasakojimus pakeistų padorūs klausinėjimai, istorijos, šventi palyginimai, tinkami elgesio pataisymui.

[102] **1609** CV A (ARSI, Lith. 38-I, f. 34v-35r, cf. *Annuae litterae Societatis Iesu anni MDCIX, ad Patres et Fratres eiusdem Societatis,* Dilingae apud Viduam Ioannis Mayer, s.a., p. 443-444).

[...] Nobilem quandam puellam diutinis conflictatam doloribus spes recuperandarum virium Vilnam attraxerat; maleficiis malum fugari posse rata, magnam iam in maleficas et praestigiatores pecuniae vim erogarat, [a]maleficium aliquod etiam[a] vestibus adhaerescere persuasa credula mulier, et ipsas suo

corpori detraxerat: sed incassum cassa antidota cecidere. [b-]Salutem tandem paenitens et communicans, ex oleo dicto D. Nicolai, animae iuxta et corporis bono reperit[-b]. [...]

[a-a] pestem etiam *AL* [b-b]debebatur enim ea gratia piacularibus Mysteriis Christianorum et sacro D. Nicolai liquori. *AL*

*

[...] Vieną kilmingą merginą, ilgai kankinamą skausmų, į Vilnių patraukė viltis atgauti jėgas. Manydama, kad blogis gali būti nuvytas raganavimais, išleido didelę galybę pinigų raganoms ir monytojoms; patikli moteris, įtikinta, kad kažkokia piktybė tūnanti ir drabužiuose, ir tuos nusiplėšė nuo kūno, tačiau tušti vaistai nuėjo veltui. Galiausiai sveikatą atrado, atlikusi atgailą ir priėmusi Komuniją, vadinamojo šv. Mikalojaus aliejaus, gero tiek sielai, tiek kūnui, dėka. [...]

[103] 1610 CRig Annales (Kleijntjenss II, p. 130-132).

[...] P. Minister [Andreas Wolveran]. A 1 Januarii usque ad finem Aprilis. [...] Eadem avocata a maleficio partim amatorio, quo multoties animum utendi habuit, partim veneficio, quo 4 nocere in corpore letaliter volebat et egerat de modo cum quadam altera. Eadem fere semper nullum animum ad orandum habuit, vix aliquid temporis orationi dabat, animata, ut sensim parum et bene atque frequenter oraret et sui victrix existeret. [...]

P. Felix [Lüdigk]. A 1 Januarii usque ad finem Aprilis. [...] Ab incubo liberata mater cum filia per confessionem. [...]

P. Joannes [Stribingius]. A 1 Januarii usque ad finem Aprilis [...] Tres mulieres, quae longo tempore superstitiosis quibusdam rebus plurimos ad se attraxerunt valetudinis quaerendae gratia, inductae, ut abiurata sua superstitione confessae sint et communicarent.

A 28 Maii usque ad 14 Junii. [...] Rusticus centenarius et veneficus, multos suis veneficiis curarat ab infirmitatibus. Hic semper fugiens confessiones et aspectum sacerdotis, tandem in infirmitatem incidans gravissimam votum voverat, se prima illi oblata occasione sacerdotis confessurum. Convaluit, confessus communicavit, summa omnium admiratione, rogans insuper, ut publice pro concione omnibus prohiberem, ut in posterum illum molestare in simili negotio velint, siquidem in confessione omnibus diabolicis artibus abiuravit valedixeritque. [...] Duo octogenarii, nunquam confessi, videntes veneficum supra dictum communicare, idem tentare ausi sunt, confessi, laus Deo, et communicarunt. Item alter similis veneficus nonagenarius publice confessus se multos iuvisse verbis quibusdam certis nihil significantibus et digito medio

manus, quae omnia a suis maioribus didicisse asserebat. Modo se promittere coram omnibus se neminem in posterum suscepturum, imo coram domino suo accusaturum, quod et dominus eius ipsemet audivit et omnibus severe prohibuit, ut nullus in posterum illum amplius tentaret molestare. Hic deinde confessus et communicavit.

A Julio usque ad Septembrem [...] Quidam, centesimum agens annum in exercendis variis superstitionibus, veniens ad confessionem omnibus vanis superstitionibus valedixit. Quem alter quidam mox secutus eiusdem peccati se reum fatebatur. Quidam ebrius, dum ingentia tonitrua nocte audiret et ab iis moneretur, ut se ad orationem componeret, minime acquievit, sed in quaedam blasphemia erumpens verba dixit: Feriat diabolicum fulgur, si vult; feriat, si potest. Mox exauditus fulgur accendit horreum plenum braseo illudque cum duobus equis et omnibus rebus brevi tempore sine alta liberatione[a] consumpsit. In alio loco eodem die, qui fuit sancto Joanni sacer (secundum antiquum Calendarium) fulgur similiter succendit eiusdem impii hominis totam habitationem eamque cum sex cornutis pecoribus in cineres redegit. Sequenti die ipsamet suo magno impulsa damno ad confessionem et poenitentiam sacram confugit, ipsomet in eadem ut antea permanente impietate. [...]

[a] liberatione : *fortasse* deliberatione

*

T. Ministras [Andriejus Volveranas]. Nuo sausio 1 d. iki balandžio pabaigos. [...] Ta pati atitraukta pusiau nuo mėgėjiško burtininkavimo, kuriuo buvo linkusi daug kartų pasinaudoti, pusiau nuo kerėjimo, kuriuo norėjo 4 kūnams mirtinai pakenkti ir su kita tokia tarėsi, kaip tai padaryti. Ta pati beveik niekada neturėjo jokio polinkio melstis ir beveik neskirdavo laiko maldai; paraginta, kad bent truputį ir gerai bei dažnai pasimelstų ir save nugalėtų. [...]

T. Feliksas [Lüdigk]. Nuo sausio 1 d. iki balandžio pabaigos. [...] Išpažintimi nuo inkubo išlaisvinta motina su dukra. [...]

T. Jonas [Stribingijus]. Nuo sausio 1 d. iki balandžio pabaigos. [...] Trys moterys, kurios ilgą laiką kažkokiais prietaringais dalykais patraukė pas save daugybę ieškančių sveikatos, įtikintos, kad išsižadėjusios savo prietaro atliktų išpažintį ir priimtų Komuniją. [...]

Nuo gegužės 28 d. iki birželio 14 d. [...] Kaimietis, šimtametis ir kerėtojas, daugel savo kerais pagydė nuo ligų. Visąlaik vengęs išpažinčių ir kunigo veido, galiausiai sunkiai susirgo ir davė įžadą, kai tik pasitaikys pirma proga sutikti kunigą, atlikti išpažintį. Pasveiko, atlikęs išpažintį priėmė Komuniją, visiems didžiausiai stebintis; negana to, paprašė kad per pamokslą viešai visus sudrausčiau, idant ateityje jo nebevargintų panašiais reikalais, kadangi per

išpažintį išsižadėjo visų velniškų gudrybių ir su jomis atsisveikino. [...] Du aštuoniasdešimtmečiai, nė karto nepriėję išpažinties, matydami minėtą kerėtoją einant Komunijos, išdrįso padaryti tą patį – atliko išpažintį, garbė Dievui, ir priėmė Komuniją. Taipogi kitas panašus devyniasdešimtmetis kerėtojas viešai prisipažino daugeliui pagelbėjęs tam tikrais bereikšmiais žodžiais ir didžiuoju rankos pirštu; visa tai tikino išmokęs iš savo protėvių. Čia pat visų akivaizdoje pažadėjo daugiau nieko nepriimti, ir netgi apskųsti [besikreipiančius] savo ponui; tai girdėjo ir pats jo ponas ir visiems griežtai užgynė, kad ateityje niekas nemėgintų jo varginti. Tada tasai atliko išpažintį ir priėmė Komuniją.

Nuo liepos iki rugsėjo. [...] Vienas, einatis šimtuosius metus, per visą amžių atlikinėjęs įvairius prietarus, atėjęs išpažinties atsisveikino su visais tuščiais prietarais. Kitas toks, tuoj pat jį pasekęs, prisipažino nusikaltęs tokia pat nuodėme. Vienas girtas [vyras], nakčia išgirdęs didžiulį griaustinį ir kitų paragintas pasimelsti, nė kiek nepakluso, bet puolęs piktžodžiauti tarė šiais žodžiais: „Lai trenkia velniškas žaibas, jei nori; lai trenkia, jei gali!“ Tuoj pat išklausęs, žaibas padegė klėtį, pilną apynių, ir ją greitai, be gilių svarstymų [?], sudegino su dviem arkliais ir visais daiktais. Kitoje vietovėje šventajam Jonui pašvęstą dieną (pagal senąjį kalendorių) žaibas panašiai padegė tokio pat bedievio žmogaus visą gyvenimą ir jį drauge su šešiais raguočiais pavertė pelenais. Rytojaus dieną pati, paskatinta didžiulio nuostolio, atbėgo atlikti išpažinties ir šventosios atgailos, o jis pats liko ankstesnėje bedievystėje. [...]

## [104] **1610** CV A (ARSI, Lith. 38-I, f. 48r).

[...] Mulier etiam solita incantationibus et divinationibus victum quaerere, facta cum magna paenitudine totius vitae confessione, libro etiam incantationum sacerdoti tradito, pie moritur, eius infans filia honestae matroni [*sic*] tradita. [...]

*

[...] Moteris, papratusi duoną pelnyti užkerėjimais ir ateities spėjimais, su dideliu gailesiu atlikusi viso gyvenimo išpažintį ir kerėjimų knygą atidavusi kunigui, maldingai mirė, o jos mažametė duktė perduota garbingai moteriškei. [...]

## [105] **1610** MSam A (ARSI, Lith. 38-I, f. 59r; 59v)

[...] Ab incubo daemone anno integro sollicitata rusticana femina cum pertinaciter consensum denegasset, demum unguibus corpori eius ita grave impressum a daemone vulnus, ut ad sacerdotem nostrum cum merito remedium quaesitura acurrerit. Itaque totius vitae flagitiis sacra confessione expiatis,

sufficienter edocta et qua arte vel dolos impuri daemoni evitare, vel machinas possit avertere. [...]

Plurimi a fidei regula peregrinantes melioribus imbuti praeceptis, reiectis vanarum superstitionum tenebris, vanorumque deorum simulachris, luce divinitus immissa ad christianam se applicarunt religionem. Ludibria enim artium et opera manuum suarum adorantes, ante hi *Percunum*, quem Tonitru volunt; *Andeiuium* illi Neptunum supplicabant Deum undarum; alii *Ziemepati*, id est Deum terrae; plerique *Pagirni*, Cererrae diceres, denique *Jautenri*[?][a] frugibus horreisque custodiendis mancipatum deum coluerunt; plurimi plurimis aliis fictis ad libitum Diis antiquam gentilitatem redolentibus cultum tribuebant divinum. Incantatrices aliquot carmina sua magica artesque maleficas abiurantes, animo simul peccatorum maculis eluerunt. Una caeteris insignior et toto illo tractu divinatrix celeberrima, utpote ad quam undiqne populus cum diversis morborum generibus aliisque gravioribus casibus tanquam ad numen praesentissimum vel potius daemonem familiarissimum confugiebat; in concione publice dolos illos et praestigias quibus oculos hominum infascinaverat authore sacerdote nostro, detexit, damnavit, eiuravit. [...]

[a] *correctum fortasse ex* Jautetiri

(cf. *Annuae litterae Societatis Jesu anni 1610 ad Patres et Fratres eiusdem Societatis*, Dilingae, apud Viduam Ioannis Mayer, s. a., p. 450: Reperti alicubi qui ludibriis artium operibusque manuum suarum Neptuno, Cereri, frugum custodibus, aliisque id genus monstris supplicabant.)

*

[...] Kai ištisus metus inkubo demono varginta kaimietė moteris atkakliai atsisakinėjo duoti sutikimą [bendradarbiauti], demonas nagais jos kūne padarė tokią gilią žaizdą, kad ieškodama pagalbos ne veltui atskubėjo pas mūsiškį kunigą. Taigi šventąja išpažintimi nusivaliusi viso gyvenimo niekšybes, buvo pakankamai pamokyta, kaip galėtų ir išvengti netyro demono klastų, ir apsiginti nuo jo suktybių. [...]

Daugelis nutolusiųjų nuo tikėjimo taisyklės buvo išmokyti geresnių įsakymų, nusimetę tuščių prietarų tamsybes ir tuščių dievų atvaizdus, įsileidę dievišką šviesą priskyrė save krikščionių tikėjimui. Mat garbindami meno apgaules ir savo rankų darbo kūrinius[1] vieni – Perkūną laiko Griaustiniu, kiti maldavo Andeivį – Neptūną, vandenų dievą, dar kiti – Žemėpatį, tai yra žemės dievą; daugelis gerbė Pagirnius, sakytum, Cererą, ir pagaliau Jautenrį[2], grūdų ir jaujų[3] saugojimui atsidavusį dievą; daugybė daugybei kitų, kaip patiko išgalvotų, dievų, primenančių senovės pagonybę, teikė dievišką garbinimą. Kelios užkalbėtojos, išsižadėjusios savo magiškų keresių ir raganavimo menų,

tuo apvalė sielą nuo nuodėmių teršalų. Viena, žymesnė už kitas ir visoje toje apylinkėje garsiausia ateities spėjikė, pas kurią tarsi pas artimiausią dievybę ar veikiau labiausiai pažįstamą demoną iš visur plūdo liaudis, [varginama] įvairių rūšių ligų ir kitų rimtesnių atvejų, mūsiškiam kunigui paveikus, pamokslo metu viešai atskleidė tuos vylius ir monus, kuriais apžavėdavo žmonių akis, juos pasmerkė ir jų išsižadėjo.

[1] *Ludibria enim artium et opera manuum suarum adorantes* – trafaretinis patristinis stabmeldybės apibūdinimas (cf. Tert. *De patientia* 2; 3; plačiau Waszink-van Winden, p. 141).
[2] Dievavardis *Jautenri* originale taisytas lyg iš *Jautetiri*. Tai liudija, kad jau metinio laiško surašytojas negalėjo įskaityti pradinėje ataskaitoje buvusio žodžio. Gerai įskaitomą šaknį *Jau-* galbūt galima sieti su 'jauja' (plg. dievavardžius *Gabjaujis*, *Jaugabis* ir jų variantus). *-tir* gal galima sieti su blogai perskaitytu neaiškios javų dievybės Dirvolira (Nr. 86) vardo antruoju sandu (*-lir* → *-tir* arba atvirkščiai).
[3] *Horreum* čia verčiama ne „klėtis", bet „jauja" atsižvelgiant į numanomą kontekstą (žr. išn. 2).

[106] **1610** CNes A (ARSI, Lith. 38-I, f. 54r; 54v-55r).

[...] Paganorum mapalia haud segniter christianae pietatis officiis exculta [...] Sagarum carmina et praestigiatoriae mali daemonis artes a rusticanis praesertim depulsae, et in virem illarum pia amuleta suffecta vel consuetudinem DEI et Divorum opem implorandi in negotiis difficilioribus condocefacti. Eiusmodi satanica volumina igni tradita, et complures erroneis opinionibus fluctuantes in veritate antiqua stabiliti. [...]

*

[...] Kaimiečių lūšnos anaiptol ne vangiai papuoštos krikščioniško maldingumo priedermėmis. [...] Raganų kerėsiai ir piktojo demono suktybių monai daugiausia nuvyti nuo kaimiečių, o vietoj jų duoti šventieji amuletai arba [jie] išmokyti įpročio sunkesniuose reikaluose šauktis Dievo ir šventųjų pagalbos. Atitinkamos rūšies šėtoniški veikalai atiduoti ugniai, ir daugybė svyruojančių klaidingose nuomonėse sutvirtinti senovinėje tiesoje. [...]

[107] **1611** CNes A (ARSI, Lith. 38-I, f. 69r; cf. *Annuae litterae Societatis Iesu anni 1611 ad Patres et Fratres eiusdem Societatis*, Dilingae, s. a., p. 663–664 [*AL*]).

[...] Solemne erat apud agrestes quosdam symposia statis temporibus celebrare, sed vana et superstitionum plenissima. Servabant in obscuriore cellae frumentariae angulo ollam humo plenam ternisque[a] in triangulum vallatam asserculis. Ad hanc tempore praestituto convenire rusticana decantare carmina, hilarius

sese ad potandum incitare, ollam denique ipsam pane et cerevisia impletam tantum non ut Numen geniculando venerari. Hoc obsequii genere *Dugnos* ipsos[b] ([c-]talem superstitiosae ollae nomenclaturam indidere[-c]) plurimum devinciri posse stolide putabant, ipsorum tutela sarta tecta fore omnia. Sed[d] his nefandis paganorum deliriis acriter pro concione actum et gravi superstitiosa isthaec rusticitas oratione reprehensa: unde[e] Nostrorum suasu quattuor supra viginti variis in locis ollae huiusmodi crematae[f].

Porro illud super[g] abolendo hac nefario ritu[h] ad memoriam evenit insigne. In rustica casa, quae prima se huic expiationi obtulit, mulier quaedam in Nostrorum conspectu omni repente exuta sensu horrendo ad terram casu affligitur, ore hianti, oculis immobiliter defixis. Subito preces a sacerdote nostro et circumstantibus ad Deum fusae. Interea illa humireptans dentibus frendere, manibus obturare aures, visum avertere, quaquaversum tremebundum iactare corpus (argumento erat molestisimas illi accidere preces) non longe post miserabili exitu [i-]impurum spiritum exhalavit[-i]. Fatebantur domestici et vicini [k-]superstitiosae ollae singulariter illam[-k] fuisse addictam: et quamvis sacerdotem confessionis gratia adire constitutisset, aperire [l-]tamen superstitionem suam[-l] noluisse. [...]

[*AL*, p. 664] [...] Plurimas alibi circa humanda corpora sive gentis rusticanae et poporum simplicitas, sive verius malorum geniorum ludicatoriae artes invexerant vanissimas observationes tum somniorum expositiones. Sed quidquid hac in re superstitionem, quidquid errorem oleret, abolitum facile inter rusticanum vulgus admodum tractabile. [...]

[a]ternisque : tribusque *AL* [b]ipsos *om AL* [c-c]talem ... indidere : ita ollarum id genus appelant *AL* [d]Sed : De *AL* [e]unde : adeoque *AL* [f]crematae : eversae *AL* [g]super : in *AL* [h]nefario ritu : superstitione *AL* [i-i]impurum spiritum exhalavit : animam exhalavit infelicem *AL* [k-k]superstitiosae ollae singulariter illam : Dugnis illis singulariter ipsam *AL* [l-l]tamen superstitionem suam : eidem suum hoc vulnus *AL*

*

[...] Kaimiečiai nustatytu metu keldavo tuščias ir prietarų pilnas puotas. Tamsesniajame kamaros kampe laikydavo žemės pilną puodą trimis pagaliukais aptvertame trikampyje. Buvo pratę rinktis prie jo nustatytu metu, dainuoti kaimietiškas dainas, linksmai raginti vieni kitus gerti, galiausiai patį puodą, pripildytą duonos ir alaus, garbstyti beveik kaip dievybę – priklaupinėdami. Jie paikai manė, kad tokia pagarba *Dugnai* (tokį vardą suteikė šiems prietariškiems puodams) gali būti palenkti, ir kad jų globos dėka visa bus apsaugota. Per pamokslą griežtai pasmerkti šie neleistini pagonių kliedesiai ir rūsčia kalba tas prietaringas prasčiokiškumas supeiktas; mūsiškiams įtikinėjant, įvairiose vietose sudeginti dvidešimt keturi tokie puodai.

Naikinant šią nelemtą apeigą vėliau nutiko nepaprastas ir atmintinas dalykas. Kaimiečių troboje, kuri pirmoji pasivedė šiam apvalymui, mūsiškių akivaizdoje viena moteris staiga visai be nuovokos siaubingai parpuolė ant žemės praverta burna ir sustingusiu žvilgsniu. Mūsiškis kunigas ir šalia stovėjusieji iš karto pradėjo melstis Dievui. Tuo metu ji, raitydamasi ant žemės, griežė dantimis, rankomis dengė ausis, nugręžinėjo žvilgsnį, o virpantis kūnas blaškėsi į visas puses (tai buvo įrodymas, kad maldos ją labai slėgė) – netrukus apgailėtinai nusigalavusi, ji iškvėpė netyrąją dvasią. Namiškiai ir kaimynai atskleidė, kad ji buvo ypačiai prisirišusi prie prietariškųjų puodų, ir nors buvo nusprendusi nueiti pas kunigą išpažinties, nenorėjusi jam atskleisti šio savo prietaro. [...]

[*AL* pridurta] [...] Kitur arba kaimo liaudies ir popų naivumas, arba veikiau piktųjų genijų klaidinimai paskleidė tuščiausių apeigų ir sapnų aiškinimų laidojant kūnus. Bet visa, kas tik šiuo atveju atsidavė arba prietaru, arba klaida, labai sukalbamoje kaimiečių liaudyje buvo lengvai panaikinta. [...]

[108] **1611** MCro A (ARSI, Lith. 38-I, f. 72v; cf. *Annuae litterae Societatis Iesu anni 1611 ad Patres et Fratres eiusdem Societatis*, Dilingae, s. a., p. 683-685).

Iam a Crozensibus Patribus confessione prima expiati trecenti quinquaginta tres; consueta 4603[a]. Diuinaculi[b] duo, cum futurorum sese praescios iactarent, atque ex alea quadam de ligno fabrefacta prosperos aut adversos aestuantis fortunae eventus coniectarent, praestigiis his ut supersederent moniti, errores, quibus multos infatuabant, revocarunt. Sacerdote autem nostro pro suggestu in hoc vitii genus acrius invecto, alter horum in magna populi frequentia sub concionem proclamat publice, vitia illa, de quibus castigarentur, nulla inter ipsos reperiri amplius. [...]

Neque in Catholicis tantum emendandis revocandisque haereticis opera posita, sed in Paganis etiam, quorum hic magna adhuc copia, ad veritatis lucem traducendis. Et vero multi idololatricorum portentorum artifices vi veritatis subacti manus Deo vero dederunt. Varios hi Deastros antiquae gentilitatis monstra redolentes colebant; *Żemopati*, terrestrem diceres, Plutonem, si te ad antiquos referas; *Andeiuj* Neptunum, *Bieaukurj* frugum custodem, *Pagirni* Cererem, *Vßpelenj* lares Vestamque, aliosque similes. Sunt qui lucos incaeduos et nemora Numinis instar venerantur, nefasque ducunt, virgultum vel minimum illic infringere. Quin si quid damni in pecoribus, frumento, sanitate corporis aliaque quapiam referant, poenas violati nemoris pendere sese existimant; eos autem, qui manus incidendae silvae extenderint, nervorum contractione puniendos certo certius sibi persuadent. Alii interim viri feminaeque, maiorum

amicorumque manibus nefarie parentabant, et quotannis saepius, praecipuis maxime solemnitatibus Paschatis, Nativitatis Domini, Sanctorum etiam omnium dapes ipsis instaurabant. Nunc errorem dedocti in alia omnia morem eum convertunt, Missae sacrificium offerri curant, eleemosynas pauperibus elargiunt, alia pietatis opera praestant. Multi coloni plane barbari iugo haereticorum iniquo pressi nec templa adire, nec de divinis rebus quidquam audire hactenus poterant; certiores tandem facti, ubi Sacerdotes nostri versarentur, magno numero, itinere incommodissimo a quinque bene longis milliaribus confessione sacra crimina eluturi accurrerunt, suppliciterque, quae ad salutem animarum necessaria essent, ut edocerentur, petierunt.

[a] Plures consueta *AL* [b] Divini *AL*

*

Kražių tėvai pirma išpažintimi apvalė tris šimtus penkiasdešimt tris; įprastine – 4603. Du pranašautojai, kurie gyrėsi iš anksto žiną ateities įvykius, iš medinių kauliukų spėjo palankius ar priešiškus permainingos dalios įvykius, paraginti atsakyti šių apgavysčių, paklydimus, kuriais daugelį suvedžiodavo, atšaukė. O kai mūsiškis kunigas iš sakyklos šios rūšies ydą griežčiau pasmerkė, vienas iš jų per pamokslą, daugeliui žmonių susirinkus, viešai paskelbė, šitų ydų, dėl kurių barė, niekada tarp jų neberasiant. [...]

Darbuotasi ne tik katalikus pataisyti, eretikus atgauti, bet ir pagonis, kurių čia dar didelė gausybė, patraukti į tiesos šviesą. Išties, daugelis stabmeldiškų pramanų kūrėjų, tiesos galiai pajugti, tikrajam Dievui pasidavė. Jie garbino įvairius dievenius, primenančius senovės pagonybės pramanus. Žemėpatį, sakytum, žemės [dievą] Plutoną, jei lygintum su senaisiais; Andėją – Neptūną, Beaukurį – javų sergėtoją, Pagirnį – Cererą, Užpelenę – larus ir Vestą, ir kitus panašius. Yra tokių, kurie garbina vietoj Dievybės neliestas girias ir giraites, tardami, kad net ir mažiausią šakelę nulaužus ištiksianti nelaimė. Jei kokia žala ištinka gyvulius, javus, kūno sveikatą ar ką nors tos rūšies, laiko tai bausmėmis už giraitės pažeidimą. Jie be dvejonės įsitikinę, jog tie, kurie pakels ranką medžius kirsti, bus nubausti gyslų sutraukimu. Tuo tarpu kiti vyrai ir moterys protėvių ir draugų vėlėms nelemtai aukojo ir kasmet dažniau, ypač per Velykų, Viešpaties gimimo, Visų Šventųjų iškilmes kėlė jiems vaišes. Dabar, nuo paklydimų atgrasyti, tą paprotį pakeitė visai kitais dalykais, rūpinasi, kad būtų paaukotos Mišios, varguoliams duoda išmaldą, daro kitus maldingus darbus. Daugelis valstiečių visai barbariški, nedoro eretikų jungo spaudžiami, iki šiol negalėjo nei į šventoves ateiti, nei pasiklausyti apie dieviškuosius dalykus; galiausiai, susižinoję, kur lankosi mūsų kunigai, gausiais būriais, sukorę labai

vargingą kelią – kone po penkias mylias, atkeliavo, idant šventąja išpažintimi nuplautų kaltes, ir nužemintai meldė, kad būtų pamokyti to, kas būtina sielų išganymui.

[109] **1611** CRig Annales (Kleijntjenss II, p. 140-141).

P. Minister [Andreas Wolveran]. A Januario usque ad Augustum inclucive. [...] Quaedam ab usu divinatorium et maleficiorum per poenitentiam liberata est. Usa enim fuerit divinatore et divinatrice ad cognoscendum, quisnam furtum fecisset, item ad cognoscendum, num debitum a debitore esset receptura. Divinandi modus fuit inspicere cantarum continentem cerevisiam et projicere certo modo cultrum. Pro maleficiis vero, ut in posterum mediis ab Ecclesia ordinatis uteretur, facile inducta fuit. [...]

P. Joannes [Stribingius]. A Nativitate Domini usque ad primum Martii. [...] Quaedam inducta ad hoc, ut superstitiones quasdam, quibus a decem annis usa circa pecora hominesque, relinqueret, quod libens facturam promisit. [...]

*

T. Ministras [Andriejus Volveranas]. Nuo sausio iki rugpjūčio imtinai. [...] Atgailos dėka viena išlaisvinta nuo naudojimosi spėjikais ir raganiais. Mat buvo pasinaudojusi spėjiku ir spėjike, kad sužinotų, kas padarė vagystę, taip pat, kad sužinotų, ar atgaus skolą iš skolininko. Ateities buvo spėjama žvelgiant į alaus bokalą ir tam tikru būdu metant peilį. O dėl raganavimų, tai buvo lengvai įtikinta ateityje naudotis Bažnyčios nustatytomis priemonėmis. [...]

T. Jonas [Stribingijus]. Nuo Viešpaties Gimimo iki kovo pirmosios. [...] Viena įtikinta pamesti kažkius prietarus, kuriais dešimt metų naudojosi galvijų ir žmonių atžvilgiu; pažadėjo tai mielai padarysianti. [...]

[110*] **1611–1620** Dionysius Fabricius, *Livonicae historiae compendiosa series* → BRMŠ III, p. 569-574.

[111] **1612** CNes A (*Annuae Litterae Societatis Iesu 1612, ad Patres et Fratres eiusdem Societatis*, Lugduni: apud Claudium Cayne, 1618, p. 514-515).

[...] Mulieri, dominico ipso die cannabim in agro impune vellenti, manus repente diriguit et exaruit, cui plagae inflictae causam agnoscenti, detestantique, Dei clementia in pristinum statum dextera rediit. Haud adeo mitem se praebuit Deus in messores similis culpae reos, quorum aliquot catervas, variis locis, eodem tempore, una cum demessis segetibus, immisso fulmine, ita concrevit, vix ut vestigium exstaret. [...]

*

[...] Moteriai, per patį sekmadienį lauke nebaudžiamai raunančiai kanapes, staiga pastiro ir sudžiūvo ranka; kai ji suvokė patirtos bausmės priežastį ir atsižadėjo [darbo sekmadienį], Dievo gailestingumu dešinioji grįžo į pirmykštę būklę. Tačiau Dievas visai nepasirodė švelnus pjovėjams, panašaus nusižengimo kaltininkams, – kelias jų kaimenes įvairiose vietose tuo pačiu metu, drauge su nukirstais javais, smogęs žaibu, taip sumaišė, kad vos teliko pėdsakas. [...]

[112] **1612** MCro A (*Annuae Litterae Societatis Iesu 1612, ad Patres et Fratres eiusdem Societatis*, Lugduni: apud Claudium Cayne, 1618, p. 521).

[...] Virgo quaedam multos annos calumniam passa, cum evincere innocentiae non posset, et eam persequeretur aliquando calumniantium unus, fugienti obvius fit apertus puteus, in quem desperationis plena se demittit. Fluitabat in aqua et tantum non mergebatur, cum suae innocentiae testem Deum appellat, et pollentis manus opem in ea ruina flagitat. Oraverat misera, cum ecce occulta vi sustulente exstitit ex puteo incolumis. [...]

*

[...] Viena mergina daugel metų kentėjo nuo šmeižto. Kadangi nekaltumo įrodyti nepajėgė, o kartą ją persekiojo vienas iš šmeižikų, bėgdama pasiekia atvirą šulinį, į kurį apimta nevilties įšoka. Plūduriavo vandenyje ir tol neskendo, kol šaukėsi Dievo savo nekaltumo liudytoju ir maldavo galingos rankos pagalbos tokioje pražūtyje. Vargšė pasimeldė, ir štai – nematomai jėgai palaikant iškopė iš šulinio sveika. [...]

[113] **1612 I 3** *Visitatio ecclesiae parochialis in Rietavas / Rietavo parapinės bažnyčios vizitacija* (ŽVV 1611-1651, p. 16).

[...] Persuadebit etiam in concione, immo praecipiet, ut mortuos suos sepeliant in cemeterio, non in campis, ob quam vel maxime causam consecrantur cemeteria, ut corpora fidelium requiescet in locis consecratis. Illud tamen cavendum erit, ne ab illis pro sepultura multum exigatur, ob quam causam illi subterfugiendo suis mortuis sepeliunt in campis. Idem in aliis sacramentis administrandis servari debet, ne aliquid exigatur, sed quod sponte oblatum fuderit, accipiatur loco elemosynae. [...]

*

[...] Taip pat per pamokslą [parapijos kunigai] įtikinės, ir dargi lieps, kad savo mirusiuosius laidotų [šventoriaus] kapinėse, o ne laukuose; kapinės pirmiausia tam ir konsekruojamos, kad tikinčiųjų kūnai ilsėtųsi pašventintose vietose.

Tačiau reikia vengti iš jų brangiai prašyti už laidojimą, nes dėl to jie paslapčiomis savo mirusiuosius laidoja laukuose. To paties reikia laikytis teikiant kitus sakramentus, kad nebūtų ko nors reikalaujama, bet tai, ką laisva valia paaukos, būtų priimama kaip auka. [...]

Tiek šiame, tiek daugelyje kitų bažnyčių vizitacijų protokolų pabrėžiama, kad valstiečiai nenoriai laidojasi kapinėse prie bažnyčios ne tik dėl įpročio laidotis senosiose laukų kapinėse, bet ir dėl laidojimo išlaidų.

[114] **1613** CNes A (*Litterae Societatis Iesu annorum duorum, 1613 et 1614, ad Patres et Fratres eiusdem Societatis*, Lugduni: apud Claudium Cayne, 1619, p. 445).

[...] Veneficiorum usu, inter agrestes homines longe familiarissimo, gravi religione iniecta, prohibiti plus ducenteni homines, atque in his veneficii docendi magister ipse, exercendique auctor, quem in genua nixum apud Sacerdotem, Confessionis gratia, Erebo ablegatus interpellator inde abduxit [...].

*

[...] Įkvėpus rimtą religingumą, daugiau nei du šimtai žmonių sudrausti nesinaudoti kerėjimais, kurie tarp kaimiečių žmonių buvo labai paplitę. Tarp jų – ir pats kerėjimo mokytojas ir jo atlikėjas; jį, klūpantį pas kunigą, kad atliktų išpažintį, iš čia išsivedė Tamsybių pasiųstas trukdytojas.

[115] **1613** CRig *Annales* (Kleijntjenss II, p. 153, 155, 157-159).

P. Erthmanus [Tolgsdorff]. [...]A Decembri 1612 usque ad finem Januarii 1613. [...] Venefici ad ignem deducti cum bona contritione et consolatione. [...]

[Annales:] Duae personae per certa verba et absurda plurimis annis superstitionibus diabolicis deditae circa pecora hominesque sanandos, inductae ad relinquendas huiusmodi infascinationes per veram poenitentiam. [...]

Vocatus etiam aestate praeterita unus ex nostris Lemselium propter captivos veneficos, qui, ut fortiter in ignem coniecti mortem subirent promeritam, bene animati cum digna contritione et plena confessione ad ignem deducti sunt. Primas illorum accusatus, quod per veneficia quendam sustulisset, qui iam 14 dierum spatio sepultus fuisset, ast ille artificiose se semper excusans ita, ut, dimittere eum vellet magnificus dominus Joannes Farensbachus, si fideiussores daret, ast cum nullum producere potuit, ipsemet dominus Farensbachus fidem pro illo interposuit, quod se denuo esset sisturus. Ille crebrius revertitur innocentem se asserens et in clarius testimonium aiebat se ariolum consuluisse

super se, qui testabatur illum veneficum non esse. Praefatus dominus rem suspectam habens mandat praefatum mortuum exhumari ac veneficum hunc ter circum cadaver mortui (quod totum iam erat horridum vermibus scatens) circumduci, tum, ut manum eidem imponat, iubet, quod ubi fecit, illico sanguis recens ex naribus ac ore exhumati profluxit. Quo facto territus miser fassus est se mortis huius causam extitisse et, ne quaestionibus subiiceretur, sponte mala quae artibus diabolicis patraverat circa enecatos homines et pecora ac agros, frumenta atque infantes etc., fassus est. Prodiditque 17 alios (iner quos erant duo collegii subditi) complices suos, quorum duo cum illo simul, alii alibi, subditi nostri in praedio igne consumpti sunt. Quinque illorum in tormentis et extra eadem, tum etiam specifice coram nostro sacerdote absoluta confessione fassi sunt. Primum, quod anno 1612 venefici conventum suum celebraverint cum principe suo Rigae in summo quondam cathedrali templo archiepiscopali, nunc haeretica labe infectum, ipsa nocte Nativitatis Domini lutheranorum. Illorum barathri principem vestitum fuisse habitu Germanico holosericeo nigro ac sedisse non procul ab altari quondam summo in cathedra eminenti novem capitibus distinctis insignem ac in quovis capite gestasse pileum holosericeum nigrum ora singula crassa et lata. Famulos una cum pueris circiter 20 singulos holosericeo nigro Germanico more vestitos circum cathedram circumstetisse. Postquam vero singuli animas, quas interfecerant tam hominum, quam animalium, ac singula damna, quae frumentis et hominibus, etc. intulerant, principi obtulissent, tum illos alloquens in haec verba dixerat Lotavice: Filii mei, filii mei, non est bonum, quod hoc anno non praestiteritis tantum, quantum debebatis, etc. Astans ad ipsam cathedram illius quaedam vetula reliquorum veneficorum magistra et princeps hoc pro caeteris respondit: Clementisssime domine, tempus iam est famis et belli, non possumus iam tantum facere, sicut quondam, etc. Tum ille: Eya, ait, filii mei, bono animo estote, pergite solummodo semper aliquid facere, hoc anno, sequenti, tertio etc. His finitis cibum eodem in templo potumque dedit, panem (inquiebant) tam albam, sicut spuma maris, ex quo quantumcunque comedebamus, nil saturitatis afferebat. Omnis generis vini, medonis, cerevisiae, etc. (scyphis argenteis) pocula dabantur. Tandem cuiuscunque generis harmoniae, organi et psalterii resonabant (excepta cochlea Lotavica 5 chordis gaudens, quam Dei cochleam simplices vocant, haec sola abfuit), ad quorum resonantiam choreas ducebant exultantes, donec fere gallicinium instabat. Tum enim subito omnes vias suas domum redibant. Lemselium Riga distat 12 miliaribus, dicebant autem, quod spatio unius horae venerint Lemselio Rigam et inde iterum una hora Lemselium, quodvis miliare sicuti passus sive eundo, sive redeundo, via ubique erat

suavissima et plana, nullae silvae, montes nulli, nec aquae ullae. At postquam revertebamur iterum domum, ominia membra et ossa velut concussa gravissima erant. Unus illorum subditus collegii asserebat se noctu Nativitatis ad illum conventum tardius venisse ianuamque templi iam clausam reperisse. Cumque foras pulsans ianitor tardius aperiret, ille interim per simam ianuae interspiciens vidensque monstrum illud 9 capitum in cathedra territus cruce se signavit. Tum derepente diabolorum unus egrediens, alapam illi infringens dixit: tu nebulo, quid tibi hic cum cruce? Ac sic ad epulas intromisit. Interrogatus primas horum, quidnam illis praemii det diabolus pro tanto illi obsequio praestito? Respondit: Nihil omnino. At sacerdos noster secundo et tertio quaerens, cum semper responderet: Nihil, addit: Forte in alio saeculo vobis aliquid pollicetur? Respondit: Verum est, ait, maiores nobis fore delicias in inferno, quam in caelo. Item tanto scelere obnoxius, tamen ter iam confessus communicaverat celans semper veneficii scelus. Interrogatus a sacerdote nostro, quomodo ausus fuerit ad tam tremendum mysterium accedere peccato hoc reticito, aiebat: Si ego hoc non fecissem, multo graviora facinora perpetrassem. Ast quia semper recordabar Communionis sacrae ac crebrius invocabam nomen Jesu, idipisum me deterruit a pluribus patrandis. Interrogatus, quare hoc scelus celaverit: Quia princeps noster, respondit, affirmavit me non diu victurum, si hoc sacerdoti manifestavero. Ubi hoc quoque observatum: cum socius huius in templo Lemselensi obligatis oculis populo a longo spectante confiteri inciperet ac in principio horridum quoddam scelus (praeter veneficium) manifestaret, apparebat coram sacerdote bupho quidam venenatus circa veneficum in terra repens, qui paulo post ita evanuit, ut populus diceret se non potuisse animadvertere, quonam devenerit. Sic cum postero die in praedio Schirstenmuischa tertius post tormenta confessus communicasset, illico serpens ad fores domus repebat huc inde se volvens admirantibus hominibus et asserentibus se plurimis annis in eo praedio serpentem non vidisse. Quia tamen supplicio affecti sunt, biduo ante festum sancti Joannis Baptistae affirmabant veneficos iam denuo nocte sancti Joannis conventuros Rigae in templo praefato: Nos quidem, aiebant, iam adesse non poterimus, quod captivi tenemur, caeteri tamen certo aderunt. Quaesitum, unde hoc sciverint: Bene, inquit unus, bene, videbitis, quantam pruinam habebitis statim post festum sancti Joannis. Quod verum vidimus, nam fere octiduo mane quotidie pruina tenerioribus frumentis (uti panico) multum damni intulit. Quaesiverant in tormentis, num etiam in ecclesia sancti Jacobi (quae est Societatis) fuissent, aiebant: Non, quia ibi res Sacra habetur. Ex quo apparet, quod cum haeretici sacrificium missae et sacram Eucharistiam et aquam benedictam una cum fide vera eiecerint, in eorum iam templis cathedram

suam collocasse daemoniorum principem ac cum suis in eisdem conventus suos celebrare et, cum catholici noctu Nativitatis Christi gratias agunt Christo in suis ecclesiis, illis autem tunc dormientibus aut insanientibus, tunc interea diabolum in templis illorum adorari a suis.

*

T. Ertmanas [Tolgsdorfas]. Nuo 1612 m. gruodžio iki 1613 m. sausio pabaigos. [...] Kerėtojai, deramai besigailintys ir paguosti, palydėti į laužą. [...]

[Analai.] [...] Du asmenys, daugybę metų atsidavę kerėjimui, tam tikrais beprasmiais žodžiais gydydami galvijus ir žmones, tikros atgailos dėka įtikinti pamesti tokius žavėjimus. [...]

Taipogi praėjusią vasarą vienas mūsiškių buvo iškviestas į Limbažius dėl pagautų kerėtojų; šie, tinkamai nuteikti, idant įmesti į ugnį tvirtai pasitiktų pelnytą mirtį, deramai sužadinę gailestį ir atlikę nuodugnią išpažintį, palydėti į ugnį. Jų vadovas, apkaltintas, kad kerėjimu numarino vieną [žmogų], prieš 14 dienų jau palaidotą. Tačiau jis visa laiką teisinosi taip sumaniai, kad prakilnusis ponas Jonas Farensbachas norėjo jį paleisti, jei tik pateiktų liudytojų. Tačiau kai nė vieno negalėjo pateikti, pats ponas Farensbachas laidavo už jį, kad iš naujo prisistatys į teismą. Tas dažnai grįžta, tikindamas esąs nekaltas, ir, pateikdamas aiškesnį liudijimą, sakėsi pasitaręs su burtininku, kuris liudijo jį nesant kerėtoją. Minėtasis ponas, pajutęs, kad reikalas įtartinas, pareikalauja minėtą mirusįjį iškasti ir tą kerėtoją triskart apvesti aplink mirusiojo lavoną (kuris visas jau atrodė siaubingai, knibždantis kirminais); tada liepia [kaltinamajam] uždėti ant jo [lavono] ranką. Tai padarius, kaipmat iš iškastojo nosies ir burnos pasipylė šviežias kraujas. Šio įvykio išgąsdintas vargšas prisipažino, kad jis buvo šiojo mirties kaltininkas ir, kad nebūtų pavestas tardymui, laisva valia išpažino blogybes, kurias velniškais monais padarė naikindamas žmones ir galvijus bei laukus, javus irgi kūdikius ir t. t. Išdavė 17 kitų (tarp jų buvo du kolegijos valdiniai) savo bendrininkų; iš jų du kartu su juo, kiti kitur, o mūsų valdiniai dvare buvo sudeginti. Penki iš jų prisipažino kankinami arba ne kankinimų metu, taip pat atlikdami išpažintį mūsiškiam kunigui.

Pirmiausia – kad 1612 metais kerėtojai surengė savo sueigą su savo valdovu Rygoje, kitados svarbiausioje arkivyskupo katedros bažnyčioje, dabar užterštoje eretikų klaida, pačią liuteronų Kristaus Gimimo naktį. Jų požemio karalystės kunigaikštis buvo apsirengęs vokišku juodo šilko apdaru ir sėdėjo netoli nuo kitados didžiojo altoriaus, aukštame soste; jis išsiskyrė devyniomis atskiromis galvomis, ir ant kiekvienos galvos turėjo juodo šilko kepurę, o visos burnos buvo riebios ir plačios. Aplinkui sostą stovėjo apie 20 tarnų su bernaičiais; visi jie buvo apsivilkę vokiškos mados juodo šilko [drabužiais]. Po to,

kai kiekvienas valdovui paaukojo savo užmuštų žmonių ar gyvulių sielas ir visus nuostolius, kuriuos buvo padarė javams ar žmonėms, [šis], kreipdamasis į juos, prabilo latviškai šiais žodžiais: „Mano vaikai, mano vaikai, negerai, kad šiemet nepateikėte tiek, kiek turėjote", ir t. t. Prie pat jo sosto stovinti viena senutė, kitų kerėtojų vadovė ir mokytoja, atsiliepė už kitus: „Maloniausiasis viešpatie, dabar bado ir karo laikas, jau nebegalime padaryti tiek, kiek kitados", ir t. t. Tada anas: „Ei, sako, mano vaikai, būkite gerai nusiteikę, tik tęskite, ką nors darydami nuolatos – šiemet, kitais, trečiais metais", ir t. t. Baigęs kalbėti, toje pat šventovėje davė valgyti ir gerti – duoną, sakė, tokią baltą, kaip jūros puta: kiek jos valgėme, negalėjome pasisotinti. Buvo patiekiami (sidabrinėse taurėse) visokių rūšių gėrimai – vynas, midus, alus ir kt. Galiausiai skambėjo visokių rūšių vargonėliai [?], vargonai ir styginiai instrumentai (išskyrus penkiastyges latviškas kankles, kurias prastuoliai vadina Dievo kanklėmis, tik jų nebuvo); jiems skambant bemaž iki gaidgystės džiūgaudami vedė ratelius. Tada nedelsdami visi savais keliais grįžo namo. Limbažiai nuo Rygos yra už 12 mylių, tačiau sakė, kad iš Limbažių į Rygą nuvyko per vieną valandą ir iš ten vėl per valandą į Limbažius sugrįžo, tarsi myliniu žingsniu ten nuvykstant, ir atgal; kelias visur buvo ko maloniausias ir lygus, jokių miškų, kalnų jokių, nei jokių vandenų. „Bet vėl grįžę namo visus sąnarius ir kaulus jautėme esant labai sunkius, tarsi sumuštus".

Vienas iš jų, kolegijos valdinys, tikino Kalėdų naktį į tą sambūrį pavėlavęs ir šventovės duris radęs jau uždarytas. Kai besibeldžiančiam lauke durininkas po kurio laiko atidarė, jis, tuo metu pažvelgęs per durų kulnelį ir išvydęs soste tą devyngalvę pabaisą, persigandęs persižegnojo. Tuoj pat vienas iš velnių išėjęs skėlė jam antausį, sakydamas: „Tu, nenaudėli, ko tau čia su kryžiumi?" Ir taip įsivedė į pokylį.

Šių [kerėtojų] vadovas, paklaustas, kokį atlygį jiems duoda velnias už jam teikiamą tarnystę, atsakė: „Visiškai nieko". Bet mūsiškis kunigas, klausdamas antrą ir trečią kartą, kai [tas] nuolatos atsakydavo: „Nieko", pridėjo: „Galbūt kitame pasaulyje jums ką nors žada?" [Tas] atsakė: „Iš tikrųjų, sako, mūsų laukia didesnės linksmybės pragare nei danguje". Susitepęs tokiu nusikaltimu, kad ir tris kartus atlikęs išpažintį, buvo priėmęs Komuniją, visa laiką nutylėdamas kerėjimo nusikaltimą. Mūsiškio kunigo paklaustas, kaip išdrįso prisiartinti prie tokio didingo slėpinio, nuslėpęs šią nuodėmę, atsakė: „Jei to nebūčiau atlikęs, būčiau padaręs dar didesnių piktadarybių. Tačiau kadangi nuolat prisimindavau šventąją Komuniją ir dažnai kartodavau Jėzaus vardą, tai mane atbaidė nuo dar daugiau [nusikaltimų]". Paklaustas, kodėl slėpė tą nusikaltimą, „Nes mūsų valdovas, atsakė, tikino mane, kad neilgai gyvensiu, jei tai atskleisiu kunigui".

Tuomet pastebėtas ir toks [dalykas]. Kai jo bendras Limbažių šventovėje užrištomis akimis, žmonėms stebint iš tolo, pradėjo atlikinėti išpažintį ir iš pradžių išpažino vieną pasibaisėtiną (šalia kerėjimo) nusikaltimą, priešais kunigą atsirado nuodinga rupūžė, ropojanti ant žemės šalia kerėtojo; netrukus ji taip prapuolė, kad žmonės sakėsi nespėję pastebėti, kur ši nulindo. Ir kai kitą dieną Skirstenmuižos dvare trečias [kerėtojas], po kankinimų atlikęs išpažintį priėmė Komuniją, tuoj pat prie namų durų išropojo gyvatė, besiranganti šen ir ten, žmonėms stebintis ir sakant, kad daugybę metų tame dvare nesą matę gyvatės.

Tačiau kadangi mirties bausmė buvo įvykdyta likus dviems dienoms iki šventojo Jono Krikštytojo šventės, tvirtino, kad kerėtojai šventojo Jono naktį vėl susirinks Rygoje į minėtą šventovę: „Mes gi – sakė, – jau negalėsime dalyvauti, nes esame kaliniai, tačiau kiti būtinai susirinks". Paklausta, iš kur tai žino: „Gerai – tarė vienas, – gerai, pamatysite, kokią krušą turėsite tuojau pat po šventojo Jono šventės." Ir matėme, kad tai tiesa, nes beveik aštuonias dienas kasdien ryte kruša gležnesniems javams (pvz., soroms) padarė daug nuostolio.

Kankinant klausiami, ar yra buvę ir šventojo Jokūbo bažnyčioje (ji priklauso Draugijai), sakė: „Ne, nes ten yra šventas daiktas". Iš to matyti, kad, kadangi eretikai drauge su tikruoju tikėjimu išmetė Mišių auką ir šventąją Eucharistiją bei šventą vandenį, jų šventovėse savo sostą jau įkurdino demonų kunigaikštis. Jis su saviškiais jose rengia savo sueigas, ir, kai katalikai Kristaus Gimimo naktį dėkoja Kristui savo bažnyčiose, aniems [eretikams] tuo metu miegant arba šėlstant, jų šventovėse saviškiai garbina velnią.

[116] **1613–1614** MCro A (*Litterae Societatis Iesu annorum duorum, 1613 et 1614, ad Patres et Fratres eiusdem Societatis*, Lugduni: apud Claudium Cayne, 1619, p. 460).

[...] Infamis Idololatriae alte adhuc impressa vestigia in agresti et ignorantissima Christiani ritus multitudine locis aliquot abolevimus, demirante primum rudi plebe receptum pridem suis in pagis Sacrorum morem a nobis tantopere condemnari, ac deinde, cum errorem dedocta esset, sanioris disciplinae ritum sibi nobisque vehementer gratulante. Fuit ubi maiore vi fugatis agrestibus Sacrificulis, sacrilegiis inquinatissima esset ara funditus convellenda, prohibendis anniversariis cruentarum pecudum victimis, quibus se numerosae Deorum decuriae barbara plebs litare crederet, ubi laniati viventis agni lacera membra concremasset. [...]

*

[...] Keliose vietose išnaikinome negarbingos stabmeldystės pėdsakus, iki šiol giliai įspaustus daugybėje kaimiečių, visai nieko neišmanančių apie

krikščioniškas apeigas. Iš pradžių nemokyta liaudis stebėjosi, kad mes taip smerkiame jų kaimuose anksčiau priimtą aukojimo paprotį, o vėliau, pamokyta apie klaidą, labai džiaugėsi sveiko mokymo apeigomis. Būta, jog su didesne jėga, nuvijus kaimietiškus žiniuonius, reikėjo nuo pamatų sugriauti šventvagystėmis labiausiai suterštą aukurą ir uždrausti kasmetines kruvinas galvijų aukas, kuriomis barbariška liaudis tikėjo aukojanti gausiam dievų būriui, kai degindavo paskirus gyvo suplėšyto ėriuko kūno narius. [...]

[117] **1614** CV A (*Litterae Societatis Iesu annorum duorum, 1613 et 1614, ad Patres et Fratres eiusdem Societatis*, Lugduni: apud Claudium Cayne, 1619, p. 339-440).

[...] Ex agresti turba, Christianae legis ignorantissima revocati non pauci ab Idololatriae ritibus, quos stolida superstitio, rei familiaris tutandae augendaeque cupiditas veneficorumque fraus rudibus animis, ab Christiana disciplina destitutis, induxerat. [...]

*

[...] Nemaža [žmonių] iš kaimietiškos, krikščioniškojo įstatymo visiškai neišmanančios minios atitraukta nuo stabmeldiškų apeigų, kurias neišlavintoms sieloms, nustojusioms krikščioniškos disciplinos, įpiršo kvailas prietaringumas, troškimas apsaugoti ir gausinti namų ūkį ir kerėtojų apgavystė. [...]

[118] **1615** RSmo A (ARSI, Lith. 38-I, f. 387r-387v).

[...] Discesserat scilicet hostes ab aperta vi oppugnandi castri [Smolecense], raro interim nocendi artificio, malum civitati infundit. Enim ultro veneficas agrestium more feminarum iam venalia ferentium: iam civilibus obsequiis quasi cogeret egestas, ultro accedentium subornavit: quae munitionem ingressae, puteos, cellaria, vasa quotidianis usibus assignata, veneno sensim inficerent: certumque civibus interitum, absque armis pararent. Faciles patuerunt portae venientibus, utpote iis, a quibus quemadmodum ferrum, ita vis nocendi abesse videbatur. <*lacuna ca. 2 verba*> pessimo manu admoverant, quiddam illarum Domini sui a quo miti... <*lacuna*> tractabatur commode, miserta, rem prout erat, eidem aperit: non unum domum v<...>no sollicitatam indicat: quod ad immanis societatem facti pertineant, recenset. Carcer primum nocentes animas afflixit, paulo post infames flammae. Sed hilares rogum ascenderunt eo quod aeternitatis incendium cum brevi supplicio paenitentia commutavisset. [...]

*

Priešas atsisakė [mėginimo] užimti [Smolensko] pilį atvira jėga ir tuo tarpu į miestą įnešė blogį retai pasitaikančiu naikinimo menu. Mat kerėtojas dargi perrengė kaimietėmis moterimis, nešančiomis parduoti prekes, arba skurdui verčiant vykstančiomis tarnauti į miestą, kad jos, patekusios už sienų, tuoj pat užnuodytų šulinius, rūsius, kasdienio naudojimo indus ir be ginklų parengtų tikrą miestiečių pražūtį. Atvykstančioms vartai lengvai atsivėrė – kaip toms, kurios, atrodo, neturėjo nei ginklo, nei naikinimo galios. [......................] Tas, kurios naikino sielas, pirmiausia prislėgė kalėjimas, o netrukus – negarbingos liepsnos. Bet į laužą žengė džiugios – mat atgaila amžinybės gaisrą buvo pakeitusi trumpai trunkančia kančia.

Originalas labai defektuotas ir sunkiai išskaitomas.

[119] **1615 06 29** *Ex annalibus monasterii in Laurušavas / Iš Laurušavo vienuolyno metraščio* (*Archiwum klasztoru Ławryszowskiego przepisane roku 1791*, VUB RS, F 4-A 2015, p. 174-176, Nr. 63).

Protestacya urzędnika klastoru Ławryszowskiego imieniem JX. Rudzkiego metropolity, czyniona o poczarownie bydła przez poddanych Niehniewyckich roku 1615.

Wypis z knih grodzkich zamku hospodarskoho wojewodztwa Nowhorodzkoho, leta od Narozenia Syna Bożego tysacza szestsot petnadcatoho, meseca Junia 29 dnia.

Na uradie grodzkom w zamku hospodarskom Nowhorodzkom peredomnoju Janem Kier<..........> Podwojewodym Nowhorodzkim [...], uradnik w Boze Welebnoho Jeho Miłosty Otca Josifa Welamina Rudzkoho, Archiepiskopa Mitropołyta Kijewskoho, Halickoho i wseja Rusy, monastyra Ławryszowskiego, w zemli Nowhorodzkey leżaczoho, Pan Klymunt Pileckyi opowedal i obłeżlywe żałował o tom, iż dey w niebytnosty Jeho Miłosty Otca Mitropołyta Pana mojeho w tym kraju (?). Poddanaja Jasne Welmożnoho Kniażaty z Neswiżu na Ołyce w imieniu Jeho Kneżaczoje miłosty Nehnewyckom, w sele Choroszіy, w zemli Nowhorodzkiej leżaczono, domom meszkajuczaja na imia Neluba Zdanczoaia Kowalewiczowaja, w sprawach złych czarodieyskich podeyrzenie i złuju sławu od mnohih ludej majuczy, a do monastyra Ławryszowskiego do chałupy doczky swoje [...] błyżko pry samom Dworcy Ławryszowskom meszkajuczoje, rożnymi czasy czastokrot prychodieczy i pod Dworec Jeho Miłosty Pana mojeho Ławryszowsky w kotorom korowy doynye z teliaty i roznye bydła Jeho

Miłosty Otca Mitropolity Pana mojeho, i dwe korowe moje w urade i w dozore mojem buduczyie sut, czary i nejakyie uskotia podnosieczy do Obor podkidała i Stalki czarowała. Z kotorych czarow jeje, korowy ustawiczne nad zwyczay rykajuczy i meży soboju byiuczy ze dwe korowe doynyie szkodliwe sie pokołoli i pozdychali, a teliat mołodych dwanadijatoro, owec starych szestero dywnymi mukami chorejuczy pozdychało, a menowitie w sem roku tysiecza szest sot pieddesiatom mieseca Junia, dwadcatoho dnia, w Subotu u weczor taja Neluba Zdanowaja Kowalewyczewaja pryszedszy pod worota dworca monastyra Ławryszowskoho, korow i teliat monastyrskich dwornych hołosom po kylkakrot wołała, korowy i telata poczarowała, i mołoko od korow Jeho Miłosty Pana mojeho dwadcaty, a od dwuch korow mojch odnieła. Za kotorym bytiem i za czaramy jeje zarazom tohoż dnia na Subotu u weczor, korowy s pola pryszedszy mołoka ne dały, chworety poczały, i czerez całuju nocz aż do dnia, i potom rożnymi dniami i noczami, okrutne i straszływe ryczały. Rykuniu, pastuchow, storożew biły i pristupyt do sebe ne dały, a jesty szto prawe gwałtom mołoka od nych rykunia wydoiła, i toje mołoko było na poły s krowiu. Za kotorym poczrowaniem jeje bydła, teliat i korow i za otniatiem mołoka u korow, wradnik toho monastyra Ławryszowskoho pan Klymunt Pilecki od toje Neluby Zdanowoje Kowalewyczewoje menujuczy wełykiy żał, krywdu, i szkodu, i chatieczy o tyje czary z neju prawne czynit, proszył, aby toje opowedanie Jeho do knih grodzkich Nowhorodzkich zapisano było, szto jest zapisano. A po zapisaniu i zaś wypis z knyh pod pezcatiu mojeiu wradzcuju i podpisom ruki mojej pysarzkoje, w Bozie wełebnomu Jeho Mylosty Otcu Mytropołytu Kijewskomu iest wydan. Pysan w Nowahorodku.

*

Laurušavo vienuolyno pareigūno protestacija JM Metropolito Kun. Rutskio vardu dėl galvijų užkerėjimo, atlikto Niehnevo valdinių 1615 m.

Išrašas iš valdovo Naugarduko vaivadijos pilies miesto knygų, nuo Dievo Sūnaus Gimimo tūkstantis šeši šimtai penkioliktaisiais, birželio mėn. 29 dieną.

Miesto taryboje valdovo Naugarduko pilyje, mano, Jono Kir..... Naugarduko pavavaivadžio, akivaizdoje, [...] Garbiojo Dieve Jo Malonybės Juozapo Benjamino Rutskio, Kijevo, Haličo ir visos Rusijos Arkivyskupo Metropolito [ir] Naugarduko žemėje esančio Laurušavo vienuolyno pareigūnas ponas Klimuntas Pileckis, papasakojo ir kaltinamai skundėsi, jog „šiame krašte nesant mano ponui jo Malonybei Tėvui Metropolitui, Šviesiausiojo kunigaikščio Nesvyžiuje ir Olykoje valdinė Jo Kunigaikštiškosios Malonės dvare Niehneve, Chorošų kaime, esančiame Naugarduko žemėje, gyvenanti Neliuba Zdančė Kovalevičienė, daugelio žmonių įtariama blogais kerėjimo darbais ir turinti tarp jų blogą vardą,

įvairiu metu dažnai ateidavo prie Laurušavo vienuolyno, į savo dukters [...], gyvenančios prie paties Laurušavo dvaro, trobelę. [Atėjusi] prie Jo Malonybės mano Pono Laurušavo dvaro, kuriame laikomos Jo Malonybės Tėvo Metropolito, mano Pono melžiamosios karvės su veršiukais ir įvairūs galvijai, taip pat dvi mano karvės, esančios mano priežiūroje, kerus ir kai kuriuos prie gyvulių atnešusi mėtė į aptvarus ir kerėjo tvartus. Dėl jos kerų karvės daugiau negu įprastai maurojo ir tarpusavyje kovojo, kad dvi karvės taip smarkiai susibadė, kad padvėsė, o jaunų veršiukų dvylika, senų avių šešios, susirgusios keistomis kančiomis išgaišo, būtent šiais tūkstantis šeši šimtai penkioliktais, birželio dvidešimtą dieną šeštadienio vakarą toji Neliuba Zdanovė Kovalevičienė atėjusi prie Laurušavo vienuolyno dvaro vartų, vienuolyno karves ir veršiukus kelis kartus šaukė balsu, karves ir veršiukus užkerėjo, ir atėmė pieną iš dvidešimties Jo Malonybės mano Pono ir dviejų mano karvių. Jai atėjus ir užkerėjus kaipmat tos pačios dienos, šeštadienio, vakarą iš lauko grįžusios karvės nedavė pieno, ėmė sirgti, ir per visą naktį iki dienos, o paskui įvairiomis dienomis ir naktimis, niauriai ir baisiai maurojo. Rykūnę, piemenis ir sargus puldinėjo ir prie savęs jų neprisileisdavo, o jei vos ne per jėgą rykūnė pieno kiek išmelžė, tai tas pienas buvo perpus su krauju.“ [...] Ponas Klimuntas Pileckis [...] prašė, kad tas jo pasakojimas būtų įrašytas į Naugarduko miesto knygas, kas ir padaryta [...].

**[120]** 1615 CRig Annales (Kleijntjenss II, p. 167).

[...] [in Ubner, prope Lemselium] Plurimi etiam infirmi variis morbis vexati aut maleficorum hominum veneficiis graviter affecti tam infantes, quam provecti, quin et pecora, per Ecclesiae exorcismos et orationes, agni etiam Dei aut salis thurisve benedicti applicatione miraculose sanati sunt et a daemonum praestigiis subito liberati. Piscatoribus quoque in mari piscantibus retia et naves benedicta, cum id serio peterent. Multum enim tam Lotavi, quam Esthones fiduciae ponunt in creaturis benedictis, idque a maioribus suis a tempore conversionis ab ethnicismo haereditate acquisiverunt idcirco, quod in usu harum rerum opem divinam singularem semper experiantur. [...]

*

[...] [Umurga, prie Limbažių] Taipogi daugybė ligonių, kuriuos kankino įvairios ligos, arba piktavalių žmonių kerėjimais rimtai paveikti tiek kūdikiai, tiek suaugusieji, net ir galvijai, Bažnyčios egzorcizmais ir maldomis, taip pat Dievo avinėlio arba pašventintos druskos ar smilkalų pridėjimu buvo stebuklingai pagydyti ir tuoj pat išlaisvinti nuo demonų apgaulės. Taip pat pašventinti ir jūroje žuvaujančių žvejų tinklai ir laivės, kadangi to nuoširdžiai prašė. Tiek

latviai, tiek estai[1] labai kliaujasi pašventintais tvariniais, ir tai įgijo kaip paveldą iš savo protėvių nuo atsivertimo iš pagonybės [laikų], mat naudodamiesi šiais daiktais nuolatos patiria ypatingą dievišką globą. [...]

[1] „Estais" čia vadinami lyviai. Lyviai, kalbantys finougrų grupės kalba, XVI a. pab. pamažu pradėti maišyti su estais, labiau identifikuojamais, nes jau turėjusiais besiformuojančią rašto kalbą (Vunk, p. 44-46).

[121] **1616** Ioannis Argenti, e Societate Iesu Visitatoris Provinciarum Poloniae et Lithuaniae, *Liber de Statu eiusdem Societatis in iisdem Provinciis* / Jono Argento, Jėzaus Draugijos Lenkijos ir Lietuvos provincijų vizitatoriaus, *Knyga apie tos draugijos padėtį tose pat provincijose* (Argenti, 1616, p. 21-22; 23-24; 25-26; 28-29; 32).

LIVONIA

[...] Illud autem mirifice labores nostros condit, et ad eos fortiter, avideque vorandos animos addit, quia sicuti in Christianorum imperio nullam gentem (de rusticana loquar, ex cuius cultura praecipuus ibi salutis colligitur fructus) magis servilem Livonica vidi, sic nulla eadem ad iugum Christianae legis ferendum faciliorem conspexi. Livones enim non solum totis diebus, sed etiam noctibus integris suis dominis labores impendunt. Quo fit, ut saepe illam unam, vel alteram horam, quae necessarie quieti danda esset, (si animae saluti consultum velint) ipsa nocte intempesta, Deo et sacerdoti accommodare debeant. [...] Attenti concionem audiunt, libenter orationi incumbunt, diligenter ad confessionem se parant, reverenter Eucharistiam sumunt, res pias, quales sunt sacrae imagines, agni cerei, rosaria et similia (maxime si indulgentiis sint affecta) plurimi faciunt; pane, aqua, sale benedicto religiose utuntur, quae sacerdoti ad eos venienti, studiose benedicenda offerunt. [...]

[...] Vident enim [...] ipsam plebem Vendensem [...] supplicationes piasque peregrinationes ad celebriora templa suscipi [...] omnes in ipso templorum ingressu summa veneratione, et gestiente laetitia non solum in genua, sed in faciem prosterni, sacrum solum venerari, amplecti, osculari, vota pie persolvere [...] et nocte tota, partim in templis ad Deum preces profundere, partim in caemeteriis dispositas cruces genibus obire.

LITHUANIA[a]

[...] inter se hac ratione partiti sunt, ut diebus dominicis eorum aliqui vicos, et plateas, alii suburbia, reliqui vicinos civitati pagos circumirent, ubique doctrinam Christianam docerent, pietatem plantarent, paschalesque reliquias

colligerent, id est, quia tempus paschale erat, illud in primis curarent, ut quicunque Ecclesiasticum annuae confessionis et communionis neglexissent damnum refarcirent et quaprimum Ecclesiae praeceptum adimplerent. [...] Qui vero vicinos et in conspectu civitatis collocatos pagos visitarunt, res uti magis insuetas, sic et magis miserandas invenerunt.[b] Eorum duo dum congregatos pueros Christianae religionis elementa docent, [c-]involucrum telae rusticanae[-c] e collo unius pendere advertunt, aliquid igitur superstitionis subesse suspicati, puerum, quid ibi inclusum habeat, interrogant. Respondet ille, se suum Deum ibi habere, a matre accepisse, matris imperio illum gestare. Nostri telas evolvunt, et duo serpentium capita recisa reperiunt. Quae cum abstulissent, puer clamare, suum Deum repetere, et quod mirabile miserabileque fuit, gravissima febri aestuare coepit. Nostri illum solantur, et dato agno cereo, Sanctorumque reliquiis adhibitis, morbo medicinam faciunt, serpentum autem capita ad me ferunt. [...]

[a] *totum capitulum abest in Argenti 1615* [b] *in margine Argenti 1620:* Idololatria barbarica in Lituania indigenarum. [c-c] sacculum rudem *Argenti 1620*

BRUSSIA [!]

E Lithuania ad extremos Russiae (quam albam vocant) fines gradum faciamus. [...] Frequens est circa Orszam nobilitas Polona, quae cum Polonam fidem colat (hoc enim nomine ad gloriam gentis religionem Catholicam apellant) facile intelligitur, quam merito in tante Sacerdotum penuria, S.R.M.V. probantibus bonis, Orszae Collegium Societatis erexerit, tanquam firmum in illis ultimis finibus fidei propugnaculum [...]. Quoties in Lithuania, Livonia, Russia, Samogitia incidimus in senes centum fere annos natos, qui licet Catholici essent, nunquam tamen peccata sua Catholicorum more expiarent? Quoties extrema aetate confectos vidimus, qui sanctissimum Christi corpus non sumebant, quia hunc dominorum, non pauperum cibum esse existimabant? Quoties caeremonias superstitiosae gentilitatis a pluribus servari advertimus?[a] Quoties et superstitiosa ab ipsa gentilitate in haec usque tempora derivata convivia celebrari; et gallos, aliaque huiusmodi veluti Numina coli, et daemones, quos familiares vocant, hisce nationibus familiarissimos esse inaudivimus? Sed haec sufficiant ad declarandum, quam decens esset, ut illi qui pauperum subditorum sudore, ne dicam sanguine, vivunt, et magni atque opulenti sunt, potius de multiplicandis religiosis, qui hos miseros erudirent, et ad ultimum aeternae gloriae finem dirigerent, quam ut de illis ipsis religiosis[b] vexandis, vel opprimendis cogitarent. [...]

[a] Quoties et alia, et serpentum recenter recisa capita collo appensa gestari, et tanquam Deum coli, nostris oculis conspeximus. *Ins. Argenti 1615* [b] *abest Argenti 1615*

SAMOGITIA

Ad Aquilonem redeo, et Samogitiam considero; quae est populum, [a-]Livonico similem[-a], naturam facilem, et ad pietatem propensam habeat, pastoribusque vigilantibus gaudeat, tamen quia hi tanto gregi pascendo non sufficiunt, non exigua pars ovium extra ovile aberrat, quarum aliae haeresum lue laborant, aliae nondum a gentilitiae[b] superstitionis morbo perfecte sunt sanatae, quia neutrae hactenus salutiferae legis Christianae pascua, erroribus impermixtae, repererunt. Haec quod plebem et rusticorum conditionem: nam quod nobilitatem, alius defectus maximus erat, quia nimirum ingenua iuventutis institutione destituebatur. Hinc superioribus annis Illustrissimi Praesules ad societatem laborum Societatem nostram advocarunt; et brevi eam in Divina gloria propaganda assiduitatem, in plebe erudienda solertiam, in abusibus tollendis dexteritatem adverterunt, ut simplificandi, perpetuumque conservandi fructus gratia, de Societate ibi fundanda cogitarent. [...]

[a-a] *abest Argenti 1615* [b] barbarico *Argenti 1620*

*

LIVONIJA

[...] Mūsų darbus stebuklingai paskanina ir prideda ūpo jais drąsiai ir godžiai skonėtis tai, kad, kaip krikščionių pasaulyje nemačiau labiau pavergtos tautos (kalbu apie kaimiečių [liaudį], iš kurios lavinimo ten renkamas ypatingas išganymo derlius) už livoniečius, taip neregėjau kitos, kuri būtų labiau linkusi nešti krikščionių įstatymo jungą. Mat livoniečiai ne vien ištisas dienas, bet ir kiauras naktis dirba savo ponams. Todėl dažnai atsitinka, kad vieną ar kelias valandas, kurias būtinai reikėtų skirti poilsiui, norėdami pasirūpinti sielos išganymu, turi skirti Dievui ir kunigui nesavalaikiu nakties metu. [...] Dėmesingai klauso pamokslo, mielai atsideda maldai, uoliai ruošiasi išpažinčiai, pagarbiai priima Eucharistiją, daugybė gamina maldingus daiktus (ypač jei jiems priskirti atlaidai), tokius kaip šventieji paveikslai, Dievo avinėliai, rožiniai ir kita, maldingai naudojasi pašventinta druska, vandeniu, duona; juos uoliai teikia pašventinti pas juos atvykusiam kunigui. [...]

[...] Mato mat [...], kaip ta Cėsių liaudis [...] imasi maldavimų ir maldingų kelionių į garsesnes šventoves, [...] [kaip] visi, įžengdami į šventoves, su didžiausia pagarba ir nesulaikydami džiaugsmo puola ne tik ant kelių, bet ir ant veido, pagarbina, apkabina, bučiuoja šventąją žemę, pamaldžiai tesi įžadus [...] ir kiaurą naktį tai siunčia maldas Dievui šventovėse, tai keliais eina aplink šventoriuose pastatytus kryžius.

LIETUVA

[...] [mūsiškiai] tarpusavyje pasidalijo taip, kad sekmadieniais vieni jų apeitų skersgatvius ir gatves, kiti – priemiesčius, likusieji – šalia miesto esančius kaimus ir ten mokytų krikščioniškojo mokslo, diegtų maldingumą, rinktų velykinius likučius, tai yra, kadangi buvo Velykų laikas, kad pirmiausiai pasirūpintų tuo, idant kiekvienas, apleidęs metinės išpažinties ir Komunijos pareigą, atlygintų žalą ir kuo greičiau įvykdytų Bažnyčios įsakymą. [...] O tie, kurie lankė kaimyninius ir šalia miesto esančius kaimus, aptiko kuo neįprastesnių, tuo labiau apgailėtinų dalykų. Dviems iš jų mokant surinktus vaikus krikščioniškojo tikėjimo pagrindų, pastebi ant vieno [vaiko] kaklo kabant naminio audinio maišelį ir, įtardami, kad čia gali glūdėti koks nors prietaras, berniuko klausia, kas ten įdėta. Tas atsako tenai turįs savo dievą, gautą iš motinos ir nešiojamą motinai liepus. Mūsiškiai išvynioja drobę ir randa dvi nukirstas gyvačių galvas. Kai jas atėmė, berniukas ėmė šaukti, prašyti grąžinti dievą ir, kas buvo stebėtina ir apgailėtina, labai smarkai karščiuoti. Mūsiškiai jį guodžia ir, davę vaškinį Avinėlį bei panaudoję šventųjų relikvijas, ligą išgydo, o gyvačių galvas atneša man. [...]

BALTARUSIJA

Iš Lietuvos ženkime į tolimiausius Rusijos (ją vadina Baltąja) pakraščius. [...] Prie Oršos gausiai esama lenkų bajorijos; kadangi ji laikosi lenkų tikėjimo (mat šiuo vardu tautos garbei vadina katalikų tikėjimą), lengva suprasti, kaip pelnytai, esant tokiam kunigų stygiui, Jūsų Šventoji Karališkoji Didenybė, paremdama valdomis, Oršoje įkūrė Draugijos kolegiją – tarsi tvirtą bastioną tuose tolimiausiuose pakraščiuose. [...] Kieksyk Lietuvoje, Livonijoje, Rusijoje, Žemaitijoje sutinkame kone šimtamečių senių, kurie, nors yra katalikai, tačiau niekada katalikų papročiu nėra nuvalę savo nuodėmių? Kieksyk regėjome visiškai susenusių, kurie nevalgydavo švenčiausiojo Kristaus Kūno, nes laikė šį esant ponų, o ne vargšų maistu? Kieksyk pastebėjome daugelį besilaikant prietaringos pagonybės ceremonijų? Kieksyk girdėjome, kad ir nuo pačios pagonybės kilusios prietaringos puotos keliamos iki pat mūsų laikų, ir gaidžiai bei kita šios rūšies garbinama kaip dievybės, ir demonai, kuriuos vadina šeimynykščiais, yra labai gerai pažįstami šiose tautose? Bet ir šių dalykų pakaktų norint paaiškinti, kaip būtų derama, jei tie, kurie gyvena iš vargšų valdinių prakaito, jei nepasakyčiau – kraujo, ir yra įtakingi bei turtingi, labiau galvotų, kaip pagausinti vienuolių, kurie šiuos vargšus išlavintų ir nukreiptų į galutinį amžinos šlovės tikslą, o ne kaip tuos pačius vienuolius varginti ir prispausti. [...]

ŽEMAITIJA
Grįžtu į šiaurę ir apžvelgiu Žemaitiją. Jos liaudis, panaši į livoniečius, yra iš prigimties draugiška ir linkusi į maldingumą, ir džiaugiasi budriais ganytojais, tačiau kadangi šių nepakanka tokiai kaimenei ganyti, nemenka dalis avių yra nuklydusi nuo avidės: vienos jų serga erezijos maru, kitos dar nėra galutinai pagydytos nuo pagoniško prietaringumo ligos, kadangi abejos, persmelktos klaidų, iki šiol nerado išganymą nešančio krikščioniško įstatymo ganyklų. Šitai – apie liaudį ir kaimiečių padėtį, o dėl kilmingųjų, buvo kitas didžiausias trūkumas, būtent, kadangi stokojo čiagimės jaunuomenės ugdymo. Todėl pastaraisiais metais Šviesiausieji Vyskupai mūsų Draugiją pakvietė į darbų draugiją ir veikiai pastebėjo tokį uolumą skleidžiant Dievo garbę, tokį sumanumą lavinant liaudį, tokį teisingumą šalinant piktnaudžiavimus, kad paprasčiau nuimtino ir amžinai išsaugotino derliaus vardan ėmė galvoti apie Draugijos įkurdinimą tenai. [...]

Jono Argento (*Giovanni Argenti*) knygos pirmas leidimas išėjo 1615 m. Čia skelbiamos ištraukos iš 1616 m. leidimo, BRMŠ III, p. 467/468 paskelbta ištrauka iš 1620 m. leidimo.

[122] **1616** CV A (ARSI, Lith. 38-I, f. 113r).

[...] In cuiusdam Dynastae pagis vetus gentis superstitio, qua annuatim rerum omnium decimas deae terrae (*zemine* patrio vocabulo nominant) offerunt, altius insederat, ea adveniente nostro evulsa radicitus, et omnium animis qui cultui huic ethnico vitam hactenus universam mancipaverant confessione perpurgatis, aeternum exulare iussa. Alibi sagarum impune grassabatur licentia, his arte daemonis homines et jumenta infestantibus, illis maleficium maleficio refundentibus. Repressa ergo et hic pestifera huius morbi contagio, et septem quidem sagae exomologesi facta nocendi damnarunt artes; reliqui omnes, ne ipsi quidem unquam confessione expiati atque eo maleficarum machinamentis opportuniores, salutari paenitentiae antidoto adversus eas daemonis vires communiti sunt. Ut vero inposterum etiam ea in sagis contra sagas fiducia posita omnis omnino aboleretur, provisum est abunde. Domus enim eorum exorcismis perpurgatae sunt, panis et sal in remedium infirmorum, herbae contra fulminum impetus, aqua denique adversus quaevis veneficarum maleficia benedicta. [...] Inter feminas eiusdem loci septuaginta erant gravissime ab incubis infestatae, unicum remedium confessio fuit [...].

*

[...] Vieno didiko kaimuose buvo giliau įsišaknijęs senas genties prietaras, kuriuo remdamiesi kasmet visų derliaus rūšių dešimtines aukoja žemės deivei (tėvų kalba vadinamai „Žemine“). Atvykus mūsiškiui, jis išrautas su šaknimis ir,

išpažintimi nuvalius visų sielas, kurios iki šiol visą gyvenimą buvo atidavusios šiam pagoniškam kultui, jam liepta keliauti į amžiną tremtį. Kitur nebaudžiamai siautėjo raganų savivaliavimas, vienoms demonišku menu puolant žmones ir kinkomus gyvulius, kitoms burtais atsakant į burtus. Taigi sustabdytas ir šio pragaištingo užkrato plitimas; septynios raganos, atlikusios išpažintį, prakeikė naikinimo menus; patys, nė karto neapsivalę išpažintimi ir juo labiau paveikiami burtininkių gudrybių, idant atsispirtų prieš šias demono jėgas, buvo sutvirtinti išganingos atgailos priešnuodžiu. Lig valiai pasirūpinta, kad ateityje būtų visiškai išnaikintas ir bet koks kliovimasis raganomis prieš raganas. Mat jų namai išvalyti egzorcizmais, pašventinta druska ligonių gydymui, žolynai – nuo žaibų smūgių, galiausiai – vanduo nuo visokių kerėtojų burtų. [...] Tarp tos pačios vietovės moterų septyniasdešimt dvi buvo labai rimtai persekiojamos inkubų; vienintelis vaistas buvo išpažintis. [...]

[123] **1616** CNes A (ARSI, Lith. 38-I, f. 118r).

[...] pagus a Lotavis originem ducens [...] Abrogatae superstitiones quibus solemne erat Patrum avorumque animas ad mensam collocatas bove integro mactato reficere; itemque gallum gallinaceum nigrum fractis cruribus et alis adeoque omnibus comminutis ossibus portare pro faelici segetum incremento. [...]

*

[...] kaimas, vedantis savo kilmę iš latvių [...] Panaikinti prietarai, pagal kuriuos buvo įprasta papjovus visą jautį maitinti prie stalo susodintas tėvų ir senelių vėles, taip pat prašant sėkmingo pasėlių augimo atnešti juodą gaidį, sulaužius blauzdas bei sparnus ir taip sutrupinus visus kaulus. [...]

[124] **1616** CCro A (ARSI, Lith. 38-I, f. 120v).

[...] Praeterea sublata quorundam superstitiosa religio. [...]

*

[...] Be to, panaikintas kai kurių prietaringas tikėjimas. [...]

[125] **1616** CRig Annales (Kleijntjenss II, p. 168).

P. [Georgius] Elger. A 1 Februarii usque ad 23 Maii. [...] A veneficiis per exorcismos liberati tres. [...]

*

T. [Jurgis] Elgeris. Nuo vasario 1 d. iki gegužės 23 d. [...] Nuo užkerėjimų trys išvaduoti egzorcizmais. [...]

[126] **1616** *Processus consistorialis super persona Eustachii Valavičius ad episcopatum promovendi / Iš Eustachijaus Valavičiaus skyrimo vyskupu informacinio proceso* (VUB RS, F. 267 – 777, p. 70).

[Testis ep. Plocens. Martinus Szyszkowski] [...] sunt autem in Lithuania diversarum sectarum haeretici, sunt plurimi, ne dicam infiniti schismatici, sunt plurimi haebrei, non modo ordinarii, qui sunt in Italia et aliis locis, sed etiam caramai, quos appellant veri hebrei haereticos, est deinde scithica fides; praeterea reperiuntur idololatrae in confinibus Moschoviae inter silvas, qui venerantur serpentes et alia huiusmodi. [...]

*

[Liudija Plocko vysk. Martynas Šiškovskis] [...] Lietuvoje esama įvairių sektų eretikų; yra daugybė, jei nesakyčiau, nesuskaičiuojama galybė schizmatikų; yra daugybė žydų, ne vien įprastų, sutinkamų Italijoje ir kitose vietose, tačiau ir karaimų, kuriuos tikri žydai vadina eretikais; galiausiai esama ir skitų tikybos; be to, Maskvijos paribiuose, tarp miškų, aptinkama ir stabmeldžių, kurie garbina gyvates ir kitus tokio pobūdžio dalykus. [...]

[127] **1617** RVen A (Kleijntjenss II, p. 291).

[...] Per orationes Ecclesiae atque exorcismos plurimi, qui maleficiis infecti fuerant, liberati sunt. Inter quos quidam festo Corporis Christi in Ubner adductus, qui funibus constrictus vix ab aliquot rusticis teneri potuit, super quem cum Eclesiae orationes ac consueti exorcismi contra maleficia dicta fuissent et agnus Dei eidem collo suspensus, paulo post ad se rediit ac mentis compos redditus confessus communicavit. Sic et etiam varii tam adulti, quam tenerioris aetatis per incantationes corrupti modo adiuti ac sanitati sunt restituti. [...]

*

[...] Bažnyčios maldomis ir egzorcizmais buvo išlaisvinta daugybė paveiktųjų raganavimais. Tarp jų vienas toks per Kristaus Kūno šventę[1] atvestas į Umurgą, jį, surištą virvėmis, vos galėjo nulaikyti keli kaimiečiai. Kai dėl jo buvo sukalbėtos Bažnyčios maldos ir įprasti egzorcizmai prieš burtus, ir tam pačiam ant kaklo pakabintas Dievo avinėlis, netrukus po to atgavo nuovoką ir, vėl tapęs sveiko proto, atliko išpažintį ir priėmė Komuniją. Tokiu būdu įvairiems [žmonėms] – tiek suaugusiems, tiek mažamečiams, nukentėjusiems nuo užkalbėjimų, dabar pagelbėta ir jiems grąžinta sveikata. [...]

[1] Kristaus Kūno šventė švenčiama ketvirtadienį po Trejybės sekmadienio (pirmas sekmadienis po Sekminių).

[128] **1617** CRig Annales (Kleijntjenss II, p. 172).

P. [Georgius] Elger. A 23 Maii. [...] Femina quaedam, qui per incantationes rationis usu privata digitos omnes dextrae manus sibi devoravit, per exorcismos pristinae sanitati restituita. [...]

*

T. [Jurgis] Elgeris. Nuo gegužės 23 d. [...] Vienai moteriai, kuri dėl užkalbėjimų buvo nustojusi proto ir surijusi visus savo dešinės rankos pirštus, egzorcizmų dėka grąžinta pirmykštė sveikata. [...]

[129] **1617** CV A (ARSI, Lith. 38-I, f. 389v).

[...] Castigavit infamis morbus peccantem, eo fructu: ut non ad misericordiam flagellantis Dei, verum ad incantationes vetularum recurreret. Delapsus tandem in manus chirurgi magicas artes callentis dum caesatur, audiit in familiari colloquio numerum et species omnium scelerum suorum, quae unquam, usquam a teneris perpetraverat. Haec autem Medicus corporis, daemone singula suggerente recensebat. Territus magno flagitiorum suorum agmine, exibat repente e strato, in quo decumberat: amentemque imitatus, volat per campos ad proximum nemus. Excipiunt hospitem spectra, Satyrorum qua vultu, qua moribus ingrata[a] tantumque terroris iniiciunt, ut perdendae vitae modum prae timore invenire non potuerit, quem in silvis quaeriturus, advolaverat. [b-]Quis hic arcanas circa hominum salutem, clementissimi Dei curas non stupeat? Ut primus furor hominem e toro deiecerat inque nemus pereundi causa compulsat: sic[-b] vestitus, sine comite, sine viatico viginti nostrates leucos Vilnam usque totus in lacrymis confecit solutisque in Domo Professa, quae animum stringebant, vinculis, neglectum perfectionis suae studium liber repetiit. [...]

Inter labores collegii Vilnensis invenio sacrificuli collabentem in pagis superstitionem clam erigentes, rursumque agrestibus animis falsorum Numinum cultum inferentes: magna Nostrorum contentione exturbati sunt. Mos fuerat illis, Autumnales ferias operiri: quibus iam intra horrea panem asservat campi: tam ad convivium paganam multitudinem e domibus agere, ut tam <....> quam superstitioni simul omnes indulgerent: [c-]discerentque facilius comparentem in publico insaniam, quam sparsi per tuguria, aut ingnorabant, aut olim visam, eicerent e memoria[-c]. Instructo vero convivio, prodibat panis rarae magnitudinis succollantibus sacrificulorum humeris: quem utpote grati animi munus, sublatus omnium clamor Telluri Deae dedicabat, quod fertilis illo anno fuisset. [...]

[a] *corr in* horrenda [b-b] *del, ins* ergo ita ut a lapso exierat; [c-c] *del*

*

[...] Negarbinga liga nubaudė nusidėjėlį taip, kad šis kreipėsi pagalbos ne į plakančio Dievo gailestingumą, o į senučių užkalbėjimus. Patekęs į magiškas gudrybes išmanančio chirurgo rankas, jam pjaunant, draugiškame pokalbyje išgirdo visų savo nusikaltimų, kuriuos kada nors, pradedant nuo vaikystės, yra padaręs, skaičių ir rūšis. Kūno gydytojas juos vardijo, kiekvieną pasakant demonui. Persigandęs dėl didžiulio savo niekšybių būrio, staiga pakilo iš patalo, kuriame gulėjo ir, apsimetęs bepročiu, pasileido bėgti per laukus į artimiausią giraitę. Svečią pasitinka nesvetingi vaiduokliai, tiek pagal išvaizdą, tiek pagal elgesį satyrai, ir taip jį išgąsdina, kad šis iš baimės negali rasti būdo, kaip pražudyti savo gyvybę – mat to buvo atlėkęs ieškoti į miškus. Kas čia nenusistebėtų žmonių išganymo paslaptimis ir švelniausio Dievo rūpesčiu? Taip apsirengęs, kaip tuomet, kai pirma ištikęs siaubas žmogų išvertė iš patalo ir nuvarė į giraitę, idant pražūtų, be palydovo, be kelionpinigių, visas paskendęs ašarose, sukorė dvidešimt mūsiškų mylių į Vilnių ir, profesų namuose išsilaisvinęs iš sielą saisčiusių pančių, laisvas susigrąžino paniekintą tobulumo siekį. [...]

Tarp Vilniaus kolegijos [nuveiktų] darbų[1] aptinku žiniuonius, kurie slapta statydino kaimuose pašlijusį prietaringumą ir žemdirbių sielose vėl žadino netikrų dievybių garbinimą; [jie] dideliam mūsiškių pasitenkinimui buvo išvaryti. Jie buvo įpratę švęsti rudenines šventes, kai klėtyse jau buvo laikoma laukų duona, ir iš namų į puotą suvaryti daugybę kaimiečių, idant visi kartu atsidėtų ir <...>, ir prietarams, taip pat idant geriau išmoktų viešumoje pasirodančios beprotybės, kurios, išsibarstę po trobas, arba nežinojo, arba, kitados matytą, buvo išmetę iš atminties. Paruošus vaišes, žiniuoniai ant savo pečių išnešdavo reto didumo duonos kepalą; jį, kaip dėkingos širdies dovaną, pakilęs visų šauksmas skirdavo deivei žemei už tai, kad šiais metais buvo derlinga. [...]

[1] Plg. taip pat Nr. 130. Šiek tiek besiskiriantys pasakojimai matyt remiasi vienu pirminiu šaltiniu.

[130] **1617** Lith A (ARSI, Lith. 38-II, f. 133v).

[...] Sublatae deinde in vico quodam superstitiosae caeremoniae rusticorum, quas autumnalibus feriis simul congregati soliti erant exercere. Inter convivandum enim, Terrae tamquam Deae, per quendam e suorum medio sacrificulus rarae magnitudinis panem et amputatos vivo gallo pedes offerebat. [...]

*

[...] Pagaliau viename kaime buvo išnaikintos prietaringos kaimiečių apeigos, kurias buvo įpratę atlikinėti susirinkę draugėn per rudenines šventes. Mat, bepuotaujant, žemei, kaip deivei, žiniuonis per vieną iš saviškių aukodavo reto dydžio duonos kepalą ir gyvam gaidžiui nupjautas kojas. [...]

[131] **1617** MWie A (ARSI, Lith. 38-II, f. 146v).

[...] [mores] dapes Manibus defunctorum superstitiosas apponendi sublatae sunt. [...]

*

[...] išnaikinti papročiai mirusių protėvių vėlėms kelti vaišes. [...]

[132] **1617** Lith A (ARSI, Lith. 38-I, f. 392r).

[...] Severe praeterea blasphemam barbariem vindicavit Deus Polociae, cum auditam unius nostri doctrinam rudis aeternae vitae in praesentia multorum exsibilaret: Maiores nostri nulla rerum penuria laborarunt, nunquam tamen Trinitatis vestrae mysterium, multo minus Orationem Dominicam calluerunt. [a-]Publici haec blasphemia scandali mater fuerat, in publico proinde paenam dedit[-a]. Vix enim dicta finierat, cum actus praeceps in plano, pedem [a-]demirantibus omnibus[-a] fregit. Magnam Verbo Dei hic casus conciliavit auctoritatem. [...]

[a-a] *ms del*

*

[...] Polocke Dievas griežtai nubaudė piktžodžiaujančią barbarybę, kuomet išgirdęs vieno iš mūsiškių mokymą [žmogus], neišmanąs apie amžinąjį gyvenimą, daugelio akivaizdoje pratrūko: „Mūsų protėviai nieko nestokojo, nors jie ir nežinojo jūsiškės Trejybės slėpinio, o juolab nemokėjo 'Tėve mūsų'". Toks piktžodžiavimas buvo viešo papiktinimo motina, todėl sulaukė bausmės viešumoje. Mat vos baigė kalbėti, stačia galva parpuolęs lygioje vietoje, visiems stebintis, susilaužė koją. Šis įvykis Dievo žodžiui suteikė didelį svorį. [...]

[133] **1618** CCros A (Rostowski, p. 270-271).

Crosis socii nuper collocati, iam rerum Samogiticarum non ita peregrini, in lucos deorum gentilium intimos et obscurissima superstitionum claustra sagaces mortalium venatores penetrarunt. Narrare hic, iam alibi dicta, supervacaneum sit, quibus quantis fraudibus circumventam mali daemonis miseram simplicis

gentis plebeculam adhuc tenuerint. Excussae hoc anno curiose omnes interioris hostis latebrae; deprehensa multis locis si mores, et religiones homine indignas, spectes, rusticorum feritas; exsectae Perkuno, Jovi illo Lituanico, devotae quercus; edita insignis deorum strages; exinde viri senesque ad professionem Religionis sincerae et Sacramentorum usum inducti. Census istorum capitum ad sesqui sex millia fuit.

*

Kražiuose neseniai įkurdinti Draugijos nariai, akyli mirtingųjų medžiotojai, jau ne tokie nepatyrę Žemaičių reikaluose, prasiskverbė į giliausius pagonių dievų giraites ir tamsiausias prietarų užkardas. Čia jau nėra reikalo pasakoti tai, kas pasakyta kitur – kieka ir kokių piktojo demono klastų iki šiol laikė apsupę vargšus paprastos liaudies žmonelius. Šiemet stropiai išnaikintos visos vidinio priešo landynės; daugelyje vietų atrastas kaimiečių laukiniškumas (jei žvelgsi į nederamą žmogui elgesį ir tikėjimą); iškirsti Perkūnui, tam lietuvių Jupiteriui, pašvęsti ąžuolai; atliktas ženklus dievų sunaikinimas; todėl vyrai ir seniai paskatinti išpažinti sveiką tikėjimą ir naudotis sakramentais. Jų galvų skaičius siekė devynis [?] tūkstančius.

[134] 1618 CRig Annales (Kleijntjenss II, p. 172).

P. [Georgius] Elger. A Quadragesima usque ad 3 Junii. [...] Personae sex ab incantationibus vexatae per ecclesiasticos exorcismos liberatae. [...]

P. [Hieronimus] Klant. A Quadragesima usque ad Pentecosten. [...] Quidam praeterea veneficus, cum Deo ita volente confessione indirecta veneficum esse nolens et incautus prodidisset posteaque advertens multis verbis ab hoc scelere se excusasset et lapsum se lingua suasisset, tandem post monitiones et instructiones id, quod erat, fassus est stipulataque multoties (id nempe loci huius compositio) manu se nunquam amplius venefica arte usurum promisit iureiurando. [...]

*

T [Jurgis] Elgeris. Nuo gavėnios iki birželio 3 d. [...] Bažnytiniais egzorcizmais išlaisvinti šeši asmenys, kuriuos vargino užkalbėjimai. [...]

T. [Jeronimas] Klantas. Nuo gavėnios iki Sekminių. [...] Be to, vienas kerėtojas, Dievui taip norint, netiesioginiu prisipažinimu, pats to nenorėdamas, neapdairiai išsidavė esąs kerėtojas. Po to tai pastebėjęs, daugeliu žodžių teisinosi dėl šio nusikaltimo ir tikino leptelėjęs netyčia, tačiau po paraginimų ir pamokymų pripažino tai, kas [iš tiesų] buvo, ir, daug kartų davęs ranką (mat tokia yra čionykštės vietovės tvarka), priesaika pažadėjo niekada daugiau nebesinaudosiąs kerėjimo menu. [...]

[135] **1618** RVen A (Kleijntjenss II, p. 292-293).

Excursiones etiam hoc anno crebrius factae ad loca Dunenburgk, Rositen, Russon et Lutcen, ad homines barbaros in densissimis silvis, paludibus, terminis Moschorum contiguis, manentibus, idololatriae, veneficiis et totis superstitionibus ethnicis deditos, qui, praeterquam quod baptizati sunt, de reliquo nil christiano nomine dignum habent. [...] Lapides quosdam certos colunt tamquam sacros. quos servant in culina, in horreis aut in granariis, quos lingua sua vocant *Atmeschenes Wête*[a], quasi loca proiectiva[b]; nephas est apud illos magnum talia loca prophanare vel ab aliquo alio illa tangi, praeterquam ab eo, qui a superiore habet facultatem; fundunt super lapides tales quorumvis animalium, quae mactant, sanguinem et quolibet cibo portiunculam ibidem reponunt. Ex sex locis in tractu Rositensi[c] per nostrum sacerdotem lapides huiusmodi sublati sunt habenturque passim apud plurimos, sed vix ab illis indagari possunt et tanto difficilius eradicari. Arbores quoque tamquam sacras in honore habent, quibus dona sua offerunt: masculi offerunt quercui gallum, feminae vero tiliae gallinam. Unum Deum quendam colunt, dictum *Cerroklis*, cui ex omnibus comestibilibus primum bolum et ex potabilibus primum haustum offerunt. Adeo pertinaces, ut hac vice nullus ad confessionem animarum applicare voluerit nullusque ad accipiendam matrimonii benedictionem Ecclesiae. [...] Quotidie in istis barbaris locis exhortationes habitae, ex quibus fructus paulatim expectandus eximius, qualis et hic subsequens: quidam una cum uxore annis sexaginta quercus cultores existentes, quotannis tanto deo offerentes ova duo, grossum unum ac omnis generis adipem, iam ad saniorem mentem reducti ambo, flexis genibus coram venerabili Sacramento promisere se prima recuperata valetudine arborem excissuros et igni tradituros, quod urgente sacerdote nostro statim fecissent, sed valetudine adversa, et quod familiae arbor ignota esset, differre coacti fuere. Inde progressi, domus cuiusdam materfamilias cernens nostrorum adventum duos ingentes rabidos emisit canes, qui vehementer (nisi socius suppetias tulisset) sacerdotem nostrum dilaniassent, ipsa tamen patientia nostrorum perspecta ad cor rediit culpamque flexis genibus deprecata quidem est, post tres tamen menses cum aliis duabus a Moschis miserrime trucidata est.

[a] Atmeschenes Wête : Atmeszenes Wiete *Rostowski* [b] quasi loca proiectiva : adiectorum scilicet loca, in quae ciborum analecta pro libamine coniectabant *Rostowski* [c] in tractu Rositensi ... sublati sunt : in primis Rositenum, Duneburgum, Russonum ... dissipati *Rostowski*

*

Ir šiais metais dažnai rengtos išvykos į Daugpilio, Rezeknės, Rušuonos ir Ludzos vietoves, pas barbariškus žmones, gyvenančius tarp tankiausių miškų, pelkių, Maskvijos paribiuose, atsidavusius stabmeldystei, kerėjimams ir

visokiems pagoniškiems prietarams; išskyrus tai, kad yra pakrikštyti, jie neturi nieko daugiau, kas būtų verta krikščionio vardo. [...] Kaip šventus garbina kažin kokius tam tikrus akmenis, kuriuos laiko virtuvėje, klėtyse arba aruoduose; juos savo kalba vadina *Atmeschenes Wête*, atseit, numetimo vietomis. Jiems didžiai nevalia tokių vietų išniekinti arba kam nors kitam jas liesti, išskyrus tą, kuris turi vyresniojo leidimą. Ant tokių akmenų pila visų savo aukojamų gyvulių kraują ir ten pat deda kiekvieno valgio dalelę. Rezeknės valsčiuje mūsiškis kunigas pašalino tokius akmenis šešiose vietose, tačiau daugelis juos visuotinai laiko, ir iš [tų žmonių] vargiai galima apie [akmenis] iškvosti ir juo sudėtingiau juos įmanoma išrauti. Taip pat kaip šventus gerbia medžius; jiems aukoja savo dovanas: vyrai ąžuolui aukoja gaidį, moterys liepai – vištą. Garbina vieną tokį dievą, vadinamą *Cerroklis*, kuriam iš visų valgių aukoja pirmąjį kąsnį, o iš gėrimų – pirmąjį gurkšnį. Yra tokie užsispyrę, kad šį kartą nė vienas nepanoro atlikti išpažinties ir nė vienas – bažnytinio santuokos palaiminimo. [...] Kasdien šiose barbariškose vietose sakyti paraginimai; iš jų pamažėl tikimasi labai gausių vaisių, tokių kaip šis: vienas šešiasdešimtmetis su žmona, ąžuolų garbintojai, tokiam dievui kasmet aukojantys du kiaušinius, vieną grašį ir visų rūšių taukų, abu sugrąžinti į sveiką protą, klūpėdami priešais Švenčiausiąjį Sakramentą prižadėjo vos tik atgavę sveikatą medį nukirsti ir sudeginti; raginant mūsiškiui kunigui tai padaryti nedelsiant, buvo priversti tai atidėti dėl prastos sveikatos ir dėl to, kad šeimyna nežinojo, kur tas medis yra. Iš ten išvykus, vienos šeimos motinos namiškiai, matydami mūsiškius atvykstant, paleido du didžiulius įsiutusius šunis; jie būtų smarkiai sudraskę mūsiškį kunigą, jei nebūtų pagelbėjęs socijus. Matant mūsiškių kantrybę, [šeimininkei] prabilo širdis ir [ji] klūpėdama atsiprašė už savo kaltę; deja, po trijų mėnesių su dar dviem [moterimis] buvo apgailėtinai nužudyta maskvėnų.

[136] **1618 II 18** *Cessio bonorum pro ecclesi parochiale in Tverai ab Elia Ilgovskis facta / Turto perleidimas parapinei Tverų bažnyčiai, atliktas Elijo Ilgovskio* (CM II, p. 70).

Widząc ia byc rzecz barzo potrzebną, a duszom luckim ktorzy poganstwem zacmieni prze odległosc nabozenstwa swiętego Rzymskiego zeby owdzie był kaplan ustawiczny a swięte sakramenta się administrowały, ustępuię tedy na przyszłego kapłana naprzod czterych mieszczan w miasteczku Twerskim [...].

*

Matydamas, kad žmonių sieloms, dėl šventųjų Romos pamaldų tolumo užtemdytoms pagonybės, labai reikalinga, idant ten būtų pastovus kunigas ir būtų

teikiami šventieji sakramentai, ateičiai perleidžiu bûsim̃am kunigui keturis miestelênus Tverų miestelyje [...][1].

[1]Plg. valdovo Zigmanto Vazos patvirtinimą, 1618 III 14: „Elijas Ilgovskis, Tverų tijūnas, matydamas, kad mūsų valdiniai [...] gyvena dideliuose paklydimuose su pavojumi amžinai pražudyti savo sielas [...]" („Eliasz Ilgowski, ciwun Twerski, widząc ze podanni naszy [...] w wielkich błędach z wiączną dusz swoich utratą zyją [...]", CM II, p. 76).

[137] **1619** Lith A (ARSI, Pol. 50, f. 48r-49v; excerptum ex *Quo anno, qua occasione, quo authore, Societas ingressa sit in Regnum Poloniae* f. 43r-50v).

[...] Ut autem res haec facilius credatur, exemplo sit, quod intra spatium istius anni 1619 in tribus missionibus ad tria varia loca haec Dei auxilio facta sunt. Unus locus erat viri Magnifici et Senatorii in quo persuasum vulgo habebant, vita functorum animas multum segetibus et pecoribus obesse, multum prodesse posse, proinde ad eas conciliandas mensas lautas aliquoties in anno extruebant, e quibus dapibus uti praecipua quaeque mortuis decerpta, cereusque mensae circumlatus, mensae accumbebant et epulabantur, sublatis mensis animae dimittebantur, multis prius et supplicibus verbis rogatae, ne cum in agris viriditas herbescens emerserit, frugemque spicae ordine structam fuderint, eam proterant atque conculcent, si quid eo in convivio defuisset secundum quietem moneant: quod veterator certam umbram mentitus saepe praestabat, moniti parsimoniam affatim compensabant, non compensatam enim caede pecorum animas vindicare putabant. Cautum est etiam, ne Gallo gallinaceo in horreo mactato telluri sacra facerent, neve lacertis divinos honores haberent, quod illis ad inducendam agris faecunditatem et arcendos a praesepibus lupos perquam solenne fuit, frequentes ad ea sacrificia cum uxoribus, servis, liberis confluebant et in oculis omnium nefaribus ritibus a sacrificulo peractis, de iis quae viperis mactabant et obtulerant, porca scilicet femina et placentis, humi recumbentes sine modo epulabantur, reliquias in horreum deferebant, easque certo in loco terrae mandabant. Hinc sicut apud Haebreos ex religiosa et laudabili observantia nefas fuit sacrosanctum nomen Jehova vulgo usurpare, ita apud eos his vocibus *Giwate, ragana, smyx per wałeną*, serpentem et veneficam cespites transire iubentibus uti enorme piaculum censebatur. [...]

Alter fuit districtus viri Senatorii, quo a nostris duo sacerdotes evocati agrum late incultum per operariorum incurias a vepribus et dumetis purgare sunt aggresi. Summa hic divini humanique iuris erat ignorantia, frequentes superstitiones, veteris impietatis reliquiae. Novem omnino Dij vel Daemones potius, quibus sacra facerent, numerati: *Karalus Dungaus*, *Żempats*, *Jsodas*,

*Nuosetas, Dimsipats, Galb Dewe, Diewogindiwe, Aukie*[a], *Dirwoksznis*. Regi ergo caeli mactabatur agnus. Conservatori seminum terrae mandatorum porca, Divitiarum Deo sacra fiebant porci, Sationum praesidi agnus vel capra, vel bos in campo vel ad fluvium magna paganorum frequentia deductus mactabatur, deinde per sacrificulum divisus, ab eisdem absumebatur. Sanitatis ac rerum suarum Vindici par gallorum gallinaceorum offerebant, quorum adhuc spirantium et vivorum in adustis pedibus situs et motus ab auguri sedulo observabatur; si quid non ad mentem sinistrive protenderet[b], vel auguri divinatio non succederet, iis gulae consecratis alii atque alii afferebantur, quorum inde carnibus in escam cedentibus, poculis sine modo decertabatur, sicque illi gurgites suos ritus, victimas, et sacra foedis heluationibus concludebant. Eodem ritu atque caeremonia Deo Tutelari gallum galinaceum viri, Dei matri feminae caedebant, Deam vero Augentem ad apum examina earumque labores promovendos caprae candidae vel albae gallinae hostia placabat. Jam Deabus horrea incolentibus porca femina hostia fuit, citra eam pompa solenni cum apparatu ad horrea transmittebatur: per eam pompam mulier pullo amiculo vestita Sacerdotio fungebatur agmenque ducebat, sequebantur feminae esculentis poculentisque instructae, coronas pisi caulibus et ciceris tecis grano vacuis contextas capitibus gestantes, atque cantilantes; ubi ad granaria ventum, Deas subter scalas (e quibus manipulos more gentis Soli exponunt) habitantes vocant, ut hilares sibique et rebus suis non inimicae, non perniciosae, sed benignae atque beneficae sint, precabantur. Inde ad haec epulas discedebant et sine modo se ingurgitabant. Atque hi sunt huius gentis ritus, victimae, hi (quos ex ordine iuxta vernaculam redidi latine) Dii. [...]

TERTIUS Locus erat oppidum Heroinae cuiusdam, in quo reperti non pauci ex huius oppidi incolis qui gallos alterum in horreis eius loci Deo, quatenus eos ab igne praeservet, alterum in campo Deo campi, eius benedictionem beneficientiamque in frugibus multiplicandis augendisque postulantes, mactabant et offerebant. Haec mares, feminae vero gallinas, alias ut bene fermentetur panis, alias ut bene colorentur praetexta. Tanta caecitas est huius gentis.

[a]Ankie? [b]praetenderet?

*

Kad šitas dalykas [prasta religijos padėtis] būtų labiau įtikimas, tebus pavyzdys tai, kas per 1619 metus Dievui padedant nuveikta trijose misijose į tris skirtingas vietoves. Viena vietovė priklausė didikui senatoriui. Joje liaudis buvo įsitikinusi mirusiųjų vėles galint daug pakenkti pasėliams ir gyvuliams, kaip ir daug padėti, todėl jų palankumui laimėti kelis kartus per metus padengdavo gausius stalus; visa geriausia iš šių valgių buvo duodama naudoti mirusiesiems, aplink

stalą apnešama žvakė, [tada] sėsdavo prie stalo ir puotaudavo, baigę vaišintis vėles paleisdavo, prieš tai daugeliu žodžių meldę, idant laukuose išdygusių želmenų ir kaip dera varpas subrandinusių javų nesuniokotų ir nesutryptų, o jei ko puotoje trūkę, ramiai įspėtų; Apgavikas, dažnai pakišdavo kokį apgaulingą šešėlį, o įspėti deramai atlygindavo savo taupumą, manydami, kad neatlyginus dvasios keršys žudydamos gyvulius. Jie taip pat buvo paraginti žemei neaukoti klėtyje nugalabyto gaidžio ir ropliams neteikti dieviškos pagarbos; mat norėdami paskatinti laukų derlingumą ir nuo tvartų atitolinti vilkus, rengdavo didelę iškilmę, į tuos aukojimus gausiai rinkdamiesi su žmonomis, tarnais, vaikais ir, visų akivaizdoje aukotojui atlikus nederamas apeigas, tuo, ką gyvatėms užmušdavo ir atnašaudavo – moteriškos lyties kiaulę ir papločius, ant žemės susėdę be saiko vaišindavosi, o likučius sunešdavo į klėtį ir tam tikroje vietoje atiduodavo žemei. Kaip pas žydus esama maldingo ir girtino papročio, kad nedera švenčiausiojo vardo Jehova kasdienoje savintis, taip anie [valstiečiai] didžiausiu nusižengimu laiko vartoti tokius žodžius: *Giwate, ragana, smyx per wałeną* (gyvatei ir kerėtojai liepiančius eiti per velėną).

Kita apskritis priklausė senatoriui [...]. Ten būta didžiausio dieviškosios ir žmogiškosios teisės neišmanymo, apsčiai prietarų, senovinės bedievystės liekanų. Iš viso išskaičiuoti devyni dievai, ar veikiau demonai, kuriems buvo aukojama: *Karalus Dungaus, Żempats, Jsodas, Nuosetas, Dimsipats, Galb Dewe, Diewogindiwe, Aukie, Dirwoksznis*. Taigi Dangaus karaliui aukotas ėriukas. Pasėtų žemėn sėklų sergėtojui – kiaulė, Turtų dievui auka būdavo kiaulės, Pasėlių prievaizdui – ėriukas ar ožka, arba aukotas jautis, gausaus kaimiečių būrio atsivestas į lauką arba prie upės, paskui aukotojo padalytas ir jų pačių suvalgomas. Sveikatos ir savųjų daiktų saugotojui atnašaudavo porą gaidžių, kurių, dar kvėpuojančių ir gyvų, nusvilintų kojų padėtį ir judėjimą rūpestingai stebėdavo pranašautojas; jei kas nors pasirodydavo bloga arba ne taip, kaip norėta, arba pranašautojui divinacija nepasisekdavo, buvo aukojami jų rajumui pašvęsti vis nauji ir nauji, kurių mėsą valgydami, be saiko girtaudavo; šitaip tie lėbautojai savo apeigas, aukas, pamaldas užbaigdavo gėdingais lėbavimais. Tokiomis pat apeigomis ir iškilmėmis Dievui Globėjui gaidį vyrai, o Dievo motinai – moterys galabydavo; na, o Gausinančiąją Deivę, bičių spietimąsi ir jų triūsą paskatinančią, palankią darydavo baltos ožkos arba baltos vištos auka. Deivėms, gyvenančioms klėtyse, auka buvo moteriškos lyties kiaulė, prieš tai iškilminga eisena ją atsigabendavo prie klėčių: šioje eisenoje tamsiu apsiaustu apsigobusi moteris vaizduodavo kunigę ir vesdavo vilkstinę, įkandin traukdavo moterys ant galvų užsidėjusios vainikus, supintus iš žirnių virkščių ir tuščių avižirnių ankščių, nešinos valgiais ir gėrimais bei giedodamos. Atėjusios prie aruodų, šaukia Deives,

gyvenančias po laiptais (ant kurių genties papročiu deda pėdus prieš saulę), meldžia, kad linksmos ir jiems bei jų labui ne priešiškos, ne kenkėjiškos, bet palankios bei geradariškos būtų. Tad tokios yra šios padermės apeigos, aukojimai, tokie (kuriuos nuosekliai iš vietos kalbos perteikiau lotyniškai) jų dievai. [...]

Trečioji vietovė buvo vienos dvarininkės miestelis; jame rasta nemažai to miestelio gyventojų, kurie vieną gaidį galabydavo ir atnašaudavo klėtyse tos vietos Dievui, idant juos nuo ugnies sergėtų, o kitą – lauke, lauko Dievui, prašydami jo palaimos ir geradarystės, pagausinančios ir auginančios javus. Taip – vyrai, o moterys – vištas, vienas, idant gerai rūgtų duona, kitas – idant audiniai gerai nusidažytų. Toksai šios padermės aklumas.

Išsami fragmento analizė ir pradinė publikacija: Ališauskas 2012.

[138] **1619** CRig A (ARSI, Lith. 38-I, f. 394v).

[...] Circa gentem Lotavam, quae veneficiis tam vicinas Regiones, quam seipsam infecit: nec alium fere modum vindictae norunt offensi quam in salutem laedentis ac facultates per veneficas saevire: non parvo fructu collegium Rigense laboravit. Repertus [a-]in eorum ordine[-a] nonnemo, qui silvestrium more ferarum homines fugiens, in silvas et nemora effuso impetu ferebatur: ubi severa vincula libertatis aliquid indulsisset. Obviatum est a Nostris tanto malo, benedicto pane et aqua. Cum autem exuesset [?] non hominem, [b-]quaesitus quis se ad fugam adeo praecipitem praeteritis temporibus impelleret?[-b] Respondit: Strictos undequaque enses; quorum pars a fronte, pars a tergo caedi meae imminens, fugiendum esse clamabant. [...]

[a-a] *del* [b-b] *del, subst:* Rogatus postea est quid ita fugisset?

*

[...] Rygos kolegija, [pelnydama] nemažą derlių, darbavosi latvių gentyje, kuri kerėjimais užkrėtė ir kaimyninius kraštus, ir save pačią: įžeistieji nežinojo beveik jokio kito būdo atkeršyti, kaip tik kerėtojoms padedant kenkti įžeidusiojo sveikatai ir jo turtui. Tarp jų aptiktas vienas toks, kuris, kaip miško žvėrys, šalindamasis žmonių, palaido postūmio buvo nešamas į miškus ir giraites, kur šiek tiek atleisdavo griežtus laisvės pančius. Mūsiškiai stojo skersai kelio tokiam blogiui pašventinta duona ir vandeniu. O kai atskyrė [?] ne žmogų[1], paklaustas, kas anksčiau versdavo taip be galvos bėgti, atsakė, jog „iš visų pusių apnuoginti kalavijai, kurių dalis iš priekio, o dalis iš nugaros grasino nužudyti, šaukdavo mane bėgti". [...]

[1] Veikiausiai norima pasakyti, kad nuo žmogaus buvo „atskirtas" pamišimas arba jį užvaldęs demonas.

[139*] **1620** Konstantinas Sirvydas, *Promptuarium dictionum polonicarum, latinarum et lituanicarum* → BRMŠ III, p. 473-474.

Sirvydo žodyno pirmojo leidimo baltų religijai ir mitologijai svarbi leksikografinė medžiaga. Antro leidimo medžiaga – Nr. 177*.

[140] **1621–1636** *E statutis Ioannis Stanislai Sapiega pro parochianis in Kretinga / Iš Jono Stanislovo Sapiegos nuostatų Kretingos parapijiečiams* (*Compendium omnium documentorum Conventus Carolstadiensis ad S. Virginem Mariam Annuntiatam et S. Patrem Franciscum, dispositum Anno Domini 1769*, Biblioteka Jagiellońska, rkps III 6242, l. 35r).

[...]
6. Item orantes superstitiose pro animabus defunctorum, quod sit quando mense [sic] instructo cibis et potibus temporibus certis exponuntur, et vocantur illorum vocabulo *Devintines*, nonum videlicet, numerando et assignando post cuiusvis obitum; praeter ea dicuntur *Atkakturos*, hoc fit in anniversario defunctorum; ac demum *Bernenis* apellantur, idque circa festum S. Michaelis in septembri, cum eadem superstitione atque eodem ritu solent obire villam per domos et familias suas, in unum convenientes. Corpora quoque defunctorum suorum nunquam in caemeterio, nisi in silvis et campis sepeliunt. Etiamsi proximum templum habeant.

7. Item qui notatus et convictus fuerit descendisse et consiluisse (quod saepissime evenire solet in illorum infirmitatibus, periculis, damnis, infortuniis) maleficos, ariolos, incantatores, sortilegos, paenam praedictam subibunt.

8. Item qui alienos Deos coluerit, scilicet ut nonnulli vel certe plurimi eorum profitentur, invocantes quosdam *Laimis*, *Halkus*, *Litvonus*, *Perkunus*, *Weles*, *Deives* et his similes.

9. Denique si quis cuiuscunque sexus repertus fuerit maleficus, incantator, *Zinis*, *Burtymikas* [*sic*], *Wardytoias*, quod passim hic viget, talis, si admonitus fuerit et paenitentia peracta non resipuerit, arbitrio praefecti aulae aut secundum jura puniendus est.
[...]
*
[...]
6. Taip pat prietaringai besimeldžiantys už mirusiųjų vėles, kuomet tam tikru metu keliami valgiais ir gėrimais nukrauti stalai, jų kalba vadinami *Devintinės*, skaičiuojant ir paskiriant devintą dieną po kiekvieno [žmogaus] mirties; be to, įvardijami *Atkaktuvės* [?] – tai vyksta per mirusiųjų metines, ir galiausiai

vadinami *Bernenis* – kuomet apie šv. Mykolo šventę rugsėjį su tokiu pat prietaru ir tokiomis pat apeigomis įprastai apeina kaimą, aplankydami namus ir šeimas, [visus] surinkdami draugėn. Taip pat savo mirusiųjų kūnų niekuomet nelaidoja šventoriuje, bet miškuose ir laukuose, nors šventovė ir labai arti.

7. Taip pat jei kurie nors bus pastebėti lankęsi pas raganius, pranašautojus, užkalbėtojus, būrėjus ir prašę jų patarimo (tai labai dažnai nutinka juos ištikus ligoms, pavojams, nuostoliams, nelaimėms) ir tai bus įrodyta, bus baudžiami minėta bausme.

8. Taip pat tie, kurie garbins svetimus dievus, būtent kaip kai kurie arba, tikriau, daugybė jų išpažįsta, šaukdamiesi kažkokių *Laimių*, *Alkų*, *Litvonų*, *Perkūnų*, *Vėlių*, *Deivių* ir į juos panašių.

9. Galiausiai jei kas nors bet kurios lyties būtų aptiktas esąs raganius, užkalbėtojas, *žynys*, *burtininkas*, *vardytojas*, kas čia visuotinai yra paplitę, toks, jei būtų įspėtas ir atlikęs atgailą nesiliautų, pagal teisę baustinas dvaro prievaizdo nuožiūra.

[...]

[141] **1621 VII 22** *Visitatio ecclesiae parochialis in Pašvitinys / Pašvitinio parapinės bažnyčios vizitacija* (ŽVV 1611-1651, p. 97).

[...] Dicitur adhuc quasdam superstitiones in hac parte inveniri et colli [sic]; omnem curam adhibebit, ut e mentibus talium evellat radicitus, ac illas Deo et fidei nostrae contrariari [sic] ostendat. [...]

*

[...] Sakoma, kad šioje [Žemaičių vyskupijos] dalyje iki šiol randama kažin kokių prietarų, kurių paisoma; [klebonas] visokeriopai pasirūpins juos su šaknimis išrauti iš tokių [žmonių] protų ir parodyti, kad jie yra priešingi Dievui ir mūsų tikėjimui. [...]

[142] **1621 VII 27** *Visitatio ecclesiae parochialis in Linkuva / Linkuvos parapinės bažnyčios vizitacija* (ŽVV 1611-1651, p. 104).

[...] Diebus festis atque dominicis rudis populus ignarusque misteriorum divinorum [...] edocebitur, praesertim in hac parte, ubi superstitiones gentiles inveniuntur. [...]

*

[...] Šventadieniais ir sekmadieniais dieviškų slėpinių nepažįstanti paprasta liaudis [...] bus mokoma, ypač šioje [Žemaičių vyskupijos] dalyje, kur aptinkami pagoniški prietarai. [...]

[143] **1622 V 11** *Instructio Hieronymi Valavičius ad scabinos et advocatos territorii Klovainensis / Jeronimo Valavičiaus nurodymai Klovainių apylinkių suolinininkams ir vaitams* (Jablonskis, *Žodžiai*, p. 309, Nr. 11[11]).

Kopia listu jaśnie wielmożnego Iego Mśći p. starosty generalnego żmudzkiego, z litewskiego na polskie przetłumaczonego a. 1637 die 24 Iulii de verbo ad verbum, tak śie w sobie ma: Jarosz Wołłowicz, generalny ziemi Żmudzkiej starosta etc. Woitom, ławnikom y mężom włośći rola Jego Mśći dzierżawy mojej vpitzkiey, będącym w okolicy parafij kościoła paraphialnego Kławanskiego [...] Tęż winę y karanie maią cierpieć ktorzy by burtnikow do domow swych wzywali albo bożki iakie chwalili albo stoły poganskim sposobem stawiali [...].

*

Šviesiausiojo maloningojo pono Žemaičių generalinio seniūno rašto, 1637 birželio 24 d. išversto pažodžiui iš lietuvių kalbos į lenkų, nuorašas. Rašoma taip: Jeronimas Valavičius, generalinis Žemaičių žemės seniūnas, ir t.t. Jo malonės karaliaus [valdiniams] mano laikomos Upytės valdos vaitams, suolininkams, valsčiaus vyrams, esantiems parapinės Klovainių bažnyčios parapijos ribose. [...] Taip pat kaltė ir bausmė turi kristi ant tų, kurie į savo namus kviestųsi burtininkus arba garbintų kokius dievaičius, arba pagonišku būdu keltų stalus. [...]

Jeronimas Valavičius (m. 1643) – Žemaičių seniūnas nuo 1616, daugelio Žemaitijos bažnyčių fundatorius.

[144] 1622 XII 10 *Instructio Hieronymi Valavičius ad vicecapitaneum Šiaulensem / Jeronimo Valavičiaus nurodymai Šiaulių paseniūniui* (LMAVB RS F 256-4472 / K. Jablonskio nuorašas iš orig. buv. Kauno Centriniame Archyve, Senų teismų bylos, Šiaulių apskr. Nr. ... l. 37).

Jarosz Wołłowicz, generalny ziemi Żmudzkiej starosta [...] etc. etc.

Zacnie vrodzonemu jego msci panu Mikołaiowi Brolnickiemu, Skarbnemu W°X-twa Litt., podstarośćiemu szawelskiemu. Ozanymuię, yż do vszy moich doniosł według powinnośći swey pasterskiey xiądz Piotr Tarwoyn, pleban szawelski, ze po[da]nni krola jego msci dzierzawy mey szawelskiey w vrzędzie waszym, tak w miescie samym Szawelskim, iako y w woitowstwach Kryksztanaiciowym, Markowym, Petrikayciovym, Bogdanayciowym do kościoła parafialnego szawelskiego we dni świąt vroczystych y niedzielnych na nabożenstwo nie schadzaią śie, świat w kościelie obwieszczonych nie swięcą, postow y wigilij nie obserwuią y inszemi sposobami nieprzystoynemi Pana Boga obrazaią. Przeto na skrocenie takowych niedbałośći y vszczerbkow

chwały bożey do w[o]ytow wyżey pomienionych dzierzawy mey Szawelskiey list iezykiem litewskim wytłumaczony z oryginału, ktory przy samym xiędzu plebanie ma zostawac, dałem, w ktorym liscie iako excessy y poeny dostatecznie wyrażone są, taktež moc y władzą dałem woytom y ławnikom, aby za pierwszym doniesieniem vstnym albo listownym od tegož xiędza plebana szawelskiego a oni sami, krom zadney folgi y odwłoki obwinione winami y na ćielie podług rozrządzenia mego zarazem karali. W tey mierze do was dla roz[sądku] nie vciekaiąc się ani odkładaiąc, czemu wy przeczyć nie maćie, owszem z samych woytow albo ławnikow, ieśliby z nich ktorzy byli niedbałemi albo xiędzu plebanowi w tey mierze nieposłusznemi, sowitą winę, – quoties, toties y z wielu poddanych w tych siołach win na kościoł opisanych, odebrać albo skarać zaniedbali, – exequować maćie, ktorzy woytowie albo ławnicy sami in duplo tyle satisfactij kościołowi de proprio uczyniwszy, iednak obwinione skarać podług ordinacy moiey powinny będą. [...]

*

Jeronimas Valavičius, generalinis Žemaičių žemės seniūnas [...] ir t.t.

Kilmingajam jo malonybei ponui Mikalojui Brolnickiui, LDK iždininkui, Šiaulių paseniūniui. Pranešu, kad vykdydamas savo ganytojiškas pareigas Šiaulių klebonas kunigas Petras Tarvainis mano ausims davė žinią, jog jo malonybės karaliaus valdiniai iš mano laikomos Šiaulių valdos jūsų urėdijoje, taip pat ir iš paties Šiaulių miesto, kaip ir Krikštanaičių, Markovo, Petrikaičių, Bagdonaičių vaitijose iškilmių dienomis ir sekmadieniais nesirenka į pamaldas, bažnyčioje paskelbtų švenčių nešvenčia, pasninkų ir vigilijų nesilaiko bei kitais nepadoriais būdais įžeidžia Viešpatį Dievą. Idant būtų sumažinta tokių apsileidimų ir Dievo šlovės sumenkinimų, mano aukščiau minėtos Šiaulių valdos vaitams daviau raštą, į lietuvių kalbą išverstą iš originalo, kuris turi likti pas patį kunigą kleboną. Tame rašte pakankamai išdėstyti nusižengimai ir bausmės, taip pat galia ir valdžia, kurią suteikiau vaitams ir suolininkams, kad idant po pirmo žodinio arba raštiško to paties Šiaulių kunigo klebono pranešimo jie patys be jokio palengvinimo ar delsimo apkaltintuosius pagal mano nurodymą iš karto baustų kūno bausmėmis. Tokiu pat laipsniu ir sau, neatidėdami [mano] teismui nei delsdami, kam jūs neturite prieštarauti, būtent ir iš pačių vaitų arba suolininkų, jei kuris būtų nerūpestingas ar kunigui klebonui tuo reikalu nepaklusnus, didelę bausmę – tiek, kiek iš daugelio valdinių tuose kaimuose bausmių arba baudų atiduotinų bažnyčiai, atimti ar įvykdyti nepasirūpino, – turite įvykdyti; tie vaitai ir suolininkai patys du kartus tiek iš savo turto sumokėję bažnyčiai, visvien turės apkaltintuosius nubausti pagal mano potvarkį. [...]

Rašyta Šiaulėnuose. Antra laiško dalis – apie mokesčių klebonui rinkimo tvarką.

[145] **1622 XII 30** *Instructio Hieronymi Valavičius ad incolas officialesque oeconomiae Šiaulensis / Jeronimo Valavičiaus nurodymai Šiaulių ekonomijos gyventojams ir administracijai* (LMAVB RS F 256-4473 / K. Jablonskio nuorašas iš 1728 patvirtinto nuorašo buv. Kauno Centriniame Archyve, Senų teismų bylos, Šiaulių apskr. Nr. ... l. 224).

<...stoły> poganskim sposobem stawiali, takowoż zapłacenia kopy g. Litt., albo siedzienia u kosciola, albo chłosty winę podiąc muszą. Tego wszystkiego z powinnosci swey pasterskiey będzie doglądał xiądz pleban na ten czas szawelski, za ktorego instancyą ustną albo listowną woytowie y ławnicy wszytkich woytowstw wyzej mianowanych maią po wsiach swych przestempnie y nieporządnie żyiących wybadac y exekucyą skuteczną y nieodwłoczną [...] nie odkładaiąc na rozsądek albo przyiazd urzędnikow moich, czynic zaraz mocnie powinni będą. [...] A iż w dni zapustne wielkie swawolenstwo y obrzydliwosc y szalęstwo ludzi grzeszących przeciw Bogu dzieie się tak w miescie, iako y po wsiach, dla tego zakazuie wszytkim, ktore z grzechem są igrzyska, pod zapłaceniem winy g. 12 litt. od kożdego wymysłu, albo siedzienia w kunie koscielniey calą godzinę [...].

*

[...stalus] pagonišku papročiu keltų, baudžiami mokėti kapą lietuviškų grašių arba sėdėti prie bažnyčios, arba gauti rykščių. Visa tai dėl savo ganytojiškos pareigos teprižiūri to meto Šiaulių kunigas klebonas, kurio žodiniu arba rašytiniu nurodymu visų mano aukščiau minėtų vaitysčių vaitai ir suolininkai privalės savo kaimuose susekti nusikalstamai bei nedorai gyvenančius ir ryžtingai vykdyti bausmę veiksmingai ir nedelsiant [...] neatidedant mano teismui ar praeigūnų atvykimui. [...] O kadangi per užgavėnes Dievui nusidedantys žmonės didžiai sauvaliauja, pasibjaurėtinai elgiasi ir siautėja tiek mieste, tiek kaimuose, uždraudžiu visus žaidimus, kurie yra nuodėmingi, bausdamas 12 lietuviškų grašių bauda nuo kiekvieno atvejo, arba sėdėjimo sukaustytam prie bažnyčios visą valandą [...].

Rašyta Šiauliuose. Išliko tik antra rašto dalis. Prižiūrėti turi dešimtininkai, o po Velykų, pavasarį, po šv. Mykolo, rudenį, ir po Trijų karalių, žiemą, surinkti vyrus ir moteris, idant klebonas galėtų juos katekizuoti ir išsiaiškinti kiekvieno elgesį ar pamaldumą, o jei reikia – atiduoti suolininkams ir vaitams nubausti.

[146] **1622 VII 12** *Relationi di Polonia in materi della religone / Pranešimai iš Lenkijos religijos klausimais* (ASPF SOCG, vol. 337, f. 95v).

[...] In Samogitia il numero de Luterani e Calvinisti supera di quello di Cattolici, vi è il Vescovato di Samogitia, vi hanno Convento li Minori Osservanti,

li Padri Giesuiti, et in un angolo di questa Provincia chiamato Memel, li Padri Minori Osservanti hanno convertito molte migliaia di persone, che adoravano Idoli, e Serpenti, et battezatili, et hanno continuato à farlo sinno all'anno à dietro. [...]

*

[...] Žemaitijoje liuteronų ir kalvinistų skaičius viršija katalikus. Ten esama Žemaičių vyskupijos, Mažųjų observantų konvento, tėvų jėzuitų, o viename šios provincijos kampe, vadinamame Memeliu, tėvai mažieji observantai atvertė didžiulę daugybę asmenų, garbinusių stabus ir gyvates, juos pakrikštijo ir tęsė šį darbą metus ir antrus. [...]

Pranešime apžvelgiama padėtis visoje LDK ir Livonijoje, esama pastabų ir apie Lenkiją – veikiausiai tai nuncijaus, o ne vyskupo (kaip manė Jatulis) reliacija. Originalas nedatuotas, data nurodoma pagal Tikėjimo skleidimo kongregacijos posėdį.

[147] **1624** Lith A (ARSI, Lith. 38-I, f. 402r).

[...] Iam convictum multorum maleficiorum, extremoque supplicio designatum, paenae praeeuntes lacerabant: quarum impatiens, caelum cum terra blasphemiis miscebat. Nihil poterat contra piorum dehortatio. Vocatus Noster, multis cum desperato homine conflixit, obtenuitque victoriam. Nam quos patiendi necessitas ferre debuit, tulit virtus paenitentiae dolores. [...]

*

[...] [Vyrą], kurio gausūs raganavimai jau buvo įrodyti ir jam buvo paskirta mirties bausmė, draskė prieš tai einančios bausmės; negalėdamas jų iškęsti, piktžodžiaudamas maišė dangų su žeme. Tam priešingas maldingųjų raginimas nė kiek neveikė. Pašauktas mūsiškis dėl daugel ko su viltį praradusiu žmogumi susiginčijo ir laimėjo pergalę. Nes tuos atgailos skausmus, kuriuos turėjo pakelti kentėjimo būtinybė, pakėlė dorybė. [...]

[148] **1624** DProfV A (ARSI, Lith. 38-II f. 157v).

[...] Excursiones hoc anno [...] sunt undecies [...] Superstitiones praestigiaeque pluribus in locis increscentes silvescentesque pene stirpitus evulsae sublatuaeque sint.

*

[...] Išvykos šiemet [...] surengtos vienuolika kartų [...]. Prietarai ir monai, augantys bei tankėjantys daugelyje vietų, kone su šaknimis išrauti ir sunaikinti. [...]

[149] **1624** CNes A (ARSI, Lith. 38-II, f. 167r).

[...] Duo maleficiati adhibitis iuxta more Ecclesiae piis exorcismis integram receperunt salutem. [...]

*

[...] Du apraganautieji, Bažnyčios papročiu pritaikius maldingus egzorcizmus, visiškai atgavo sveikatą. [...]

[150] **1624** CCro A (ARSI, Lith. 38-II f. 172r; 172v).

[...] Superstitiones abolitae, veneficiorum malae artes sublatae [...] Aula cuiusdem nobilis a spectris exorcismarum ope facta libera. [...]

*

[...] Prietarai pašalinti, pikti kerėtojų menai išnaikinti. [...] Vieno kilmingojo dvaras egzorcizmų dėka išlaisvintas nuo vaiduoklių. [...]

[151] **1624** RGro A (ARSI, Lith. 38-II f. 175v).

[...] Sollicitabatur alia quaedam virgo ab incubo sub forma iuvenis comp... li, verum a nostris edocta est ut salutari signo adhibito conspueret scelestum. Quod cum praestitisset abegit quaesibundum quod ad Iesuitas confugisset. Sub idem tempus exivit quaedam alia hic Magdalena pseudoprohetissa, quae multis etiam ecclesiasticis personis suis figmentis fucum faciebat et iam sibi non vulgarem sanctitatis opinionem comparaverat. Detecta est a Nostris fraus et sycophantica pietas, ut et illam sui puderet, et alios sui erroris paeniterent. [...]

*

[...] Kita tokia mergina buvo suvedžiojama inkubo, pasirodančio jaunuolio pavidalu, tačiau mūsiškių buvo pamokyta, kad, pasinaudojusi išganingu ženklu, apspjautų piktadarį. Kai tai įvykdė, nuvijo priekaištaujantį, kad [ši] kreipėsi pagalbos į jėzuitus. Tuo pačiu metu pasirodė kita tokia Magdalena, apsišaukėlė pranašė, kuri daugeliui, netgi bažnytinių asmenų savo pramanais pūtė miglą į akis ir jau buvo įgijusi nepaprastą šventumo garsą. Mūsiškiai atskleidė apgaulę ir netikrą maldingumą, kad ir ji savęs gėdytųsi, ir kiti atgailautų dėl savo klaidos. [...]

[152] **1625** CV A (ARSI, Lith. 38-I, f. 179r).

[...] Superstitiones denique multae hac in Urbe abdicata, instructi rudes. [...]

*

[...] Galiausiai šiame [Vilniaus] mieste atsisakyta daugelio prietarų, neišmanantieji pamokyti. [...]

[153] **1625** CNes A (ARSI, Lith. 38-I, f. 180v).

[...] Ab impia incubi molestiae [sic] matrona pie se expedivit. [...]

*

[...] Namų šeimininkė maldingai išsipainiojo iš inkubo pasibjaurėtino varginimo. [...]

[154] **1626** DProfV A (ARSI, Lith. 38-I, f. 184v).

[...] Ab superstitiones vero et laribus eliminandas idem certatim aversebatur. [...]

*

[...] Vienas su kitu rungtyniavo atsikratydami prietarų ir larų. [...]

[155] **1634** CV (ARSI, Lith. 38-I, f. 196v-197r).

[...] Retinent adhuc nonnulli pagi Lithuanici derivatam a gentilitio maiorum errore consuetudinem, qua vel plurimum sub tempus hybernorum mensium e collectis frugibus sacra diis aut potius cacodaemonibus hoc ritu facere consueverant: defertur ad sacrificulum frumentum, pani et cerevisiae conficiendae idoneum, quibus rite confectis sacrificulus, scilicet qui canitie prolixaque barba caeteris anteit, pateram ingenti pane unam, cerevisia alteram onustam, arietem etiam in oculis circumstantium mactatum, non sine conceptis verbis, Telluri, deae suae, utpote frugum ac pecorum custodi, offert. Sicque oblata convivantium in morem comedunt. Alii, quoties novilunium intuentur, salutant: "Salve, parve deus, sacerdos et dux nove". Porro die commemorationis defunctorum his tam crassis habenas laxant erroribus. Multi sepulchra variis onerant esculentis, ne animae propriis egressae tumulis vivos nocturnis spectrorum larvis exagitent. Plerique cibos profunde infodiunt humo, deam, ut illi aiunt, placaturi Tellurem, ne animas suae traditas custodiae extra egredi patiatur. Atque in tam foeda superstitionum illuvie detergenda, pluribusque similibus erroribus rusticanae multitudini familiaribus eradicandis Nostri sedulam ponunt operam. Quarundam etiam sagarum, totam viciniam suis veneficiis divexantium, memorabile hic attexo facinus. Hae currente anno, dum e frugum summitatibus decerptos artibus suis idoneos coquerent flores, illique cacabo adusti inhaerescerent, talem praesagis vocibus invicem instituerunt ratiocinationem: „Frugum adusti flores praeter morem adhaerent ollae, nostra ergo hoc anno nobis imminet adustio"; praedictum factum. [...]

*

[...] Kai kurie Lietuvos kaimai užlaiko iš pagoniškos protėvių klaidatikystės kilusį paprotį, pagal kurį, dažniausiai žiemos mėnesių metu, įpratę iš surinkto derliaus aukoti dievams, ar, teisingiau, piktiesiems demonams, tokiomis apeigomis: aukotojui atneša grūdų, tinkamų paruošti duonai ir alui, kuriuos pagal apeigas pagaminęs aukotojas, tai yra, tas, kuris kitus pranoksta žile ir barzdos vešlumu, vieną didelį dubenį, pilną duonos, kitą – alaus, taip pat aplinkinių akivaizdoje nugalabytą aviną, ne be iškilmingų žodžių, Žemei, savo deivei, kaipo javų ir gyvulių sergėtojai atnašauja. Šitaip paaukotus dalykus pagal puotautojų paprotį suvalgo. Kiti, kai tik pamato jauną mėnulį, sveikina: „Sveikas, dievaiti, jaunas kunige kunigaikšti". Mirusiųjų minėjimo dieną atleidžia pavadžius tokiems šiurkštiems paklydimams. Daug kas kapus apkrauna įvairiais valgiais, kad iš kapų išėjusios artimųjų vėlės gyvųjų negąsdintų nakties vaiduoklių pavidalais. Daugelis giliai žemėje užkasa maistą, norėdami pamaloninti deivę, kaip jie vadina, Žemę, idant jai atiduotoms saugoti vėlėms neleistų išeiti laukan. Mūsiškiai stropiai darbuojasi, kad nuvalytų tokį bjaurų prietarų purvą ir išrautų daugel panašių klaidų, gerai pažįstamų daugybei kaimiečių. Čia priduriu ir įsidėmėtiną tokių raganų, savo kerėjimais engusių visą apylinkę, piktadarystę. Kai šiemet jos virė javų viršūnių nupjautas varpas, tinkamas savo vyliams, ir šios puode pridegė, viena kitai pranašiškais balsais išdėstė tokį pasvarstymą: „Javų varpos neįprastai pridegė puode, taigi šiemet mūsų laukia sudeginimas". Kaip tarė – taip ir nutiko. [...]

[156] **1635** DProbV A (ARSI, Lith. 38-II, f. 218r).

[...] Femina maliciosa et marito inobediens, spectris nocturnis, horis aliquot vexata ex consilio confessarii notabiliter correcta et ad maritum conversa. [...]

*

[...] Piktavalė ir vyrui neklusni moteris, kelias valandas varginta naktinių vaiduoklių, nuodėmklausiui patarus žymiai pasitaisė ir grįžo pas sutuoktinį. [...]

[157] **1635** CV A (ARSI, Lith. 38-II, fol. 219r).

[...] At ne etiam cum haereticorum Ministris, Veneficorum Antistes Diabolus speciem asyli rudibus offerret, praestigiae, incantationes, manes ad epulas evocandi consuetudo et huiusmodi multae execrandae devotiones locis plurimis amotae, pro quibus incolae aut sacrorum agnorum usum amplectantur, aut pane, sale, aqua, thure et aliis; frugibus prolatis, sacerdotem in ea, ad precationes ex ritu Ecclesiae faciendas proferent [...].

*

[...] Ir idant drauge su eretikų ministrais kerėtojų vyriausias žynys Velnias nepasiūlytų prasčiokams prieglobsčio regimybės, daugybėje vietovių pašalinti monai, užkalbėjimai, paprotys kviesti protėvių vėles į vaišes ir daugel prakeiktinų tokio pobūdžio kerėjimų. Vietoj jų gyventojai arba ima naudoti šventuosius Avinėlius, arba duoną, druską, vandenį, smilkalus ir kita; javus surinkę atgabena prie jų kunigą, kad atliktų maldavimus Bažnyčios apeigomis [...].

[158] **1636 I 15** *Synodus dioecesana Samogitiae per ep. Georgium Tiškevičius celebrata / Žemaičių vyskupijos diecezinis sinodas, sušauktas vyskupo Jurgio Tiškevičiaus* (Synodus Sam. 1636, l. A3, C2v, E2v, G4r, G4v, H4, I4).

[...]

**De fidei articulis, et Sacra doctrina.**

[...] Illud igitur in primis statuimus, et per viscera Christi Iesu hortamur, ut presbyteri, signanter vero Parochi et quibus cura animarum pro debito officii pastoralis incumbit, rudi populo, qui licet iam gentilitias reliquerit superstitiones, gravissima tamen eorum, que credere tenetur, non sine maxima salutis suae iactura, laborat ignorantia, Mysterium Sanctissimae Trinitatis et Incarnationis Dominicae, distincte et expresse proponant, quidve de illo credendum sit, eundem erudiant, non grandi sermone et ininterpretabili ad dicendum utendo, sed ea, quae sunt parvulorum, aperiendo Trinitatem et distinctionem personarum, unitatem essentiae seu naturae inculcando [...].

**De Casibus Sedi Episcopali reservatis**

[...] Veneficiis, sortilegiis, et superstitionibus, cum invocatione daemonum vacantium. [...]

**De Praedicatione Verbi DEI**

[...] Historias nonnisi probatas usurpent: nugis autem, fabellis, leporibus et facete dictis, pigmentis item ac cerusis verborum, quae Evangelii gravitatem dehonestant potius quam ornant, abstineat omnino; neque tam studeant demulcere audientium aures, quam frangere animos, et deterrere a vitiis, quae nunc communiter genus humanum infestant, ut sunt, inimicitiae capitales, publicae iniuriae, virginum et viduarum raptus, adulteria, usurae, furta, rapinae, periuria, calumniae, iudiciorum iniquitas, legum et magistratuum contemptus, subditorum oppressio, violatio festorum, imprecationes, blasphemiae, maleficia, praestigia, ebrietates impudentes, luxus incorrigibilis, perpetuum ocium. [...]

**De Sacramentalibus, Caeremonialibusque et abusu illorum tollendo.**
Quam pium est et utile, Sacramentalibus et Caeremonialibus Ecclesiae religiose uti; tam sacrilegium, aliter illa, vel alio quam quo et qualiter instituta sunt, adhibere. Moneantur proinde fideles a parochis, ut sale, aqua, vino, auro, myrrha, thure, candelis, palmis, igni, cibo, potu, et herbis benedicendis, pro tempore, iuxta vel institutum Ecclesiae, vel consuetudinem Provinciae, huius laudabilem, non superstitiose nec ad maleficia, ut aliqui faciunt, sed pie sancteque ad propulsandas artes sathanicas, animique et corporis sanitatem benedictione Domini tuendam utantur; et inprimis ad offerenda illa sacerdotibus, vel recipienda ab eis, modeste, ordinate, sineque strepitu et tumultu, accedant. Puerperas fornicarias non inducant Parochi in templum, ne crimen earum videatur probare Ecclesia; sed si publice peccaverunt, publice peniteant; si occulte, occulte etiam absolvantur.

Cerimonialia quoque, tam Parochi, quam populus, nonnisi probata et permissa ab Ordinariis usurpent. Porro circuitus, seu processiones circa fontem Baptismalem, in triduo Paschatis fieri consuetas, excepto Sabbato sancto circa benedictionem aquae, ne faciant; eodemque tempore, malefactionibus aliorum petulantibus et periculosis, gestatione clavarum textarum ex salice, quibus obvios cedunt, cursitationibus per pagos et oppida, quas ovationes vocant, obequitationibus segetum, ereptionibusque tunc ab invicem sacrarum imaginum, quas per campos deferunt, ac decertationibus pro iisdem nonnunquam cruentis, omnino abstineant. Die quoque Ascensionis Domini, simulachra daemonum, ex laqueari Ecclesiae, sive undecunque alias, ne deiiciant, neque insolenter et tumultuose per publicas vias trahant. In festo etiam sancti Ioannis Baptistae, ducentes circa ignes et arbores choreis, non vacent: aliaque his similia indigna Christianis, non exerceant. Haec enim vel accepta sunt ab Ethnicis, vel eo diriguntur, malitia et fraude diaboli, ut populum a recolendis redemptionis nostrae mysteriis, cultuque et observantia utili festorum, ad nugas et ludicra avertant.

**De visitatione Parochiarum.**
[...] Convocata deinde tota domo, [...] de vita, moribus, occupationibus, studiis et necessitatibus inquirant. An si quidem aliquos ebriosos, periuros, fures, foeneratores, fornicarios, adulteros, homicidas, blasphemos, festorum violatores, maleficiis et incantationibus deditos, aut quovis alio peccati et criminis genere obstrictos reperirent, primum eos charitate et lenitate verborum, qua maxima poterunt, inter se et ipsos solos corripiant; deinde si nihil profecerit, unum atque alterum, viros probos et prudentes, peccatoribus familiares, adhibeant;

quod si ne tum quidem resipuerint, nomina et excessus illorum ad Ordinarium loci vel visitatores eius deferant. [...]

**De funeribus et sufragiis pro defunctis.**
[...] Persuadeant autem haeredibus et amicis defunctorum, ne diu cadavera insepulta teneant; oppressos tamen repentino aliquo morbo aut casu, ante expletas viginti quatuor horas, vel quamdiu de vita illorum spes aliqua superest, sepulchro ne inferant. [...]

**De sepulturis et quarta parte funeralium.**
Indignum omnino ducimus Catholicae Ecclesiae Filios ethnicorum aut haereticorum more in campis sepeliri. [...]
*

**Apie tikėjimo straipsnius ir šventąjį mokslą**
[...] Taigi pirmiausia nustatome ir vardan Kristaus Jėzaus meilumo raginame, kad kunigai, o ypač klebonai ir tie, kuriems pagal ganytojiškos pareigos prievolę dera rūpintis sielomis, nemokytai liaudžiai, kuri, nors jau palikusi pagoniškus prietarus, ne be didžiausio nuostolio savo išganymui kenčia dėl labai rimto neišmanymo tų [dalykų], kuriais turi tikėti, aiškintų Švenčiausiosios Trejybės ir Viešpaties Įsikūnijimo slėpinį arba išmokytų to, kas apie jį tikėtina, vartodami ne didingą ir nesuvokiamą iškalbą, bet mažutėlių kalba atskleisdami Trejybę ir kaldami į galvas apie asmenų skirtingumą ir esmės, arba prigimties, vienovę. [...]

**Apie vyskupo sostui rezervuotus atvejus**
[...] Užsiimančių kerėjimais, būrimais, prietarais, demonų šaukimusi [...].

**Apie Dievo Žodžio skelbimą**
[...] Tesinaudoja [pamokslininkai] tik patikrintomis istorijomis, būtinai tesusilaiko nuo pokštų, pasakėlių, lipšnybių, sąmojingų posakių, žodžių dažalų ir baltalų, kurie Evangelijos rimtumui veikiau atima pagarbą nei jį papuošia; ir tesistengia ne tiek paglostyti klausytojų ausis, kiek palaužti jų dvasią ir atgrasyti nuo ydų, kurios dabar visuotinai puola žmonių giminę – kaip antai mirtinos nesantaikos, viešos skriaudos, merginų ir našlių grobimas, svetimavimas, palūkininkavimas, vagystės, grobimai, priesaikos laužymas, šmeižtai, teismų neteisingumas, panieka įstatymams ir pareigūnams, valdinių priespauda, švenčių nesilaikymas, prakeikimai, piktžodžiavimas, raganavimas, monijimas, begėdiškos girtuoklystės, nepataisomas pasileidimas, nuolatinis dykaduoniavimas [...].

## Apie sakramentalijas ir ceremonijas bei naikintiną piktnaudžiavimą jomis

Kaip šventa ir naudinga Bažnyčios sakramentalijomis ir ceremonijomis maldingai naudotis, taip šventvagiška jas taikyti kitaip ir kitam tikslui, nei taip ir tam, kam buvo įsteigtos. Todėl klebonai teįspėja tikinčiuosius, kad pašventintinais [dalykais] – druska, vandeniu, vynu, auksu, mira, smilkalais, žvakėmis, verbomis, maistu, gėrimu ir žolynais – naudotųsi atitinkamu metu pagal Bažnyčios nuostatą arba girtiną šios provincijos paprotį, ne prietaringai ir ne kerėjimams, kaip kai kurie daro, o šventai ir maldingai – šėtono kerams nuvyti, Dievui laiminant saugoti sielos ir kūno sveikatą. Ir pirmiausia teateina jų pateikti kunigui ar iš jo atsiimti kukliai, tvarkingai, be triukšmo ir sąmyšio. Vaikų susilaukusių paleistuvių klebonai tegu neįvesdina į šventovę, idant neatrodytų, jog Bažnyčia pritaria jų nusikaltimui; jei nusidėjo viešai, viešai tegu ir atgailauja; jei slapta – slapta tegauna ir išrišimą.

Taip pat tiek klebonai, tiek liaudis tesinaudoja vien [vyskupų] ordinarų patvirtintomis ir leistomis ceremonijomis. Teneatlieka apėjimo, arba procesijų aplink krikštyklą, įprastų atlikti per Velykų Tridienį, išskyrus Didįjį Šeštadienį, šventinant vandenį. Tuo pačiu metu būtinai tesusilaiko nuo išdaigiškų ir pavojingų piktadarybių, nuo nešiojimo iš žilvičio suvytų lazdų, kuriomis apkula praeivius, bėgiojimų per kaimus ir miestelius, kuriuos vadinam kiaušiniavimais, jodinėjimų per pasėlius, plėšimo vieniems iš kitų per laukus nešiojamų šventųjų paveikslų bei kartais kruvinai pasibaigiančių grumtynių dėl jų. Taip pat Viešpaties Žengimo į dangų dieną nuo bažnyčios lubų ar nuo kur kitur tenemėto demonų statulų ir be saiko triukšmingai tenevalkioja jų vieškeliais. Taip pat šventojo Jono Krikštytojo šventėje teneužsiima šokiais aplink laužus ir medžius, ir teneužsiima kitais, į šiuos panašiais, krikščionims nederamais dalykais. Mat šitai yra arba perimta iš pagonių, arba velnio klasta ir apgaule ten kreipia – idant liaudį atitrauktų nuo mūsų atpirkimo slėpinių apmąstymų ir pagarbaus bei naudingo švenčių laikymosi prie pokštų ir žaidimų.

## Apie parapijų lankymą

[...] Tada, sušaukus visus namus, teišsiteirauja apie gyvenimą, elgesį, užsiėmimus, troškimus ir poreikius. Ir jei rastų kokių nors girtuoklių, priesaikos laužytojų, vagių, palūkininkų, ištvirkautojų, svetimautojų, žmogžudžių, piktžodžiautojų, švenčių laužytojų, atsidavusių kerėjimams ir užkalbėjimams arba įsipainiojusių į kokios nors kitos rūšies nuodėmę ar nusikaltimą, pirmiausia tesubara juos akis į akį kuo meiliausiais ir švelniausiais žodžiais, kaip tik įmanoma. Jei tai nepadės, vėliau tepasitelkia nusidėjėliams artimai pažįstamus

dorus ir protingus vyrus, vieną ir antrą. Jei ir tuomet nesiliautų, jų vardus ir nusižengimus tepraneša vietos ordinarui arba jo vizitatoriams [...].

**Apie laidotuves ir pamaldas už mirusiuosius**
[...] Teįkalba velionių įpėdinius ir bičiulius ilgai nelaikyti nepalaidoto lavono; tačiau tų, kurie mirė užklupus kažkokiai staigiai ligai arba ištikus nelaimei, teneguldo į kapą nepraėjus 24 valandoms arba tol, kol lieka vilties, kad yra gyvi. [...]

**Apie laidotuves ir ketvirtadalį laidojimo [pinigų]**
[...] Laikome esant visiškai netinkamu [dalyku], kad Katalikų Bažnyčios vaikai pagonių arba eretikų papročiu yra laidojami laukuose [...]

[159] **1636** *Ordinatio revisorum capitaneatus in Akmenė / Akmenės seniūnijos revizorių potvarkis* (ŽVV, 1675 - 1677, p. 431-432).

[...] Tego też z pilnością w poddanych dwór ma postrzegać, aby podanni tej dzierżawy bez szlubow w małżeństwie nie mieszkali, pod winą kop dwuch litewskich [...]. A iż się w tych krajach starodawne pogańskie superstitie i zabobony między prostemi ludźmi, ile na granicy łotewskiej przy zborach heretyckich mieszkającemi jeszcze nie wykorzeniły y dla wiadomości o szkodzie jakiej y inszych rzeczach do *burtników* udawają, aby z takowych wystepków, pod winą kop piąciu litewskich dwór zabiegał[a], y JM xdz pleban pro officio verbo et exemplo praeeundo, takowe pogańskie zwyczaje eliminare staral się. [...]

[a] zabraniał (*Declaratia ustawy dzierzawy Okmianskiej 1652 XII 28*).

*

[...] Dvaras turi uoliai stebėti, kad tos valdos valdiniai negyventų santuokoje be [bažnytinių] įžadų, bausdamas dviem kapomis lietuviškų [grašių]. [...] Kadangi tuose kraštuose tarp paprastų žmonių, gyvenančių Latvijos pasienyje prie eretikų surinkimų, dar neišrauti senybiniai pagoniški prietarai bei tikėjimai ir gauti žinių dėl kokios nors žalos arba dėl kokių kitų reikalų eina pas burtininkus, dvaras teužkirs kelią tokiems nusižengimams, bausdamas penkiomis lietuviškomis kapomis, o Jo Mylista kun. klebonas pagal savo pareigas žodžiu ir veiksmu rodydamas pavyzdį tokius pagoniškus papročius tesistengs pašalinti. [...]

Originalas surašytas revizorių Siručio ir Jono Manovskio. Perrašyta ir įteikta klebonui Akmenėje 1652 XII 30 komisarų LDK referendoriaus Kiprijono Bžostovskio ir karaliaus dvariškių Vaitiekaus Zielenskio. Plg. Nr. 69.

[160] **1636** *Ordinatio revisorum. Telšiai / Revizorių potvarkis. Telšiai* (VUB RS, F. 8 – 4182, f. 6r-v; cf. *Telšiai: Straipsniai ir istorijos dokumentai*, sud. Vacys Vaivada, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1994, p. 350-351).

[...] Tego też z pilnoscią w poddanych Dwor przestrzegać ma, aby oni bez szlubow w małżenstwie nie mieszkali, pod winą kop dwuch Lit. [...] A iż się w tych krajach iako to na granicy Łotewskiey, starodawne jakieś, a prawie poganskie superstitie y zabobony miedzy ludzmi prostemi, a zwłaszcza pobliża heretyckich zborow mieszkaiącemi, ieszcze nie wykorzeniły y nie tylko *burtnikow* zażywaią[a], ale też bankiety iakieś czestuiąc się na mogiłach za zdrowie dusz zmarłych ziachawszy się czynią, y ten ich akt *Szermenis* nazywa się, tedy aby wszelkich takich zabobonow dwor zabronił, y i. m. X. Pleban pro officio suo verbo et exemplo praeeundo takowe poganskie zwyczaie eliminare starał się, zakładaiąc na każdego z tych, ktorzy takiemi bankietami bawic się będą, kopę Lit. [...]

[a] zazywaią *Poška*

*

[...] Dvaras turi uoliai stebėti, kad tos valdos valdiniai negyventų santuokoje be [bažnytinių] įžadų, bausdamas dviem kapomis lietuviškų [grašių]. [...] Kadangi tuose kraštuose tarp paprastų žmonių, kad ir gyvenančių Latvijos pasienyje eretikų surinkimų kaimynystėje, kažin kokie senybiniai, iš tiesų pagoniški prietarai bei tikėjimai dar neišrauti, ir ne tik naudojasi burtininkais, bet ir rengia tokius pokylius, kuriuose suvažiavę puotauja prie kapų į mirusiųjų sielų sveikatą, ir tą parengimą vadina *Šermenys*, o Jo Mylista kun. klebonas pagal savo pareigas žodžiu ir veiksmu rodydamas pavyzdį tokius pagoniškus papročius tesistengs pašalinti, kiekvienam iš tų, kurie dalyvaus tokiuose pokyliuose uždės baudos lietuvišką kapą. [...]

Nuorašas 1738 Telšių bažnyčios generalinės vizitacijos aktuose iš 1653 II 18 perrašytos ir Kiprijono Bžostovskio atnaujintos ordinacijos; originalas surašytas tų pačių Siručio ir Manovskio 1636 (plg. Poška, p. 380/381).

[161] **1638** CNes (ARSI, Lith. 38-II, f. 301v).

[...] A veneficiis quoque et incantationibus plus quam quinquaginta pa<.>ia [?] detracta. [...]

*

[...] Nuo kerėjimų ir užkalbėjimų atitraukta daugiau kaip 50 <...>. [...]

[162] 1638 CV A (ARSI, Lith. 38-II, fol. 319v).

[...] Pagus quidam circa Prenos oppidum a rusticis incolitur. Hi per maiores ducta consuetudine in haec usque tempora Deum nescio quem angularem hoc ritu colebant. Statis anni temporibus modius et cribrum arae loco ponebatur, cui desuper ambesa carnium ossa proximi iniiciebant, tum cibi potionisque primitias pro gregis et pecorum incolumitate magna veneratione dicabant. Ne vero aliquid ad obsequium impuri cacodaemonis deesset, nemo verecundus et honestus hisce sacrificiis operari potuit, utpote invisus illi Numini. Altas radices egerat haec superstitio et sive maiorum suorum, a qua difficulter avelli possunt, malitia, sive prava pessimi erroris consuetudine adeo se obfirmaverant incolae, ut nullis argumentorum momentis dimoveri possent, donec in longum protracto unus e nostris praecipuum ex illis sacrificulis ad poenitudinem et confessionem impulisset, quem alii divina motione insecuti singuli deinceps nostros ad se pertrahebant obnixe precati, ut Deum illum ex singulis angulis cruce abiecta procul exturbarent. [...]

*

[...] Viename kaime prie Prienų miestelio gyvena valstiečiai. Jie iš protėvių paveldėtu ir iki pat šių dienų išlikusiu papročiu kažin kokį kertės dievą garbino šiomis apeigomis. Nustatytu metų laiku vietoje aukuro buvo statomas saikas ir rėtis, į kuriuos arčiausiai stovintieji mesdavo apgraužtus mėsos kaulus, o tada labai pagarbiai aukodavo valgio ir gėrimo pirmienas, kad banda ir galvijai būtų sveiki. O kad atsidavimas netyrajam demonui būtų visiškas, joks gerbiamas ir garbingas [asmuo], kaip tai dievybei atgrasus, negalėjo šių aukojimų atlikti. Šis prietaras buvo suleidęs gilias šaknis, ir gyventojai buvo taip užkietėję – ar dėl savo protėvių apgaulės, nuo kurios buvo sudėtinga juos atitraukti, ar dėl iškrypusio kuo blogiausio paklydimo papročio – kad jokiais argumentų postūmiais negalėjo būti išjudinti, kol po ilgo laiko vienas iš mūsiškių [vieną] iš tų žynių, išskirtinį, prispyrė atlikti atgailą ir išpažintį. Po to visi kiti, juo sekdami, dieviškai paakinti mūsiškius viliojo pas save, atkakliai prašydami, kad tą dievą iš visų kerčių, kryžiumi parblokštą išmestų lauk. [...]

[163] 1638 CNes (ARSI, Lith. 38-II, fol. 325r-v).

[...] Contra maleficos et veneficos quoque qua publice qua privatim graviter actum, ex multis resipiscentibus pono unum, quod superstitiosa gens Rutena multum veneficiis sit addicta et saepius sine effectu ullo suo maiori malo. Vir nobilis adversam valetudinem variis et vere diabolicis artibus depellere conabatur, verum frustra, ingravescentibus morbis et multiplicatis doloribus extremam diem praestolabatur: renunciavit veneficiis per sacram confessionem

et communionem, et cum veneficiis morbi abierunt, sanitas reddita, quam a momento spiritualis medicinae in ossa et membra redire persensit. Votum adiecit palam insectari apud omnis status homines dirum et execrabile genus hominum veneficorum, cui affine est nec minus execrandum usurariorum, quorum sex cum satisfactione a nefario publicanatu recesserunt. [...]

*

[...] Rimtai kovota ir su raganaujančiais bei kerėtojais – tiek viešai, tiek privačiai. Iš daugelio atgailaujančių [čia] pateikiu vieną, kadangi prietaringa rusėnų gentis yra labai prisirišusi prie kerėjimų – ir dažnai be jokio poveikio, [tik] didesnei savo pačių bėdai. Kilmingas vyras mėgino įvairiais ir išties velniškais menais atsikratyti prastos sveikatos, tačiau veltui – ligai sunkėjant ir skausmams stiprėjant laukė paskutinės dienos. Šventąja išpažintimi ir Komunija atsižadėjo kerėjimų – ir drauge su kerėjimais pasitraukė ir ligos, grįžo sveikata, kurią kauluose ir sąnariuose pajuto grįžtant nuo dvasinių vaistų [pavartojimo] akimirkos. Viešai pridėjo ir įžadą tarp įvairių luomų žmonių persekioti pragaištingą ir prakeikimo vertą žmonių kerėtojų padermę; jai artima ne mažiau verta prakeikimo palūkininkų [padermė] – šeši iš jos, atlyginę [skolininkams], atsisakė neleistino pelnymosi. [...]

[164*] **1639** *Apaštališkojo misionieriaus Jurgio Šavinskio pranešimas* → BRMŠ III, p. 492-496.

Be kita ko minimi namų larai ir (lietuviškai įvardyti) dievai: žeminiai, laukiniai, pagirniai; aitvaras identifikuojamas su inkubu. Žemaičių Ilgės, šalia tradicinės pagoniškos reikšmės, esančios jų išsivadavimo iš vokiečių šventė (plg. Lasickis, p. 116/117), lietuviškai Ilgės vadinamos Rudenėmis (*rudenaie*). „Stalų kėlimas" iš esmės likęs maldingu ir nuoširdžiu varguolių pavaišinimu.

Vilniaus vyskupijoje Šavinskis tarnavo 30 metų (ASPF SC vol. 40, f. 341), naudodamas savo lėšas atnaujino arba atsiėmė iš protestantų Paširvinčio (Alvito), Vižainio, Vištyčio, Gražiškių, Grodzisko, Daugėliškio ir Minsko bažnyčias (ibid.; plg. LE 39, p. 284; dar žr. *XVII a. I pusės Žemaitijos dvasininkai – BIS*, t. V).

[165] **1639 VII 18** *Adnotatio Congregationis de Propaganda Fide ad compendium relationis Georgii Šavinskis / Tikėjimo skleidimo kongregacijos pastaba prie Jurgio Šavinskio pranešimo santraukos* (ASPF Acta SC, vol. 13, f. 319).

38. Recitavit Em.mus D. Cardinalus Santa Crucius relationem de statu spirituali Lituaniae et Samogitiae et de iis, quae D. Georgius Szavvinski missus in praedictis provinciis gessit, in qua relatione praecipua sunt, quod in eisdem

provinciis sunt spiritus mali, qui domos infestant, et multae superstitiones in populis illis inveniuntur. Et denique quod missionis residentia deberet esse in castro Viechsne in confinibus Curlandiae, quia ibi aedificata fuit nova ecclesia valde commoda, et in Curlandia liberum catholicae religionis exercitium nuper mediante diligentia Regis Poloniae fuit concessum.

*

Prakilniausias ponas kardinolas Santa Croce perskaitė pranešimą[1] apie Lietuvos bei Žemaitijos dvasinę būklę ir apie tai, ką minėtose provincijose nuveikė [ten] pasiųstas p. Jurgis Šavinskis. Iš to pranešimo pažymėtina, kad tose provincijose esama piktųjų dvasių, kurios persekioja namus, ir kad tose tautose randama daug prietarų. Ir galiausiai, kad tos misijos rezidencija turėtų būti Viekšnių pilyje Kuršo pasienyje, nes ten buvo pastatyta nauja labai patogi bažnyčia, o Kurše neseniai Lenkijos karaliaus uolumo dėka leista laisvai išpažinti katalikų tikėjimą.

[1] Žr. Nr. 164*.

[166] **1639 I 16–18** *Synodus secunda dioecesana Samogitiae per ep. Georgium Tiškevičius celebrata / Antrasis Žemaičių vyskupijos sinodas, sušauktas vysk. Jurgio Tiškevičiaus* (Collectanea, p. 77-78, 96).

[...]

CAPUT I

**Modus visitandi Parochias cuius supra facta est mentio**

[...] Diligenter [parochi] investigent, an aliquae ibidem sint superstitiones, scandala et peccata publica, iram Dei provocantia; quae si fuerint adinventa, eadem competentibus adhibitis mediis, amovere conentur, implorato ad id, si fuerit opus, officii nostri consilio, et subsidio brachii secularis. [...]

**Modus quo Visitationes Decani Foranei obire debent.**

[Visitatio] Parochi.

[...]

An aliquae sint superstitiones, imprecationes, maleficia et praestigia?

[...]

*

I SKYRIUS

**Aukščiau minėto parapijų lankymo būdas**

[...] [Klebonai] uoliai teištiria, ar ten esama kokių nors prietarų, papiktinimų ir viešų nuodėmių, kurios šaukiasi Dievo rūstybės; jei tokių būtų rasta, temėgina jas pašalinti pasitelkę tinkamas priemones; jei reikia, paprašę mūsų teismo patarimo ir pasaulietinės valdžios paramos. [...]

**Dekanų vizitacijų atlikimo būdas**
[Klebono] vizitacija
[...]
Ar yra kokių nors prietarų, prakeikimų, raganavimų ir monų?
[...]

[167] 1639 *Relatio de statu dioecesis ep. Samogitiae Georgii Tiškevičius / Žemaičių vysk. Jurgio Tiškevičiaus pranešimas apie vyskupijos padėtį* (Rabikauskas I, p. 252, 254 et n. *l*).

[...] Superstitiones in populo rudi idolomaniae, incantationum, maleficiorum et aliorum huiusmodi, si quae fuere, iam, Dei gratia, cura et vigilantia pastorum, sublatae. Quibus abolendis penitus et extirpandis erroribus omnibus ordinavi, quatenus parochi non tantum publice et in ecclesia suorum inserviant, sed etiam privatim domos singulorum parochianorum visitent, ibidemque mentibus eorundem sacram doctrinam instillent et leniter in charitate cum iis agendo a vitiis retrahant. [...] [In Curlandia] Multi senes et annosi baptizati. Multi sunt ab incubis et daemoniorum vexationibus beneficio sacrae confessionis liberati. Multorum vaga matrimonia lege stabili sacramenti reformata et validata. [...]
*
[...] Jei tarp nemokytos liaudies būta stabmeldystės, užkalbėjimų, raganavimų ir kitų tokios rūšies prietarų, jie jau išnaikinti Dievo malonės, ganytojų rūpesčio ir budrumo dėka. Idant visos tos klaidos būtų visiškai išnaikintos ir išrautos, įsakiau, kad klebonai ne vien patarnautų saviškiams viešai ir bažnyčioje, bet ir privačiai aplankytų visų parapijiečių namus[1] ir ten jų protus suvilgytų šventuoju mokslu bei, švelniai ir meiliai su jais elgdamiesi, atitrauktų nuo ydų. [...] [Kurše] Pakrikštyta daugel senių ir ilgaamžių. Daugel šventosios išpažinties dėka išlaisvinti nuo inkubų ir demonų varginimo. Daugelio netvarkingos santuokos pastovaus sakramento įstatymu pertvarkytos ir sutvarkytos. [...]

[1] Turimi galvoje Žemačių vyskupijos sinodų nuostatai, žr. Nr. 158, 166.

[168] 1639 *Supplicatio pro Benedicto Petravičius S. Congregationi de Propaganda Fide porrecta / Kun. Benedikto Petravičiaus prašymas, įteiktas Tikėjimo skleidimo kongregacijai* (CM II, p. 209, Nr. 143).

Cum sim ex ea regione, quam pro unius et trini Dei cultu superstitiosa adhuc barbaries necnon abominandus serpentum bufonumque honor delectet: Samogitia dicitur, Curlandiae Livoniaeque, duabus damnata Lutheri Calvinique

haeresi per totum infectissimis provinciis contigua provincia. [...] Cupiens itaque seu in patria, seu in quocunque terrarum gentiumque loco qualecumque ad propagandam divinam gloriam fidemque catholicam fieri instrumentum, in album collegii de Propaganda Fide per sacerdotes saeculares [...] referri peto cupioque. [...]

*

Kadangi esu kilęs iš tokio krašto, kurį vietoj vieno trejybinio Dievo garbinimo iki šiol džiugina barbarybė ir pasibjaurėtina pagarba gyvatėms ir rupūžėms; ši provincija, vadinama Žemaitija, ribojasi su Kuršu ir Livonija, dviem prakeikta Liuterio ir Kalvino erezija visiškai užkrėstomis provincijomis. [...] Taigi, trokšdamas tapti bet kokiu įrankiu skleidžiant Dievo garbę ir katalikų tikėjimą arba tėvynėje, arba bet kokioje kraštų ar tautų vietoje, prašau ir trokštu būti įrašytas į Tikėjimo skleidimo [kongregacijos] kolegijos knygą tarp diecezinių kunigų. [...]

Apie Petravičių ir jo lietuvišką eilėraštį žr. BRMŠ III, p. 488. Mūsų nuomone, ten skelbiamame eilėraštyje specifinių baltiškojo ar lietuviškojo pasaulėvaizdžio realijų nesama.

[169] **1639 IX 22** *Visitatio ecclesiae parochialis in Žarėnai / Žarėnų parapinės bažnyčios vizitacija* (ŽVV 1611-1651, p. 385).

[...] De tribus parochianis, nihil curantibus Divina et veneficis, consulet Illustrem Dominum Administratorem, quid agendum, siquidem moniti indurati perseverant. [...]

*

[...] Dėl trijų parapijiečių, visai nekreipiančių dėmesio į pamaldas ir dėl kerėtojų, tepasitaria su šviesiuoju ponu [vyskupijos] administratoriumi, ką daryti, kadangi jie, įspėti, kietai laikosi savo. [...]

[170] **1639** CV (ARSI, Lith. 38-I, fol. 372r).

[...] Pagi erant aliquot superstitionibus, veneficiisque, incantationibus et sortilegiis dediti in tantum ut terram cuiusdam gratitudinis specie fructuum et beneficiorum Duram [?] appellarent et colerent; hi feliciter inducti in veritatis cognitionem. [...] dum quidam dies sacros, non eo, quo iubent sacrae leges, expediendis officis, sed capiendis piscibus potissimum festa impenderet, id secunda die Paschatis facientem spectra quaedam horrida in similitudinem militum corripuerent, per loca paludosa raptarent, plagis notabilibusque ad honorem festorum edocuerunt, terroribusque exanimatque ubi ad se rediit pietissime et ad exemplum caeteris dies sacros celebrabat. [...]

*

[...] Būta kelių prietarams, kerėjimams, užkalbėjimams ir burtams tiek atsidavusių kaimų, kad iš dėkingumo už vaisius ir geradarybes kažkieno žemę vadindavo Kieta [?] ir garbindavo; jie laimingai atvesti prie tiesos pažinimo. [...] Kai vienas [vyras] šventadienius, o ypač šventes, leisdavo ne tam, kad, kaip liepia šventieji įstatymai, atliktų [religines] pareigas, bet žvejodamas, jį, tai darantį antrąją Velykų dieną, sugriebė tokios siaubingos į kareivius panašios pamėklės, tampė po pelkėtas vietoves ir įsimintinais smūgiais pamokė pagarbos šventėms. Kai dėl siaubo netekęs amo atsitokėjo, šventadienius šventė kuo pamaldžiausiai ir rodydamas pavyzdį kitiems. [...]

[171] 1640 Lith A (ARSI, Lith. 38-I f. 413v).

[...] Contigit ut noster viarum ignarus, ac iam aberrans consuleret agrestem hominem, num iter illud ad praefixum locum bene tenderet? Accepto responso subdit: Qua etiam in caelum ex illo pago iretur? Risit ad haec quinquaegenarius, et quid sentisset, non celavit patri: Soli, inquit, Clero et Magnatibus lucida illa Regio patet, nobis terra perpetuo colenda est. Nata occasio erroris confutandi sufficienter instituit hominem ad possidendum ab omnibus bonis Patriam. Non contentus suo vir rudis gaudio, uxorem domo convocavit ad audiendam doctrinam, petiitque humiliter emendari suum matrimonium: quod nullum a tot annis fuisse, ipsa vita ferarum similis, naturali lumen docebat. [...]

[...] Atsitiko, kad vienas Mūsiškis, nežinantis kelių ir jau nuklydęs, pasiteiravo kaimiečio, ar šitas kelias tikrai veda į numatytą vietą. Išklausęs atsakymą, pridūrė: O kurlink iš šito kaimo einama į dangų? Tai išgirdęs penkiasdešimtmetis nusijuokė ir nenuslėpė nuo Tėvo, ką manąs: „Vien – sako, – kunigams ir ponams šita šviesi karalystė atverta, o mums reikia amžinai lenktis žemei“. Pasinaudojęs proga sutriuškinti klaidą, pakankamai pamokė žmogų, kad visi gerieji [žmonės] turi Tėvynę. Paprastas vyras, nesitverdamas džiaugsmu, pašaukė iš namų žmoną paklausyti pamokymo ir nuolankiai paprašė pataisyti savo santuoką; tai, kad ji tiek metų buvo negaliojanti, o pats gyvenimas – panašus į žvėrių, mokė prigimtinis protas. [...]

[172] 1641 RGro A (ARSI, Lith. 38-I, f. 384r).

[...] A sortilegiis et sagis deterriti ultra 90. Infestationibus incuborum erepti 4. [...]

*

[...] Nuo ateities spėjikų ir raganų atgrasyta virš 90. Iš inkubų persekiojimo išplėšti 4. [...]

[173] **1641** RDun A (Kleijntjenss I, p. 344).

[...] Expeditiones instituerat noster ad finitima summotaque loca [...]. Erat celebre in his partibus genus quoddam hominum veneficiis et artibus diabolicis mancipatum, lingua vulgari „videntes“ nuncupabantur; hi daemone authore morbos, pestes animalium, annonae caritatem et alia eius generis futura enunciarunt, hos adire non solum honorificum, sed et divinum quod putabatur tam a rudioribus, tum et nobilioribus; nunc vero dementiae suae vehementer attonitos, paenitet pudetque. [...]

*

[...] Mūsiškis buvo išvykęs į kaimynines ir tolimas vietoves. [...] Tuose kraštuose garsėjo tokia žmonių, atsidėjusių kerėjimams ir velniškiems vyliams, padermė; vietos kalba buvo vadinami „matančiaisiais“. Jie, demonui patariant, paskelbdavo apie būsimas ligas, gyvulių antkryčius, javų brangymetį ir kitus panašius dalykus; lankymąsi pas juos tiek paprasti, tiek kilmingesni [žmonės] laikė ne vien garbingu, bet ir tarsi dievišku dalyku. Dabar, smarkiai pritrenkti savo beprotybės, jie gailisi ir gėdisi. [...]

[174] **1642** CCros Hist (ARSI, Lith. 38-I, f. 381r-v, cf. Lith. 39, f. 110r).

[...] A veneficiis et superstitionibus absterriti circiter viginti [...] Quidam dum ab incantatrice rediret, perurgente conscientia, sensit ultricem manum DEI, repente enim caelum nubibus obductum fulgurare et tonare caepit, et dum urget gradum, fulmen prope equum decidit, equo et sessore in terram prostrato, rediit miser ad se et labem per exomologesim detersit, numquam ad incantatricem rediturus. [...]

[Missio in Biržai] [...] Quendam gravissime infestarant Lemures, quos ut abigeret, confessionem et communionem optima remedia adhibuit, quae protinus omnes infestationes repulerunt. [...]

*

[...] Nuo kerėjimų ir prietarų atgrasyta maždaug dvidešimt. [...] Vienas, grįždamas iš užkalbėtojos, sąžinei neraminant, pajuto keršaujančią Dievo ranką, mat staiga debesimis apsitraukęs dangus ėmė žaibuoti ir griaudėti. Raginant arklį skubėti, šalia jo trenkia žaibas, arklys ir jojikas krenta žemėn. Vargšas atsitokėjo ir išpažintimi nusivalė dėmę, pasiryžęs jau niekada nebegrįžti pas užkalbėtoją. [...]

[Biržų misijoje] [...] Vieną tokį labai smarkiai kamavo lemūrai; kad juos nuvytų, pasinaudojo geriausiomis priemonėmis – išpažintimi ir Komunija, kurios tuoj pat pašalinimo bet kokius kamavimus. [...]

[175] **1642** CCros A (ARSI, Lith. 39, f. 110r-v).

[...] Femina quaedam Sabbatho magno aquam benedictam vexit domum, et cum asservatam anno plusquam medio animadverteret nullo modo corrumpi, sed contra veneficia plurimum valere, ipsa in fide Catholica est confirmata et haereticis aestimationem nec non desiderium aquae praedictae iniecit. [...]

*

[...] Viena moteris Didįjį šeštadienį namo parsivežė švęsto vandens; išlaikiusi daugiau nei pusmetį, pastebėjo, kad jis visai negenda ir labai gelbsti nuo kerų. Ji buvo sutvirtinta laikytis katalikų tikėjimo ir tarp eretikų įnešė minėto vandens branginimą ir troškimą. [...]

[176] **1642** CV A (ARSI, Lith. 39 f. 94r-v, 95r).

[...] Lupanaria ad castimoniae legem vivere persuasa: lucra iniusta, turpes cum incubis, belluisque consuetudines, iurandi effrenis licentia passim inhibita. Centum supra viginti a superstitionibus auguriisque variis revocati. [...] non pauci septuagenarii, immo nonagenarii in ipso vitae suae decursu tot annorum pondus feliciter deposuerunt: plerique eorum non inter domesticas duntaxat latebras, sed in ipsis nemorum additis quaesiti [...]. Alii denique a malis daemonibus in decrepita aetate saepius territi, ultimi remedii loco nostros adierant, apud quos ut primum conscientientiam [*sic*] exoneraverant et vulneribus animum [?], et nefandis territamentis esse provisum [...].

Colonus quidem oppido Perstanus, districtus Birzensis aeque diuturne atque moleste a Tartareo carnifice pertensus infestationem Calvinum, seu ut vocant illi Birzensem fidem, eiurare constituit. Ergo nostrum qui tum forte loci missionarium egerat, supplex adit, tam manifesto periculo se eximata, suplicat. Quidquid consilii daturus sit, facturum se spondet. Bonus Pater primum, ut facile poterat, sacrilegam fidem cum universa sua familia detestaretur, persuasit: deinde die dicta paenitentia epiatum, sacro epulo reficit, tum in reliquam pugnam cum virulento hoste caeteris opportunis praesidiis instruxit. Sed nequam spiritus fixam stationem non ita facile deseruit. Domum redeunti, per nocturnas tenebras equos mentitus, hos opprimere, illos terrere, totam domum spectris replere institit. Et perexisset fortassis, nisi nostri advocati, tecta ipsa aqua benedicta caeteris orationi intentis lustrassent. [...]

*

[...] Kekšė įtikinta gyventi pagal skaistybės įstatymą; visur uždrausta neteisėtas pelnymasis, gėdingas sanguliavimas su inkubais ir gyvuliais, nežabota laisvė prisiekinėti. Šimtas dvidešimt atkalbėta nuo įvairių prietarų ir ateities spėjimų.

[...] nemaža septyniasdešimtmečių, netgi devyniasdešimtmečių tiekos viso savo gyvenimo metų naštą laimingai nusimetė: daugel jų surasta ne vien namų užkaboriuose, bet ir pačiose giraičių tankmėse [...] Galiausiai kiti karšinčiai, dažnai gąsdinami blogųjų demonų, ieškodami paskutinio vaisto atėjo pas mūsiškius, kad čia pirmiausia nusimestų sąžinės naštą; pasirūpinta – kad ir vėlai, tačiau ne tuščiai – [apsaugoti] sielą nuo žaizdų ir nelemtų gąsdinimų; [jie] iki šiol džiaugiasi [...].

Vienas valstietis iš Perstano miestelio Biržų apylinkėse, nusprendęs nutraukti ir ilgą, ir varginantį pragaro budelio persekiojimą, pasiryžo išsižadėti Kalvino, arba, kaip jie vadina, biržiečių tikėjimo. Taigi maldaudamas ateina pas mūsiškį, kuris tuomet galbūt darbavosi tos vietos misionieriumi, prašo, kad išlaisvintų nuo tokio aiškaus pavojaus. Žada padaryti viską, ką tik [mūsiškis] patars. Gerasis Tėvas pirmiausia įtikino (tai nesunkiai pavyko), kad su visa savo šeimyna išsižadėtų šventvagiško tikėjimo; vėliau minėtą dieną apvalytą išpažintimi atgaivino šventuoju valgiu ir aprūpino kitomis deramomis gynimosi priemonėmis tolesnei kovai su nuodingu priešu. Tačiau dvasia netikėlė taip lengvai neapleido nuolatinės priebėgos. Grįžtančiam namo nakties tamsybėse paklaidinusi arklius nesiliovė vienus prispausti, kitus gąsdinti, visus namus pripildyti vaiduokliais. Ir gal būtų ėjusi toliau, jei pašaukti mūsiškiai nebūtų stogų apšlakstę švęstu vandeniu, kitiems uoliai besimeldžiant. [...]

[177*] **1642** Konstantino Sirvydo *Dictionarium trium linguarum* → BRMŠ III, p. 474-475.

Plg. Nr. 139*.

[178] **1642–1644** DProfV A (ARSI, Lith. 39 f. 88v-89r).

[...] Nec plura, nisi ut diras sic Cacodaemonum infectationes vel importuna ingenia [?], sicut nonnullis in locis, per oblata horrendi aspectus simulacra et monstra sese ingesserunt revocandis a pietate orthodoxa idiotis hominibus, et in varia devia scelerum praecipitandis: sed sacri thuris et herbarum benedictarum incensione factum est ut omnes Erebo submissi terrores fumo citius evanescerent. Quidam suae proli et coniugi ab iisdem Lemuribus graviter timere, anxie lamentari, amuletum sacrum quaerere caepit: cui Noster cum sacram agni cerei plagulam cum SS Reliquiis alligandam utriusque cornicibus tradidisset, utrique fuit optime, discussa protinus vi omnis infestationis. Stupuit haec civis ille, et magna rerum sacrarum veneratione auctus, recepti beneficii testimonium deposuit, cum ea qua parerat gaudii, et gratae observantiae erga nos significatione. [...]

*

[...] Nieko daugiau, išskyrus tokius klaikius piktojo demono drumstimus, arba pasibjaurėtinas klastas; jie į kai kurias vietas įsimetė siaubingais vaiduokliais ir pamėklėmis, idant nemokytus žmones atitrauktų nuo teisingo maldingumo ir pastūmėtų į visokių nusikaltimų šunkelius. Tačiau pasmilkius šventaisiais smilkalais ir pašventintais žolynais visi Erebui pavaldūs siaubai išgaravo greičiau už dūmą. Vienas savo palikuoniui ir žmonai, labai bijant tų pačių lemūrų ir nerimastingai vaitojant, ėmė ieškoti švento amuleto; kai jam Mūsiškis perdavė šventą vaškinį avinėlį, gaubiantį šv. relikvijas, pakabinamą už abiejų galų, abejiems [tai] kuo geriausiai pagelbėjo, visiškai išvaikius bet kokio persekiojimo galią. Stebėjosi šiais [dalykais] tas miestietis ir, praturtintas didele pagarba šventiems dalykams, pateikė liudijimą apie patirtą geradarybę, išreikšdamas akivaizdžiai džiaugsmingą ir dėkingą pagarbą Mūsiškiams. [...]

[179] **1643 VI 5** *Visitatio ecclesiae parochialis in Akmenė / Akmenės parapinės bažnyčios vizitacija* (ŽVV 1611-1651, p. 201, 203).

[...] In finibus Curlandiae tribus milliaribus, ubi multi sunt Luterani, [Parochus] fidei mysteria docet, et Orationem dominicam, per se et per scholares; superstitiones antiquas tollit, unde in domo parochiali veneficiis illum infestant, et in sacristia confessiones excipit. [...] *Decreta reformationis huius ecclesiae*: [...] Rusticorum *pogyri* [*sic*] uti caepit, cum aliis superstitionibus ipsorum aboleat, doctrinam cum misteriis fidei per se et per scholares suos, dum illos invisit, edoceat. [...]

*

[...] Kuršo pasienyje, už trijų mylių, kur yra daug liuteronų, [klebonas] pats arba mokiniams padedant moko tikėjimo slėpinių ir Viešpaties maldos; naikina senus prietarus, todėl klebonijoje jį vargina kerėjimais; ir išpažinčių klauso zakristijoje. [...] *Šios bažnyčios pertvarkos nutarimai*: [...] Kaimiečių *pagirnius*, kaip jau ėmėsi, teišnaikina drauge su kitais jų prietarais; tikėjimo mokslo ir jo slėpinių temoko pats ir savo mokinių padedamas, kuomet juos aplanko. [...]

[180] **1643 IX 22** *Synodus tertia dioecesana Samogitiae per ep. Georgium Tiškevičius celebrata / Trečiasis Žemaičių vyskupystės sinodas, sušauktas vysk. Jurgio Tiškevičiaus* (Synodus Sam. 1643, p. C1-3).

[...]

*De Maleficiis*
CAPUT VIII
Si astrologos, qui ex Solis, Lunae, et aliorum astrorum motu, figura et aspectu de hominum actionibus, quae a libero voluntatis arbitrio proficiscuntur, certo aliquid eventurum affirmant, Lex iubet gravibus plecti poenis; si acriter puniuntur ii, qui in itineris susceptione aut cuiusvis rei institutione, dies, tempora, et momenta observantes, voces, avium garritum aut volatum notantes, ex occursu etiam hominum vel pecudum suscipiendi operis felicitatem augurantur. Multo magis malefici et sortilegi, caeterique omnes, qui quovis artis magicae et veneficii genere pactiones et foedera expresse vel tacite cum Daemonibus faciunt, puniendi sunt, et e societate fidelium exterminandi.

[*sequitur bulla Gregorii Papae XV* Omnipotentis Dei, *1623*]

Praeterea omnes et singulos beneficiatos hortamur, ut populum, praecipue vero Dominos temporales saepius moneant et requirant, ut in cognitione huiusmodi criminum, metas tormentorum a legibus praescriptas non excedant, et in facti contingentia huiusmodi causas et sagas, non nisi praeviis probationibus, tormentis subiiciant, easdemque tantum ad instantiam Actorum legitimorum, non vero impertinentium personarum, eadem occasione concurrentium torqueri permittant.

*

*Apie raganavimus*
VIII SKYRIUS
Jei teisė liepia rimtomis bausmėmis bausti astrologus, kurie, remdamiesi saulės, mėnulio ir kitų žvaigždžių judėjimu, išsidėstymu ir išvaizda tikina ką nors tikrai įvyksiant žmonių veiksmuose, kylančiuose iš laisvo valios sprendimo; jei griežtai baudžiami tie, kurie, leidžiantis į kelionę ar imantis kokio nors reikalo, pranašauja apie pradedamo darbo sėkmę, atkreipdami dėmesį į dieną, laiką ir momentą, pastebėdami balsus, paukščių tarškėjimą ar skrydį arba [paisydami] žmogaus ar galvijo, kurį teko sutikti, daug labiau baustini ir iš tikinčiųjų bendrijos šalintini raganiai ir burtininkai, ir visi kiti, kurie bet kokios rūšies magijos menu ar raganavimu aiškiai ar tyliai sudaro sutartis ir sandorius su demonais.

[*Įterpiama 1623 m. pop. Grigaliaus XV bulė* Omnipotentis Dei]

Be to, raginame beneficiatus, visus drauge ir kiekvieną paskirai, liaudį, ypač pasaulietinius ponus, dažniau įspėti ir reikalauti, idant tirdami šio pobūdžio nusikaltimus neperžengtų įstatymais nustatytų kankinimų ribų ir, bylose pasitaikius tokiam atvejui, raganas atiduotų kankinimams tik pirma pateikus įrodymus, ir jas leistų kankinti tik reikalaujant ieškovams, o ne šia proga susiėjusiems pašaliniams asmenims.

[181] **1643** CCro A (ARSI, Lith. 39, f. 110v).

[...] Incantatorum et veneficiorum artes adeo invaluerunt, ut multis nocumento essent, et valetudine sublata adhuc terrores ingerent [?]. [...]

*

[...] Užkalbėtojų ir kerėtojų menai taip įsigalėjo, kad daugeliui padarė žalos ir, atėmę sveikatą, ligi šiol varo išgąstį. [...]

[182] **1643** COr A (ARSI, Lith. 39, f. 113v).

[...] Insolens eodem die inauditum post hominum memoriam accedit. Sueto cae lo deficientis astris [?] surrexere nubes tamquam vastam circumgurg[it]em, illaesis nostris agris, proiecere grandinem, ut summum pommum facile excederet. Eius in medio lapides triangulares, humani capitis in modum calvariae, speciem efformantes conspecti; qui proiecti in terras non modo olescentes [?] iam segetes sed obvia per campos iumenta, compluresque hominum ad intencionem fracere [?]. Asservantur ab incolis tam prodigiosi lapides. [...]

*

[...] Tą pačią dieną nutiko negirdėtas dalykas, kokio nesiekia žmonių atmintis. Įprastiniame danguje gęstant žvaigždėms, sukilo debesys, tartum platus supantis sūkurys, ir iš jų pabiro mūsų [kolegijos] laukams nepakenkusi kruša – tokia, kad lengvai būtų numušusi dideliausią obuolį. Jai krentant buvo regėti trikampiai kaukolės pavidalo žmogaus galvos formos akmenys; nukritę žemėn jie iki galo suplakė [?] ne tik jau sužėlusius pasėlius, bet ir laukuose pasitaikiusius kinkinius bei daugybę žmonių. Tokius stebuklingus akmenis gyventojai saugo. [...]

[183] **1644 IV 20** *Instructio Alexandri Ludovici Radvila ad advocatos in Klovainiai et Senkonys / Aleksandro Liudviko Radvilos nurodymai Klovainių ir Senkonių vaitams* (MAVB RS, F 256 – 3104, f. 1r-v).

[183a] Alexander Ludwik Radźiwiłł [...]. Woytowi mieskiemu kławanskiemu Pawłowi Dmuchowskiemu, woytowi Norbertowi Kasprowiczowi senkanskiemu y wszystkim ławnikom y poddanym Krola Jego Msci dzierżawy mey upitskiey w woytostwach pomienionych [...]. [...] Xiądz Mikołay Iholczyc, Pleban kławanski, dał mi znać: że do kośćioła Parafij swey w dni Niedzielnie y w

święta obwiesczone od kośćioła, sami osobami swemi z poddanemi dzierżawy mey, nie bywaćie, Mszy Świętey y kazania niesłuchaćie, nauki duszom waszym należącey zaniedbywacie, dni świętych nie święcicie, postow y Wilij zapowiedżianych nie pośćicie [...]. [...] Także kopę Litt. zapłacic y karanie takież [*i.e.* śiedzeniem w kunicy u kośćioła, lubo też chłostą dobrą przed ludżmi] popadać maią ktorzyby mieszkali nie szlubnie, to iest krom benediktij kapłanskiej; a iednakże winę zapłaciwszy y karanie odniozszy wienczać się będą powinni w swym kośćielie. Także ci, ktorzy by do zborow albo ich Ministrow chodzili, albo dziatki w nich chrzczyli, burtnikow w dom swoy prośili, sami do nich o pomoc chodzili, Bożki Poganskie chwalili, Stoły poganskim sposobem stawiali, kopę Litt. zaplacić y lubo śiedzeniem w kunicy u kośćioła, lubo też chłostą dobrą przed ludżmi karani być mają [...].

*

Aleksandras Liudvikas Radvila [...] Klovainių miestelio vaitui Pauliui Dmuchovskiui, Senkonių vaitui Norbertui Kasperavičiui ir visiems Jo Malonės Karaliaus suolininkams bei valdiniams mano laikomoje Upytės valdoje, minėtose vaitystėse. [...] Kunigas Mikalojus Igalčicas, Klovainių klebonas, man pranešė: į savo parapijos bažnyčią sekmadieniais ir Bažnyčios paskelbtomis šventėmis, patys asmeniškai su mano laikomos valdos valdiniais neateinate, Šventųjų Mišių ir pamokslų neklausote, jūsų sieloms reikalingą mokymą apleidžiate, šventų dienų nešvenčiate, per pasninkus ir įsakytas vigilijas nepasninkaujate [...]. Taip pat turi sumokėti lietuvišką kapą ir būti nubausti [sėdėjimu surakintam prie bažnyčios, arba geru išplakimu žmonių akivaizdoje] tie, kurie gyvena nesusituokę, tai yra be kunigo palaiminimo; tačiau sumokėję baudą ir nubausti turi susituokti savo bažnyčioje. Taip pat tie, kurie vaikščiojo į [eretikų] surinkimus arba pas jų ministrus, arba juose krikštijo savo vaikelius, kvietėsi į savo namus burtininkus, patys pas juos pagalbos vaikščiojo, pagoniškus dievaičius šlovino, pagonišku būdu stalus kėlė, turi sumokėti lietuvišką kapą ir būti nubausti arba sėdėjimu surakintiems prie bažnyčios, arba geru nuplakimu žmonių akivaizdoje. [...]

**[183b]** [Analogiškas raštas su beveik pažodžiui sutampančiais nurodymais duotas ir Šeduvos valdoje esantiems vaitams bei suolininkams, tarp jų – Pakalniškių vaitui (žr. Jablonskis, *Žodžiai*, p. 309, Nr. 11[13]).]

Dokumentai išduoti Šeduvoje. Dar plg. nurodymus Klovainiams 1622 m. (Nr. 142).

[184] 1644 CV A (ARSI, Lith. 39, f. 98v–99r).

[...] Apud quatuor colonos dii terrestres (quos Lithuani *Zeminas* vocant) eiecti. Sunt autem *Zeminas* reliquiae ciborum ex mensis, quas statis temporibus adornant in honorem defunctorum parentum, avorum, atque atavorum suorum, relictae atque in terra sub mola aut in horreo defossae atque asservatae. Credunt enim stulti omnium rerum, id est panis, pecorum caeterorumque copiam domi fore, quamdiu hae reliquiae in integro sint; secus omnia timent infelicia eventura, nempe pecora a feris laceranda vel morbis consumenda. Ita qui sibi deos iidem et vanos timores fabricarunt, ignari illius, qui dum timetur solus, caetera omnia umbras gerunt. [...]

*

[...] Išmesti keturių valstiečių žeminiai dievai (juos lietuviai vadina *Žemynos*). O *Žemynos* yra maisto likučiai nuo stalų, kuriuos nustatytais metų laikais dengia savo mirusių tėvų, senelių ir prosenelių garbei. Tuos likučius užkasa žemėn ir saugo po girnomis arba klėtyje. Mat, kvailiai, tiki namuose gausiai visa ko būsiant: duonos, gyvulių ir kitų dalykų – kol likučiai išliksią nepažeisti, antraip bijo, kad ištiksiančios visokeriopos nelaimės, antai gyvulius žvėrys suplėšysią ar ligos išguldysią. Taigi pasidirbo sau dievus ir tuščias baimes, užmiršdami, kad bijant Vienatinio, visa kita tėra tik šešėliai. [...]

[185] 1644 CNes A(ARSI, Lith. 39, f. 115v).

[...] Incubus singulis noctibus cuidam feminae infestus, nostris pagum ingressis, eadem nocte ab eam recessit: ipsa autem exorcismo purgata et benedicta aqua ut se muniret edocta. [...]

*

[...] Inkubas, kasnakt nedavęs ramybės vienai moteriškei, mūsiškiams įėjus į kaimą, tą pačią naktį nuo jos atsitraukė; o ji pati apvalyta egzorcizmu ir pamokyta apsiginkluoti švęstu vandeniu. [...]

[186] 1644 RDun A (Kleijntjenss I, p. 346).

[...] Poenitentium [...] supra quinque millia septingenta nonaginta septena capita. [...] A superstitioso arborum cultu et veneficiorum tam arte, quam usu absterriti quini. [...]

*

[...] Atgailaujančių [...] penki tūkstančiai septyni šimtai devyniasdešimt septynios galvos. [...] Penki atgrasyti nuo prietaringo medžių kulto ir kerėtojų meno arba naudojimosi juo. [...]

[187] **1645** *Ex actis Consistorii Congregationis de Propaganda Fide / Iš Tikėjimo skleidimo kongregacijos konsistorijos aktų* (ASPF, Acta SC, vol. 16, f. 494v- 495r / nuor. VUB RS, f. 267 – 734).

42. Referente eodem Em.mo D.no cardinale Ginetto instantiam R. P. D. Gregorii (!) epi. Samogitiae ut possit mittere ad ep*isco*patum Peltinensem et dioecesim eius amplissimam in Curlandia et Semigallia ei in administratione mediante Sacra Congregatione concessum pro fidei catholicae propagatione in haereticos et gentiles RR DD archidiaconum Samogitiae decanum Crocensem, archipresbyterum Jainiscensem et archipresbyterum Szkudensem cum titulo abbatis et facultate conferendi primam tonsuram et quatuor minores ordines, restituendi veteres parochias et novas erigendi, ac cum aliis facultatibus missionariorum per Sanctum Officium expediendis. Sacra Congregatio iussit scribi ad Nuntium Poloniae per informatione et voto.

*

42. Tas pats prakilniausias ponas kardinolas Ginbetti pristatė Garbiojo tėvo pono Jurgio [Tiškevičiaus], Žemaitijos vyskupo, prašymą, kad jis galėtų į labai plačią Piltenės vyskupiją, apimančią Kuršą ir Žiemgalą, jam suteiktą administruoti Šventajai Kongregacijai tarpininkaujant, katalikų tikėjimo platinimui tarp eretikų ir pagonių pasiųsti garbiuosius ponus Žemaičių arkidiakoną, Krakių [Kražių?] dekaną, Joniškio arkipresbiterį ir Skuodo arkipresbiterį, suteikiant jiems abato titulą ir įgaliojimą teikti pirmąją tonzūrą ir keturis žemesniuosius šventimus, atkurti senas ir steigti naujas bažnyčias, o taip pat kitus misionierių įgaliojimus, suteiktinus Šventosios Oficijos. Šventoji Kongregacija paliepė parašyti nuncijui Lenkijoje, [prašant] informacijos ir nuomonės.

[188] **1646–1647** RCau (ARSI Lit. 39, f. 213r-v)

Circa Caunam excursiones factae; praeter solita nostrorum exercitia haec contigerunt:

1. Arbor fore pro DEO culta, ad quam ex voto cinguli, vestes et caetera id genus appendebantur, pecuniaque affundebatur, ubi per excavatum ad radicem a natura foramen in arbore homines venerabundi penetrabant et <...> ac sanitatem implorabant, sed non impetrabant. Excisa est; alia brevi excidenda.

2. Rusticus, qui vicinum confessum et communicatum irridebat (ipse utriusque beneficii expers), quod in sapere ille vir bonus domum suam benedici a Nostris curaverit; haec nefarius homo indigne faventur[?], multa scurilia in DEUM et sacerdotem evocavit, sed non impune: eodem nempe die arsit illi domus, contigua vicini intacta relicta.

*

Surengtos išvykos į Kauno apylinkes; be įprastų mūsiškių užsiėmimų, nutiko štai kas:

1. Medis, už miesto vartų [?] garbinamas kaip Dievas; ant jo kaip įžadų ženklai buvo kabinamos juostos, drabužiai ir kiti panašūs daiktai, ir buvo pilami pinigai; per gamtos dėka išraustą skylę prie medžio šaknies žmonės, norėdami pagarbinti [medį], prasibraudavo į vidų ir <...> bei maldaudavo sveikatos, tačiau neišprašydavo. [Medis] nukirstas; kitas bus veikiai nukirstas.

2. Kaimietis pašiepė išpažintį atlikusį ir Komuniją priėmusį kaimyną (pats nebuvo pasinaudojęs nė viena iš šių dviejų gėrybių) už tai, jog <...> tas geras vyras pasirūpino, kad mūsiškiai pašventintų jo namus. Šis nelabas žmogus nederamai linkėjo, daug šaipėsi iš Dievo ir kunigo, tačiau ne be atpildo: dar tą pačią dieną užsiliepsnojo jo namas, o gretimas kaimyno liko nepaliestas.

[189] **1646/1649** *Ex actis Congregationis S. Consistorii / Iš Konsistorijos kongregacijos aktų* (ASV, Acta Congr. Consist. Ab ann. 1646 ad ann. 1649, f. 25r // nuor. VUB RS, F. 267-817).

[...] per essere la detta Provincia l'ultima del Regno confinante con la Mascovia, e mista non solo di heretici et schismatici, ma anco de pagani et idolatri, è il Vescovo costretto di far le spese e fatighe infinite, si come il presente medesimo Vescovo ha fatto di continuo per sostenere e propagare respettivamente la Religione Cattolica; come è cosa notoria in Congregatione de Propaganda Fide.

*

[...] ši provincija [Žemaitija], būdama kraštutinė karalystėje, besiribojančioje su Maskvija, yra sumišusi ne tik su eretikais ir schizmatikais, bet ir pagonimis bei stabmeldžiais, vyskupas yra priverstas leisti pinigus ir vargti nepabaigiamus vargus, antai tas pats dabartinis vyskupas turi nuolat atitinkamai palaikyti ir skleisti katalikų tikybą; tai gerai žinoma Tikėjimo skleidimo kongregacijoje.

Argumentacija prašant leidimo vysk. Jurgiui Tiškevičiui pasilaikyti Trakų prepozitūrą.

[190] **1648 XI 10** *Visitatio ecclesiae parochialis in Krakės / Krakių parapinės bažnyčios vizitacija* (ŽVV 1611 – 1651, p. 323-324, 326).

[...] Suspecta deinde eadem virgo [devota] Barbara [Zapolszczanka] fuit de ebrietate frequenti, inhonesta conversatione, maleficiis, turpiloquiis, conversatione nimia contra privilegium et institutionem cum viris. [...] Quoad

veneficia, testimonium perhibuit Iacobus Campanator, quod cum quodam venefico, qui milliari ab hoc oppido distat, commercium virgo Barbara habeat; idem asseruit Augustinus Szuraytis, qui in domo Petri Boiari sedentem in camera cum venefica Barbaram et coram se habentes scyphum cervisia plenum, e cuius spuma auguria venefici sumere solent, vidisse verbali statim iuramento confirmavit, licet ut iuramentum deponeret, non fuerit requisitus. [...] solam quoque cum venefica in secreto cuiusdam oppidani cubiculo diutius consedisse atque ad eandem discessisse [...].

*

[...] Pagaliau toji pati mergelė [davatka[1]] Barbora [Zapolskytė] buvo įtarta dėl dažno girtuokliavimo, negarbingų ryšių, kerėjimų, nešvankių kalbų, pernelyg artimo – prieštaraujant privilegijai ir [davatkų] steigimo dokumentui – bendravimo su vyrais. [...] Kai dėl kerėjimo, Jokūbas Varpininkas paliudijo, jog mergelė Barbora palaiko ryšį su vienu kerėtoju, gyvenančiu už mylios nuo šio [Krakių] miestelio. Tą patį teigė Augustinas Šuraitis, kuris čia pat, davęs priesaiką žodžiu (nors nebuvo prašytas prisiekti), patvirtino matęs Petro Bajoro namuose Barborą sėdint su kerėtoja; prieš save turėjo taurę, pilną alaus, iš kurio putos kerėtojai paprastai pranašauja. [...] Mat vizitacijos metu buvo nustatyta, jog Barbora Zapolskytė [...] vieno miestelėno slaptame kambaryje viena ilgesnį laiką sėdėjo su kerėtoja ir buvo pas ją nuvykusi [...].

[1] Barboros statusas (davatka) ir pavardė, taip pat miestelis mūsų vertime įterpti iš ankstesnio dokumento teksto.

[**191**] 1648 RDun A (Kleijntjenss I, p. 350).

[...] Populus illic facilis audire et audita intelligere, ut longe alius ab ingenio nostrarum partium esse videatur, ignorantia nihilominus, credendorum, sciendorumve et vitae christianae instituendae neglectu quibusvis indissimilior. Ligneorum deorum plena omnia, in proximis a domo silvis et pratis, at Deo iuvante permulti, ab hoc superstitioso inanium[a] simulacrorum cultu, ac vario veneficiorum tam activo quam passivo usu absterriti, ac in posterum praecisa omni in praeteritis credulitate ac spe fallaci, ut unum verum caeli et terrae Creatorem Deum scirent et in eum crederent, sunt edocti. Exterminatus sufflati salis a magis sive ad sanitatem, sive ad fortunam iuvandum usus et loco eius salis benedicti, aquae lustralis, cereorum sacrorum efficacia explicata, et appetentia introducta. [...]

[a] *corrigo* inanium : in alium *Kleijntjenss*

*

[...] Ši tauta mielai klausosi ir supranta tai, ką išgirdo – atrodo, kad gabumais toli pranoksta kitus čionykščių kraštų [gyventojus], tačiau to, kas tikėtina ir žinotina, neišmanymu bei aplaidumu krikščioniškai gyvenant nė kiek nesiskiria nuo visų kitų. Visa pripildyta medinių dievų[1] šalia namo esančiuose miškuose ir pievose, tačiau Dievui padedant daugybė atgrasyta nuo šio prietaringo tuščių stabų garbinimo ir nuo aktyvaus bei pasyvaus naudojimosi visokiais kerėjimais. [Jie] pamokyti ateityje, atsisakius bet kokio kliovimosi praeitais dalykais ir apgaulingos vilties, žinoti esant vieną tikrą Dievą, dangaus ir žemės Kūrėją, ir į jį tikėti. Išnaikintas naudojimasis magų atliekamu druskos pūtimu dėlei sveikatos arba sėkmės, ir vietoj jo, išaiškinus veiksmingumą, įdiegtas pašventintos druskos, švęsto vandens, šventųjų žvakių troškimas. [...]

[1] „Mediniais dievais" veikiausiai vadinami ne dievų atvaizdai, bet garbinami medžiai.

[192] **1649** CV *Status Collegii* (ARSI, Lith. 38-I, f. 617r).

[...] Excurrunt duo sacerdotes missionarii idiomate instructi Lituanico, in ulteriorem Lituaniae oram ad excolendum inibi populum superstitiosae gentilitatibus ritibus tenaciter ad id tempus adhaerentem, in quibus abolendis non parvum laboris Nostri insumunt, usi ad id puerorum opera, qui veneficia et praestigias Daemonum, a Parentibus in obscuro domus angulo clam occultatas Nostris evulgant, in lucem extrahunt, incolis miraculo attonitis, nihil ob id, a diis Penatibus, Nostris evenire. [...]

*

[...] Du kunigai misionieriai, mokantys lietuvių kalbą, nuvyksta į tolimesnį Lietuvos pakraštį, kad ten išlavintų liaudį, iki šiol atkakliai tebesilaikančią prietaringos pagonybės apeigų. Naikindami jas mūsiškiai nemažai darbuojasi, šiam reikalui pasinaudodami talka vaikų, kurie mūsiškiams atskleidžia kerus bei demonų monus, tėvų paslėptus tamsioje namų kertėje, ir juos išvelka į šviesą, o gyventojai yra pritrenkti stebuklo – kad dėl to dievai penatai mūsiškių nenubaudžia. [...]

[193] **1649** *Processus consistorialis super persona Georgii Tiškevičius ad episcopatum Vilnensem promovendi / Iš Jurgio Tiškevičiaus skyrimo Vilniaus vyskupu informacinio proceso* (VUB RS, F. 267 – 777, p. 134-135).

[Testis Adamus Kazanowski:] [...] Non tantum scio, sed iuro et spondeo haec omnia cum summa laude perfecisse, imo aliquot reliquias idolatriae,

quae in dicta dioecesi adhuc extabant, paenitus eradicasse vocarique ab omnibus „apostolus Samogitiae"; et hoc scio ex propria scientia et publica voce et fama. [...]

[Testis Joannes Gembicki:] [...] Scio etiam prudentissime se gessisse variasque idolatrias et alias sectas extirpasse in sua dioecesi; et hoc est ex publica voce et fama. [...]

*

[Liudytojas – Lenkijos maršalas Adomas Kazanowskis]: [...] Ne tik žinau, bet ir prisiekiu bei užtikrinu, kad visa tai, ką [Tiškevičius] atliko, verta didžiausio pagyrimo, jis netgi visai išrovė kažkiek stabmeldybės likučių, ligtol dar gyvavusių minėtoje vyskupijoje, ir kad yra visų vadinamas „Žemaitijos apaštalu"; šitai žinau iš asmeniškos patirties ir viešosios nuomonės bei kalbų. [...]

[Liudytojas – Lenkijos karaliaus sekretorius, Krokuvos prelatas dekanas, karalienės kancleris Jonas Gembickis]: [...] Taip pat žinau, kad elgėsi kuo protingiausiai, ir kad savo vyskupijoje išnaikino visokeriopą stabmeldystę ir kitas sektas; ir tai [žinau] iš viešosios nuomonės bei kalbų. [...]

[194] **1649** Iš Alberto Kojalavičiaus-Vijūko *Historiae Litvanae / Lietuvos istorijos* (Koialowicz I, p. 76).

[...] Kukovoite circa eosdem annos mortuo Principatum in Lituania vetere Ultraviliensi et Samogitia obtinuit Utenes filius. Is parentis sepulti honori statuam pedestrem in edito ad Swientam amnem colle dedicavit: Lucus nunc ibi est: antiquitus inditum nomen, et sepulti Principis memoriam retinet, Kukovoitis vulgo dictus. [...]

*

[...] Apie tuos pačius metus Kukovaičiui mirus, valdžią senojoje Užnerio Lietuvoje ir Žemaitijoje paėmė sūnus Utenis. Palaidoto tėvo garbei ant iškilios kalvos prie Šventosios upės jis pastatydino pėsčiojo [vyro] statulą. Dabar ten yra giraitė; ji, liaudies kalba praminta Kukovaičio vardu, yra išlaikiusi ir senovėje suteiktą vardą, ir palaidoto valdovo atminimą. [...]

Kojalavičius liudija tebeegzistuojant tradiciją, minimą metraščiuose (žr. Nr. 24). Jo pabrėžtinis *nunc ibi est* leidžia manyti, kad šis pasakojimas nėra tik metraščių informacijos atkartojimas.
Tekstas čia dedamas ne pagal knygos išėjimo metus (1650), o pagal kiek ankstesnę leidimo spausdinti datą.

[195] **1650** RGro A (ARSI, Lith. 39, f. 258r).

[...] Sortilegium et incantationum inter plures sublati mores et eorum loco usus lustralis aquae introductus. [...]

*

[...]Tarp daugelio pašalintas burtų metimas ir užkalbėjimo papročiai, o vietoj jų įvestas švęsto vandens naudojimas. [...]

[196] 1650 CCro A (ARSI, Lith. 39, f. 259r; 261r-v).

[...] Altera cum odiis et homicidiis in suos grassaretur, observata est altiore id malitia facere quam humana, itaque rogata insperato an non suasu nobilioris id naturae faceret, cum fateretur, a veneficiis et nefario Stygii hostis usu abscessit per diligentem confessionem. [...]

*

[...] Pastebėta, kad kita [moteris], puldinėjusi savuosius neapykanta ir žmogžudystėmis, tai darė didesniu nei žmogiškas piktavališkumu. Taigi netikėtai užklausta, ar to nedaro įtaigojant aukštesnės prigimties būtybei, prisipažino ir, rūpestingai atlikusi išpažintį, atsisakė kerėjimų ir nelemto naudojimosi pragarišku priešu. [...]

[197] **1650** CNes A (ARSI, Lith. 39, f. 262r, v).

[...] Veneficiorum usu inter agrestes longe familiarissimo gravi religione iniecta plerique prohibiti. [...] Quendam noxarum anteactae vitae diluendarum aut pudebat aut pigebat, quo facto assertum servituti suae Daemon ratus humana ei specie oblatus nocturnos metus vinculit [?], territus ille spectris ad Nostros advolat, apud quos animo rite lustrato subsidia invenit [...].

*

[...] Įkvėpus rimtą religingumą, daugel sudrausta dėl kerėjimų, kuriuos nuo seno įpratę naudoti kaimiečiai. [...] Vienas gėdijosi ar drovėjosi nusiplauti ankstesnio gyvenimo kaltes; dėl to demonas, manydamas [tą vyrą] esant priskirtą sau vergauti, pasirodęs jam žmogaus pavidalu, <...> naktines pabaisas; tas, nugąsdintas pamėklių, atlekia pas mūsiškius, kur, deramai apvalytas randa pagalbą sielai.

[198] **1650** Lith A (*Annuae Litterae Societatis Iesu anni MDCL [...]*, Dilingae: Apud Ignatium Mayer, 1658, p. 296).

[...] E Novogrodnensi nostro domicilio evocatus Noster, ubi feminam per malas artes acerbissima dolorum vi cruciatae confessionem, rem hactenus inexpertam, persuasit, eadem opera corporis animique dolores abstersit. [...]

*

[. . .] Iš mūsų namų Naugarduke iškviestas mūsiškis įtikino moterį, piktųjų menų dėka kankinamą aštriausių ir stipriausių skausmų, atlikti išpažintį – iki šiol nepatirtą dalyką, ir tuo pačiu darbu pašalino tiek kūno, tiek sielos skausmus. [. . .]

[199] 1652 *Ep. Georgius Tiškevičius commendat candidatum pro episcopo Piltenensi / Vysk. Jurgis Tiškevičius rekomenduoja kandidatą į Piltenės vyskupus* (ASPF, SOCG, vol. 339, f. 138r).

Emin*entissi*mi et R*everendissi*mi Sig*no*ri

Giorgio Thieskeviz, Vescovo di Vilna, mentre era di Samogitio, habbe da Urbano 8° il Vescovato Peltinense in administratione per esere in Curlandia e Semogolia, Provincie piene d'heretici, schismatici e pagani; à effeto che procurasse di propagarvi la Religione Cattolica; come ha fatto con ogni suo potere. [...] Havendo hora ritrovato il P. Giacomo Goreski Dominicano, Mastro in Theologia, Religioso, nobile, di buoni costumi et vita esemplare, quale ha ancora le lingue necessarie per predicare in dette Provincie, e particolarmente quella delli Latisoni pagani, che adorano il sole, arbori, serpenti e cose simili, lo propone all' EE.VV. acciocche si degnino promoverlo appo Sua Santità assicurandole che non può detto Vescovado cadere in persona più a proposito di lui [...].

Curlandia, Peltene

*

Jūsų Eminencijos Garbiausieji Ponai,

Vilniaus vyskupas Jurgis Tiškevičius, tuo metu kai buvo Žemaitijos [vyskupas], iš Urbono VIII buvo gavęs administruoti Piltenės vyskupiją, esančią Kurše ir Žiemgaloje, provincijose, pilnose eretikų, schizmatikų ir pagonių; iš visų savo jėgų stengėsi jiems skleisti katalikų tikybą. [...] Dabar, radęs t. dominikoną Jokūbą Goreckį, teologijos magistrą, vienuolį, kilmingąjį, gerų papročių ir pavyzdingo gyvenimo vyrą, taip pat mokantį kalbas, būtinas pamokslaujant šioje provincijoje – yapč pagonių latvių, kurie garbina saulę, medžius, gyvates ir panašius dalykus, jį siūlo Jūsų Eminencijoms, taigi būtų verta jį pateikti Jo Šventenybei, užtikrinant, kad nėra geresnio asmens už jį, kuriam galėtų atitekti minėtoji vyskupija [...].

[200] 1657 CPos A (ARSI, Lith. 40, f. 89r).

[...] Paenitentiae expiati [...] 906. [...] Ab usu superstitionum destitere 24. [...]

*

[...] Atgaila nuvalyti 906. Naudotis prietarais liovėsi 24. [...]

[201] 1657 [CPos] *Ex vita P. Jacobi Paszkiewicz / Iš tėvo Jokūbo Paškevičiaus gyvenimo* (Poszakowski / Kleijntjenss I, p. 469).

P. Paszkiewicz Jacobus, Lituanus. Plurimis annis per Samogitiam ac fines Curlandiae indefessum agens missionarium, ut pravam plebeiorum hominum consuetudinem in accipiendis herbis a veneficis ad depellendos morbos aboleret, plurimos manipulos variarum herbarum, praesertim Rutae et Salviae, festo Bssmae Virginis in caelo assumptae benedicebat, eosque inter homines, ubi missiones agebat, distribuebat, ut invocato Dei omnipotentis auxilio et intercessione Sanctissimae Dei Matris, iis uterentur. Quas herbas plurimi efficacissimam medicinam contra omnes morbos experti sunt. In iisdem missionibus post traditam doctrinam Christianam pias canciunculas de mysteriis vitae Christi Domini, de Beatissima Virgine Lituanico idiomate compositas populo praecinebat, cum magno spirituali fructu et gustu rudiculorum. [...] prope septuagenarius [vitam] sancto fine conclusit 12 Aprilis 1657 Possavii.

*

T. Jokūbas Paškevičius, lietuvis. Daugybę metų būdamas nenuilstantis misionierius Žemaitijoje ir Kuršo kraštuose, norėdamas pašalinti ydingą paprastų žmonių paprotį imti iš kerėtojų žolynus ligoms nuvyti, Švenčiausiosios Mergelės Ėmimo į dangų šventėje šventindavo daugybę įvairių žolynų, ypač rūtų ir šalavijo, puokštelių ir ten, kur vykdydavo misijas, jas dalydavo žmonėms, idant jomis naudotųsi šaukdamiesi Visagalio Dievo pagalbos ir Švenčiausiosios Dievo Motinos užtarimo. Labai daug [žmonių] patyrė, kad tie žolynai yra labai veiksmingi vaistai nuo visų ligų. Tose misijose, baigęs dėstyti krikščioniškąjį mokslą, liaudžiai giedodavo lietuvių kalba sudėtas maldingas giesmeles apie Viešpaties Kristaus gyvenimo slėpinius ir apie Švenčiausiąją Mergelę; prastuolėliams jos nešė daug dvasinių vaisių ir skonėjimosi. [...] Bemaž septyniasdešimtmetis užbaigė [gyvenimą] šventa pabaiga 1657 m. balandžio 12 d. Pašiaušėje.

[202] 1658 [CPos] *Vita P. Adami Szymkiewicz / Tėvo Adomo Šimkevičiaus gyvenimas* (Poszakowski, p. 824).

P. Adamus Szymkiewicz, Samogita. In Societate dum scholas doceret, Mariani cultus inter studiosos ferventissimus promotor, Ecclesiasticum Lituanicum agens, tam zelose ad populum perorabat, ut ab omnibus Seraphini nomen obtinuerit.

Legens aliquando in quopiam Auctore virum opinione hominum non vulgaris sanctimoniae sub mortem tentatione victum, damnatum fuisse, tanto exarsit desiderio subitaneae in gratia Dei mortis, ut eam non tantum per se, sed etiam per amicos expeteret a Deo: in huncque finem invocabat Beatissimam

Virginem et omnes sanctos, qui in gratia Dei decesserunt, ut potius fulmine periret, quam ex gratia Dei aliquando excideret. Quod obtinuisse videtur, nam anno Domini 1658, 24 Augusti Possavii in cubiculo genuflexus, dum coelum nubibus tectum tonitribus boaret et ignibus fulguraret, fulmine ictus in instanti temporis gratam Deo animam reddidit.

*

T. Adomas Šimkevičius, žemaitis. Mokytojaudamas Draugijoje, tarp mokinių buvo labai uolus Marijos garbinimo skleidėjas, o būdamas lietuvių pamokslininku, taip uoliai bylodavo liaudžiai, kad visų buvo pavadintas Serafino vardu.

Vieną kartą skaitydamas kažkurio autoriaus [knygoje] apie, žmonių nuomone, nepaprasto šventumo vyrą, kuris prieš mirtį buvo pergalėtas pagundos ir tapo pasmerktas, užsiliepsnojo tokiu staigios mirties esant Dievo malonėje troškimu, kad Dievo jos prašė ne vien pats, bet ir per bičiulius. Dėl šios priežasties maldavo Švenčiausiosios Mergelės ir visų šventųjų, mirusių Dievo malonėje, kad veikiau žūtų nuo žaibo nei kada nors nustotų buvęs Dievo malonėje. Atrodo, kad tai ir gavo, nes 1658 Viešpaties metų rugpjūčio 24 dieną, kai debesų aptrauktas dangus dundėjo griaustiniais ir žaibavo ugnimis, klūpėdamas kambaryje buvo žaibo nutrenktas ir akimirksniu atidavė Dievui malonią sielą.

[203] **1661** DProbV A (ARSI, Lith. 40, f. 322r).

[...] Sublata etiam consuetudo, quam longo usu superstitionum tenacissima plebs Ruthena firmaverat, quae tum se opus pergratum Sanctis facturam existimabat, si stans temporibus circa templum in editiore loco situm, plaudentibus aliis interim, choreas exercuisset. [...]

*

[...] Pašalintas ir paprotys, ilgo naudojimosi prietarais dėka įsitvirtinęs tarp labai užsispyrusios rusėnų liaudies; ji tarėsi daranti kuo maloniausią darbą šventiesiems tuomet, kai stovėdama tam tikru metu aplink bažnyčią, esančią iškilesnėje vietoje, eidavo ratelius[1], kitiems tuo metu plojant. [...]

[1] „Eidavo ratelius" arba „šokdavo".

[204] **1661** CPos A (ARSI, Lith. 40, f. 327v-328r).

[...] Usum superstitionum qui abicierunt decem. [...]

*

[...] Dešimt tokių, kurie metė naudojimąsi prietarais. [...]

Originalas datuotas 1662 m., patikslino P. Rabikauskas in *Tautos praeitis*, t. 1, kn. 3 (1961), p. 388.

[205] **1661 05 04** *Pium legatum pro ecclesia in Laižuva* / *Užrašymas Laižuvos bažnyčiai Onos Pacaitės-Važinskienės testamente* (Tryškiai) (LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 350, l. 6v).

[...] Widząc bowiem, iż Kosciol Łayżewski na pograniczu Kurlandskim bez ustawicznego Kapłana zostaie, zaczym wielu ludzi bez Chrztu Swiętego, Spowiedzi y inszych Sakramentow ginie, drudzy w grubey nieumieiętnosci y zabobonach żyią, ustąpiłam z Dzierżawy moiey na prowizyą y wychowanie Xiędzu Plebanowi, chcąc aby tam obecnie mieszkał, także na ochędostwo, porządek y poprawę Kościołowi... [toliau vardijamas skiriamas turtas] [...]

*

[...] Matydama, jog Laižuvos bažnyčia Kuršo paribyje tebėra be pastovaus kunigo, o dėl to daug žmonių be šventojo krikšto, išpažinties ir kitų sakramentų žūva, o kiti tamsiame neišmanyme ir tarp prietarų gyvena, iš savo valdų atidaviau kunigo klebono aprūpinimui ir išlaikymui, norėdama, kad ten jis nuolat gyventų, taip pat bažnyčios įrengimui, tvarkai ir pataisymui... [toliau vardijamas skiriamas turtas] [...]

[206] **1663** CCro A (ARSI, Lith. 40, f. 304v).

[...] Superstitiosa morborum amuleta manibus rudium excussa sunt. [...]

*

[...] Iš tamsuolių rankų išmušti prietaringi ligų amuletai. [...]

[207] **1663** DProfV A (ARSI, Lith. 40 f. 319r).

[...] A veneficiorum et superstitionum usu novem absteriti. [...]

*

[...] Nuo naudojimosi kerėjimais ir prietarais atgrasyti devyni. [...]

[208] **1664** DProfV A (ARSI, Lith. 40, f. 320v).

[...] Ab usu veneficiorum duo de viginti. [...]

*

[...] Nuo naudojimosi kerėjimais – aštuoniolika. [...]

[209] **1664** CPos A (ARSI, Lith. 40 f. 329v).

[...] Paenitentiae Sacramentum adierunt 50 supra 5000. Perversum superstitiosarum consuetudinum modum proscripserunt 6. [...]

*

[...] Atgailos sakramento priėjo 5050. Iškrypusį prietaringų papročių būdą pasmerkė 6. [...]

Originalas datuotas klaidingai 1665 m., patikslino P. Rabikauskas in *Tautos praeitis*, t. 1, kn. 3 (1961), p. 388, 390.

[210] **1665** DProfV A (ARSI, Lith. 41 f. 59r).

[...] Cauponario quidam continuus adhaerebat incubus, qui eum ad suam consortem hoc ipso impotentem reddebat, toties hoc super ipso questam. Casu fortasse eo hospitii non nemo sacerdotum Nostrorum pro nocte divertit, qui toties ut ingeminatas ita gemebundas cauponis sui subaudiens voces (erant autem illae: heu castitas, heu castitas), tandem quo ille timidior, eo sacerdos animasior factus, sciscitatur ex Patrefamilias causam harum lamentationum. [...]

*

[...] Prie smuklininko buvo pristojęs vienas inkubas, kuris tuo pačiu darė jį nepajėgų savo sutuoktinei, kuri tiek kartų dėl to skundėsi. Galbūt atsitiktinai ten ieškodamas nakvynės užsuka vienas mūsiškių kunigų. Jis tiek kartų nugirsta gailius savo smuklininko šauksmus (jie buvo tokie: „ak, skaistybė! ak, skaistybė!“). Galiausiai tam einant baikštyn, o kunigui drąsyn, šeimynos tėvo klausia apie šių raudų priežastį. [...]

[211] **1665** CPos A (ARSI, Lith. 41, f. 43r; cf. P. Rabikauskas, *Vilniaus akademija*, p. 374).

[...] Itaque multis veneficae herbae et quisquiliae e collo sublatae granaque S. Joannae et ceram benedictam (Agnus Dei vocamus) persuaserunt ferendam, magno evidentique in morbis levamento. [...]

*

[...] Taigi daugeliui nuo kaklo nuplėštos užkerėtos žolės ir niekniekiai, ir [mūsiškiai juos] įtikino nešioti šv. Joanos grūdelius ir pašventintą vašką (jį vadiname Dievo avinėliu), kurie žymiai ir akivaizdžiai lengvino ligas. [...]

[212] **1666** CPos A (ARSI, Lith. 41 f. 43v).

[...] Partem Samogitiae Curlandiae contiguam, magna siccitas hac aestate malis artibus maleficarum habuerat: ut plerumque fruges adustae nimis aestus cernerentur, licet nubes plenae pluviarum in aere conspicerentur, alio tamen

transeuntes, largasque in vicinia profunderent aquas. Itaque deprehensae sagae, a quibus tormentis complices extortae, rogo addictae, poenas dederunt: ad quod supplicium ferendum patienter a suis noxis per Nos, confessione earum excepta, animatae sunt. Atque inter invocandum Sanctissima Nómina IESVS et MARIAE arserunt. [...]

*

[...] Dalį Žemaitijos, besiribojančią su Kuršu, šią vasarą dėl raganų piktų darbų buvo apėmusi didelė sausra: daugelyje vietų buvo matyti javai, nudeginti didelio karščio. Nors ore buvo regimi lietaus pritvinkę debesys, tačiau, nuplaukę kitur, jie vandenį gausiai išpildavo ant kaimyninių vietovių. Taigi pagautos raganos, iš kurių kankinimais ištrauktos bendrininkės; atiduotos laužui, gavo bausmes. Mūsiškiai, išklausę jų išpažinčių, paakino jas kantriai pakelti šią mirties bausmę, paskirtą dėl jų kalčių. Ir sudegė besišaukdamos švenčiausių Jėzaus ir Marijos vardų. [...]

[213] **1666** Lith FM (ARSI, Lith. 40 f. 388v-389r).

[...] In nonnullis partibus Lituaniae tanta erat ruditas et ignorantia rerum divinarum inter simplices, ut in octo integris pagis (qui recenter in possessionem Societatis venerunt) vix e centenis unus inveniretur, qui sciret Incarnationis aut Trinitatis mysterium. Signum Crucis horrebant, per illius expressionem diabolum invocari sibi persuasi. Audientes de resurrectione mortuorum, rem ridiculam narrari existimabant, et irridebant. Superstitione insuper et idololatria omnes infecti, sacrificiis diabolicis assuerant, quae singulis annis septem instaurare erant soliti. Diebus videlicet Paschatis, Pentecostes, Nativitatis Domini, die festo Omnium Sanctorum, die Commemorationis Fidelium Defunctorum, die obitus alicuius ex domesticis, denique ad libitum destinatum aliquem diem eiusmodi superstitioni eligebant. Ritus eorum talis erat. Advocato sacrificulo mactabant tot pecora et animalia, quot in ea domo mortui recensebantur. Coquebantur postmodum carnes et cibi: de coctis nil gustatum, sed prius pars ciborum proiecta sub mensam, pars noctu ad sepulchra consanguineorum delata, inclamatis manibus defunctorum, ut venirent et se de cibis illis reficerent, afferebatur. Laboratum est a nostris circa hos pagos successu secundo. [...]

*

[...] Kai kuriose Lietuvos dalyse prastuoliai buvo tokie bemoksliai ir neišmanantys šventųjų dalykų, kad aštuoniuose kaimuose (jie neseniai pateko Draugijos nuosavybėn) iš šimto atsirasdavo vos vienas, žinantis Įsikūnijimo arba Trejybės slėpinį. Kryžiaus ženklo baidėsi, įsikalbėję sau, kad jį darydami šaukiąsi velnio.

Girdėdami apie mirusiųjų prisikėlimą, manė, kad jiems pasakojamas juokingas dalykas, ir juokėsi. Be to, visi, apsikrėtę prietarais ir stabmeldyste, buvo pripratę prie velniškų aukojimų, kuriuos kasmet įprastai rengdavo septynis kartus, o būtent Velykų, Sekminių, Viešpaties Gimimo dienomis, Visų Šventųjų šventės dieną, Mirusių tikinčiųjų atminimo dieną, kurio nors iš namiškių mirties dieną, o galiausiai tokiam prietarui laisvai pasirinkdavo [dar] kokią nors dieną. Jų apeigos būdavo tokios. Pašaukę žynį skersdavo tiek galvijų ir gyvulių, kiek buvo priskaičiuojama mirusiųjų tuose namuose. Po to buvo ruošiama mėsa ir valgiai; pagaminus nieko neragauta, bet pirmiau dalis valgių mesta po stalu, o kita [dalis] buvo nunešama prie giminaičių kapų, pašaukus mirusiųjų vėles, kad ateitų ir tais valgiais pasistiprintų. Mūsiškiai šituose kaimuose pasidarbavo sėkmingai. [...]

[214] **1666** RDun A (Kleijntjenss I, p. 344).

[...] A veneficii usu revocati decem circiter. Venefici conversi a daemonio tres. [...]

*

[...] Nuo naudojimosi kerėjimu atitraukta maždaug dešimt. Trys kerėtojai atversti nuo demono. [...]

[215] **1667** CCro A (ARSI, Lith. 41, f. 14r).

[...] A superstitiosis ritibus ad certiorem et veriorem Numinis opem implorandam conversi undecem. [...]

*

[...] Vienuolika atversta nuo prietaringų apeigų, kad šauktųsi tikros ir teisingos Dievybės pagalbos. [...]

[216] **1668** CV Hist (ARSI, Lith. 41, fol. 62v).

[...] A superstitiosa ceremoniarum observatione, praesertim in una paroecia (ubi quae quinque Deos coleret non deerat insana mulier) plurimi abducti rudimentis fidei, quorum omnimode expertes et ignari haud brutis absimilem egerunt vitam [...].

*

[...] Nuo prietaringo apeigų laikymosi, ypač vienoje parapijoje (ten būta beprotės moters, garbinančios penkis dievus), daugybė atitraukta tikėjimo pradmenimis, kurių visiškai nepatyrę ir neišmanydami gyveno kone taip pat, kaip žvėrys [...].

[217] **1669** III **11–13** *Synodus dioecesana Vilnensis per ep. Alexandro Sapieha celebrata / Vilniaus vyskupijos sinodas, sušauktas Vilniaus vysk. Aleksandro Sapiegos* (Synodus Viln., 1669, f. D [p. 24]; 4d [p. 29]).

[p. 24] **De funeribus laicorum**

[...] Abominandum et plane Aethnicismum vel Calvinismum redolentem morem corpora fidelium et praecipue nobilium in sacellis vel potiusque casulis, in profanis locis, campis, montibus vel silvis extructis, detestamur: quandoquidem animae ibi sepultorum summe necessariis fraudantur sufragiis. [...]

[p. 29] **De casibus reservatis**

13. Crimen magiae, veneficiorum, incantationum, divortia inter coniuges procurantium, foventium.

*

**Apie pasauliečių laidotuves**

[...] Smerkiame pasibjaurėtiną ir akivaizdžiai pagonybę arba kalvinizmą primenantį paprotį tikinčiųjų, o ypač kilmingųjų, kūnus [laidoti] koplyčiose, arba veikiau nameliuose, pastatytuose nepašventintose vietose, laukuose, ant kalvų ar miškuose, nes iš ten palaidotųjų sielų atimamos didžiai būtinos užtarimo maldos. [...]

**Apie rezervuotus atvejus**

13. Magijos, kerėjimų, užkalbėjimų, sutuoktinių skyrybas skatinančiųjų ir globojančiųjų nusikaltimas.

[218] **1669** Lith FM (ARSI, Lith. 40, f. 396v).

[...] Lutheranus etiam ruricola, coram nostris missionariis in Curlandia, questus est contra Daemonem, quod illum visibiliter baculo in facie vulneraverit, patebantque inspectantibus eiusmodi vulnera in vultu coloni. Instructus a patribus in rebus fidei et Catholicae Ecclesiae reconciliatus per sacramentorum usum, liber ab infestatione infernalis hostis etiam nunc quietus vivit. [...]

*

[...] Taip pat kaimietis liuteronas mūsų misionieriams Kurše pasiskundė demonu, lazda jį regimai sužeidusiu į veidą; apžiūrėję jį matė tokias žaizdas valstiečio veide. Tėvų pamokytas tikėjimo dalykų ir per naudojimąsi sakramentais sutaikytas su Katalikų Bažnyčia, ir dabar gyvena ramus bei laisvas nuo pragariško priešo antpuolių. [...]

[219] **1670** (ca) *Inventarium ecclesiae parochialis in Jelna / Jelnos parapinės bažnyčios inventorius* (LVIA, F. 694, ap. 1, b. 3970, f. 69v).

[...] ex parte non pauci sunt ktory się nowa Jacwież albo Stara Litwa vocantes non iuxta institutionem ab Ecclesia sibi traditam [vivunt] ale iakiemuś moribus paternis sive avitis od ktorys się oderwac zadną miarą niedaią. [...]

*

[...] kita vertus, nemaža yra tokių, kurie besivadinantys naująja Jotvingija arba Senąja Lietuva gyvena ne pagal jiems perduotus Bažnyčios nuostatus, bet pagal kažin kokius tėvų ar protėvių papročius, nuo kurių nieko būdu nesileidžia atitraukiami. [...]

*Stara Litwa* („Senoji Lietuva") vadinami jotvingiai, žr. 1721 misiją Čarnavčicuose (Nr. 355). Labiausiai į akis misionieriams krisdavo abejų (graikų ir Romos) apeigų laikymasis, tad ne visai aišku, ar „protėvių papročiais" vadinamas šis keistas apeiginis sinkretizmas, ar ikikrikščioniški reliktai. Dar plg. Olševo bažn. vizitatciją 1669 I 10: „Parochiani permixti, nobiles quaplurimi Catholici caeteri vero ritus graeci, alii vero Stara Litwa vocantur" (VUB RS F. 57, Б 53/41, f. 30r). Jelna: „Pospolity lud inny, wszytek religii Ruskiey, albo Jacwiez Stara Litwa lubo onych mniey, ktorzy święta, posty zachowuią podług obrzędu Ruskiego, wiele iednak z nich i zdrowi i chorzy spowiedz y communionem ritu Romano odprawuią. Chrzty, Szluby w kosciele biorą osobliwie mieszkaiący w miasteczku Jelney, we wśiach w Jeloncie [...], zas wśi jako Zabiczow, Nowosiołkow [...], y z roznych posad iako ktoremu iest blizsza cerkiew do Walowskiey, Poczapawskiej [...] dla nabozenstwa chodzą. Y z tych iednak blizu pomienionych cerkwi mieszkaiących osobliwie koło wielkiey nocy du do kościoła na spowiedz y nabozenstwa [?] przychodzą praeferentes rationem iz y ojcowie ich, y oni w kościele xiądzu zawsze spowiadali. Tak ex observatione rituum utriusque Ecclesiarum Graecae et Romanae aliquorum, tertium religionis genum zachowaią" (ibid. f. 93v). Cf. Poszakowski, p. 320 (e vita P. Antonii Jankowski n. 1665, m. 1710, procuratoris pagorum et missionarii in Krywoszyn): „Quosdam pagos dictos *Stara Litwa* seu veteres Lituanos, in utrum que ritum jam Graecum jam Latinum claudicantes, ad certum ritum, scilicet romanum adstrinxit, erit fortiter in eo continuit: Eam ob rem Praelatorum Graeco-Unitorum impetitiones tam constanter sustinuit, quam gloriose causam in iudicio Illustrissimis Nuntii Apostolici 7 [?] evicit". Plačiau apie vėlyvųjų jotvingių fenomeną žr. Kamuntavičienė 2011; Kamuntavičienė 2015.

[220] **1670 VI 09** *Acta inquisitionis super miraculis ad lapidem prodigiosum in loco Gelvonai cognitis / Stebuklų, patirtų prie stebukladaringo akmens Gelvonuose tyrimas* (LMAVB RS, F. 43, b. 8298).

Perillustris et Reverendus Dominus Dominus Nicolaus Słupski, episcopus Gratianopolitanus, praemissis literis innotescentialibus de adventu suo Vilnae datis, de quibus infra, ad locum loci, scilicet nemus quoddam, pro indaganda veritate de certis miraculis, ibidem ad lapidem prodigiosum fieri solitis, et gratiis curationum, a diversis Christi fidelibus per Dei gratiam experiri solitis,

cum infrascriptis personis et me, notario publico, descendit, ibidemque fundata iurisdictione sua invocatisque S. Spiritus auxiliis et illo loco exorcisato ac lustrali aqua profusa, viso eiusmodi lapide in se quaedam vestigia bina quasi plantarum pedis pueri expressa desuper continente, tum et crucis imagine sculpta cum effigie Passi Domini et insignibus Passionis eius sub tecto decenti ad latus lapidis erecta, ad examen miraculorum processit, ac inprimis de origine istius lapidis, et a quo tempore in loco praefato beneficia divina corruscare ceperunt, inquirendo. Illustrisimus et Magnificus Dominus Casimirus Siesicki, praefectus culinae MDL, capitaneus Vilkomiriensis, nullam certam se posse habere notitiam de occasione devotionis huc turmatim populi a viginti circiter annis confluentis, solum certe sibi constare de gratiis multis Christi fidelibus a Domino Deo hic collatis retulit, quorum producit registra tenoris sequentis.

In Dei Nomine adiutorioque eius.

Zofia Stansławowa niemocą wielką zdjęta i spać nie mogąc tak we dnie, jako i w nocy, która ofiarowała się do kamienia, łaski Bożej doznała, z wsi p. Abramowiczowej z Żuklow.

Bartłomiej Kida na nogi upadłszy za ofiarowaniem się do kamienia, który zdrowym został. Z tejże wsi. Adam Kerpsznata na głowę ciężko zachorowawszy za ofiarowaniem się do kamienia zdrowym został z tejże wsi.

Jerzy Żynwentysz niemocą wielką zdjęty, że prawie na śmiertelnej leżał pościeli, za ofiarowaniem się do kamienia zdrów został, z wsi pana Jagielewicza z Żuwiciew.

Barbara Urbanowa na nogi chorą będąc zofiarowała się do tegoż kamienia y zdrową została, z wsi p. Abramowiczowej z Rogówka.

Gregorz Ratkos na kałtun chorał, ktory ofiarowawszy się się do kamienia zdrówym został, ze wsi Żygańców[a] pana Mikołaja Żaby.

Barbara Czycica lat siedm chorowała na nogi, której i kości szmatami wychodziły, tą Pan Bóg uzdrowił za ofiarowaniem się do tego kamienia, z wsi pana Olbrychta Pietkiewicza z Zubelańców.

Jadwiga córka Pawła Piotronia ogłuchła była, ta ofiarowawszy się do kamienia zdrowa jest, z wsi pana Jozefa Pietkiewicza z Antokołów.

Bartłomiej Maceylis paraliżem pół gęby zarażone miawszy, ofiarował się do kamienia a zdrówym został; z tejże wsi.

Jan Petronis na nogi upadł, ofiarował się do kamienia y uzdrówiał; z tejże wsi.

Kazimierz Petronis na nogi był upadły, ten za ofiarowaniem się do kamienia zdrówym został; z wsi tejże.

Adam Pieczura na nogi zachorzał? ciężko, a ofiarowawszy się do kamienia zdrówym został; z tejże wsi.

Marianna Maciekajcia na nogi i ręce była podupadła, ofiarowała się do kamienia, zdrową została; z tejże wsi.

Regina Gielinaycia na nogi zachorowawszy? ciężko, ofiarowała się do kamienia, zkąd zdrową została, z wsi p. Abramowiczowej z Gielanów.

Jakub Kondrat na oczy nie widziawszy za ofiarowaniem się do tego mieysca zdrówym został, z wsi p. Grużewskiego Slizn.

Regina Weynowa na oczy była zapadła, za ofiarowaniem się do kamienia zdrowa została, z wsi pana Juszkiewicza; z Antokolów.

Dorota Stanisławowa na nogi upadła, ofiarowała się do kamienia, zdrowa została, z wsi p. starosty żmujdzkiego, z Montynianów.

Magdalena Bartłomiejowa na nogi zachorowawszy ciężko zdrowa została za ofiarowaniem się do kamienia, ze wsi pana Grużewskiego Skiwow.

Piotr Huba na nogi upadł, ofiarowawszy? się do kamienia zdrów został, z wsi jks. Uknickiego z Isudokoff.

Jendrey Alexa na nogi wrecznie upadły, ofiarował się do tego kamienia, zdrów został, z Upnik.

Tomasz Borynia na nogi upadł, ofiarował się do kamienia, zdrów został, z Upnik.

Regina Jenowa Młynarzowa na ręce i nogi ciężko zachorowawszy za ofiarowaniem się do kamienia zdrowa została.

Anna Jastrzebska na oczy nie widząc nic, za ofiarowaniem się do kamienia zdrowa została, z Wiłkomierza.

Janowa Spiełzowa na ręce [?] niemogła [?] lat dziesięc, ofiarowawszy się do kamienia zdrowa; z Wiłkomierza.

Samuelowa Kreszyłowa na nogi i ręce upadszy, za ofiarowaniem się do kamienia zdrowa została, z Posadnik.

Krzysztof Krzykiewicz na oczy ociemniały przez lat trzy, ofiarował się do kamienia, zdrów, z Posadnik.

Jerzy Tyatalis na oczy upadł, ofiarował się do kamienia, zdrów. Z Posadnik.

Samuel Kulewicz na oczy upadł, ofiarował się do kamienia, zdrów.

Tomaszowa Olechnowa nic nie widziawszy przez lat pięć, a za ofiarowaniem się do kamienia zdrowa została.

Paweł Braziwnas na nogi był upadł, ofiarowawszy? się do kamienia został zdrów.

Jerzy Buczynka na nogi upadł, za ofiarowaniem się do kamienia zdrów.

Janowa Budrewiczowa oślepła na oczy, za ofiarowaniem się do kamienia zdrowa.

Kaspar Wołynczusz na nogi upadł, ofiarowawszy? do kamienia zdrów.

Jan Żaławarnis na nogi chorzał, za ofiarowaniem się do kamienia zdrów, z Musnik.

Stanisławowa Markowa na oczy nie widziała, do kamienia ofiarowawszy się zdrowa, z Mikołaiunców.

Janowa Zabulowa na oczy upadła, za ofiarowaniem zdrowa, z tej że wsi.

Gabryelowa Szenyczka na wrzód chorzała niedziel cztery i nie słyszała, za ofiarowaniem się do kamienia zdrowa jest, z Pomusza.

Jm. p. Stefana Borejka poddana Ewa Krysiukówna chorując na oczy upadła była, za ofiarowaniem się zdrowa ostała.

Jm. p. Groński chorując ciężko, zdrów został za ofiarowaniem się do kamienia.

Jejm. p. Poniatowska jadąc mimo kamienia z mężem swoim, kędy *ex devotione* mąż zjachawszy z drogi wstąpił, ona z tego się naśmiewając była wielką niemocą zdjęta, że jechać nie mogła. W czym znowu postrzegszy, za ofiarowaniem się do tegoż miejsca zdrowa została.

Tenor vero Innotescentialium literrarum, de quibus supra mentio, talis fuerat: Nicolaus Słupski, Dei et Apostolicæ Sedis gratia episcopus Gratianopolitanus, Albae Russiæ suffraganeus, custos prælatus, vicarius in spiritualibus et officialis generalis.

Universo clero dioecesis nostræ Vilnensis in decanatibus Poboyscensi et Vilcomiriensi, caeterisque vicariis et singulis, ad quos pertinet et spectat, notum facimus, quia nos Deo dante in anno præsenti, die vero mensis iunii nona, ad ecclesiam parochialem Poboyscensem descendemus, indeque ad lapidem, ut vocant, prodigiosum in tractu Gielutowa [/ Giałtowa] et vota sua in pecunia, cera, et victualibus offerentes ecclesiam parochialem Poboyscensem et alias vicinas ecclesias, praecipue solemnioribus diebus, non frequentant, imo intermissis propriis suis parochialibus ecclesiis sub titulo religiositatis eiusdem in illo privato loco in silvis, sine ulla officii spiritualis requisitione, dispositione et approbatione seu admissione, sine assistentia sacerdotum, sine altari et aliis ad usum sacrificiorum requisitis novam aliquam devotionem et conventicula restaurare moliuntur, interea compotationes, choreas lascivas, pugnas, vulnerationes, occisiones, raptus mulierum et alia inconvenientia in præsentia [?] Iudeorum, Scitarum et haereticorum, potum varii generis inibi propinantium, committunt, inde gravia scandala et exprobria ab haereticis et infidelibus Judaeis et Scitis, idolatriam catholicis obiicientibus, et multae inconvenientiae oboriuntur in summum p[ræ]iuditium ecclesiarum et totius ortodoxae fidei,

de quibus omnibus pro officio nostro inquisituri et de veritate indagaturi Deo adiuvante ad locum præfatum illius loci descendemus et per viam scrutinii procedemus. Quocirca omnes et singulos, praecipue vero et signanter Perillustrem ac Magnificum Dominum Casimirum Dowmont Siesicki, praefectum culinae MDL, capitaneum Wiłkomiriensem, et Magnificam Dominam, consortem eius, uti protegentes et permittentes eiusmodi idololatriam in suis bonis Gełvanensibus exerceri, reliquosque, qui aliquam notitiam de hoc lapide et miraculis quibusvis ibidem cognitis habere se praetendunt, pro eiusmodi termino ad praestandum iuramentum super veritate dicenda circa praemissa corporale et deponendum testimonium iuxta interrogatoria nostra citamus, quatenus coram nobis in praedicto termino personaliter, legitime ac peremptorie sub paena excommunicationis compareant, alioquin illorum minime obstante absentia ad id, quod iuris erit et potestatis, ordinarie per nos descendetur et procedetur. Ut autem praesentes litterae nostrae ad omnium notitiam perveniant, volumus easdem per ecclesias dictorum super decanatuum dimitti et publicari absque omni mora. In quarum fidem etc. Datum Vilnae die XXIV mensis Maii 1670.[b]
Nicolaus Słupski, epp. Gratianopolitanus m. p.

Comparentibus etiam personaliter ad hunc actum testibus infrascriptis et de veritate dicenda iuratis ac seorsive examinatis, sic deponentibus, inprimis Magnificus Dominus Alexander Tarasowski non iuratus de occasione devotionis populi huc opus divinae gratiae confluentis recognovit ultro se audivisse ex aliquorum narratione vetulam quandam caecam per nemus hoc altero p[er? / ro?] duce transeuntem et lassatam ex itinere de via communi ad hunc lapidem ante muscosum totum declinasse et ibi parum per ad reassumendas vires in gramine iacuisse ac in instanti mirabiliter visum recepisse, visisque in lapide vestigiis plantarum hominis, aliis circum circa in vicinia existentibus variae conditionis hominibus, quae circa illum? fuerint gesta, enarrasse et devulgasse, atque inde populum confidenter hunc locum pro impetrandis divinis beneficiis frequentasse. Admodum Reverendus Dominus Joannes Jędrziejewski, decanus Poboyscensis, parochus Żmudecensis, formalia haec retulit:

Podczas wizyty mojej dekanalnej jadąc tu z upnickiej plebanii w roku 1669 wziąłem do tego kamienia przewodnika, który gościńcem wileńskim prowadząc mnie zbłądził i do kamienia trafić nie mógł. *Tandem* do wsi Mikołajunców przyjechałem, kędy jeden poddany powiedział, ślepy i stary, iż jedna mieszczanka wileńska podczas powietrza mając budę w lesie JM. P. Kuchmistrza Litewskiego dwoje światła przy kamieniu tym widziała, z którego tym miech starłszy nalazła znaki – dwa stopy, i sama po powietrzu do Wilna

powróciła. A gdym po tej informacji do kamienia jechał, tedy lubo blisko był ten kamień, jednak trafić nie mogłem, i jakoby *iterato* zabłądziłem, aż Żyda, potym urzędnika i drugich natrafiłem, którzy przyprowadzili mię i ten kamień prezentowali, tedy gdym chciał nogą *curiose* ten kamień trącić *ex contemptu aliquo, scrupulum sensi interius et inhorrui* –

Primus itaque testis inductus et examinatus Dawid Alexandrowicz de Muśniki, vetulus, confessus pro Paschate, recognovit se febri calida per tredecim hebdomadas laborasse, facto voto locum hunc invisendi sanitatem recuperasse. Idem retulit haec formalia: Z Onikszt chłop jachał do kamienia na to miejsce i prosił mnie, żebym mu pokazał drogę. Gdy przyjechał, pomogłem go z wozu zdjąć żenie jego, a potym oddawszy modlitwę P. Bogu tak ozdrowiał, że sam bez żadnej pomocy usiadł na wóz i zdrowy do domu pojechał.

Secundus testis Christophorus Daubaras, annorum quinquaginta, subditus Perillustris ac Magnifici Domini Mleczko, Capitanei Samogitiae, de villa Posadniki, confessus pro Paschate, inductus, iuratus, examinatus recognovit se fuisse caecum per annos tres continuos, facto voto locum hunc visitandi visum ab annis duobus recepisse, causam sui adventus praesentis ad hunc locum exponendo, quod audiverit venisse Reverendissimum Dominum Episcopum Gratianopolitanum in has partes pro inquisitione circa miracula facienda, ut ergo tale beneficium Dei recepti visus recognosceret sub iuramento, huc consulte venit.

Tertius testis Catharina Alexandrowa Kudlubowska, nobilis ex tractu Gielwanensi, inducta, iurata, annorum quinquaginta, confessa pro Paschate, quaesita fassa est se ita dolore capitis vexatam fuisse ante quinque annos, ut etiam mente caperetur prae cruciatus magnitudine. Facto voto ad Dominum Deum Eiusque Divinissimam Matrem hunc locum inviserunt, solutum invisit, soluta doloribus, pro gratiarum actione solere se frequentare hunc locum.

Quartus testis Helisabeth Kudłubowska, nobilis circiter quinquaginta annorum, confessa dominica die immediate elapsa, inducta, iurata et examinata recognovit se per annos quinque lecto affixam in egritudine decubuisse non descendendo, facto similiter voto visitandi hunc locum recuperasse sanitatem ab anno. Idem retulit, quod ipsius filia ex sorore Christyna Kurklinska obraserat lapidis praedicti pulveres et fragmenta ex devotione penes se gestanda, ita deinceps correpta fuerat dolore capitis per integram hebdomadam ut nisi pulveres et fragmenta lapidis ad locum hunc retulisset, diutius illo laborasset dolore, quod dum fecit, sana facta est.

Quintus testis Catharina Czepaycia, virgo de villa Posadniki, circiter sexdecim, confessa prima vice in anno praesenti in Musniki pro Paschate, inducta,

iurata, examinata recognovit haec formalia: od powietrza ostatniego ośleplam była, nic a nic nie widząc[c]. Dowiedziałem się na kiermaszu w Poboysku, że tu JM x. Biskup zjechał na wypytywanie cudów i łask Bożych i będzie u kamienia, jam się też tu ofiarowała, dzis rano zarazem wychodząc z domu poczułem się w oczach jasno błękitne światło pokazywać, potym w pół drogi, gdym się Najświętszej Pannie polecała i z płaczem P. Bogu za te dobrodziejstwo dziękowała, przejrzałem, żem już zieloność mogła na ziemie widziec, kiedy tu szła, jako dym abo mgła przedemną była jaśność, dopierom tu na tym miejscu doskonalem już widzieć poczęła i już mnie nie trzeba prowadzić. Insuper femina, quae praedictam Catharinam caecam ducebat ad hunc locum, iuravit se in itinere ab illa de tali beneficio Dei, recuperandi scilicet sui visus, audivisse et illam caecam ab aliquot annis semper nosse.

Sextus testis Anna Stanisławowa Mackienie Zubraczynskim, Generosi Domini Grużewski, viginti et plus annorum, confessa pro Cena Domini Poboysci, inducta, iurata, examinata retulit formalia: Nie widziałem rok cały jeszcze będąc dziewką, trzech rok, jakom poszła zamąż, przyśniło mi się, jakoby ktoś mówił do mnie: „pójdź, zanieś chustkę do kamienia". Skorom zaniosłem chustkę, tamżem widzieć poczęła. Wróciwszy się do kamienia i wzdychając do P. Boga, do Najświętszej Panny za dziesięć niedziel przyszłem do doskonałego zdrowia i widzenia.

Septimus testis Dorothea Alcewierowa, annorum circiter quinquaginta, de villa Czarkaycie, examinata præsentavit filium suum Christophorum annorum decem, referendo, quod prædictus filius toto medio anno decubuerit et anierit ante annos fere tres, vix formam hominis retinens, insimul adduxit, quod præfatus filius acclamaverit: „Mater, feras me ad lapidem", haec cum fecisset, statim puer, qui ante sedere non poterat, ambulavit, sedit et perfectam recuperavit sanitatem.

Qui Perillustris et Reverendissimus Dominus Episcopus Gratianopolitanus, officialis generalis Vilnensis, receptis depositionibus testium supradictorum et submissione Illustris et Magnifici Domini Praefecti Culinae MDL, deparendo mandatis Ecclesiae et circa praedictum lapidem quali tali ordinationi et decisioni, quaesivit ulterius a praedictis testibus, quanam intentione vota sua in suis necessitatibus offerebant, utrum ipsum lapidem adorando et vota sua eidem offerendo, utrum etiam alia quapiam, respondentibus omnibus et singulis unanimiter se nullum lapidi cultum exhibuisse et exhibere, neque ad illum confugere, nisi ad solum Deum omnipotentem eiusque Sanctissimam Virginem Deiparam, solum illum pro signo loci Deo sacri et electi positum

habuisse et habere. Insuper idem, qui supra, Illustris Dominus Praefectus Culinae intulit: "plures testes comparerent et iuramentum deponerent, si tempestive praemoniti fuerint", idemque declaravit se in hoc loco velle aedificare ecclesiam et parochiam Giełwanensem de novo erigere, dotare. Cuius piam intentionem idem, qui supra, Reverendus Dominus Officialis acceptando locum pro extruenda ecclesia assignavit primumque lapidem in forma Pontificalis Romani pro extruenda nova ecclesia imposuit, ita tamen, ut in illo loco ante et post extructam ecclesiam prohibeantur fieri ludus, compotationes, choreae, insolentiae, raptus mulierum et alia nefanda, utpote pugnae, homicidia, sanguinum effusiones, et arbores circumcirca excindantur, locusque ecclesiæ et ipsa postmodum ecclesia a longe omnibus pateat, tum ut semper sacerdos penes capellam in loco praesenti constructam foveatur, antequam parochus introducetur, et penes ecclesiam residebit, quod totum submisit se adimpleturum Illustrissimus Dominus Siesicki cum sua Domina consorte.

Acta sunt haec in bonis Giełwany anno, mense et die ut supra.

Praesentibus Perillustribus et Admodum Reverendis Dominis Adalberto Beynart, auditore Illustrissimi ac Reverendissimi Domini Loci ordinarii Vilnensis, parocho Poboyscensi, Andrea Osowski, canonicis Vilnensibus, Nicolao Dowgiało, apostolico notario, Wobolnicensi parocho, Alexandro Byczynski, decano et parocho Wiłkomirensi, Ioannes Jętrzeiewski [!], decano Poboyscensi, Żmuidecensi, Ioanne Krukowski Musnicensi parochis, Thoma Sawlewicz Poboyscensi, Bartholomeo Czyżewski Wiłkomiriensi commendariis, aliisque numerum ferme ducentorum hominum ex nobilibus et plebeae conditionis Christi fidelibus, ad actum praesentem spectandum congregatis, et me, publico actus eiusmodi notario.

Ex protocollo actorum consistorii Vilnensis episcopatus extractum et sigillo eiusdem officii munitum.

Joannes Woronowicz, protonotarius apostolicus et Con Epp, P. Actum..., manu propria.

[a]*ins. ex visit; orig. ins., illeg.* [b]*visit. ins.* Actum in Giełwany anno Domini milessimo sexcentesimo septuagesimo, mensis iunii nona. [c]*visit. ins.* światła.

*

Šviesusis ir Garbusis Ponas, ponas Mikalojus Slupskis, Gracianopolio vyskupas, prieš tai pasiuntęs Vilniuje duotą aplinkraštį apie savo atvykimą (apie jį – žemiau), su žemiau pasirašiusiais asmenimis atvyko į tą vietą, o būtent į tokią giraitę, nustatyti tiesos apie ten pat, prie stebuklingo akmens, vykstančius tam tikrus stebuklus ir išgydymų malones, kuriuos Dievo malone patiria įvairūs

Kristų tikintieji. Ir ten pat, pagrindęs savo jurisdikciją, pasišaukęs Šv. Dvasios pagalbos, tą vietą nuvalęs egzorcizmu ir apšlakstęs šventu vandeniu, apžiūrėjęs tą akmenį, turintį du pėdsakus – tarsi vaiko pėdų įspaudus, ir šalia akmens pastatytą, deramu stogeliu dengtą drožtinį kryžių su kenčiančio Kristaus atvaizdu ir kančios įrankiais, pradėjo stebuklų tyrimą, pirmiausia teiraudamasis apie šio akmens kilmę ir nuo kada minėtoje vietoje ėmė spindėti dieviškos geradarybės. Šviesiausiasis ir Prakilnusis Ponas Kazimieras Siesickis, LDK virtuvininkas, Ukmergės seniūnas, pranešė negalįs sužinoti nieko tikra apie maždaug dvidešimt metų čia būriais plūstančios liaudies pamaldumo priežastį, bet tikrai žinąs apie daugel Viešpaties Dievo malonių, čia suteiktų Kristų tikintiesiems; [ir] pateikė tokio turinio jų registrus:

Vardan Dievo ir jo pagalbos.

Sofija Stanislovienė apimta didelės negalės ir negalėdama miegoti nei dieną, nei nakčia, pasiaukojusi akmeniui, patyrė Dievo malonę; iš p. Abramavičienės kaimo, iš Žuklių.

Baltramiejus Kida kojomis apsirgęs pasveiko pasiaukodamas akmeniui. Iš to paties kaimo. Adomas Kerpšnata, sunkiai sunegalavęs galva, pasiaukodamas akmeniui pasveiko; iš to paties kaimo.

Jurgis Žinventis apimtas didelės negalės, kad jau beveik gulėjo mirties patale, pasiaukodamas akmeniui pasveiko; iš pono Jagelevičiaus kaimo, iš Žuvicių.

Barbora Urbonienė kojomis sirgdama pasiaukojo tam akmeniui ir pasveiko, iš p. Abramavičienės kaimo, iš Roguvko.

Grigalius Ratkas sirgo kaltūnu, pasiaukojęs akmeniui pasveiko, iš pono Mikalojaus Žabos Žiganų kaimo.

Barbora Čicica septynerius metus sirgo kojomis, jai jau kaulai gabalais ėjo, tąją Viešpats Dievas pagydė, pasiaukojusią tam akmeniui, iš pono Alberto Petkevičiaus kaimo, iš Zubelancų.

Jadvyga, Pauliaus Petronio duktė, buvo apkurtusi, toji pasiaukodama akmeniui yra sveika, iš pono Juozapo Petkevičiaus kaimo, iš Antakalnių.

Baltramiejus Maceilis turėjo pusę suparalyžiuotos burnos, pasiaukojo akmeniui ir pasveiko; iš to paties kaimo.

Jonas Petronis kojomis buvo apsirgęs, pasiaukojo akmeniui ir pasveiko; iš to paties kaimo.

Kazimieras Petronis buvo apsirgęs kojomis, tasai pasiaukojęs akmeniui pasveiko, iš to paties kaimo.

Adomas Pečiūra sunkiai susirgo kojomis, o pasiaukojęs akmeniui pasveiko; iš to paties kaimo.

Marijona Macekaitė buvo rankomis ir kojomis apsirgùsi, pasiaukojo akmeniui ir pasveiko; iš to paties kaimo.

Regina Gelinaitė kojomis sunkiai sirgusi pasiaukojo akmeniui ir taip pasveiko; iš p. Abramavičienės kaimo, iš Gelionų.

Jokūbas Kondratas neregys pasiaukodamas tai vietai pasveiko, iš p. Gruževskio kaimo Sliznų.

Regina Veinienė buvo apsirgusi akimis, pasiaukojusi akmeniui pasveiko, iš pono Juškevičiaus kaimo, iš Antakalnių.

Darata Stanislavienė apsirgusi kojomis pasiaukojo akmeniui ir pasveiko; iš p. Žemaičių seniūno kaimo, iš Mantinėnų.

Magdalena Baltramiejienė sunkiai susirgusi kojomis pasiaukojo akmeniui ir pasveiko; iš pono Gruževskio kaimo Skivų.

Petras Huba sunkiai apsirgęs kojomis pasiaukojęs akmenniui pasveiko; iš kun. Uknickio kaimo, iš Isudokų.

Andriejus Aleksa kojomis visai apsirgęs pasiaukojo tam akmeniui ir pasveiko; iš Upninkų.

Tomas Borynia kojomis apsirgo, pasiaukojo akmeniui ir pasveiko; iš Upninkų.

Regina Jonienė Malūnininkienė rankomis ir kojomis sunkiai susirgusi pasiaukodama tam akmeniui pasveiko.

Ona Jastrembskienė būdama visiška neregė, pasiaukodama akmeniui pasveiko, iš Ukmergės.

Jonienė Spiezienė, dešimt metų turėdama rankų negalę pasiaukojusi akmeniui pasveiko; iš Ukmergės.

Samuelienė Krešilova kojomis ir rankomis apsirgusi, pasiaukodama akmeniui pasveiko, iš Pasadnikų.

Kristupas Krikevičius trejus metus aptemusiomis akimis pasiaukojo akmeniui ir pasveiko; iš Pasadnikų.

Jurgis Tetelis akimis apsirgęs pasiaukojo akmeniui ir pasveiko; iš Pasadnikų.

Samuelis Kulevičius akimis apsirgo, pasiaukojo akmeniui; sveikas.

Tomienė Aleknienė nieko neregėjusi penkeris metus, pasiaukodama akmeniui pasveiko.

Paulius Braziūnas kojomis apsirgęs pasiaukojęs akmeniui pasveiko.

Jurgis Bučinka kojomis apsirgęs pasiaukodamas akmeniui pasveiko.

Jonienė Budrevičienė, apakusi, pasiaukodama akmeniui pasveiko.

Kasparas Valinčius kojomis apsirgęs pasiaukodamas akmeniui pasveiko.

Jonas Žalvarnis nesveikomis kojomis pasiaukodamas akmeniui pasveiko; iš Musninkų.

Stanisloviene Morkiene neregėjo, pasiaukojusi akmeniui sveika, iš Mikalojuncų.

Joniene Zabuliene akimis apsirgusi pasiaukojusi sveika; iš to paties kaimo.

Gabrieliene Šenička keturias savaites sirgo opa ir negirdėjo, pasiaukojusi akmeniui yra sveika; iš Pamūšės.

J.M. p. Stepono Boreikos valdinė Ieva Krisiukaitė sirgdama buvo sunegalavusi akimis, pasiaukojusi pasveiko.

J.M. p. Gronskis sunkiai sirgdamas pasveiko pasiaukojęs akmeniui.

Jos M. p. Poniatauskienė su savo vyru važiuodama pro akmenį, kai iš maldingumo jos vyras nusukęs iš kelio išlipo, ji iš to besišaipydama buvo apimta didelio silpnumo, kad net važiuoti nebegalėjo. Supratusi, kas atsitiko, tai pačiai vietai pasiaukodama pasveiko.

O aukščiau minėto aplinkraščio turinys buvo toksai:

Mikalojus Slupskis, Dievo ir Apaštališkojo Sosto malone Gracianopolio vyskupas, Baltarusijos sufraganas, [Vilniaus kapitulos] prelatas kustodas, [Vilniaus vyskupijos] vikaras dvasiniams reikalams ir generalinis oficijolas.

Visiems mūsų Vilniaus vyskupijos dvasininkams Pabaisko ir Ukmergės dekanatuose ir kitiems vikarams bei kiekvienam, kam pridera ir ką tai liečia, pranešame, kad mes, Dievui leidžiant, šių metų birželio mėnesio devintą dieną atvyksime į Pabaisko parapinę bažnyčią, o iš ten – prie akmens, kurį vadina stebuklingu, Gelvonų [?] valsčiuje, [prie kurio žmonės] palieka aukas pinigais, vaško ar maisto pavidalu ir nelanko Pabaisko parapinės bažnyčios ir kitų kaimyninių bažnyčių, ypač iškilmių dienomis, ir netgi apleisdami savas parapines bažnyčias, tokio maldingumo dingstimi toje privačioje vietoje, miškuose, be jokio bažnytinio teismo ištyrimo, nurodymo ir aprobavimo arba leidimo, be kunigų dalyvavimo, be altoriaus ir kitų dalykų, reikalingų [Mišių] aukai, siekia atstatyti kažkokį naują pamaldumą ir sueigėles; tuo tarpu [ten] vyksta sugertuvės, palaidi šokiai, muštynės, žmogžudystės, moterų žaginimai ir kiti nederami dalykai, dalyvaujant ten gėrimus varantiems žydams, skitams [t. y. totoriams] ir eretikams, ir iš čia kyla rimti papiktinimai bei priekaištai – nes eretikai ir netikėliai žydai bei skitai prikiša katalikams stabmeldybę, – ir daug nederamų dalykų, darančių labai didelę žalą bažnyčioms ir visam tikrajam tikėjimui. Vykdydami savo pareigas, visų šių [dalykų] ištirti ir atrasti tiesos, Dievui padedant, atvyksime į minėtą šios vietovės vietą ir atliksime tyrimą. Dėl to visus ir kiekvieną, o ypač ir išskirtinai Šviesųjį ir Prakilnųjį Poną Kazimierą Daumantą Siesickį, LDK Virtuvininką, Ukmergės seniūną, ir Prakilniąją Ponią, jo sutuoktinę, globojančius ir leidžiančius savo Gelvonų valdose vykti

tokio pobūdžio stabmeldybei, bei kitus [asmenis], kurie skelbiasi ką nors žiną apie šį akmenį ir prie jo patirtus stebuklus, šaukiame tą dieną [prisistačius] asmeniškai prisiekti sakyti teisybę apie aukščiau minėtus dalykus ir pateikti liudijimą pagal mūsų klausimyną, idant minėtą dieną asmeniškai, pagal teisės reikalavimą ir neatidėliotinai, grasant ekskomunikos bausme, pasirodytų mūsų akivaizdoje; priešingu atveju, jų neatvykimui visiškai netrukdant, mes įprastai imsimės ir vykdysime tai, kas pridera mūsų teisei ir galiai. O kad šis mūsų raštas taptų visiems žinomas, norime, kad jis būtų nedelsiant išsiuntinėtas ir paviešintas aukščiau minėtų dekanatų bažnyčiose. Šio reikalo tikrumui ir t. t. Duota Vilniuje 1670 [metų] gegužės mėnesio 24 dieną.

Mikalojus Slupskis, Gracianopolio vyskupas, savo ranka.

Prisistatydami asmeniškai šiam aktui, žemiau išvardyti liudytojai, prisiekę sakyti tiesą ir pavieniui išklausinėti, davė tokius parodymus. Pirmiausia Prakilnusis Ponas Aleksandras Tarasovskis, neprisiekęs, kalbėdamas apie čion suplūstančios liaudies maldingumo šiam gausios dieviškosios malonės darbui priežastį, pripažino girdėjęs, kaip kiti pasakojo, kad akla senolė per mišką kito vedama ir nuvargusi iš vieškelio prie šio akmens, anksčiau viso apželusio samanomis, nuklydo ir ten, jėgoms atgauti, truputį prigulusi žolėje staiga stebuklingai atgavo regėjimą ir, išvydusi akmenyje žmogaus pėdų įspaudus, kitiems įvairių luomų aplinkui kaimynystėje gyvenantiems žmonėms papasakojo ir paskleidė, kas prie to [akmens] buvo įvykę, ir nuo tol liaudis su pasitikėjimu lankė šią vietą, tikėdamasi išmelsti dieviškųjų geradarybių.

Didžiai Garbus Ponas Jonas Jendžejevskis, Pabaisko dekanas ir Žemaitkiemio klebonas, papasakojo šiais žodžiais:

„Savo dekaninės vizitacijos metu 1669 metais, vykdamas čia iš Upninkų klebonijos, paėmiau vedlį prie to akmens, kuris, vesdamas mane Vilniaus vieškeliu, pasiklydo ir akmens atrasti nepajėgė. Pagaliau atvažiavau iki Mikalajūnų kaimo, tada vienas valdinys, aklas ir senas, pasakė, jog viena Vilniaus miestietė per marą turėjusi J. M. Lietuvos Virtuvininko miške būdą, regėjo prie to akmens dvi šviesas; nuo jo nukrapščiusi samanas rado ženklus – dvi pėdas, o pati grįžo po maro į Vilnių. O kai po tos žinios vykau prie akmens, nors tas akmuo buvo visai arti, negalėjau ten pataikyti. O kai iš naujo paklydau, sutikau žydą, prievaizdą ir kitus, kurie palydėjo mane ir tą akmenį parodė. Tada kai norėjau su kažkokia panieka tą akmenį smalsiai pabaksnoti koja, pajutau širdyje nerimą ir išsigandau..."

Pirmas pristatytas ir apklaustas liudytojas, Dovydas Aleksandravičius iš Musninkų, senolis, atlikęs velykinę išpažintį, patvirtino kamavęsis karštine

trylika savaičių, padaręs įžadą šią vietą pamatyti, atgavo sveikatą. Tas pats papasakojo tokiais žodžiais: „Valstietis iš Anykščių važiavo į tą vietą prie akmens ir mane prašė parodyti kelią. Kai nuvažiavo, padėjau jo žmonai jį iškelti iš vežimo, o po to, pasimeldęs Viešpačiui Dievui, taip pasveiko, kad pats be jokios pagalbos įsėdo į vežimą ir sveikas išvažiavo namo."

Antras liudytojas, Kristupas Daubaras, penkiasdešimties metų, Šviesiojo ir Prakilniojo Pono Žemaičių seniūno Mlečkos valdinys iš Pasadnikų kaimo, atlikęs velykinę išpažintį, pristatytas, prisaikdintas, apklaustas, patvirtino buvęs ištisus trejus metus aklas; padaręs įžadą aplankyti šią vietą, prieš dvejus metus atgavo regėjimą. Savo dabartinio atvykimo į šią vietą priežastį paaiškino, kad girdėjo į šias apylinkes atvykus Garbiausiąjį Poną Gracianopolio vyskupą atlikti stebuklų tyrimo. Tad tąją Dievo geradarystę – atgautą regėjimą – priesaika patvirtinti čia sąmoningai atvyko.

Trečiasis liudytojas, Kotryna Aleksandrienė Kadlubovska, kilmingoji iš Gelvonų valsčiaus, pristatyta, prisaikdinta, penkiasdešimties metų, atlikusi velykinę išpažintį, klausiama papasakojo prieš penkeris metus buvusi taip varginta galvos skausmų, kad dėl skausmų didumo net protas buvo susimaišęs. Padariusi įžadą Viešpačiui Dievui ir Jo Dieviškiausiajai Motinai, aplankė šią vietą, skausmams paliovus, šia vietą paprato lankyti iš dėkingumo.

Ketvirtas liudytojas, Elzbieta Kadlubovska, kilmingoji, apie penkiasdešimties metų, atlikusi išpažintį praeitą sekmadienį, pristatyta, prisaikdinta ir apklausta patvirtino buvusi prikaustyta prie lovos penkerius metus, ligos paguldyta neišlipusi, panašiai padariusi įžadą aplankyti šią vietą prieš metus atgavo sveikatą. Taip pat papasakojo, kad josios seserėčia Kristina Kurklinska buvo nugrandžiusi nuo minėto akmens dulkes ir gabalėlius, kad iš pamaldumo galėtų nešiotis su savimi, dėl to paskui buvo ištikta tokių galvos skausmų visą savaitę, kad, jei akmens dulkių ir gabalėlių nebūtų grąžinusi į šią vietą, būtų kamavusis ilgiau, o kai tai padarė, liko sveika.

Penktas liudytojas, Kotryna Čepaitė, mergina iš Pasadnikų kaimo, maždaug šešiolikos, pirmą kartą atlikusi išpažintį šiais metais Musninkuose apie Velykas, pristatyta, prisaikdinta, apklausta, išpažino šiais žodžiais: „Nuo paskutinio antkryčio buvau apakusi, ničnieko neregėjau. Pabaiske, mugėje, sužinojau, kad čia J.M. kun. Vyskupas atvyko klausinėti apie stebuklus bei Dievo malones ir bus prie akmens, aš irgi jam čia pasiaukojau, šiandien rytą išeidama iš namų pajutau akyse besirodant skaisčiai žydrą šviesą, paskui, pusiaukelėje, kai Švenčiausiajai Mergelei pasivedžiau ir su verksmu Viešpačiui Dievui dėkojau už tą geradarybę, ėmiau regėti tiek, kad jau ant žemės žalumą galėjau matyti, kai čia ėjau prieš mane buvo balkšvumas tarsi dūmai arba migla, galiausiai čia, šitoje

vietoje, jau pradėjau puikiai matyti ir manęs nebereikia vesti". Be to, moteris, minėtą Kotryną aklą vedusi į šią vietą, prisiekė kelyje girdėjusi, kad ana per šitokią Dievo geradarybę pasveikusi, tai yra atgavusi regėjimą, ir visada žinojusi ją kelerius metus buvus aklą.

Šeštas liudytojas, Ona Stanislovienė Mackienė Zubračinskaitė [?], Prakilniojo Pono Gruževskio [valdinė], dvidešimt su viršum metų, išpažintį atlikusi Didįjį Ketvirtadienį Pabaiske, pristatyta, prisaikdinta, apklausta, papasakojo tokį atvejį: „Buvau neregė vienerius metus mergaudama ir trejus metus ištekėjusi; susapnavau, jog man kažkas sako: 'Eik, nunešk skepetą prie akmens'. Vos nunešiau skepetą, pradėjau matyti. Grįžusi nuo akmens ir atsidūsėdama į Viešpatį Dievą, į Švenčiausiąją Mergelę per dešimt savaičių pasiekiau visišką sveikatą ir regėjimą."

Septintas liudytojas, Darata Alcevierova, apie penkiasdešimties metų, iš Čerkaičių kaimo, apklausta pristatė savo dešimtmetį sūnų Kristupą, pasakodama, jog minėtasis sūnus bemaž prieš trejus metus visą pusmetį pragulėjo, vargiai žmogaus pavidalą beturėdamas, o drauge ji pridūrė, ką sušuko minėtasis sūnus: 'Mama, nešk mane prie akmens', o kai šitą padarė, vaikas, kuris anksčiau sėdėti negalėjo, iškart ėmė vaikščioti, sėdėti ir atgavo visą sveikatą.

Šviesusis ir Garbiausiasis Ponas Gracianopolio Vyskupas, Vilniaus Generalinis oficijolas, gavęs aukščiau minėtų liudytojų parodymus ir Šviesiojo ir Prakilniojo Pono LDK Virtuvininko pritarimą, paklusdamas Bažnyčios priesakams ir norėdamas dėl šio minėtojo akmens priimti reikiamą patvarkymą ir sprendimą, paskui teiravosi minėtųjų liudytojų, kokia intencija savo įžadus savo reikaluose darė, ar patį akmenį garbindami ir įžadus jam darydami, ar kokia nors kita [intencija], gavo vieningą visų ir kiekvieno atsakymą, jog neteikę ir neteikią akmeniui jokio garbinimo, nei prie jo bėgą, tik vienam Visagaliam Dievui ir jo Švenčiausiajai Gimdytojai Mergelei, o akmenį laikę ir laiką tik Dievo pašvęstos ir išrinktos vietos ženklu. Be to, aukščiau minėtas Šviesusis Ponas Virtuvininkas pridūrė: „Daug liudytojų būtų atvykę ir priesaiką davę, jei būtų buvę laiku įspėti". Jis paskelbė šioje vietoje norįs pastatyti bažnyčią ir įkurti bei aprūpinti naują Gelvonų parapiją. Jo minėtą maldingą ketinimą priimdamas, tas pats aukščiau minėtas Garbusis Ponas Oficijolas paskyrė vietą bažnyčiai statyti ir pagal Romos pontifikalo apeigas padėjo pirmąjį naujos bažnyčios statybos akmenį, tačiau su sąlyga, kad toje vietoje prieš bažnyčią pastatant ir ją pastačius bus uždrausta žaidimai, sugertuvės, šokiai, nešvankybės, moterų žaginimas ir kitokie nelemti dalykai, kaip antai muštynės, žudynės, kraujo praliejimai; ir kad aplinkiniai medžiai būtų iškirsti, idant bažnyčios vieta, o paskui

ir pati bažnyčia būtų iš tolo visiems matoma, galiausiai, kad prie šioje vietoje pastatytos koplyčios būtų išlaikomas nuolatinis kunigas, kol bus įvesdintas klebonas, kuris gyvens prie bažnyčios. Visa tai įsipareigojo įvykdyti Šviesiausiasis Ponas Siesickis su savo Ponia sutuoktine.

Visa tai vyko Gelvonų valdoje, metais, mėnesį ir dieną kaip aukščiau.

Dalyvaujant Šviesiesiems ir Didžiai Garbiems Ponams Albertui Beinartui, Šviesiausiojo ir Garbiausiojo Pono Vilniaus Ordinaro auditoriui, Pabaisko klebonui, ir Andriejui Osovskiui, Vilniaus kanauninkams, Mikalojui Daugėlai, apaštališkajam notarui, Vabalninko klebonui, Aleksandrui Byčinskiui, Ukmergės dekanui ir klebonui, Jonui Jendžejevskiui, Pabaisko dekanui, Žemaitkiemio, ir Jonui Krukovskiui, Musninkų, klebonams, Tomui Šaulevičiui, Pabaisko, ir Baltramiejui Čiževskiui, Ukmergės, kamendoriams, taip pat kitiems bemaž dviem šimtams Kristų tikinčiųjų žmonių, kilmingųjų ir iš liaudies, susirinkusių stebėti šio įvykio, tai pat man, šio įvykio viešajam notarui.

Išrašyta iš Vilniaus vyskupijos konsistorijos aktų protokolo ir patvirtinta šio teismo antspaudu.

Jonas Varanavičius, apaštališkasis protonotaras, vyskupijos konsistorijos aktų [notaras] [?], savo ranka.

Stebuklingojo Gelvonų akmens tyrimo dokumentai perrašyti ir į 1784 III 20 Pabaisko dekanato vizitacijos aktus. Čia skelbiamas (atrodo, Vilniaus konsistorijoje saugotas) jų nuorašas yra gan sunkiai įskaitomas, tačiau geresnės kokybės negu esantis vizitacijoje. Didžiausi skirtumai tarp abiejų nuorašų – vardų ir vietovardžių rašyba. Nėra abejonės, kad užrašymai atskiroje kopijoje yra tikslesni, nors irgi ne visada neiškraipyti. Šio pobūdžio nuorašų skirtumai nenurodomi. Didesni prasminiai skirtumai pateikti po originalaus teksto. Istorijos tąsą XVIII a. pab. žr. Nr. 586.

## [221] 1671 *Antiquitas minorum conventualium in Magno Ducatu Lithuaniae* ... authore F. Iacobo Francisco Dluski / Jokūbas Pranciškus Dluskis, *Mažųjų brolių konventualų Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje praeitis* (Baronas, 2010, p. 352).

[...] Prima ergo et principalis est ratio – utilitas Ecclesiae Dei et salus animarum. Nam remotiores huius Magni Ducatus provinciae, ut Samogitia, Curlandia, Livonia, Filandia [!], Lotovia, Igovia, Ducalis Prussia etc. etc. (quarum unaquaeque sua amplitudine adaequat Ducatum Venetum), aliquando catholicae, nunc desolatae iacent et tam ecclesiis quam sacerdotibus catholicis destitutae et partim haeresi, partim veteri illo gentilismo (rudior praesertim populus) detinentur, quae tamen deserendae non sunt. Non alia autem ratione illis subveniri potest, quam si fratres nationis Lithuanae illuc se conferant et

inter ipsas habitent, qui nedum lingua, verum etiam in omnibus, indigenatu, vel melius sanguine, cum illis conveniunt. [...]

*

[...] Pirmoji ir pagrindinė [provincijos steigimo] priežastis – Dievo Bažnyčios nauda ir sielų išganymas. Juk atokesnės šios Didžiosios Kunigaikštystės provincijos, tokios kaip Žemaitija, Kuršas, Livonija, Suomija, Latvija, Estija, Kunigaikštiškoji Prūsija ir t. t. (kiekviena jų savo pločiu prilygsta Veneto Kunigaikštystei), kadaise buvusios katalikiškos, dabar driekiasi nuniokotos – netekusios ir katalikų bažnyčių, ir kunigų bei apimtos iš dalies erezijos, iš dalies anos senosios pagonybės (labiausiai prastuomenėje), nors neturėtų būti apleistos. Tačiau nėra kito būdo joms padėti, kaip šis: lietuvių tautybės broliai į jas išsiruoštų ir jose apsigyventų; jie juk ne tik kalba, bet visu kuo, kilme, ar, geriau sakant, krauju, jiems artimi. [...]

[222] 1673 RDun A (Kleijntjenss I, p. 355).

[...] Prosperae cultus divini promotioni iungendum, quod in Curlandia contigit. Annosa erat et extraordinariae proceritatis tilia, plurimis retro annis instar idoli culta, quam nullus irrisit, nullus oculo torvo despiciendo eandem aspexit, quin aut protinus mentis impos factus in silvis per avia et devia cursitaret, aut aliud notabile damnum sive in valetudine propria, sive in re familiari, maxime in pecoribus repente extinctis, pateretur. Post consuetos Ecclesiae sacrae exorcismos aspersionemque lustralis aquae, granorum deinde S. Joannae iniectionem et appensionem, per nostrum coepta excindi, cum nemo rusticorum, etiam aliunde, non ex eodem pago, advocatorum metu infortunii in eam auderet immittere securim. Tandem ab iisdem audacioribus redditis (dum viderent sacerdoti nostro nihil obesse eam excisionem), zelose nec non funditus, cum exprobrationibus esputis in eam coniectis, ut modo vires exereret? infernales cacodaemon, si posset, contra potentiam maiestatis Divinae, excisa est. Et quidem, quod Dei Optimi Maximi notitiam mire apud homines illos superstitiosos celebravit cacodaemonumque potentiam enervem declaravit, fuit id, quod sine ullo praesenti, immo nec subsecuto excidentium damno moles sit prostrata. [...]

*

[...] Prie sėkmingo Dievo garbinimo platinimo reikia pridėti tai, kas nutiko Kurše. [Ten] augo sena ir nepaprasto aukštumo liepa, jau nuo seno daugybę metų garbinama kaip stabas; nė vienas iš jos nepasišaipė ir nė vienas į ją nepažvelgė rūsčiu ar niekinančiu žvilgsniu – kitaip arba visiškai netekęs proto būtų

blaškęsis šunkeliais ir bekelėmis miškuose, arba būtų patyręs žymią žalą arba savo sveikatai, arba namų ūkiui, ypač staiga kritus galvijams. Atlikus įprastus Šventosios Bažnyčios egzorcizmus ir apšlakščius šventu vandeniu, o galiausiai pabarsčius ir pakabinus Šv. Joanos grūdelių, mūsiškis ėmė kirsti liepą, mat niekas iš kaimiečių (netgi pakviestų iš kitur, iš kito kaimo), kurie baiminosi nelaimės, nedrįso jos paliesti kirviu. Galiausiai įsidrąsinę (matydami, kad mūsiškiui kunigui niekas nekliudo taip kirsti), uoliai ir visiškai [liepą] nukirto, išspjovę jai skirtus priekaištus – dabar teparodąs demonas pragaro jėgas, jei galįs, prieš Dievo galybę. Didžiausio Geriausio Dievo pažinimą tarp tų prietaringų žmonių nuostabiai pašlovino ir demonų galią paskelbė esant bejėgę tai, kad milžinė [liepa] buvo patiesta be jokio nuostolio jos kirtėjams – nenutikusio nei tuo metu, nei vėliau. [...]

Glaustesnė šio pasakojimo versija pateiktai 1673 Lietuvos jėzuitų provincijos *Dvasinių vaisių* suvestinėje (Nr. 225).

[223] **1673** CPos A (ARSI, Lith. 41, f. 211v).

[...] Sortilegia et superstitiosas consuetudines damnarunt 50. [...]
[In Livonia ex 33000 confess.] – 360.

*

[...] Būrimus ir prietaringus papročius pasmerkė 50. [...]
[Livonijoje iš 33000 išpažinčių] – 360.

[224] **1673** DProfV A (ARSI, Lith. 41, f. 221r).

[...] 13000 confess.; 15 a veneficiis, 3 a magia, 3 itidem ab incubis, 12 ab incestu et sodomia, 20 a bestialitate, 40 a mollitie abducti sunt. [...]

*

[...] [Išklausyta] 13000 išpažinčių; 15 atitraukta nuo kerėjimų, 3 – nuo magijos, taip pat 3 – nuo inkubų, 12 – nuo incesto ir sodomijos, 20 – nuo sanguliavimo su gyvuliais, 40 – nuo ištvirkavimo su savimi. [...]

[225] **1673** Lith FM (ARSI, Lith. 41, f. 286r–v).

[...] Nullius fidei homines variis superstitionibus implicati, in finibus Moscoviae a missionariis Societatis inventi, veri Dei agnitionem et cultum edocti numerantur 673[a]. Ibidem inventa extraordinariae proceritatis tilia, plurimis retro annis instar idoli culta, quam nullus irrisit, nullus eius folium vel frondem

avulsit impune, quin aut alius notabile damnum sive valetudine propria, sive in bonis, maxime in pecoribus repente extinctis, pateretur. Post instructum populum de vanitate superstitionis, post consuetos Ecclesiae Sanctae exorcismos a nostro Patre tilia exscindi caepta, cum nemo rusticorum metu infortunii tangere vellet; tandem dum viderent nihil sacerdoti obesse excidionem, audaciores facti funditus excinderunt exprobrationibusque sputis in eam coniectis, ut modo exerceret vires infernales Daemon, si posset, contra Dei potentiam in frustra divulsam, combusserunt, ut clarissime superstitionis fatuum illorum metum fuisse pateret. [...]

[a] *Legitur hic FS in ASPF*: Provinciis schismate et haeresi infectis, ubi nullus sacerdotum Catholicorum invenitur, supra ducenta milliaria Germanica, per oppida et pagos animarum causa emmensi, homines nullius fidei prope sexagenarios, prima principia fidei edoctos et ad usum sacramentorum deductos, 1723 numerarunt, qui in haeresis vel schismatis casses certo insidissent. (ASPF SOCG, vol. 440, f. 418v)

*

[...] Jokio tikėjimo neišpažįstančių, įvairių prietarų supančiotų žmonių, kuriuos Draugijos misionieriai aptiko Maskvijos paribiuose ir išmokė pažinti bei garbinti tikrąjį Dievą, suskaičiuojama 673. Ten pat rasta nepaprasto aukščio liepa, jau nuo seno daugybę metų garbinama kaip stabas; nė vienas iš jos nepasišaipė ir nė vienas nenuskynė jos lapo ar šakos nebaudžiamai – kitaip būtų patyręs žymią žalą arba savo sveikatai, arba turtui, ypač staiga kritus galvijams. Pamokius liaudį apie prietaro tuštybę ir atlikus įprastus Šventosios Bažnyčios egzorcizmus, mūsiškis Tėvas ėmė kirsti liepą, mat niekas iš kaimiečių, besibaiminančių nelaimės, nenorėjo jos liesti. Galiausiai pamatę, kad kunigui niekas nekliudo kirsti, įsidrąsinę [liepą] visiškai nukirto, išspjovę jai skirtus priekaištus – dabar teparodąs demonas pragaro jėgas, jei galįs, prieš veltui draskytą Dievo galybę; ir sudegino [medį], idant būtų kuo akivaizdžiausiai matyti, kad tų kvailių prietaro [šaltinis] buvo baimė. [...]

Plg. Nr. 222.

[226] **1674** DProfV A (ARSI, Lith. 41, f. 221v).

[...] Confesssionum 14028 [...] a veneficiis 15, [...] a sodomia 8, a bestialitate 18. [...]

*

[...] [Išklausyta] išpažinčių 14028 [...], [atitraukta] nuo kerėjimų 15, [...] nuo sodomijos – 8, nuo sanguliavimo su gyvuliais – 18. [...]

[227] 1674 et 1675 CPos A (ARSI, Lith. 41, f. 212v).

[...] Missionarii Mittavienses in finibus Curlandiae inciderunt in aliquot pagos, quibus nulla fides, sed plurima superstitio. Nam alternis annis mactant incolae bovem extra septa pagorum, cuius sanguinem in culmine vicinorum montium effundunt, eoque effuso laute convivantur. Feminae autem herbam certam, mactati bovis sanguinem intinctam, secum domum asportant, valituram contra contagionem pecorum. Haec rusticorum solennitas ligua [sic] illorum Atſaitas dicitur. [...]

*

[...] Jelgavos misionieriai Kuršo pakraščiuose užtiko kelis kaimus be jokio tikėjimo, bet su daugybe prietarų. Mat kas antri metai gyventojai už kaimų aptvarų aukoja jautį, kurio kraują išpila ant gretimų kalnų viršūnių ir jį išlieję gausiai puotauja. Moterys namo parsineša tokią žolę, suvilgytą paaukoto jaučio krauju – ji turi pagelbėti nuo galvijų ligų. Ši kaimiečių iškilmė jų kalba vadinama *Atsaitas.* [...]

[228] 1674 RDun A (Kleijntjenss I, p. 356–357).

[...] Femina multis annis ab incubo spiritu vexata, transformante se in varias personas, tandem etiam mariti desertoris sui effigiem vocemque vernacula lingua Lituanica ex integro referente, ad illicitos actus provocata et pertracta; cum repetisset bis confessionem apud unum e nostris, monita est ab incubo, ad eundem sacerdotem ne rediret. Cuius consilio, postquam consueta Sacrae Romanae Ecclesiae adhibuisset media, nec tamen sollicitare desineret; tandem icuncula S. P. Ignatii cum pileo quadrato picta inque manus feminae, ut eam lectuli sui parieti affigeret, tradita eadem prorsus hora ab omni illa illusione liberrima mansit. Similem Divini Numinis opem intercessione S. P. Nostri Ignatii per imaginem eius supra memorato modo effigiatam nuperrime nobilis quidam Curlandiae expertus est, qui ex praesenti frumentorum tritura non levia damna tulit, ita ut frequenter ex area una, quae communiter octodecim, nonnumquam supra viginti modios dabat, quaterni duntaxat modii prodirent. Quod fieri notatum est, quoties volaticus aliquis spiritus in specie oblongi et varie sparsi per horreum luminis a triturantibus, incendium horrei conclamantibus, advertebatur. Verum praemisis sacris Ecclesiae exorcismis iconeque S. Ignatii eo loco appensa, et volaticus ille spiritus disparuit, et furta desiere. [...]

*

[...] Moteris, daugel metų varginta inkubo, kuris pasiversdavo įvairiais asmenimis, o galiausiai, kalbėdamas vietos žmonių lietuvių kalba, visiškai priminė ją pametusio vyro išvaizdą ir balsą, buvo paskatinta ir įtraukta į nepadorius

veiksmus; dukart atlikusi išpažintį vienam iš mūsiškių, inkubo buvo įspėta pas tą kunigą nebegrįžti. Po to, kai jo [kunigo] patarimu panaudojo įprastas Šventosios Romos Bažnyčios priemones, [inkubas] nesiliovė varginęs; pagaliau moteriai į rankas įdavus pieštą šv. Tėvo Ignaco su kvadratine kepure paveikslėlį, idant pasikabintų jį ant sienos prie savo lovos, tą pačią akimirką liko visiškai laisva nuo bet kokios tokios apgaulės. Panašią dangiškosios Dievybės pagalbą tarpininkaujant šv. tėvui Ignacui per aukščiau minėtu būdu nupieštą paveikslą visai neseniai patyrė vienas Kuršo kilmingasis. Jis, pastaruoju metu maldamas grūdus, patyrė nemenkų nuostolių – tokių, kad iš vieno sklypo, kuris paprastai duodavo aštuoniolika, o kartais ir virš dvidešimt saikų, dažnai teišeidavo keturi saikai. Pastebėta, kad taip nutikdavo kas kartą, kai malantieji pastebėdavo kažkokią sklandančią dvasią pailgos ir įvairiose klėties vietose pasklidusios šviesėlės pavidalu ir imdavo šaukti, kad klėtis dega. Tačiau atlikus šventuosius Bažnyčios egzorcizmus bei toje vietoje pakabinus šv. Ignaco paveikslą, ir toji sklandanti dvasia išgaravo, ir vagystės paliovė. [...]

**[229]** 1675 *E vita P. Blasii Pataki / Iš t. Blažiejaus Pataki gyvenimo* (Poszakowski/Kleijntjenss I, p. 472).

P[ater] Blasius Pataki.

Parentibus Siculis natus [...] venit e Polona provincia in Livoniam sitam ad confinia Lituaniae 25 Aprilis 1675, ubi ex hominibus barbaris, cultuque Daemoniorum addictis, non plures repert catholicos, quam octo. [...] Pie obdormivit in domino 16 Novembris 1693, aetatis 50, Soc. 32, Craslaviae.

(ARSI, Lith. 62, p. 143)

[...] 25 Aprilis 1675 venit e Polona provincia in partem Livoniae sitam ad confinia Magni Ducatus Lithuaniae, ubi ex hominibus barbaris, cultuque Daemoniorum jure gentilium addictis, non plures catholicos repert, quam octo. [...]

*

T[ėvas] Blažiejus Pataki.

[...] Gimęs iš transilvanų tėvų [...], 1675 m. balandžio 25 d. iš Lenkijos provincijos atvyksta į Livoniją, esančią palei Lietuvos sienas; ten tarp barbariškų ir demonų kultui atsidavusių žmonių katalikų randa ne daugiau kaip aštuonis. [...] Maldingai užmigo Viešpatyje 1693 m. lapkričio 16 d. Kraslavoje, [sulaukęs] 50 amžiaus [metų], 32 [praleidęs] Draugijoje.

[...] 1675 m. balandžio 25 d. atvyksta iš Lenkijos provincijos į Livonijos dalį, esančią Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pasienyje, ten tarp barbariškų ir demonų kultui pagal pagonių teisę atsidavusių žmonių katalikų randa ne daugiau kaip aštuonis. [...]

[230] 1675 CCros A (ARSI, Lith. 41, f. 200r–v).

[...] Noster Pater mense 7bri infra octavam Nativitatis renatae orbi Virginis Nitavia in Samogitiam redux, adiit aulam cuiusdam e primaribus illius loci nobilibus, officioque Ensiferi in districtu Upitensi interea functi, ubi post complura inter simul discumbentes hospites colloquia, et praecipue Societatis nostrae pro tunc primarios hospites et amicos diutius protracta, ex aliqua, fortasse curiosorum, occasione inaudiit Pater haud procul ab illa dicti Nobilis aula in medio agrorum et camporum pro veneficiis instructam et positam, eamque satis magnam extare ollam, quam hic inde a duobus lateribus prostantes, duo cultri rubiginosi per medium fracti manubriis terrae infixi horridiorem reddebant; hanc itaque ollam quaecunque demum domestica animalia calcabant aut olfaciebant, subito extinguebantur. His auditis exinde adiit illum locum praefatus Pater, subsequente se cum suo comitatu Domina illius aulae. Ubi eo perventum, aspergitur primum locus aqua S. Ignatii una cum veneficiis ollae inclusis, deinde instruitur rogus desuperque instrumenta venefica superimponuntur, tum strues cereo benedicto accenditur, adhibita insuper aspersione Ignatianae aquae, interim vehementior flamma in altum assurgens coquebat una cum olla quaecunque in ea continebantur. Dum haec subinde fiunt, ille Pater, seu precandi fortasse, seu vitandi taedii causa longius in inambulando progressus, diutius inibi morabatur, et ecce dum redit, ipsam Dominam totam notabiliter alteratam ac tremebundam, obviam sibi praeeuntem cum his verbis excipit: „O Pater", inquit, „si scires, quid hic te absente actum? Vide, Pater, meam faciem, cuius una pars necessario debet esse in pallorem versa, altera ardentior et rubicundior" (sicut de facto utraque talis videbatur). Causam vero huius alterationis ipsa allegavit protinus: „in absentia enim", inquit, „Reverentiae Vestrae ex hoc flammante rogo de illa olla adusta duo testacea fragmenta in aequali distantia prosiliere, et una quidem versus aulam, altera versus me directa hanc rubram faciei partem inussit", quam plane etiam tum ardentiorem praeseferebat. Sic turbatam Pater lenioribus verbis, ne amplius turbaretur, solatus, subiunxit utramque quidem faciei diversi coloris esse, „sed quia insperato exitu Dominatio Vestra perterrita est, ideo suadeo", inquit, „sumendam ocius aquam S. Ignatio sacram ac per modum Crucis affectam partem aspergendam"; quo facto et color naturalis faciei, et optata deinceps tranquillitas animo illius Dominae reddita fuit.

*

[...] Mūsiškis Tėvas rugsėjo mėnesį, per Mergelės Gimimo atgimdytam pasauliui [šventės] oktavą[1], grįždamas iš Jelgavos į Žemaitiją, atvyko į vieno iš tos vietovės svarbiausių kilmingųjų, tuo metu ėjusio kalavijininko pareigas Upytės

paviete, dvarą. Ten po daugybės ilgai užsitęsusių pokalbių tarp drauge sėdinčių svečių, ypač tarp žymiausių mūsų Draugijos bičiulių ir draugų, Tėvas nugirdo kažkokia proga, galbūt minint įdomybes, kad netoli nuo to minėto kilmingojo dvaro viduryje laukų ir dirvonų esąs kerėjimams parengtas ir padėtas gan didelis puodas, kuriam siaubingesnę išvaizdą teikė du abiejose pusėse šen ir ten kyšantys perpus perlaužti surūdiję peiliai, įsmeigti į žemę kotais; tad kokie tik naminiai gyvuliai šį puodą trypdavo arba uostydavo, staiga krisdavo. Tai išgirdęs, minėtasis Tėvas iš ten nuvyko į aną vietą, sekant iš paskos to dvaro poniai su palyda. Atvykus tenai, pirmiausia vieta, drauge su puode esančiais kerais, apšlakstoma šv. Ignaco vandeniu, po to sukraunamas laužas ir ant jo sudedami kerėjimo įrankiai, tuomet sankrova uždegama pašventinta žvake, pasitelkus, be to, ir pašlakstymą ignaciškuoju vandeniu; tuo metu aukštai pakilusi stipri liepsna drauge su puodu virė tai, kas tik joje buvo sudėta. Kai šitai vyko, tasai Tėvas, galbūt norėdamas pasimelsti ar išvengti nuovargio, pasivaikščiodamas tolokai nuklydo ir ten ilgokai užtruko; ir štai grįždamas sutinka tą ponią visą persimainiusią ir drebančią, einančią jam priešais ir tariančią šiuos žodžius: „O Tėve“, tarė, „jei tik žinotum, kas nutiko, tau čia nesant! Pažvelk, Tėve, į mano veidą, kurio viena pusė turi būti išblyškusi, o kita – labiau įkaitusi ir raudonesnė“ (taip iš tiesų abi pusės ir atrodė). Ji tuoj pat nurodė ir permainos priežastį: „Mat Jums, Garbusis Tėve, nesant“, tarė, „iš šio degančio laužo iš ano apdegusio puodo vienodu atstumu iššoko dvi keraminės šukės[2], viena – link dvaro, o kita, nukreipta link manęs, nudegino tą raudoną veido dalį“ (ji ir tuomet akivaizdžiai atrodė deganti). Tėvas, paguodęs taip susijaudinusią švelnesniais žodžiais, idant daugiau nebesijaudintų, pridėjo, jog iš tiesų abi veido pusės esančios skirtingų spalvų, „tačiau kadangi Jūsų Malonybė yra išgąsdinta netikėtos pabaigos, todėl siūlau“, tarė, „kuo greičiau paimti šv. Ignacui pašvęsto vandens ir pažeistą [veido] dalį apšlakstyti kryžiaus forma“; tai atlikus tai poniai sugrąžinta ir natūrali veido spalva, o po to – ir trokštama dvasios ramybė.

[1]Švč. M. Marijos gimimas minimas rugsėjo 8.
[2]*Arba*: iš puodo ... iššoko dvi apdegusios keraminės šukės.

[231] **1676 III 6** *Decretum super inhonestam conversationem parochi in Klovainiai Pauli Mikowicz / Dekretas dėl Klovainių klebono Pauliaus Mikavičiaus nedoro elgesio* (ŽVV 1675 – 1677, p. 573).

3tio. Eandem, ut vehementer praesumitur, praestigiosam feminam nescitur quo animo et qua intentione, vehemens tamen suspicio est, quod ad maleficia, incantationes vel praestigia aliqua, anno praesenti, ante visitationem generalem,

sachristiano iussisse sibi calvariam humani capitis, in fornice ecclesiae sepulti, ex tumba acceptam affere, et cum sachristianus ad insolitam rem exhorruisset atque adferre recusasset, ipse reverendus parochus, prout ipse fassus est, iussisset praedicto sachristiano adferre eandem calvariam [...].

*

3. Ta pati – rimtai numanoma, kad monytoja moteris nežinia kokia dvasia ir kokiais ketinimais (tačiau esama rimto įtarimo, kad kerėjimams, užkalbėjimams ar kokiems nors monams) šiemet, prieš generalinę vizitaciją, liepė zakristijonui atnešti žmogaus galvos kaukolę, paimtą iš bažnyčios kriptoje palaidoto [asmens] karsto, o kai zakristijonas pasibaisėjo neįprastu dalyku ir atsisakė atnešti, pats garbusis klebonas, kaip pats prisipažino, liepė minėtam zakristijonui atnešti tą kaukolę [...].

[232] 1676 RDun A (Kleijntjenss I, p. 358).

[...] Circa Marienhausum, oppidum Sueciae finibus adiacens, et circa partes Lucinensis Rzezicensisque capitaneatus, praesertim ad lacum Lubanum dictum, prope limites Sueco-Moschoviticos, reperti sunt sacrificuli, qui habitu fere sacerdotali incedentes domos silvis longe interceptas (neque enim ibi communitates habentur aut pagi) obeunt daemoniisque sacrificant; hos tanta veneratione prosequuntur incolae, ut credi vix possit, statis eos pro sacrificando temporibus invitant, venientes omni quo possunt cultu et humanitate excipiunt; quodsi tum forte e nostris quempiam supervenire contingat, summa diligentia occultant. Raro tamen in illas partes unicus missionarius noster, tum propter late diffusas paludes, tum propter obstantes silvas penetrare potest. Curatum nihilominus, quatenus non pauci a detestandis hisce sacrificiis abducti ad veri Dei notitiam transirent et constantem eiusdem amplecterentur cultum, atque ex eorum numero unus, non insedulus pluribus annis earundem superstitionum promotor ac sacrificulus, tandem consiliis unius e nostris expugnatus, suique erroris pravitate perspecta et sacrificium daemonibus renunciavit, et eorundem cultui obsequium deinceps eiuravit. [...]

*

[...] Prie Marienhauzo [=Viliakos], miestelio šalia sienos su Švedija, ir prie Ludzos bei Rezeknės seniūnijų, ypač prie ežero, vardu Lubanas[1], šalia Švedijos-Maskvijos sienos, atrasti žyniai, kurie, nešiodami beveik kunigišką apdarą, apeina namus, vienas nuo kito skiriamus didelių miškų, ir aukoja demonams; juos gyventojai taip gerbia, kad net sunku patikėti: nustatytu metu juos kviečia aukoti, atvykstančius sutinka kuo pagarbiausiai ir mandagiausiai, o jeigu netyčia

pasitaiko, kad tuo metu atvyksta kuris nors iš mūsiškių, [juos] kuo stropiausiai slepia. Tačiau vienintelis mūsų misionierius retai sugeba prasiskverbti į tuos kraštus – tiek dėl plačiai telkšančių pelkių, tiek dėl kelią pastojančių miškų. Vis dėlto pasirūpinta, kad nemaža jų, atitrauktų nuo šių pasibjaurėtinų aukojimų, pasiektų tikrojo Dievo pažinimą ir užsiimtų nuolatiniu jo garbinimu; vienas iš jų, daugel metų buvęs uolus anų prietarų platintojas ir žynys, galiausiai nuveiktas vieno iš mūsiškių patarimų bei pamatęs savo klaidos ydingumą, atsisakė aukoti demonams, o po to ir išsižadėjo atsidavimo jų garbinimui. [...]

[1] Lubanas – didžiausias Latvijos ežeras, esantis išskirtinai pelkėtoje vietovėje, Latvijos rytinės dalies žemumos viduryje, buvęs Švedijai priklausiusios Livonijos dalies ir ATR priklausiusios Livonijos dalies pasienyje.

[233] **1676** Lith FMS (ASPF SOCG, vol. 563, f. 388r).

[...] Homines nullius fidei, sensuum ductum secuti tota vita, edocti fidem iustificantem, Ecclesiae Romanae nomen dederunt 28. [...]

*

[...] 28 jokio tikėjimo neišpažįstantys žmonės, visą gyvenimą vadovavęsi juslėmis, pamokyti nuteisinančio tikėjimo, pasivedė Romos Bažnyčiai. [...]

[234] **1677** *E versione Lithuanica Catechismi Card. Roberti Bellarmini / Trumpas moksło krikscioniszko surinkimas,* nuog Roberto Bellarmino Kardynoło parasitas, Vilnae: Typis Acad. Societatis Iesu, 1677 (p. 19, 31).

[...]

M. Iżguldik pirmu priſakimu.

K. Pirma rodʒia Wieſʒpats Diewas iog anas ira muſu tykras ir aukśćiauſias Diewas, todrin turime io kłauſit ſu wiſokiu rupeśćiu. Potam liepie mumus adunt neiokiu kitu Diewu ne žinotume. Tami pagoney ir netikiey nuſideſt garbindami ſutwerimus wieton ſutwertoio. Teypagi nuodinikay ir žiniey kurie wietō Wieſʒpaties Diewo welinu garbina.

[...]

M. Kuris ira griekas pirmagimtinis?

K. Taſay ſu kuriu wiſsi gimáme ir kuri ingiome kayp tewikſʒtiſti nuog pirmo Tewo muſu Adomo.

M. Tas griekas kayp eſti átłáyſtas?

K. Per Sakramentu krikſʒto ſʒwinto ir todrin kas numirſʒtá nekrikſʒtitas eit ing pažiem[e]s tumſion kalinen ir niekádu Diewo k[á]raliſten átáit ne gáłes.

[...]

Vertėjas į lietuvių kalbą orginalo sąvokas pakeitė lietuviškais atitikmenimis, atitinkančiais vietos realijas ir mąstymą. Tai „nuodininkai ir žyniai", kalbant apie pirmąjį Dievo įsakymą bei „tamsus požemio kalėjimas", kalbant apie nekrikštytų mirusių kūdikių vietą („limbą"). Verta paminėti, kad vietoj teologiško apibūdinimo „amžinai stokos Rojaus garbės", lietuviškai sakoma „niekada negalės ateiti Dievo karalystėn". Palyginimui pateikiame itališką originalą, su juo sutampa ir ATR (Lucko vyskupijai) parengtas vertimas į lotynų kalbą: „Nel principio ci avvertisce Dio, che Esso è il nostro vero, e supremo Padrone; e però siamo obbligati ad obbedirlo con ogni diligenza. Appreso ci comanda, che non dobiamo riconoscere alcun' altro per Iddio: nel che peccano gli infdeli, i quali adorano le Creature in cambio del Creatore; ed anco li Stregoni, e Fattucchieri [= incantatores et omnes magicis artibus dediti *lot.*], che tengono il Demonio per loro Dio." (*Dottrina Cristiana breve composta per ordine di Papa Clemente VIII dal* R. P. Roberto Bellarmino [...] Roma: Presso Pietro Aurelj, 1832, p. 25 = lot. *Compendium doctrinę Christianae iussu S.D.N. Clementis VIII* [...] ab Illustrissimo Cardinale Bellarminio compositum, Nunc vero ex Italico idiomate in Latinum Wladislao Principi Serenissimi [...] ac in usum Dioecesis Luceorensis translatum, Cracoviae: In Officina Andreae Petricovij, 1606, p. 24).
„[...] chi muore senza Battesimo, va al Limbo, ed è privo in perpetuo della Gloria del Paradiso" (*ibid.*, p. 39).

[235] 1677 CPos A (ARSI, Lith. 41-I, f. 393v).

[...] Sortilegiorum et incantationum mala instructi arte, ne Dodoneam ad instar quercum peius vaticinentur [?]; 13 abiurata huiusmodi superstitione. [...]

*

[...] Idant išmokytieji nelabo ateities spėjimo ir užkalbėjimo meno, nevykusiai nepranašautų prie ąžuolo, primenančio Dodonės ąžuolą, 13 išsižadėjo šitokio prietaro. [...]

[236] 1678 CGro A (ARSI, Lith. 42-I, f. 61r).

[...] Exhomologesis a diuturno tempore intermissa frequentari a colonis caepit, a quorum turba grandaevi senes nullam sui conditoris habere cognitionem comperti sunt. [...]

*

[...] Valstiečiai ėmė eiti ilgą laiką užleistos išpažinties; jų minioje aptikta, kad garbaus amžiaus seniai visai nepažįsta savo Sutvėrėjo. [...]

[237] 1678 CPos A (ARSI, Lith. 42-I, f. 79r).

[...] Sortilegiorum praestigiatores [...] 40.

*

[...] Ateities spėjimų monininkų [...] 40.

[238] 1678 RDun A (Kleijntjenss I, p. 360).

[...] Accidit in festo Corporis Christi in Livonia, ubi Pater noster sacrae missioni intentus, ut quaedam inferno devota anima, et veneficiis exercendis non pauco tempore addicta saga, cum aliis ad sacram synaxim (nostro ad aram sacris operante) accederet, sed sacram Hostiam (quam sacrilego ore accepit) nullatenus deglutire potuit, et aliquoties violento pene nisu in viscera demittere conata irritum suum factum passa est, igitur sacro terrore correpta ex ore acceptam divinam Hostiam intra templi pavimenti iuncturas (uti ipsamet post 11 dies ob veneficia in carcerem ac vincula coniecta publice fassa est) deposuit. Carceri mancipata vehementer sacerdotis catholici eo in statu collocata opem (apud quem noxas suas male anteactae vitae deponeret ac expiaret) imploravit, sed eo voto potiri illi non licuit, quia ab haeretico hero non est sacerdos noster (qui vicinus ir missione versabatur) admissus, ut id obsequii christiani ad rogum condemnatae praestaret. Interim illa magna signa doloris coram illis (qui arsurae in flammis aderant) edidit, et inter sanctissima nomina Iesu et Mariae, et in rogum coniecta flamma, ac fumo involuta est et absumpta. [...]

*

[...] Per Kristaus Kūno šventę Livonijoje, kur mūsiškis Tėvas, vykdė šventąją misiją, nutiko, kad viena pragarui atsidavusi siela – ir netrumpą laiką kerėjimams atsidėjusi ragana – drauge su kitais priėjo šventosios Komunijos (mūsiškiui prie altoriaus aukojant Mišias), tačiau nieku būdu nevaliojo nuryti šventosios Ostijos, kurią buvo priėmusi šventvagiška burna; kelis kartus pamėginusi beveik per jėgą nuleisti [ją] į vidurius, patyrė, kad pastangos nuėjo niekais, tad, apimta švento išgąsčio, iš burnos paimtą dieviškąją Ostiją įkišo į šventovės grindinio plyšį (kaip pati viešai prisipažino po 11 dienų, dėl kerėjimų įmesta į kalėjimą ir supančiota). Uždaryta kalėjime, būdama tokioje padėtyje, labai maldavo katalikų kunigo (prieš kurį nusimestų savo blogai praleisto gyvenimo nusikaltimus ir juos išpirktų) pagalbos, tačiau tam jos troškimui nebuvo lemta išsipildyti, nes vietos ponas neleido mūsiškiam kunigui (kuris kaimynystėje vykdė misiją) atlikti krikščioniško patarnavimo pasmerktajai sudeginti ant laužo. Tuo tarpu toji parodė didžius sielvarto ženklus tų, kurie buvo šalia deginamosios, akivaizdoje, ir [šaukdamasi] švenčiausių Jėzaus ir Marijos vardų, laužą uždegus liepsna, buvo apgaubta dūmų ir neteko gyvybės. [...]

[239] 1678 *Ex vita P. Ioannis Arlauskas / Iš t. Jono Arlausko gyvenimo* (Poszakowski 604; cf. ARSI, Lith. 61, p. 649).

P. Ioannes Orłowski Samogita.

[...] Zelosum in Collegio Possaviensi egit missionarium, unde excursione facta in fines Curlandiae reliquias idololatriae abstulit, et gentem illam superstitionibus addictam [ad?] veri Dei cultum subjecit. [...] pie decessit 3. Xbris 1678, aetatis 55.

*

T. Jonas Arlauskas, žemaitis.

[...] Pašiaušės kolegijoje buvo uolus misionierius; iš ten nuvykęs į Kuršo kraštą, sunaikino pagonybės likučius ir tą gentį, atsidavusią prietarams, pajungė tikrojo Dievo garbinimui. [...] Maldingai mirė 1678 [m.] gruodžio 3, sulaukęs 55-erių. [...]

[240] 1679 CV A (ARSI, Lith. 42-I, f. 93v).

[...] Eiecta e domo patrisfamilias superstitione, religioni veroque Numinis cultui accessus apud unum datus facilior. [...]

*

[...] Iš šeimos tėvo namų išmetus prietarą, vienam [asmeniui?] palengvinta prieiga prie religijos ir tikrosios Dievybės garbinimo. [...]

[241] 1679 Lith FM (ARSI, Lith. 42-I, f. 98r).

In Livonia [...]. Venefici praeterea et arborum cultores, superstitiosarum creaturarum, ad veri Dei cultum transtulere supra decem. Duae procerae tiliae totidemque annosae quercus impie cultae prorsus exulae et prostratae, nullo excidentium vel lenissimo damno, quod conversi recens metuebant. [...]

Solers et strenuus missionarius DEO ipso dirigente incidit in territorium principis haeretici, conterminum Curlandiae Ducatui, a nullo sacerdote hucusque tentatum, in quo a centum amplius annis Calvinismus radicibus actis tandem in Atheismum degenerasse compertus est. Hi qui nullam prorsus habuere fidem, orthodoxam agnovere supra duo millia. Arae Dearum, DEYWES [ab?] inquilinis dictarum, eversae ac dilutae prope sexaginta. [...]

*

Livonijoje [...]. Be to, kerėtojų ir medžių bei prietariškų būtybių garbintojų tikrojo Dievo garbinimui patraukta virš dešimt. Bedieviškai garbintos dvi aukštos liepos ir tiek pat senų ąžuolų visiškai nukirsta ir patiesta, kirtėjams nepatyrus nė menkiausios žalos, kurios neseniai atverstieji baiminosi. [...]

Sumanus ir uolus misionierius, pačiam Dievui nukreipiant, pakliuvo į eretiko pono teritoriją, besiribojančią su Kuršo kunigaikštyste, iki šiol nepalytėtą jokio kunigo; atrasta, kad daugiau kaip prieš šimtą metų joje įsišaknijęs kalvinizmas galiausiai išsigimė į ateizmą. Iš neturėjusių visai jokio tikėjimo teisingąjį išpažino virš dviejų tūkstančių. Deivių, gyventojų vadinamų *Deivės*, aukurų nugriauta ir pašalinta beveik šešiasdešimt. [...]

[242] **1680** CV A (ARSI, Lith. 42-I, f. 94r).

[...] Eiecta in pagis multis Paganorum vivendi ratio; Dii penates apud Patres familias 42 vero Deo Hospiti locum cesserunt; edocta plebs fidei articulis unum Deum colere caepit, quae licet incultos haberet, verum tamen ignorabat; revocati plurimi ab arte magica, quam uti honorem deastris suis debitum plebs rudior exhibebat; ne posthac veneficorum magorumque frequentaret consilia, data tredecim personis instructio salutaris. [...]

*

[...] Iš daugelio kaimų išmesta pagonių gyvensena; dievai penatai pas 42 šeimos tėvus užleido vietą tikrajam Dievui Šeimininkui; liaudis, išmokyta tikėjimo pradmenų, ėmė garbinti vienatinį Dievą – nors ji turėjo tamsuoliškus [dievus], tačiau tikrojo nepažinojo. Daugybė atitraukta nuo magijos meno, kurį nemokyta liaudis praktikavo tarsi pagarbą savo dievybėms; trylikai asmenų duotas išganingas pamokymas, idant daugiau nelankytų kerėtojų ir magų susirinkimų. [...]

[243] **1681** CCro A (ARSI, Lith. 42-I, f. 56r).

[...] Qua reprehensionibus publicis, qua privatis instructionibus actum est, ut vana amuleta, divinationes et superstitiosi contra certa morborum genera characteres scrupulo ducerentur. Docuerat nonnemo ex haereticellis, condiscendae literaturae causa huc ex Curlandia transmissis, coaetaneos suos quoddam divinationis genus ex fusa in aquam cera, serpseratque ea vaticini [sic] ratio inter ignaram diabolicae fraudis pueritiam. [...]

*

[...] Tiek viešais priekaištais, tiek privačiais pamokymais siekta, kad būtų skrupulingai atsižvelgiama į tuščius amuletus, pranašavimus ir prietaringus ženklus, nukreiptus prieš tam tikras ligų rūšis. Vienas iš eretikėlių, čion atsiųstų iš Kuršo mokytis literatūros, savo bendraamžius pamokė kažin kokios burtininkavimo rūšies – iš vaško, pilamo į vandenį, ir tas pranašavimo būdas įsliūkino tarp jaunuomenės, [dar] nepažįstančios velniškos klastos. [...]

[244] **1681** CV A (ARSI, Lith. 42-I, f. 153v).

[...] Comperti [in missione] aliquot, qui testibus prolixis canis, aetatem in longa tempora provexerant, grandaevi seneciones, nihil tamen minus, praeterquam quod baptisatos se ex maiorum traditione deducerent, ignorabant, quam Divina; persuasi sunt religionis esse, si antiquissimis infidelium ritibus morem gerent, ethnicis per omnia similes. Pertinacibus utrinque studiis certatum est haec invinctae in suadendo constantiae illinc durissima in assentiendo contumacia, ut vel sic appareret grandiores arbores non pullulantes in herba virgulas esse, quae pro arbitrio admoventis manum flecterentur [...].

*

[...] Rasta [misijoje] keletas ilgaamžių senolių, kurie, kaip liudija ilgi ir žili plaukai, buvo nugyvenę ilgą amžių, tačiau nieko taip menkai neišmanė, kaip dieviškų [dalykų], išskyrus tai, kad, remdamiesi protėvių tradicija, buvo pakrikštyti. Būdami visokeriopai panašūs į pagonis, buvo įsitikinę, jog praktikuoja religiją, jei paiso labai senų netikėlių papročių. Iš abiejų pusių atkakliomis pastangomis susigrūmė nenugalėtas įtikinėjimo nuoseklumas ir kiečiausias užsispyrimas nenorint sutikti, kad atžalų nebeleidžiantys seni medžiai tik atrodė esą virgulės, [iš tiesų] lankstomos laikančiojo jas ranka nuožiūra [...].

[245] **1681** DProfV (ARSI, Lith. 42-I, f. 147v).

[...] A praestigiis, sortilegiis, veneficiis caeterisque superstitiosis deliramentis avocati quinquaginta sex. [...]

*

[...] Nuo monų, ateites spėjimų, kerėjimų ir kitokių prietaringų kliedesių atitraukta penkiasdešimt šeši. [...]

Ibid. f. 148r, annus 1681: a bestialitate – 36; f. 149r, an. 1684: a spurcitiis sodomiae, a bestialitate sexdecim.

[246] **1681** RDun A (Kleijntjenss I, p. 361).

[...] Rei ad supplicium ducti 3, e quibus duo venefici erant, lutherano domino subjecti; hi non annuente modo, sed petente etiam ipso domino a missionario nostro, protunc in citeriore Livonia commorante, ad rogum deducti, pie paenitentes sanctissimaque Iesu ac Mariae nomina devote ingeminantes, arserunt. [...]

*

[...] 3 pasmerktieji palydėti į bausmės vykdymo vietą; du iš jų buvo kerėtojai, pavaldūs ponui liuteronui; šie, pačiam ponui ne vien sutinkant, bet ir prašant,

mūsiškio misionieriaus, tuomet buvusio artimesnėje Livonijos dalyje, palydėti į laužą, sudegė, maldingai atgailaudami ir pamaldžiai dūsaudami Jėzaus ir Marijos vardus. [...]

[247] **1682** Lith FM (ARSI, Lith. 42-I, f. 101v–102r).

[...] [In Livonia] Nulla apud gentem illam civilis cohabitatio, nulla vicinitatis propinquitas; quisque distinctis paludibus silvisque densissimis clausus suos DEOS, quisque suos colit mores, ut merito dixeris pulsos Romano Imperio Deos hic sedem fixisse. Alios namque lacubus et fluminibus, alios infantibus, fessis aetate alios assignant DEOS. Terrae aliud, pratis saltuum abruptis aliud statuunt Numen. Festos dies non aliter colunt, quam ad lucos arboresque annosas, quibus Divinum quid inesse credunt, ubi patrio carmine vota explent, facta adoratione, quam domesticorum nigri coloris volatilium, praesertim gallinarum et gallorum, mactatione contestantur. Viam arboribus radicitus evulsis vehementia ventorum interclusam et prorsus inviam ferro recludere aut aprire nefas putant, ne quiescere volentes arbores, ideoque prostratos inquietent; unde quinque aut pauciores leucae totis saepe diebus via a Nostris confici possunt. Veri uniusque DEI agnitio exulat apud populum superstitionis et Magiae deditissimum, qui somnia pro Revelatione, augures pro Prophetis accipiunt. Matrimonia quando et cum quibus volunt, ineunt et repudiant. Huic ergo convulsae genti, derelicto populo tulit pro hoc anno opem Illustrissimus Opitius Palavicinus, Sedis Apostolicae Nuntius, expeditis eo proprio sumptu duobus Patribus Nostris linguae et morum populi gnaris; qui tempore hyberno ostiatim singulorum casas ingressi, silvicolas illos, sine DEO, sine baptismo et lege christiana viventes, ad veri DEI cultum centum viginta septem, et quidem sola familiarum capita numerando, adduxere, plurimis deinde matrimoniis ratificatis, praestigiis sublatis. Ultimis demum diebus Octobris elapsi tiliam grandem et praealtam, a multis retro annis pro DEO sollennissime cultam, ferro propriis manibus excisam, flammis exusserunt. [...]

*

[...] [Livonijoje] Toje gentyje nesama jokio miestietiško gyvenimo, jokios artimos kaimynystės; kiekvienas, atskirtas pelkių ir uždarytas tankiausių miškų, garbina savo dievus, kiekvienas laikosi savo papročių. Pagrįstai sakytum, kad čia įsikūrė buveinę iš Romos imperijos išvyti dievai – mat vienus dievus paskiria ežerams ir upėms, kitus – kūdikiams, dar kitus – palenktiems senatvės; vieną dievybę nustato žemei, kitą – pievoms miškingų kalvų pakriūtėse. Šventadienius mini ne kitaip, kaip tik pagarbindami giraites ir senus medžius, kuriuose tiki

glūdint kažką dieviško ir kur protėvių keresiais tęsi įžadus, atlikę pagarbinimą, kurį paliudija juodos spalvos naminių paukščių, ypač vištų ir gaidžių aukojimu. Stipriam vėjui su šaknimis išrovus medžius, laiko neleistina užtvertą ir visiškai nepravažiuojamą kelią praskinti arba atidaryti geležimi [t. y. kirviu] – kad nedrumstų norinčių pailsėti ir todėl atsigulusių medžių ramybės; dėl to dažnai per ištisą dieną mūsiškiai tegali sukarti penkias mylias kelio arba dar mažiau. Tikrojo ir vienatinio Dievo pažinimas yra ištremtas prietarui ir magijai didžiai atsidavusioje tautoje, kuri sapnus priima kaip Apreiškimą, o augūrus – kaip pranašus. Santuokas sudaro ir išardo kada nori ir su kuo nori. Taigi tokiai pakirstai genčiai, apleistai liaudžiai šiemet suteikė pagalbą šviesiausiasis Opicijus Palaviccinis, Apaštališkojo Sosto nuncijus, savo lėšomis tenai pasiuntęs du mūsiškius tėvus, išmanančius liaudies kalbą ir papročius; jie, žiemos metu peržengę kiekvieno trobos slenkstį, prie tikrojo Dievo garbinimo atvedė šimtą dvidešimt septynis (skaičiuojant vien šeimų galvas) miškų gyventojus, gyvenančius be Dievo, be krikšto ir krikščioniško įstatymo; be to, sutvirtinta daugybė santuokų, pašalinta apgavysčių. Galiausiai paskutinėmis praėjusio spalio dienomis seną ir labai aukštą liepą, jau nuo seno daugel metų kuo iškilmingiausiai garbintą kaip Dievą, savo rankomis nukirstą geležimi, sudegino liepsnose. [...]

[248] **1682** CNes A (ARSI, Lith. 42-I, f. 123v).

[...] Duo supra viginti superstitiosos magicis incantationibus priores annos suos gravi dolore et meliore vita luxerunt; quos inter unus erat, qui characteres nulli gentium notos in schedula exaratos aegris solitus suspendere de collo et per speciem amuleti febres aliosque morbos protelare. [...]

*

[...] Dvidešimt du rimtu sielvartu ir geresniu gyvenimu apgailėjo magiškiems užkalbėjimams [pašvęstus] ankstesnius savo prietaringo [gyvenimo] metus; tarp jų būta vieno, kuris jokiai tautai nepažįstamus ženklus, išrašytus ant lapelio, kabindavo ant kaklo ligoniams ir tarsi amuletu nuvydavo karštines bei kitokias ligas. [...]

[249] **1682** CPos A (ARSI, Lith. 42-I, f. 139r).

[...] ex sortilegiis, praestigiis, incantationibus, veneficiis, insufflationibus 39. [...] ex bestialitate 19. Ex adulteriis 15. [...]

*

[...] iš ateities spėjimų, monų, užkalbėjimų, kerėjimų, užšnabždėjimų 39 [...] nuo sanguliavimo su gyvuliais 19. Nuo svetimavimo 15. [...]

[250] **1682/83** Georgius Elgers, *Dictionarium Polono-Latino-Lotauicum* / Jurgis Elgeris, *Lenkų-lotynų-latvių kalbų žodynas* (Elger, s.v.)

Bałwan / Obraz rezany / Pogański. Simulacrum, idolum, signum, statua. **Elca dævs.**
Bałwochwalstwo. Idololatria. **Elkadæwiba / elka Dæwa kalpoßana.**
Bałwochwalnica Idolium, fanum, delubrum. **Elkabaźnica.**
Bog Deus. Numen. **Dæws.**
Bogini. Dea. **Dæwinia.**
Bogoboyność. Religio. **Dæwakalpoßana.**
Cud. Miraculum, prodigium, portentum, monstrum. **Brinums / briniga żyma / auka / pamaßa wellias.**
Cudotworność. Magia naturalis. **Ritais brinige dariums.**
Czarnoksięski / Magicus. **Wælneks. Burtnekiks.**
Czarnoksiężnik. Magus. **Malnaks Burtnaks. Wælnakunstucks / mælńukustnaks. Burwißylnæks / sâloputnis / salispuslis.**
Czarowanie. Veneficium. **Burtnecibe.**
Czarownica. Saga, venefica, praestigiatrix. **Burtnaca.**
Czarowniczy. Veneficus, magicus. **Burtenækiks.**
Czarownik. Praestigiator, magus, incantator. **Burtnæks.** Vide Czarnoksiężnik.
Czart. Cacodaemon. **Wæls.**
Czartowski. Daemonicus. **Wæltibs:**
Czaruie. Incanto. **Es burwu.**
Czary. Veneficium. Prestigiae. **Burwibe / burcibe.**
Duch / rozumna bez ćiała rzecz. Spiritus, mens entis, animus. **Gars, prâts.**
Dusza / duch. Anima, Spiritus. **Dwasel. D. Dußa.**
Duszyczka. Animula. **Dwæselin.**
Dżiw. Mirum. **Brinums.**
Godło. Symbolum, signum, omen. **Zyme.**
Grom. Tonitrus. **Pærkûns.**
Gromnica. Tonitrualis candela. **Graudins swæc.**
Gromowy. Tonitrualis, tonitralis. **Graudigs.**
Grzmi. Tonat. **Pærkûns rybæ / pærkûns graużu / pærkûns rûcu / pærkûns spærriû / spardy.**
Gwiazda iutrzenka. Lucifer. Venus, phosphorus. **Auseklins / ryta zwaixna.**
Gwiazdarz. Astrologus, astrorum interpres. **Zwaisdeneks.**
Jędza. Lamia, furia, saga. **Ragana / mâra / burwa.**
Kondycya. Sors, fatum. **Bußen / layma.**
Latawiec. Incubus. **Lêtons / spigans / skreions.**

Los / losowanie. Sors, sortitio, sortitus. **Kauleßana / laima.**
Losem. Sortito, ex sorte. **No kaulinem.**
Losownik. Sortitor, sortilegus. **Zylneks.**
Losuię. Sortior, sortes duco. **Es kaulæ / es zylæ / es mæslo.**
Mamienie. Praestigiae, praestigia. **Apmanæßanai wyltyba / buryba.**
Oczarowany. Incantatus, devotatus, delinitus. **Apburts / noburts.**
Oczarować. Praestigiis mentem eripere, incantare. **Apburt / burt.**
Odczarować. Recantare serpentes, recantare etc. **Atburt.**
Odaczarowanie. Lustramentum, incantatio opposita. **Atburßana.**
Ofiara powszechnie. Sacrificium, immolatio, res divina, sacra. **Vppurs / uppæræßana.**
Ofiara pogańska bydła. Hostia, victima, piaculum, libamen. **No lopem uppurs.**
Ofiarnik. Immolator, liturgus. **Vpperneks.**
Ofiarny. Sacrificalis, sacrificus. **Vppernigs.**
Ofiaruie. Sacrifico, rem divinam facio. Es **upperæ.**
Szczęśćia znak. Omen, auspicium. **Laymibas** Zyme.
Urzekacz. Fascinator, fascinans. **Burwis burtneks.**
Urzekam kogo. Fascino. Es **abburwa ko.**
Wieszczba wieszczenie. Divinatio. **Zylneciba.**
Wieszczek wieszbiarz. Divinus. **Burtneks burwis.**
Wilkołek. Lykaon. **Wilkatys.**
wroże. Divino. **Es zyle.**
wrożek. Divinus, vaticinator. **Zyleneks.**
wrożka. Fatidica, pythonissa. **Zyleneka.**
wrożka / wrożenie. Divinatio. **Zyleneßina.**
Wrożkow odpowiedź / przepowiedzęnie. Oraculum, vaticinium. **Burtneku Atsaccißen.**

[251] **1683** *Fundatio ecclesiae in Viļaka (Marienhaus) / Viliakos bažnyčios fundacija (Akta wizytacji generalnej diecezji Inflanckiej i Kurlandzkiej czyli Piltyńskiej z 1761 roku,* red. S. Litak, Torun, 1998, s. 138).

[...] A tak my komisarze, uważając exigentiam loci, ile gdy starostwo marienhauskie na mil 20 extenditur inter granities szwedzkiego, moskiewskiego państwa będące, ludzie ratunku dusz swoich niskąd mieć ne mogą i owszem do predykantów i popów moskiewskich dla chrztu, dla ślubow chodzą, drudzy bez mało Pana Boga i wiary jego świętej katolickiej i najmniej nie znając, jako niegdy poganie dębom, lipom, mogiłom czynią [...]

*

[...] Mes, komisarai, turėdami omenyje vietos poreikius – kadangi Marienhauzo [Viliakos] seniūnija, būdama tarp Švedijos ir Maskvos valstybių sienų, driekiasi 20 mylių, žmonės iš niekur negali gauti pagalbos savo sieloms, ir krikštyti bei tuoktis eina pas [protestantų] pamokslininkus ir Maskvos popus, kiti, kone nė trupučio nepažindami Viešpaties Dievo ir jo šventojo katalikų tikėjimo, kaip kitados pagonys, aukoja ąžuolams, liepoms, kapams [...]

[252] 1684 DProfV A (ARSI, Lith. 42-I, f. 149v).

[...] Simplices feminae tres a sortilegiis, quibus assuefactae fuerant, resilierunt. [...]

*

[...] Trys paprastos moterys atšoko nuo burtininkavimų, prie kurių buvo įpratusios. [...]

[253] 1684 CPos A (ARSI, Lith. 42-I, f. 140r).

[...] A sacrilegiis, sortilegiis, praestigiis, incantationibus compuncto ore decantatis 29. [...]

*

[...] Nuo šventvagysčių, burtininkavimų, apgaulių, užkalbėjimų, atšauktų susigraudinusia burna 29. [...]

[254] 1684 CV A (ARSI, Lith. 42-I, f. 156r–v).

[...] [Missio Zagieliana?] Reperti in summa agrestis plebis colluvione prope trecenti antiquissimis ethnicorum moribus ad cultum diabolicum imbuti, idola hi seu aras quasdam, vulgo Pagirnie, cacodaemoni a maioribus suis illicita devotione erectas prosequuti, esculenta atque poculenta cum implicito pacto tartaro immolabant caeterorumque munerum acceptationem in genua provoluti simili oratione implorare sueti: "Traditi nobis ab antecessoribus nostris et progenitoribus cultus tui non immemores, haec tibi sacramus donaria, tu vero, qui postulatis semper morem gessisti, da quod petimus, tuos nos agnosce et suscipe: tibi familiam, tibi liberos, tibi pecora, domus, horrea omnesque fortunae nostrae sint commendata, ut quae te dante accepimus, tua quoque protectione et favore conserventur". Eiusmodi lares viginti quinque audax missionariorum manus demolita in cineres redegit verique Dei effigiem et observationem persuasit. [...]

*

[...] [Žagelio misija?] Baisiausiose kaimo liaudies sąšlavose rasta beveik trys šimtai [tokių, kurie], persiėmę senoviniais pagonių papročiais, garbina velnią; jie, neteisėtu pamaldumu gerbdami savo protėvių demonui pastatytus stabus, arba tokius aukurus, vadinamus *Pagirniais*, tiesiogiai neišreikštu sandėriu pragarui aukodavo valgius ir gėrimus bei buvo pratę puldami ant kelių maldauti, kad būtų priimtos ir kitos dovanos, panašia malda: „Nepamiršę savo pirmtakų ir protėvių mums perduoto tavo garbinimo, pašvenčiame tau šias atnašas, o tu, kuris visuomet atjausdavai mūsų prašymus, duok, ko prašome, pripažink mus ir priimk kaip saviškius: tebūna tau pavesta ir šeima, ir vaikai, ir galvijai, namai, klėtys bei visi mūsų turtai, idant tai, ką tau duodant gavome, taipogi tavo globa ir palankumu būtų išsaugota“. Drąsi misionierių ranka, nuvertusi dvidešimt penkis tokius larus, pavertė [juos] pelenais ir palenkė tikrojo Dievo atvaizdui ir garbinimui. [...]

[255] **1684** CNes A (ARSI, Lith. 42-I, f. 126v).

[...] Veneficiis, superstitionibus et aliisque huiusmodi [...], e quorum numero triginta sex ad meliorem vitae instructi regulam [...].

*

[...] Kerėjimų, prietarų ir kitų tos rūšies [...], iš kurių [tai praktikuojančių] trisdešimt šeši pamokyti geresnės gyvenimo taisyklės [...].

[256] **1684** Lith FM (ARSI, Lith. 42-I, f. 411r).

[...] Non paucis denique salutare filum porrectum est, cuius ope e superstitionum Labyrinthis evoluti ad veri Dei cultum reducti sunt. Primum hac in parte laboris nostri campum occupat quidam Nauclerus superstitionibus deditus, vel ut potius dicam, Neptuni sacrificulus: solebat is panem et salem, in assere positum, in flumen demittere, ratus hac praestigiosa oblatione naves pericula naufragii evasuras; quin etiam in hunc finem infantes clam Daemoni immolare assuetus, donec confessoris nostri ductu a suis maleficiis revocatus, praedicta navigiorum pericula suasu eiusdem confessoris, semel oratione Dominica et Salutatione Angelica recitata, didicit probavitque devitari. [...]

*

[...] Galiausiai nemažam skaičiui žmonių ištiestas išganingas siūlas, kurio dėka jie buvo išvesti iš prietarų Labirintų ir atvesti prie tikrojo Dievo garbinimo. Pirmą vietą mūsų triūso lauke užima vienas laivo savininkas, atsidavęs

prietarams, arba, stipriau pasakius, Neptūno žynys. Jis buvo pupratęs duoną ir druską, sudėtus ant lentelės, paleisti į upę, manydamas šiuo prietaringu aukojimu nukreipsiąs nuo laivų pavojų sudužti; dargi buvo pratęs šiuo tikslu slapta aukoti demonui kūdikius, kolei mūsų nuodėmklausio vadovaujamas, nuo savo raganavimų atitrauktas, to paties nuodėmklausio įtikintas išmoko, kad, kartą sukalbėjus *Viešpaties maldą* ir *Angelo pasveikinimą*, išvengiama minėtų pavojų laivuojantiems ir tai išbandė. [...]

[257] **1685 IX 1–3** *Synodus dioecesana Vilnensis per ep. Alexandrum Michaelem Kotowicz celebrata / Vilniaus vyskupijos sinodas, sušauktas vyskupo Aleksandro Mykolo Kotovičiaus* (Synodus Viln. 1685, p. 24).

**De Casibus reservatis Ordinariae sedi.**
12. Crimen magiae, veneficiorum, incantationum, divortia inter coniuges procurantium, foventium.

*

**Apie atvejus, rezervuotus vyskupijos ordinarui**
12. Magijos, kerėjimų, užkalbėjimų, skyrybas tarp sutuoktinių paskatinančių ir globojančių nusikaltimas.

[258] **1685** CPin A (ARSI, Lith. 42-II, f. 264v).

[...] Fuerunt quoque duo flagitiosi iuvenes, qui se pessimo accusarunt crimine; fuit et faemella una pagana, quae inter immania flagitia sua hoc ipso anno de vita migrans, etiam sagam se fuisse incubumque ex malis geniis pluribus annis ad thorum maritalem adhibuisse, ea animo fassa detestataque est cum summo dolore. Atque sic Sacramentis munita, Nostro sacerdote ad spem fiduciamque de Supremi Numinis clementia eam exhortante, vivere degit. [...]

*

[...] Taip pat du begėdžiai jaunuoliai vienas kitą apkaltino bjauriausiu nusikaltimu; ir viena kaimietė moterėlė, tais pačiais metais iškeliavusi iš gyvenimo tarp neapsakomų begėdysčių, su didžiausiu skausmu prisipažino – ir pasmerkė – buvusi ragana bei daugelį metų vedybiniam guoliui naudojusi inkubą, tokį piktąjį genijų. Taip ir baigė gyvenimą, aprūpinta sakramentais, mūsiškiam kunigui ją raginant viltis ir pasikliauti Aukščiausiosios Dievybės gailestingumu. [...]

[259] 1685 CV A (ARSI, Lith. 42-II, f. 294v).

[...] Duodecim pagi, superstitionibus et cultui daemonum dediti, ad solius Numinis cultum deposita superstitione adaucti sunt. Quodam in pago ex his Deos certos, vernaculo idiomate DEIVES dictos, quos moriens mater filiabus unice colendos commendaverat velut Numina fovendis pecoribus propitia, audax Missionariorum manus demolita est. Ab adeundis veneficis, ut consueverant, abstracti et abducti quinquaginta. Quaedam veneficiis et incantationibus 20 annorum spatio deditissima societatem et opus daemonum eiuravit. [...]

*

[...] Atmetus prietarą, vienatinės Dievybės garbinimą pagausino dvylika kaimų, [anksčiau] atsidavusių prietarams ir demonų garbinimui. Viename iš šių kaimų drąsi misionierių ranka nugriovė tokius dievus, žmonių kalba vadinamus *deivės*, kuriuos mirštanti motina buvo pavedusi išskirtinai gerbti dukterims, kaip dievybes, maloningai globojančias galvijus. Nuo lankymosi pas kerėtojus, kaip buvo įpratę, atitraukti ir atitolinti penkiasdešimt. Viena [moteris], 20 metų buvusi visiškai atsidavusi kerėjimams ir užkalbėjimams, išsižadėjo demonų draugijos ir [jų] darbų. [...]

[260] 1685 Lith FS (ASPF, SC Mosc., Pol., Rut., vol. 2, f. 242v).

[...] Habet adhuc Lituania, in ditionibus praesertim principi Radiviliae, Serenissimi Electoris Brandeburgici filio non ita pridem matrimonio copulatae, subiectis, plurimos, qui praeter nomen christianum nihil ultra paganismum olent: namque adhuc idola quaedam, *Pagirnie* vulgo dicta, cum aris ethnico ritu instructis colunt, ad quae certis solennitatibus armenta, comestibilia et potabilia Cacodaemoni immolant, hac adiecta praecatione: „Pietati maiorum nostrorum tuaeque clementiae confisi haec tibi sacramus munera; suscipe nos cum liberis et familia nostra, domus, horrea, agros, nec non omnes res nostras tibi habeas commendatas, tuo nos favore protege, quos tibi devotos aeternum habes". Duodecim pagi integri, supra trecenta quinquaginta alia capita ab hac impietate sunt revocata et ad sincerum veri Numinis cultum fidemque catholicam erudita. Idola cum aris viginti quinque eversa et protrita magna conversorum consolatione. [...]

*

[...] Iki šiol Lietuvoje, ypač kunigaikštytei Radvilaitei[1], neseniai ištekėjusiai už šviesiausiojo Brandenburgo elektoriaus sūnaus, priklausančiose valdose, esama daugybės tokių, kurie, išskyrus krikščionio vardą, trenkia vien pagonybe, mat iki šiol garbina tokius stabus, vadinamus Pagirniais, pagal pagonių tvarką įrengtais aukurais. Prie jų tam tikrų iškilmių proga demonui aukoja galvijus,

valgius ir gėrimus, pridėdami tokį maldavimą: „Pasikliovę savo protėvių maldingumu ir tavo palankumu, pašvenčiame tau šias dovanas; priimk mus su vaikais ir mūsų šeimyna bei tau pavedamus namus, klėtis, laukus bei visą mūsų nuosavybę, savo palankumu globok mus, kurie amžinai būsime tau atsidavę". Nuo šios bedievybės atitraukta ir nuoširdaus tikrosios Dievybės garbinimo bei katalikų tikėjimo pamokyta dvylika ištisų kaimų bei dar trys šimtai penkiasdešimt kitų asmenų. Didelei atsivertusiųjų paguodai nuversta ir sutrypta dvidešimt penki stabai su aukurais. [...]

[1] Kalbama apie kunigaikštytę Liudviką Karoliną Radvilaitę (1667-1695), paskutinę kalvinistinės Radvilų šakos – Biržų ir Dubingių kunigaikščių – palikuonę, 1681 m. ištekėjusią už Liudviko Leopoldo Hohencolerno. Sunku pasakyti, kokios jos valdų vietovės konkrečiai turimos galvoje, nes ji, kaip vienintelė Boguslavo Radvilos paveldėtoja, gavo per tūkstantį kaimų ir kelis miestus. Galima spėti, kad čia turima galvoje Kėdainių ar Biržų apylinkės.

[261] **1686** CPin A (ARSI, Lith. 42-II, f. 266/267r).

[...] Caput equi appensum in stabulo ad hoc, ut agnus, in quo diabolus equitabat, sanaretur; tamquam superstitiosum, securi est concisum, et facta loci benedictione, ubi caput pendebat, appensa est imago <...> et grana S. Ioannae infossa. [...]

*

[...] Arklidėje pakabinta arklio galva – idant būtų pagydytas ėriukas, kuriuo jodinėjo velnias; tai, kaip prietaras, perkirsta kirviu ir, palaiminus tą vietą, kur kabojo galva, pakabintas <...> paveikslas ir pakasti šv. Joanos grūdeliai. [...]

[262] **1686** CV A (ARSI, Lith. 42-II, f. 297r).

[...] Quatuordecim ex hominibus belluas, belluino amore dissuaso, in homines reformavimus. [...]

*

[...] Keturiolika iš žmonių, virtusių gyvuliais, atkalbėję nuo gyvuliškos meilės, atvertėme į žmones. [...]

Išskirtinis atvejis, kai kalbant apie zoofiliją vartojama mitologizuota „atvertimo į žmones" leksika.

[263] **1686** RDun A (Kleijntjenss I, p. 364).

[...] Veneficos ad rogum deduxit duos. [...]

*

[...] Ant laužo [jėzuitų dvasininkai] nulydėjo du kerėtojus. [...]

[264] **1687** CNes A (ARSI, Lith. 42-II, f. 249v).

[...] Plus quam decem millia poenitentium confessionibus expiata. [...] Superstitionem dedocti 3. [...]

*

[...] Išpažintimis apvalyta virš dešimt tūkstančių atgailaujančiųjų. [...] 3 atkalbėti nuo prietaro. [...]

[265] **1687** CV A (ARSI, Lith. 42-II, 299r).

[...] Superstitiosorum, quos a superstitionis ritu Mensicolas vulgus appellat, integri duo pagi per confessiones expiati. Superstitionis ritus eiusmodi: certis anni diebus instituitur pro cuiusque posse convivium, ad quod ubi invitati amici caeterique domesticorum convenerint mensaeque adstiterint, paterfamilias vel alius ritum gnarus, invocato Dei nomine, parentum, avorum, atavorum caeterorumque sanguine iunctorum manes ad epulas invitat, addens vernaculo idiomate, quae sequuntur: „Tu, sancta terra, et tu, lucide ignis, sitis laeti nobisque propitii. Tu, sancta terra, fer fructum bonum, tu, sancte ignis, libera nos ab incendio“. Qua praecatione finita, singuli partem esculentorum et poculentorum secus mensam proiciunt, manes invitatos, ut credunt, refecturi, deinde ipsi discumbunt ac epulantur. In his et similibus ethnici plane populi eliminandis erroribus non ingratam sibi operam Deus uni e missionariis testatus est. Cum enim quodam in pago, superstitionibus et Photinis erroribus implicato, plebem necessarias illi doctrinas instillaturus Pater conquireret, a quibusdam eorum tenacissimis dicere prohibitus et pago excedere iussus, hoc dumtaxat fructu dives abiit, quod cum Doctore gentium dignus fuerit pro nomine Christi contumeliam pati. [...]

*

[...] Išpažintimis apvalyti du ištisi kaimai prietaringųjų, kuriuos pagal prietaro apeigas prasčiokai vadina stalų garbintojais. Prietaro apeigos tokios: tam tikromis metų dienomis pagal kiekvieno išgales keliama puota; kai į ją sueina pakviesti draugai bei kiti iš namiškių ir sustoja prie stalo, šeimos tėvas ar kitas apeigų mokovas šaukiasi Dievo vardo, o po to kviečia į vaišes tėvų, senelių ir prosenelių bei kitų kraujo giminaičių vėles, vietos kalba pridurdamas štai ką: „Tu, šventoji Žeme, ir tu, skaisčioji Ugnie, būkite linksmos ir mums palankios. Tu, šventoji Žeme, nešk gerą vaisių, tu, šventoji Ugnie, gelbėk mus nuo gaisro“. Baigus maldą, po vieną meta palei stalą truputį valgių ir gėrimų, tikėdami, kad maitina pakviestas vėles, o tada ir patys sėdasi puotauti. Vienam iš misionierių Dievas paliudijo, kad darbas naikinant tokias ir panašias kiaurai pagoniškos

liaudies klaidas jam nėra nemielas. Mat kai viename kaime, supančiotame prietarų ir Fotijo paklydimų[1], Tėvas mėgino įdiegti būtinus liaudžiai mokymus, kai kurie iš jų, labiausiai užsispyrę, uždraudė jam kalbėti ir įsakė išvykti iš kaimo. Šis iškeliavo praturtėjęs bent tokiu vaisiumi, kad su Tautų Mokytoju[2] buvo vertas dėl Kristaus vardo kęsti užgauliojimą. [...]

[1] Turima galvoje stačiatikybė.
[2] T. y. apaštalu Pauliumi.

[266] **1688** CV A (ARSI, Lith. 42-II, 300v, 301r).

[...] Tres feminae, ab incubo multis annis frequentatae ac per pudorem scelus non confessae, a societate Cacodaemonis et sacrilegis Confessionibus recesserunt. [...] Superstitionum usus, sagarum consilia, proximae peccandi occasiones plurimis excussae. [...]

*

[...] Trys moterys, daugelį metų lankytos inkubo ir dėl drovos neišpažinusios nusikaltimo, atsižadėjo demono draugijos ir šventvagiškų išpažinčių. [...] Daugeliui pašalintas naudojimasis prietarais, raganų patarimai[1], artimos progos nusidėti. [...]

[1] „Patarimai“ arba „sambūriai“.

[267] **1689 XI 27** *Litterae regis Joannis III Sobieski ad Josephum Sluška de conductu civium Kobrynensium / Valdovo Jono Sobieskio laiškas Juozapui Sluškai dėl Kobrinės miestiečių elgesio* (LMAVB RS, f. 264-1238).

Jan Trzeci, z Bozey łaski Krol Polski, Wielkie Xiąze Litewskie [...], Wielmoznemu Jozefowi Słuźcze, Kasztellanowi Wilenskiemu, Hetmanowi Polnemu W. X. Litewskiego, Administratorowi Ekonomiei Kobrynskiej [...].

Doniesiona nam iest załosna quaerimonia Wielebnego Zalęskiego, Episkopa Włodzimirskiego y Brzeskiego, Archimandryty Kobrynskiego, na Urodzonego Woyta y Sławetnych Burmistrzow, Raycow y wszytko pospolstwo miasta naszego Kobrynia o to, iz pomienni mieszczanie, opusciwszy starożytne fundacie swiątoblywych Antecessorow Naszych w miescie Kobryniu, a w iednosci swieteij z Kosciolem Rzymskim zostaiące cerkwie, gdzie przodkowie ich ab immemorabili tempore wszelkich obrzędow duchownych y sakramentow swientych zażywali, teraz iako a fide apostatare nieprzestaią, tak swawolnie sobie kopiszcza za miastem y po ogrodach sposobem poganskim, pominąwszy poswięcone cmentarze y cerkwie Boże, wymyslili y tam ciała zmarłych

przeciwko dekretom Naiasnieyszych Antecessorow Naszych i Naszym confirmatiom y listom zarecznym commissarskim, iako tez przeciwko dekretom woytowskiemu y administratorskiemu Wielmoznego niegdy Wołłowicza, Starosty Żmudzkiego, licentiose chowaią. [...]

*

Jonas Trečiasis, Dievo malone Lenkijos karalius, Lietuvos didysis kunigaikštis [...]

Dauggaliui Juozapui Sluškai, Vilniaus kaštelionui, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės lauko etmonui, Kobrinės ekonomijos administratoriui. [...]

Mums pranešta apie garbiojo Zaleskio[1], Vladimiro ir Brastos vyskupo, Kobrinės arkimandrito, gailų skundą prieš garbųjį vaitą ir prakilniuosius burmistrus, tarėjus bei visus mūsų Kobrinės miesto gyventojus dėl to, kad minėti miestiečiai, apleidę mūsų šventųjų pirmtakų senovines fundacijas Kobrinės mieste bei cerkves, esančias šventoje vienybėje su Romos Bažnyčia, kuriose jų protėviai nuo neatmenamų laikų naudojosi visokeriopomis dvasinėmis apeigomis ir šventaisiais sakramentais, dabar ir nesiliauja atsimetinėti nuo tikėjimo, ir savavališkai, pagonišku papročiu, apeidami pašventintas kapines ir Dievo cerkves, išsigalvojo sau kapavietes užmiestyje bei daržuose ir ten savavališkai laidoja mirusiųjų kūnus, nepaisydami mūsų šviesiausių pirmtakų dekretų ir Mūsų patvirtinimų bei įgaliotiniams suteiktų pavedimo raštų, taip pat nepaisydami Žemaičių seniūno, velionio dauggalio Valavičiaus, vaito ir administratoriaus dekretų. [...]

Tolesnėje dalyje skundžiamasi, kad einama sakramentų į Šv. Spaso stačiatikių vienuolyną, dėl ko ir tradicinės cerkvės negauna pajamų. Nusižengę turi būti baudžiami.

[1] Leonas Zaleskis (1648-1708), unitų Vladimiro ir Brastos vyskupas, nuo 1694 m. Kijevo metropolitas.

[268] **1689** *Missio sacerdotum Congregationis Missionis in Svyriai / Misijų kongregacijos kunigų misija Svyriuose* (LMV, p. 1).

[...] Sublatae sunt variae superstitiones, quibus vacabant, e. g. portabant panem et cibos alios supra mogilas in campis, ubi sepulti erant parentes vel consanguinei, ut in die commemorationis defunctorum illae animae manducarent appositos cibos; deinde in vigilia Pentecostes manducabant carnes et sub mensa cibos projiciebant, credentes, quod animae tunc veniebant et manducabant. Tandem inter alias superstitiones in die Nativitatis Christi omnes media nocte flexis genibus ante portam cantabant cantilenam, quae continebat in se invocationem Lado, qui fuit inter primos deos antiquae Lituaniae paganae, ut toto anno omnia feliciter illis succederent. Multa matrimonia invalida revalidata

sunt, et sublata est consuetudo apud popos dandi matrimonium suis ruthenis pueris et puellabus novem, decem et undecim annorum; idem et[iam?] sublatum est in parochia. Antiqui lithuani, id est ruteni, qui nec observant jejunia ruthenorum, nec catholicorum, cum quibus tantum tempore paschali confitentur apud sacerdotes nostros latini ritus, ad 200 alii amplexi sunt fidem catholicam, alii vero ruthenam, cum promissione coram Venerabili Sacramento in ea vivere et mori, et consuetudines pias, jejunia etc. in quolibet ritu, quem amplexi sunt. Reliquimus sacerdotibus et popis libellos et multas instructiones circa rorate, colendas, processiones et aquam benedictam, administrationem Sacramentorum, preces matutinas et vespertinas, tandem commendavimus serio sacerdotibus et popis, ut non exigant nimis pro sepulturis et matrimonio, ut in campis suos non sepeliant et apud popos catholici matrimonium non accipiant; popis autem, id est sacerdotibus ruthenis, ab Illustrissimo Episcopo suo sub penis gravissimis prohibuimus, ne matrimonio catholicorum assistant sine licentia parochorum, cum agatur de validitate matrimonii et legitimitate prolis, quae legitimitas in his partibus omnino spectat ad haereditatem. [...]

*

[...] Buvo pašalinti įvairūs prietarai, kuriais užsiimdavo, pvz., ant kapų laukuose, kur buvo palaidoti tėvai arba giminaičiai, nešdavo duoną ir kitus valgius, idant Mirusiųjų minėjimo dieną tos vėlės maitintųsi padėtais valgiais; be to, Sekminių išvakarėse valgydavo mėsą ir valgius mesdavo pastalėn, tikėdami, kad vėlės tuo metu ateina ir maitinasi. Galiausiai, tarp kitų prietarų, Kristaus Gimimo dieną, vidurnaktį, visi suklaupę priešais duris dainuodavo dainą (joje buvo minimas *Lado* – buvęs vienas iš svarbiausių senosios pagoniškos Lietuvos dievų), idant visus metus jiems viskas laimingai klotųsi. Įgalinta daug negaliojančių santuokų ir panaikintas popų paprotys duoti santuoką devynių, dešimties ir vienuolikos metų rusėnams – berniukams ir mergaitėms; tas pat panaikinta ir parapijoje. Iki 200 senųjų lietuvių, t. y. rusėnų, kurie nepaiso nei rusėnų, nei katalikų pasninkų, tik su pastaraisiais Velykų laiku atlieka išpažintį mūsų lotynų apeigų kunigams, priėmė (vieni – katalikų, kiti – rusėnų) tikėjimą, Švenčiausiojo Sakramento akivaizdoje prižadėdami jame gyventi ir mirti, [laikydamiesi] maldingų papročių, pasninkų ir kt. pagal tas apeigas, kurias priėmė. Kunigams ir popams palikome knygelių ir gausių pamokymų apie rarotas, kalėdojimą, procesijas ir šventą vandenį, sakramentų teikimą, ryto ir vakaro maldas; galiausiai kunigams ir popams rimtai įteigėme, kad už laidotuves ir santuoką per daug nereikalautų, kad saviškių nelaidotų laukuose, o katalikai nesudarinėtų santuokos pas popus; gi popams, tai yra rusėnų kunigams, šviesiausio jų vyskupo [vardu] grasindami sunkiausiomis bausmėmis, uždraudėme

asistuoti santuokai be klebonų leidimo, mat tai susiję su santuokos galiojimu ir palikuonių teisėtumu, o tas teisėtumas šiuose kraštuose būtinai susijęs su paveldėjimu. [...]

[269] **1690** CV A (ARSI, Lith. 43, f. 79r).

[...] In profundiore Lituania deprehensi quidam gentili superstitione deos domesticorum manualium molendinorum indigetes (pagirney dictos) aris expositos colere, lacte, farre et pane illis apposito. Damnati errores gentiles. Molitores suis cum aris dii in publica platea coram conferta agrestium multitudine exusti. [...]

*

[...] Sužinota apie tokius [žmones] Lietuvos gilumoje, kurie pagonišku prietaru dievus, gyvenančius rankinėse girnose (vadinamus *pagirniai*), garbina išstatytus aukuruose, dėdami jiems pieno, miltų ir duonos. Pagoniškos klaidos pasmerktos. Dievai malūnininkai podraug su savo aukurais viešoje aikštėje susirinkusios prastuolių daugybės akivaizdoje sudeginti. [...]

[270] **1690** CPoloc A (ARSI, Lith. 43, f. 59r).

[...] A praestigiarum incantationumque usu (quarum hic familiaris inter rudes consuetudo unicum creditur contra omnia adversa remedium) deterriti complures, quibus efficatius malorum antidotum monstratum in DEI ope Sanctorumque patrocinio, praesertim in benedicta aqua S. Ignatii. [...]

*

[...] Labai daug [asmenų] atbaidyti nuo naudojimosi monais ir užkalbėjimais (tikima, kad šis tarp bemokslių gerai žinomas paprotys esąs vienintelis vaistas nuo visų nelaimių); jiems parodyta veiksmingesnė priemonė nuo blogybių – Dievo pagalba ir šventųjų globa, ypač pašventintas šv. Ignaco vanduo. [...]

[271] **1691** CNes A (ARSI, Lith. 43, f. 42r).

[...] Plurimi a superstitionibus et sagarum noxia illusione revocati; ex iis praecipue, qui morbi acerbitatem aut fortunam sibi adversam perfari ad auspices aut veneficiarum, aut divinationum levamen suae miseriae quaeritabant [...].

*

[...] Daugybė atitraukta nuo prietarų ir pragaištingos raganų apgaulės, o ypač tie, kurie, [patirdami] sunkią ligą arba nesėkmes, ieškodavo, kaip palengvinti savo vargą, [kreipdamiesi] arba į kerėjimų, arba į pranašavimų žyniuonius [...].

[272] **1691** Lith FM (ARSI, Lith. 43, f. 116v).

[...] A superstitionibus veneficiisque abstracti octo. E quibus unus, qui praestigiis et opera Daemonis singulari invisibilem se ad varia perpetranda scelera, quando placuit, reddebat; labore missionarii nostri palmare hoc crimen detestatus, maleficis his artibus nuntium misit indusiumque, quo fiebat invisibilis, tradidit eidem sospitatori suo ad comburendum. [...]

*

[...] Nuo prietarų ir kerėjimų atitraukti aštuoni. Iš jų vienas demono monais ir ypatingu veikimu kada norėdamas pasiversdavo nematomu, kad galėtų atlikti įvairias piktadarybes; mūsiškio misionieriaus pastangomis atmetęs šį pažymėti vertą nusikaltimą, tiems nedoriems menams nusiuntė [atsisveikinimo?] žinią, o apdarą, su kuriuo tapdavo nematomas, tam pačiam savo išgelbėtojui atidavė sudeginti. [...]

[273] **1692 VI 12** *Missio sacerdotum Congregationis Missionis in Veviorka / Misijų kongregacijos kunigų misija Vaverkoje* (LMV, p. 10).

[...] Rutheni Veteres, seu Stara Litwa, turmatim conversa abiurato errore suo, quorum multi in silvis plurimum commorati nec signum Vivificae Crucis efformare sciverunt, multo minus mysteria fidei, est tamen populus docilis et propensus ad discenda necessaria. [...]

*

[...] Senieji rusėnai, arba *Senoji Lietuva*, būriais atsivertė, išsižadėję savo klaidos; daugelis jų, daugiausia gyvenančių miškuose, nemokėjo nė padaryti gyvybę teikiančio Kryžiaus ženklo, juolab nežinojo tikėjimo slėpinių, tačiau tai mokytina liaudis, linkusi mokytis būtinų dalykų. [...]

[274] **1692 VII 13** *Missio sacerdotum Congregationis Missionis in Nowy Dwor / Misijų kongregacijos kunigų misija Naujadvaryje* (LMV, p. 10-11).

[...] Multi in ea parochia rudes, vulgo Stara Litwa, conversi, quorum plurimi, sexagenarii et ultra, nunquam confessi, ex ii [*sic*] quod cum magna aliorum aedificatione publice exclamabant, extentis in altum manibus, DEUM benedicendo. [...]

*

[...] Daugelis prasčiokų šioje parapijoje, vadinamų *Senoji Lietuva*, atsivertė; daugybė jų, šešiasdešimtmečių ir vyresnių, niekada nebuvusių išpažinties; tieji rodydami puikų pavyzdį kitiems, viešai šaukė, iškėlę į viršų rankas, garbindami Dievą. [...]

[275] **1692** CPol A (ARSI, Lith. 43, f. 61r, v).

[...] Incantationibus et sortilegiis renuntiarunt quinque. [...] Alter a numerosiore Lemurum manu impetitus, per multas noctes, dum ad cultum Latriae exhibendum primario praestigiatori adigeretur, ac, nisi eum praestaret, ad gehennam deposceretur. [...]

*

[...] Užkalbėjimų ir ateities spėjimo atsižadėjo penki. [...] Kitas daugelį naktų buvo puolamas skaitlingesnių lemūrų rankų – kad būtų priverstas didžiausią apgaviką pagarbinti kaip Dievą, o jei to nepadarytų, būtų atiduotas pragarui. [...]

[276] **1692** CV A (ARSI, Lith. 43, fol. 80r).

[Missio Zagieliana] [...] Superstitiones multi, qua minis, qua monitis impulsi, plurimi eiurarunt; plurimi a colendis gentilibus veterum Lituanorum deastris non sine magno labore avocati, aliis obstinatissime suo errori inhaerentibus metuentibusque, ne eiurati agrorum, molendinorum agrestiumque casarum indigetes dii in re pecuaria, frumentaria et oeconomica suam vindicent iniuriam. [...]

*

[Žagelio misija] [...] Daugelio prietarų, priversti tai grasinimais, tai paraginimais, daugybė atsižadėjo, o daugybė ne be didelių pastangų atitraukta nuo senųjų lietuvių pagoniškų dievaičių garbinimo, daliai atkakliausiai laikantis savo klaidos ir baiminantis, kad atmesti laukų, malūnų ir kaimų trobų gyventojai dievai[1] nekeršytų už skriaudą kenkdami galvijams, javams ir visam ūkiui. [...]

[1] Galbūt lotyniškame originale esama aliuzijos į romėniškus *dii indigetes* – nelabai aiškios kilmės, sudėties ir funkcijų romėnų dievų grupę, apimančią larus (namų globėjus) ir lemūrus (mirusiųjų vėles).

[277] **1693** CCro A (ARSI, Lith. 43, fol. 284v).

[...] malas artes, quibus Daemoni operabatur, dedoctus unus. [...] Duae innoxiae mulieres, maleficii per calumniam accusatae et iam vivicomburio devotae, nostra opera ad vitam et famae restitutionem vindicatae. [...]

*

[...] Nuo blogų veikimų, kuriais darbavosi demonui, atpratintas vienas. [...] Dvi nekaltos moterys, šmeižikiškai apkaltintos raganavimu ir jau paskirtos gyvos sudeginti, mūsų pastangomis atgautos gyvenimui ir gero vardo grąžinimui. [...]

[278] **1693** CV A (ARSI, Lith. 43, f. 338r).

[...] Superstitiones, quarum adhuc quondam huic genti familiarium nonnullae supererant radices, in quibusdam oppidis prorsus evulsae. [...]

*

[...] Prietarai, kurių, kitados šiai genčiai labai pažįstamų, kai kurios šaknys iki šiol tebebuvo likusios, kai kuriuose miesteliuose visiškai išrauti. [...]

[279] **1693** RDun A (Kleijntjenss I, p. 369-370).

[...] Aqua Ignatiana e casa rusticana lemures pulsi, qui longo tempore eandem summo incommodo infestabant. [...] Eadem aqua e duabus domibus lemures eliminati. [...] Eundem aquae S. Ignatii effectum experta est mulier rusticana, haec graves de nocte a lemuribus passa infestationes, ad amovendam molestiam varia tentabat remedia, decreveratque demum aliquem veneficorum adire et ab eo opem petere. [...] Lottava gens veneficiis ut plurimum dedita est, proinde qui novit sibi aliquem ex veneficis infensum, aquam Ignatianam sedulo procurat, qua hausta securus agit nec adversarium timet. Et hoc quidem habetur pro comperto, quod nulla veneficia ei nocere possint, quisquis se aqua supradicta aut eam bibendo, aut ea se aspergendo muniverit. [...]

Intra dictae missionis tempus contigit res admiratione digna in quodam Livoniae territorio. Vetula fuit prope octogenaria, de qua passim et palam dicebatur, quod veneficiorum esset perquam perita et aliorum veneficiis infectorum curatrix egregia. Et licet ita notorie infamata esset, nunquam tamen induci potuit ad confessionem suorum peccatorum. Incidit tamen in morbum, qui etiam eidem supremus fuit. Id ubi missionario delatum est, ad aegram accurrit, sed frustra, ne quidem sibi dici de confessione quidpiam passa est. Tentavit iterum aliquoties feminam obstinatam missionarius, sed semper irrito eventu, quia obiit indisposita. Res mira, simul ac impositum tumbae cadaver locatum est in feretro, ingens ex improviso in terra vermium copia apparuit, qui huc atque illuc turmatim reptantes tumbam magno nisu conscendere conabantur. Vermes illi erant oblongi, aequantes longitudinem medii digiti, coloris subnigri, pilosi, capita habentes rubra. Dictum cadaver dum efferretur in certum collem ad sepeliendum, vermes ii et praecedebant, et subsequebantur feretrum maximis catervis, tantaque eorum fuit copia, ut viam prope insternerent. Ubi adventum est ad foveam, pars feretrum circumcursare, pars illud et ipsam tumbam conscendere, pars in ipsam sese foveam devolvere coeperunt. Simul ac cadaver terrae mandatum obrutum

est, vermes ii ita disparuere, ut nec unicus, etiam sedulo quaesitus, tum in ipso sepulturae loco, tum in reditu sit repertus. Dedit ea res occasionem missionario commodam faciendi sermonis de paenitentia, et quam sit atrox vermis peccati, qui rodit conscientiam.

*

[...] Ignaciniu vandeniu iš kaimiečio trobos išvaryti lemūrai, kurie ją ilgą laiką puolė, darydami didžiulių vargų. [...] Tuo pačiu vandeniu lemūrai pašalinti iš dviejų namų. [...] Tą patį šv. Ignaco vandens poveikį patyrė kaimietė moteris; ji, naktimis kentėdama rimtus lemūrų antpuolius, bandė visokias priemones ir galiausiai buvo nusprendusi eiti pas kokį nors kerėtoją bei jo paprašyti pagalbos. [...] Latvių gentis yra labai atsidavusi kerėjimams, todėl jei kas patiria, jog ant jo yra užsirūstinęs kuris nors iš kerėtojų, uoliai rūpinasi gauti ignacinio vandens, kurio išgėręs gyvena saugus ir nebijo priešininko. Ir laikoma patikrintu dalyku, kad tam, kuris apsiginkluotų minėtu vandeniu – arba jį gerdamas, arba juo apsišlakstydamas – negali pakenkti jokie kerėjimai. [...]

Minėtos misijos metu vienoje Livonijos srityje nutiko nuostabos vertas dalykas. Buvo beveik aštuoniasdešimtmetė senutė, apie kurią visur ir viešai kalbamėta, jog esanti nepaprastai patyrusi kerėtoja ir įžymi kitų kerėjimais paveiktųjų gydytoja. Ir nors taip viešai buvo apkaltinta, vis dėlto niekada nesileido įtikinama išpažinti savo nuodėmes. Tačiau užpuolė liga, kuria jai buvo ir paskutinė. Kai apie tai buvo pranešta misionieriui, šis atskubėjo pas ligonę, bet veltui, nes [toji] nepakentė, kad jai būtų kas nors kalbama apie išpažintį. Misionierius dar kelis kartus išmėgino užsispyrusią moterį, tačiau niekada nieko nepešė, todėl ji baigė gyvenimą neparengta mirčiai. Nuostabus dalykas – vos tik į karstą įdėtas kūnas buvo padėtas ant neštuvų, staiga pasirodė iš žemės išlindusi didžiulė daugybė kirminų, kurie, būriais rėpliodami šen ir ten, didelėmis pastangomis mėgino užsiropšti ant karsto. Tie kirminai buvo pailgi, pusės piršto ilgio, juosvos spalvos, plaukuoti, raudonomis galvomis. Kai minėtas lavonas buvo išneštas laidoti į vieną kalvą, tie kirminai didžiulėmis miniomis ir ėjo prieš neštuvus, ir juos sekė, ir tokia buvo jų daugybė, kad kone dengė kelią. Priėjus duobę, dalis ėmė sukti ratus aplink neštuvus, dalis – ropštis ant paties karsto, o dalis – ristis į pačią duobę. Vos tik žemei atiduotas lavonas buvo užkastas, tie kirminai išnyko taip, kad nebuvo rasta nė vieno, netgi kruopščiai ieškant – nei pačioje kapo vietoje, nei grįžtant atgalios. Šis dalykas misionieriui davė parankią progą pasakyti pamokslą apie atgailą ir apie tai, koks siaubingas yra nuodėmės kirminas, kuris graužia sąžinę.

[280] 1694 CNes A (ARSI, Lith. 43, f. 301v).

[...] Intra istius etiam anni decursum in plurimos incurrimus, qui superstitiosae impietatis artibus (quales sunt cerae et plumbi liquefactiones, iisque similes complures), tum magicis plane incantationibus, quique vel morbo curando, vel inferendo aliis, aut auferendo ab aliis malo, uti consueverant. Nullum paene conscientiae gravamen aut scrupulum ex eo superstitionum exercitio, utpote rudibus et rusticis valde usitato, plerique hactenus conceperant, at edocti de mali istius ac occultae cum praevaricatoribus Angelis amicitiae gravitate, magicas suas medendi et divinandi artes ejurarunt. Eorum catalogo fortassis inscribenda esset, ut vere inter operarios iniquitatis recensenda, et femina, quae virginibus virginitate spoliatis tam crudelem misericordiam praestare certe orco magistro didicerat; ut ne illegitimae matres post pudoris fracturam etiam famae dispendium paterentur, conceptum e vetita Venere faetum, priusquam hic in meretricio utero vivere inciperet, expellere pro singulari artificio habuit et adhibuit. Verum per huius artificii usum se toties quoties homicidii noxam contrahere, Patre nostro docente, dum probe didicisset, a nefario quaestu hac arte corrogando non invita destitit. [...]

*

[...] Ir šiais metais susidūrėme su daugybe tokių, kurie buvo įpratę naudotis prietaringos bedievystės menais (tokie yra vaško ir švino lydymas, ir daugybė kitų panašių), taip pat grynai maginiais užkalbėjimais – arba gydant ligą, arba vieniems pasiunčiant ar nuo kitų pašalinant blogį. Daugelis iki šiol nebuvo pajutę beveik jokio sąžinės sunkumo arba skrupulo dėl to, kad užsiiminėjo prietarais – tai buvo labai įprasta prasčiokams ir kaimiečiams, tačiau, pamokyti apie šios blogybės ir slaptos bičiulystės su apsimetėliais angelais rimtumą, išsižadėjo savo maginių gydymo ir pranašavimo menų. Galbūt į jų sąrašą reikėtų įtraukti – kaip iš tiesų priskaičiuotiną prie nedorybės darbininkų – ir moterį, kuri buvo išmokusi – tikrai iš mokytojo Pragaro – mergystę praradusioms merginoms teikti tokį žiaurų gailestingumą. Kad neteisėtos motinos po gėdos sulaužymo dar nepatirtų ir nuostolio geram vardui, iš uždraustos Veneros pradėtą palikuonį, dar prieš pradedant jam gyventi paleistuvingose įsčiose, mokėjo ypatinga išmone išvaryti, ir tai taikė. Tačiau kai, mūsiškiui tėvui pamokius, kaip reikiant įsikalė, kad naudodama šią išmonę kiekvieną kartą padaro žmogžudystės nusikaltimą, noriai atsisakė nusikalstamo uždarbio, pelnomo šiuo menu.

[281] **1694** CPos A (Lith. 43, f. 324r; cf. P. Rabikauskas, *Vilniaus akademija*, p. 373).

[...] Idola (vulgo Pagrinie) ex tribus domibus eiecta. [...]

*

[...] Stabai (liaudies kalba – Pagirniai[1]) išmesti iš trejų namų. [...]

[1]Orig. *Pagrinie*, Rabikauskas vertė *Pagirinė*; iš tiesų čia tie patys Pagirniai, tik užrašant sukeistos raidės (*ri* vietoj *ir*).

[282] **1694** RMit A (Kleijntjenss I, p. 61).

[...] Item ex paganismo 6. Confitentes universim 125. [...]

*

[...] Taip pat iš pagonybės 6. Iš viso išpažintį atlikusių 125. [...]

[283] **1695 V 25** *Missio sacerdotum Congregationis Missionis in Blotna / Misijų kongregacijos kunigų misija Blotnėje* (LMV, p. 18-19).

[...] In hac parochia sunt multi inter rudes et simplices superstitiosi, vulgo dicti giwatnicy, quos pro posse nostro curavimus ad saniorem redigere frugem, nonnulli ex illis, uti publici fuere superstitiosi, sic etiam publice ejurabant suas superstitiones. [...]

*

[...] Šioje parapijoje tarp bemokslių ir prastuolių esama daug prietaringų, vadinamų gyvatninkais; pagal savo išgales pasirūpinome juos paskatinti sveikesniam elgesiui; kai kurie iš jų, buvę viešai prietaringi, taip pat viešai išsižadėjo savo prietarų. [...]

[284] **1695** CNes A (ARSI, Lith. 43, f. 303r, v).

[...] Ad pagos Polesienses excurrentibus opportuna vindemiae apostolicae seges occurrit. Multorum ibi vitiorum, plurium superstitionum infelix lolium radicitus eliminatum in victrices gloriae Divinae palmas transiit. [...] E faece agrestis vulgi puer erat, qui visa DEI Patris in grandaevi senis forma depicti effigie orantibus insultare et improbare audebat, inquiens: Quid caninam barbam adoratis? – quod vulgari phrasi ac convitio turpi dicitur *Psia boroda*. [...]

*

[...] Vykstantiems į Polesės kaimus pasitaikė savalaikis apaštališkos pjūties pasėlys. Ten nelaiminga daugelio ydų, daugelio prietarų svidrė, iš pašaknų išrauta, pavirto pergalingomis dieviškos šlovės palmėmis. [...] Vienas bernas iš

kaimiečių liaudies padugnių, pamatęs Dievo Tėvo atvaizdą, nutapytą ilgaamžio senio pavidalu, drįsdavo besimeldžiančius pašiepti ir juos peikti, sakydamas: "Kam garbinate šuns barzdą?" – liaudies kalba nešvankiai plūstantis sakoma *Psia boroda*. [...]

[285] **1695** CV A (ARSI, Lith. 43, f. 341r-v).

[...] Superstitiones plerumque eliminatae. Familiare id sibi antiquitus haec gens habebat, cuius consuetudinis etiamnum in abstrusis Lituanicis pagis reliquiae supersunt, ut quotannis certis quibusque temporibus sumptuosa, ducta substantiae quisque suae proportione, appararet convivia, iisdemque appositis animas avorum atavorumque suorum, rati adhuc eas humanis refici alimentis, accersunt. Post hanc itaque invitationem, persuasi invisibiliter adesse mortuorum spiritus, ipsi mensae accumbunt nec de quopiam edulio quispiam prius delibare audet, nisi scissum frustillum cuiusque solidioris ferculi sub mensam vel in vas huic usui serviens seponat. Haec superstitio cum plerisque terrae, igni, fulmini, antiquis eorum Deastris, fieri solitis sacrificiis in plerisque pagis extincta et fere totaliter opera nostrorum missionariorum abolita est. [...]

*

[...] Daugiausia pašalinti prietarai. Anksčiau ši gentis buvo įpratusi (šio papročio likučiai dar ir dabar tebėra išlikę nuošaliuose lietuvių kaimuose) kasmet tam tikromis dienomis, kiekvienam skyrus atitinkamą savo turto dalį, kelti prašmatnias puotas; jas paruošę, kviečia savo senolių ir protėvių vėles, manydami jas vis dar tebesimaitinant žmogišku maistu. Taigi po šio pakvietimo, būdami įsitikinę, kad mirusiųjų vėlės dalyvauja nematomos, patys sėdasi prie stalo, ir nė vienas nedrįsta ragauti jokio valgio, neatidėjęs atplėšto kąsnelio nuo kiekvieno kietesnio valgio po stalu arba į šiam tikslui skirtą indą. Šis prietaras drauge su daugeliui jų senųjų dievaičių – žemei, ugniai, žaibui – įprastai atliekamais aukojimais daugelyje kaimų nuslopintas ir mūsų misionierių pastangomis kone visiškai sunaikintas. [...]

[286] **1696** Lith FM (ARSI, Lith. 44, f. 1v-2r, 3v).

[...] Iam vero si cultus superstitiosi sectatores nefariis a ritibus abductos ad calculum revocare libeat, plures ducentis supra millenos facile reperientur. Familiare id habent in ultimis Lituaniae (quae Livoniae contermina est) plebei rudesque plures, ut quotannis stato tempore sumptuosa, ducta tamen substantiae cuiusque proportione, apparent convivia, ad quae avorum atavorumque

demortuorum animas, rati eas humanis adhuc alimentis refici, stulte credula superstitio, ne accersunt. Post quam invitationem, persuasi invisibiliter adesse defunctorum spiritus, ipsi mense accumbunt, sic tamen, ut nullum edulii delibent genus, priusquam solidioris cuiusquam ferculi portionem aliquam sub mensam vel in vas aliquod huic usui destinatum seponant. Haec superstitio cum plerisque Terrae, Igni, Fulmini, antiquis eorum Deastris, fieri solitis sacrificiis multis in pagis extincta et fere penitus opera nostrorum Missionariorum abolita est.

His operae sollertioris fructibus accedit tricenarius eorum numerus, qui tacitum cum Orco professi pactum, varia incantationum specie, uti plumbum ceraque ad ignem dissolutae in formas certas effusione, carbonum canilentium religiosa quadam circumlatione aliisque id genus praestigiarum ritibus morbos aut inferre, aut amovere soliti, ubi de criminis [?] gravitate sunt edocti, artes nefarias eiurarunt. [...]

*

[...] Jei būtų leista suvesti prietaringo kulto sekėjų, atitrauktų nuo nelabų apeigų, sąskaitą, lengvai atsirastų daugiau nei tūkstantis du šimtai. Lietuvos (kuri ribojasi su Livonija) pakraščiuose daugelis prastuolių ir bemokslių yra pratę kasmet nustatytu laiku kelti prašmatnias, tačiau kiekvienam skyrus atitinkamą savo turto dalį, puotas, į kurias pakviečia senolių ir protėvių vėles, manydami jas vis dar tebesimaitinant žmogišku maistu (kvailai lengvatikiškas prietaras). [...][1]

Prie šio sumanesnio darbo vaisių prisidėjo skaičius trijų dešimčių tų, kurie, išpažinę nebylų sandėrį su Pragaru, buvo pratę įvairių rūšių užkerėjimais, kaip antai švino ir ant ugnies išlydyto vaško supilstymu į tam tikras formas, rusenančių anglių tarsi religiniu nešiojimu aplinkui ir kitomis tokio pobūdžio monų apeigomis arba užleisti, arba pašalinti ligas. Kai buvo pamokyti apie nusikaltimo sunkumą, išsižadėjo nelabų menų. [...]

[1] Toliau pažodžiui atkartojamas Vilniaus kolegijos *Annuae* pasakojimas apie vėlių vaišinimą (žr. Nr. 285).

## [287] 1696 CPol A (ARSI, Lith. 44, fol. 67r-v).

[...] efficaciter absterriti et abducti malefici (vulgo *Znachari*) 14, quorum unus sub specie pietatis et S. Nicolai nomine ex pacto explicito teterrimum colebat et invocabat daemonem, eiusque opera plurima exercebat cum damno proximorum incantamenta et veneficia. Huc spectat generosum vividae opus fidei, a Nostro factum sacerdote; hunc itinerantem stiterunt lamenta afflictae plebis, quaerulantis et calamitosam suam sortem deplorantis, utpote quam perditum

ibat per veneficia, invidiorum malitia vicinorum: ostendebant miseri infallibilia veneficii signa in contortis prima aestate frugibus, quae signa si quis tolleret, vel illico moriturum, vel parato frumento malum in eum transiturum continua majorum traditione ex longo experimento sese didicisse sacrosancte testabantur. Hic sacerdos, indigne ferens miseram plebem tam graviter et affligi, et illudi, ut potentiam DEI crudelibus Sathanae praestigiis valentiorem esse verbo et opere demonstraret, post traditam eiusmodi occasioni accommodatam doctrinam, signo crucis munitus, signa maleficii manu propria radicitus evulsit ac ex contortis ligatisque frugibus excussa grana ori ingessit glutiitque, reliquas vero spicas equo suo in pabulum dedit. Nec tamen ipse, nec jumentum, nec frumentum quidquam detrimentum sensit, stupente et praedicante plebe [...].

*

[...] Veiksmingai atgrasyta ir atitraukta 14 raganių (liaudiškai – *Znachari*), kurių vienas, prisidengdamas maldingumu ir šv. Mikalojaus vardu, sąmoningai sudaręs sutartį garbino ir šaukėsi šlykščiausio demono ir jam padedant atlikdavo daugybę užkalbėjimų ir kerėjimų, darydamas žalą artimiesiems. Čia dera paminėti ir kilnų gyvo tikėjimo darbą, atliktą mūsiškio kunigo. Keliaujant jį sustabdė prislėgtos liaudies, besiskundžiančios ir apverkiančios savo nelaimingą dalią, aimanos – jai rengė pražūtį pavyduolių kaimynų piktybė: rodė vargšai neabejotinus kerėjimo ženklus vasaros pradžioje suraizgytuose javuose ir šventų švenčiausiai liudijo iš ilgametės patirties, nepertraukiamai perduotos protėvių, išmokę, kad jei kas paimtų tuos ženklus, arba kaipmat mirtų, arba, javus sumalus, blogis į jį pereitų. Šis kunigas, pasipiktinęs, kad vargšė liaudis taip rimtai ir prislegiama, ir apgaudinėjama, norėdamas žodžiu ir darbu parodyti, kad Dievo galybė yra veiksmingesnė už žiaurias šėtono apgavystes, išdėstė šiai progai pritaikytą pamokymą ir, apsiginklavęs kryžiaus ženklu, savo ranka su šaknimis išrovė kerėjimo ženklus ir iš suraizgytų bei surištų javų iškratęs grūdus įsidėjo burnon ir nurijo, o likusias varpas davė kaip pašarą savo arkliui. Tačiau nei jis pats, nei gyvulys, nei javai nepatyrė jokio nuostolio, liaudžiai stebintis ir apie tai skelbiant [...].

[288] **1696** Lith FM (addenda) (ARSI, Lith. 44 f. 7v-8r).

[...] Degunt illic dispersi per silvas populi, rerum Divinarum penitus ignari, et solo fere nomine Christiani. [...] Est in eisdem regionibus maior quam credi possit veneficarum multitudo, qui palam impune et iactabunde artem hunc pessimam profitentur. Horum e numero quatuordecim ad renuntiandum constanter malis, quibus servierant, geniis inducti, alii complures ad adhibenda

iis similium opera absterriti, antidota sacrarum reliquiarum et aquae benedictae iisdem contra has pestes oblata et commendata. Fuit cum uno e nostris sacerdoti inter illos? agenti: occurrerent agricolae lamentantes infectum veneficiis maturum jam ad messem frumentum, neque illud metere auderent. Et autem istud perquam atrox veneficii genus, illigatum quibusdam nodis, a segete adhuc in agro stante varie interta plicatis, quam si homo vel jumentum attingat, brevi emoriatur vel contortis in globum artubus diutius gemat. Pater, praemissa brevi vivae fidei et conscientiae a gravi noxa liberae, qualem servare contenderent, commendatione, signo crucis ipsum veneficii nidum signat, manu radicitus evellit, partem spicarum inter volas conterit, grana complura ori ingerit ac comedit, reliquum itidem imposito crucis signo equo suo, quo vehebatur, dat, illeque absumit, stupentibus ad rei novitatem agricolis; qui per eiusdem veneficia non modo singula jumenta experimento probarunt. Abiens vero sufficientem aquae benedictae copiam in amuletum contra has hisque similes praestigias iisdem reliquit; illi sublato, quid timebant, malo laeti frumentum suum messuerunt. [...]

*

[...] Tenai gyvena tarp miškų išsibarstę žmonės, visai neišmanantys dieviškųjų dalykų ir krikščionys beveik vien tik vardu. [...] Tuose pačiuose kraštuose didesnė nei galima patikėti gausybė kerėtojų, kurios viešai, nebaudžiami ir girdamiesi, skelbia šį nedoriausią meną. Keturiolika iš jų įtikinti tvirtai atsižadėti blogųjų genijų, kuriems tarnavo, daugybė kitų atgrasyti nuo naudojimosi panašiais į šiuos darbais, jiems nuo šių ligų duota ir patarta šventųjų relikvijų ir švęsto vandens priešnuodžių. Tarp jų besidarbuojančiam vienam kunigui iš mūsiškių nutiko [štai kas]: atskubėjo žemdirbiai, aimanuodami, kad pjūčiai jau pribrendę javai apkrėsti kerėjimais ir kad bijantys juos kirsti. O tai yra didžiai žiaurus apkerėjimo būdas – tokie surišti mazgai, kuriais suraizgyti lauke dar stovintys pasėliai; jei žmogus ar kinkomas gyvulys tuos [javus] paliestų, greitai mirtų arba ilgai dejuotų sutrauktomis į gniutulą galūnėmis. Tėvas, pirma trumpai paraginęs gyvai tikėti ir stengtis išlaikyti nuo sunkios nuodėmės laisvą sąžinę, kryžiaus ženklu pažymi patį kerėjimo lizdą, [jį] ranka su šaknimis išrauna, dalį varpų sutrina delnais, daugybę grūdų deda į burną ir suvalgo, o likutį, taip pat pažymėjęs kryžiaus ženklu, duoda savo arkliui, kuriuo buvo atvažiavęs, ir tas suėda, stebintis dalyko naujybe žemdirbiams, kurie per tuos kerėjimus išbandę patikrino ne vien paskirus gyvulius. O išvykdamas jiems paliko pakankamai švęsto vandens – kaip amuletą prieš tokias ir į jas panašias apgavystes; pašalinus blogį, kurio baiminosi, tieji linksmi nupjovė savo javus. [...]

Plg. Polocko kolegijos pasakojimą aukščiau – veikiausiai įvykis su užkerėtais javais yra tas pats.

[289] **1696** CNes A (ARSI, Lith. 44, f. 41v).

[...] Scilicet incantationum praestigias eiurarunt 12. Superstitiosis cultibus renuntiarunt 30. [...]

*

[...] Būtent užkalbėjimų monų išsižadėjo 12. Prietaringų garbinimų atsisakė 30. [...]

[290] **1696** CV A (ARSI, Lith. 44, f. 91r).

[...] A celebratione item superstitiosa quarundam vesperarum festo Natali Christi et Epiphaniae interiectarum (quibus ideo ab omni labore feriantur, ut animalia domestica non mutila nec pedibus capiteve contorto nascantur) abducti 120. [...]

*

[...] Taip pat 120 atitraukta nuo prietaringo tokių vakarų, trunkančių nuo Kristaus Gimimo šventės iki Apsireiškimo, šventimo (jų metu susilaiko nuo bet kokio darbo, idant naminiai gyvuliai gimtų neluoši ir neiškraipytomis kojomis bei galva). [...]

[291] **1697** RMoh (ARSI, Lith. 44, f. 40r).

[...] A superstitionibus cessarunt circiter 15 [...]

*

[...] Nuo prietarų atsitraukė maždaug 15. [...]

[292] **1697** RDun A (Kleijntjenss I, p. 372).

[...] veneficus unus dispositus et ad rogum eductus. [...]

*

[...] vienas kerėtojas parengtas [mirčiai] ir nulydėtas ant laužo. [...]

[293] **1697** CV A (ARSI, Lith. 43, f. 91v).

[...] Nec minus operae impensum est superstitionibus, quae in plerisque pietatem, in aliis fidem extinxerant, prope eliminandis. His cum lacte pene enutrita plebs rudior, quae extrema Lituaniae incolit, tantum tribuit studii, ut aetatis temporibus noctes illis integras impendat, ac quo vero eas casu intermitti

contigerit, ream se patrii ritus violati arbitretur. Vigent vero ibi haec potissimum praestigia, quae cultum *Zeminae* et ritus *Stałukielimas* (late per annos superiores explicata nomina) concernunt. In horum extirpationem a Patribus Missionariis collati labores, uberes quidem fructus sortiti sunt, non eos tamen, qui ex aequo votis et conatibus eorum responderent: quorundam enim occultius superstitionis exercitium, quorundam proclive ad relapsus ingenium zelum et operam, quantumvis impetisissimam, elusit. [...]

*

[...] Ir ne mažiau darbo įdėta bemaž išnaikinant prietarus, kurie daugybei [žmonių] buvo užgesinę maldingumą, o kitiems – tikėjimą. [Prietarais] kone drauge su pienu išmaitinta nemokyta liaudis, gyvenanti Lietuvos pakraščiuose, jiems deda tiek pastangų, kad vasaros metu skiria ištisas naktis, o jei kartais pasitaiko jas praleisti, laiko save kalta dėl tėvų apeigų išniekinimo. Ten daugiausia gyvuoja tos apgavystės, kurios susijusios su Žemynos garbinimu ir stalų kėlimo apeigomis (ankstesniais metais plačiai paaiškinti vardai[1]). Jas naikinant tėvų misionierių įdėtas darbas, tiesa, atnešė gausių vaisių, tačiau ne tokių, kokie būtų atitikę jų troškimus ir pastangas – mat uolumą ir darbą, kad ir veržliausią, niekais pavertė vienų slapčiau atliekami prietarai ir kitų prigimtis, linkusi lengvai atkristi. [...]

[1] Plg. pvz. Nr. 265.

[294] **1697 III 30** *Status ecclesiae parochialis Smilgoviensis / Smilgių klebono Jono Dumausko (Dumowski) atsakymai apie parapijos būklę* (LVIA, F. 1671, ap. 4, b. 446, l. 59).

23. De superstitione vel vana observantia aut sacrilegio, aut maleficio, aut etiam abusu aliquo in populo non constat mihi, praeter, ut vulgo plebs vocatur, *Petrinies*; hoc est a festo SS. Apostolorum Petri et Pauli usque ad octavam observant abstinendo a laboribus.

*

23. Dėl prietaro arba tuščių papročių ar šventvagystės, ar kerėjimo, ar taipogi dėl kokio nors piktnaudžiavimo nieko man nežinoma, išskyrus, kaip liaudis vadina, Petrines, tai yra susilaikymą nuo darbų per oktavą nuo šv. apaštalų Petro ir Pauliaus šventės.

1593 ir 1596 m. šaltiniuose minimas ir bendro alaus gėrimas per Petrinių oktavą, vargu ar tuo metu dar turėjęs apibrėžtą iš senosios religijos paveldėtą prasmę (BRMŠ II, p. 642-245).

[295] **1698** CV A (ARSI, Lith. 43, f. 92r).

[...] eliminatae aliquot in pagis ethnicismi reliquiae, sacrilega scilicet illa sacra, quibus rudior plebecula, allatis ad tumulos vita functorum escis, manes eorum se placere autumat; malum eo extirpandum difficilius, et quod iam diu operariorum lusit industriam, quo obstinaturo vetustae consuetudini inhaeret ruditas superstitiosa. [...]

*

[...] kai kuriuose kaimuose pašalinti pagonybės likučiai, o būtent tos šventvagiškos aukos, kuriomis bemoksliai žmoneliai, atnešę prie mirusiųjų kapų valgių, mano įsiteikiantys jų vėlėms; [tas] blogis dar sunkiau išrautinas, ir jau ilgai niekais vertė darbininkų pastangas, mat prietaringa prastuomenė atkakliai laikosi senovinio papročio. [...]

[296] **1698** RNov A (ARSI, Lith. 44, f. 55v).

[...] Quidam nocturnos terrores cum ingenti domesticorum perturbatione passus, ubi consilio cuiusdam e nostris invocationi S. Angeli Custodis caeterorumque Patronorum, quibus sese cubitum concessurus commendaverat, aquam benedictam S. Ignatii adhibuit, liber a terriculamentis evasit, aliis quoque hanc praxim sequentibus non absimili eventu. Alter ex plebeis, iure agens et instigans contra maleficas, in via extrema subito morte correptus, summis doloribus agitatus in terra volutabatur, quam primum a superveniente uno e nostris sacerdote ad confessionem inductus, mox convaluit. Unis denique in maleficis multa aetate perdita ad saniorem mentem revocatus, antiquis superstitionibus misit nuntium. [...]

*

[...] Vienas [žmogus], kentėdamas naktinius siaubus, kurie didžiai gąsdino namiškius, patartas vieno iš mūsiškių, šalia šv. Angelo Sargo ir kitų globėjų, kuriems pasivesdavo eidamas miegoti, šaukimosi panaudojo palaimintą šv. Ignaco vandenį ir tapo laisvas nuo šmėklų; taip pat ir kiti pasekė šia praktika, sulaukdami tokių pat padarinių. Kitas, [kilęs] iš prastuomenės, bylinėdamasis ir skųsdamas raganas, kelyje staiga prigriebtas mirties, kankinamas didžiausių skausmų raičiojosi ant žemės; kuo greičiausiai atvykusio vieno mūsiškių kunigo įtikintas atlikti išpažintį, tuoj pat pasveiko. Galiausiai, didelę amžiaus dalį išeikvojęs vien raganoms, sugrąžintas į sveikesnį protą, nusiuntė [atsisveikinimo] žinią seniesiems prietarams. [...]

[297] **1698** CCro A (ARSI, Lith. 44, f. 22r-v).

[...] [Confessionum 18520] Decem talium aliquos magia eo infortunii detruserat, aliquos recursus ad eam exercentes, verum utrisque adspirante Divino flamine ad fontes aquae salientis ab hisce stagnis emortuis licuit emergere. [...]

*

[...] [18520 išpažinčių] Magija dešimties tokių, kai kada prie jos grįžtančių, kai kuriuos įstūmė į tokią nelaimę, tačiau ir vieniems, ir kitiems, prie trykštančio vandens šaltinių dvelkiant Dvasios vėjui, buvo leista išnirti iš numirusių tvenkinių. [...]

[298] **1698** CPos A (ARSI, Lith. 44, f. 71v).

[...] Quaepiam odio prosequens maritum proposuerat ei subministrandum clam ad morbum saltem, si non ad mortem causandam, venenum, sed elusa, ubi maleficum suum pectus aperuit confessario [...].

*

[...] Viena [moteris], nekęsdama sutuoktinio, buvo pasiryžusi slapta jam duoti nuodų – jei ne mirčiai, tai bent jau ligai, tačiau savo piktadarišką krūtinę atvėrė nuodėmklausiui [...].

[299] **1698** Lith FM (ARSI, Lith. 44, f. 158r).

[...] [Partibus Ruthenicis MDL] publicus in sua villa veneficus, quem impia denominatione Deum terrestrem vicinia vocabat, praecipue ob magicam morbum curationem. Huius opem consiliumque non modo saeculares, sed et Religiosi schismatici Monachi ac Monachae longis susceptis itineribus petituri veniebant. [...]

*

[...] [Rusėniškoje LDK dalyje] savame kaime buvo viešas kerėtojas, kurį kaimynystė bedieviškai vadino žemiškuoju dievu – ypač dėl maginio ligų gydymo. Prašydami jo pagalbos ir patarimo ilgą kelią sukardavo ne vien pasauliečiai, bet ir schizmatikų vienuoliai ir vienuolės. [...]

[300] **1699** CV A (ARSI, Lith. 43, f. 92v).

[...] Etiam hoc anno acriter impugnata est circa manes maiorum ad caenam vocandos superstitio, quae iam passim inter rudes evanescit, vel certe in sanctiorem iuvandi animas ritum commutatur. [...]

*

[...] Taip pat ir šiemet griežtai kovota su prietaru šaukti protėvių vėles vakarienei; jis tarp prasčiokų jau visur nyksta arba yra keičiamas iš tikrųjų šventesnėmis pagalbos sieloms apeigomis. [...]

[301] **1699** CCro (ARSI, Lith. 44, f. 22v).

[Confessionum 'ultra 20000'] [...] His adjungendi a superstitionibus et recursu ad veneficas abstracti circiter 10 [...].

*

[Išpažinčių virš 20000] [...] Prie jų pridėtina maždaug 10 atitrauktų nuo prietarų ir kreipimosi į kerėtojas. [...]

[302] **1699** DProbV A (ARSI, Lith. 44, f. 97r).

[...] Rudior cuiusdam indoles, sive imaginariis quibusdam revelationibus, sive fallacibus Cacodaemonis illusionibus credula, detectis praestigiis ad meliorum sensum rediit. [...]

*

[...] Vieno prasčiokiška prigimtis, linkusi tikėti arba kažkokiais įsivaizduotais apreiškimais, arba klastingomis demono apgaulėmis, atskleidus monus grįžo į sveikesnį protą. [...]

[303] **1699** RNov A (ARSI, Lith. 44, f. 56r-v).

[...] Unus ab infanticidio, duo a violenta sibi inferenda manu, multi a superstitionibus sunt retracti.

*

Vienas atitrauktas nuo vaikžudystės, du – nuo smurtingo rankos pakėlimo prieš save, daugelis – nuo prietarų. [...]

[304] **1699** Lith FM (ARSI, Lith. 44, f. 3v).

[...] Apparuerant enim nonnulli in quibusdam locis praestigiatores, qui se Prophetas a Deo missos coram rudi plebecula jactantes, non paucos fanaticis imbuebant et turbabant erroribus; at vigilanti cura et sollicitudine operariorum aperta infascinatorum fraude populus repudiatis impostoribus in debito fidei candore stabilitus mansit. [...]

*

[...] Kai kuriose vietovėse buvo pasirodę monytojai, nemokytiems žmoneliams dėdamiesi esą Dievo siųstais pranašais; nemažai daliai buvo įteigę fanatiškus ir drumsčiančius paklydimus, tačiau, budraus [sielovados] darbininkų rūpesčio dėka atskleidus apžavėtųjų apgaulę, liaudis, atmetusi apgavikus, sutvirtinta išlaikė deramą tikėjimo tyrumą. [...]

[305] **1700–1704** DProfV A (ARSI, Lith. 44, f. 295r – 296v).

f. 295r: anno 1700 – veneficia abjuravit malefica 1; f. 295v: anno 1701 – a superstitionibus exercendis 11; f. 296 v: anno 1703 – ab usu superstitionum, quae inter ruricolas sunt quotidianae absterriti sunt 100; f. 296v: anno 1704 – recurrentes ad veneficas, ne amplius recurrerent, salutaribus revocati terroribus 91, a superstitionibus absterriti 208.

*

1700 m.: kerėjimo atsisakė 1 ragana [iš 100 išpažinčių]; 1701 m.: atsitraukė nuo prietarų praktikavimo 11; 1703 m.: nuo kasdienių žemdirbių prietarų praktikavimo atgrasyta 100; 1704 m.: tie, kas kreipdavosi į kerėtojas, kad daugiau nebesikreiptų, išganingais pagąsdinimais atkalbėta 91, nuo prietarų atgrasyti 208 [iš maždaug 21000 išpažinčių].

[306] **1701/1720** *Contiones Lituanicae* (ed. Juozas Karaciejus, p. 380-381).

[...] Trecia cnata katra zmoneſa Ponuy Diewui paſidaboja, ira *Tikras Tikieimas* [...]. Teyp ta cnata turedamas zmogus Wieſzpati sawam megſta, iog be jos už nieka ira, kaip paraſze Powiłas ſwętas *Ad Hebr.* 11x16: *Sine Fide impossibile est placere Deo.* O cia uwožokite ſau, tiey, kokia Iuſu ira wiera, kuriey tikite giedanciomis paukſztemis, krykſztanciomis ſzarkomis, warnomis, o katrami raſzte ir kur apie tay skaytete, o uz tieſa toki ſwetimus Diewus garbina ir ſzenawoja, greſzyia prieſz pirma ir didziausia pryſakima Pona Diewa: *Non habebis nec adorabis deos alienos.* netureſi ſwetimu diewu prieſz wiena Diewa tawa, o Ira tokiu paſigayłek Diewe nemaža, kuriey ſau geriaus neygi Cygonai warazyia, ſzarka krykſzcia, warna ſzaukia, o iau tai negiaray, buſia kas kalwek pikta, gaydis gieda iau bus dregna, \zuykis/ kiſzkis kiala perbega iau neſzczeſtis gatawa. Žmogu wažuodamas patinka už wartu, gryſzk atgalos, petnyciay gałwa ſzukot o tay grekas ſmertelnas, o kas Ius to mokie chyba patſai welnas, o wiſſi tiey, kuriey tuokiemus tiki dayktamus, tikros wieros netury; kada norite Ponuy Diewui paſidabot, Io ir Baznicios pryſakimus uzlaykikite, o ſwetimu diewu

pamaczes negieyskite [...]. O iog tikra tikieima Mikałojus ſwętas turejo, delto Ponuy Diewuy pavidaboja, tieſos ira dokumentu anas ape Deywe[a] wardu Diana mariu. [...]

[a]Taisyta, atrodo, iš *Diewa.*

[307] 1701 Lith FM (ARSI, Lith. 44, f. 429v).

[...] delusi per magicas mirasque superstitiones recurrebant in suis necessitatibus ad maleficos et pythonisas, hos efficaci persuasione rectificatos ab his praestigiis missionarii abduxerunt 805. [...]

*

[...] apgauti maginiais keistais prietarais dėl savo poreikių kreipdavosi į raganius ir pranašautojas, sėkmingu įtikinėjimu pataisytus nuo šių apgavysčių misionieriai atitraukė 805. [...]

[308] 1701 RDun A (Kleijntjenss I, p. 375).

[...] Aliis quoque superstitionibus hic in rustica plebe regnantibus deditos, vero Numinis cultui reddidit 4. [...] Veneficia reperta in duobus domiciliis ut extingueret, iniecto igne succendit. Nam bina loca, idololatrico cultu male profanata, pietati consecrarunt, erecta inibi salutis humanae signa. [...]

*

[...]Taip pat 4 atsidavę kitiems prietarams, čia viešpataujantiems kaimiškoje padermėje, grąžinti tikrajam Dievybės garbinimui. [...] Kad dviejuose būstuose aptikti kerai būtų išnaikinti, jie įmesti į ugnį ir sudegė. Dvi vietas, bjauriai suterštas stabmeldiško kulto, pašventė maldingumui, pastatydami ten žmonių išganymo ženklus. [...]

[309] 1701 III *Missio sacerdotum Congregationis Missionis in Žadiškės / Misijų kongregacijos kunigų misija Žadiškėse* (LMV, p. 24).

[...] Una villa, dicta Precut, quondam nobiles, modo Chmetones, Stara Litwa dicti, sincere ad fidem catholicam omnes conversi errores et superstitiones antiquae Lituaniae abjurarunt. [...]

*

[...] Viename kaime, vardu *Prekut,* kadaise kilmingieji, dabar kumečiai, vadinami Senąja Lietuva, visi nuoširdžiai atsivertę į katalikų tikybą, atsižadėjo senovinės Lietuvos paklydimų ir prietarų. [...]

[310] **1701 V 20–VI 11** *Missio sacerdotum Congregationis Missionis in aula Dominae Oginska (prope Svyriai?) / Misijų kongregacijos kunigų misija p. Oginskienės dvare (prie Svyrių?)* (LMV, p. 25).

[...] Ad villam Magnificae Dominae subdapiferae Oginska uno milliari distantem coacti sumus mittere duos sacerdotes ad audiendos et instruendos rusticos superstitiones, qui nondum confessi fuerant in Ecclesia [...]

*

[...] Buvome prispirti į Prakilniosios Ponios stalininkienės Oginskienės dvarą, esantį už vienos mylios, pasiųsti du kunigus klausyti [išpažinčių] ir mokyti prietaringų kaimiečių, kurie bažnyčioje niekad nebuvo atlikę išpažinties [...]

[311] **1702** RDun A (Kleijntjenss I, p. 375).

[...] Iterum hoc anno muta tellus nostrorum pios conatus loquitur. Nam et hic, uti prior duo numerat loca, quae superstitioso cultui erepta, verus Numinis cultus sibi vendicavit; fonte lustrali, aliisque Ecclesiae ritibus, vel memoria prioris abusus eluta. Sed forsan non unus in Livonia simili superstitioni obnoxius obest, ne totus adhuc ducatus audiat terra sancta. Utinam succedentium annorum zelus residuos expurget angulos. [...]

*

[...] Ir vėl šiais metais nebyli žemė pasakoja apie maldingas mūsiškių pastangas. Štai šie, kaip ir praėjusieji [metai], dvi mini vietas, kurias išplėštas iš prietaringo kulto, tikras Dievybės garbinimas sau laimėjo; šventintu vandeniu, kitomis Bažnyčios apeigomis ištrintas pats pirmykščio piktnaudojimo atminimas. Bet gal ne vienas Livonijoje panašiam prietarui klusnus kenkia, idant visa kunigaikštystė iki šiol negarsėtų kaip šventa žemė. O, kad būsimųjų metų uolumas išvalytų likusius užkampius! [...]

[312] **1702 VII 10** *Inventarium ecclesiae parochialis in Medilas / Medilo parapinės bažnyčios inventorius* (VUB RS, F. 57-B-53-f. 48v).

[...] Osoby mieniącey, ktoraby umiała sekreta służące do leczenia chorob, nie znayduie sie w parafii. Zabobonnych ludzi y gusła czyniących nie masz w parafii. [...]

*

[...] Parapijoje nėra nė vieno užkalbančio žmogaus, išmanančio ligų gydymo paslaptis. Prietaringų ir burtus darančių žmonių parapijoje nėra. [...]

[313] **1703** RDun A (Kleijntjenss I, p. 376).

[...] Ab aditu ariolorum revocati et prohibiti Lothavi et Lothavae 19. [...]

*

[...] Nuo ėjimo pas pranašautojus atitraukta ir sudrausta 19 abiejų lyčių latvių. [...]

[314] **1706** CCau A (ARSI, Lith. 45, f. 195r).

[...] Sagae ad rogum damnatae reconciliatae 2. [...]

*

[...] Atgailą atliko 2 laužui pasmerktos raganos. [...]

[315] **1707** CCros A (ARSI, Lith. 45, f. 199v-200r).

[...] Mulier quaedam veneficiis et praestigiis assueta, riteque ad mortem disposita quae antequam rogo addiceretur, veneficia sua publice confessa humili deprecatione veniam ab iis expetiit, quibus per magicas incantationes malitiose nocuit. Supplici etiam prece deprecata est confessarium quod die Epiphaniae solemni eum sacro privaverit furto hostiam auferendo. A superstitionibus et illicitis divinationibus absterriti 6. [...]

*

[...] Viena moteris, įnikusi į kerėjimus ir burtus, tinkamai parengta mirčiai, mat prieš atiduodant ją laužui, viešai išpažinusi savo kerėjimus nuolankiai atsiprašydama meldė atleidimo tų, kuriems piktybiškai pakenkė maginiais užkalbėjimais. Taip pat nuolankiu maldavimu atsiprašė nuodėmklausio, kad [Kristaus] Apsireiškimo iškilmės dieną atėmė iš jo mišias, išnešdama pavogtą ostiją. Nuo prietarų ir neleistinų pranašavimų atgrasyti 6. [...]

[316] **1708** RDun A (Kleijntjenss I, p. 379).

[...] Sacra enim exomologesi [...] expiati supra octo millia nonaginta quinque. [...] Veneficia et superstitiones, quibus ut plurimum gens Lottava est dedita, discussa 6.

*

[...] Šventąja išpažintimi apvalyta aštuoni tūkstančiai devyniasdešimt penki [asmenys]. [...] Kerėjimų ir prietarų, kuriems latvių padermė yra labai atsidavusi, išsklaidyta 6. [...]

[317] **1709** CCro A (ARSI, Lith. 45, f. 200v).

[...] A maleficiis, superstitionibus, et illusione Daemonis abstracti 75. [...]

*

[...] Nuo raganysčių, prietarų ir demono apgaulių atitraukti 75. [...]

[318] **1710** CCro A (ARSI, Lith. 45, f. 202r).

[...] Plerique nobiles ac plebei ad evitandam pestem media a superstitione conquirebant; sed hic pessimus superstitionum usus est abolitus in illis, atque diabolicam artem medendi pestiferis ulceribus, sunt dedocti 25. Mulier etiam quaedam ob sanitatem filio recuperandam ad magum pergens a turpi proposito revocata. Ad rescindendum cum Daemone pactum unus est compulsus. [...]

*

[...] Daugelis kilmingųjų ir prasčiokų norėdami išvengti maro, ieškojo prietarų pagalbos; bet šis blogiausias prietarų naudojimas tarp jų buvo išnaikintas o nuo velniško meno gydyti maro votis atpratinti 25. Viena tokia moteris, išsirengusi pas magą vardan sūnaus pasveikimo, nuo gėdingo sumanymo atkalbėta. Vienas priverstas nutraukti sutartį su demonu. [...]

[319] **1710** DProfV A (ARSI, Lith. 45, f. 286r).

[...] Quaedam a longo tempore cum incubo in specie canis se conveniente habens turpe ex pacto commercium, confessa uni e Nostris crimen, serio illud detestata est. [...]

*

[...] Viena tokia ilgą, laiką pagal susitarimą begėdiškai susiėjinėjusi su ją lankiusiu šuns pavidalo inkubu, vienam mūsiškiui išpažinusi nusikaltimą, jį rimtai atmetė. [...]

[319A] **1710** Constantinus Casimirus Brzostowski, *Epistola pastoralis* / Konstantinas Kazimieras Bžostovskis, *Ganytojiškasis laiškas* (Brzostowski, *Epistola*, p. 45)

DE SAGIS SEU MALEFICIS

Quoniam experientia constat multas personas ob suspicionem magiae seu maleficii innocenter plecti, occurentes tam perniciosis actibus, insistentes instructioni Romanae super hoc editae 1657 statuimus:

Ut nulla in posterum saga ex sola denuntiatione in Dioecesi nostra ad torturas trahatur, vel supernatationibus prohibitis ab Ecclesia probetur, neque ex interrogationibus obsessorum a daemone vel aliis probationibus levibus, ne dicam futilibus, captivationi et incarcerationi addicatur, potissimum a judicibus imperitis, quales sunt in civitatibus et pagis. [...] Quia causa maleficii primario pertinet ad forum eclesiasticum [...].

*

Kadangi patirtis patvirtina, jog daug asmenų nekaltai nubausta dėl įtarimų magija arba raganavimu, tai, užbėgdami už akių tokiems pragaištingiems veiksmams, remdamiesi Romos instrukcija šiuo reikalu, paskelbta 1657, nutariame:

Kad ateityje jokia ragana vien įskundimo pagrindu mūsų vyskupijoje nebūtų atiduodama kankinimams arba tiriama Bažnyčios uždraustais plukdymais, nei remiantis demonų apsėstųjų tardymu ar kitais menkais, jei nepasakius niekiniais, įrodymais nebūtų suimama ir įkalinama, daugiausia nepritytyrusių teisėjų, veikiančių miestuose ir kaimuose. [...] Mat raganavimo byla pirmiausia priklauso bažnytinei jurisdikcijai [...].

Laiške (p. 29) taip pat pakartojamas iš Abraomo Vainos sinodų aktų kompiliacijos (1633 m.) paimtas Benedikto Vainos (1602 m., žr. Nr. 82) sinodo nutarimų fragmentas apie „dvokiančias pagonybe" girtuoklystes kapuose (žr. BRMŠ III 481/482).

[**320**] **1711** RDun A (Kleijntjenss I, p. 381).

[...] Aqua benedicta S. Ignatii spectra nocturna ex aula Preylensi fugata, duoque rustici iam depositi curati, pecora quoque liberata a timore nocturno. [...]

*

[...] Šventintu Šv. Ignaco vandeniu nakties pamėklės iš Preilių dvaro išvytos, du jau merdintys valstiečiai pagydyti, taip pat gyvuliai išlaisvinti iš naktinio nuogąsčio. [...]

[**321**] **1713** RMit A (Kleijntjenss I, p. 67).

[...] confessiones 3682 [...]. Nullam fidem professi ad gremium Ecclesiae adducti 6. [...]

*

[...] išpažinčių 3682. [...] Jokios tikybos neišpažįstantys į Bažnyčios bendriją atvesti 6. [...]

[322] 1713 RDun A (Kleijntjenss I, p. 381).

[...] Luci, in quibus gentili adhuc superstitione, ignoto alicui sacrificabatur deo, excisi 2. Magicas artes exsecrati 8. [...] Per veneficia immisi morbi, aqua S. Ignatii depulsi a tribus. Ad eiusdem aquae contactum MD Milaszewska iam desperatae raptum apostema, ac pristina sanitas rediit. Alia quaepiam mulier magicis praestigiis incantatam herbam in cibo incaute sumpserat, quare maximis per medium annum divexata doloribus, tandem aqua D. Ignatii hausta, recentissimam herbam, ac modo deglutiret, eiecit, et ita omne malum abiit. [...]

*

[...] Giraitės, kuriose iki šiol pagonišku papročiu aukodavo kažkokiam nežinomam dievui, iškirstos 2. Magijos menus prakeikė 8. [...] Kerėjimu užleistos ligos Šv. Ignaco vandeniu išvytos trims. Šio vandens dėka Prakilniajai Poniai Milaševskai jau laikytai beviltiška, trūko votis ir sugrįžo buvusi sveikata. Dar kita moteris maginiais kerais užkalbėtą žolyną su maistu neapdairiai suvalgė, todėl pusę metų buvo kankinama didžiausių skausmų; galiausiai išgėrusi Dangiškojo Ignaco vandens, pastarąjį žolyną tuoj atrijo, išmetė, ir visas blogumas taip atsitraukė. [...]

[323] 1714 RMit A (Kleijntjenss I, p. 68).

[...] confessi [...] 6489. [...] Nullius fidei ad fidem Catholicam perducti 13. [...] Incantationes et veneficia depulsa 41.

*

[...] išpažintį atliko 6489. [...] 13 jokiai tikybai nepriklausančių atvesta į katalikų tikybą. [...] Užkalbėjimus ir kerėjimus atmetė 41. [...]

[324] 1714 CV LFSV (VUB RS f. 2, DC-5, p. 12).

[...] A quaerenda ope veneficiorum et divinationibus deterritus 1. [...]

*

[...] Nuo kerėtojų ieškojimo ir ateities numatymų atgrasytas 1. [...]

[325] 1715 RMit A (Kleijntjenss I, p. 69).

[...] Incantationes et veneficia repulsa 20. [...]

*

[...] Užkalbėjimus ir kerėjimus atmetė 20. [...]

[326] **1716** RMit A (Kleijntjenss I, p. 70).

[...] Nullius fidei [...] 20. [...] Incantationes et veneficia depulsa 6. [...]

*

[...] Be jokios tikybos [rasta] 20. [...] Užkalbėjimus ir kerėjimus atmetė 6. [...]

[327] **1716** RDun A (Kleijntjenss I, p. 384).

[...] A Lethaeis artibus absterriti 8. [...]

*

[...] Nuo pragariškų menų atgrasyti 8. [...]

[328] **1717** Lith FM (ARSI, Lith. 47 f. 259r).

[...] [A maleficiis, superstitionibus, et illusione Daemonis abstracti] Vilnae 19, Nesvisii 30, Polociae 16, Mscislaviae 5, Orsae 6, Vitebsci 16; Samogit. Crosis 9.

Novogrodeci femina quaedam ab incubo Daemone eiusque illiusionibus usu sacramentorum liberata est. [...]

*

[...] Nuo raganavimų, prietarų ir demono apgaulės atitraukta Vilniuje 19, Nesvyžiuje 30, Polocke 16, Mstislaulyje 5, Oršoje 6, Vitebske 16; Žemaitijoje – Kražiuose 9.

Naugarduke viena moteris sakramentų priėmimu išvaduota nuo demono inkubo ir jo apgaulių. [...]

[329] **1717** CV A (ARSI Lith. 47, f. 192v).

[...] Laboratum insuper ut eradicaretur superstitio inveterata (dicta *Kielimey Stala*), id est mensarum solemnia, quae a veteri deducta ethnicismo, hucusque invariabiliter apud Christianam plebem in nonnullis vicis[a] perseverat, ubi statis anni temporibus dum lautius pascunt ventrem; simul pascunt daemonem animasque defunctorum cibu nutriunt consumptibili, et quidem animas ad epulas consueta sibi invitant oratione, daemonem vero nec invitatum saginant, dum ex omnibus dapibus primum bolum sub aut super mensam projiciendo, primum cochlear similiter ex omni ferculo effundendo, primumque haustum ex omni scypho, illum videntur ethnicum retinere morem, quo olim serpentes pro Diis colebant, verius in serpentes latentes daemones Lituana tractabat antiquitas. Nec facile tales superstitioni flecti se sinunt ob gravia impendentia infortunia, si quando dictam neglexerint superstitionem (daemone certi id

conante, ne inter veri Numinis cultores cultus evanescat suus), tamen cum divina vox in eorum sonuit cordibus, integrae domus undecim serio ethnicam resignarunt superstitionem. [...]

[a] vicis : locis *LFS*

*

[...] Darbuotasi ir išraunant įsisenėjusį prietarą (vadinamą „Kėlimai stalo“), t.y. stalų iškilmę, pareinančią iš senosios pagonybės; jis iki šiol nekintamai laikosi tarp kai kurių kaimų krikščioniškosios liaudies. Ten nustatytomis metų dienomis sočiau prikemša pilvą; panašiai maitina demoną, mirusiųjų vėles valgydina tikru maistu, ir būtent vėles prie vaišių kviečia savo įprasta malda, o demoną ir nekviestą peni, iš visų patiekalų pirmą dalelę mesdami po stalu ar ant jo, panašiai pirmą šaukštą iš kiekvieno patiekalo nuliedami, taip pat pirmą gurkšnį iš kiekvieno bokalo; atrodo, kad išlaikė pagonišką paprotį pagal kurį gyvates garbino kaip dievus, tiksliau, gyvatėse slypinčius demonus vaišindavo Lietuva senovėje. Nelengvai tokio prietaro laikytis paliauja, bijodami, kad gali rimtai prarasti sėkmę, jeigu kada minėtąjį prietarą paniekintų (demonui neabejotinai stengiantis, idant tarp tikrų Dievybės garbintojų neišnyktų jų kultas), tačiau dieviškajam balsui suskambus jų širdyse, vienuolika ištisų namų rimtai atsižadėjo pagoniško prietaro. [...]

LFS šis tekstas pažodžiui pateiktas prie 1718 m., pasirašytas Ignaco Ostrovskio.

[330] **1717** RMit A (Kleijntjenss I, p. 71).

[...] Incantationes et veneficia depulsa 7. [...] Nullius fidei [...] 22. [...]

*

[...] Užkalbėjimai ir kerėjimai panaikinti 7. [...] Be jokios tikybos rasti 22. [...]

[331] **1717** III–VIII CV LFSV (VUB RS, f. 2, DC-5, p. 29).

[...] De veneficis si quispiam serperet rumor, e potestate diabolica eripiendis iis insudatum. Ita duo sub pietatis praetextu sub nomen domini Iesu et BV Mariae superstitioso ignotarum vocum aptato sensu, vim passim serpentium morsibus mederentur, conquisiti; postquam ignotis in vocibus latens superstitio iis detecta fuisset, diu renitentes superstitioni non cito, sed serio renunciarunt. Aliae item personae duae, quae per infractionem herbae Dziawana dicta positionemque certarum vocum, ex ulceribus animalium longe ab hac herba positorum vermes excidere cogebant, monitae proposuerunt superstitiosae renunciare medicinae. Nobilis unus ignobiliter contemptu catholicae pietatis

neglectuque sacramentorum celebris, ex eo etiam celebre sibi nomen paraverat, quod iaculandi artem veneficis sciret artibus sociare, hic semel iterumque privato congressu ad pietatem christianam admonitus, suaviterque illectus, cum fuisset ignarus veneficiorum, per veneficae artis simulationem, quod multos pro imploranda ope daemonis, ad se accurrere passus esset, initiem dolens, firmiter spopondit in posterum ex arte venefica, quam nesciret, ad illitium incautorum, suumque lucrum, id nomen sibi, quod sciret veneficia, non paraturum. Semel per quendam decurrens vicum casu cum incidissem in infirmum, ex certis coniecturis intelligens illum medela uti veneficiorum, secreto eum de cura valetudinis postquam interrogavi, deprehendi omnem sanitatis curam repositam in veneficiis. Quocirca acerbe eum reprehendens dum tempus ei concepissem ad paenitentiam, per usum sacramentalis paenitentiae expiato, omne deinceps veneficorum veneficiorumque usum inhibui. [...]

*Ig. Ostrowski, Soc. Iesu.*

*

[...] Jei tik pasklisdavo gandas apie kerėtojus, vargta ištraukiant juos iš velnio valdžios. Antai surasti du, kurie prisidengę maldingumu, Viešpaties Jėzaus ir Švč. M. Marijos vardams pritaikydami prietaringą nesuprantamų užkalbėjimų prasmę, didelę daugybę gyvačių įkandimų pagydydavo, Kai buvo atskleistas nesuprantamuose užkalbėjimuose glūdintis prietaras, ilgai spyriojęsi prietaro negreit, bet rimtai atsižadėjo. Kiti du asmenys, kurie susmulkintu žolynu, vadinama tūbe ir tam tikrų užkalbėjimų naudojimu išnaikindavo kirmėles toli nuo šio žolyno esančių gyvulių opose. Įspėti pasiryžo atsižadėti prietaringo gydymo. Vienas kilmingasis, garsus katalikiškojo maldingumo niekinimu ir sakramentų nepaisymu, taip pat išgarsėjo tuo, kad moka pokštų meną jungti su kerėjimo menais. Jis vieną ir kitą kartą akis į akį grįžti prie krikščioniškojo maldingumo paragintas ir švelniai paskatintas, kadangi kerėjimų neišmanė, pirmiausia gailėjosi, kad, vaizduodamas kerėjimo meną, prie savęs patraukė daugelį, prašančių demono pagalbos, ir tvirtai pažadėjo ateityje nesiskelbsiąs, kad moka kerėti, ir iš kerėjimo meno nesieksiąs sau naudos ir neatsargiųjų suteršimui. Kartą, eidamas per vieną kaimą, atsitiktinai užtikau ligonį ir iš tam tikrų prielaidų supratau jį naudojantis kerėtojų gydymu. Kai po to slapčia jo paklausiau, kaip rūpinasi sveikata, supratau, kad visas rūpestis sveikata yra sudėtas į kerėjimus. Todėl aštriai jam papriekaištavęs, daviau laiko atgailai; apvalytam sakramentine išpažintimi uždraudžiau nuo šiol naudotis bet kokiais kerėtojais ir kerėjimais. [...]

*Ignacas Ostrovskis, S.J.*

[332] **1717 XI–XII** CV LFSV (VUB RS, F. 2, DC-5, p. 32).

[...] Revocati a proposito adeundi magos causa nocendi proximo 3. Item deterritus unus qui opem a veneficis iam expetiit. [...]

*

[...] Atkalbėti nuo ėjimo pas magus turint tikslą pakenkti artimui 3. Taip pat atgrasytas vienas, kerėtojų pagalbą jau išprašęs. [...]

[333] **1717 II 3–5** *Synodus dioecesana Vilnensis per ep. Constantinum Casimirum Brzostowski celebrata / Vilniaus vyskupijos sinodas, sušauktas vysk. Konstantino Kazimiero Bžostovskio* (Synodus Viln., 1717, p. 17; 77-78; 81).

[...]

[p. 14] **Tabella Scrutinii** [...].

[p. 17] Nonne aliquae superstitiones scandalosae et nocivae practicantur in parochia ac quales?

[...]

[p. 77-78] CAPUT XXII

**De sagis et maleficis.**

Quantis erroribus et criminibus obnoxia sint judicia, quae in sagas et maleficos formare solent personae saeculares, eaequa rudes exempli causa Caetus Rusticorum, aliique juris peritia et debita ad hoc notitia minime commendati, etsi in Epistola Pastorali, sat abunde declaratum; nihilominus hic etiam pastoribus animarum inculcamus; quatenus et a pernicioso illo, cum Daemone commercio, in contionibus et catechismis dehortentur, ac deterreant, et cognitiones in sagas, utpote ad nos Officiumque nostrum pertinentes, nullo modo a saecularibus exerceri permittant.

[p. 81] **Tabella casuum Reservatorum.**

[...]

13. Crimen Magiae, veneficiorum, incantationum.

14. Crimen divortia inter conjuges sive per veneficia, sive quibusque malis artibus procurantium ac foventium. [...]

*

**[Parapijos] tyrimo lentelė** [...].

Ar parapijoje praktikuojami kokie nors papiktinantys arba kenksmingi prietarai ir kokie?

[...]

XXII SKYRIUS

**Apie raganas ir raganius**

Nors *Ganytojiškajame laiške*[1] pakankamai išaiškinta, kiek klaidų ir nusikaltimų esama nuosprendžiuose, kuriuos dėl raganų ir raganių paprastai padaro pasauliečiai asmenys, o būtent bemoksliai, kaip, pavyzdžiui, kaimiečių sueigos ir kiti, menkiausiai pasižymintys teisės patirtimi ir šiam dalykui reikiamu išmanymu, vis dėlto čia taip pat primygtinai nurodome sielų ganytojams, idant nuo pragaištingojo sandėrio su demonu pamoksluose ir katechezėse atkalbinėtų bei atitraukinėtų, o raganų tyrimų, kaip priklausančių tik mums ir mūsų teismui, nieku būdu neleistų atlikinėti pasauliečiams.

**Rezervuotųjų [vyskupo išrišimui] atvejų lentelė**

[...]

13. Magijos, kerėjimų, užkalbėjimų nusikaltimas.

14. Sutuoktinių išskyrimo ir jo palaikymo arba kerėjimais arba besiimant kokių piktųjų menų nusikaltimas. [...]

[1] 1710 m. *Epistola Pastoralis,* žr. Nr. 319A.

[334] **1718** RMit A (Kleijntjenss I, p. 72).

[...] A veneficiorum ope quaerenda absterritus 1, veneficia et incantationes pulsae 16. [...]

*

[...] Nuo kerėjimų pagalbos ieškojimo atgrasytas 1, kerėjimų ir užkalbėjimų išsklaidyta 16. [...]

[335] **1718** RDun A (Kleijntjenss I, p. 385).

[...] expiati exomologesi 6276. [...] A superstitionis abductos 100. [...]

*

[...] išpažintį atliko 6276. [...] Nuo prietarų atitraukta 100. [...]

[336] **1718** III **3** *Decisio tenutarii praedii Kartenensis et Mišutensis Josephi Petrauskas de iniuriis ab administratore Mišutensi Thomae Arbašauskas subditis illatis / Kartenos dvaro ir Mišučių palivarko laikytojo Juozapo Korvino Petrausko sprendimas dėl Mišučių administratoriaus Tomo Arbašausko valstiečiams padarytų skriaudų* (*Lietuvos valstiečių ir miestelėnų ginčai su dvarų valdytojais, II d.*, par. R. Jasas, Vilnius, 1961, p. 84-85).

[...] Czterdziesty punkt suppliki *praesolvendo*, ze Adama Tawrakia zone bez zadnego prawa okowano y menczono, pokazalo się, ze jo menzowe za czarownice osądzili y wienzili, *tandem* za powzienciem ode mne responsu z Wilna urzędnik, ze o czarodzieystwo y inne garlowe peny nie ja ani chlopi sondzic powinni, ale jasnie wielmozny pan woiewoda wilenski jako wiecznik, uwolniona za parenko zostala, ze się tym bawic wiencey nie miala, y daremno tedy urzędnik w tej sprawie jest *inculpatus*. [...]

*

[...] Sprendžiant 40 suplikos punktą, kad Adomo Taurakio žmona be jokios teisės buvo surakinta ir kankinta, paaiškėjo, jog ją vyrai nuteisė kaip raganą ir kalino; galiausiai, urėdninkas gavo mano atsakymą iš Vilniaus, kad dėl raganavimo ir kitų mirties bausmę užtraukiančių nusikaltimų nei aš, nei valstiečiai neturi teisti, o tik šviesiausias didgalis ponas Vilniaus vaivada kaipo žemės nuolatinis valdytojas; ji buvo paleista už laidavimą, kad daugiau tuo nebeužsiiminės, tad šitame reikale prievaizdas yra nepagrįstai apkaltintas. [...]

[337] **1718** CV LFSV (VUB RS f. 2, DC-5, p. 34).

[...] Inventi[a], qui Solem et Lunam pro Numine adorarent, morbosque per invocationem Solis et Lunae curabans in posterum id facere prohibiti. [...]

[a] Inventi : Non pauci etiam plebeii homines inventi *CV A Missio Žageliana* (ARSI Lith. 47, f. 193r).

*

[...] Rasta tokių, kurie vietoj Dievybės garbino Saulę ir Mėnulį, gydydami ligas Saulės ir Mėnulio šaukimusi; ateityje tai daryti jiems uždrausta. [...]

[338] **1718** Lith FM (ARSI, Lith. 47, f. 256v).

[...] a veneficiis et superstitionibus abstracti: Vilnae 18, Nesvisii 20, Polociae 68, Orsae 19, Vitebsci 14, Mohiloviae 12; Samogit. 16; dioec. Posn. et Vars. 14. [...]

*

[...] Nuo kerėjimų ir prietarų atitraukta: Vilniuje 18, Nesvyžiuje 20, Polocke 68, Oršoje 19, Vitebske 14, Mogiliave 12, Žemaitijoje 16; Poznanės ir Varšuvos vyskupijose 14. [...]

[339] **1718** Lith FM (ARSI, Lith. 47, f. 252r-253v).

[...] Puero 12 annorum, pascenti olim in Ukraina greges, apparuit personatus Daemon, multarum, earumque non vulgarium, peritiam artium appromittens:

artem scilicet divinandi, thesauros effodiendi, futura praedicandi etc., modo vellet certam eo praeeunte orationem recitare. Acceptante conditionem puero, incepit Orator Stygius: Ejuro Patrem, ejuro Matrem, ejuro baptismum, ejuro reliqua Sacramenta, ejuro DEUM Patrem, Filium et Spiritum Sanctum, ejuro Beatissimam Virginem, et omnes Sanctos. Singula puero prosequente, perrexit blasphemum monstrum: Calco nomen DEI et sub pedes abjicio. Haec jam proferre renuentem (inauditus enim horror iuvenem invaserat), tanquam stultum, tantoque beneficio indignum dimisit, pauloque digressus disparuit, relicto solo horrore conscientiae, a quo demum redux in Patriam, per seriam et sinceram confessionem, quam antea faciebat sacrilegam, est liberatus. [...]

*

[...] Dvylikamečiam berniukui, kitados ganiusiam bandas Ukrainoje, pasirodė asmens išvaizdą prisiėmęs demonas, žadėdamas jam daugelio nepaprastų menų išmanymą: antai spėjimo meną, lobių radimo, ateities numatymo, ir t. t., jei tik šis panorėtų paskui [demoną] kartoti tam tikrą maldą. Berniukui su tuo sutinkant, pradėjo Pragaro pasiuntinys: „Atsižadu tėvo, atsižadu motinos, atsižadu krikšto, atsižadu kitų sakramentų, atsižadu Dievo Tėvo, Sūnaus ir Šventosios Dvasios, atsižadu Švenčiausiosios Mergelės ir visų šventųjų". Berniukui paeiliui kartojant, piktžodžiaujanti pabaisa tęsė: „Trypiu Dievo vardą ir metu jį po kojų". Tasai, tai ištarti jau atsisakiusį (mat neregėtas siaubas buvo apėmęs jaunuolį), neva kvailą, tokios geradarybės nevertą paliko ir kiek atsitolinęs dingo, palikes tik sąžinės siaubą, nuo kurio, pagaliau grįžęs į tėvynę, rimta ir nuoširdžia išpažintimi, kurią anksčiau šventvagiškai atilikdavo, buvo išvaduotas. [...]

[340] **1718–1719** CV LFSV (VUB RS, f. 2, DC-5, p. 37-38).

A primis diebus mensis Julii anni 1718 ad diem 30 Julii anni 1719 Missio Żagelliana integro anno vix non in continuo constituta cursu ternas potissimum fecit excursiones in provincias uti inter se dissitas, sic etiam moribus et superstitionibus adeo diversas.

In prima earum aestivas inter fruges densa superstitionum reperit Zizania, ex illa prognata semente, quam sparsim per domos agricolarum disseminarunt veneficae ex avernalis genii informatione edoctae, docentesque per probationem certorum verborum, aut positionem quorundam signorum, quomodo medendum vulneribus, morbis variis, morsibus serpentum, quomodo divinandum etc. Haec infelix superstitionis herba, hoc exsecrandae divinationis solium, ut eradicaretur, atque in foro sacramentalis paenitentiae combureretur, et concionatoria

exedra, et sacrae exhomologesi destinata, eo eventu insudavit cathedra, ut ii divinatores et diabolicae medicinae doctores resipuerint circa 500.

In aliam demum Lituaniae partem autumnales inter maturos hortorum fructus nostra excurrens missio non contemnendum hunc carpsit fructum, quod adhuc vigere ethnicismum in septentrione rescivisset. Adhuc enim cum prono sui nominis cultu in agricolarum ore quinque resonant deastri: Sol scilicet, Luna, Fulmen, Ignis et Panis dii (vulgo *Diewaytiey*) passim a rudibus nominantur. Adhuc igni superstitioso ritu praestantur libamina. Ethnicis sacrificiis adhuc colitur tellus, similiterque penates dii. Ad epulas solent invitari et tractari defunctorum animas; quod veluti rationi dissonum, ita ethnicismo proprium eliminare cum insudaremus, in hyeme ac in autumno hic fuit laboris fructus, quod ex parte christiani, ac simul ex aliqua parte pagani ethnicos suos ritus damnaverint ac in confessionibus eiuraverint homines plus quam mille.

Tertio denique ad missionem cum proficisceremur mense Martio, cum Martio martiales plane sumus auspicati dies, quando non tantum cum operibus diaboli, sed etiam cum ipsis daemonibus nobis pugnandum fuit. Namque 300 circiter domus incubos aut succubos habentes daemones, tum intra confessionem, tum extra illam implorabant a nobis contra eos auxilium, quos ut propulsaremus. Domorum instituta benedictio, grana s. Joannae praestita, atque salutaria in hunc finem adhibita monita, queis instructi ne pauci a suis domibus avernales eliminaverunt hostes. Ex iis femina una in Parochia Utenensi, quae acceptis granis S. Joannae, post absolutam rite confessionem et peractam domus suae benedictionem, audivit sequente una et altera nocte ad ianuam adstare daemonem incubum, qui feminam acerbe obiurgans, tam fortiter occlusas concutiebat ianuas, ut omnes domesticos e somno excitaverit, qui in duas partes ianuas scisas invenientes, deo optimo persolverunt gratias, quod iam diabolus ad serio paenitentem mulierem ingredi non valeret, quam multoties antea violarat. Ad alios similiter rite confessos cum veniret Cacodaemon, qui prius fuerat intimus, ab eis consistebat remotus accedere non audendo ac dolenter expostulando: Cur id dixissent sacerdotibus? Taliter in trinis procedendo excursionibus, dum in prima consumpsissemus menses duos, in altera tres menses, in tertia menses quatuor, duplici methodo institutae fuere missiones, aliter nimirum in templis, et aliter in villis. In templis namque factae sunt in universum 27 missiones ad dies 12 [...] cum quotidianis geminis concionibus matutinis, Lituanica scilicet et Polonica, cum cathechesi pomeridiana, cum expositione V[enerabilis] sacramenti in dies, cum quotidianis processionibus, supplicationibus, missis cantatis, et vesperis. In villis vero fuerant missiones 12 cum quotidiana Lituanica exhortatione sola mane; a prandiis vero ad

noctem instructabantur ad capienda mysteria fidei et ad discendas preces in unum vicum ex pluribus vicis collecti pueri rudes. [...] Hoc anno suscepimus ad confessionem plusquam triginta milia. [...]

Inter sacrilegos illa etiam fuerat mulier, quae cum adhuc esset minorennis, in assistentia multorum millium daemonum cum duobus daemonibus contraxit matrimonium, saepe illis matrimoniale debitum reddens tanquam maritis, sub curta et miranda statura, scilicet cum canis capite, et gallinae pedibus, saepe numero comparentibus. Sed tandem post multos annos illa etiam resipuit, serioque daemones eiuravit, quibus iuraverat. A bestialitate deterriti absolutique plus quam 200. [...]

*Ig. Ostrowski, Miss. Zagiellana.*

*

Nuo pirmų 1718 metų liepos mėnesio dienų iki 1719 metų liepos 30 dienos Žagelio misija per ištisus metus, veikdama beveik be paliovos, atliko tris svarbiausias išvykas į sritis, ne tik viena nuo kitos atokias, bet ir papročiais bei prietarais labai besiskiriančias.

Pirmoje iš jų tarp vasarinių javų gausiai aptikta prietarų raugių, iš tojo sudygusių pasėlio, kurį žemdirbių namuose plačiai pabėrė kerėtojos, pragariškosios dvasios mokslo primokytos, aiškindamos, kaip, naudojantis tam tikrais žodžiais ar uždėjus tam tikrus amuletus, gydyti žaizdas, įvairias ligas, gyvačių įgėlimus, kaip spėti ateitį ir t.t. Idant būtų išrauta toji nelaiminga prietarų žolė, toji prakeiktina pranašavimo krasė bei būtų sudeginta sakramentinės atgailos aikštėje, tiek pamokslininko sakykla, tiek šventajai išpažinčiai skirtas krėslas triūsė ir pasiekė, jog nuovoką atgavo apie 500 kerėtojų ir velniškojo gydymo mokovų.

Galiausiai mūsų misija išvyko į kitą Lietuvos dalį, tarp soduose sunokusių rudens vaisių nuraškė neniekintiną derlių, patyrusi, jog šiaurėje iki šiol gyvuoja pagonybė. Mat iki šiol su nuolankia pagarba jų vardams žemdirbių lūpose skamba penki dieveniai: visur prastuolių minimi dievai Saulė, Mėnulis, Žaibas, Ugnis ir Duona (žmonės juos vadina *Dievaičiai*). Iki šiol prietaringomis apeigomis nuliejama ugniai. Pagoniškomis aukomis iki šiol garbinama žemė, panašiai ir dievai penatai. Į vaišes pratę kviesti ir vaišinti mirusiųjų vėles; kadangi tai nedera su protu, triūsėme naikindami šiuos pagonybei būdingus dalykus ir žiemą bei rudenį sulaukėme tokių darbo vaisių, jog daugiau kaip tūkstantis žmonių, iš dalies krikščionių ir tam tikra dalimi pagonių, pasmerkė savo pagoniškas apeigas ir per išpažintį jų atsižadėjo.

Na, o kai galiausiai išvykome į trečią misiją kovo mėnesį, drauge su kovu buvo lemtos ir kovos dienos, kai mums teko kovoti ne tik su velnio darbais,

bet ir su pačiais demonais. Mat apie 300 namų, kuriuose būta demonų sukubų arba inkubų, tai per išpažintį, tai šalia jos meldė prieš juos mūsų pagalbos, norėdami, kad juos išvarytume. Namus palaiminus, davus Šv. Joanos grūdelių, pritaikius išganingų pamokymų, jais aprūpintas nemažas skaičius iš savo namų pašalino pragariškuosius priešus. Tarp jų viena moteris Utenos parapijoje, paėmusi Šv. Joanos grūdelius, po tinkamai atliktos išpažinties ir palaiminusi savo namus, sekančią ir dar kitą naktį užgirdo prie durų stovint demoną inkubą, kuris, moterį aštriai plūsdamas, taip smarkiai daužėsi į uždarytas duris, jog iš miego išbudino visus namiškius. Jie, radę pusiau perskilusias duris, geriausiajam Dievui dėkojo, kad velnias nebegalįs įeiti pas rimtai atgailojančią moterį, kurią anksčiau tiek kartų buvo žaginęs. Panašiai pas kitus po tinkamos išpažinties atėjęs piktasis demonas, kuris buvo tapęs artimas, atokiai sustodavo, nedrįsdamas prisiartinti, ir skausmingai priekaištaudavo, kodėl tai pasakę kunigams. Taip veikėme trijose išvykose; pirmai reikėjo dviejų mėnesių, antrai – trijų mėnesių, trečiai – keturių mėnesių. Misijos buvo rengiamos dviem būdais – vienos bažnyčiose, kitos kaimuose. Bažnyčiose surengta iš viso 27 misijos, trukdavusios iki 12 dienų [...]. Jose būdavo kasdieniai dvejopi rytiniai pamokslai – lietuviškas ir lenkiškas, popiečio katechezė, dieną Švenčiausiojo Sakramento išstatymas su kasdienėmis procesijomis, suplikacijomis, giedotinėmis mišiomis ir mišparais. Na, o kaimuose surengta 12 misijų su vien lietuvišku paraginimu ryte, nuo pietų iki nakties tikėjimo slėpinius suprasti ir maldas kalbėti buvo mokomi iš daugelio kaimų į vieną surinkti neišlavinti vaikai. [...] Šiais metais išklausėme daugiau kaip trisdešimt tūkstančių išpažinčių. [...]

Tarp šventvagių pasitaikė ir moteris, kuri būdama dar mažametė, dalyvaujant tūkstančiams demonų, su dviem demonais sudarė santuoką, dažnai kaip vyrams jiems atiduodama moterystės prievolę. Jie dažnai pasirodydavo prisiėmę luošą ir keistą povyzą – su šuns galva ir vištos kojomis. Tačiau po tiekos metų ir ji atgavo nuovoką, rimtai atsižadėjo demonų, kuriems buvo prisiekusi. Nuo sanguliavimo su gyvuliais atgrasyti ir išrišti daugiau negu 200. [...]

*Ignacas Ostrovskis, Žagelio misija*

[341] **1719** CV LFSV (VUB RS f. 2, DC-5, p. 40).

[...] Incubos domestico-familiares habentes viri 29. Incubos patientes feminae 214. Ex quibus aliqui sponte cupientes circiter 30. Data sunt eis salutaria monita et remedia [...] A superstitionibus et magicis artibus revocati [...] 109.

*Fr. Thad. W. S.J. Miss. Zagiell.*

*

[...] Naminius-šeimyninius inkubus[1] laikantys vyrai 29. Inkubams atsiduodančių moterų 214. Iš jų savanoriškai trokštančių apie 30. Jiems suteikti išganingi pamokymai ir vaistai [...]. Nuo prietarų ir maginių menų atkalbėti 109. [...]

*Br. Tadas V. S.J. Žagelio misija*

[1] Veikiausiai kalbama apie aitvarus.

[342] **1719** III–XI CV LFSV (VUB RS, f. 2, DC-5, p. 42).

[...] A superstitione 1. [...]

*

[...] Nuo prietarų [atitrauktas] 1. [...]

[343] **1719** CV LFSV (VUB RS f. 2, DC-5, p. 43).

[...] In missione Zagelana [...] spatio semiduorum mensium [...] a superstitiosis vulnerum in pecoribus curationibus absterrita una. [...]

*

[...] Žagelio misijoje per pusantro mėnesio viena moteris atgrasyta nuo prietaringo gyvulių žaizdų gydymo. [...]

[344] **1719** RMit A (Kleijntjenss I, p. 72)

[...] Incantationes depulsae 23. [...]

*

[...] Užkalbėjimai panaikinti 23. [...]

[345] **1719** VII 05 *Acta Capituli Samogitiensis*, 1715–1724 / *Žemaičių kapitulos aktai*, 1715-1724 (LNB RKRS, F. 155, byla nenumeruota, l. 50v).

[...] Ratione cisternae seu fontanae sitae in monte non procul ab oppido Betygoła, quae a simplici populo habetur pro miraculosa, et populus avocatur ab Ecclesia et a cultu veri Dei, Venerabile Capitulum proponendum et exponendum esse duxit Illustrissimo Loci Ordinario, ut eam obruere lapidibus iubeat et obstruere, ne populus accedere et seduci possit. [...]

*

[...] Dėl netoli Betygalos miestelio kalne esančios vandens talpos arba versmės, kurią paprasti žmonės laiko stebuklinga, o liaudis atitraukiama nuo bažnyčios

ir tikrojo Dievo garbinimo, Garbioji Kapitula nusprendė siūlyti ir pranešti Šviesiausiajam Vietos Ordinarui, kad lieptų ją užversti akmenimis ir užpilti, idant liaudis negalėtų prieiti ir būti suvedžiota. [...]

[346] 1720 Lith FM (ARSI, Lith. 47, f. 265a1v-265a2r).

[...] In dioecesi Livoniae supra 600 idololatrae silvicolae, qui Diis Penatibus barbaro vitio ad solennem populi concursum litabant, suaque impietatis quosdam praesides et sacrificulos habebant, deinceps Creatorem suum nosse et colere didicerunt. Eiusdem idololatriae deplorandis reliquiis inhaerentes, a gentium erroribus et variarum superstitionum monstribus retracti ad 200. Reperti quoque sunt in eadem barbarie Livoniae plurimum Deorum foeda opinione laborantes, quibus unius Numinis cognitio cultusque instillatus. Mille quingenti numerabatur huiusmodi homines in viam salutis reducti. [...]

*

[...] Livonijos vyskupijoje per 600 stabmeldžių miškų gyventojų, kurie per iškilmingą liaudies susibūrimą barbariška yda aukodavo dievams penatams bei turėjo savo nedorybės kaip ir vadovus bei žynius, paskui išmoko pažinti ir garbinti savo Kūrėją. Prie tos pačios stabmeldybės apgailėtinų likučių prilipę, nuo pagoniškų klaidų ir visokių prietarų baisybių atitraukta iki 200. Toje pat Livonijos barbarybėje aptikta taip pat ir sergančių gėdinga nuomone, kad esanti daugybė dievų – jiems įdiegtas vienatinės Dievybės pažinimas ir garbinimas. Tokių žmonių, grąžintų į išganymo kelią, buvo suskaičiuota tūkstantis penki šimtai. [...]

[347] 1719 XII–1720 VII CV LFSV (VUB RS, f. 2, DC-5, p. 43).

[...] Confessiones 3234 [...] A superstitione revocati 13. [...]

*

[...] Išpažinčių 3234 [...]. Nuo prietaro atkalbėta 13. [...]

[348] 1720 Lith FM (ARSI, Lith. 48 f. 3r-5v).

[...] A turpi cum incubo et succubo daemone connubio spiritualibus deterriti remediis, [...] in dioecesi Vilnensi, Vilnae 40. Inter quos unus per annos 25 habituatus. [...] Eadem aqua [S. Ignatii] Vilnae ab incantationibus et veneficiis liberati quatuor. [...] In missione dioecesana 9, omnes veneficae, partim ad rogum, partim sub gladium dispositae. In missione Minscensi 20. In dioecesi

Varmiensi: Brunsbergae 46, Resselii 13, Regiomonti 83, ad S. Tiliam 50. In dioecesi Luceoriensi: Pinsci 4, in missione Turoviensi 100, Drogicini 10. In dioecesi Samogitiae: Crosis 15, ex quibus 5 ad rogum, in missione Vornensi 40. In dioecesi Livoniae: Duneburgi 87, Nittaviae 60, Schonbergae 45, Illuxtae 29, in dioecesi Kioviensi in Ukraina 15. [...] A maleficiis et superstitionibus abducti in dioecesi Vilnensi: Vilnae 1027 (ibidem integrae familiae ab iisdem revocatae), Nesvisii 5, Minsci 10, Mohiloviae 1325, Sluci 7, Orsae 11, Grodnae 25, Zodiscis 3, Polociae 6, Vitebsci 30, Mscislaviae 53, Bobroysci 40. In dioecesi Plocensi Lomzae 2. In missione dioecesana mille et supra revocati. [...] In dioecesi Samogitiae: Crosis 3, in missione Vornensi 28. In dioecesi Livoniae: Duneburgi 1903, Nittaviae 51, Schonbergae 65. In dioecesi Kioviensi in Ukraina 50. [...] Quidnam valeat virtus et efficacia Ecclesiasticarum ceremoniarum contra tartareas potestates, hic annus variis in locis experientia docuit. In dioecesi Vilnensi Vilnae domus a maligno spiritu infestatae, exorcizatae 200. Unus qui se Daemoni devoverat inscripseratque, absolutus et salutaribus contra nequitias tartari instructus remediis. Vitebsci incantamenta sacris exorcismis ex agris depulsa 20 in locis. Mscislaviae in aula M. D. Skiryat Thesaurarii Wilkomiriensis, contigit res, non minus admiratione, quam potius stupore digna. Signa praestigiosa et venefica in segete praefati Domini posita erant, de quibus removendis dum cogitat, et ecce supervenit hospes noster missionarius, cui dum rem cum dolore enarrat, ille offert se ad removenda praestigiosa vi exorcismorum signa; adeunt itaque veneficiis signatum locum, tandem post exorcismos factos igneque benedicto succenduntur veneficia, mox turbo vehementissimus insurgit, redeuntibus domum, subditus praefati Domini, structor malorum veneficus, a malis geniis portatus obviat, totus lacer et sanguine madens, in quo loco veneficiorum ab igne flagrantium adhuc, collocatur, ad quem videndum dum accurrunt stupore pleni homines, et ecce velocissimo cursu, tanquam per aerem volans, evanuit, inique Ukrainam metu paenarum aufugit. [...]

*

[...] Nuo gėdingo sanguliavimo su demonu inkubu ir sukubu atitraukti dvasiniais vaistais [...] Vilniaus vyskupijoje – Vilniuje 40. Tarp jų vienas taip įpratęs gyveno 25 metus. [...] Tuo pačiu [Šv. Ignaco] vandeniu Vilniuje nuo užkalbėjimų ir kerėjimų išvaduoti keturi. [...] Diecezinėje misijoje 9 (visos – kerėtojos) parengtos [išpažintimi] mirčiai – vienos laužė, kitos – nuo kalavijo[1]. Minsko misijoje 20. Varmės vyskupijoje: Braunsberge 46, Rešelyje 13, Karaliaučiuje 83, Šventaliepėje 50. Lucko vyskupijoje: Pinske 4, Turovo misijoje 100, Drohičine 10. Žemaičių vyskupijoje: Kražiuose 15, iš jų 5 laužui, Varnių misijoje 40. Livonijos vyskupijoje: Daugpilyje 87, Jelgavoje 60, Skaistkalnėje 45, Ilūkstėje 29.

Kijevo vyskupijoje Ukrainoje 15. [...] Nuo raganavimų ir prietarų atitraukta Vilniaus vyskupijoje: Vilniuje 1027 (ten pat nuo to atkalbėtos ištisos šeimynos), Nesvyžiuje 5, Minske 10, Mogiliave 1325, Slucke 7, Oršoje 11, Gardine 25, Žadiškėse 3, Polocke 6, Vitebske 30, Mstislaulyje 53, Bobruiske 40. Plocko vyskupijoje: Lomžoje 2. Vyskupijos misijoje atkalbėta per tūkstantį. [...] Žemaičių vyskupijoje: Kražiuose 3, Varnių misijoje 28. Livonijos vyskupijoje: Daugpilyje 1903, Jelgavoje 51, Skaistkalnėje 65. Kijevo vyskupijoje Ukrainoje 50. [...] Kaipgi stipri bažnytinių ceremonijų galia ir veikmė prieš pragariškąsias pajėgas, šiais metais patirtis parodė įvairiose vietose. Vilniaus vyskupijoje, Vilniuje, egzorcizuota 200 namų, persekiojamų piktosios dvasios. Vienas, kuris save demonui pašventė raštu, išrištas ir aprūpintas išganingais vaistais nuo pragaro begėdysčių. Vitebske šventaisiais egzorcizmais kerai iš laukų pašalinti 20 vietų. Mstislaulyje prakilniojo pono Ukmergės [pavieto] iždininko Skirjoto dvare, nutiko dalykas, ne tiek stebėjimosi, kiek veikiau siaubo vertas. Minėto pono pasėliuose buvo palikti suvedžiotojiški ir kerėtojiški ženklai; jam bemąstant apie jų pašalinimą, štai ir ateina svečias – mūsų misionierius. Jam su liūdesiu reikalą papasakojus, šis pasisiūlo egzorcizmo galia pašalinti suvedžiotojiškus ženklus. Tad ateina kerais paženklinton vieton, galiausiai atlikus egzorcizmus ir palaiminus ugnį sudeginami kerai; tuoj pakyla galingiausias viesulas; minėtojo pono valdinys, piktybių rentėjas, kerėtojas, grįžtančius namo pasitinka nešamas piktųjų dvasių, visas sudraskytas ir plūstantis krauju. Toje kerų, vis dar liepsnojančių, vietoje paliekamas; kol susibėgo jo pažiūrėti siaubo apimti žmonės, štai ko greičiausiai tarytum oru skriedamas išnyksta, bijodamas bausmės nedorai į Ukrainą pabėga. [...]

[1] Sunku pasakyti, ką liečia tolesnė statistika – nuteistuosius už raganavimą, nuteistuosius mirti už kitus nusikaltimus, ar tiesiog sakramentiškai mirčiai parengtus ligonius.

[349] **1720** RMit A (Kleijntjenss I, p. 73).

[...] Incantationes et veneficia depulsa multoties. [...]

*

[...] Užkalbėjimai ir kerėjimai pašalinti daug kartų. [...]

[350] **1720** RDun A (Kleijntjenss I, p. 386).

[...] Excolentibus ferina ingenia in silvis manentium hominum, et ad pietatem reducentibus nostris, postquam anno praeterito vicatim per rusticorum casas provinciae Livonum missio obita fuit; repetita iterum hoc anno [...]. Absterriti a bestialitate 7, a consuetudine peccati carnalis 112, a maleficiis et

incantationibus 45, a superstitionibus ethnicis, imo ab ipsa idololatria abstracti 1940: praeter Deum quippe ter optimum maximum, quem vocant excelsum, et in ecclesiis colere coguntur, deos penates, paludum rectorem, non alium utique quam daemonem; item silvarum, agrorum et fluviorum deas, quos patrio nomine illarum rerum matres appellant, colunt. Solenne est illis etiam nunc, postquam anteactis temporibus per nostros missionarios et alios divini cultus zelatores excisa sunt querceta, quibus viri; et tiliae, quibus feminae ethnico ritu primitias frugum, et alia id genus offerebant, ramenta dictarum arborum asservare et illis honorem certum quotidie pendere. Longum esset illorum sacrilegas caeremonias et veluti annuas festivitates, in quibus vel aperte, vel implicite daemon suum invexit cultum, recensere [...].

[...] Reducti [...] a superstitionibus, ad quas, iam emendati, redierunt 150.

*

[...] Mūsiškiai, švelnindami laukinius miškuose besilaikančių žmonių būdus ir grąžindami juos prie maldingumo, po to, kai praėjusiais metais Livonijos provincijoje buvo surengta misija, kaimas po kaimo traukiant per valstiečių trobas, tai pakartojo ir šiais metais. [...] Nuo sanguliavimo su gyvuliais atgrasyti 7, nuo kūniškos nuodėmės įpročio 112, nuo raganavimų ir užkalbėjimų 45, nuo pagoniškų prietarų, galiausiai nuo pačios stabmeldybės atitraukti 1940. Mat šalia Dievo, aišku, triskart geriausio ir didžiausio, kurį vadina Aukščiausiuoju ir kurį garbinti surenkami bažnyčiose, garbina dievus penatus, pelkių valdovą, ne ką kitą kaip demoną; taip pat miškų, laukų ir upių deives, kurias gimtąja kalba vadina tų dalykų motinomis. Po to, kai prabėgusiais laikais mūsų misionierių, taip pat kitų dieviškojo kulto puoselėtojų rankomis buvo iškirstos ąžuolų giraitės, kurioms vyrai, ir liepas, kurioms moterys pagoniškomis apeigomis javų pirmienas ir kitus tos rūšies dalykus aukodavo, įprasta jiems ir dabar saugoti ir kasdien tam tikrą pagarbą teikti minėtų medžių atžaloms. Reikėtų daug laiko norint išskaičiuoti jų šventvagiškas apeigas ir tarsi metines šventes, kuriose demonas arba atvirai, arba neaiškiai įvedė savo garbinimą [...].

[...] Nuo prietarų, prie kurių, jau pataisyti, buvo grįžę, sugrąžinti 150.

[351] **1720 IX 1–1721 II 5** CV LFSV (VUB RS, f. 2, DC-5, p. 46).

[...] Confessiones 2970 [...] Superstitiones eliminatae plusquam 100. [...]
*Ig. O. S.J. Miss. Zag.*

*

Išpažinčių 2970 [...]. Pašalinta prietarų per 100.
*Ignacas Ostrovskis, Žagelio misija.*

[352] **1720 IX 1–1721 II 5** CV LFSV (VUB RS f. 2, DC-5, p. 46).

Tum Vilnae, tum praecipuae in missione Zagiellana auditae confessiones 3871 [...] Superstitiones renunciarunt 258.

*Th. W. S. J. Miss. Zag.*

*

[...] Tiek Vilniuje, tiek ypač Žagelio misijoje išklausyta 3871 išpažintis. [...] Prietarų atsižadėjo 258. [...]

*T. V., Žagelio misija.*

[353] **1720 IX– 1721 III** CV LFSV (VUB RS f. 2, DC-5, p. 47).

[...] Confessiones auditae 1546. [...] Unus cum succubo daemone ab annis 25 convivens, piis adhortationibus et sacris lipsanis respuit. [...]

*C.S.*

*

[...] Išklausytos 1546 išpažintys. [...] Vienas, 25 metus gyvenantis su demonu sukubu maldingų paraginimų ir šventų relikvijų dėka atsikvošėjo. [...]

*C.S.*

[354] **1720 IX–1721 III** CV LFSV (VUB RS, f. 2, DC-5, p. 48).

[...] Confessiones 1320. [...] A superstitione absterriti 2. [...] Aqua S. P. Ignatii ab incantationibus et veneficiis liberati 4. [...]

*P.S.*

*

[...] Išpažinčių 1320. [...] Nuo prietaro atgrasyti 2. [...] Šv. Tėvo Ignaco vandeniu išvaduoti nuo užkalbėjimų ir kerėjimų 4. [...]

*P.S.*

[355] **1721 V** *Missio sacerdotum Congregationis Missionis in Czarnawczycy / Misijų kongregacijos kunigų misija Čarnavčicuose* (LMV; cf. Marian Bańbuła, „Liturgia na misjach ludowych i w duszpasterstwie parafialnym Zgromadzenia Księży Misjonarzy w Polsce 1651-1864", *Nasza Przeszłośc*, 1976, p. 247).

[...] In hac parochia plurimos invenimus Ruthenorum, mysteria fidei ignorantes, superstitionibus et idolatriae dediti, dicti antiqui Jadźwingowie vel alio nomine populariter Stara Litwa. [...]

*

[...] Šioje parapijoje radome daugybę rusėnų, nežinančių tikėjimo slėpinių, [jie] atsidavę prietarams ir stabmeldybei, vadinami senaisiais jotvingiais arba kitu vardu – liaudiškai „Senoji Lietuva". [...]

[356] **1721** II–VIII CV LFSV (VUB RS f. 2, DC-5, p. 49).

[...] Ad omnis generis superstitiones, divinationes, maleficia execranda, abroganda et nunquam amplius usurpanda inducti plus quam 500. [...]

*I. Ostrowski*

*

[...] Visų rūšių prietarus, pranašavimus, raganavimus prakeikti, jų atsižadėti ir niekad jais daugiau nesinaudoti paskatinta per 500. [...]

*I. Ostrovskis*

[357] **1721** CV LFSV (VUB RS, f. 2, DC-5, p. 50).

[...] Superstitiones varii generis in illis partibus successive a proavis in successores haereditario jure translatas, longum esset recensere, cum vix aliquis etiam ex pueris puellisque earum invenire ignarus, interim notabilioribus superstitionibus renunciare sacrosancte promiserunt 842. Maleficiis vero 14. Superstitiosa celebratio feria octobris in honorem cuiusdam excogitationem Piacionka dictae in quinque villis sublata, praeter multas in variis locis particulares personas. [...] Incubos patientes 4, quibus data sunt salutaria ab experientia consilia et remedia dilani [? dilavi?] ab annis 2, 4, etc. usque ad 40. [...]

*Fr. Thad. W.*

*

[...] Reikėtų daug laiko išpasakoti įvairių rūšių prietarus, tuose kraštuose nuosekliai iš protėvių paveldėjimo teise perduotus įpėdiniams, ir vargiai kuris nors iš berniukų ar mergaičių atsirastų jų nežinantis, tuo tarpu žymesnių prietarų atsižadėti šventai pažadėjo 842. Raganavimų gi 14. Prietaringas spalio švenčių šventimas kažin kokio pramano, vadinamo *Piacionka*, garbei[1] išnaikintas penkiuose kaimuose, neskaitant gausių pavienių asmenų, gyvenančių įvairiose vietovėse. Kenčiančioms nuo inkubų 4 duota patirtimi paremtų išganingų patarimų bei priemonių nutraukti 2, 4 ir net 40 metų [ryšiams]. [...]

*Br. Tadas V.*

[1] Kalbama apie spalio 28 d. minimą šv. Paraskevę, suslavintai vadintą *Piatnica* ('Penktadienis'). Balkanuose, Ukrainoje, Baltarusijoje ir kt. jos vaizdinys buvo smarkiai sumitintas, susietas su įvairiomis vietos tradicijomis ir tikėjimais.

[358] **1721** Lith FM (ARSI, Lith. 48, f. 8r, 10r).

[...] Huc revoco veneficiorum variarumque superstitionum desertores. In dioecesi Vilnensi: Vilnae 1496, Nesvisii 24, Minsci 22, Novogrodeci 16, Orsae 11, Slucci 15, Vitebsci 8, Polociae 26. Mohiloviae 2500, Bobroysci 20, Grodnae 10, Mscislaviae 30, Zodiscis 19. In dioecesi Posnaniensi: Varsaviae 13. In dioecesi Plocensi: Plociae 10, Pultoviae 8, in missione dioecesana 47, Lomzae 9. [...] In dioecesi Samogitiae: Crosis 5, in missione Vornensi 18. In dioecesi Livoniae: Duneburgi 1628, Mittaviae 50, Schonbergae 47, Illuxtae 15. Per Ukrainam 40. [...] Cum per late patentes Poloniae et Lituaniae choras, infinitus paene sunt veneficorum et veneficarum numerus, non minus etiam infinita sunt et innumerabilia veneficia, ad quae depellenda sat amplum habet campum Ecclesiasticae caeremoniae et exorcismi. Proinde incantamenta malefica exorcismis Ecclesiasticis supra domos aut agros factis, depulsa sunt. In dioecesi Vilnensi: Vitebsci vicibus quatuor, Bobroysci etiam vicibus quatuor, Zodiscis septies. In dioecesi Livoniae: Schonbergae vicibus quatuor, Mittaviae 12. [...] In dioecesi Vilnensi Mscislaviae duobus in locis, Bobroysci decem in locis depulsa veneficia et lemures fugati, postquam respersa sunt aqua S. Ignatii. In dioecesi Plocensi [...] triginta domus ab his tartareis incolis liberatae vi huius aquae. [...] In dioecesi Livoniae, Duneburgi, duo Livones veneficiis infecti et graviter decumbentes, quam primum hunc benedictum fontem Ignatianum delibarunt, ex nunc pristinae restituti valetudini. [...]

*

[...] Čia primenu tuos, kurie apleido kerėjimus ir visokius prietarus. Vilniaus vyskupijoje – Vilniuje 1496, Nesvyžiuje 24, Minske 22, Naugarduke 16, Oršoje 11, Slucke 15, Vitebske 8, Polocke 26, Mogiliave 2500, Bobruiske 20, Gardine 10, Mstislaulyje 30, Žadiškėse 19. Poznanės vyskupijoje – Varšuvoje 13. Plocko vyskupijoje – Plocke 10, Pultuske 8, vyskupijos misijoje 47, Lomžoje 9. [...] Žemaičių vyskupijoje – Kražiuose 5, Varnių misijoje 18. Livonijos vyskupijoje – Daugpilyje 1628, Jelgavoje 50, Skaistkalnėje 47, Ilūkstėje 15. Ukrainoje 40. [...] Kadangi per plačiai nusidriekusius Lenkijos ir Lietuvos plotus bemaž begalinis yra abiejų lyčių kerėtojų skaičius, nemenkiau begalinis yra ir nesuskaičiuojami kerėjimai, kuriems pašalinti pakankamai plačią erdvę turi bažnytinės ceremonijos ir egzorcizmai. Tad raganiški užkalbėjimai bažnytiniais egzorcizmais, atliktais namams ir laukams, pašalinti: Vilniaus vyskupijoje – Vitebske keturiais atvejais, Bobruiske irgi keturiais atvejais, Žadiškėse – septyniais. Livonijos vyskupijoje – Skaistkalnėje keturiais atvejais, Jelgavoje – 12. [...] Vilniaus vyskupijoje, Mstislaulyje, dviejose vietose, Bobruiske dešimtyje vietų pašalinti

kerėjimai ir išvyti lemūrai, paskui [tos vietos] apšlakstytos Šv. Ignaco vandeniu. Plocko vyskupijoje [...] šio vandens galia nuo šių pragariškų gyventojų išvaduota trisdešimt namų. [...] Livonijos vyskupijoje, Daugpilyje, du lyviai, kerėjimais susargdinti ir sunkiai atgulę, vos paragavę šios palaimingosios Ignaco versmės, kaipmat atgavo buvusią sveikatą. [...]

[359] **1721 III–1722 III** CV LFSV (VUB RS f. 2, DC-5, p. 52).

[...] Ad divinationes superstitiones amplius vi usurpandas inductae duae. [...]

*F.G.*

*

[...] Burtininkavimams, prietarams smarkia galia besinaudojančios pamokytos dvi[1]. [...]

*F.G.*

[1]Vertimas apytikris.

[360] **1721 IX–1722 III** CV LFSV (VUB RS f. 2, DC-5, p. 53).

[...] Ab incantationibus veneficiisque duo reducti. A superstitionibus ethnicis plusquam 100. [...]

*Ig. Ostr.*

*

[...] Nuo užkalbėjimų ir kerėjimų atitraukti du. Nuo pagoniškų prietarų per 100. [...]

*Ig. Ostrovskis*

[361] **1721** RDun A (Kleijntjenss I, p. 387).

[...] Ab idololatricis superstitionibus, adhuc variis in locis recrudescentibus, opera missionariorum ad solius Dei reverentiam inducti 250. Ab incantationibus et veneficiis metu gehennae absterriti 7. Ipsa veneficia ab infectis sex personis depulsa invocato Dei nomine adhibitaque salutari S. P. Ignatii lympha. [...]

*

[...] Nuo stabmeldiškų prietarų, iki šiol atgyjančių įvairiose vietovėse, misionierių pastangomis, į vienintelio Dievo gerbimą atvesta 250. Nuo užkalbėjimų ir kerėjimų pragaro baime atgrasyti 7. Patys kerai šešiems apkerėtiems asmenims pašalinti šaukiantis Dievo vardo ir panaudojus išganingąjį Šv. T. Ignaco skystį. [...]

[362] **1722** Lith FSM (ASPF SOCG vol. 640, p. 51r, 52v).

[...] A nefando daemonum consortio abstracti intra dioecesim Vilnensem 160. Ibidem cum eodem Tartareo hoste infandum contubernium habentes ad meliorem frugem reducti 30. Quaedam annos 72 nata, cum eodem hoste per plures annos simile commercium habens, dum multis persuasionibus et adhortamentis ad confessionem stimulatur, omnes in cassum iuvere stimuli, et ecce in crastinum reperta mortua, totam domum Tartareo replens nidore, demonstravit pessimum sese daemonis fuisse odorem. Ex eiusdem Tartarei genii suggestu, ut pote dispensionum et discordiarum patris, plurima inveterata odia litesque mutuae et dissidia exarserant [...]

A superstitionibus, quarum hae regiones (inter rudiores praesertim) feraces sunt, deterriti in dioecesi Vilnensi: Vilnae 1070, Sluciae 17, Nesvisii 195, Grodnae 15, Mohiloviae 120, Vitebsci 10, Zodiscis unus, Novogrodeci 5, Orsae 24, in missione Faszczoviensi 18, in missione Ukrainensi 82. In dioecesi Posnaniensi 7. In dioecesi Plocensi: Lomzae 28, in missione dioecesana 65. [...] In dioecesi Livoniae 551. Qui daemoni sese devovere parabant, fuerunt 7, verum salutaribus monitis et dehortamentis a nequam proposito recesserunt. Incantamenta et veneficia partim ex agris, partim ex domiciliis virtute Ecclesiasticarum cerimoniarum depulsa intra dioecesim Vilnensem Vitebsci 24 vicibus, Mohiloviae semel, quo facto noviter ad fidem Catholicam ex schismate conversi multum sunt in eadem confirmati, et multi alii in execrationem eiusmodi magicorum actionum inflammati. Bobroysci binis vicibus, in missione Ukrainensi totidem. In dioecesi Livoniae trigesies.

[...] In praedicta dioecesi [Viln.] reperti sunt nefandae sequaces idololatriae in bonis cuiusdam nobilis, dictis Zascianki. Erat ibi lapis in mediis situs paludibus, ad cuius cultum saepe saepius conveniebant, ibique genuflexiones, pronas adorationes faciebant, panem, lanam, linum, pecuniam offerebant, et potissimum baculos viatorios anethamatis ergo [*sic*]. Vota in morbis et quibusvis necessitatibus nec non conventum devotionalem primae diei Dominicae in Novilunio faciebant. Latuit ea res tamdiu, donec missionarius noster, de industria ad illum pagum descendens, hac de re rescivit [?]. Exposita itaque rei enormitate, illud saxum et lapidem offensionis erui curavit, mergique in profundissimam paludem, ne similia execranda, eaque ethnica fierent inconvenientia. [...]

*

[...] Nuo nelemtos bendrystės su demonais Vilniaus vyskupijoje atitraukta 160. Ten pat su tuo pačiu pragariškuoju priešu nelemtame ryšyje gyvenusių

sugrąžinta į gerą kelią 30. Viena, būdama 72 metų, su tuo pačiu priešu daug metų panašiai santykiaujanti, kad ir kiek gausiais įtikinėjimais ir raginimais išpažinčiai skatinta, visos paskatos buvo veltui, ir štai rytojaus dieną aptikta mirusi, pripildydama visus Pragaro rūmus svilmių, pasirodė buvusi bjauriausiu demono smirdesiu. Tos pačios paragariškosios dvasios, kaip galingo pasidalijimų ir nesantaikų tėvo, paakinimu, buvo įsiliepsnoję daugelis įsisenėjusių pykčių, tarpusavo vaidų ir nesantaikų [...]

Nuo prietarų, kurie veši šiuose kraštuose (ypač tarp prastuomenės), atgrasyta Vilniaus vyskupijoje: Vilniuje 1070, Slucke 17, Nesvyžiuje 195, Gardine 15, Mogiliave 120, Vitebske 10, Žadiškėse vienas, Naugarduke 5, Oršoje 24, Faščovkos misijoje 18, Ukrainos misijoje 82. Poznanės vyskupijoje 7. Plocko vyskupijoje: Lomžoje 28, vyskupijos misijoje 65. [...] Livonijos vyskupijoje 551. Pasiruošusių pasiaukoti demonui buvo 7, tačiau išganingais įspėjimais bei paraginimais atsitraukė nuo netikusio pasiryžimo. Užkalbėjimai bei kerai ir iš laukų, ir iš būstų bažnytinių ceremonijų galia pašalinta Vilniaus vyskupijoje Vitebske 24 atvejais, Mogiliave kartą, tuo naujai atsivertusieji iš schizmos į katalikų tikybą buvo joje žymiai sutvirtinti, o daugelis kitų įkvėpti prakeikti tokios rūšies maginius veiksmus. Babruiske dviem atvejais, Ukrainos misijoje tiek pat. Livonijos vyskupijoje tridešimt.

[...] minėtoje [Vilniaus] vyskupijoje aptikti nelemti stabmeldystės sekėjai vieno kilmingojo valdose, vardu Užusieniai[1]. Ten vidur pelkių buvo akmuo, kurio vėl ir vėl rinkdavosi pagarbinti. Jam klaupdavosi, pagerbdavo parpuldami, duoną, vilną, liną, pinigus aukodavo, o labiausiai kelionines lazdas kaip įžadą [?]. Įžadus ligose ir visokiuose reikaluose darydavo, taip pat maldingą sueigą surengdavo pirmą jaunaties sekmadienį. Nebuvo žinoma apie tą dalyką, iki kolei mūsų misionierius, nukeliavęs į aną kaimą, nesužinojo apie tai. Taigi, atskleidęs šito dalyko bjaurumą, tąją uolą ir papiktinimo akmenį [misionierius] pasirūpino išversti ir paskandinti pelkės gelmėje, idant nebebūtų panašios prakeiktinos ir pagoniškos kvailystės. [...]

[1]Minimi Užusieniai tikriausiai dabar yra Vilniaus miesto dalis į pietus nuo miesto centro, Naujininkų seniūnijoje, prie Eišiškių plento. Šiaurėje prie jų prieina Panerių miškas. Pasakojimas apie šį akmenį randamas ir LFSV (Nr. 365), tačiau ten neminima vietovė.

[363] **1722** RDun A (Kleijntjenss I, p. 388).

[...] confessionum 9640 [...] Ethnicarum superstitionum surculi repullulantes rescissi in 353. Colchicae in veneficiis et incantationibus herbae revulsae in 2.

*

[...] išpažinčių 9640 [...] Nupjauti 353 atžėlę pagoniškų prietarų ūgliai. Kolchidės[1] kerėjimų ir užkalbėjimų žolės išrautos 2. [...]

[1] Turima galvoje Kolchidės karaliaus duktė Medėja, turėjusi kerėtojos šlovę, pagydžiusi žolėmis savo mylimojo Jasono tėvą.

[364] 1722 V–VIII CV LFSV (VUB RS, f. 2, DC-5, p. 50).

[...] Venefici 14. [...]

*S.A.D.*

*

[...] Kerėtojų 14. [...]

*S.A.D.*

[365] 1722 III–1723 II CV LFSV (VUB RS, f. 2, DC-5, p. 56-58).

[...] a superstitionibus variis reducti, iam ab iis, quae consistunt in certa verborum formula ad multiplices morbos avertendos idonea, iam ab iis qui sistunt in cassis [?] iisque ethnicismum redolentibus ritibus, connexis cum gravi errore de animabus a corpore separatis, fuere circa 1000, quorum plerique in tumbas mortuorum potum et cibum animabus ad sustentationem conjiciebant; aliqui quotannis ad tumulos defunctorum cibum deferebant, aliqui umbras mortuorum ut pascerent, iam palam, iam in somnis se (non dubium daemone ita monente) admonitos fuisse dicebant etc. [...].

Ethnizantem regionem unam ab impio averti ritu, quae inter medias paludes grandem lapidem colebat modis. Neglecta domo Dei ad hoc saxum quavis dominica die in novilunium incidente ingens undique confluebat populi multitudo, iam pronam adorationem, iam genuflexionem, iam panes, lanam, linum, pecunias lapidi offerentes in venerationem. Vel maxime vero deaster ille colebatur baccillis, quos relinquebant illi omnes, quicunque ex voto ad lapidem iter pedestres confecissent cum baccillo. Dicebatur ad lapidem illum colendum a tempore immemorabili aliquos rudes per somnia monitos; hinc ad sanitatem recuperandam undique, aegri iam pedum, iam oculorum, iam manuum aegrotantium valetudinem per multiplicia vota praestolabantur. Etsi forte alicui conduxisset illa devotio, non ideo tamen laudanda, quandoquidem multae cum evidenti prodigio sanitates ex superstitiosis evidenter procedant actionibus, uti rumbi fusione et alia multimoda susurratione. Planta B[eatis]simae Virginis initi iactabatur, cum nullam plantae Virgineae similitudinem

fovea in illo informis referret saxo, et magis plantae caninae figura in lapidis illius pateret latere. Qui ergo propior huic lapidi populus in unum congregati ferme trecenti, ab illa pietate impiae superstitionis avocati; inducti sunt caeteris quoque distantioribus, voti implendi causa longa huc instituere solitis itinera, ut amoverent virtutis christianae offendiculum. Unanimi iam igitur consensu lapis erutus, et ne in posterum in eum humana impingeret caecitas, hyemali tempore sub glaciem in profundissimam missus paludem.

*Ign. Ostr.*

*

[...] apie 1000 atitraukti nuo įvairių prietarų – tai nuo tų, kuriuos sudaro tam tikros žodžių formulės, tinkamos nukreipti įvairias ligas, tai nuo tų, kurių esmė – tuščios ir pagonybę primenančios apeigos, susijusios su sunkiu paklydimu dėl nuo kūnų atskirtų sielų. Daugelis jų į mirusiųjų kapus sumesdavo gėrimo ir maisto sieloms maitinti; kiti kasmet nešdavo maisto prie mirusiųjų kapų; kai kurie sakydavosi maitinti esą pamokyti, tai tiesiogiai, tai per sapnus (be abejo, tai demonui mokant), maitinti mirusiųjų šešėlius, ir t. t. [...]

Į pagonybę linkusį kraštą atitraukiau nuo vieno bedieviško papročio – ten vidur pelkių tam tikrais būdais garbino didžiulį akmenį. Paniekinusi Dievo namus, kiekvieną sekmadienį per mėnulio jaunatį iš visur suplaukdavo gausybė žmonių, garbinančių jį arba parpuolimu, arba klaupimusi, arba duonos, vilnos, linų, pinigų atnašomis. Tačiau labiausiai šitą dievenį garbindavo lazdomis, kurias palikdavo visi tie, kurie iki akmens dėl įžado atkeliaudavo su lazdomis pėsti. Buvo sakoma, jog šį akmenį garbinti neatmenamais laikais buvę per sapnus pamokyti kai kurie prasčiokai, todėl gausiais įžadais visapusiškai atgauti sveikatą vildavosi tai nesveikas kojas, tai akis, tai ligotas rankas turintieji. Jei kam gal ir padėjo šitas pamaldumas, visvien jis nėra girtinas, kadangi dažnai nepaprasti pasveikimai randasi iš akivaizdžiai prietaringų veiksmų, tokių kaip burtų sukučio leidimas ir visoks šnabždėjimas. Jie girdavosi, jog ten įspausta Švč. Mergelės pėda, nors toji beformė įduba akmenyje nė kiek nepanaši į Mergelės pėdą, to akmens šone veikiau buvo matyti šuns pėdos pavidalas. Tad arčiau šio akmens gyvenantys žmonės, iš viso trys šimtai, atkalbėti nuo šito bedieviško maldingumo prietaro; paskatinti pašalinti krikščioniškosios dorybės kliuvinį kitiems, taip pat ir toliau gyvenantiems, kurie, tęsėdami įžadus, paprastai atlikdavo čion ilgą kelionę. Taigi jau vieningu sutarimu akmuo išverstas, ir, norint, kad vėliau žmogiškasis aklumas į jį neatsimuštų, žiemos metu jis nustumtas po ledu į pačią pelkės gilybę.

*Ignacas Ostrovskis*

[366] **1723** II–VIII CV LFSV (VUB RS f. 2, DC-5, p. 60).

[...] Ad unius feminae concubitum ipse infernalis assueverat Genius. [...]

Praeter ordinariam ubique per amplum MD Lituaniae tractum usitatam in populo plebeio superstitionem, qua mortuos ad mensas vocant pascuntque non semel tantum in annum sed et saepius, hoc anno inventa regio, quae pro piaculo habet, defuncto patri bovem, matri vaccam, filio autem aut filiae patrumfamilias mortuae si vitulum non mactet aut ovem. Hi ritus vulgo vocantur *Ritimey*, qui quamdiu peracti non fuerint pax nulla domi; dum tamdiu illae dicuntur angulos oberrare defunctorum animae, donec cum superstitiossimis ethnico olim populo consuetis saginentur ceremoniis. Contra hos ita serio quotidiano pugnatum labore, quoad in pluribus domibus plus quam 100, ethnica expugnaretur superstitio.

*Ign. Ostrowski*

*

[...] Su viena moterim įniko sanguliauti pati pragariškoji dvasia [...].

Be įprastinio visur plačioje Lietuvos DK šalyje tarp paprastos liaudies gyvuojančio prietaro kviesti mirusiuosius prie stalų ir maitinti juos ne tik kartą per metus, bet ir dažniau, šiais metais rasta sritis, kurioje laikoma nusikaltimu, jei mirusiam tėvui nepaskerdžia jaučio, motinai – karvės, o mirusiems šeimos tėvų sūnui ar dukteriai – veršio ar avies. Ši apeiga žmonių kalba vadinama *Ritimai*, kol šie nebūsią atlikti, namams nebūsią jokios ramybės. Sako, jog mirusiųjų vėlės tol vaidenasi kertėse, kol nepapenimos prietaringiausiomis kadaise pagoniškai liaudžiai įprastomis ceremonijomis. Prieš jas taip rimtai kasdien buvo kovojama, kad daugelyje namų (per 100) iššluotas pagoniškas prietaras.

*Ign. Ostrovskis*

[367] **1723** CSlu A (ARSI, Lith. 48, f. 181r).

[...] Ex crassa ignorantia superstitionibus utentes illuminatae personae 22. [...]

*

[...] Apšviesti 22 asmenys, iš šiurkštaus neišmanymo besilaikantys prietarų. [...]

[368] **1723** DProbNes (ARSI, Lith. 48, f. 209r).

[...] Contra daemonis incubi insultus salutaribus munitae praesidiis personae duae. [...]

*

[...] Nuo demono inkubo antpuolių aprūpinti priemonėmis du asmenys. [...]

[369] **1723** Lith FM (ARSI, Lith. 48, f. 13r-14v, 16r).

[...] Intra eandem dioecesim [Vilnensem] inventi sunt nullius fidei homines plus quam mille, qui ad gremium Ecclesiae reducti, constantem fidei Catholicae tenent confessionem. Iam vero in dioecesi Livoniae similis nequitiae incertaeque religionis quinque millia idololatrarum silvicolarum reperta sunt, qui Diis Penatibus ritu barbaro litabant, deinceps ipsimet zelo missionariorum Nostrorum in hostiam Creatori suo cesserunt. Ne vero ad antiquam redirent silvam; occasio mali sublata, scilicet lucus (in quo ad solennem populi concursum sacrificia exercebantur) excisus. Praeterea quatuor quercus (quibus fere quotidie offerebantur dona) excussae et radicitus extirpatae. Una ex his quercubus erat maxime privilegiata (dicere potius debui) infamis ab assistentia mali Genii varia sub specie comparentis. De hac quercu liceat hic aliqua breviter adnotare: Nimirum quando cultori huius quercus aut etiam vicino alicui contingit pro alimentatione tam sui, quam etiam suae familiae mactare aliquod animal, non facta prius huic infami quercui oblatione aliqua, tum malus Genius in forma ursi albi comparens aut ipsummet terret cultorem, aut infestat pecora, aut aliquem ex domesticis verberat concutitque. Proinde haec et ei similes quercus, in maximo habentur honore ita, ut eas nemini liceret attingere. Cum vero una ex praedictis quercubus excinderetur, mirabantur omnes vicini, quod nulli exscindentium quidquam nocumenti attulerit, utpote in illorum crassa opinione res sacra et omni cultu veneranda. Praeterea praefata quercus dum jam jam everteretur, vehemens turbo exorsus, qui tamen in ipso eversionis puncto quievit reseditque. Circa radices huius quercus erat pavimentum lapidibus stratum, in circum vero bacillis vallatum. In eadem dioecesi foci in quibus varia offerebantur donaria, extincti quinque tanquam incentiva malorum. Ex his nonnulli foci erant quasi primae classis, in quibus si nihil superinponeretur ex donariis a suis focicolis, certo certius male sana fide credebant damnum aliquod obventurum; debebant ergo omnino aut solidos, aut aliquid ex carnibus cineribus superimponere. Huc spectat mos execrandus in praedictis Livoniae partibus tractandi manes expositione mensarum cibis et esculentis instructarum, contra quem morem totis pugnatum viribus, nec irrito conatu: nam eliminatus est circiter a 400. Praeterea multi, qui supra tumulos consanguineorum et affinium ponebant cum esculentis et poculentis patinas, cochlearia, aliaque id genus necessaria dedoctissimi [*sic*], et loca sepulturae ritu catolico expurgata, ne etiam vestigia erroris remanerent. Innuere hic placet curiositatis gratia deplorandaeque caecitatis humanae causa morem Lottavorum tractandi suos Manes, apud quos hoc est potissimum in usu et observatione.

Dum sepulturae mandatur aliquis large ad ingurgitationem usque bibitur super tumulum cadaveris cum explosione bombardarum, sequentiaque practicantur. **1mo** Dum moritur Lottavus, aut Lottava, pro funere ipsius mactatur pecus pro qualitate cuiusque fortunae et in loco sepulturae intestina corio involuta aut una cum cadavere sepeliuntur, aut etiam comburuntur ex ea ratione, ut anima defuncti possit in anima pecudis (quae in gratiam illius occisa fuerat) quasi eques citius pro tractatione Manium pervenire. **2do** Alii has cerimonias bis in annum practicant, in pervigilio Paschatis et Pentecostes, alii ter: in pervigilio Nativitatis, Paschatis et Pentecostes; alii quatuor: in pervigilio S. Martini, Nativitatis, Paschatis et Pentecostes. Frequentius vero praedictae cerimoniae et tractationes instituuntur ab opulentioribus, et circa vetus calendarium hoc modo. Instruunt balneum, et omnia parata ad lavandum relinquunt. Elapso spatio lotionis, invitant pro convivio omnes de nomine mortuos consanguineos, affines etc. utriusque sexus, quorumcumque recordari possunt. Ad hac cerimonias eligitur aliquis grandaevus senecio Manium invitator. Facta invitatione exscedunt omnes e loco convivii relictis necessariis ad bibendum et comedendum in mensa. Ipsi vero hoc temporis spatio in area deambulant. Post aliquot horarum intervallum, et ut putant, quod satis superque satiati sint Manes, grandaevus ille senecio et quasi magister cerimoniarum, seu invitator manium, primus locum convivii ingreditur, pone sequentibus aliis; qui accenso lino, omnes hypocausti angulos circumeundo adolet dicens: Sat tractati estis, redite ad locum vestrum unde venistis, et nolite converti in lupos, angues, ursos et his similia animalia, neque noceatis pecoribus ac familiae meae, sed potius nocete eis (nominat hic illos, quibus infensus est). Expeditis Manibus, tandem ipsimet epulantur. Has autem cerimonias nonnisi concubia nocte facere consueverunt. Similes superstitiones ethnicismum redolentes intra dioecesim Vilnensem dedocti sunt plus quam mille. Reperta siquidem hoc anno incognita hactenus superstitio, Lituano idiomate *Rytmey*[a] dicta, quae grande nefas putabat, si pro mortuo paterfamilias bovem, pro uxore vaccam, pro filio aut filia vitulum vel ovem non mactaret, epulis minime christianis apponendos. [b-]Dicebant praeterea eiusmodi horae homines tamdiu pervagari obireque domesticos angulos mortuorum animas, donec praefatum institueretur symposium. Decertatum acriter contra hoc tartareum inventum, quod tandem DEI gratia et ope totaliter est explosum.[-b] Relapsi ad pristinos errores et superstitiones ethnicas reducti in dioecesi Livoniae 140. Ibidem a verbis superstitiosis sanguinem sistentibus, depellentibus dolores et morbos, nocivis sanitati, a verbis incantatoriis serpentum: item ab insufflationibus super salem, quo curabant varios morbos, ab auguriis absterriti novem. [...] Sacramento

paenitentiae expiati [...] Vilnae in omnibus tribus domiciliis 54732. [...] Caunae 3897. [...] Crosis 136 [...]. In missione Vornensi 15. Possavii 10.

[...] In dioecesi Vilnensi incantamenta maleficia ex agris depulsa 82 vicibus. Ibidem ob eandem rationem horrea et domus benedictae 6. [...] In dioecesi Livoniae [...] Spectra visibilia in duobus domiciliis exorcismis et aspersione aquae Ignatianae abacta.

[a]idem CV A 1723 f. 173r-v. [b-]Dicebant huiusmodi instituti homines tamdiu domesticos circumire angulos vita functorum animas, donec dicta instituerent tractatio. Pugnatum totis viribus contra hoc ethnicis familiare nefas, quoad usque [?] everteretur profunde radicata superstitio.[-b] A

*

[...] Toje pačioje [Vilniaus] vyskupijoje rasta per 1000 žmonių, nepriklausančių jokiai tikybai; jie, grąžinti į Bažnyčios prieglobstį, tvirtai laikosi katalikų tikybos. Na, o Livonijos vyskupijoje panašiai netikusių, be aiškios tikybos aptikta penki tūkstančiai stabmeldžių, miškų gyventojų. Jie barbarų apeigomis aukojo dievams penatams, paskui, dėl mūsų misionierių uolumo patys tapo atnaša savo Kūrėjui. O kad nebegrįžtų į senovinį mišką, pašalinta blogio progą, tai yra iškirsta giraitė, kurioje iškilmingame liaudies susiėjime būdavo atliekami aukojimai. Be to nukirsti ir iš pat šaknų išversti keturi ąžuolai, kuriems beveik kasdien atnašaudavo dovanas. Vienas iš šių ąžuolų buvo ko labiausiai išskiriamas (turiu čia smarkiau pasakyti) begėdžių, dėl įvairiais pavidalais [pasirodančios] piktosios dvasios pagalbos. Apie šį ąžuolą tebūnie leista štai ką trumpai pažymėti: o būtent, kai šio ąžuolo garbintojui arba kam nors kaimynystėje pasitaiko savo beigi savo šeimynos maitinimui pjauti kokį nors gyvulį, prieš tai neatnašavus šiam gėdingam ąžuolui tam tikros aukos, tada piktoji dvasia, prisimetusi baltu lokiu arba gąsdina patį garbintoją, arba užpuola kaimenę, arba vieną iš namiškių primuša ir prikula. Dėl šios priežasties tas ąžuolas ir į jį panašūs laikomi tokioje ko didžiausioje pagarboje, kad niekam negalima jų liesti. Kai buvo iškirstas vienas iš minėtų ąžuolų, visi aplinkiniai stebėjosi, kad nė vienas kertantysis nepatyrė jokios žalos, nors jų tamsuoliška nuomone, tai šventas ir visokeriopai gerbtinas daiktas. Maža to, kai minėtas ąžuolas buvo jau verčiamas, pakilo smarkus viesulas, kuris tačiau nurimo ir nuslopo per patį nuvertimo akimirksnį. Aplinkui šio ąžuolo šaknis buvo paklotas akmenų grindinys, apsuptas lazdų aptvaru. Toje vyskupijoje nelygint blogybių kurstytojai užgesinti penki ugniakurai, kuriuose aukotos įvarios atnašos. Iš jų kai kurie ugniakurai buvo tarsi pirmaeiliai, jeigu juose nieko nebus padėta iš jų garbintojų atnašų, dėl ligūsto tikėjimo buvo visiškai tikri, kad užgriūsianti kokia bėda. Tad buvo visiškai privalu ant pelenų padėti

arba pinigų, arba kokios nors mėsos. Prie tokių dalykų priklauso ir prakeiktinas paprotys minėtuose Livonijos kraštuose svetinti mirusius dengiant stalus, nukrautus valgiais ir gėrimais. Prieš šitą paprotį kovota iš visų jėgų, ir ne tuščiai: pašalinta apie 400 [atvejų]. Taip pat daugelis, ant giminaičių ir artimųjų kapų dėję dubenis su valgiais ir gėrimais, šaukštus ir kitus panašius reikmenis, nuo to atpratinti, o laidojimų vietos apvalytos katalikiškomis apeigomis, idant paklydimo neliktų nė pėdsako. Čia norisi pažymėti – vardan įdomumo, o drauge dėl apverktino žmogiško aklumo – latvių paprotį vaišinti savuosius mirusius protėvius, pas juos tai labiausiai atliekama ir paisoma. Kai kas nors palaidojamas, ant palaikų kapo gausiai geriama iki nusigėrimo ir šaudymo iš muškietų, taip pat atliekami tokie dalykai: 1. Kai miršta latvis ar latvė, jo laidotuvėms pjaunamas gyvulys pagal kiekvieno turtą, o laidojimo vietoje žarnos suvyniotos į odą arba pakasamos arba drauge su lavonu, arba sudeginamos dėl šios priežasties: idant mirusiojo vėlė gyvulio (nužudyto jo labui) sieloje nelygu raitelis galėtų greičiau atvykti į protėviams keliamas vaišes. 2. Vieni šias apeigas atlieka du kartus per metus, naktį prieš Velykas ir Sekmines, kiti tris – naktį prieš Kalėdas, Velykas ir Sekmines, dar kiti keturis – naktį prieš Šv. Martyną, Kalėdas, Velykas ir Sekmines. Minėtas apeigas ir svetinimus dažniau atlieka pasiturintieji ir pagal senąjį kalendorių. Tai daro šiuo būdu: parengia pirtį ir palieka visa ką paruošta maudynėms. Praėjus prausimosi metui, kviečia į puotą vardais visus abiejų lyčių giminaičius, artimuosius ir t. t., kuriuos tik gali prisiminti. Šioms ceremonijoms išrenkamas koks nors ilgaamžis senolis, mirusių protėvių kvietėjas. Atlikus kvietimą, visi pasitraukia iš puotos vietos, palikę ant stalo tai, kas reikalinga gėrimui ir valgymui, o patys šį laiko tarpą vaikštinėja po kiemą. Prabėgus kelioms valandoms, ir, kai mano, jog mirę protėviai visai pasisotinę ir net persisotinę, tas ilgaamžis senolis ir tarsi ceremonijų vadovas arba mirusių protėvių kvietėjas pirmas įžengia į puotos vietą, įkandin sekant kitiems. Uždegęs [lino?] dagtį apsmilko visus menės kampus, sakydamas: Gana esate prisvetinti, grįžkite į savo vietą, iš kur atėjote, nepavirskite vilkais, angimis, lokiais ir panašiais gyvūnais, neigi kenkite kaimenei ir mano šeimynai, bet verčiau kenkite tiems (čia pamini tuos, kuriems yra priešiškas). Išruošę mirusius protėvius, patys puotauja. Šias apeigas atlikti jie pratę atlikti ne kitaip, tik nakties glūdumoje. Nuo panašių prietarų, trenkiančių pagonybe, Vilniaus vyskupijoje atpratinta daugiau negu tūkstantis. Kaip tik šiemet aptiktas ir iki šiol nežinotas prietaras, lietuvių kalba vadinamas Rit[i]mai, pagal kurį laikyta didele nelemtimi, jeigu už mirusį šeimos tėvą nepaaukojo jaučio, už žmoną karvės, už sūnų ar dukrą – veršio ar avies, patiekti tikrai nekrikščioniškoms vaišėms. Be to, šio krašto žmonės sakydavo, kad mirusiųjų dvasios tol

klaidžioja ir apeina namų kertes, kol iškeliama minėtoji puota[1]. Kietai kovota prieš šį pragarišką pramaną, kol pagaliau Dievo malone ir darbu visiškai išnaikintas. Livonijos vyskupijoje sugrąžinta 140 atkritusių į senuosius paklydimus ir pagoniškus prietarus. Ten pat atgrasyti nuo prietaringų žodžių, sustabdančių kraujavimą, nuvejančių skausmus ir ligas, darančių žalą sveikatai, nuo gyvačių užkalbėjimų; taip pat nuo druskos pūtimų, kuriais gydydavo įvairias ligas, nuo pranašavimų [iš paukščių elgesio?] atgrasyti devyni. [...] Atgailos sakramentu apvalyti [...] Vilniuje visuose trijuose [jėzuitų] namuose 54732. [...] Kaune 3897. [...] Kražiuose 136 [...]. Varnių misijoje 15. Pašiaušėje 10.

[...] Vilniaus vyskupijoje raganiški užkalbėjimai nuo laukų nuvyti 82 atvejais. Ten pat ir dėl tos pat priežasties palaiminta 6 klėtys ir namai. [...] Livonijos vyskupijoje [...] egzorcizmais ir ignaciškojo vandens pašlakstymu iš dviejų buveinių išginti regimi vaiduokliai.

[1] Plg. Nr. 366.

[370] **1723** RDun A (Kleijntjenss I, p. 389).

[...] Hinc ab ethnicis superstitionibus occultoque cum eodem [i. e. inimico hominum] pacto deterriti 112, quibus porro iam nocere pergebat Orcus, a veneficiis et incantationibus immissis, liberati per exorcismum 3. Communitatae contra eiusdem hostis insidias per ecclesiasticam benedictionem domus cum habitantibus 367. Quin per visibiliter infesta orciniana spectra a duobus domiciliis per exorcismum et aquam cum invocatione S. P. Ignatii benedictam exesse sunt coacta.

*

[...] Nuo pagoniškų prietarų ir slapto sandėrio su tuoju pačiu [žmonių giminės priešu] atgrasyta 112; tokių, kuriems vėliau jau nesiliovė kenkęs Pragaras, nuo kerėjimų ir užkalbėjimų pinklių egzorcizmu išvaduoti 3. Prieš to paties priešo pinkles bažnytiniu palaiminimu apsaugoti namai su gyventojais 367. Dargi priešiškai besirodantys pragariški vaiduokliai iš dviejų būstų išvaryti egzorcizmu ir Šv. T. Ignaco vandeniu su malda.

[371] **1723** I–VIII CV LFSV (VUB RS, f. 2, DC-5, p. 61).

[...] Absoluti a sortilegio 6. [...]

*

[...] Išrišti iš burtininkavimo 6. [...]

[372] 1723 CV A (ARSI, Lith. 48, f. 173r).

[...] Passae incubos, ab impio scelere multo labore abstractae 12, ex quibus una, nihil verita daemonis terriculamenta, cum integra cohorte suorum satellitum se invadentis, sacrilegas confessiones laudantis et multa mala minitantis, si illas correxerit, antiquae valedixit turpitudini. [...]

*

[...] Su dideliu vargu atitraukta nuo bedieviško nusikaltimo 12 [moterų], pasidavusių inkubams. Iš jų viena, nė kiek nepabūgusi vaidenimųsi demono, užpuolusio ją su visu pulku savo palydovų ir giriančio šventvagiškas išpažintis ir grasinančio daugeliu nelaimių, jei jas pataisytų, atsisveikino su sena begėdyste. [...]

Ten pat esama įdomios pastabos apie atverstus žydus: *iudei conversi 3, ex his unus a parente suo magicae artis non imperito alphabetum Djaboli iam didicerat.*

[373] 1724 DProfV A (ARSI, Lith. 48, f. 177v).

[...] A maleficiis et incantationibus et superstitionibus, a recursu ad sagas abstracti 34. [...] A duobus recepta amuleta venefica et combusta. [...]

*

[...] Nuo raganavimų ir užkalbėjimų, ir prietarų, nuo kreipimosi į raganas atitraukta 34. [...] Iš dviejų paimti ir sudeginti kerėtojiški amuletai. [...]

[374] 1724 RBob A (ARSI, Lith. 48, f. 252r).

[...] Veneficarum opera utentes 2. [...]

*

[...] Besinaudojantys kerėtojų paslaugomis 2. [...]

[375] 1724 CNes A (ARSI, Lith. 48, f. 213r).

[...] A superstitiosis observationibus, praestigiosis divinationibus, maleficis incantationibus 12. [...]

*

[...] Nuo prietaringų papročių, suvedžiojančių pranašavimų, raganiškų užkalbėjimų 12. [...]

[376] 1724 RMsc A (ARSI, Lith. 48, f. 215v).

[...] Incantationes earumque signa praestigiosa multis in locis sacris exorcismis deleta. [...]

*

[...] Daugelyje vietų šventaisiais egzorcizmais išnaikinti užkalbėjimai ir jų apgavikiški ženklai. [...]

[377] 1724 CV LFSV (VUB RS, f. 2, DC-5, p. 64).

[...] Varii generis superstitiones paganisantes ultra mille damnatae et extirpatae. Venefici[a] tantae authoritatis in Lidensi districtu, ut quadrigis deveherentur ad [b-]opitulandum in quibusvis casibus[-b], per serias adhortationes et ex authoritate deiecti, imo et eiecti ex illa legione aliquot. A daemone incubo liberati aliquot. Una in Trocensi palatinatu ex Berzniki, profetissam se trimestri integro simulans, superstitionibus innumeris cum plus quam decies mille hominum dementasset[c], inducta ad publicam revocationem artis nefariae, sacramento demum seriae paenitentiae expiata. [...]

*Ig. Ostrowski*

[a] magica arte pollentes (CV A, ARSI, Lith. 48, f. 173v-174r) [b-b] ut ad opem in morbis feriendam (ASPF SOCG vol. 649, p. 68r) [c] decepisset (CV A)

*

[...] Įvairių rūšių pagonybę primenantys prietarai per tūkstantį [atvejų] pasmerkti ir išrauti. Kerėtojai, Lydos paviete turėję tokį autoritetą, kad kai kuriais atvejais padėti būdavo vežami keturkinkėmis, dėl rimtų paraginimų nustojo autoriteto, o keli iš tojo legiono netgi išmesti. Viena tokia iš Beržininko Trakų vaivadijoje, visus tris mėnesius apsimetinėjusi pranaše, nesuskaičiuojamais prietarais apkvailino per dešimt tūkstančių žmonių. Ji paakinta viešai atšaukti nelabą vylių, galiausiai apvalyta rimtai atliktos atgailos sakramentu. [...]

[378] 1724 CV LFSV (VUB RS, f. 2, DC-5, p. 69-70).

[...] Item non praetereo hic sub tempus missionis multis in locis aliquot centena variarum superstitionum sublata. Et quidem in primis in vico *Okaynie* lapis rotundus ab indigenis impositum sibi habens nomen *Szora*, de quo lapide perhibebatur, quod is ab antiquo in monte inter geminas arbores collocatus ab ethnicis colebatur pro deastro, nunc in bivio viarum positus, vario cultu superstitioso ruricolarum non carebat, ut pote clarus multis miraculis ex commento plebis cum iactaretur. Illum ergo, qui dicebatur sui contemptores igne cum

integris domibus absumpsisse, in ignem nostra coniecit missio, timente interea populo, ne ignis in eos verteretur aut portentum aliquod insuetum ex ipsis flammis enasceretur. Et certe hic ignis non fuit absque prodigio; prodigio enim simile visum est, quod spe citius in pulverem grandis lapidea redacta moles. Non defuerunt atque postea rusticorum fabulae, quibus disseminarent, nos, postquam ex eo loco alio issemus, pro exusto hoc lapide ambos mox punitos fuisse: unumque intemporaliter extinctum fato, alterum in formam rotundi illius lapidis convolutum miserabiliter volutari. Qui rumor a rudibus etiam pererrabat inter nobiles. Non postremae notae unus nobilium ex illo climate viam agens hanc ibi etiam sparsit fabulam, ubi nos actu missionem instituebamus. Sed cum eam ii repellerent, qui nos in dies vivos et sanos spectaverant, ille autem rem a se certo auditam asserens pertinaciter, tunc non nisi falsam esse credidit, cum nos ipse in templo vidit. Alio in loco ad fluvium Jodzia in silvis in colle modicum[a] [*sic*] post festum S. Petri incrastinum ingens populi fiebat concursus, qui vocabatur[b] *Wialnio Turgialis*, id est Daemonis nundinae, aliter hic concursus dicebatur[c] *Źaysle*, hoc est ludi, in quibus utriusque sexus plebs promiscua diem integrum cum geminis noctibus, ut ebrietati impenderet, superstitiosissime curabat. Interim iis ludis cuncti viri tenebantur adesse cum securibus, queis primum ludos, tandem cruentam exercebant caedem, ita ut quovis anno, cum multo sanguinis profluvio, rarissime sine homicidio ex illo loco dilaberentur. [...] His quoque adiungendi merito irridentur illi, qui in Parochia Remigolensi reperti sunt adhuc Deos Penates suo nomine appellatos *Deywiey Pagirniey*, colere, eosque laute quotidie nutrire, verum et ex parte sunt a missionariis eiecti. Hi cruenti, insani ab Ethnicismo profecti ludi, ut ultra profectum non sumerent, in Ecclesia et in villis exhortationibus deterriti, confessionibus ad praepositum, ut eos frequentarent, inducti, plus quam 100[d] [e]-gravi cum labore nostrorum missionariorum radicitus extirpati ac sublati sunt.

Inventi sunt in Parochia Remigolensi, qui deos penates hucusque adhuc colebant nutriebantque ritu ethnico, quos vulgo appellant *Deywiey Pagirniey*. Hi ex duobus locis eiecti.-[e] Ab incubo liberatae persone duae. Unus fuit, qui ab annis 14, eiurato Deo, iuravit daemoni; ad illius obsequium his initiatus caeremoniis: primo ter retro gradum facere iussus; tandem integras preces iussus sic recitare: Nec in nomine Patris, nec Filii, nec Spiritus Sancti. Nec Pater noster, nec qui es in caelis, nec sanctificetur nomen etc. etc. ad finem. Demum desiderans ego perfectius scire Angelicam Salutationem utrum daemon oderit sicut Calvinistae et Lutherani, expresse quaesivi illum hominem, quo modo coram daemone recitavit Ave Maria. Respondit tali modo, uti in Pater noster

[...] tum ad Symbolum Apostolicum ubi ventum, sic loquntur: Nec credo in Deum Patrem etc. [...] sic deinceps negative usque in ad fine processit. Tandem iussus abrenunciare matri, patri cognatis omnibus, ideo forte, quod in cognationem daemonum assumeretur; aut fortassis quod diabolus, simia Christi, id exigit a suis, quod Christus a sui sequacibus: Quicunque reliquerit patrem, matrem etc. Posthaec iussus, ut christianum Deum Trinum eiurare, tum Matrem Dei, ac Iesum Mariae Filium. Cohorruit tantisper hic homo [per] ditus [?] ac in eiurando Deo ac Matre Christi haesit, sed alter ille veneficus antiquior, servus diaboli Theodorus nomine, qui ad hoc sceleratissimum daemonum obsequium hunc q[ua]si neophytum initiabat, cum cultro institit in tyronem miserum, mortem minitans si Authorem vitae eiurare non pergeret. Ergo miser perrexit, dereliquit Deum Factorem suum, Salvatorem et Matrem eiusque, hostiquae animae suae diabolo iuravit in obsequium. Grato animo hoc iuramentum ab eo suscepit diabolus, apparenter totum hunc exercens actum in viarum bivio obscura nocte, accensam piceam ipse manu praeferens facem, facie horrida, in vestitu Germanico coloris rubri, galero tectus. [...] Nomen ille diabolus usurpavit Ihnat, quod ex vulgari significat Ignatium [...].

*Ig. Ostrowski*

Cf. infra 1724 CV A (ARSI, Lith. 48, f. 173v-174r) [a]Eminente *add.* A [b]Lituanico idiomate *add.* A [c]eodem sermone *add.* A : quod significat ex Lituanismo Ludi *add.* FMS (ASPF SOCG vol. 649, f. 68r) [d]plus quam 100 *omm* A [e-]gravi cum labore nostrorum missionariorum radicitus extirpati ac sublati sunt. His quoque adiungendi merito irridentur illi, qui in Parochia Remigolensi reperti sunt adhuc Deos Penates suo nomine appellatos Deywiey Pagirniey colere, eosque laute quotidie nutrire, verum et ex parte sunt a missionariis eiecti.[-e] A

*

[...] Taip pat čia nepraleisiu [nepaminėjęs], jog misijos metu daugelyje vietovių išnaikinta keli šimtai įvairių prietarų. Pirmiausia Okainių[1] kaime apvalus akmuo, vietinių pramintas vardu *Šora*. Apie šį akmenį sakoma, kad jis, senovėje padėtas tarp medžių poros, pagonių garbintas kaip dievaitis, dabar padėtas kryžkelėje, nestokojo prietaringų kaimo gyventojų teikiamos įvairiopos pagarbos, mat, atseit, garsus gausiais stebuklais, kaip skelbia žmonių pramanai. Tąjį, kuris, kaip buvo sakoma, savo niekintojus ugnimi su visais namais sunaikindavo, įmetė mūsų misija į ugnį, visai liaudžiai būgštaujant, jog ugnis neatsigręžtų į juos arba kokia nepaprasta baisybė iš liepsnų neatsirastų. Iš tiesų, toji ugnis nebuvo be nuostabaus ženklo: panašus į tokį ženklą buvo vaizdas, kaip didelių matmenų akmuo pavirto pelenais greičiau negu viltasi. Tačiau ir paskui nestigo kaimiečių skleidžiamų pasakų, kad mudu abu, iš šios vietovės iškeliavę į kitą, už šio akmens sudeginimą tuojau buvome nubausti: vieną užklupusi pirmalaikė

[378]

mirtis, o kitas, suriestas kaip tas apvalus akmuo, apgailėtinai raičiojęsis. Tas gandas iš valstiečių pasiekė ir kilminguosius. Vienas ne menkiausiai žinomas tų apylinkių kilmingasis, keliaudamas iš tenykštės aplinkos, skleidė tą pasaką ir ten, kur mes rengėme naują misiją. Tačiau kai tą [pasaką] paneigė diena iš dienos mačiusieji mus gyvus ir sveikus, tasai, atkakliai tvirtindamas šį dalyką tikrai girdėjęs, tol nepatikėjo tai esant melu, kol mūsų pačių nepamatė bažnyčioje. Kitoje vietovėje, prie Juodos upės, miškuose, ant nelabai aukštos kalvos, rytojaus dieną po Šv. Petro šventės, būdavo didžiulis žmonių susibūrimas, <lietuvių kalba> vadintas Velnio turgelis, tai yra Demono prekymetis; kitaip šis susibūrimas <ta pačia kalba> vadintas *Žaislė*, tai yra Žaidynės, kuriose sumišai abiejų lyčių prastuomenė kiaurą dieną ir dvi gretimas naktis ko prietaringiausiai rūpinosi paskirti girtuoklystei. Tų žaidynių metu visi vyrai privalėjo turėti kirvius, kuriuos iš pradžių naudodavo žaidimams, o paskui – kraujo praliejimui; šitaip kasmet iš tos vietos skirstydavos praliejęę upelius kraujo, itin retu atveju – nieko nenužudę. [...] Prie šių taip pat prijungtini vertai išjuokiami tie, kurie Ramygalos parapijoje buvo aptikti iki šiol Dievus Penatus, vardu *Deiviai Pagirniai* garbinusieji ir juos apsčiai kasdien maitinę – teisybė, iš dalies jie buvo misionierių išmesti. Idant tos kruvinos, beprotiškos iš pagonybės atėjusios žaidynės nebebūtų rengiamos, bažnyčiose ir kaimuose daugiau kaip 100 [asmenų] paraginimais atgrasyti, įtikinti pasiryžti eiti išpažinties, sunkiu mūsų misionierių darbu [žaidynės] buvo iš su šaknimis išrautos ir sunaikintos.

Ramygalos parapijoje atrasti tokie, kurie Dievus Penatus iki šiol garbino ir maitino pagoniškomis apeigomis; juos sava kalba vadino Deiviai Pagirniai. Tie išmesti iš dviejų vietų. Nuo inkubo išvaduoti du asmenys. Buvo toks vienas, kuris prieš 14 metų išsižadėjęs Dievo, pasižadėjo demonui. Į jo tarnystę jis įvesdintas šiomis ceremonijomis: pirmiausia jam liepta žengti tris žingsnius atgal; tada ištisas maldas liepta taip sukalbėti: „Nei vardan Tėvo, nei Sūnaus, nei Šventosios Dvasios. Nei Tėve mūsų, nei kuris esi danguje, nei teesie šventas tavo vardas", ir t.t. ir t.t. iki galo. Aš, norėdamas tiksliau sužinoti, ar demonas nekenčia *Angelo pasveikinimo* taip pat kaip kalvinistai ir liuteronai, tiesiai paklausiau žmogaus, kokiu būdu priešais demoną kalbėjo *Sveika Marija*. Atsakė, jog tokiu pat būdu, kaip *Tėve mūsų* [...]; priėjus *Apaštalų simbolį*, taip sakyta: „Netikiu į Dievą Tėvą" ir t. t. [...] šitaip paeiliui neigdamas ėjo iki galo. Galiausiai liepta atsižadėti motinos, tėvo, visų giminių, veikiausiai todėl, kad yra priimamas į giminystę su demonais, o gal dėl to, kad velnias yra Kristaus beždžionė, reikalaujanti iš savųjų to, ko Kristus iš savo sekėjų: „Kas paliks tėvą, motiną" ir t. t. Po šito liepta išsižadėti krikščioniško Triasmenio Dievo, Dievo Motinos ir Jėzaus, Marijos Sūnaus. Tuo tarpu nusigando tas žmogus pražuvėlis, suabejojo,

ar išsižadėti Dievo ir Kristaus Motinos, tačiau kitas, senesnis kerėtojas, velnio tarnas, vardu Teodoras, kuris aną kaip neofitą įvesdino į nusikalstamiausią demonų tarnystę, įrėmė į vargšą naujoką peilį, grasindamas mirtimi, jei netęs Gyvasties Kūrėjo išsižadėjimo. Tad vargšas tęsė, paliko Dievą, savo Kūrėją, Išganytoją ir jo Motiną, bei prisiekė tarnystę velniui, savo sielos priešui. Dėkingai šitą pasižadėjimą priėmė velnias, visa tai atlikdamas kryžkelėje, tamsią naktį ir pasirodęs regimas: rankoje nešantis smalinį deglą, gąsdinančio veido, raudonu vokišku apdaru, užsidėjęs kailinę kepurę [?]. [...] Tasai velnias sau priskyrė Ihnato vardą, kas žmonių kalboje reiškia Ignacą. [...]

*Ignacas Ostrovskis*

[1] Iš konteksto sprendžiant, Okainiai buvo Upytės apskrityje. Žr. žemiau, Nr. 379, taip pat ASPF dokumente.

[379] 1724 CV A (ARSI, Lith. 48, f. 173v-174r).

[...] Per missionarium huius Collegii adhuc haerentes ethnici ritus in Upitensi districtu ex domibus plusquam 500 exturbati. [...][a] Ab incubo Daemone liberati sunt circiter 10. Horum quidam DEO Sanctorumque cultu eiurato data Cacodaemoni fide 14. [...]

[a]vide supra 1724 CV LFSV (VUB RS f. 2, DC-5, p. 69-70).

*

[...] Šios kolegijos misionieriaus [pastangomis] iki šiol tebesilaikančios pagoniškos apeigos Upytės paviete išvytos daugiau negu iš 500 namų. [...] Nuo demono inkubo išvaduota apie 10. Tokių, kurie Dievo ir šventųjų garbinimo atsižadėję piktajam demonui pasivedė – 14. [...]

Paminėjus Upytę, *Annuae* toliau pasakojama apie pagoniškus papročius, išdėstytus aukščiau pateiktoje ištraukoje iš Vilniaus kolegijos *Dvasinių vaisių knygos*. Ta pati informacija pakartojama ir Tikėjimo skleidimo kongregacijos archyve saugomoje metinėje Lietuvos jėzuitų veiklos apžvalgoje. Didesni skirtumai tarp *Annuae* ir *Dvasinių vaisių knygos* tekstų nurodyti prie pastarosios ištraukos publikacijos (Nr. 378).

[380] 1724 Lith FSM (ASPF SOCG, vol. 649, f. 68r).

[...] A maleficiis, incantationibus et superstitionibus necnon a recursu ad sagas abstracti in dioecesi Vilnensi 1121. [...] In dioecesi Samogitiae 151. In dioecesi Luceoriensi unus. In dioecesi Livoniae 29. In eodem dioecesi in superstitiones relapsi reducti 13. Superstitiones somniorum Sclavonicorum in multis locis sublatae. [...]

*

[...] Nuo raganavimų, užkalbėjimų ir prietarų, taip pat nuo kreipimosi į raganas Vilniaus vyskupijoje atitraukta 1121. [...] Žemaičių vyskupijoje 151. Lucko vyskupijoje vienas. Livonijos vyskupijoje 29. Toje pačioje vyskupijoje atkritusių į prietarus sugrąžinta 13. Slaviškų sapnavimų [paistalų?] prietarai išnaikinti daugelyje vietovių. [...]

[381] **1724 VIII–1725 II** CV LFSV (VUB RS f. 2, DC-5, p. 66).

[...] Superstitiones varii generis, successione a proavis in successores iure hereditario translatas correxi. [...] Incubum patientem unam personam absolvi, cui data sunt salutaria consilia et remedia ea granis S. Joan. [...]

*CZ*

*

[...] Pataisiau įvairių rūšių prietarus, protėvių perduotus įpėdiniams paveldėjimo teise. [...] Išrišau vieną asmenį varginamą inkubo, jam daviau išganingų patarimų ir kaip vaistą – Šv. Joanos grūdelių. [...]

*CZ*

[382] **1725 I–IX** CV LFSV (VUB RS, f. 2, DC-5, p. 74).

[...] Femina una de veneficio delata, quod tamen delatores probare non poterant, in pago a congregatis nobilibus maeste adjudicata ad rogum, cui viva injecta fuit, disposita, horridum inter flammas (inter quas ob imperitiam carnificis diu brutari debuit) agonem patienter, aeque et fortiter perpessa, in refrigerium abiit. [...]

*F. Dochtorowicz*

*

[...] Viena moteris, apkaltinta raganavimu, nors kaltintojai nepajėgė to įrodyti, kaime susirinkusių kilmingųjų apgailėtinai nuteista laužui, į kurį buvo įmesta gyva, išpažintimi parengta, liepsnose (jose dėl budelio nepatyrimo turėjo ilgai kankintis) siaubingą kančią kantriai, nesiblaškydama ir tvirtai pakėlusi, į atgaivos vietą iškeliavo. [...]

*Fabijonas Dochtorovičius*

[383] **1725 III–IX** CV LFSV (VUB RS, f. 2, DC-5, p. 74).

[...] Superstitiones varias ut abjicerent, inducti circa 120. [...]

*Casimirus Ginkiewicz, MZag*

*

[...] Įvairių prietarų atsisakyti įtikinta apie 120. [...]

*Kazimieras Ginkevičius, Žagelio misija*

Kazimieras Ginkevičius g. 1682 m. Žemaitijoje, į jėzuitus įstojo jau kaip kunigas 1722 Vilniuje, m. 1734 Tilžėje. Misionierius Vilniuje 1725-1726, Joniškyje 1726-1728, 1730-1733, Dūkšte 1728-1730. Pašakauskas apie jį rašo: „Žemaitis ... Po noviciato pasiųstas į Tilžę Prūsijoje, į Žemaitijos pasienį, kur veikė kaip lietuviškasis pamokslininkas ir misionierius ... Pamokslaujant jo kalbėsena tikra lietvių kalba taip saldžiai į neraštingų klausytojų ausis ir širdis plaukė, jog po pamokslo išeidami iš bažnyčios jie vienas kitam jį atkartodavo" (*Samogita ... Post novitiatum missus Tylzam in Prussiam, ad confinia Samogitiae ut ibi Concionatorem Lituanicum et missionarium ageret ... Sermo eius in concionibus genuino Lituanismo tam suaviter in aures et corda illiteratorum auditorum influebat, ut post concionem e templo exeuntes inter se eum depredicarent.* Poszakowski, p. 242-246)

[384] **1725** III–IX CV LFSV (VUB RS, f. 2, DC-5, p. 75).

[...] A superstitionibus mensarum ethnicarum deterriti ultra 300. Superstitiosus senex, qui flatu oris sui cum insusuratione variis morbis medebatur, correctus unus. [...]

*Ign. Ostrowski. M. Zag.*

*

Nuo pagoniškų stalų prietarų atgrasyta per 300. Pamokytas vienas prietaringas senolis, burnos pūtimu su šnabždėjimais gydęs įvairias ligas.

*Ign. Ostrovskis. Žagelio misija*

[385] **1725** *Relatio ep. Augstini Wessel de statu Dioecesis Livoniae / Vysk. Augustino Wesselio reliacija apie Livonijos vyskupijos padėtį* (*Relationes* II, p. 643).

[...] Interea populus rudis, etiam eorum, quae de necessitate medii sunt ad salutem, plane nullam habens instructionem et ut plurimum superstitioni deditus, pro vero Deo daemones in arboribus proceorisissimis degentes colit, quarum aliquot immediate ante meam visitationem exciderunt missionarii Societatis Iesu [...].

*

[...] Tuo tarpu prasčiokiškoji liaudis, taipogi visai neišmokyta apie išganymui būtinas priemones[1] ir daugiausia atsidavusi prietarui, vietoj tikrojo Dievo garbina demonus, gyvenančius aukščiausiuose medžiuose. Kai kuriuos iš jų tuoj prieš mano vizitaciją iškirto Jėzaus Draugijos misionieriai. [...]

[1] Originale naudojami lotyniškas terminas *necessitas medii* – tai dalykas ar veiksmas, be kurio tikslas negali būti pasiektas, šiuo atveju tai būtų krikštas (priešybė yra *necessitas praecepti*, priemonė, kylanti iš vyresnybės nurodymo, todėl galinti būti, reikalui esant, pakeista).

[386] **1725** CV A (ARSI, Lith. 48, f. 174r-v).

[...] Superstitionibus abdicarunt 105. [...] Nullius fidei, tantummodo baptisati, ad agnitionem verae fidei Catholicae adducti 3. Ab ethnicismo, qui passim adhuc in partibus Curlandiae reperitur, abducti plurimi de plebe, hi fortuite credebant Deos Penates (quorum memini anno praecedente immediate) fore, eosque serpentes, quos omni modo cultu prosequebantur, escum apponendo, fovendo iam in vasis fictilibus, iam in ligneis, ac in ipsis aedificiorum angulis, et nisi initio laborum suorum litassent dictis insecti[s?], permittente DEO varie a Daemonibus vexabantur, damna tum domi, tum in agris experiebantur. Horum tamen nihil modo post agnitionem tam gravis peccati fatentur evenire. [...]

*Ig. Ostrowski*

*

[...] Prietarų atsižadėjo 105. [...] Jokios tikybos [neišpažįstantys], vien pakrikštyti, 3 palenkti pripažinti tikrąją katalikų tikybą. Nuo pagonybės, ir dabar plačiai randamos Kuršo vietovėse, atitraukta daugybė iš liaudies; šie tuščiai tikėjo Dievus Penatus (kuriuos minėjau pernai metais[1]), ir jais laikė gyvates, kurias apipildavo visokeriopu garbinimu, dėdami joms maisto, laikydami moliniuose arba mediniuose induose bei pačiose pastatų kertėse, ir jeigu savo darbų pradžioje neaukodavo minėtiems vabalams[2] [?], Dievui leidžiant būdavo demonų įvairiopai varginami, patirdavo nuostolių tai namams, tai laukams. Tačiau sako, kad po tokios sunkios nuodėmės pripažinimo nieko panašaus dabar nenutinka. [...]

*Ignacas Ostrovskis*

[1] Žr. Nr. 378.
[2] Žodis ne visai įskaitomas, gali būti ir „persekiotojams"

[387] **1725** RDun A (Kleijntjenss I, p. 391-392).

[...] Iam crassa in quibusdam Livoniae angulis veri Numinis inter agrestes reperitur ignorantia, ut praeter Penates, Dryades, Nereides et caetera monstra deorum, pecoribus etiam, suum cuique speciei assignantes, praepositos colant deastros. Auditus est illic praeses equorum Usins, dea pecudum Biruta, genius suum quidam Tenis orcinianis commentis celebrari. Talibus ergo spectris, imo vivis arboribus caeca superstitione cultis, varia pro facultate cuiusque stato tempore deferuntur munera: iam cerae fragmina, iam grana metallica, iam antiquioris monetae nummuli, ova etc., quae ad radices quercorum a viris, tiliarum a feminis oblata defodiuntur; vota vero sua hac Livonicae? orationis forma depromunt: *Labrytt Lipin, Ko klajas? ci dyžan spey? sze as atneszu tew gascincu na aystyc tu monus*

*barnus, na aystyc tu monus lupus, cywkus, na astyc tu muwsu weseliybu y nikodu nalaymu nador.* Id quod significat: „Bonum diem, o tiliola, rectene vales? et qua fortuna? en tibi a me homagium. Ne tangas (quaeso) meos liberos, non pecora, non sues, non valetudinem, nec ullum nobis damnum inferas aut infortunium". Subeunt tandem epulae, quae ibidem in silva pro ruricolarum conditione perquam splendide instituuntur. Execranda haec sacra ut abolerentur, unus e Nostris, strenuis incumbens conatibus, securim posuit ad radices ipsarum arborum exciditque ligna huiusmodi 37, imo alicubi lucum integrum, stupentibus primum et malum protinus eventurum sacerdoti ominantibus colonis, sed cum inulto strages Orci cassum fuisse omnem redarguit, subsedit quidem admiratio, verum quam stolida opinio sedavit et illatio: Ergo iam (inquiunt) talia debet habere verba, quibus prolatis nihil ipsi nocere queat. Quae sententia nihil a vero abluderet, nisi potentiores appingeret sacerdoti praestigias. Nemus porro illud tam tenaciter a principe tenebrarum possessum fuerat, ut cum decisa inde post eam stragem ligna ignarus forte rerum vicinus agricola domum asportasset, duae ipsius boves repente sint extinctae, timensque ulteriora damna rusticus allatam silvam illico in locum pristinum revexerit. Gliscit nihilominus, tametsi tacite, haec superstitio in amentibus et deditis averno mentibus. Unde ad innovandas similium arborum apotheoses decerpuntur frondes ex antiquioribus praemissis, fusae cerevisiae ac panis ad radicem sepulti, cum hac praefatione caerimoniis: „En tibi, quercus (vel tilia), dona fero, ut permittas etiam alias arbores suis ramusculis consecrari". Tum decerpti rami figuntur ad pedem alterius initiandae, quam hac oratione compellant: „Tu iam, o quercus (vel tilia), abhinc eris mea protectrix, opitulare mihi bona valetudine, successibus" etc. Quibus dictis praesentata prius vetustiori ligno panis et cerevisiae munuscula ad radices novae simili ritu conduntur. Laboratum equidem a nostris circa extirpandas has idololatriae stirpes, sed implicati suis laqueis a Stygii venatore animi, ceu rami facile in antiquam silvam retrahuntur; a quibus tendiculis denuo erepti et absterriti 341 [...]. A falsis igitur prosternendis ad augenda vera sacra transiens operum nostrorum auspex gratia aliis ad vitam rite ineundam, ad mortem aliis recte obeundam auxilio fuit, dum per eam renati in baptismo supernaturaliter caeperunt vivere 312, et ex his quadragenarii sex.

*

[...] Kai kuriuose Livonijos užkampiuose tarp kaimiečių aptiktas toks šiurkštus tikrosios Dievybės nepažinimas, jog šalia penatų, driadžių, nereidžių ir kitų klaikių dievų, taip pat garbina ir kiekvienai savo gyvulių rūšiai priskirtus globojančius dievaičius. Girdėta, kad ten arklių globėjas Ūsinis, kaimenės deivė Birutė, kiaulių genijus toksai Tenis garsinami pragariniais melais. Tokiems tad vaizdiniams, netgi augantiems medžiams, garbinamiems iš aklo prietaringumo,

kiekvienas pagal išteklius nustatytu metu neša įvairas dovanas: tai vaško gabalėlius, tai metalo kruopeles, tai senoviškesnio kalimo monetas, kiaušinius ir kt.; paaukotus dalykus vyrai pakasa prie ąžuolų šaknų, o moterys – prie liepų. Savo įžadų dovanas neša su tokia livoniška malda: *Labrytt Lipin, Ko klajas? ci dyžan spey? sze as atneszu tew gascincu na aystyc tu monus barnus, na aystyc tu monus lupus, cywkus, na astyc tu muwsu weseliybu y nikodu nalaymu nador.* Tai reiškia: „Labą dieną tau, liepele, ar gerai laikaisi? kaip sekasi? Štai tau nuo manęs atsidavimo dovana. Neliesk, prašau, mano vaikų, galvijų, kiaulių, sveikatos, neužtrauk mums jokios nelaimės ar nesėkmės". Galiausiai prasideda vaišės, kurios ten pat, miške, pagal žemdirbių padėtį ko šauniausiai iškeliamos. Rūpindamasis išnaikinti šias prakeiktas apeigas, vienas iš mūsiškių, ryžtingai veikdamas, pridėjo kirvį prie tųjų medžių šaknų – iškirto 37 tokios rūšies medžius, o kitur – netgi visą giraitę valstiečiams iš pradžių apstulbus, o paskum pranašaujant, jog kunigą ištiksianti nelaimė, tačiau kai nenubaustas kiekvienam įrodė pragaro naikinimą esant tuščią, liko nuostaba, kurią tačiau nuslopino kvaila nuomonė ir išvada: „Taigi, – sako, – tokius žinojo tokius žodžius, kuriuos ištarus niekas jam pakenkti nepajėgia. Toks manymas nė kiek nesiskirtų nuo tiesos, jei kunigui nepriskirtų galingesnių burtų. Tasai miškelis savo ruožtu tamsybių kunigaikščio buvo taip stipriai užvaldytas, kad kai po to kirtimo likusią medieną kaimyninis žemdirbys, gal nežinantis kas ten įvyko, iš ten parsigabeno namo, dvi jo karvės kaipmat nugaišo, o kaimietis, bijodamas tolesnės žalos, parsigabentą mišką tuoj pat parvežė į pirmykštę vietą. Vis dėlto, kad ir patylom, tasai prietaras keroja beprotiškose ir pragarui atsidavusiose galvose. Norėdami atnaujinti panašių medžių sudievinimą, jie skina lapiją iš senesnių pirmtakų, išlieję alaus ir palaidoję duonos prie šaknų, su tokia šių ceremonijų įžanga: „Štai tau, ąžuole (arba liepa), nešu dovaną, idant leistum kitus medžius savo šakelėmis pašventinti". Tada nuskintas šakas sodina naujai įšvenčiamo [medžio] papėdėje, į kurį kreipiasi šia malda: „Tu jau, ažuole (arba liepa), nuo šiol būsi mano globėja, padėk man gera sveikata, pasisekimais" ir t.t. Tai pasakius pirmiau senesniam medžiui pateiktos duonos ir alaus dovanėlės, pakasamos prie naujojo šaknų. Žinoma, mūsiškiai darbavosi naikindami šias stabmeldybės atžalas, bet sielos, įpainiotos į pragariškojo medžiotojo pinkles, nelygu šakos lengvai atauga senybiniame miške; iš jo kilpų naujai ištraukta ir atgrasyta 341 [...].

Mūsiškių [atliktiems] darbams vadovaujanti malonė, perėjusi nuo klaidingų [dalykų] parbloškimo prie tikrų ir šventų [dalykų] auginimo, vieniems pagelbėjo deramai pradėti gyvenimą, o kitiems – kaip reikiant priimti mirtį, nes jos dėka krikštu atgimdyti antgamtiškai ėmė gyventi 312, ir iš jų šeši keturiasdešimtmečiai.

[388] **1725** Lith FSM (ASPF SOCG, vol. 654, f. 148v-149r-v, 150v).

[...] Etiam nefandae sequaces idololatriae reperti in finibus Curlandiae, qui a Deivorum (id est Deunculorum) cultu abducti in notitiam Conditoris sui ope Nostrorum venerunt quamplurimi. Non pauci ruricolae ab Anguium, Solis, Fulminis, Lunae, ignis cultu et oblatione deiviorum avocati, hi numerum excesserant centesimum. Plebeus quidam de capitaneatu Vobolnicensi a publica et effronte depraedicatione daemonis, quem Dominum suum appellabat, absterritus solique DEO hunc titulum deberi edoctus. In eadem dioecesi Livoniae ad ethnicismum relapsi ad veri DEI cultum reducti 250. Apud hos praeter deos Penates, Driades, Nereides, Plutonem, etc., celebres erant Usins, Deus equorum, Tenis, Deus suum, Biruta, Dea ovium. Ab horum itaque deastrorum ethnico? cultu superius enumerati deterriti et revocati.

Ibidem quercus et tiliae superstitiosae 26 seu integer lucus excisus. Sub qualibet harum arborum inventa donaria, videlicet ova, cera, globuli, solidi. Una tamen quercus erat quasi celebrior et famosior; quod patebat ex pluribus donariis, sub illa inventis, reperti sunt enim julii sex et bajoci tres.

Placet haec attexere ritum et caerimonias, quibus praedictae arbores innovantur ad cultum, seu quasi consecrantur, et ad idololatriam inaugurantur. Venitur imprimis ad arborem ex antiquo cultam cum potu caerevisiae et buccela panis cum hac superstitiosa allocutione: „Ecce tibi, Quercus seu Tilia, dona fero, ut permittas ramulis tuis alias arbores consecrari". Quibus dictis funditur ad radicem aliquid cerevisiae et particula panis sub radice defuditur. Tandem de quercu seu tillia accipiuntur aliquot rami, qui delati ad inaugurandam pro superstitioso et ethnico cultu arborem infiguntur terrae ad ipsam radicem cum tali praecatione: „Tu iam, Quercus vel Tilia, abhinc eris mea protectrix, iuva me in sanitate, successibus" etc., qua praecatione finita ad radicem arboris funditur cerevisia necnon reliquum panis defoditur.

Tales itaque arbores et luca, ex quibus aliae arbores ad ethnicum cultum consacrabantur, demolita sunt tria, nulla habita ratione terriculamentorum inanium, quibus superstitiosi rustici avertere et absterrere conabantur missionarium, asserentes eum pro certo aut usu oculorum privandum, aut extorsione membrorum, aut alio quopiam infortunio puniendum, si ab iis cultas et in honore habitas in minimo dishonoraret. Sed ubi post demolitionem nihil nocumenti in Patre animadverterent, tali epiphonemate suam superstitionem concluserunt: *Tod iau muszey turet todus wordus, kad viniam nika nakait.* Id est: „Ergo debet habere talia verba, quibus prolatis nihil nocere potest". Quo sensu exprimere voluerunt, quod hic missionarius veneficiis aliis potentior sit

veneficus, qui DEOS nostros absque ullo nocumento sibi facto evertat, locaque illis sacra disiiciat et in cineres convertat.

Ex his lucis, a Patre missionario in cineres conversis, erat unus tam celebris a superstitionibus ethnicis, ut dum ruricola quidam ligna ex illo secta domum deveheret, statim ei duo boves extincti sunt in via; qui plura et maiora damna sibi metuens, eadem ligna revehere debuit. Idem lucus vix non abbreviavit dies vitae Patri missionario, nam dum facto prius exorcismo securim ad radicem poneret, initium excidii secum fecisset, continuationem grati DEO laboris aliis ruricolis ad id praeparatis commisit; ipse vero idololatriae signa aliis sub arboribus scrutabatur, quo in opere succisa arbor improvidum certo certius oppressisset missionarium, si puer non praecavisset; et licet de repente casurae arbori sese subduxisset, non tamen absque periculo, non procul enim a decidua arbore illa et ipse in terram lapsus, adiuvante et casum avertente DEO, duplice se periculo substraxit, laesioni scilicet corporis, et confirmationis superstitionis vanae minitantium rusticorum, aliquo gravi infortunio Patri missionario puniendum.

In alio loco eiusdem dioecesis more ethnico viri accedebant ad quercus in [vis?] ornatu pro more rusticano splendido, feminae vero ad tilias cum tali peroratione: „Bona dies, tiliola, quomodo vales? esne robustae valetudinis? ecce ego attuli tibi homagium“ (hic defodiunt ad radicem ova, solidos aliaque huiusmodi donaria), postea fit praecatio: „Ne attingas (nocendo) meos liberos, ne tangas mea pecora, ne tangas nostram valetudinem, nec ullum nobis facias infortunium aut damnum“. Post haec instituuntur epulae. Similes fiunt cerimoniae virorum circa quercum.

[...] In dioecesi Vilnensi Mohiloviae quidam veneficiis infectus vix hanc gustavit aquam, subito a veneficiis curatus.

[...] Intra dioecesim Vilnensem Polociae ab incantationibus et veneficiis per sacros exorcismos liberati 12. Totidem exorcismi supra veneficia facti Vitebsci. Nesvisii incantationes in segetibus post exorcismos et caerimonias Ecclesiasticas evulsae et combustae 4. [...] Intra Dioecesim Livoniae incantationes sublatae 13. [...]

*

[...] Nelemtų stabmeldybės sekėjų aptikta Kurše, daugybė jų nuo Deivių [*vyr. g.*] (tai yra dievulėlių) kulto mūsiškių triūsu atitraukti, pasiekė jų Kūrėjo pažinimą. Nemažai žemdirbių atkalbėta nuo Angių, Saulės, Žaibo, Mėnulio, Ugnies garbinimo ir aukojimo deiviams, tokių skaičius peržengė šimtinę. Vienas prasčiokas iš Vabalninko seniūnijos atgrasytas nuo viešo ir begėdiško demono šlovinimo, kurį vadino savo Ponu, ir pamokytas, jog šis titulas dera vienatiniam

Dievui[1]. Toje pat Livonijos vyskupijoje į pagonybę atkritusių prie tikrojo Dievo garbinimo grąžinta 250. Tarp jų šalia dievų penatų, driadžių, nereidžių, Plutono ir kt. garsėjo Ūsinis, arklių dievas, Tenis, kiaulių dievas, Birutė, avių deivė. Nuo šitų dievaičių pagoniško kulto aukščiau suskaičiuotieji atgrasyti ir atkalbėti.

Ten pat iškirsti 26 prietariški ąžuolai ir liepos arba visa giraitė. Po kiekvienu iš tų medžių rastos atnašos, tai yra kiaušiniai, vaškas, karoliai [?], solidai[2]. Vienas ąžuolas buvo kaip ir šlovingesnis ir garsesnis; tai matyti iš po juo rastų gausių atnašų, taip pat aptikta šeši julijai ir trys bajokai.

Čia tinka prijungti apeigą ir ceremonijas, kuriomis minėtus medžius atnaujina garbinimui, arba tarsi pašventina ir padaro tinkamus stabmeldybei.[3] Pirmiausia ateinama prie nuo seno garbinto medžio su alaus gėrimu ir kąsneliu duonos su tokiu prietaringu kreipimusi: „Štai tau, Ąžuole ar Liepa, nešu dovanas, idant leistum savo šakelėmis pašventinti kitus medžius". Šitaip pasakę lieja ant šaknų šiek tiek alaus ir po šaknimi pakasa duonos gabalėlį. Tuomet nuo ąžuolo ar liepos paima kelias šakas, kurias, nunešę prie medžio, inauguruotino prietaringam ir pagoniškam garbinimui, įsmeigia į žemę prie pat šaknų su tokiais maldavimais: „Tu Ąžuole ar Liepa jau nuo dabar būsi mano globėja, palaikyk mano sveikatą, pasisekimus ir t. t.". Maldavimą užbaigus ant medžio šaknų liejamas alus, taip pat pakasamas duonos likutis.

Taigi tokių medžių ir giraičių, iš kurių kiti medžiai buvo šventinami pagoniškam garbinimui, sunaikinta trys, visai nepaisant tuščių gąsdinimėlių, kuriais prietaringi kaimiečiai bandė nukreipti ir įbauginti misionierių, įtikinėdami jį neabejotinai ar akių šviesos neteksintį, ar kūno narius būsiant išsukinėtus, ar kitokią kokią nelaimę už bausmę užsitrauksiantį, jei jų garbintus ir pagarbiai laikytus [medžius] nors kiek paniekintų. Bet po išnaikinimo nepastebėję jokios tėvą ištikusios žalos, taip apibendrino savo prietarą: *Tod iau muszey turet todus wordus, kad viniam nika nakait.* Tai yra: „Taigi, jis privalėjo turėti tokius žodžius, kurius ištarus niekas negali pakenkti". Tuo jie norėjo pasakyti, jog šis misionierius yra galingesnis kerėtojas už kitus, jis mūsų dievus išgriovė, jiems pašvęstas vietas išvarto ir pelenais paverčia sau nepatirdamas jokios žalos. Viena iš tų Tėvo misionieriais pelenais paverstų giraičių taip garsėjo pagoniškais prietarais, kad kai vienas kaimietis joje iškirstos medienos parsigabeno namo, du jaučiai kaipmat kelyje išgaišo; bijodamas gausesnės ir didesnės žalos, gavo tą medieną nugabenti atgal. Toji giraitė vos nesutrumpino Tėvo misionieriaus dienų: kai pirma atlikęs egzorcizmą, prie šaknų pridėjo kirvį ir pats padarė kirtimo pradžią, Dievui mielo darbo tąsą patikėjo kitiems tam parengtiems kaimiečiams, o pats po kitais medžiais tyrinėjo stabmeldybės ženklus, toje vietoje darbuojantis nukirstas medis netikėtai tikrų tikriausiai būtų prispaudęs nieko nenujaučiantį

misionierių, jei vaikas nebūtų perspėjęs. Ir nors nuo staigaus medžio kritimo išsisuko, tačiau ne be pavojaus. Netoli nuo krentančio medžio ir pats žemėn parpuolęs, Dievui padedant ir nelaimę nukreipiant, išvengė dvigubo pavojaus, tai yra kūno sužalojimo ir grasinančių kaimiečių tuščio prietaro patvirtinimo, kad Tėvas misionierius būsiąs nubaustas kokia nors sunkia nelaime.

Kitoje tos pačios vyskupijos vietovėje pagonišku papročiu vyrai eidavo prie prie ąžuolų kaimiečių papročiu puikiai pasipuošę, o moterys savo ruožtu prie liepų, su tokiu kreipimusi: „Sveika, liepele, kaip laikaisi? esi sveika drūta? štai tau atnešiau atsidavimo dovaną" (tada pakasa prie šaknų kiaušinius, solidus ir kitas panašias atnašas); paskum eina maldavimas: „Neaplankyk (kenksmingai) mano vaikų, neliesk mano gyvulių, neliesk mūsų sveikatos, nedaryk mums kokios nors nelaimės ar žalos". Po to iškeliamos vaišės. Panašios yra vyrų apeigos prie ąžuolo.

[...] Vilniaus vyskupijoje, Mogiliave, vienas kerų paveiktas [vyras] vos paragavęs šio [Šv. Ignaco] vandens, netrukus buvo pagydytas nuo kerų.

[...] Vilniaus vyskupijoje, Polocke, nuo užkalbėjimų ir kerėjimų šventaisiais egzorcizmais išvaduota 12. Tiek pat egzorcizmų dėl kerėjimų atlikta Vitebske. Nesvyžiuje užkalbėti [dalykai] po egzorcizmų ir bažnytinių ceremonijų iš pasėlių pašalinti ir sudeginti 4. [...] Livonijos vyskupijoje užkalbėjimų pašalinta 13.

[1] Plg. Nr. 391.
[2] Tokios monetos, galbūt turima galvoje senovinio kalimo monetos apskritai.
[3] Daugpilio rezidencijos 1725 m. laiške (Nr. 387) irgi pateikiama panaši informacija, tačiau detalės tiek skiriasi, jog abi versijos esmiškai papildo viena kitą. Dar plg. Nr. 464.

[389] **1725 VII–1726 II** CV LFSV (VUB RS, f. 2, DC-5, p. 75).

[...] confessi 2923 [...] a bestialitate deterriti 8 [...] a peccato sodomitico 3 [...] a superstitionibus revocati 5. [...]

*I.L.*

*

[...] Išpažintį atliko 2923 [...] nuo sanguliavimo su gyvuliais atgrasyti 8 [...] nuo sodomiškosios nuodėmės 3 [...] nuo prietarų atkalbėti 5. [...]

*Jonas Legnikovskis*

[390] **1725 IX–1726 III** CV LFSV (VUB RS f. 2, DC-5, p. 76).

[...] Ab ethnico *deyviorum* cultu reducti inpauci. Sunt enim in confine Curlandiae de ethnicismo residui *Deiviey Pagirney*, id est dij, qui interdum sub specie anguium de angulis suis egrediuntur, sed frequenter degunt invisibiles, sic tamquam frusto terrae impacti, ut in angulis annuli inclusi. Terra illa

observari solet in ollis argilareis aut vasis ligneis, aut sine vase sub assere. Cui terrae an daemoni nisi certus praestaretur cultus, certus interitus. Colit autem potissimum primitivis cibi et potus.

In Wadocle vico femina in matrimonium ducta de alia villa, ignorans numina deorum, dum summo mane accessit *do Żarn, wąż wkolo żarn okręciwszy się poty iey do żarn nie dopuścil, a poki mąki garść* ex instructione vetustae pod żarna in homagium deastri *nie podsypała.*

In alia villa Balte Hołonty unus agricola, deyvios colere insuetus cum conduxisset agrum ab d[omi]no *deyvis* devoto, ex eo seminato illatae in horreum fruges innumeris plenae serpentibus fuere. Dum causam insoliti portenti quaerit, discit a deiwiorum famulo eam causam esse, quod terram, sub quam seminaverint, debito non coluerit munere; qui etiam iussus esse de segete horreo illata modicum per agros spargere. Quod ubi fecit, serpentes evanuerunt. Ubi enim hi deyvi in frustro terrae coluntur, sciendum esse, quod omnes ibi agri vocantur *Żiame Meldziama*, id est Terra Orabilis. In qua ne daemon amplius oraretur, sex pagirnios deyvios ex angulis protractos in aquas aut ignem relegavi. Tales similesque his plus quam 100 superstitiones extirpatae.

*Ign. Ostrowski, M.Zag.*

*

Nemaža atitraukta nuo pagoniško deivių [*vyr. g.*] kulto. Mat Kuršo paribyje iš pagonybės laikų yra išlikę Deiviai Pagirniai, tai yra dievai, kurie kai kada angių pavidalu išlenda iš savo kerčių, nors dažnai leidžia laiką nematomi, taip įsispraudę į žemės luistą, tarytum žiedai, įspausti į kampą. Ta žemė įprastai garbinama moliniuose puoduose arba mediniuose induose, arba be indo – po pagaliukais. Jei tai žemei arba demonui neteikiama tikra pagarba, [laukia] tikra pražūtis. Jie labiausiai garbinami valgio ir gėrimo pirmienomis.

Vadoklių kaime, kai viena moteris, atitekėjusi iš kito kaimo ir nepažindama tų dievų šventenybių, anksti rytą ėjo prie girnų, žaltys (*wąż*), apsisukęs apie girnas, tol jos prie girnų neprileido, kol ji, pagal senolės nurodymą, dievaičio garbei po girnomis nepapylė saujos miltų.

Kitame kaime *Balte Hołonty* vienas žemdirbys, nepratęs garbinti deivių, iš šeimininko, atsidavusio deiviams, išsinuomojęs lauką ir jį apsėjęs, į klėtį suvežė javus, pilnus nesuskaitomų gyvačių. Kai ima ieškoti šios neregėtos baisenybės priežasties, iš deivių tarnautojo patiria esant tą priežastį, kad žemės, kurioje sėjo, nepagerbė derama dovana; jam buvo liepta iš klėtyje laikomų nuimtųjų javų truputį išbarstyti po laukus. Tai jam padarius, gyvatės išnyko. Mat, reikia žinoti, kad ten, kur tie deiviai garbinami žemės luiste, visi laukai vadinami

*Žemė meldžiama*, t. y. *Terra orabilis*. Idant joje demonas nebebūtų meldžiamas, šešis pagirnius deivius iš kampų ištrauktus atidaviau vandenims arba ugniai. Tokių ir panašių į šiuos prietarų išrauta daugiau negu 100. [...]

*Ignacas Ostrovskis, Žagelio misija.*

[391] **1725 IX–1726** III CV LFSV (VUB RS, f. 2, DC-5, p. 77).

[...] Ab incubo abstractae [...] 2. [...] Superstitiones varii generis hereditariae, successione a proavis in susceptionem translatae, non dubium, quod pacto implicito cum Daemone non carentes, sublatae ultra 100. *Deywiey Pagirniey* in angulis adorati ritu ethnico, vel sicubi latentes non adorarentur, qui infantes pleri[s]que in locis infocabant pro neglecto sui cultu, iumentis nocebant, si quis eos temere tetigerat, ei alibi manus contracta, alibi assefacta. In Pajodziey quod *deyvium* ovis pependelisse[a], subito narabitur extincta. Ii deastri plus quam 10 in variis vicis e domibus eiecti. In aliquot villis Solem, Fulmen, Lunam, Ignem etc. *Deyvios*, id est deos, nuncupare soliti; ne in postremo nominando ethnicisassent, instructi. Igni certis temporibus solita fieri ethnica oblatio; per exhortationes et per scrutinium in confessionibus in aliquot villis abrogata fuit. Plebeius unus de capitaneatu Vobolnicensi, qui non erubescebat publice depraedicare daemonem nomine Pan Drukiel, inquiens, quod si is simul cum deo invocetur, impericulosissimo traiectu per flumina commodissime citra ullum transferat periculum. Idem homo cum fratre suo insufflando in potum per invocationem diaboli sub nomine *Rundonelis Akmianelis*, id est rotundus lapillus, interne caesis mederi solitus, uterque *Rundonelum*, prior autem tam *Rundonelum* quam *Drukielum*, quem multoties sibi opitulatum iactabat, magno et forti animo eiuravit.

Quercus duae, appellatae deunculi, nempe *Użołay Dewayciay*, superstitiose cultae et ob vana prodigia ore populi rudis nimium depraedicatae, excissae et combustae.

*Casimirus Ginkiewicz. Miss. Zagiell.*

[a] pependelisse : *lego cum BRMŠ* pependisset

*

[...] Nuo inkubo atitrauktos 2. [...] Įvairių rūšių paveldimų prietarų, įpėdinyste nuo protėvių perduodamų ir priimamų, be abejonės, nestokojančių numanomo sandėrio su demonu, pašalinta per 100. Pagoniškomis apeigomis garbinti Deiviai Pagirniai kertėse, bet jei kur nors tūnantys nebūtų garbinti, tie daugelyje vietų dėl savo kulto paniekinimo uždusindavo vaikus, kenkdavo kinkomiems

gyvuliams, o jei kas juos nerūpestingai paliesdavo, vienam ranką sutraukdavo, kitam ji nudžiūdavo. Pasakojama, jog Pajuodžiuose deivį numynusi avis tuoj nugaišo. Tų dievaičių įvairiuose kaimuose iš namų išmesta daugiau kaip 10. Keliuose kaimuose Saulę, Žaibą, Mėnulį, Ugnį ir t. t. žmonės buvo pratę vadinti deiviais, tai yra dievais. Jie pamokyti ateityje pastarųjų tokiu pagonišku būdu nevadinti. Buvo įprasta tam tikromis progomis ugniai atlikti pagoniškus aukojimus. Raginimų ir nuodugnių išpažinčių dėka keliuose kaimuose to buvo atsižadėta. Vienas kaimietis iš Vabalninko seniūnijos nesidrovėjo viešai šlovinti demoną, vardu Ponas Drukelis, sakydamas, jog jei jo drauge su Dievu kas šauksis, visiškai saugiai ir patogiai persikels per upes nepaisant jokio pavojaus. Tas pats žmogus, su savo broliu pūsdamas į gėrimą ir šaukdamasis velnio, vardu *Rundonelis Akmianelis*, tai yra apvalus akmenėlis, buvo papratęs gydyti vidinius trūkius [?]. Abudu Rundonėlio, o pirmasis ir Rundonėlio, ir Drukelio, kuris jam tiek daug kartų, kaip gyrėsi, buvo padėjęs, tvirtai ir ryžtingai atsižadėjo.

Du ąžuolai, vadinti dievaičiais (būtent *Użołay Dewayciay*), prietaringai garbinti ir tamsios liaudies dėl tariamų stebuklų nepaprastai šlovinti, buvo iškirsti ir sudeginti. [...]

*Kazimieras Ginkevičius, Žagelio misija.*

[392] **1725** DProfV A (ARSI, Lith. 48, f. 178r).

[...] Confessiones auditae 16477 [...] A bestialitate et sodomia abducti 34. [...] A superstitione absterriti 24. [...]

*

[...] Išklausytos 16477 išpažintys [...] Nuo sanguliavimo su gyvuliais ir sodomijos atitraukti 34. [...] Nuo prietarų atgrasyti 24. [...]

[393] **1725** CSlu A (ARSI, Lith. 48, f. 181v).

[...] A superstitionibus abducti 6. [...]

*

[...]Nuo prietarų atitraukti 6. [...]

[394] **1725** DProbNes (ARSI, Lith. 48, f. 210r).

[...] superstitiosa Orci contagione afflati [...] docti 13. [...]

*

[...] pragaro prietaringojo užkrato įkvėpusių [...] pamokyta 13. [...]

[395] **1725** CNes A (ARSI, Lith. 48, f. 213v).

[...] Confessiones 9332 [...] A superstitionibus absterriti 5. [...]

*

[...] Išpažintys 9332 [...] Nuo prietarų atgrasyti 5. [...]

[396] **1725** CGro A (ARSI, Lith. 48, f. 235r).

[...] A superstitionibus retracti 2. [...]

*

[...] Nuo prietarų atitraukti 2. [...]

[397] **1726** II–IX CV LFSV (VUB RS, f. 2, DC-5, p. 78).

[...] confessi 5843 [...] A superstitionibus revocati 20. [...]
*J. L.*

*

[...] Išpažintį atliko 5843 [...] Nuo prietarų atkalbėta 20. [...]
*J. L.*

[398] **1726** II–IX CV LFSV (VUB RS, f. 2, DC-5, p. 78).

[...] Confessionum 4667 [...] Superstitionem antiquitus radicatam abjecerunt 13. [...]
*J. B.*

*

[...] Išpažinčių 4667 [...] Nuo senovės įsigalėjusį prietarą atmetė 13.
*J. B.*

[399] **1726** II–IX CV LFSV (VUB RS, f. 2, DC-5, p. 79-80).

[...] Curlandiae collimitaneus figulus cum velit ollas argillaceas non facile frangibiles conficere, a venefico persuasus, ut exoraret adiutorium Daemonis, ivit cum eodem venefico tempore nocturno in campum, ubi in bivio viarum evocatus aspectabilis specie barbati rustici e terra emersit Daemon, qui imploratus, ut figmentariae arti praestaret opem, requisivit a figulo, ut Deum Christianorum eiuraret. Ast dum in hoc puncto haereret figulus recusaretque, Daemon, sola adoratione sui contentus, iniunxit venefico, ut instruendum susciperet figulum, suum promittens adiutorium simulque evanescens. Tunc veneficus ille ita instruxit figulum, ut argillam praeparando vasaque argilacea in

fornacem ad exsiccandum imponendo hic proferat verba: Bukunki, Freskunki, Lupenki, Unus et Trine Deus, adiuva me. His ergo continentibus nomina fors Daemonum ternorum, Divinae Trinitatis nomine cohonestatorum, superstitiosus cum usus fuisset verbis ad annos fere 12, tandem hoc anno a figmento impietatis per sacramentalem expiationem resiliit operaque daemonis eiuravit. [...] Variae praeterea superstitiones ultra 50, ut abrogarentur?, persuasum.

*Ig. Ostrowski*

*

[...] Kuršo paribio puodžius, norėdamas molinius puodus padaryti atsparesnius dužimui, kerėtojo įtikintas prašyti demono pagalbos, su tuo kerėtoju nakčia nuėjo į laukus, kur kelių sankryžoje iššauktas regimu barzdoto kaimiečio pavidalu iš žemės iškilo demonas. Jis, maldautas pagelbėti puodininkystės darbui, pareikalavo iš puodžiaus atsižadėti krikščionių Dievo. Tačiau, kai ties šia vieta susvyravo puodžius ir atsisakė [atsižadėti], demonas, pasitenkinęs vien jo pagarbinimu, įpareigojo kerėtoją imtis pamokyti puodžių ir, žadėdamas savo pagalbą, tuoj išnyko. Tada kerėtojas pamokė puodžių ruošiant molį bei molinius indus dedant į krosnį degti tarti tokius žodžius: „Bukunki, Freskunki, Lupenki, Vienas ir Trejybinis Dieve, padėk man". Šiuos žodžius, galbūt apimančius demonų trijulės vardus, pagerbtus Dieviškosios Trejybės vardu, jis prietaringai vartojo beveik 12 metų, galiausiai šiemet nuo bedievybės lipdinio sakramentine atgaila atsiklijavo ir atsižadėjo demono darbų. [...]

Be to, įtikinta atšaukti virš 50 įvairių prietarų.

*Ig. Ostrovskis*

[400] **1726** CV A (ARSI, Lith. 48, f. 174v).

[...] a consuetudine maledicendi coerciti 50. Quam autem graviter displiceant Deo imprecationes, experta est quaedam mulier. Haec enim cum ex impatientia duobus filiis suios [!] mortem imprecata est, sensit offensae Divinae effectum, nam eodem diem major natu in morbum subsecutus est. Odia inveterata sopita sunt inter 74. A superstitionibus et magica arte deterriti 488.

*

[...] įprotis keiktis pažabotas 50-čiai. Viena moteris patyrė, kaip smarkiai Dievui nepatinka prakeikimai. Kai šioji iš nekantrumo du savo sūnus iškeikė, linkėdama mirties, pajuto Diveybės įžeidimo padarinį: tą pačią dieną vyresnysis įpuolė į ligą. Įsisenėjusių pykčių numalšinta tarp 74. Nuo prietarų ir magijos meno atgrasyta 488. [...]

Išpažinčių iš viso: 59146. Visuotinių išpažinčių 14719.

[401] 1726 CCau A (ARSI, Lith. 48, f. 252r).

[...] A superstitionibus et variis observationibus deterriti 40. [...]

*

[...] Nuo prietarų ir įvairių papročių atgrasyta 40. [...]

[402] 1726 RMsc A (ARSI, Lith. 48, f. 216r).

[...] A superstitionibus absterriti 14. [...]

*

[...] Nuo prietarų atgrasyta 14. [...]

[403] 1726 CGro A (ARSI, Lith. 48, f. 235v).

[...] Superstitionis incantationibus renuntiantes 9. [...]

*

[...] Užkalbėjimų prietaro atsisakė 9. [...]

[404] 1726 RMoh A (ARSI, Lith. 48, f. 221r).

[...] Veneficia inter segetes exusta 2, a veneficiis etiam non pauci absterriti, a recursu ad veneficos deterriti 37. [...]

*

[...] Kerai pasėliuose sudeginti 2, nuo kerėjimų nemažai atgrasyta, nuo kreipimosi į kerėtojus sulaikyti 37. [...]

[405] 1726 RDun A (Kleijntjenss I, p. 393).

[...] Incantationibus magicis, qui obstinata pertinacia navabant operam, a tanto scelere abstracti 3. Ingenti autem labore ab ethnicis superstitionibus semel revocati, ac in easdem iterum nefando ausu relapsi, singulari industria Deo O. M. restituti 177 [...].

*

[...] Su atkakliu užsispyrimu atsidėję maginiams užkalbėjimams nuo tokio prasikaltimo atitraukti 3. Didžiuliu darbu nuo pagoniškų prietarų kartą atkalbėti, tačiau į juos vėl nelemtu įžūlumu atkritę, ypatingu rūpesčiu Geriausiajam ir Aukščiausiajam Dievui sugrąžinti 177 [...].

[406] **1726 IX–1727 II** CV LFSV (VUB RS, f. 2, DC-5, p. 82).

[...] Et cum antea summa fidei Deique colendi fuerit imperitia, nòn mirum est illos rudes innumerabilium superstitionum adeo fuisse studiosos, ut innumerabilibus morbis per insusurationem superstitiosam mederi sciverint. Personae ultra 120 nunc a superstitionibus deterritae correctaeque. [...]

*Ig. Ostrowski MZ*

*

[...] Ir kadangi anksčiau tvyrojo didžiausias tikėjimo ir Dievo garbinimo neišmanymas, nenuostabu, kad tie tamsuoliai taip uoliai laikėsi nesuskaičiuojamų prietarų, kad šnabždėjimu mokėjo gydyti nesuskaičiuojamas ligas. Dabar per 120 asmenų nuo prietarų atgrasyta ir pataisyta. [...]

*Ig. Ostrovskis, ŽM*

[407] **1726 IX–1727 XII** CV LFSV (VUB RS, f. 2, DC-5, p. 82).

Confessi 2888 [...] A superstitionibus 181 reducti. [...]

*Joannes Legnikowski*

*

Išpažintį atliko 2888 [...] Nuo prietarų atitrauktas 181. [...]

*Jonas Legnikovskis*

[408] **1726 VII–1727 II** CV LFSV (VUB RS, f. 2, DC-5, p. 82).

Confessi 2798. Ex his absolutae a bestialitate 60, ab incestu in primo gradu 19, in 2do gradu 11, sacrilegae 13, ab homicidio 6, a sodomia 16, ab incendio 2, a sortilegio 39. [...]

*F.D.*

*

Išpažintį atliko 2798. Tarp jų išrišta iš sanguliavimo su gyvuliais 60, iš pirmo laipsnio kraujomaišos 19, iš antro laipsnio – 11, šventvagių 13, iš žmogžudystės 6, iš sodomijos 16, iš padegimo 2, iš burtininkavimo 39. [...]

*F. D[ochtorovičius]*

[409] **1726 IX–1727 III** CV LFSV (VUB RS, f. 2, DC-5, p. 83).

[...] conf. 2800 [...] A veneficio abductus unus. [...]

*A.M.*

*

[...] 2800 išpažinčių [...] Nuo kerėjimo atitrauktas vienas. [...]

*A.M.*

[410] **1727** III – VIII CV LFSV (VUB RS, f. 2, DC-5, p. 83).

[...] conf. 4439 [...] A superstitionibus variis, maxime a recursu ad magos et sagas, absterriti quam plurimi; ab incantationibus viperarum, ignis, vermium in bestiis et in herbis revocati 10. [...]

*J... Norwilowicz [?] MZ*

*

4439 išpažintys [...] Daugybė atgrasyta nuo įvairių prietarų, dažniausiai nuo kreipimosi į burtininkus ir raganas; nuo gyvačių, ugnies, kirmėlių gyvuliuose ir žolėse užkalbėjimų atitraukta 10. [...]

*J. Norvilavičius ŽM*

[411] **1727** III – VIII CV LFSV (VUB RS, f. 2, DC-5, p. 84).

[...] conf. 3380 [...] Superstitiones ad tollendas infirmitates aut infortunia usurpatae plus quam 250 abrogatae. [...]

*Ign. Ostrowski MZ*

*

[...] 3380 išpažinčių [...] Atsižadėta daugiau kaip 250 prietarų, naudotų pašalinti ligas ar nelaimes. [...]

*Ign. Ostrovskis, ŽM*

[412] **1727** CV A (ARSI, Lith. 48, f. 174v).

[...] confessiones 37409 [...] A superstitionibus cessarunt 1000. [...]

*

[...] 37409 išpažintys [...] Nuo prietarų atsitraukė 1000. [...]

[413] **1727** DProbNes (ARSI, Lith. 48, f. 211v).

[...] A superstitionibus absterriti 4. [...]

*

[...] Nuo prietarų atgrasyti 4. [...]

[414] **1727** CCau A (ARSI, Lith. 48, f. 252v).

[...] A superstitionibus deducti 837. [...]

*

[...] Nuo prietarų nuvesti 837. [...]

[415] 1727 RBob A (ARSI, Lith. 48, f. 264r).

[...] Culmos frugum cum pacto diaboli inflectens resipuit 1. [...]

*

[...] Per sanderį su velniu išguldantis javų stiebus atsikvošėjo 1. [...]

[416] 1727 *Ex vita P. Nicolai Krasnodębski / Iš t. Mikalojaus Krasnodembskio gyvenimo* (Poszakowski, p. 445).

[...] Missionarius in Alba Russia, Mscislaviae, Orsae, Smolensci, Mohiloviae et alibi [...] Reliquiis venerabilis Servi Dei Patris Andreae Bobolae, et aqua benedicta S. P. N. Ignatii multa mirabilia patrabat in subitaneis morborum curationibus, maleficiorum, spectrorum, incantationum praestigiarumque propulsationibus. Hinc tartareos in se non semel expertus est terrores, furores, ex via in paludes et praecipitia abductiones. [...]

*

[...] Misionierius Baltojoje Rusijoje, Mstislaulyje, Oršoje, Smolenske, Mogiliave ir kitur [...]. Garbingojo Dievo tarno Tėvo Andriejaus Bobolės relikvijomis ir palaimintu mūsų Šv. Tėvo Ignaco vandeniu atliko daug nuostabių dalykų staigiai gydydamas ligas, nuvydamas raganavimus, vaiduoklius, užkalbėjimus ir monus. Todėl ne kartą patyrė pragariškus gąsdinimus, šėlus, nuklaidinimus iš kelio į pelkes ir pakriaušes. [...]

T. Krasnodembskis g. 1672 m. Palenkėje, į Ordiną įstojo 1710 m., mirė 1727 m.

[417] 1727 RDun A (Kleijntjenss I, p. 394).

[...] Quos ethnicae superstitionis, plurimis in locis per Livoniam adhuc durantis, labyrinthus implicaverat, 36 melioris Ariadnae christianae doctrinae filum inde eduxit. [...] Superstitionum fascino amoto illustrati 5. [...] Super functorum vita tumbas praestigiosas superstitiones exercentes correcti 3. Mulier una, quam veneficii insimulatam iudicum sententia ad expianda rogo objecta damnavit, ad fortiter patienterque excipiendas flammas animata. [...]

*

[...] Iki šiol daugybėje Livonijos vietų tveriančiame pagoniškų prietarų labirinte paklaidintus 36 iš ten išvedė geresnio krikščioniškojo mokymo Ariadnės siūlas. [...] Prietarų apžavus pašalinus apšviesti 5. [...] Prie mirusiųjų kapų atliekantys apgaulingus prietarus pataisyti 3. Viena moteris, kurią, apkaltintą kerėjimu, teisėjų nuosprendis pasmerkė kaltinimus išpirkti laužu, padrąsinta tvirtai ir kantriai priimti liepsnas. [...]

[418] **1727** FSML (ASPF SOCG, vol. 660, f. 398v).

[...] A divinationibus, sortilegiis, superstitionibus et incantationibus absterriti in dioecesi Vilnensi 1444. In Plocensi 263. In Luceoriensi 25. In Varmiensi 23. In Livoniae 126. Huc pertinere videntur, quae, jurati cum daemone foederis judicialiter convictae et ad dignam tanto sceleri poenam ignis damnatae per Nostris ad mortem huiusmodi dispositae, infernali nuncium remiserunt amico, suasque coelo, non Orco animas devoverunt, in dioecesi Vilnensi 7. Huc quoque spectat mulier, quae, ab infernali praestigiatore ad libidinis scelus secum perpetrandum tentata, cuiusdam e Nostris spiritualibus monitis et sacrarum reliquiarum amuleto armata, eundem a se impostorem fugavit in posterum. Huius quoque loci sunt domus et familiae integrae, etiam quandoque haereticae, ultra 105, Tilzae et alibi, tum per Prussiam, tum per Curlandiam et Livoniam, quae varias latentis inimici infestationes et vexationes, quin et apparentia quandoque spectra, in suis aedificiis longo tempore sunt passae, tandem per Nostrorum sacerdotem, benedictis suis aedibus, optatam quietem receperunt. [...]

*

[...] Nuo pranašavimų, burtininkavimų, prietarų ir užkalbėjimų atgrasyta Vilniaus vyskupijoje 1444. Plocko 263. Lucko 25. Varmės 23. Livonijos 126. Čia, matyt, priklauso ir tos 7 Vilniaus vyskupijoje, kurios, sudariusios su demonu sandėrį, teisme įrodžius kaltę ir tokio nusikaltimo vertai ugnies bausmei pasmerktos, mūsiškių mirčiai parengtos, nusiuntė atgal žinią pragaro bičiuliui ir savo sielas patikėjo dangui, o ne pragarui. Čia dera ir moteris, pragariškojo apgaviko geidulio nusikaltimą su savim [=su juo?] atlikti gundyta; vieno iš mūsiškių dvasiniais pamokymais ir šventųjų relikvijų apsauga apginkluota, suvisam tąjį suvedžiotoją nuo savęs nuvijo. Šioje vietoje taip pat [minėtini] namai bei ištisos šeimynos, kai kurios ir eretiškos, per 105, Tilžėje ir kitur, tiek Prūsijoje, tiek Kurše ir Livonijoje; jos ilgą laiką savo pastatuose kentė įvairius pasislėpusio priešo antpuolius ir varginimus, ir netgi vaiduoklių pasirodymus; pagaliau mūsų mūsiškių kunigui palaiminus jų buveines, trokštą ramybę atgavo. [...]

[419] **1727** VII–**1728** I CV LFSV (VUB RS, f. 2, DC-5, p. 85).

[...] conf. 1671 [...] A sortilegio q. [?] a bestialitate 6. [...]

*F. A. Dargewicz*

*

[...] 1671 išpažintis [...] Nuo burtininkavimo 9 [?], nuo sanguliavimo su gyvuliais 6. [...]

*Pranciškus Antanas Dargevičius*

T. Dargevičius g. 1682 Žemaitijoje, į ordiną įst. 1714 Vilniuje, m. 1749 Užvaldoje. Žemaitis, kur dirbo 1727-1728 m., neaišku.

[420] 1727 IX – 1728 I CV LFSV (VUB RS, f. 2, DC-5, p. 85).

[...] [Lauxodii] succuba absoluta, et ut serio abrenunciaret Sathanaė, instructa 1. [...] [Multis in locis] [s]uperstitiosi, Terrae ac Igni dona libantes Ignemque deunculum nuncupantes, ab hoc vocabulo ethnico et superstitioso libamine abducti plus quam 1000. [...]

*Ig. Ostrowski MZ*

*

[...] [Lauksodyje] išrišta 1 [demono] sugulovė ir pamokyta rimtai atsižadėti Šėtono. [...] [Daugelyje vietų] prietaringųjų, aukojančių Žemei bei Ugniai ir Ugnį vadinančių dievaičiu, nuo šio pagoniško pavadinimo ir prietaringo aukojimo atitraukta per 1000. [...]

*Ig. Ostrovskis. Žagelio misija*

[421] 1727 VIII – 1728 I CV LFSV (VUB RS, f. 2, DC-5, p. 86).

[...] a superstitionibus et incantationibus absterriti 30. [...]

*J. Narutowicz MZ*

*

[...] Nuo prietarų ir užkalbėjimų atgrasyta 30. [...]

*J. Narutavičius, Žagelio misija*

[422] 1728 I–VIII CV LFSV (VUB RS, f. 2, DC-5, p. 87).

[...] a superstitionibus et incantationibus abducti 6. [...]

*J. Narutowicz MZ*

*

[...] Nuo prietarų ir užkalbėjimų atitraukti 6. [...]

*J. Narutavičius, Žagelio misija*

[423] 1728 I–VIII CV LFSV (VUB RS, f. 2, DC-5, p. 87).

[...] In parochiis duabus a plurimis per superstitionem Ignis, nuncupari solitus Deunculus, vulgo *Ugnis Diewaytis*, in nominis divini arrogatione, extinctus. [...]

*Ig. Ostrowski MZ*

*

[...] Dviejose parapijose užgesinta Ugnis, daugelio įprasta prietaringai vadinti dievaičiu (žmonių kalba *Ugnis Diewaytis*), pasisavinant dievišką vardą. [...]

*Ig. Ostrovskis, Žagelio misija*

Žr. taip pat Nr. 425.

[424] **1728** I–IX CV LFSV (VUB RS, f. 2, DC-5, p. 88).

[...] A superstitionibus retracti 10. [...]
*IL*

*

[...] Nuo prietarų atitraukta 10. [...]
*IL*

[425] **1728** Lith FM (ASPF SOCG, 666, f. 28v, 29v).

[...] Inventi sunt, quibus Numinis nulla cognitio, fides nulla: hi missionariorum diligenti opera et ope variis fidei rudimentis instillatis illuminati, verum DEUM, Creatorem suum, colere edocti Vilnae 18. In cuius etiam Dioecesis parochiis binis profanae idololatriae sequaces reperti, qui per superstitiosum cultum Igni, nuncupari solito *Devunculus*, cum Divini Nominis arrogatione honorem detulerunt. Hic, inquam, Ignis a Nostris verum Deum evangelizantibus extinctus, exterminatus, veriorque Ignis consumens, Deus Trinus et Unus, cordibus eorum inspiratus. Duneburgi ab gentilismo et ethnica superstitione retracti 35. Iam vero a divinationibus, sortilegiis, veneficiis, recursu ad magis et maleficia, a faciendis cum Daemone pactis, superstitiosis incantationibus salutaribus admonitionibus, severis monitis eiurare persuasi: in Vilnensi Dioecesi 361, in Dioecesi Plocensi 70 (ex his dum ad eiuranda maleficia et paenitentiam aliquot inductae sagae, etiam presbyteri cuiusdam regularis, qui in processum sagarium per sortilegia et superstitiones intraverat, bonae famae consultum), in Dioecesi Luceoriensi 13, in dioecesi Livoniae 42, ubi etiam a sepulchris mortuorum sublatae superstitiones ac quercus procerae (quas rudiores silvicolae, idololatriae deplorandis erroribus inhaerentes, divinis honoribus prosequabant) excisae 10, verumque Creatorem suum nosse et colere instructi. [...]

Alterum in puella quadam lasciviae ac choreis dedita, haec sub vesperum dum ad solitas choreas insolentius properat, advertit in specie horrendi molopi Diabolum iacentem in via, qui in ultra regrede[re]tur [?] hiantibus faucibus rapere eam intendebat, ad inferos deportare, si non recursum ad signus S. Crucis ac Beatissimam Virginem territa respuit [...].

*

[...] Aptikti neturinčių jokio Dievybės pažinimo, jokios tikybos Vilniuje 18; jie apšviesti rūpestingu misionierių triūsu ir pagalba įdiegtais įvairiais tikėjimo pradmenimis, išmokyti garbinti tikrąjį Dievą, savo Kūrėją. Taip pat šios vyskupijos dviejose parapijose rasta tuščios stabmeldybės sekėjų; jie, prietaringai

garbindami, Ugniai (įprastai vadinamai Dievaičiu) teikė pagarbą, taip pasisavindami Dievybės vardą. Šioji, sakau, Ugnis, mūsiškių, skelbiančių gerąją naujieną apie tikrąjį Dievą, buvo užgesinta, išnaikinta, ir jų širdyse įkvėpta tikresnė ryjanti Ugnis – Dievas Vienas Trejybėje. Daugpilyje nuo pagonybės ir pagoniško prietaringumo atitraukti 35, o nuo pranašavimų, burtininkavimų, kerėjimų, kreipimosi į magus ir raganavimo, nuo sandėrio su demonu sudarinėjimo, prietaringų užkalbėjimų išganingais pamokymais, rimtais perspėjimais įtikinti atsižadėti: Vilniaus vyskupijoje 361, Plocko vyskupijoje – 70 (kuomet iš jų kelios raganos įtikintos išsižadėti raganavimo ir [atlikti] atgailą, pagelbėta ir geram vardui vieno kunigo vienuolio, kuris per burtininkavimus ir prietarus buvo įžengęs į raganystės kelią), Lucko vyskupijoje – 13, Livonijos vyskupijoje – 42; ten pašalinti prietarai ir nuo mirusiųjų kapų, taip pat iškirsta 10 iškilių ąžuolų (jiems prasčiokai miškų gyventojai, laikydamiesi apgailėtinų stabmeldybės paklydimų, teikė dievišką garbę), [o žmonės] pamokyti pažinti ir garbinti tikrąjį savo Kūrėją. [...]

Kitas [atvejis] – tokia mergaitė, atsidavusi palaidumui ir šokiams; ji, pavakare nepaprastai skubėdama į įprastus šokius, pamatė gąsdinančio juodulio pavidalu ant kelio gulintį velnią, kuris atsuko žiojinčius nasrus – ketino ją pagrobęs nutremti į pragarus, bet išsigandusi pasipriešino, griebdamasi Šv. Kryžiaus ženklo ir Švč. Mergelės [vardo] [...].

[426] 1728 CV A (ARSI, Lith. 48, f. 175r).

[...] A superstitionibus et incantationibus 33. [...] sine ulla fide viventes instructi rudimentis fidei 21. [...]

*

[...] Nuo prietarų ir užkalbėjimų 33. [...] be jokios tikybos gyvenantys pamokyti tikybos pradmenų – 21. [...]

Čia praleidžiame pasikartojančią žinią apie dviejose parapijose dievaičiu vadintą ugnį (Nr. 423, 425).

[427] 1728 DProfV A (ARSI, Lith. 48, f. 180r).

[...] A veneficiis absterriti 4. [...]

*

[...] Nuo kerėjimų atgrasyti 4. [...]

[428] **1728** DProbNes (ARSI, Lith. 48, f. 212r).

[...] A superstitione aliisque enormibus criminibus ad meliorem vitam revocati 12. Inter quos femina quaedam, superstitionis magistra, ad quam concursus fiebat plurimorum, a vesano artificio absterrita est. [...]

*

[...] Nuo prietaringumo ir kitų didžiulių nusikaltimų į geresnį gyvenimą sugrąžinta 12. Tarp jų nuo beprotiško užsiėmimo atgrasyta viena moteris, prietaringumo mokytoja, pas kurią daugelis rinkdavosi. [...]

[429] **1728** CNes A (ARSI, Lith. 48, f. 214v).

[...] Confessiones [...] 12170. [...] A superstitionibus absterriti 14. [...]

*

[...] 12170 išpažinčių [...] Nuo prietarų atgrasyta 14. [...]

[430] **1728** CSlu A (ARSI, Lith. 48, f. 197r).

[...] Ab insanis superstitionibus (quibus hae partes abundant) absterriti [...] 22. [...]

*

[...] Nuo kvailų prietarų (jų šiuose kraštuose apstu) atgrasyta [...] 22. [...]

[431] **1728** RDun A (Kleijntjenss I, p. 395).

[...] Praestigiis et superstitionibus dediti ab infernalibus technis vindicati 39. Pauciores nonnihil, quia 35, grandiore tamen piaculo ad enorme ethnicismi vomitum redeuntes, inculcatis fidei sanctae mysteriis, verterunt terga diabolicis suggestionibus, quibus ne vel in occasione succumberent, celebres a pseudocultu et exsecranda religione excisae quercus 10. [...] Domibus et habitaculis benedictio divina per exorcismos et depulsionem maleficiorum importata 919. [...]

*

[...] Nuo pragariškų suktybių atkovoti 39, atsidavę monams ir prietarams. Šiek tiek mažiau (35), tačiau labiau nusikaltę, grįždami prie didžiulio pagonybės vėmalo, įdiegus [jiems] šventojo tikėjimo slėpinius, atsuko nugaras velniškiems kurstymams; o idant jiems progai pasitaikius nepasiduotų, iškirsta 10 ąžuolų, garsių melagingu garbinimu ir pasibjaurėtinu dievinimu. [...] 919 namų ir būstų egzorcizmais ir raganavimų nuvijimu atnešta dieviška palaima. [...]

[432] **1728 IX–1729 II** CV LFSV (VUB RS, f. 2, DC-5, p. 92).

[...] A superstitionibus deterriti 13. [...]
*IL*

*

[...] Nuo prietarų atgrasyta 13. [...]
*IL*

[433] **1728 III 4** *Missio sacerdotum Congregationis Missionis in Šešuoliai / Misijų kongregacijos kunigų misija Šešuoliuose* (LMV, p. 83).

[...] Ante annos 25 fuit missio in hac ecclesia [...] Ab immemorabili tempore introducta fuit, sed coram missionariis pro tunc non detecta turpissima consuetudo: 1° Quod viri et mulieres, pueri et puellae insimul balnea frequentabant. 2° Quid a festo Nativitatis Domini usque ad Epiphaniam vespertinum tempum sacrosancte sanctificabant, sub quod ludus obscenissimos, scandalosissimos, barbarissimos exercebant, scilicet quod unus ex viris induebat habitum muliebrem, alter autem assumebat speciem viri senis, et sic circumdati pueris et puellis omnes fere domos frequentabant et in quavis domo concubitum viri cum muliere repraesentabant cum summo scandalo juventutis, atque pueros flagro compellabat iste, qui senis personam gerebat, ut super muliere turpissimum actum faceret. 3° Quod adhuc turpius est, unus assumebat figuram equae, alter equi emissarii, et congressum seu coitum repraesentabant cum hinnitu. Quem Daemon ex talibus actionibus habebant fructum, qualis offensa Dei, qualis corruptela iuventutis hinc sequebatur, facile intelligi potest. Haec omnia post sufficientem in concursu populi redargutionem serio, sub paena 50 virgis plagarum solutioneque 30 florenorum partim ecclesiae, partim aulae, interdicta. [...]

*

[...] Šioje [Šešuolių] bažnyčioje misija vyko prieš 25 metus [...] [Ten] buvo neatmenamais laikais įvestas, bet misionieriams anuo metu neatskleistas gėdingiausias paprotys: 1. Kad vyrai ir moterys, berniukai ir mergaitės drauge vaikšto į pirtį. 2. Kad nuo Viešpaties Gimimo iki Apsireiškimo vakaro laiką šventai užlaikydavo kaip šventę, kurios metu žaisdavo nepadoriausius, labiausiai papiktinančius, barbariškiausius žaidimus, o būtent vienas iš vyrų apsirengdavo moterišku apdaru, kitas prisiimdavo seno vyriškio pavidalą, ir šitaip, apsupti berniukų ir mergaičių, lankydavo beveik visus namus ir kiekvienuose namuose vaizduodavo vyro sueitį su moterimi didžiausiam jaunimo papiktinimui, taip pat tas, kuris vaidindavo senį, berniukus karštai skatindavo atlikti su moterim gėdingiausią veiksmą. 3. Kas dar gėdingiau – vienas apsitaisydavo

kumele, kitas – eržilu, ir žvengdami vaizduodavo susibėgimą arba sueitį. Kokią demonas iš tokių veiksmų turėjo naudą, kaip buvo įžeidžiamas Dievas, koks jaunimo tvirkinimas iš šito plaukė, galima nesunkiai suprasti. Visa tai, po pakankamo išpeikimo žmonių susibūrime, rimtai uždrausta, grasinant 50 rykščių smūgių ir 30 auksinų baudos sumokėjimu iš dalies bažnyčiai, iš dalies dvarui. [...]

[434] **1729** I–X CV LFSV (VUB RS, f. 2, DC-5, p. 92).

[...] confessi 4789 [...] A superstitionibus absterriti 30, ab incantationibus abducti 3. [...]

*J. Narutowicz MZ*

*

[...] Išpažintį atliko 4789 [...] Nuo prietarų atgrasyta 30, nuo užkalbėjimų atitraukti 3. [...]

*J. Narutavičius, ŽM*

[435] **1729** CSlu A (ARSI, Lith. 48, f. 197v).

[...] Duae veneficae confessae cum firmo proposito abrenunciandi Satanae Sacramentaliter absolutae. A superstitionibus et magicis artibus deterriti 27.

*

[...] Sakramentiškai išrištos dvi kerėtojos, atlikusios išpažintį su tvirtu ryžtu atsižadėti Šėtono. Nuo prietarų ir maginių menų atgrasyti 27. [...]

[436] **1729** CV A (ARSI, Lith. 48, f. 176r).

[...] Confessiones [...] auditae 39597. [...] A superstitionibus et incantationibus abducti 42. [...]

*

[...] Išpažinčių [...] išklausyta 39597. [...] Nuo prietarų ir užkalbėjimų atitraukti 45. [...]

[437] **1729** RMoh A (ARSI, Lith. 48, f. 222r).

[...] A recursu ad maleficos 2. [...]

*

[...] Nuo kreipimosi į raganius 2. [...]

[438] **1730** I–VII CV LFSV (VUB RS, f. 2, DC-5, p. 95).

[...] conf. 4628 [...] Ab incantationibus et veneficiis absterritus unus. [...] Ab infestationibus daemonis aqua S. Ignatii et granis S. Joannae liberatae domus 3. [...]
*J. Narutowicz*

*

[...] išpažinčių 4628 [...] Nuo užkalbėjimų ir kerėjimų atgrasytas vienas. [...] Nuo demonų varginimo Šv. Ignaco vandeniu ir Šv. Joanos grūdeliais išvaduoti 3 namai. [...]
*J. Narutavičius*

[439] **1730** RMoh A (ARSI, Lith. 48, f. 222v).

[...] Signa maleficiorum inter fruges in quatuor locis combusta. [...] quaedam persona sacris exorcismis et aqua lustrali S. P. Ignatii ab incubo daemone liberata. [...]

*

[...] Raganysčių ženklai tarp javų sudeginti keturiose vietose. [...] vienas asmuo šventaisiais egzorcizmais ir šventintu Šv. T. Ignaco vandeniu išvaduotas nuo demono inkubo. [...]

[440] **1730** Lith. FSM (ASPF SOCG, vol. 670, f. 841-842r).

[...] Domus a veneficiis liberatae per grana S. Joannae in dioecesi Viln. 3. Per aquam S. P. Ignatii 27. [...] Livoniae 19. Segetes a magicis incantationibus in partibus Albae Russiae per exorcismos et aquam S. Ignatii vindicatae 50. [...]

Superstitiones ethnicas et idololatriam in veram religionem et veri Dei cultum commutarunt in dioecesi Vilnen. 10. Livoniensi 13. Divinationes et veneficia sublata et conventa cum daemone pacta spiritualibus admonitionibus disrupta: in dioecesi Vilnensi 101, Plocensi 53, Livoniensi 40. [...]

*

[...] Namai nuo kerėjimų išvaduoti Šv. Joanos grūdeliais Vilniaus vyskupijoje 3. Šv. T. Ignaco vandeniu 27. [...] Livonijoje 19. Pasėliai nuo maginių užkalbėjimų Baltosios Rusijos kraštuose egzorcizmais ir Šv. Ignaco vandeniu apginti 50 [kartų]. [...]

Pagoniškus prietarus ir stabmeldybę į tikrą religiją ir tikrojo Dievo garbinimą iškeitė Vilniaus vyskupijoje 10, Livonijos – 13. Pranašavimai ir kerėjimai pašalinti ir susitarimai su velniu dvasiniais pamokymais nutraukti: Vilniaus vyskupijoje 101, Plocko – 53, Livonijos – 40. [...]

[441] 1731 II–VIII CV LFSV (VUB RS, f. 2, DC-5, p. 98).

[...] Superstitiones, divinationes deseruerunt 11. [...]
*A.R.*

*

[...] Prietarus, pranašavimus pametė 11. [...]
*A.R.*

[442] 1731 I–VIII CV LFSV (VUB RS f. 2, DC-5, p. 98).

[...] conf. 6180 [...] A superstitionibus absterriti 8. [...]
*J.L.*

*

[...] Išpažinčių 6180 [...] Nuo prietarų atgrasyti 8. [...]
*J.L.*

[443] 1731 II–X CV LFSV (VUB RS, f. 2, DC-5, p. 98).

[...] Superstitiosi, ne ad monumenta defunctorum cibos deferrent, prohibiti reductique ad frugem meliorem ultra 1000. Per superstitiosas insusurrationes morbis medelam praestantes correcti ultra 20. Propheticum spiritum malignum habentes ad reparanda damna furtaque recuperanda retracti a divinationum exercitio ca. 8. [...]
*Ig. Ostrowski MZ*

*

[...] Prietaringiesiems uždrausta prie mirusiųjų antkapių nešti valgius ir [jie] atvesti į geresnį kelią; tokių per 1000. Pataisyta per 20, ligų gydymą teikiančių prietaringais šnabždėjimais. Turinčių piktąją pranašišką dvasią, [tarnaujančią] žaloms atitaisyti ir pavogtiems daiktams atgauti, atitraukta nuo spėjimų praktikos apie 8. [...]
*Ig. Ostrovskis, ŽM*

[444] 1731 III–X CV LFSV (VUB RS, f. 2, DC-5, p. 99).

[...] conf. 2055 [...] a sortilegio et veneficiis 5 [absterriti] [...] Ex superstitionibus reducti 4. [...]
*AK*

*

[...] Išpažinčių 2055 [...] nuo būrimo ir kerėjimų [atgrasyti] 5 [...] Nuo prietarų sugrąžinti 4. [...]
*AK*

[445] **1731** CV A (ARSI, Lith. 52, f. 76r).

[...] A bestialitate 84, a nefario pellicatu 25, a sodomia 36 [...] Superstitio quoque, veteris vestigium paganismi, attrita. Traduxerat longa consuetudine rude vulgus ad haec usque tempora id superstitionis, ut ad tumulos functorum cibos deferret illosque super monumentis defunctorum intactos relinqueret, optimum arbitrans obsequium, si hoc vita functis grataretur. His tamen satanae ab insidiis superstitiosorum liberati 1224. [...]

*

[...] Nuo sanguliavimo su gyvuliais [atitraukti] 84, nuo nelemto gyvenimo susimetus 25, nuo sodomijos 36. [...] Taip pat sutrintas prietaras sumenkintas – senas pagonybės pėdsakas: iki pat šių laikų tamsi liaudis perduodavo ilgaamžį prietaringą paprotį nešti prie mirusiųjų kapų valgius ir juos palikti ant velionių antkapių nepaliestus, laikydama geriausia paslauga, jei gyvenimą palikusieji būtų taip pamaloninami. Tačiau nuo šių šėtono klastų išvaduota 1224 prietaringieji. [...]

[446] **1731** DProbV (ARSI, Lith. 52, f. 84v).

[...] Lemuresque fugati e domibus 3. [...]

*

[...] Iš namų išvaryti 3 lemūrai. [...]

[447] **1731** RDun A (Kleijntjenss I, p. 397).

[...] Ad vomitum ethnicarum superstitionum reduces, salutaribus monitis revocati 10, quibus ne ulterius liceret ad nefandos cultus regredi, tilia una et almus 1, ethnico ritu in deastros sacratae, excisae et igne absumptae. [...] Sacra unctione delibuti 22. De quo sacramento hoc apponere placet, ex quo multi simpliciores Lotavi, animam paene agentes, post illud susceptum incolumitati sunt redditi, in tanto valore esse caepit apud rusticellos, ut omnes desperati de vita magnis conatibus expectant extremam unctionem, vocitantque *Lela swetibe*, id est, magnam sanctificationem. [...]

*

[...] Prie pagoniškų prietarų vėmalų sugrįžę, išganingais perspėjimais atkviesti 10; idant jiems vėliau nepavyktų sugrįžti prie nelemtų garbinimų, viena liepa ir vienas alksnis, pagonišku būdu pašventinti dievaičiais, iškirsti ir ugnimi sunaikinti. [...] Šventuoju patepimu aprūpinti 22. Apie šį sakramentą čia pridurti dera, kad daugelis paprastesniųjų latvių, beveik mirtimi besivaduojančių, jį

priėmę buvo sugrąžinti į sveikatą; taip buvo pradėtas vertinti kaimietėlių, jog visi netekę vilties išgyventi, iš visų jėgų laukia paskutiniojo patepimo, vadindami jį *Lela swetibe*, tai yra dideliu pašventinimu. [...]

[448] **1731 X–1732 I** CV LFSV (VUB RS, f. 2, DC-5, p. 100).

[...] Superstitiones varii generis plusquam 100 extirpatae. [...]
*Ig. Ostrowski MZ*

*

[...] Įvairių rūšių prietarų išrauta per 100. [...]
*Ig. Ostrovskis, Žagelio misija*

[449] **1731 V–1732 II** CV LFSV (VUB RS, f. 2, DC-5, p. 100).

[...] In locis praestigiis daemonis et maleficiis infectis exorcismi habiti et pacta dissoluta circiter 20. [...]
*J.B.*

*

[...] Vietose, užkrėstose demono monais ir raganavimais, atlikti egzorcizmai ir nutraukta apie 20 sandėrių. [...]
*J.B.*

[450] **1731 XI–1732 III** CV LFSV (VUB RS, f. 2, DC-5, p. 102).

[...] A superstitione 58. [...]

*

[...] Nuo prietaro 58. [...]

[451] **1732 II–X** CV LFSV (VUB RS, f. 2, DC-5, p. 104).

[...] A maleficiis per pactum implicitum practicandis absterritus 1. [...]
*M.K.*

*

[...] Nuo raganavimų per neišreikštą sandėrį praktikavimo atgrasytas 1. [...]
*M.K.*

[452] **1732 VIII–X** CV LFSV (VUB RS f. 2, DC-5, p. 104).

[...] A superstitionibus abducti 3. [...]

*

[...] Nuo prietarų atitraukti 3. [...]

[453] **1732** RDun A (Kleijntjenss I, p. 398).

[...] A sacrilego superstitionum cultu commentitiisque praecationibus absterruit 7, Orco dicatum per maleficia locum, beneficio sacratiorum orationum, pristinae restituit incolumitati unum. [...]
*
[...] Nuo šventvagiško prietarų kulto ir išgalvotų maldavimų atgrasė 7, pragarui raganavimais paskirtą vieną vietą šventųjų maldų geradarybe sugrąžino į pirmykštį nesuteptumą. [...]

[454] **1732 I – 1733** CV LFSV (VUB RS, f. 2, DC-5, p. 104).

[...] A superstitione ethnica qua cibabant animae mortuorum infra mensas et supra infusione de cochlearibus et proiectione esculentorum, abstracti prope 600. Superstitiones item diversae per insusurationes medicinales a morsus serpentis aliisque morbis sublatae plus quam 100. [...]
*Ig. Ostr. MZ*
*
[...] Beveik 600 atitraukta nuo pagoniško papročio maitinti mirusiųjų vėles po stalais ir virš jų, liejant iš šaukštų ir metant [po stalu] maistą. Panaikinta daugiau kaip 100 skirtingų prietarų, susijusių su gydomaisiais šnabždėjimais nuo gyvatės įkandimo ir kitų ligų. [...]
*Ig. Ostrovskis, Žagelio misija*

[455] **1732 V–1733 II** CV LFSV (VUB RS, f. 2, DC-5, p. 105).

[...] Confessionum 3798 [...] Reducti a superstitionibus 7, a bestialitate 16, [...] a sodomia 13.
*P.G.*
*
Išpažinčių 3798 [...] Grąžinti nuo prietarų 7, nuo sanguliavimo su gyvuliais 16, [...] nuo sodomijos 13. [...]
*P.G.*

[456] **1733 II–VI** CV LFSV (VUB RS f. 2, DC-5, p. 105).

[...] Confessi 4796 [...] Reducti a superstitionibus 15, ab incestu 14, a bestialitate 12, ab adulterio 18, a sodomia 4. [...]
*
[...] Išpažinčių 4796 [...] Grąžinta nuo prietarų 15, nuo incesto 14, nuo sanguliavimo su gyvuliais 12, nuo svetimavimo 18, nuo sodomijos 4. [...]

[457] 1733 RDun A (Kleijntjenss I, p. 399).

[...] Ad jejunia enim observanda iuxta Gregorianum Kalendarium, non sine longis disputationibus et controversiis, cum suis familiis inducti 1280; a pseudo-sacrificiis sub quercubus absterriti 3, a superstitiosis conviviis, in quibus galli et gallinae mactantur cum caeremoniis manesque mortuorum, quasi convocati, tractantur, avocati 289, a nefariis precatiunculis, quibus ex sacris, profanis peregrinisque contextis verbis aliis medebantur, ipsi curati 11 [...].

*

[...] Laikytis pasninkų pagal Grigaliaus kalendorių ne be ilgų ginčų ir prieštaravimų su savo šeimynomis įtikinta 1280, nuo netikrų aukojimų po ąžuolais atgrasyti 3, nuo prietariškų puotų, kuriose su apeigomis galabijami gaidžiai bei vištos ir mirusiųjų vėlės, tarsi sukviestos, vaišinamos, atkalbėti 289, nuo nelemtų maldelių, kuriomis, supintomis iš šventų, pasaulietiškų ir svetimšališkų žodžių, kitus gydydavo, patys pagydyti 11 [...].

[458] 1733 *Ex vita P. Stanislai Iwanowski / Iš t. Stanislovo Ivanausko* (Poszakowski, p. 351).

[...] Hunc sanctum zelum [ad missionem Chinensem aspirantis] tolerare non potuit humani generis hostis Daemon, commovit sceleratorum veneficorum corda contra gloriae Dei cupidissimum Procuratorem, qui eum praestigiis ac incantationibus in phrenesim egerunt. Sicque ab officio amotus, domi Marthae laboribus utcunque occupabatur. [...]

*

[...] [T. Stanislovas Ivanauskas veržėsi vykti į Kinijos misijas.] Šio švento uolumo pakelti negalėjo žmonių giminės priešas demonas, nukreipė nusikalstamų kerėtojų širdis prieš Dievo garbės nepaprastai trokštantį prokuratorių, jį jie monais ir užkalbėjimais įstūmė į pamišimą. Šitaip iš pareigų pašalintas, [jėzuitų] namuose – ką darysi – užsiėmė Mortos darbais. [...]

T. Ivanauskas (Iwanowski) buvo Vitebsko kolegijos kaimų prokuratorius, mirė 1733 m., sulaukęs 46 metų amžiaus.

[459] 1734 RDun A (Kleijntjenss I, p. 400-401).

[...] A cultu (festo S. Joannis Baptistae secundum vetus Kalendarium) tonitrui, Lotavice dicti *Swats Parkauns*, cui putabant inesse animam offerebantque in medio areae vas cerevisiae, explicata illis natura tonitrui, revocati circiter 30. Divinatoria instrumenta, Lotavice *Szwyrbusts*, id est caerae globuli filo

appensi, quibus indagant, unde malum aliquod evenerit, homini vel jumento, quaerendo per allocutionem: Cera, cera, dic mihi, unde hoc malum? an ab homine? vel ab hoc, vel ab illo? etc., vel ubi est res perdita? vel hic? vel ibi? etc., dumque persona, sive locus supponitur tangi, globuli dicti in orbem rotantur; talia, inquam, instrumenta, data admonitione, ne amplius utantur, recepta 2. A verbis superstitiosis, quibus sanguinem sistunt, ulceribus, doloribus medentur, a serpentibus ictos, item ferro vel igne laesos sanant, absterriti 20, qui similibus superstitionibus singulariter lupos arcebat, prohibitus 1. Quercus idololatrico cultui dicata, exusta 1; qui gallos gallinaceos adhuc mactabant, cum antiquis caeremoniis manes mortuorum tractaturi, qua monitis, qua salutaribus terroribus desistere compulsi 40. [...]

*

[...] Nuo perkūno, latviškai vadinamo *Swats Parkauns*, kurį manė turint sielą ir vidury kiemo jam aukojo alaus ąsotį, garbinimo (per šv. Jono Krikštytojo šventę pagal senąjį kalendorių), išaiškinus perkūno prigimtį, atitraukta apie 30. Spėjimo įnagiai, latviškai *Szwyrbusts*, tai yra ant siūlo pakabinti vaško rutuliukai, kuriais teiraujasi, iš kur žmogui ar gyvuliui ateis kokia nors blogybė. Klausia jie taip: „Vaške, vaške, pasakyk man, iš kur šita blogybė? ar iš žmogaus? ar iš to, ar iš ano?“ ir t.t.; arba: „Kame yra pamestas daiktas? gal čia? gal ten?“ ir t.t.; o kai asmuo ar vieta neva pataikoma, minėtieji rutuliukai ima suktis ratu. Tokie įnagiai, įspėjus jų daugiau nenaudoti, paimti 2. Nuo prietariškų žodžių, kuriais kraują stabdo, žaizdas, skausmus gydo, gyvačių įkirstiems, taip pat geležimi ar ugnimi sužalotiems pagelbsti, atgrasyta 20, panašiais pasakymais sulaikantis tik vilkus sudraustas 1. Stabmeldiškam kultui paskirtas ąžuolas sudegintas 1. 40 tų, kurie iki šiol galabydavo vištas, ruošdamiesi su senovinėmis ceremonijomis vaišinti mirusiųjų vėles, priversti [to] atsisakyti – tai paraginimais, tai išganingais pagąsdinimais. [...]

[460] 1734 RIll A (Kleijntjenss I, p. 215).

[...] A superstitionibus et bestialitate reducti 17. [...]

*

[...] Nuo prietarų ir sanguliavimo su gyvuliais atitraukta 17. [...]

[461] 1735 RIll A (Kleijntjenss I, p. 216).

[...] A foeda cum bestiis commixtione liberati 50. Domus praestigiis Lemuribus obnoxiae benedictae 79. [...] Panis quotidianus, sal, herbae, pecora, aqua lustrali cum precationibus praescriptis benedicta 429 vicibus. [...]

*

[...] Nuo šlykščių susiėjimų su gyvuliais išvaduota 50. Lemūrų monams pajungti namai palaiminti 79. [...] Kasdienė duona, druska, žolynai, galvijai šventintu vandeniu su nurodytomis maldomis palaiminta 429 kartus. [...]

[462] 1735 RDun A (Kleijntjenss I, p. 401).

[...] Ad jejunia observanda iuxta Kalendarium Gregorianum inducti et in illo servando firmati circiter 300, a perverso cultu quercuum, lindarum, lapidum, focorum, a superstitionibus circa apes, equos et caetera iumenta (vel maxime ad confinia Moschoviae) absterriti prope 200. [...]

*

[...] Laikytis pasninkų pagal Grigaliaus kalendorių įtikinta ir sutvirtinta apie 300, nuo iškrypėliško ąžuolų, liepų, akmenų, židinių garbinimo, nuo prietarų, susijusių su bitėmis, arkliais ir kitais gyvuliais (ypač – Maskvijos paribiuose) atgrasyta arti 200. [...]

[463] 1736 RDun A (Kleijntjenss I, p. 402).

[...] Ethnicis superstitionibus addicti, fidei dogmatibus instructi vale dederunt 15. Aras superstitiosorum frequentantes, ad aras veri Dei deducti 101. Contra nocturnam infestationem tartarei spectri, sacro antidoto munitus 1. Ad observanda jejunia iuxta Kalendarium Gregorianum persuasi 400. [...]

*

[...] Atsidavę pagoniškiems prietarams buvo pamokyti tikėjimo tiesų ir su jais atsisveikino 15. Prietaringųjų aukurus lankančių prie tikrojo Dievo aukurų atvesta 101. Nuo pragariškojo vaiduoklio naktinių antpuolių šventu priešnuodžiu aprūpintas 1. Laikytis pasninkų pagal Grigaliaus kalendorių įtikinta 400. [...]

[464] 1736 *Ex vita P. Theophili Kweck / Iš t. Teofilio Kveko gyvenimo* (Poszakowski, p. 481-487 / Kleijntjenss I, p. 479-480).

[...] Primus in illis partibus Livoniae missionarius P. Theophilus tam rudem invenit plebem, ut non modo principia fidei, sed nec signum sanctae crucis formandae aut verba profitendae sanctissimae Trinitatis sciverit. [...] Non minus desudandum erat P. Theophilo in eradicandis Lotavorum superstitionibus. Quis enim crederet repertos adhuc fuisse quosdam angulos in Livonia, cultu veri Dei destitutos, ac antiquorum gentilium more pro supremo Numine vana

nomina coluisse, ut Deos Penates, Matrem silvarum, Matrem agrorum, Matrem fontium et fluviorum, Rectorem paludis, Joannem pusionem, Deum equorum, Deum porcorum, Deum boum, Deum ovium etc., quibus faventibus omnia sibi putabant prospera evenire, illis vero offensis omnis generis calamitates, uti pecorum extinctionem, sterilitatem, famem, morbos, et caetera mala eventura credebant. Nonnulli tamen vanis his Numinibus aut potius inanibus nominibus addebant Deum excelsum, intelligentes Creatorem coeli at terrae; cui nihil amplius obsequii debere deferri existimabant, quam ut propter eum sacro baptismatis fonte obluerentur, confiterentur, communionem susciperent et alia huiusmodi peragerent, non tamen credentes haec sacramenta esse ad salutem necessaria, sed tantum politiorem agendi morem et caeremonias quasdam esse arbitrantes. Observavit quoque P. Theophilus a Lotavis celebrari certos per annum dies praedictis diis dicatos. Quatuor potissimum hae solemnitates ab illis celebrabantur proprioque illorum idiomate singulae nominantur.

Prima solemnitas, dicta *Suliszones*, nomen habet derivatum ab offerendo in eorum lingua. In hac solemnitate primis autumni diebus, quidquid habetur ex recens collectis frugibus, melle, cerevisia etc., Paterfamilias instruit mensas, et antequam quispiam ex eis sumat, ex singulis aliquantum in separatum vas reponit stansque versus fornacem sequentem facit precationem: *O vos, Penates! sive o Deus domus huius, noli mihi nocere in agris et pratis, in caulis et stabulis, in valetudine et sanitate. Suscipe pro me ac pro omnibus in hac domo degentibus, pro pecoribus, agris et frugibus.* Qua precatione finita, jacit super focum illas particulas ciborum, ac ex cerevisia aliquantum fundit. Omnes tandem laute epulantur, et sic sacrificium concludunt.

Secunda celebritas Lotavorum, *Veceles* dicta eorum lingua, derivato nomine a senibus, dicata est manibus seu animabus defunctorum, vario a variis ritu instituitur. Nam a quibusdam circa festum omnium Sanctorum pridie praeparatur convivium, accenduntur plures candelae cerae, tot buccella panis tritici apponuntur, quot convivae sunt coenaturi. Ad finem coenae quilibet accipit gallum aut pullum gallinaceum. Ipse paterfamilias facta precatione ad Manes rescindit cultro caput galli, idem facientibus coeteris. In crastinum purgatur coenaculum: ponuntur duo vasa, unum cum tepida, alterum cum frigida aqua, appenditur mantile, tum invitantur ad balneum Manes consanguineorum et externorum vicinorum. Interiecto aliquo spatio temporis, ponuntur cibi super mensam, et ex singulis ferculis aliquantum reponitur in separatum vas, invitantur Manes ad prandium; deinde Paterfamilias alloquitur vita functos sequenti oratione: *Perhumaniter accepti estis; comedistis, bibistis, nolite ergo nobis nocere in valetudine, agris, pecoribus et in omni re familiari.* Nonnulli bis,

nonnulli ter, alio semper atque alio ritu hanc instituebant solemnitatem. Nam praefatae allocutioni aliqui addebant sequentia: *Nolite converti in lupos, in ursos, in angues, ut meis pecoribus noceatis, sed potius nocete illis* (pronuntiantur nomina, quibus est offensus). Alii adhuc absurdius quidpiam addunt, nempe occiso pecore intestina eius corio involuta in loco sepulturae tumulabant eo fine, ut anima defuncti posset in anima pecoris quasi equitando advenire ad hoc convivium *Veceles*.

Tertia celebritas, *Subary* a collectione dicta, instituebatur circa festum S. Martini sequenti ritu: paterfamilias convocatis vicinis ornabat vaccam vestitu muliebri ducebatque per omnia loca et tuguria suae domus eo fine, ut quidquid pes vaccae attigerit, id in bonum habitantium cederet. Concludebatur haec celebritas esca et potu lautiori.

Quarta demum solemnitas Lotavorum erat *Alkas*, in qua fiebant oblationes quercubus a maribus, tiliis a feminis. Accedebant ad has arbores splendidissimo, quem poterant, ornatu perorabantque sequenti oratione: *Bona dies Quercus vel Tiliola! quomodo vales?*[a] *ecce ego tuli tibi homagium* (hic ponebant ad radices arboris ova, ceram et similia), *ne attingas igitur meos liberos, ne tangas mea pecora, valetudinem, neque quidquam molestiae creato.* Prae ceteris unam P. Theophilus invenit quercum, quam barbari Lotavi specialiore superstitione colebant. Huic arbori sub varia specie assistebat malus genius. Cecidit haec quercus per Patrem Theophilum securi dejecta ignique tradita. Indoluit Orcus ruinae sui altaris ac vehementi turbine dissipando flammas conatus est impedire eius interitum; prohibitus tamen lustralibus aquis destitit, mirante superstitiosa plebe nihil noxii attulisse P. Theophilum. Alio loco integer lucus Tartaro devotus fuerat. Cuius excidium cum ipse Pater inchoaret, metuebant Lotavi grande aliquod malum Patri eventurum, scilicet aut oculorum privationem, aut membrorum contorsionem, aut quid simile. Cum tamen nihil horum Patri evenisse viderent, inter se tacite mussitabant maiore superstitione esse praeditum Patrem, cui nihil illorum dii nocere valerent; quorum erat infensissimus hostis, prostravitque integros lucos tres, arbores vero ad idolatricum cultum destinatas triginta octo.

Quia vero ad limites Moschoviticos Lotavis mixti cohabitant advenae ex Islandia, *Czuchny* dicti, omni studio Pater Theophilus incubuit, ut ipse primus proprio illorum idiomate addisceret principia fidei explicanda, uti *Pater*, *Ave*, *Credo*, atque sic in ulteriorem notitiam linguae eorum ac pseudorituum perveniret, quod adhibito [haud] improbo labore assecutus est devenitque hos Islandos a Lotavorum superstitionibus abhorrere, occulti tamen colere focos, seu locum, ubi ignem fovebant reaccendebantque, offerebantque illis dona, scilicet

imponebant cineri ova, peculium, ceram et similia. Tales aras P. Theophilus evertit quinque.

[...] Missionarius per Livoniam annis 18.

[a]vel valetis *excisum in ms*

*

[...] Pirmasis misionierius tuose Livonijos kraštuose T. Teofilis rado tokią tamsią liaudį, jog ji ne tik nežinojo tikėjimo pradmenų, bet ir nemokėjo atlikti šventojo kryžiaus ženklo ar žodžių, skelbiančių Švč. Trejybę. [...] Ne menkiau T. Teofiliui teko prakaituoti raunant latvių prietarus. Kas patikėtų, kad buvo atrasti tokie Livonijos užkampiai, kuriuose iki šiol stokota tikrojo Dievo garbinimo, o [žmonės] senovės pagonių papročiu vietoj aukščiausios Dievybės garbino tuščius vardus[1], tokius kaip dievai penatai, miškų motina, laukų motina, šaltinių ir upių motina, pelkės valdovas, mažasis Jonas, arklių dievas, kiaulių dievas, jaučių dievas, avių dievas ir t. t., kuriems globojant manė viską sau sėkmingai klosiantis, o juos užgavus tikėjo užgriūsiant visų rūšių nelaimes, tokias kaip bandos kritimas, nevaisingumas, badas, ligos ir kitokios blogybės. Vis dėlto kai kurie prie šių tuščių dievybių, ar veikiau bergždžių vardų, pridėdavo Aukščiausiąjį Dievą, suprasdami jį kaip dangaus ir žemės kūrėją. Jie manė, jog anam nepriklauso jokio daugiau pasišventimo, kaip viso labo dėl jo apsiplauti šventojo krikšto versme, eiti išpažinties, komunijos ir atlikinėti kitus tokios rūšies dalykus, tačiau netikėjo šiuos sakramentus esant būtinus išganymui, o tik tarė tai esant dailesne elgsena ir tam tikromis ceremonijomis. Taip pat T. Teofilis pastebėjo latvius švenčiant tam tikras metų dienas, skirtas minėtiems dievams. Labiausiai jų buvo švenčiamos keturios tokios iškilmės, kiekviena vadinama jų pačių kalba.

Pirma iškilmė vadinama *Suliszones*, jos vardas kilęs iš jų kalba [įvardijamo] „aukojimo". Per šią iškilmę pirmomis rudens dienomis iš viso, ką turi iš neseniai nuimto derliaus, midaus, alaus ir t. t., šeimos tėvas padengia stalus ir, pirma, negu kas nors nuo jų ragauja, iš kiekvieno [patiekalo] truputį įdeda į atskirą indą, ir atsistojęs veidu į krosnį sako tokį maldavimą: „O penatai, – arba – O šių namų dieve, nekenk mano laukams ir pievoms, tvartams ir arklidėms, gerovei ir sveikatai. Priimk už mane ir visus šiuose namuose gyvenančius, už gyvulius, laukus ir vaisius". Užbaigęs maldavimą, meta į židinį tas valgių daleles ir šiek tiek nulieja alaus. Visi tada prašmatiniai puotauja ir šitaip užbaigia aukojimą.

Antra latvių šventė, jų kalba vadinama *Veceles*, gavusi vardą nuo „senių", paskirta manams, arba mirusiųjų vėlėms, įvairių [žmonių] rengiama pagal skirtingus papročius. Taigi kai kurie apie Visų Šventųjų šventę iš vakaro parengia puotą, uždega daug vaško žvakių, padeda tiek kvietinės duonos riekelių,

kiek bus puotaujančių vakarieniautojų. Vakarienės pabaigoje kas nors paima gaidį ar viščiuką. Pats šeimos tėvas, pasakęs maldavimą manams, peiliu įpjauna gaidžiui galvą, tą patį daro ir kiti. Rytojaus dieną apvaloma vakarienės menė: padedami du indai, vienas su šiltu, kitas su šaltu vandeniu, pakabinamas rankšluostis, tada giminaičių ir kaimynų vėlės kviečiamos į pirtį. Prabėgus šiek tiek laiko, dedami ant stalo valgiai, ir iš paskirų patiekalų šiek tiek įdedama į atskirą indą, vėlės kviečiamos pietų. Paskui šeimos tėvas kreipiasi į gyvenimą palikusius tokia malda: „Ko meiliausiai esate priimti; pavalgėte, atsigėrėte, tad nekenkite mūsų sveikatai, laukams, gyvuliams ir jokiems šeimynos reikalams". Šią iškilmę kai kurie rengdavo du, kai kurie – tris kartus, vis kitu ir kitu būdu. Prie minėtos prakalbos kai kurie pridėdavo tai: „Nepasiverskite vilkais, lokiais, angimis, idant kenktumėte mano gyvuliams, verčiau kenkite tiems (tariami vardai tų, kurių yra įžeistas)". Kiti dar kvailesnį dalyką priduria, būtent, papjovę galviją, jo vidurius, suvyniotus į odą, kapo vietoje juos pakasa, idant mirusiojo vėlė galėtų galvijo sieloje tarsi jodama atkeliauti į šią puotą *Veceles*.

Trečia šventė *Subary*, taip vadinama nuo „rinkimo", buvo rengiama apie šv. Martyno šventę tokiomis apeigomis: šeimos tėvas, sušaukęs kaimynus, karvę papuošdavo moters rūbais ir vedžiodavo ją po visas savo ūkio vietas ir pašiūres, idant visa tai, ką palies karvės kanopa, išeitų gyventojų labui. Šis šventimas buvo baigiamas apstesniu valgymu ir gėrimu.

Na, o ketvirtoji latvių iškilmė būdavo *Alkas*, joje vyrai atnašaudavo ąžuolams, moterys – liepoms. Ateidavo prie tų medžių kaip įmanoma prašmatniau apsitaisę ir kreipdavosi tokia malda: „Labą dieną, Ąžuole arba Liepele! Kaip gyvuoji? štai tau atnešiau atsidavimo dovaną (čia prie medžio šaknų padėdavo kiaušinius, vašką ir panašiai), tad neliesk mano vaikų, neliesk mano bandos, sveikatos ir nėmaž neapsunkink [jokio] tvarinio". Be kitų, T. Teofilis rado vieną ąžuolą, kurį barbarai latviai garbino ypatingesniu prietaru. Prie šio medžio įvairiais pavidalais laikydavosi piktoji dvasia. Krito šis ąžuolas Tėvo Teofilio kirviu nukirstas ir ugniai atiduotas. Įsiskaudino Pragaras dėl savo aukuro žlugimo ir, smarkiu viesulu blaškydamas liepsnas, pamėgino sutrukdyti jo pražūčiai, tačiau šventintu vandeniu sutramdytas atsitraukė, prietaringai liaudžiai stebintis, jog jokia žala neištiko T. Teofilio. Kitoje vietoje Pragarui buvo pašvęsta visa giraitė. Kai pats Tėvas padarė pradžią jos kirtimui, latviai bijojo, kad Tėvą ištiksianti kokia nors didelė blogybė, kaip antai akių netektis ar narių susukimas, ar panaši. Tačiau, matydami nieko iš to Tėvą neištikus, tarpusavyje tyliai murmėjo, kad Tėvas, kuriam nieko anų dievai nevalioją pakenkti, esąs apdovanotas didesniu prietaru; tųjų buvo pikčiausias priešas, parbloškęs tris ištisas giraites, o medžius, skirtus stabmeldiškam garbinimui – trisdešimt aštuonis.

Kadangi prie Maskvėnijos sienų latviai gyvena sumišai su ateiviais iš Islandijos, vadinamais *Czuchny*, Tėvas Teofilis visomis jėgomis stengėsi pirmas išmokti jų savos kalbos tikėjimo pradmenims aiškinti – tokiems kaip „Tėve mūsų", „Sveika Marija", „Tikiu", ir galiausiai pasiekė tokio gilaus jų kalbos ir melagingų apeigų išmanymo, kad atlikęs neprastą darbą, susekė ir aptiko, kad tie islandai bjaurisi latvių prietarais, tačiau slapčia garbina ir vėl uždega židinius (arba vietą, kur sergėjo ugnį), atnašaudami jiems dovanas: į pelenus dėdavo kiaušinius, pinigėlius, vašką ir panašius dalykus. Tokių aukurų T. Teofilis išgriovė penkis.

[...] Misionierius Livonijoje – 18 metų.

T. Kvekas (Theophilus Kwek / Queck) g. 1680, įstojo į ordiną 1699, m. 1736, lyvis (*Livo*). Jo pateikta misijų medžiaga, kaip matyti, atsispindi daugelyje pasakojimų. Veikiausiai Pašakauskas čia remiasi paties Kveko parengta sistemiška latvių tikėjimų apybraiža.

[1] „Tušti vardai" – *nomina vana* Ov. Met. 15, 154.

[465] 1736 VIII–1737 I CV LFSV (VUB RS f. 2, DC-5, p. 120).

[...] A superstitione et recursu ad magos absterriti 5. [...]

*F.J.L.*

*

[...] Nuo prietarų ir kreipimosi į magus atgrasyti 5. [...]

*F.J.L.*

[466] 1737 *Epistola pastoralis* Josaphati Michaelis Karp, Episcopi Samogitiensis / Žemaičių vyskupo Juozapato Mykolo Karpio *Ganytojiškasis laiškas* (Karp, *Epistola*, p. 14-16; 114).

[...]

CAPUT III

**De maleficis et superstitiosis**

Non sine gravi animi Nostri dolore notitiam accepimus, quod in hacce Dioecesi Nostra Samogitiensi quidam Nobiles, nullam penitus habentes jurisdictionem, imo rudes et illiterati, non verentur mulieres ex levi, imo levissima aut penitus nulla conjectura sibi de maleficiis suspectas per aquarum supernatationem experiri easque tandem torturis gravissimis afficere; imo, quod pejus est, non confessas neque de ullo maleficio patenti convictas igne etiam vivas comburere aut alio genere mortis enecare, sicque sanguinem innocentem in Coelum clamantem profundere non erubescunt. Quae praemissa et alia similia

dignoscuntur fieri contra omne fas et aequum. Tum quod nemo nisi habens jurisdictionem legitimam cum jure gladii possit ullum condemnare ad mortem; imo etiam nemo habens talem jurisdictionem valeat ullum condemnare ad mortem, nisi prius jure de aliquo gravi scelere convictus fuerit. Tum quod omnes causae maleficiorum, incantationum, superstitionum, sortilegiorum et aliquorum scelerum similium, ut pote virtuti fidei et religionis oppositorum, ad forum Spirituale tam de jure Canonico, quam et vigore Statutorum Regni, et quidem specifice de anno 1543, pertinere dignoscuntur, ac talium causarum cognitio, ex se difficillima, per Theologos et juris peritos in eodem foro Spirituali venit prius cum summa circumspectione discutienda.

Quocirca omnibus et singulis concionatoribus serio mandamus, quatenus indilate per aliquot dominicas et festa solennia de ambone vel altari coram populo ad Divina audienda congregato denuntient, quod praemissa experimenta facere, torturas adhibere et a fortiori non convictas condemnare ad mortem nulli liceat sub gravi et mortali peccato, ne ulli competat cognitio hujus, an hae vel illi sint malefici vel maleficae, sed cognitio competat duntaxat foro Spirituali.

[...] Ad quem effectum etiam omnes et singulos curatos obligamus, quatenus, si quis ab hinc praeexpressa attentaverit, illum de nomine, cognomine, officio et aliis qualitatibus indilate Nobis denuntient, ne illum ullus sacramentaliter absolvere audeat extra periculum vel articulum mortis, quin prius ipse coram Nobis aut Officio Nostro personaliter comparuerit.

Cum vero experientia teste non ignoretur, quod quaedam mulieres de maleficiis suspectae propter ignorantiam et simplicitatem suam adhibendo ea, ad quae adhibitas ob pactum cum daemone per veras veneficas praecedenter initum varia mira et malefica opera daemon patrare consuevit, per homines in scientiis non versatos maleficae esse praesumuntur, licet de facto et revera tales non sunt. Quia tamen omnes superstitiones ac vanae observantiae ordinariae habent aliquod pactum, saltem implicitum, cum daemone, sicque ea vitia adversantur virtuti Religionis, hoc ideo mandamus omnibus curatis, quatenus omnes et singulos superstitionibus et vanis observantiis deditos aut intentos a talibus vitiis et aliis similibus omni possibili modo abducant ac tempore Confessionis Sacramentalis personas suspectas de praemissis diligenter examinent.

Adhuc vigent in hac Dioecesi aliquae reliquiae paganismi et vanae obervationes. Quales sunt. 1*mo*. Dum Tonitru prima vice auditur, prostrati capite terram quatiunt et se invertunt. 2*do*. In Festo S. Joannis Baptistae in pagis et oppidis ignes succenduntur et ad eos congregati, maxime juniores, per

ignem saltant, choreas ducunt, totam noctem in hac laetitia an petulantia traducunt, non sine occasione proxima offensae Divinae. 3*tio*. A Nativitate Domini usque ad Epiphaniam Domini vespere mulieres fila ducere habent pro peccato, sed eo tempore convenientes in unam domum, maxime juniores, insolescunt cum occasione proxima offensae Divinae. 4*to*. Feria 2da et tertia Paschatis perfundunt se aqua ad invicem, excedendo etiam modum perfusionis, puellas aquis immergendo. 5*to*. Feria 4ta Paschatis vacant ab opera servili et tanquam celebrem habent, ne isto anno grando, tempestas frugibus noceat, et vulgo vocatur ista dies: Ladą diena. 6*to*. Feria 2da alicubi in oppidis vocatur Regalis dies, artifices maxime vacant ab omni labore. Has et similes vanas observationes mandamus omnibus curatis, ut eas, tanquam praeceptis Decalogi adversantes, tum verbo in Catechismis, tum aliis modis suaviter et fortiter eradicare studeant.

CAPUT XXIII
**De Visitationibus**
*Modus Visitandi Parochias per Parochos*
[...] eos omnes examinet de rudimentis fidei [...] Postea ex unoquoque quaeret, quando nam ultima vice fuit confessus [...] Praeterea inquirat, an in ea domo secum concorditer vivunt, an adhibent aliquas superstitiones aut vanas observantias, nec non an in eo loco audiuntur publica aliqua scandala, aut odia et dissensiones, et inter quas personas. [...]

*

SKYRIUS III
**Apie raganaujančius asmenis ir prietaringuosius**
Ne be didelio liūdesio širdyje priėmėme žinią, kad šioje Mūsų Žemaičių vyskupijoje kai kurie kilmingieji, neturintys visiškai jokios jurisdikcijos, dargi neišsilavinę ir beraščiai, nesibijo moteris, dėl nerimto, netgi dėl visai nerimto ar visiškai be jokio pagrindo įtartas raganavimais, tirti skandinimu vandenyje ir galiausiai joms taikyti sunkiausius kankinimus, negana to, kas dar blogiau, neprisipažinusias arba aiškiai neįrodžius jokio raganavimo gyvas ugnyje sudeginti ar atiduoti kitos rūšies mirčiai, ir taip nerausdami pralieja Dangaus besišaukiantį nekaltą kraują.

Tai, kas išdėstyta, ir panašūs dalykai pripažįstami prieštaraujančiais bet kokiam leistinumui ir teisingumui – tiek dėl to, kad niekas, išskyrus turintį teisėtą jurisdikciją su kalavijo teise, negali nieko pasmerkti mirčiai (bet netgi ir niekas, turintis tokią jurisdikciją, negalėtų ko nors pasmerkti mirčiai, nebent prieš tai būtų teisiškai įrodyta, kad yra atlikęs sunkų nusikaltimą), tiek dėl to, kad visos

kerėjimo, užkalbėjimo, prietarų, burtininkavimo ir kitų panašių nusikaltimų, kaip priešingų tikėjimo ir religingumo dorybei, bylos tiek kanonų teisės, tiek karalystės statutų, ypač 1543 metų, galia pripažįstamos priklausančios dvasiniam teismui, o tokių bylų tyrimas, pats savaime itin sunkus, tame pačiame dvasiniame teisme turi būti prieš tai teologų ir teisės mokovų su didžiausiu apdairumu išnagrinėtas.

Dėl to pamokslininkams, visiems ir kiekvienam, rimtai įsakome neatidėliotinai per kelis sekmadienius ir didžiąsias šventes iš sakyklos ar nuo altoriaus prieš liaudį, susirinkusią klausyti pamaldų, paskelbti, jog daryti minėtus tyrimus, naudoti kankinimus, ir juolab neįrodžius kaltės jas smerkti mirčiai niekam neleistina, nes tai sunki ir mirtina nuodėmė, idant niekam nepriklausytų tyrimas, ar tie ir anie esą raganiai ar raganos, bet [tokio pobūdžio] tyrimas priklausytų vien tik dvasiniam teismui. [...]

To siekdami įpareigojame klebonus, visus ir kiekvieną, kad jei kas nors nuo šiol pamėgintų [atlikti] aukščiau minėtus [dalykus], jo vardą, pavardę, pareigas ir kitus požymius neatidėliotinai Mums praneštų, ir kad niekas nedrįstų tokiam suteikti sakramentinio išrišimo, išskyrus mirties pavojų arba [mirties] valandą, jei šis pats prieš tai nebus asmeniškai prisistatęs pas Mus arba į mūsų konsistoriją.

Kaip liudija patirtis, nėra nežinoma, jog kai kurios moterys, įtartos raganavimu, dėl savo neišmanymo ar paprastumo pavartojančios tai, ką vartojant tikrų kerėtojų prieš tai sudaryto sandėrio su demonu dėka demonas paprato atlikti įvairius nuostabius ir raganiškus darbus, išsilavinimo neturinčių žmonių yra laikomos raganomis, nors jos faktiškai ir iš tikro tokios nėra. Tačiau kadangi visi prietarai ir eiliniai tušti papročiai atitinka tam tikrą, nors ir neišreikštą sandėrį su demonu ir tokiu būtu tos ydos priešingos religingumo dorybei, įsakome visiems klebonams, idant visus ir kiekvieną, pasidavusį prietarams ir tuštiems papročiams ar į tai linkusį, nuo tokių bei panašių ydų, visais įmanomais būdais atitrauktų, o išpažinties metu įtartinus asmenis rūpestingai išklausinėtų apie minėtus dalykus.

Iki šiol šioje vyskupijoje gyvuoja kai kurie pagonybės likučiai ir tušti papročiai. Jie tokie: 1-a. Pirmą kartą išgirdę perkūniją, parpuolę galvą tranko į žemę ir apsiverčia kūlio. 2-a. Per šv. Jono Krikštytojo šventę kaimuose ir miesteliuose degina laužus, o prie jų susirinkusieji, daugiausia jaunesnieji, šokinėja per ugnį, eina ratelių, visą naktį leidžia šioje linksmybėje ir palaidume, ne be artimosios progos įžeisti Dievą. 3-a. Nuo Viešpaties gimimo iki Viešpaties Apsireiškimo vakarais verpti moterys laiko nuodėme, tačiau tuo metu į vienus namus susirenkančios, daugiausia jaunesniosios, nesantūriai elgiasi, sudarydamos

artimąją progą įžeisti Dievą. 4-a. Velykų antrą ir trečią dieną vienas kitą laisto vandeniu, ir net dar daugiau – mergaites įmeta į vandenį. 5-a. Velykų ketvirtą dieną nedirba sunkiųjų darbų ir laiko ją tarsi švente, idant tais metais kruša, audra javams nepakenktų, žmonių kalba tai vadinama *Ladą diena*. 6-a. Pirmadienis kai kur miesteliuose vadinamas Karališkąja diena, daugiausia amatininkai nedirba jokio darbo. Šiuos ir panašius tuščius papročius, kaip priešingus Dekalogo įsakymams, įsakome visiems klebonams stengtis tiek katechezės žodžiais, tiek kitais būdais švelniai ir tvirtai išrauti.

SKYRIUS XXIII

**Apie vizitacijas**

*Kaip klebonai turi lankyti parapijas*

[...] visus juos teklausinėja tikėjimo pagrindų [...] Paskui kiekvieno tepaklausia, kada paskutinį kartą buvo išpažinties [...] Be to, tepasiteirauja, ar šiuose namuose gyvena tarpusavio santarvėje, ar laikosi kokių nors prietarų arba tuščių papročių, taip pat ar šioje vietovėje girdėti apie kokius viešus papiktinimus arba pykčius ar nesutarimus ir tarp kokių asmenų. [...]

[467] 1738 RDun A (Kleijntjenss I, p. 403).

[...] Magiam et abominandus daemonis famulitium sacrosancte eiurarunt 7. [...]

*

[...] Magijos ir pasibjaurėtinos tarnystės demonui šventai atsižadėjo 7. [...]

[468] 1739 RDun A (Kleijntjenss I, p. 403-404).

[...] Impendit sese perscrutandis iam a longo tempore, iam a principio vitae generaliter apertis cordium abditis 41, quo rarius, eo maius perfecit opus, a stygio impostore magicis illectos abominationibus salutari absterrendo horrore 9; quasi fatidicam et pseudosacram tartareo principi ascia sternendo quercum 1 [...].

*

[...] Atsidėjo tyrimui širdžių užkaborių, kurių 41 buvo atvertas arba po ilgo laiko, arba visuotine išpažintimi – nuo pat gyvenimo pradžios. Atliko dar retesnį, užtat didesnį darbą, išganinga baime atbaidydamas devynis, suviliotus magiškomis pragaro apgaviko šlykštybėmis, kirviu patiesdamas 1 ąžuolą, tarsi pranašišką ir apgaulingai pašvęstą pragaro kunigaikščiui. [...]

[469] 1739 XII *Missio sacerdotum Congregationis Missionis in Ludza / Misijų kongregacijos kunigų misija Ludzoje* (LMV, p. 114).

[...] Lothavi superstitionibus dediti, qui gentilium deos invocant, quercus ac tilias proceras venerant ut deos eisque certas oblationes offerunt. [...]
*
[...] Latviai pasidavę prietarams; jie šaukiasi pagonių dievų, aukštus ąžuolus ir liepas garbina kaip dievus ir jiems aukoja tam tikras atnašas. [...]

[470] 1739 III 15 *Missio sacerdotum Congregationis Missionis in Kavarskas / Misijų kongregacijos kunigų misija Kavarske* (LMV, p. 113).

[...] Judices rurales ac stupidi multas feminas damnarunt morti, praemissis superinnationibus illicitis ac prohibitis, inter quas multas etiam innocentes quasi suspectas de veneficio combusserunt inconsulto Tribunali Compositi Judicii. [...]
*
[...] Kaimietiški ir kvaili teisėjai daug moterų pasmerkė mirčiai, prieš tai atlikę neteisėtus ir uždraustus plukdymus, tarp jų daugelį nekaltų, kaip įtartų kerėjimu, sudegino neatsiklausę Dvasinio Tribunolo. [...]

[471] 1740 RDun A (Kleijntjenss I, p. 404).

[...] A domibus sexcentis et ultra praestigiae et superstitiones incantationesque eliminatae. Arbores superstitiose cultae demum excisae 21. Lustrationes cum aqua S. P. Ignatii multis in locis vasisque superstitiose itidem asservatis 230. [...]
*
[...] Iš šešių šimtų su viršum namų pašalinti monai ir prietarai bei užkalbėjimai. Galiausiai iškirstas 21 prietaringai garbintas medis. Apvalyta Šv. Ignaco vandeniu daugelis vietų, kur buvo saugomi 230 prietariškų indų. [...]

[472] 1741 *Fundatio ecclesiae in Malnava / Malnavos bažnyčios fundacija* (*Akta wizytacji generalnej diecezji Inflanckiej i Kurlandzkiej czyli Piltyńskiej z 1761 roku*, red. S. Litak, Torun, 1998, s. 147)

Ja Franciszek Szadurski, sekretarz i asesor sądów J. K. Mci zadwornych asesorskich koronnych, podstoli i podstarości sądowy Księstwa Inflantskiego, czynię wiadomo tym moim dobrowolnym wieczysto funduszowym zapisem, [...] iz ja wyż pomieniona osoba, mając dobra leżące w Księstwie Inflantskim w parafii lucyńskiej, nazwane Małnów i Cecyn, na samej granicy moskiewskiej

będące i z Moskwą graniczące, które to dobra Małnowo i Cecyn, ponieważ są odległe od kościoła i chwały Boskiej, specialiter od Lucyna o mil 5, od Maryenauzu o mil 10, od Rzeżyce o mil 8, przeco poddani tameczni, nie mając żadnej nauki i informacy o wierze świętej chrześciańskiej katolickiej, udawszy się do bałwochwalstwa, pogańskim sposobem chodząc pod dęby, lipy, do kamieni et id genus różne ofiary (prout *asserunt*) bogom leśnym, ziemnym, wietrznym i wodnym dotychczas czynili i czynić jeszcze nie przestają. [...]

*

Aš, Pranciškus Šadurskis, Jo Karališkosios Malonybės dvaro Karūnos asesorių teismų sekretorius ir asesorius, Livonijos kunigaikštystės pastalininkis ir teismo paseniūnis, šiuo mano savanorišku amžinuoju fundaciniu užrašymu skelbiu, [...] jog aš, aukščiau minėtas asmuo, [funduoju bažnyčią], turėdamas Livonijos kunigaikštystėje, Ludzos parapijoje, pačiame Maskvijos pasienyje esančias ir su Maskva besiribojančias valdas, vadinamas Malnava ir Cecina, o kadangi tos Malnavos ir Cecinos valdos nutolusios nuo bažnyčios ir Dievo garbinimo, būtent nuo Ludzos 5 mylias, nuo Marienhauzo [=Viliakos] 10 mylių, nuo Rezeknės 8 mylias, dėl to tenykščiai valdiniai, neturėdami jokio mokymo ir žinių apie šventąją krikščionių katalikų tikybą, pasidavę stabmeldystei, pagonišku būdu, eidami po ąžuolais, liepomis, prie akmenų ir [kitų] tos rūšies dalykų, iki šiol aukojo ir vis dar nepaliauja aukoję įvairias atnašas (kaip tikina) miško, žemės, vėjų ir vandenų dievams. [...]

[473] **1741 IX–1742 I** CV LFSV (VUB RS, f. 2, DC-5, p. 132).

[...] confessionum 907 [...] A veneficio absterritus 1. [...]

*

[...] Išpažinčių 907 [...] Nuo kerėjimo atgrasytas 1. [...]

[474] **1741** RDun A (Kleijntjenss I, p. 405-406).

[...] Superstitiones, incantationes, artes magicas plurimi dedocti. [...] Mulier 5 filiorum mater cum frustra salutem grandiorum natu quatuor in superstitiosis Lotavorum sacris quaesivisset (nam immatura morte sublati sunt) vidissetque in relicto parvulo exiguam spem vitae, ad missionarium nostrum accurrit, opem imploravit. Is praemisso exorcismo et aqua S. P. Ignatii puero propinata sanitatem restituit. Tunc se infelicem agnoscens matrem quod hujuscemodi remediis circa priores suos filios abstinuisset, coram conferta populi multitudine vim exorcismi et aquae S. P. Ignatii virtutem luculento testimonio comprobavit. [...]

*

[...] Daug atitraukta nuo prietarų, užkalbėjimų, maginių menų. [...] Penkių vaikų motina vyresniems keturiems sveikatos tuščiai ieškojusi prietaringuose latvių aukojimuose (mat šie buvo mirę pirmalaike mirtimi), pamačiusi likusiame vaikelyje nedidelę gyvybės viltį, atskubėjo pas mūsų misionierių, meldė pagalbos. Tasai, pirma atlikęs egzorcizmą ir pagirdęs vaikelį Šv. T. Ignaco vandeniu, jam grąžino sveikatą. Motina, pripažinusi save nelaiminga, kadangi tokių vaistų savo savo ankstesniems sūnums nebuvo suteikusi, priešais susibūrusią žmonių daugybę puikiu liudijimu patvirtino egzorcizmo jėgą ir Šv. T. Ignaco vandens galią. [...]

[475] 1742 RDun A (Kleijntjenss I, p. 406-407).

[...] a gentilismo absterriti 661. Pius praeterea rusticae cuiusdam puellae astus. Tinxit haec per aliquot dies morbum, post etiam mortem. Deploratur a parentibus et cognatis, tumbaeque tumulanda imponitur. Post aliquod intervallum a morte conficta resurgit, atque velut ex altero mundo redux, ductis alto de pectore suspiriis exclamat: „Ah! quae ego vidi, quae vidi in altero mundo!“ Stupefacti parentes, postquam resumpsere audaciam, inquirunt: „Quid?“ Tum illa: „Vidi iratum Numen et omnes sanctos nobis Lotavis infensos pro eo, quod unum Deum verum non colamus. Vidi et inferni cruciatus: ardentem picem eorum faucibus infundunt daemones, qui potum diis libabant; eorum linguae ignitis forcipibus radicatus evelluntur, qui gulae indulgentes praecepta ecclesiastica violabant; qui divinos honores quercubus et tiliis habebant, variis infernalium spectrorum molestiis exercebantur“. Qua confictae visionis narratione ita parentes et vicinos percutit, ut tota illa vicinia non facile reperias, qui pristinas sectetur superstitiones. Domus plurimae per exorcismos ab incantationibus liberatae. Carmina et artes diabolicas dedocti 6. Festorum et jejuniorum observatio inducta in familias 1175. Mulier medium similae modium fermento subegerat in pervigilio festi Deiparae Elisabetham Visitantis, panem luce crastina paratura. Die festo, ubi mactram detegit, nihil nisi vermes et horrendum sibilantes serpentes reperit. Attonita tali spectaculo in genua procidit, meliora dein spondet, peregrinationem ad Virginis thaumaturgae imaginem Lucini pie coli solitam vovet. Concepto voto monstrum disparuit, similae vero fermentatae nec signum remansit. [...]

*

[...] Nuo pagonybės atgrasytas 661. Be to viena kaimo mergaitė griebėsi pamaldaus vyliaus. Prisimetė kelias dienas serganti, o paskui ir mirusi.

Apverkiama gimdytojų ir giminaičių, laidojimui guldoma į karstą. Po šiek tiek laiko prisikelia iš apsimestinės mirties ir, tarsi sugrįžusi iš kito pasaulio, iš visos krūtinės atsidūsėjusi sušunka: „Oo! Ką aš mačiau, ką gi regėjau kitame pasaulyje!" Nustėrę gimdytojai, atgavę drąsą, klausia: „Ką?" O ana: „Regėjau užsirūstinusią Dievybę ir visus šventuosius, supykusius ant mūsų, latvių, nes vienatinio tikrojo Dievo negarbiname. Regėjau ir pragaro kankinimus: degančią smalą į gerklę pila demonai tiems, kas liedavo dievams gėrimą; liežuviai ugninėmis žnyplėmis iš pašaknų raunami tiems, kurie, pataikaudami rajumui, pažeisdavo bažnytinius įsakymus, o tie, kurie teikdavo dievišką pagarbą ąžuolams ir liepoms, patiria visokių pragaro pamėklių kankinimus". Tas išgalvotos vizijos pasakojimas taip sukrėtė gimdytojus ir kaimynus, kad visoje toje apylinkėje vargiai rasi, kas laikytųsi buvusių prietarų. Daugybė namų egzorcizmais išvaduota iš užkalbėjimų. Nuo burtažodžių ir velniškų menų atkalbėti 6. Švenčių ir pasninkų laikymasis įdiegtas 1175 šeimoms. Elzbietos Apsilankymo pas Dievo Gimdytoją šventės išnaktėse [viena] moteris pusę saiko kvietinių miltų suminkė rūgti, idant rytui auštant iškeptų duoną. Šventės dieną atidengusi kubilą, neranda nieko kito, tik kirminus ir baisiai šnypščiančias gyvates. Sukrėsta tokio reginio puola ant kelių, žada pažada taisytis ir duoda įžadą atlikti piligriminę kelionę prie įprasto maldingai gerbti Ludzos stebuklingojo Mergelės paveikslo. Įžadą davus, baisybė pranyko, o rūgusios tešlos neliko nė ženklo. [...]

[476] **1742** *Ex vita P. Michaelis Snarski / Iš t. Mykolo Snarskio gyvenimo* (Poszakowski, p. 776).

[...] P. Michael Snarski illustribus parentibus in palatinatu Polocensi natus [obiit 1742], [Varsaviae....] brevi adfuit ad portam domus, Daemon specie peregrini evocavit Patrem Michaelem, minas jactavit et contumelias, reditumque suum post triduum promisit. Hoc elapso sub mediam noctem Teutonico vestitus indumento, cubiculum Patris intravit, Patrem diris devovit, comminatus ei crudas molestias et vexationes in Societate: sed Pater Michael Deo innixus risit patris mendacii minas. [...]

*

[...] T. Mykolas Snarskis, gimęs kilmingiems tėvams Polocko vaivadijoje [mirė 1742 m.]. [Kai Varšuvoje] trumpą laiką tarnavo prie [jėzuitų] namų vartų, demonas piligrimo pavidalu iššaukė Tėvą Mykolą, mėtė grasinimus ir užgaules bei pažadėjo po trijų dienų grįžti. Joms prabėgus, vidurnaktį, apsivilkęs vokiškais drabužiais, įėjo į Tėvo kambarį, Tėvą baisiai iškeikė, grasindamas jam

žiauriais sunkumais ir varginimais Draugijoje. Tačiau Tėvas Mykolas Dievo palaikomas išjuokė melo tėvo grasinimus. [...]

Tai nutiko 1732 m., Varšuvoje, kai t. Snarskis, jau kunigas būdamas ir studijuodamas ketvirtus metus teologiją, išklausė išpažinties moters, kuri savo demono inkubo įtikinta buvo priėmusi komuniją, o paskui ją paslėpusi.

[477] **1743 III 24** *Missio sacerdotum Congregationis Missionis in Kamien / Misijų kongregacijos kunigų misija Kamienyje* (LMV, p. 122-123).

[...] Reperimus in hac parochia homines superstitiosos, vulgo *Stara Litwa*, qui communicant ritu latino, festa vero et jejunia observant graeco-ruthenorum, ne patiantur damnum in pecoribus, ex sua superstitiosa credulitate, quod monebamus, ut desistant ab his superstitionibus. [...]

*

[...] Šioje parapijoje aptikome prietaringus žmones, liaudiškai vadinamus „Senąja Lietuva", jie eina komunijos pagal lotynišką tvarką, bet laikosi graikų-rusėnų švenčių ir pasninkų, idant galvijai nepatirtų žalos – tai daro iš savo prietaringo lengvatikiškumo. Juos pamokėme pamesti šiuos prietarus. [...]

[478] **1743 IV 28** *Missio sacerdotum Congregationis Missionis in Volma / Misijų kongregacijos kunigų misija Volmoje* (LMV, p. 123).

[...] Finita praecedente missione [in Kamien], inchoavimus missionem secundam in hoc pago [Wołma] [...] Superstitiosi etiam homines, qui suis superstitionibus varias infirmitates curabant variorum infirmorum, praesertim parvulorum, suas superstitiones abjurarunt. [...]

*

Baigę ankstesnę misiją [Kamienyje], pradėjome antrą misiją šiame [Volmos] kaime. [...] Taip pat prietaringi žmonės, savo prietarais gydę įvairių sergančiųjų, ypač kūdikių, ligas, atsižadėjo savo prietarų. [...]

[479] **1743 XII 22–1744 I 14** *Missio sacerdotum Congregationis Missionis in Valkininkai / Misijų kongregacijos kunigų misija Valkininkuose* (LVM, p. 123).

[...] transtulimus nos in hoc oppidum [...] invitati a pastore zeloso huius loci [...], qui ante biennium rogaverat nostrum Superiorem, ut missio perageretur in hac parochia, in qua reperimus maiorem ignorantiam mysteriorum quam in praecedenti parochia. Insuper homines superstitionibus deditos, de quibus significavit nobis aulae huius loci administrator.

*

[...] persikėlėme į šį miestelį [...], pakviesti uolaus šios vietovės ganytojo [...], kuris prieš dvejus metus prašė mūsų Vyresniojo surengti misiją šioje parapijoje. Joje radome daugiau slėpinių neišmanymo negu ankstesnėje parapijoje. Maža to, [aptikome] žmonių, pasidavusių prietarams, kuriuos mums nurodė šios vietovės dvaro administratorius. [...]

[480] 1743 Lith FM (ARSI, Lith. 53a, f. 1v).

[...] Absterriti a divinationibus superstitionibusque in Livonia Duneburgi – 128. In D[ioecesi] Vilnensi – [palikta tuščia vieta]. Sluciae 14. [...]

*

[...] Atgrasyti nuo pranašavimų ir prietarų Livonijoje: Daugpilyje – 128. [...] Vilniaus vyskupijoje: [...] Slucke – 14. [...]

[481] 1743 RDun A (Kleijntjenss I, p. 407).

[...] exomologesi expiati 31600. [...] Securis admota exscindendis idololatrico cultui dicatis partim quercubus, partim tiliis 231. [...] A superstitiosis ritibus et salis insufflatione absterriti 216. Ab incantationibus et pacto cum daemone liberati 12. [...] Exorcismis a spectris evacuatae casae 52. [...]

*

[...] išpažintimi apvalyta 31600. [...] Iškirsta pagoniškam kultui skirtų ir ąžuolų, ir liepų 231. [...] Nuo prietaringų apeigų ir druskos pūtimo atgrasyta 216. Nuo užkalbėjimų ir sandėrio su demonu išvaduota 12. [...] Vaiduokliai egzorcizmais išvyti iš 52 namų. [...]

[482] 1743 *Ex vita P. Ladislai Kasztela / Iš t. Vladislovo Kaštelos gyvenimo* (Poszakowski, p. 369).

[...] Deinde Dziembroviae in Missione Colegii Grodnensis per annos viginti et amplius mira patrabat aqua S. Ignatii, tum in sanandis corporibus aegrotorum hominum et aliorum animalium peste infectorum, tum in propulsandis veneficiis. [...]

*Ex necrologo* (ARSI, Lith. 64, p. 302):

[...] Superstitionis hostis acerrimus, et in ea propulsanda felix, quam et sagam (raro satis exemplo) ad frugem conversit. [...]

*

[...] Paskui Dambravoje, Gardino kolegijos misijoje, dvi dešimtis su viršum metų darė stebuklus Šv. Ignaco vandeniu, tiek gydydamas ligotų žmonių bei užkrato apimtų gyvulių kūnus, tiek pašalindamas kerėjimus. [...]

[...] Aršiausias prietaro priešas, sėkmingai jį blaškęs, kad net raganą (gan retas atvejis) atvertė į gerą kelią. [...]

T. Kaštela (Kasztela), g. 1667 n. Varšuvoje, į Ordiną įstojo Vilniuje 1686 m., m. 1743; Dambravoje misionieriumi buvo 1711-1712 ir 1721-1740.

[483] 1744 II *Scrutinium ecclesiarum decanatuum Ukmergė et Kupiškis / Ukmergės ir Kupiškio dekanatų parapijų aprašai* (LMAVB RS, f. 43-3613).

f. 3r (Ukmergė) Superstitiones nullae Dei gratia inveniuntur.

f. 4v (Deltuva) Superstitiones fuerant, sed modo sublatae sunt.

f. 7r (Traupis) Scandalosae superstitiones in hac parochia non sunt.

f. 31r (Kriaunos) Superstitiones in hac parochia nullae audiuntur inter Catholicos, nisi inter Dissidentes, Disunitas, specialiter et *Bohomołow*, qui sunt pertinaticissimi.

f. 37r (Kupiškis) Adulti, qui sunt Lithuani, omnes sciunt, quae necessaria ad salutem necessitate medii [...]. De superstitionis practicationibus nil se audissse dicit.

f. 40r (Kamajai) De superstitionibus et veneficis minus probabilem habeo notitiam. (Similiter in Biržai, f. 42r)

*

(Ukmergės parapija) Dievo malonės dėka jokių prietarų nerandama.

(Deltuvos parapija) Prietarų būta, bet neseniai pašalinti.

(Traupio parapija) Papiktinančių prietarų šioje parapijoje nėra.

(Kriaunų parapija) Tarp katalikų šioje parapijoje apie prietarus nieko negirdėti, nebent tarp disidentų, dizunitų ir ypač bogomolų, kurie yra itin užsispyrę.

(Kupiškio parapija) Saugusieji lietuviai visi žino, kokios priemonės savaime būtinos išganymui [...]. Apie prietarų praktikavimą sakosi nieko negirdėję.

(Kamajų parapija) Apie prietarus ir kerus patikimų žinių neturiu. (Panašiai Biržuose)

Dokumente aprašomos dar ir Apytalaukio, Dusetų, Kavarsko, Kėdainių, Krinčino, Naujamiesčio, Obelių, Pabiržės, Pagirių, Pandėlio, Panemunio, Panevėžio, Papilio, Pasvalio, Pumpėnų, Raguvos, Ramygalos, Rokiškio, Siesikų, Skapiškio, Subačiaus, Svėdasų, Šėtos, Troškūnų, Utenos, Vabalninko, Vyžuonų, Žeimių bažnyčios. Šiuose aprašuose „prietarai" ar pan. iš viso neminimi.

[484] **1744 II 10–12** *Synodus dioecesana Vilnensis per ep. Michaelem Joannem Zienkowicz celebrata / Vilniaus vyskupijos sinodas, sušauktas vysk. Mykolo Jono Zenkavičiaus* (Synodus Viln., 1744, p. 4-5; 14; 31).

[...]

CAPUT IV

**De Sagis seu Maleficis.**

Cum nostris etiam temporibus contingat practicari accusatas de maleficiis Feminas aut Viros frequenter ex levi conjectura per supernatationem in aquis contra manifesta Juris tam Canonica, quam Civilia probari, illasque a personis saecularibus non tantum legum statutorum, verum et literarum ignaris judicari sine ullo nostro aut Officii nostri scitu, imo Parochis quoque inconsultis: prohibendo itaque rigorosius, nimirum sub paena excommunicationis, hanc nimis praejudiciosam proximis, plerumque innocentibus injuriosam praxim, et nulliter usurpatam jurisdictionem, obligamus in conscientia omnes tum saeculares, tum spirituales personas curam animarum habentes, ut postquam viderint vel audiverint quoscunque veneficii insimulatos esse captos, statim instigatores aut judices, praesertim rudes, virtute praesentis Statuti moneant, ne ad suprascriptam probationem sine examine Parochi aut alterius personae spiritualis, a Nobis designandae, multo minus ad iudicium illarum se ingerant. Contra contemnentes vero monitionem illorum quantocius citationes cum inhibitione exportent ab Officio nostro, ad quod vigore SS. Canonum et Constit. Regni, signanter anno 1543, tales causae primario pertinent.

CAPUT IX

**De Exorcismis.**

Occurrendo temerariis praesumptionibus quorundam presbyterorum tam saecularium, quam regularium, praeter praescriptos ab Ecclesia ritus obsessos aut infirmos exorcizantium, qui balnea seu lavabra et alios insolitos modos ad exorcismos adhibere student, quod cum imprimis fit contra honestatem clericalem, deinde experimento compertum est in istis lavabris plerumque suffocari energumenos vel infirmos, jure merito tam licenciosos exorcistas, iam per Antecessores Nostros synodaliter monitos et inhibitos, praeter irregularitatem, quam sequuto tragico eventu contrahunt, captivandos a Decanis et carceri in Palatio Nostro Vilnensi mancipandos hac Nostra Synodali Constitutione decernimus.

CAPUT XXVII

**De Funeribus et Sepulturis.**

Corpora Christi fidelium defunctorum, suae jurisdictioni subjectorum, nullus Parochus alibi, scilicet in campis, silvis vel aliis locis non consecratis sepeliri

permittat, nisi in ecclesia vel saltem caemeterio, secus facientes arceant ab ingressu ecclesiae per tres menses, ut qui mortuos privant suffragiis Ecclesiae, ipsi viventes iisdem non gaudeant. [...]

*

IV SKYRIUS

**Apie raganaujančiuosius**

Net ir mūsų laikais pasitaiko praktika, kai raganavimu įtariamos moterys arba vyrai, dažnai dėl nerimto įtarimo, mėginami plukdymu vandenyje, nusižengiant tiek kanonų, tiek civilinės teisės akivaizdžiai normai, ir jie teisiami pasaulietinių asmenų, neišmanančių ne vien priimtų įstatymų, bet ir rašto, visiškai nežinant Mums arba Mūsų konsistorijai ir netgi nepasitarus su klebonais. Tad griežčiau, o būtent ekskomunikos bausme, uždrausdami šią išankstiniu nusistatymu prieš artimą labai pasižyminčią ir dažnai nekaltiesiems neteisingą praktiką bei be pagrindo pasisavinamą jurisdikciją, įpareigojame visų asmenų – tiek pasauliečių, tiek sielovada besirūpinančių dvasininkų – sąžinę, idant [jie], pamatę ar išgirdę, jog kokie nors kerėjimu apkaltinti [asmenys] yra suimti, remdamiesi šiuo nutarimu tuoj pat įspėtų kaltintojus arba teisėjus, ypač neišsilavinusius, kad šie nesikištų į aukščiau minėtą mėginimą, o juolab tų [asmenų] teisimą be klebono ar kito Mūsų paskirtino dvasinio asmens tyrimo. Paniekinantiems jų įspėjimą kuo greičiau tepristato šaukimą su draudimu iš mūsų konsistorijos, kuriai tokios bylos pirmiausia pridera, remiantis šventaisiais kanonais ir Karalystės konstitucijomis (ypač 1543 metų).

IX SKYRIUS

**Apie egzorcizmus**

Kai kurie kunigai, tiek diecezininiai, tiek vienuoliniai, egzorcizuodami apsėstuosius ar sergančius, nepaisydami Bažnyčios nustatytų apeigų, egzorcizmams stengiasi pritaikyti pirtis, arba maudykles, bei kitas neįprastas erdves. Siekdami užkirsti kelią neprotingiems nusistatymams, kadangi pirmiausia tai prieštarauja dvasininko orumui, o paskui ir patirties patvirtinta, jog tose maudyklėse demono varginami ar sergantieji dažnai uždūsta, šia Mūsų sinodine konstitucija nutariame, jog tokie sauvaliaujantys egzorcistai, pagrįsta teise jau Mūsų Pirmtakų sinoduose perspėti ir drausti bei dėl nutikusio tragiško įvykio užsitraukę nereguliarumą, turi būti Dekanų suimti ir įmesti į kalėjimą Mūsų rūmuose Vilniuje[1].

XXVII SKYRIUS

**Apie laidotuves ir palaidojimus**

Nė vienas klebonas pavaldžių jo jurisdikcijai mirusių Kristų tikinčiųjų kūnų teneleidžia laidoti kitur, tai yra laukuose, miškuose ar kitose nepašventintose

vietose, vien tik bažnyčioje arba bent šventoriaus kapinėse; kitaip besielgiantiems teuždraudžia įeiti į bažnyčią tris mėnesius, idant tie, kurie atima Bažnyčios pagalbą iš mirusiųjų, patys būdami gyvi ja nesidžiaugtų.

[1]Žemaitijos IV sinode 1647 m. tik skundžiamasi, kad padaugėjo saviveiklinių egzorcistų ir draudžiami egzorcizmai be vyskupo leidimo (Collectanea, p. 137)

[485] 1744 *Necrologus P. Georgii Šablinskis / T. Jurgio Šablinskio nekrologas* (ARSI, Lith. 64, p. 293-294; cf. Poszakowski / Kleijntjenss I, p. 483-484).

P. Georgius Szablinski, natus in Livonia A. 1702, die 10 Martii, adolevit et scholas frequentavit in obsequiis nostrorum Zodiscis in Lituania. [...] Obiit Dagdiis Anno 1744, die 8 Julii. [...] Hunc ubi verba facientem pro concione primo audivit Joannes Hylzen, Castellanus Livoniae, diserte fassus est, nunquam se audivisse quemquam, cum tanta verborum proprietate et sermonis Lotavici puritate, cum tanta energia et fervore spiritus, cum tanta argumenti ad hominem et rudis auditorii accomodatione e sacris pulpitis declamantem. De eodem Illustrissimus Josephus Puzyna, Episcopus Livoniae, alludendo ad cognomen eius in polonico idiomate dixit: "Si huic frameae similis altera sociaretur, superstitionibus et erroribus universis e tota Livonia exterminandis sufficerent". Haec tanta elogia meruit P. Georgius perfecta sui abnegatione, industria, aularum declinatione, et continua eaque familiarissima cum rusticellis conversatione: easdem cum illis inhabitabas casas, illis convescebatur, illis factus videbatur Frater et Pater, tam tenero illos affectu complectebatur. Interea mores illorum considerabat attentius, ritus gentiles et superstitiosas consuetudines observabat accuratius, adagia, rythmos[a] et genuinum idiomatis dialectum addiscebat perfectius. Hinc cum e sacro pulpito in mores et vitam illorum inveheretur vehementius, argumentis plerumque obviis et ex ipsorummet officina petitis, [utebatur]; primum illi aures arrigere, tum mirari, stupere [incipiebant]; nec defuere, qui attoniti asseverare ausi sunt illum neutiquam in cognitionem horum lotavicorum secretorum venire potuissse, nisi aliqui Lotavorum aliquot annis praestando famulatum.

Missionem alicubi aggressurus, primo aulam conveniens, catalogum sibi subditorum describebat, tum ditione in certos decemviratus distributa, ad singulos ex ordine se conferebat ac tamdiu desudabat in singulis, donec eradicatis superstitionibus, excisis quercubus et tiliis pro numine coli solitis, veri Numinis agnitionem et cultum implantasset.

In pueris instituendis hanc tenebat industriam: in seriem longam dispositorum puerorum primo committebat memoriae mandanda v. g. haec sola verba:

„Pater noster, qui es in caelis", secundo puero: „Sanctificetur nomen tuum", et sic consequenter. Tum singulos ex ordine suum depromere jubebat pensum, ac simul aliorum recitationi attendere. Hoc aliquoties facto, singulos de singulorum iuxta ordinem examinabat pensis, non sine praemio, si quis totam v. g. Orationem Dominicam e memoria reddidisset. Atque hac ratione cereae illae animae necessaria necessitate medii et praecepti ad salutem nullo negotio memoriae imprimebantur?. Iidem parvuli, munusculis deliniti, quidquid a parentibus[b-] circa cultum arborum et alias superstitiones fieri viderant, Patri Georgio? referabant et indicabant-[b].

[a] rythmos : idiotismos (Poszakowski / Kleijntjenss) [b-b] verum etiam quidquid a parentibus circa venerationem et cultum domi sub foco serpentum seu deorum Paenatium, in silvis arborum, aliasque superstitiones viderant, ingerme [*sic*] Patri Georgio indicabant. (Poszakowski / Kleijntjenss)

*

T. Jurgis Šablinskis, gimęs Livonijoje 1702 metų kovo 10 dieną, augo ir lankė mokyklą Žadiškėse, Lietuvoje, patarnaudamas mūsiškiams. [...] Mirė Dagdoje 1744 metų liepos 8 dieną [...] Kai jį, sakantį pamokslą, pirmą kartą išgirdo Livonijos kaštelionas Jonas Hilzenas, [...] prisipažino, niekada negirdėjęs iš šventųjų sakyklų bylojant tokiais tinkamais žodžiais ir švaria latvių kalba, su tokia energija ir dvasios įkarščiu, taip pritaikant argumentavimą net ir nemokytam klausytojui. Apie tą patį šviesiausias Livonijos vyskupas Juozapas Puzina, darydamas aliuziją į jo pavardės reikšmę lenkų kalboje, pasakė: „Jei prie šios šoblės prisidėtų dar viena tokia, jų pakaktų sunaikinti prietarams ir klaidoms visoje Livonijoje". Štai tokių pagyrimų t. Jurgis nusipelnė tobulai savęs išsižadėdamas, uoliai darbuodamasis, vengdamas dvarų ir nuolat bei labai artimai bendraudamas su kaimietėliais: su jais gyveno tose pačiose trobose, su jais valgė, atrodė tapęs jiems tėvu ir broliu – tokia švelnia meile juos apgaubdavo. O tuo tarpu dėmesingiau žiūrėjo, kaip jie elgiasi, įdėmiau stebėjo pagoniškas apeigas ir prietaringus papročius, vis tobuliau mokėsi patarlių, eilių ir tos genties tarmės. Todėl kai iš šventosios sakyklos stipriau užsipuldavo jų elgesį ir gyvenimą, daugiausia naudojosi po ranka pasitaikiusiais ir iš jų pačių dirbtuvės gautais argumentais; šie iš pradžių pastatydavo ausis, o po to imdavo dyvytis ir stebėtis; buvo ir tokių, kurie priblokšti išdrįso tvirtinti, kad jis negalėjęs jokiu kitu būdu patirti šių latviškų paslapčių, kaip tik kelerius metus tarnaudamas kokiam nors latviui.

Ruošdamasis pradėti misiją kokioje nors vietoje, pirmiausia atvykęs į dvarą susirašydavo valdinių katalogą; tuomet, valdą padalijęs į konkrečias dešimtvyrijas, vykdavo paeiliui pas visus ir taip pas visus plušėdavo tol, kol, išrovęs

prietarus, iškirtęs ąžuolus ir liepas, įprastus gerbti vietoj dievybės, pasodindavo tikrosios Dievybės pažinimą ir garbinimą.

Mokydamas vaikus darbuodavosi taip: išrikiavęs vaikus į ilgą eilę, pirmam pavesdavo išmokti atmintinai, pvz., vien šiuos žodžius: „Tėve mūsų, kuris esi danguje", antram – „Teesie šventas Tavo vardas", ir taip toliau. Po to kiekvienam liepdavo paeiliui „ištraukti", kas jam užduota, ir drauge klausytis kitų deklamavimo. Tai kelis sykius pakartojus, visų klausinėdavo bet kuriam skirtų užduočių – [maldos frazių] eilės tvarka – ne be atlygio, jei kuris nors, pavyzdžiui, atmintinai pasakydavo visą „Tėve mūsų". Ir tokiu būdu į tą vaškinę sielą išganymui tiek savaime būtini, tiek papildomai įsakyti dalykai buvo įspaudžiami be jokio atminties vargo. Tie patys mažutėliai, patraukti dovanėlėmis, Tėvui Jurgiui pranešdavo ir nurodydavo, ką buvo matę, kai tėvai garbindavo medžius ir laikydavosi kitų prietarų.

[486] **1744** Lith FM (ARSI, Lith. 53a, tabula p. 10-11).

[...] Absterriti a divinationibus superstitionibusque:
Livoniae Duneburgi 10
Vilnensis Sluciae 29
Vitebscis 7
[...]
*
[...] Atgrasyti nuo burtininkavimų ir prietarų:
Livonijos [vyskupijoje] Daugpilyje 10
Vilniaus [vyskupijoje] Slucke 29
Vitebske 7
[...]

[487] **1745** RDun A (Kleijntjenss I, p. 408).

[...] superstitiones ex domibus 18 eliminatas. [...]
*
[...] prietarai pašalinti iš 18 namų. [...]

[488] **1746** RDun A (Kleijntjenss I, p. 409).

[...] Orci geniis ex uno veteri habitaculo vi exorcismi exturbatis. [...]
*
[...] pragaro dvasios iš vienos senos buveinės egzorcizmo galia išvytos. [...]

[489] **1746** *E vita P. Ignatii Ostrowski / Iš t. Ignaco Ostrovskio gyvenimo* (Poszakowski, p. 610 [*sic*]).

Ignatius Ostrowski, n. 1688 in Ukraina, m. 1746 Crosis; Latina, Polonica, Lituanica, Lotavica, Germanicum, Graecum et Hebraicum. [...]

Ita et scientiis et linguis instructus [...] ac nulli affixus certo loco, viginti circiter annis strenue per Lituaniam et finitimas provincias desudavit. [...] quas per Dei gratiam conversiones Iudaeorum, Schismaticorum et aliorum profligatae vitae hominum fecerit? quas superstitiones in rudi plebe, praesertim circa fines Curoniae, sustulerit? quae ab ipsis orci satellitibus, qui eum quadam nocte una cum laborum eius Socio, eodem tempore specie vehementis venti, ob superstitionum instrumenta confracta et igni tradita, suffocare tentarunt, quae, inquam, perpessus fuerit? Videri possunt inter fructus spirituales in Annuis Collegii Academici Vilnensis: ubi avidus Lector inveniet plurima et imitanda, et admiranda. [...]

*

Ignacas Ostrovskis, g. 1688 Ukrainoje, m. 1746 Kražiuose; [kalbos:] lotynų, lenkų, lietuvių, latvių, vokiečių, graikų ir hebrajų. [...]

Šitaip įsigilinęs į mokslus ir kalbas [...] ir niekur prie konkrečios vietos nepririštas, apie dvi dešimtis metų veikliai darbavosi Lietuvoje ir gretimose provincijose. [...] kokius žydų, schizmatikų ir kitų pagedusio gyvenimo žmonių atsivertimus Dievo malone paskatino? kokius prietarus tamsioje liaudyje, ypač Kuršo paribyje, išnaikino? o ką iš pačių pragaro palydovų, kurie vieną naktį jį su bendradarbiu [užklupo] ūmaus viesulo pavidalu ir tuo metu mėgino uždusinti, [keršydami] dėl sulaužytų ir ugniai atiduotų prietarų įrankių – ką, sakau, turėjo iškęsti? Tai galima matyti tarp dvasinių vaisių Vilniaus akademinės kolegijos 'Metiniuose laiškuose': ten godus skaitytojas ras daug ką ir sektina, ir stebėtina. [...]

[490] **1747** Lith FM (ARSI, Lith. 53a, tabula p. 18-19).

[...] Absterriti a divinationibus
Livoniae Duneburgi 38
Mittaviae 4
Vilnensis Polociae 37
Vilnae 8
[...]

*

[...] Atgrasyti nuo burtininkavimų:
Livonijos [vyskupijoje] Daugpilyje 38
Jelgavoje 4
Vilniaus [vyskupijoje] Polocke 37
Vilniuje 8
[...]

[491] 1747 RBob A (ARSI, Lith. 53, f. 1v).

[...] Auxilia per exorcismos maleficia passis allata. [...]

*

[...] Egzorcizmais pagelbėta nukentėjusiems nuo raganavimų. [...]

[492] 1747 CV A (ARSI, Lith. 53, f. 59v).

[...] Superstitionum laqueis explicati 4. [...]

*

[...] Iš prietarų kilpų išpainioti 4. [...]

[493] 1747 RDun A (Kleijntjenss I, p. 410).

[...] a frequentandis veneficiis absterriti 26. Veneficium sublatum 1. [...]

*

[...] nuo dalyvavimo kerėjimuose atgrasyti 26. Kerai panaikinti 1. [...]

[494] 1748 CV A (ARSI, Lith. 53, f. 60).

[...] Auditae confessiones 33624 [...] a superstitione avocatus unus. [...]

*

[...] Išklausyta išpažinčių 33624 [...] nuo prietaro atkalbėtas vienas. [...]

[495] 1748 DProbV (ARSI, Lith. 53, f. 63v).

[...] A veneficio reductus 1. [...]

*

[...] Nuo kerėjimo atitrauktas 1. [...]

[496] 1748 Lith FM (ARSI, Lith. 53a, p. 26).

[...] Absterriti a divinationibus

Livoniae Duneburgi 24. In Dioecesi Plocensi 3. In Dioecesi Varmiensi Resselii 9. In Dioecesi Vilnensi Orsae 37, Vilnae 2. [...]

*

[...] Atgrasyti nuo burtininkavimų:

Livonijos [vyskupijoje] Daugpilyje 24. Plocko vyskupijoje 3. Varmės vyskupijoje Rešelyje 9. Vilniaus vyskupijoje Oršoje 37, Vilniuje 2. [...]

[497] 1748 RDun A (Kleijntjenss I, p. 411).

[...] Aedificia qua recens extructa, qua annosiora 416 benedictione donata, ex uno eorum terriculamentis lemurum infernalium procul abactis. [...] Recursus ad veneficos prohibitus efficaciter 2, superstitionibus totidem supra viginti radicitus extirpatis. [...]

*

[...] Palaiminimu apdovanota 416 pastatų, tiek naujai pastatytų, tiek senesnių, iš vieno jų išvytos pragaro lemūrų pamėklės. [...] Kreiptis į kerėtojus veiksmingai uždrausta 2 kartus, iš pašaknų išrauta per dvidešimt [atvejų] prietarų. [...]

[498] 1748 XII–1749 VI FSD Missio Borchiana (VUB RS, f. 13-177, f. 89r).

[...] A superstitionibus absterriti 13. [...]

*P. Iosephus Moszczynski*

*

[...] Nuo prietarų atgrasyta 13. [...]

*T. Juozapas Moščinskis*

[499] 1748 XII–1749 VI FSD Missio Hilzeniana (VUB RS, f. 13-177, f. 89r; cf. Kleijntjenss I, p. 411).

[...] A superstitionibus reducti 2[a] [...]

*P. Thomas Karwacki*

[...] Femina quaedam, quae ejurato semel Schismate, in gratiam mariti schismatici ad vomitum redierat, confessionemque aliquot annis intermiserat; vexatione Daemonis, qui illam qua in campis metentem, qua domi manentem

lapidibus[b] impetere solebat, liberata recitatione Evangelii S. Ioannis et inductione ad Confessionem. [...]

*P. Antonius Skorulski*

[a] *del.* 11 [b] etiam multis praesentibus, aliquando non sine laesione impetebat, inops quietis, vacuaque consilii, cum furorem daemonis superstitiosis actibus amoliri conatur, graviorem remorsum conscientiae, nec non saeviorem Orci satellitem in se experitur. *ins.* A apud Kleijntjenss.

*

[...] Nuo prietarų atitraukti 2. [...]

*T. Tomas Karvackis*

[...] Viena moteris, kartą atsižadėjusi schizmos, dėl savo vyro schizmatiko sugrįžo prie vėmalų ir kelerius metus praleido išpažintį; nuo demono, kuris ją ir laukuose imančią derlių, ir pasilikusią namuose apmėtydavo akmenimis[1], varginimo išvaduota Šv. Jono evangelijos skaitymu ir įtikinimu atlikti išpažintį. [...]

*T. Antanas Skorulskis*

[1] *Annuae papildo*: [leidosi varginama demono, kuris ją ... apmėtydavo akmenimis], taip pat ir daugelio akivaizdoje, kartais ir ne be sužeidimo; kai [ji], neturėdama ramybės ir be jokio patarimo, mėgina demono įsiūtį pašalinti prietaringais veiksmais, patiria rimtesnį sąžinės priekaištavimą, ir jį lydintį didesnį pragaro siautėjimą.

**[500]** 1749 VI–XI FSD Missio Borchiana (VUB RS, f. 13-177, f. 88r).

[...] A magia absterritus 1. [...]

*P. Iosephus Moszczynski*

*

[...] Nuo magijos atgrasytas 1. [...]

*T. Juozapas Moščinskis*

**[501]** 1749 RDun A (Kleijntjenss I, p. 411).

[...] Adduxerat etenim veternus praestigiator aliquos, ut relicto vero Numine eidem militarent et tam magicis artibus, quam aliis superstitionibus eundem colerent, et hi a tam nefandis eius actibus 16 sunt absterriti, et 3 arbores, quas cultu soli Deo debito colendas persuaserat, radicitus extirpatae. [...]

*

[...] Senasis monytojas paakino kai kuriuos palikus tikrąją Dievybę jam tarnauti ir tiek maginiais menais, tiek kitais prietarais jį garbinti; anų nuo tokių nelemtų jo veiksmų atgrasyta 16 ir iš pašaknų iškirsti 3 medžiai, kuriuos buvo įkalbėjęs garbinti kultu, priklausančiu vienatiniam Dievui. [...]

[502] 1749 XII–1750 VI FSD Missio ad Curiam (VUB RS, f. 13-177, f. 87r).

[...] In tractu Lucinensi in pago vix uno milliari a parochia dissito duo patres familias foveam lapide superimposito clausam in angulo hypocausti habebant, in quam ova, ceram et id genus alia deponebant, Deos Penates placantes, si quid adversi iis accidisset [?]. Fassique sunt eiusmodi munerum oblatione a suis domesticis Diis multoties auxilium, at contra eorundem neglectu praesens damnum ex pecorum extinctione vel filiorum aut familiae infirmitate se expertos. Quare omnem spem suam in iisdem reponentes, vestimenta, secures, vomeres et alia rei oeconomicae instrumenta, dum ab usu vacarent, foveae illi et lapidi superimponebant. Innotuit pridem hic paganus falsos Deos colendi ritus in vicina degentibus parochia sacerdotibus, at nemo unus diabolica sacra exterminare ausus, membrorum contractionem aut alium infirmitatis genus metuens. Superveniens tandem P. Missionarius nihilo habitis terriculamentis rusticorum, imprimis locum benedixit aquaque lustrali aspersit, tum lapidem in fovea impune removit, munera Diis oblata eruit ignique tradidit. [...]

*P. Iosephus Moszczynski*

*

[...] Ludzos paviete, viename kaime, esančiame vos už mylios nuo parapinės bažnyčios, du šeimos tėvai trobos kampe laikė akmeniu uždengtą duobę, į kurią dėdavo kiaušinius, vašką ir kita tos rūšies, maldaudami dievus penatus, jei kas nors nepalankaus jiems atsitikdavo. Ir prisipažino, kad aukodami tokias dovanas daug kartų patyrė savo naminių dievų pagalbą, o jas apleidę – žalą dėl krintančių galvijų arba vaikų ar šeimynos ligų. Todėl, sudėję visą savo viltį į tuos [dievus], ant tos duobės ir akmens dėdavo tuo metu nenaudojamus drabužius, kirvius, noragus ir kitus ūkio padargus. Ši pagoniška netikrų dievų garbinimo apeiga jau anksčiau buvo žinoma kaimynystėje, prie parapinės bažnyčios, gyvenantiems kunigams, tačiau nė vienas jų nedrįso sunaikinti velniškų šventenybių, bijodamas sąnarių sutraukimo ar kitos rūšies ligos. Galiausiai atvykęs t. misionierius, už nieką palaikęs kaimiečių pamėkles, pirmiausia palaimino vietą ir apšlakstė švęstu vandeniu, o tada nebaudžiamas nuėmė akmenį nuo duobės, iškasė dievams paaukotas dovanas ir atidavė ugniai. [...]

*T. Juozapas Moščinskis*

[503] 1750 RDun A (Kleijntjenss I, p. 412).

[...] a superstitionibus absterriti 4 [...].

*

[...] nuo prietarų atgrasyti 4 [...].

[504] **1750** VII–XII FSD Missio Craslaviensis (VUB RS, f. 13-177, f. 85r).

[...] Domus novae et antiquae, horrea, stabula, granaria benedictae 29. [...]
*P. Franciscus Trynkiewicz*
*
[...] Palaiminti 29 nauji ir seni namai, klėtys, arklidės, aruodai. [...]
*T. Pranciškus Trinkevičius*

Unikali žinia apie ūkinių pastatų šventinimą. T. Trinkevičius pamokslavo latviškai (*ibid.* f. 84v)

[505] **1751** RDun A (Kleijntjenss I, p. 412; FSD, f. 4v).

[...] a superstitionibus absterriti 32 [...].
*
[...] nuo prietarų atgrasyti 32 [...].

[506] **1751** V–IX CV LFSV (VUB RS, f. 2, DC-5, p. 157).

[...] A superstitionibus 3, a praestigiis deterritus unus. [...]
*Missio in Zhmuydki*
*
[...] Nuo prietarų [atitraukti] 3, nuo monų atgrasytas vienas. [...]
*Žemaitkiemio misija*

[507] **1751** X–**1752** IX FSD Missio Plateriana (VUB RS, f. 13-177, f. 81v).

[...] A superstitionibus reducti 26. [...]
*P. Michael Koncewicz*
*
[...] Nuo prietarų atitraukti 26. [...]
*T. Mykolas Koncevičius*

[508] **1751** FSD Summa (VUB RS, f. 13-177, f. 4v).

[...] A superstitionibus revocati: Missio Hilzeniana 33, Plateriana 31. [...]
*
[...] Nuo prietarų atkalbėti: Hilzeno misijoje 33, Pliaterio – 31. [...]

[509*] **1752** Žemaičių vyskupijos sinodas, sušauktas vysk. Antano Dominyko Tiškevičiaus → BRMŠ IV, p. 131-134.

Ištraukos iš skyrių *Apie relikvijas ir šventųjų atvaizdus, Apie atlaidus, Apie raganaujančiųjų teismą.*

[510] 1752 RDun A (Kleijntjenss I, p. 412; FSD, f. 5r).

[...] a superstitionibus ad unius veri Dei cultum adducti 26 [...].

*

[...] nuo prietarų prie vienatinio tikrojo Dievo garbinimo atvesti 26 [...].

[511] 1752 X–1753 VI FSD [Missio Plateriana?] (VUB RS, f. 13-177, f. 80r).

[...] A superstitionibus revocatus 1. [...]
*P. Michael Rott*

*

[...] Nuo prietarų atitrauktas 1. [...]
*T. Mykolas Rottas*

[512] 1752 XII–1753 VII FSD [Missio Plateriana?] (VUB RS, f. 13-177, f. 80r).

[...] A superstitionibus revocati 5. [...]
*P. Franciscus Trynkiewicz*

*

[...] Nuo prietarų atitraukti 5. [...]
*T. Pranciškus Trinkevičius*

[513] 1752 XII–1753 VI FSD [Missio Plateriana?] (VUB RS, f. 13-177, f. 80r).

[...] A superstitionibus abstracti 4. [...]
*P. Michael Koncewicz*

*

[...] Nuo prietarų atitraukti 4. [...]
*T. Mykolas Koncevičius*

[514] 1752 XII–1753 VII FSD [Missio Plateriana?] (VUB RS, f. 13-177, f. 79v).

[...] Magiam eiuravit 1. [...]
*P. Iosephus Moszczynski*

*

[...] Magijos atsižadėjo 1. [...]
*T. Juozapas Moščinskis*

[515] **1753** VII–X FSD Missio Plateriana Hilzeniana (VUB RS, f. 13-177, f. 79r; cf. f. 5v)

[...] A superstitionibus revocati 18. [...]
*P. Franciscus Trynkiewicz*
*
[...] Nuo prietarų atitraukta 18. [...]
*T. Pranciškus Trinkevičius*

[516] **1753** Lith FM (ARSI, Lith. 53a, tabula p. 30-31).

[...] Absterriti a divinationibus
Livoniae Duneburgi 29
Vilnensi Bobroysci 1
Mohiloviae 5
Polociae 13
Vilnae 17
[...]
*
[...] Nuo burtininkavimų atgrasyti:
Livonijos [vyskupijoje] Daugpilyje 29
Vilniaus [vyskupijoje] Babruiske 1
Mogiliave 5
Polocke 13
Vilniuje 17
[...]

[517] **1753** XII–**1754** VII FSD [Missio Plateriana?] (VUB RS, f. 13-177, f. 76r).

[...] A superstitionibus revocati 6. [...]
*P. Michael Koncewicz*
*
[...] Nuo prietarų atitraukti 6. [...]
*T. Mykolas Koncevičius*

[518*] **1753** Mykolas Olševskis, *Broma atwerta ing wiecznasti* → BRMŠ IV, p. 135-137.

Be kita ko, minimi prietarai pirmadienį nepradėti kelionės, penktadienį nevyti virvių, šeštadienio vakarą neverpti, šventais laikyti Kalėdų oktavos vakarus; sutikti vilką – į laimę, į nelaimę – zuikį.

[519] 1754 I–VII FSD [Residentia Dunaburgensis?] (VUB RS, f. 13-177, f. 76v; cf. 5-bis, r).

[...] signa veneficorum ad nocendum incolis praemisso solito exorcismo 4 in locis propriis manibus destructa [...]. Herba et imagines in domibus fidelium benedicta 19. [...] A superstitionibus et usu veneficorum deterriti 5.

*P. Stan. Babecki*

*

[...] kerėjimų ženklai, skirti kenkti gyventojams, prieš tai atlikus įprastinį egzorcizmą, 4 vietose sunaikinti mūsų pačių rankomis [...]. Tikinčiųjų namuose palaiminta 19 žolynų ir paveikslų. [...] Nuo prietarų ir naudojimosi kerėtojais atgrasyti 5.

*T. Stanislovas Babeckis*

[520] 1754 I–VII FSD Summa (VUB RS, f. 13-177, f. 81v).

[...] A superstitione reducti: Hilzeniana 4. [...]

*

[...] Nuo prietaro sugrąžinti: Hilzeno [misijoje] 4. [...]

[521] 1754 Lith FM (ARSI, Lith. 53a, tabula p. 34-35).

Absterriti a divinationibus
Livoniae Duneburgi 11
Vilnensis Bobroysci 10
Minsci 18
Orsae 15
Polociae 59

*

Atgrasyti nuo burtininkavimų
Livonijos [vyskupijoje] Daugpilyje 11
Vilniaus [vyskupijoje] Babruiske 10
Minske 18
Oršoje 15
Polocke 59

[522] 1754 VII–XII FSD Missio Hilzeniana (VUB RS, f. 13-177, f. 75v).

A superstitionibus revocati 2

*P. Franciscus Trynkiewicz*

*

Nuo prietarų atitraukti 2.

*T. Pranciškus Trinkevičius*

[523] **1755** I–VI FSD Missio Hilzeniana (VUB RS, f. 13-177, f. 74v; cf. 6v).

A superstitionibus revocatus 1
*P. Franciscus Trynkiewicz*
*
Nuo prietarų atitrauktas 1.
*T. Pranciškus Trinkevičius*

[524] **1755** Lith FM (ARSI, Lith. 53a, p. 10-11).

Absterriti a divinationibus in Livonia Illuxtae 5. In Dioecesi Vilnensi Mohiloviae 13, Mscislaviae 2, Polociae 5, Sluciae 1.
*
Atgrasyti nuo burtininkavimų Livonijoe Ilūkstėje 5. Vilniaus vyskupijoje Mogiliave 13, Mstislaulyje 2, Polocke 5, Slucke 1.

[525] **1755** RDun A (Kleijntjenss I, p. 414).

[...] a superstitionibus revocati 2.
*
[...] nuo prietarų atitraukti 2.

[526] **1755** RIll A (Kleijntjenss I, p. 222).

[...] sacramentum paenitentiae 24752 [...] a superstitione revocati 22.
*
[...] atgailos sakramentas – 24752 [...] nuo prietaro atitraukti 22.

[527] **1755** XI–**1756** VI FSD Missio Hilzeniana (VUB RS, f. 13-177, f. 70v).

[...] A superstitionibus revocati 2. [...]
*P. Franciscus Trynkiewicz*
*
[...] Nuo prietarų atitraukti 2. [...]
*T. Pranciškus Trinkevičius*

[528] **1756** I–VII FSD Missio Szadursciana (VUB RS, f. 13-177, f. 70r; cf. f. 7r).

[...] A superstitionibus revocatus 1. [...]
*P. Hieronimus Dreyling*

*

Nuo prietarų atitrauktas 1.
*T. Jeronimas Dreylingas*

[529] **1756** RDun A (Kleijntjenss I, p. 414).

[...] a superstitionibus revocati 3. [...]

*

[...] nuo prietarų atitraukti 3. [...]

[530] **1756** XII–**1757** VII FSD Missio Hilzeniana (VUB RS, f. 13-177, f. 765v).

[...] A superstitionibus absterritus 1. [...]
*P. Michael Rott*

*

[...] Nuo prietarų atgrasytas 1. [...]
*T. Mykolas Rottas*

[531] **1757** I–VII FSD Missio Aulensis per Livoniam (VUB RS, f. 13-177, f. 66v).

[...] A superstitionibus revocati 6. [...]
*P. Ioseph Butowicz*

*

[...] Nuo prietarų atitraukti 6. [...]
*T. Juozapas Butavičius*

[532] **1757** RDun A (Kleijntjenss I, p. 414).

[...] a superstitionibus revocati 10. [...]

*

[...] nuo prietarų atitraukta 10. [...]

[533] **1757** XII–**1758** VII FSD Missio Caunatensis Hilzeniana (VUB RS, f. 13-177, f. 63v).

[...] A superstitionibus absterritus 1. [...]
*P. M[ichael?] R[ott?]*

*

[...] Nuo prietarų atgrasytas 1. [...]
*T. M[ykolas?] R[ottas?]*

[534] **1758** Lith FM (ARSI, Lit. 53, f. 216r).

[...] Absterriti a divinatione: Samogitiae: Crosis 84, Possavij 0.

Vilnensis: Minsci 6, Mohiloviae 8, Mscislaviae 14, Nesvisii 5, Novogrodeci 3, Polociae 6, Slonimi 2, Sluciae 7, Vilnae 0, Zodiscis 5.

Summa 140. [...]

Confessionum ordinariarum 972634, generalium 14341.

*

[...] Nuo burtininkavimo atgrasyta: Žemaitijoje: Kražiuose 84, Pašiaušėje 0.

Vilniaus [vyskupijoje]: Minske 6, Mogiliave 8, Mstislaulyje 14, Nesvyžiuje 5, Naugarduke 3, Polocke 6, Slanime 2, Slucke 7, Vilniuje 0, Žadiškėse 5.

Iš viso 140. [...]

Paprastųjų išpažinčių 972634, viso gyvenimo 14341.

[535] **1758** FSD Missio Illustrissimi Resi. hl. (VUB RS, F. 13-177, f. 61r).

[...] ex Lotavis unus 50 annos baptisatus, alter a Paganismo ad Catholicam sectandam fidem reductus, quercusque illa, quam adorandi causa accedebat, est excissa in bonis haereditariis Pylcin dictis, J. M. D. Ryk Thesaurarii Livoniae. [...]

*P. Hieronimus Kozarzewski*

Cf. RDun A (Kleijntjenss I, p. 415): [...] Unus idololatra, quercum loco Numinis colens, notitiam veri Dei edoctus ac excisa quercu, quam colebat, catholicis sacris initiatus. [...]

*

[...] Iš latvių vienas 50-metis pakrikštytas, kitas iš pagonybės į katalikų tikybos laikymąsi sugrąžintas, o paveldimoje Livonijos iždininko, šviesiojo prakilniojo pono Ryko valdoje, vardu Piltenė, nukirstas ąžuolas, kurį ateidavo pagarbinti. [...]

*T. Jeronimas Kozarževskis*

Plg. A RDun: [...] Vienas stabmeldys, garbinantis ąžuolą vietoj Dievybės, pamokytas tikrojo Dievo pažinimo ir nukirtus jo garbintą ąžuolą įvesdintas į katalikiškus sakramentus. [...]

[536] **1759** *Skarbiec Rozmaitych Scyencyi Splendorami z kilkoletniej prac y starania I.I.S. dla własnych Synow podiętego zebranymi ubogacony, Na sześć rożnych częsci dywidowany, a oraz Osobami poważnemi wielu allegowanych Autorow Przyozdobiony. Roku Panskiego 1759 / Įvairių žinių lobynas I. I. S. kelerių metų darbu ir pastangomis praturtintas surinktomis puošmenomis [...]* (LMAVB RS, f. 17-41, p. 985).

DO CZYTELNIKA

[...] Coby zas mię do zbierania tych obrzydłych BOGU prawdziwemu superstycii, zniszczenia, a nie okazania godnych pociągnęło? Odpowiadam: iż po szczęsliwym z czasem z rożnych kraiow, a mianowicie z naszych Ojczystych, idololatria wykorzenieniu y tego piekielnego pożaru ugaszeniu ieszcze (ach znieznosna BOSKĄ obrazą) miedzy chrzesciańskim Oyczyzny naszey pospolstwem, pozostałe danych superstycii, gusłow, zabobonow, popiołem starożytnych zwyczaiow ukryte, tleią, iako to pospolicie po wsiach y mniejszych miastach, miasteczkach w Litwie i na Rusi, naybarziey w Wigilią Narodzenia S° Jana Chrzciciela, palenie w nocy publicznie na ulicy ogniow wielkich, Kupały rzeczonych. *Item* w swięta Narodzenia Pańskiego, albo raczey miedzy tymi swięty w powszednie dni, obserwowane są od wszelkich robot *titulo* Swięnte Wieczory, także w zwyczaynych swieckich piosenkach dokładaią do słow ruskich iakies nieznaiome z powtarzaniem częstym Łado, Lalo y inne tym podobne, a mianowicie uleczeniu chorob ludzkich y bydlęcych szeptanie etc. Co wszystko iest pozostałym dawnych bałwochwalskich superstycyi, ogonem dotąd ieszcze wlokącym się, czego dotychczas zwierzchność swiecka nad pospolstwem, panowie nad poddanymi, acz niepoiednokrotnie od duchownej władzy upominani, *nescitur* dla czego znieść y wykorzenić zaniedbywaią, niepoczytaiąc tych gusłow nie tylko za grzech (ktory iest cięszky y smiertelny), ale i za naymnieyszy skrupuł. Więc [...] pragnę tu każdej zwierchności z tego opisania bałwochwalstwa wystawić na oko, iż te pomienione wyżey odemnie y inne tym podobne superstycye nie skąd inąd (iako kazdy czytaiąc doydzie), lecz z dawnego urodzone są bałwochwalstwa [...].

*

SKAITYTOJUI

[...] Kas gi mane paskatino surinkti tuos tikrajam Dievui atkarius prietarus, vertus sunaikinimo, o ne pristatymo? Atsakau: kadangi įvairiose šalyse, o ir mūsų Tėvynėje laikui bėgant laimingai išnaikinus stabmeldybę ir užgesinus tą pragarišką gaisrą, vis dar (o, koks nepakeliamas Dievo įžeidimas!) mūsų Tėvynės krikščioniškoje liaudyje rusena senovinių papročių pelenais pridengti anų prietarų, burtų, tikėjimų likučiai, kaip antai visuotinai kaimuose ir mažesniuose miestuose bei miesteliuose Lietuvoje ir Rusioje, ypač Šv. Jono Krikštytojo Gimimo vigilijoje, nakčia viešai lauke deginami dideli laužai, vadinami Kupala. Taip pat per Viešpaties Gimimo šventes, ar, tiksliau, tarpušvenčio šiokiadieniais, sergimi nuo visokio darbo vadinamieji Šventieji vakarai; taip pat paprastose pasaulietiškose dainelėse prie rusiškų žodžių primaišo kažkokių nežinomų – su dažnai kartojamu „Lado, Lalo“ – bei kitų panašių [žodžių], o būtent šnabždėjimą,

skirtą žmonių ir galvijų ligoms gydyti, ir kt. Visa tai yra iki šiol besivelkanti senų stabmeldiškų prietarų uodega, kurios iki šiol pasaulietinė vyresnybė tarp paprastųjų žmonių, ponai tarp valdinių, nors ne vieną kartą dvasinės valdžios raginti, nežinia kodėl pašalinti ir išrauti nesiima, tų kerėjimų nelaikydami ne tik nuodėme (beje, sunkia ir mirtina), bet nė menkiausiu priekaištu. Tad čia [...] tuo stabmeldybės aprašymu noriu kiekvienai vyresnybei akivaizdžiai parodyti, jog tie mano aukščiau paminėti ir kiti panašūs prietarai yra gimę ne iš kur kitur (skaitydamas tai supras kiekvienas), bet iš senosios pagonybės [...].

[537] **1759** II–VII FSD Missio Drycanensis-Pilcinensis (VUB RS, F. 13-177, f. 59v).

[...] Quercus excissae tres, ubi Lotavi <...>m DEUM colebant. [...]
*P. Hieronimus Kozarzewski*

*

[...] Iškirsti trys ąžuolai, kur latviai garbino <savo?> dievą. [...]
*T. Jeronimas Kozarževskis*

[538] **1759** XII–**1760** VII FSD Missio Hilzeniana Dagdensis (VUB RS, F. 13-177, f. 55v).

[...] A maleficio absterritus 1. [...]
*P. Antonius Kimont*

*

[...] Nuo raganavimo atgrasytas 1. [...]
*T. Antanas Kymantas*

[539] **1760** IX–XII FSD Missio Hilzeniana Kaunatensis (VUB RS, F. 13-177, f. 53v).

[...] Absterriti a divinationibus 6. [...]
*P. Michael Koncewicz*

*

[...] Nuo burtininkavimų atgrasyti 6. [...]
*T. Mykolas Koncevičius*

[540] **1760** RDun A (Kleijntjenss I, p. 416).

[...] a divinationibus deterriti 18. [...]

*

[...] nuo burtininkavimų atgrasyta 18. [...]

[541] **1760** VIII–**1761** I FSD Missio Preylensis dicta Borchiana (VUB RS, F. 13-177, f. 55v).

[...] Absterriti a divinationibus 6. [...]

*P. Iosephus Butowicz*

*

Nuo burtininkavimų atgrasyti 6.

*T. Juozapas Butavičius*

[542] **1761** FS Missionis Kaunatensis (VUB RS, F. 5-F-32513, f. 32v).

[...] Item juvenes munusculis demulceret, quominus superstitiones patrum matrumque secreto exercitas detegant. Unde factum est, ut ova sub domorum angulis defossa eruerentur, carbones cum varii generis granis et sulphure e stabulis et agris extraherentur etc. etc., tum demum ut dissonae legi Christianae consuetudines traditione antecessorum suorum servatae tollerentur. [...]

*P. Franciscus Trynkiewicz*

*

[...] Taip pat jaunimą, kad šis atskleistų tėvų ir motinų slapta atliekamus prietarus, pamalonindavo dovanėlėmis. Šitaip iškasti po namų kertėmis pakasti kiaušiniai, iškapstytos arklidėse ir laukuose pakastos anglys su įvairių rūšių sėklomis ir siera, ir t. t., ir galiausiai pašalinti, kaip priešingi krikščioniškam įstatymui, pagal jų protėvių tradiciją palaikyti papročiai. [...]

*T. Pranciškus Trinkevičius*

Dvasinių vaisių dienyno (FSD) atitinkamame įraše t. Trinkevičius šito atsitikimo nemini, tik pasakoma, kad mokyta tikėjimo latviškai *extra templum* – už bažnyčios ribų (VUB RS F 13-177, f. 52r).

[543] **1761** VII–XII FSD Missio Kaunatensis (VUB RS, F. 13-177, f. 50r).

[...] A divinationibus absterritus 1. [...]

*P. Franciscus Zeydler*

*

[...] Nuo burtininkavimų atgrasytas 1. [...]

*T. Pranciškus Zeidleris*

[544] **1761** I–**1762** I FSD Missio Puszensis (VUB RS, f. 13-177, f. 49r).

[...] A divinationibus absterriti 2. [...]

*P. Martinus Siemaszko*

*

[...] Nuo kerėjimų atgrasyti 2. [...]

*T. Martynas Semaška*

[545] **1762** I–IX FSD Missio ad Curiam (VUB RS, f. 13-177, f. 48r).

[...] Absterriti a divinationibus 3. [...]
*P. Franciscus Sebastyanowicz*

*

[...] Nuo burtininkavimų atgrasyti 3. [...]
*T. Pranciškus Sebastjonavičius*

[546] **1762** I–VII FSD Missio ad Curiam (VUB RS, f. 13-177, f. 47v).

[...] Absterriti a divinationibus 17. [Conf. ordin. 1925] [...]
*P. Martinus Sakiel*

*

[...] Nuo burtininkavimų atgrasyta 17 [Paprastųjų išpažinčių 1925] [...]
*T. Martynas Sakelis*

[547] **1762** RDun A (Kleijntjenss I, p. 417).

[...] Absterriti a divinationibus 4. [...]

*

[...] Nuo burtininkavimų atgrasyti 4. [...]

[548] **1763** III **13** *Missio Fratrum Minorum de Observantia in Valažinas / Pranciškonų observantų (bernardinų) misija Valažine* (DM OFM, p. 25).

[...] Postea lectae fuerunt superstitiones, quae hac in regione fuerunt repertae, et combustae sunt publice, atque anathematisatae. Et sic feliciter Deo opitulante Missio finita est.

*

[...] Paskui buvo perskaityti šioje srityje aptikti prietarai, jie viešai sudeginti ir prakeikti. Šitaip, Dievui rūpinantis, misija laimingai užbaigta.

[549] **1763** V **08** *Missio Fratrum Minorum de Observantia in Bienica / Pranciškonų observantų (bernardinų) misija Bienicoje* (DM OFM, p. 34).

[...] Post haec lectio fuerat in ambone vanarum observationum, quae in hac regione a daemone populo fuerant impressae, et a P. Iuvenale anathematisatae, ac combustae publice. [...]

*

[...] Po šito iš sakyklos perskaityti tušti papročiai, kuriuos šitoj srityje liaudžiai įdiegė demonas; t. Juvenalio jie prakeikti ir viešai sudeginti. [...]

[550] **1763** XI **06** *Missio Fratrum Minorum de Observantia in Prienai / Pranciškonų observantų (bernardinų) misija Prienuose* (DM OFM, p. 43).

[...] Dominica 24 post Pentecosten. Post Missam 2dam vanas observationes et superstitiones anathematizavit cum latissima earundum [*sic*] explicatione Pater Regalatus.

*

[...] 24 sekmadienis po Sekminių. Po antrųjų mišių tėvas Regalatas prakeikė tuščius papročius ir prietarus su plačiausiu jų išaiškinimu.

[551] **1764** VII **17** *Missio Fratrum Minorum de Observantia in Budslaul / Pranciškonų observantų (bernardinų) misija Budslaulyje* (DM OFM, p. 70).

[...] Item cum reversus fuerat populus [e processione in vallem Josaphat], non est missus in Ecclesiam, sed in caemeterium congregatus, ubi ex cathedra P. Iuvenalis praemisso sermone legit vanas observationes, quae reperiuntur in hoc loco, et anathematizavit eas comburendo et extinguendo candelam, pulsando campanula [*sic*]. [...]

*

[...] Liaudis, sugrįžusi [iš procesijos į Juozapato slėnį], nebuvo pasiųsta į bažnyčią, bet surinkta šventoriaus kapinėse, kur nuo pakylos t. Juvenalis, pirma pasakęs pamokslą, perskaitė tuščius papročius, aptiktus šioje vietovėje, juos prakeikė sudegindamas [sąrašą] ir užgesindamas žvakę, skambindamas varpeliu. [...]

[552] **1764** XII **16** *Missio Fratrum Minorum de Observantia in Rabun / Pranciškonų observantų (bernardinų) misija Rabunėje* (DM OFM, p. 80).

[...] Item quando venit populus ad Ecclesiam, non est missus, sed a P. Iuvenale in caemeterio lectae sunt vanae observationes, anathematisatae et combustae. [...]

*

O kai liaudis atėjo į bažnyčią, nebuvo atleista, bet t. Juvenalis šventoriaus kapinėse perskaitė tuščius prietarus, prakeikė juos ir sudegino. [...]

[553] 1764 *Observationes detectae in missionibus Fratrum Minorum de Observantia annis 1763-1764 / Papročiai, surasti tėvų pranciškonų observantų (bernardinų) misijose 1763-1764* (DM OFM, p. 82-87).

**Vanae Observationes et Diabolica fraudes**
**in praecedentibus Missionibus detectae, inter populum repertae,**
**in fine omnium Missionum collecto populo in caemeterio lectae,**
**anathematisatae,**
**et combustae, ad terrorem futuri judicii DEI, inculcandum**
**et ad sectandam puritatem Christianam adamandam**

1mo. Jak skoro przyiadą Druszki w dziewicz Wieczor, Gospodarz złozy ogien posrzód podworza, pije z inszemi, a druszkowie koło tego ciepła biegają trzy razy; takze przed przyiazdem Druszkow na ławie stając rozplatają kosę młodey.

2do: Do szlubu idąc młodzian siedzi na dziezy y strzygą Jego, Dziewka na kozuch siedzi z płaczem, z krzykiem, zwoływa Dziadow, siostr, braci; Krewnych Swoich ettc

3tio: Po szlubie posadzą Dziewkę w koncie na dziezy, Kasniki z głowy zdeymą, nakryią głowę chustą, czepiec kładą, ktory ona z głowy zdarszy rzuca na piec trzy razy i czwarty raz w piwo, y potym iuz włozyć na siebie pozwala.

4to: Po szlubie iak powrocą Matka Młodey wywrociwszy Kozuch chodzi z owsem, koniom daie, a jeden ją z Dryszkow Kanczukiem po Kozuchu skroić powinien.

5to: Jak przyiadą do Domu Młodziana, słup z słomy na podworzu zapalą, mimo ktorego, iść powinni młodzi, matka młodego na progu rozsciela namiotkę chleb kładzie, y potym idzie do łoznicy młoda.

6to: Przod Leznicą, Młodzian, Swiekier, Swiekrowa pytaią młodey czy podsciwa iest, a ona powina przyznać się, bo inaczey, nie będzie miała pozycia sczęsliwego.

7to: Po łaznicy idą do łazni młodzi zagrzac się, y poty tam siedzą, poki przyiadą czy przydą przydani, ktorzy lustruią młodę, kiedy znaydą podsciwą skaczą po ławach ettc sin Secus młodę młodzian kanczukiem bije, potym drzwi nogą odbija, gdzie indziey chomąt kładną na młodą.

8to: Po Wielkanoc chodzą na Mogiły y tam płaczą, chleb kładną ettc

9to: Na pominki iak potrawy położą na stole, gospodarz mowi Ziomki Ziamkini, przychodzicie, przyszli waszyie paminki, szto my iamu to staulaiem, potym leją potrawy na okno, na stoł ettc tandem weznie Gospodarz w rękę rozgę y obrus, ze stolu zbierze gdzie pięc klockow być powinno, ktore wyiąwszy na ulicę przez [?] wrota rzuca na ziemię y rozgę we wrota wtyka.

10mo: z wieczora Czystego Czwartku w chacie stawią kul słomy, na zajutrz przeciw wrotom swoim pali kazdy, to Dziadow Nieboszczykow grzeją.

11mo: Na swięty Jan na aknie [sic] kładną pokrzywy kamien krapiwa kidając na dachi.

12mo: od Bozego Narodzenia do trzech Krolow swięte wieczory swięcą.

13mo: w Piątek nie przędą, takze w piątki postne nie mielą.

14mo: Na S° Pietra z Syrem albo z kaszą idą gospodarze za bydłem, dopiero obszedszy statek, idą do Sosny. Krzyz kazdy wytuie y swoy Krzyz całuie, potym idą do lasu narzną brozy y natey siedzą w koło sosny kazdy przed swoim krzyzem, daią po kawałku syra pastuchom, potym na wienik brozy wyrznawszy, niosą do domu y tam wieniki wiążą.

15to: Koło Siomuchi, ci, co Koni paszą iajęcznicą pieką, upiekszy koło koni noszą, iedzą jajęcznicą, a Łuskiow od Jaice gdzie w Ziemię Zakopią.

16to: Na Radunicu, Pastusi pieką jajęcznicę, upiekszy obnoszą koło bydła, trzymaiąc w ręku głownie, Jeden z nich Łupiny na drewno ponizane niesie do lasu y jutro zakopywa.

17mo: Kiedy bydłą wypędzają iayko kładną, iezeli ie bydło wychodząc zdepcze to statek nie będzie cała, iezeli nie zdepcze to cały będzie statek. Jakoz y <...> pod <...> kładną.

18mo: Kiedy orać zaczynaią połozą na lonie [?] chleb y iayko y w dzien niedzielny orać zaczynaią.

19mo: Siano na ktorym lezało umarły palą y trzaski ettc takze zboza wywziawszy raz przed sobą, lubo dwa za sobą sypić, zeby umarły y na tamtym swiecie im dobrze czynił.

20mo: Chusciną kiedy znaydą na mogiłach to ią przeciągaią przez strzelbę.

X - 21mo: Trawę załamywaią na wypędzenie czerwi, albo zachylaią przeciw wschodem słońca.

22 Kiedy zrobią tak ze piwa wre w kowszu, jeden drugiemu tak zrobi, ze drugi cały dzien po lasie chodzi.

X - 23tio. Krew zamawiaiąc tak mowią Iechau Pan darohaju rubau kamienia bieraju [?], iak z takey kamienia wada nie biazyć, niechay tak krew chotaju [?] nie [?]<...>

24to. Prycza wymierzają. to iest nitką, surową mierzą częsci człowieka istawy: aby bol ustał chorując.

25to. Zeby <...> nie oczarowano, mowią trzy razy, wuzow [?] trzy razy pałazu, iak od słonca razu na Ziemlu padaić, niechay tak wiedzmy od ciebie odlatujuć y <...> trzy razy przez nogę [?] przeciągnąć.

26to. Kiedy chłop do Dworu przychodzi zeby Pana Łaskawego dla siebie znalazł mowi: Staić Dom na Suku, iak hetamu Pałacu, na starym pniu nie stając tak mnie Pana Łaskawego akladać.

27mo. Noszą po gumnie Groch pszenicę etc tandem przyszedszy mowią. Stawry hawry ham, ham chadzicie jeść kuciu.

[28. *abest*]

X- 29 no. Kiedy bydle ukąli wąz wezmą chleba, y do wody w garnek zaczerpnioney zamoczą, zatym mowią: krucielnica, wiaracielnica, na Miazy łazy etc. dopiero dadzą chleb bydlęciu zjeść y wodę wypić. [in margine:] NB Gadziny zamawiają rozne 1mo

30mo. Kiedy ząć mają zaczynać, sierzpem bijąc o kamien mowią: day Boze achotku na rabotku, kab achotnicy zali, y kładąc sierzp biją o kamien zeby nie spał.

31mo. Sierzpa z ręka do ręki wziąć nie wolno, ale na ziemię rzucaią ieden drugiemu podaiąc chocby nayblizcy byli.

32do. Pierwszego dnia Bozego Narodzenia wszytkie roboty zaczynaią.

33tio. Na Boze Narodzenia zaden Gospodarz ognia drugiemu nieda, az chyba wezmie zastawą.

34to. Kniaz maładу roch załaty, Sobie na przybytek a nam na pazytek, małady kniaziu, załatyie roki, tobie roch, nam piroch.

35to. Kiedy dziecie choruie trzeba wodę ze trzech studni wziąć w naczynie, y z ziemi wzięte czyli wykopane kamienie do tey wody wrzucić zimne, ktore będą piszczeć dopiero w tey wodzie dziecie kompać, daią pić, a potym wylać nakoł płotu, ktory ieden osobliwie stoi na mieyscu odalony od Płotow.

36to. Kiedy widzi Sen iaki zły wstawszy z łoszka pacierz zmowi na sąk plunie y mowi: Suku tamu na pniu nie stajac, snu tamu niczoho nie wyiawiac.

X - 37mo. Kiedy pokładaią Konia, potym nad koniom mowią trzy razy Zdrowaś Marya y trzy razy to powiadaią Lacieu czorny woron, nios miaso pieraz czarnojo pole, miaso pało krou stajała.

38to. Kiedy kto choruie na zęmby, iemu w gębą trzeba dmuchać.

39no. Kiedy z garka mleko wybiega wziąć wody z studni w doynicą przez noc chować w niey tę wodę wymie krowy, y wodę tą na krzyz krowy wylać.

X - 40mo. Zamawiać krew: Iszow Jan przez Jordan, jak wada stała, kab tak krow stała.

41mo. Mowią pacierza nieprzystoyne naprzykład: w Niadzieliu rana sownijka wchodzic, Naysw: Panna, Panna Jezusa ruczku wodzić, oy nad morem hłybokim staić kamien szeroki, tam Nayswiętsza Panna, Panna Jezusa porodziła, idziecie wy apawiadaycie usim ludziom, małym y wialikim, kab piacianku pascili, Swiaty Piotr kluczami piekło zamykaieć a niebo atwieraieć ettc ettc

42do. Ohnik odkidać węglami obwodząc y szepcząc y pluiąc i to mowiac i te węgle ktorych iest trydziewiec na zachod słonca rzucaią. (**od narzutow, od zarazy <...><...>**)

43tio. Dziezę naprawuią wbiciem noza y na cztery częsci wodę wylewaią, y tez dziezę na progu kładą.

44to. Wzywaią swiętych nieprzystoynie: naprzykład: Swięty Janie Bozy Kaplanie, Strzez moiey duszy az do pułnocy ettc. S: Janie az do Switania.

45to. Na kaludy wosk wylewaią, y co tam pokaze się, dziwne czasy wymysluią y wnoszą.

46to. Na toz [?] kolady nie u zony swięcą.

47mo. Na pierwszy dzien Bozego Narodzenia trzeba cokolwiek zrobić choć łapeć spleść, aby krzywe bydło nierodziło się. Takze na ten sam dzien wszytkie roboty zaczynaią; Na kucyą stoły pętaią aby bydłą nie rozbiegało się.

48to. Na kolady pod oknami podsłuchiwaią.

49no. Ołow nad głową wylewaią w wodzie, aby bol ustał.

50mo. Niewiasty na kolady uwazaią gdzie pies szczeka tam za mąz puidzie.

51mo. Toz same dziewki pirozki pieką, y na progu kładą dla psa ktorey pirozek pierwey pies porwie, ta pierwey poydzie za mąz.

52do. hryz zagryzaią, y to czynic powinien pierworodne dziecie. (to iest zębami zakąsi gdzie bol iest)

53tio. Na S: Jan kupala robiać: To iest ogien niecą y szkaczą przez ogien; y to iest co diabłam przed tym ogniem tryumfalnie niecili.

54to. Z łazni kamienie wziąć zimne, y w wodę włozyć zimną, a kamienie piszczą, (: Co się tak im w imaginacje staie: ) y tą modą dziecie chore nadoł polewuią, aby y zdrowe było.//

55to: Na mogilki chodzą z dudami, chleb kładą na dziady y potrawy, a tym samym [?] psow karmią.

56to: Takze za okno y pod stoł dla dusz kazdey potrawy łyzką wylewaią.

57mo: Przez osinę rozczepioną człowieka albo dziecie przeciągaią aby febra ustała [?]

58vo: zeby Pan był dobry idąc do Pana mowią: Znaieć Pan wauka, a ja Barana.

59no: Kiedy się co strasznego sni, wziąć kamień zarstwiany y w łozku położyć, a potym rzucic obudziwszy się, aby się nie sniło złe; To iest rzucic na te phantazmi.

60mo: Przez spodni kamien zaren, to iest młynka ręcznego trzy razy wodę przelać, y tę dać pić porozenicy, aby pozostała materya z niey wyszła.

[553]

X 61mo: Przez trzy piasty, to iest koła try dziewiać chlabow, to iest z dziez 27 chleb, y przerzucić, y dać bydlęciu od ukąszenia gadziny.

62do: Gorzałkę na lekarstwo to formą szepcą: Boh, Spas [?], Praczych<..>ia [?], niechay Ciabie uzdarowlić.

63tio: Kiedy pierwszy raz bydło w pole wypędzają sol za niemi rzucaią y wodę wylewaią aby zwierz bydłu nie szkodził. NB aquae benedictae cum sale p(rae)s<...>.

Gadziny zamawiać 2do: X 64to: Gadzina kiedy ukąsi zamawiają Rannaja zaranacznica; nocznaja nocznica, niechay maje dzietki żywuć, a twaje hinuć. y 7 pacierzy mowią.

65to: Korzenki kopią y wiele wykopią tyle dziewki wnaszają że dzieci miec będzie za mężem.

66to: Trawę zawiązuią żeby zguba znalazła się.

67mo Dziewki trawę załamują y patrzą na zajutrz, ktorey trawa powstanie, tego roku poydzie zamąż.

68vo Na robaki w bydlęciu zamawiają: Dziawanna krasnaja Panna, praszu Ciabie niechay czarwiaki wypaduć, a kali nie wypaduć, ja Ciabie kamienczykiem przycisnu y ciazko tabie budzić.

69no Kiedy pierwszy raz bydło wypędzają w pole sol rzucaią za niemi i wodę leją podobno na krzyżi; co nic innego nieznaczy iako pogana aquae benedictae ettc.

70mo: Dzieciom chorym włosy, pazury urzynają y brud zmywaią, a potym tyłem idą do rzeki y przez głowę włosy, pazury rzucają y wodę wylewaią a potym odchodą nie oglądając się.

71mo. Kiedy konopie sieją nie godzi się po siannu nic robić, i dlatey wieczorami sieją. Także konopie zabranowawszy, brony z mieysca ruszyć nie godzi się y przez całą noc na jednym mieyscu łeży, a to robią że konopię nie urodzą się, kiedy tego zachować nie będą.

72do: Iezeli jaka Osoba w jakiey chacie umrze wten czas u prostoty niegodzi się wysadkow sadzić, ani tez kokoszy na jajach.

73tio: Iezeli dziecie u Matki umrze już Matka nie idzie za dzieciem, iak wprowadzą do pogrzebu, aby drugie nie umarło.

74to: Umarły na jakim sienie leżał jak tylko wyprowadzą za wrotu to wraz to siano pali imaginując sobie gdzie się ten dym obroci wtey stronie ktokolwiek umrze.

75to: Swięta quo ad populum nie masz tylo Swięta Cerkiewne <..> do S. Michała, oni zaś to jest prostota smysliwszy w Domu swiętu siedząc odprawują y insze roboty robią tylko do gumien przez cały dzien [?] nie poydą, a jezeli

koniecznie trzeba iść, tedy wezmię bułkę chleba y połozy na Torpie, y tak wolno chodzić.

76to: w Wilią S Jana po wszytkich oknach kamien zerniany z pokrzywą kładną aby czarownica nie szkodziła.

77mo: Kapustę jak zaczynaią sadzić to pierwiey połozy kamien y garkiem naw<..>zi a płotnem białym nakryie garnek, aby kapusta tak była twarda jak kamien, a głowki duze jak garnek, aby była tak biała jak p[łotno].

78vum: Chłop jak wynidzie siać zboze to siekierz załozyć musi za p[as?] y lewą ręką zasiewa, a z łupki ktorey siał posiawszy zboze obroci onę dnem do gury na tymze polu, y nadno nasypie piasku, jak zabronuje w ten czas tę lubkę bierze.

79num: Kiedy zginie woł lub koń ettc na paszy w letie wbija nad drzwiami ną albo naprzeciw drzwiom wcina w scianę siekierę zeby bydlęciu zginionego wilcy nie ziedli.

80mum: dziewki zebrawszy się kądzieli kawał wyrwawszy zapali y rzuci, kiedy w gorę dym poydzie y z płemieniem się podniesie za tego poydzie o ktorym mysli, a kiedy spadnie zapalona kądziel do nagatowaney na to wody gdy kwokcze poydzie zamąz gdy nie kwokcze nie poydzie. //

81mo W Wigilią Nowego Roku bierze nie licząc brzemie drew Dziewka jezeli liszbę wezmie mysli ze za wdowca poydzie, iezeli cał [?] za młodzienca.

82do: W Wigilią S° Jana zbierają ziołko bahałka pod imieniem [?] każdego będącego w domu liczbą, wtykają w scienię, ktorego się ziołko rozpuśći będzie zył, y będzie bogaty, ktorego nie rozpuśći, umrze, albo się zle będzie miało.

83tio: Węzełki zawiązywać albo trzy dziewięć kolanek słomy zebrać y pokładać.

84to: Pierwszy raz bydło wypędzając idzie gospodini do wołow kozuch wywrociwszy z gospodarzem, obchodzą bydło, wodą oblewają, owsem, chmielem osypują.

85to: zeby się zboze powodziło trzeba ukraść [ukraić?] nasienie ny [?] grochu, bobu, lnu [?], ettc

86to: Na Nowy Rok y na zwiastowanie chleb piec trzeba, zeby zyto powodziło się ettc: a gdy kto nie piecze chleba w dzien Zwiastowania, tedy przez cały rok Tego dnia nie piec, ktorego to swięto przypadało.

X 87mo: Gadzinę zamawiać kiedy ukąsi człowieka lub bydle zmieja had biary swoy iad z siem siod hor, z siem sod zeml, z wałasow y krwi czaławieka albo bydlaci. Gadziny zamawiać 3tio.

X 88vo: Zamawiać gadziny: Boze Bozuchnu, u ciabie jeść try piacianki adna załataja, druhaja srebrnaja, trecia jedwabnaja łub wałacze y to po trzy razy mowić. 4to

X 89no: Hadzina zamaulać: Rabiec Maładzieć Hanùśia, Warusia Hapia, Audinia [?] Pałauhina wychodz żał. 5to

X 90mo: Gadziny zamawiać: Z Kijowa hrada, w lipowym kuscie paszła na tryscio Temi slowy zamowiwszy wodę dają pić bydlęciu człowiekowi doznano że zawsze pomaga. 6to

X 91mo: Gadziny zamawiać: Zoha, maha, wieracielnica bajmiennica [?] paydu k kawala klaszcze pakuju, pajdu, paydu pamchoch pa bałatoch, pa niskich takoch, budu szestami paroć y nażami kałoć kali pamocy nie budzieć z narodu zusiadu. Tak wodę zamowiwszy dac pic y ranę przemyć. 7mo

X 92do: Gadziny zamawiać: Przez Naysi Pannu przez Swiętuju piacianku idzi hadzina na bałata. Vel Z Kijawa hrada z adnaho rada hadzina zmija z lipowho kusta, nie szumi, nie hudzi hospdy Boże pomaży.

93tio: żeby dziecie nie umierali tak temu zabiegaią: uciowszy kurowi głowę wwijają w tę posciel w ktorey się dziecko rodzi y zakopują w ziemie, albo pod głowę do kolebki dziecięciu kładną.

94to: Ktorzy na kryż chorują tedy pierwsze y ostatnie dziecie ma moc, kiedy przystąpi, przed progiem leżącego, uleczyć.

X 95to: Strzelby zamawiać na moru biełу kamien, na kamieniu staić stolik, prybrany, zasłany na ratowanie za im siadzić Baba szałacza, baronić ad urokow muskich, Zanockich, Parabockich, zasiłaje w zapadnie kraie, hdzie słonce y miesiąc zapadaiec, y z tych nie wyidui aż poki żydy zahawiejuć.

X 96to: Uroki na strzelbę: prylacieli try kruki, sieli y haworać uroki admaulaiuć y złyie umysły, nie ja to admaulaju sama Przeczystyia admaulajuc z usiami swiatyma z apostołami adzin każe bi, druhi nia bi, trzeci każe krou rabi y uroki admaulay y złye pomysły.

X 97mo: żeby strzelby nie urzekli idąc na strzelanie tak mowić: idu iak adzin hospod Boh z Bohem na sto urahow u baru u halka [?], u bara kamien, iak toju chto ziaść [?], tak tabie zaszkodzić.

X 98vo: żeby wilk nie szkodził bydlaciu po dziadoch wymyć łyżki y myski y wylać za wrota mowiąc te słowa: zalywaju huby y zuby szeremu wauku ad statku ad swoich zywatow.

X 99no: na wszytkie uroki pomoc: przyszedszy do krynicy tak mowić: dobry dzien wodzica sciudzona krynica jeść u ciabie karenie, bielyie kamienie, pamahaycie ad urokow, Muskich Zanuckich Dzieu<...>kich Parabockich, y trzy razy plunąć.

X 100: Na uroki: Adzin urok, troh adrahajuć Boch aciec, Boch Syn Boch Duch S: Try asoby adzin Boch.

101 Sen Nays: Panny Usnota Naysw: Panna na oney oliwney gorze przychodzi do niey Syn jey kochany y pyła jey spiszli moia Matko albo nie? Odpowiedziała spałam moju Syno Naymilszy smaczno ale mię obudziło i widziałem o tobie sen straszliwy iak ciebie poymano biczowano ettc.

102: Aby się pszczoły wiedli: reparując pnie tak trzeba mowić: Pamalasiu hospody Bochu y Praswiatoj Troycy y Baharodzicy y usim swiętym apostołom y ty muszka jeruszka budz ty u nas zywi ty u nas u Bozoho raba.

103: Jak zasiewają len tak mowią: zaradzi Boze szaukom lon preswiatey Baharodzycy na płascz a Popom na ryzy.

104: zeby się koni wiedli w wiliją S Jana y przez całą noc nic nie trzeba na pasię koni prowadzić, na zajutrz rano wyprowadzając obnieść jajki wkoło trzy razy y zanieść te jayko gdzie dąb zielony nie uschły y mowic przyszedzsy do niego: Dubie ty moy iasny charoszy, krasni, dubie nad usie dzierawa prymij heta iaika da ciabie; y pod ten dąb zakopać jajko.

105: zeby czarownica nie czarowała tak mowić: niawiestka mołada ani m<...> miesiaca, niechay wiedzmy, czarownicy na puszczy klina, a u złukcie kamieniu ja<...> a nia mnie Bozoho raba.

106: Jak zasiewają mowić zeby zboze urodziło: Aurymionie, Radziwonie, xiężatom, paniatom, zołato srebro rodzisz, a mnie radzi zyto, pszanicu, ettc

X 107: Kiedy ukąsi kogo pies szalony zeby nie szkodziło tak zamawiać. Traha kiraha, kata, Sata masto Festo.

X 108: zeby strzelby nie zczarowali tak mowić idąc na strzelanie: Iszow Pop u darohu, mosł lipinu [?] u rukach, porach nie wada zaleza nie ziamla.

109: Kiedy bydle zginie wten czas Ziele dziewan: na ciskają kamieniem y mowią poty cię nie puszcze, Poki się znaydzie zguba.

110: Gdy dziewki za mąz iść zamyslają obaciwszy młody miesiąc mowią trzy razy Młodziku Młodziku ja chcę iść za tak młodego iak ty.

111: kiedy iako kolwiek robotę zaczynają w gospodarstwie nic nie pozyczają zadną miarę, a to dla tego zeby się przez to iaki przypadek nie stał.

[112 *abest*]

113: Ohnik adkidać ahon z ahniom, wada z wadoy, Skuła z skułoy.

114: Dziecinieć leczyć, dziecie w dymie na krzyz przenieść, y na korycie siadszy karmie.

115: Mury zmywać: Dziecie przynioszy po krzcie kuma powinna zmywać one mieysca ktore ksiądz swiętym olejem namaszczał.

116: Koncem noza trzy razy koło liszaja oprowadzić y tymze nozem przey[ść?].

[553]

117: Gdy idą na sprawę aby Pan był łaskaw zarna zwracują kamien z kamienia, y to mają sobie zapewnić ze wygrywają ktorzy tak czynią.

[118 *abest*]

119: Od urokow na ktorego mają pomyslenie z tego sladow bierą pias[ek?] y dają wypić.

120: Od urokow dzieci: sadzają dziecie na słoncu, y od cienia tego biorą ze wszytkich stron ziemię, y kurzą.

121: Strzelba aby nie boczyła: zaczepiwszy sznurkiem wlec przez drogę spiewając Anioł Panski.

122: Na dziecinne pieropałochy Pod parahom dziacia pałazyć y nacząkami nakryć. Potym, w tym reszecie nad naczoukami popioł ti<...> a w tym popiele dziacia kupać, wykupawszy popioł zaniaśći na cuzoje pole.

123: Piaropołochy dziecinne: Po Zachodzie Słońca wziowszy dziecia wyniść na zachod Słonca mowiąc Zara Zaryca wazmi kryki hałaty na suchyje lasy.

124: Przy szłubie zeby zona miała wierzch nad mężem tak czynią ze się starają na nogę młodziencowi nastąpić.

125: Kiedy kto choruie na nie uleczoną chorobę jaką Bałwana ulepiwszy z gliny niesie jego ieden w nocy do rzeki, y wrzuca tam, a potym ucieka nie oglądając się bo gdy by się obeyzrzał smiercią pokonać by musiał, a tak chory zdrowym zostaie.

126: kiedy dziecie wyprawują do Chrztu S° kładno do węzgłewka ziemi kawał soli, y grosz, a to dla tego, zeby w przysły czas było dziecie bogate.

127: Potym zbierają się drugiego lub trzeciego dnia kumowie, y w kopieli dziecięcia czoło chmielem ocierają.

128: Kiedy dziecie nie spi: Czerepi gliniane kładną do ognia a na zajutrz wybierają y rzucają do wody dla wychłodzienia, ktore pisk y wrzask wielki z siebie wydają.

129: Z wiosny kiedy pierwszy raz posłyszą grzmot wszyscy wiele jest trzy razy kolka przewrocic powinni; a to dla tego aby len rodził.

130: Kiedy gnoy wywozą w pole wszyscy się nie myię poty az on zakonczą.

[131 *abest*]

132: Na wiosnę zaczowszy jarzyną siewkę sam gospodarz nie goli się y chust nie odmienia az całą siewkę zakonczy co się znayduie nie tylko między prostotu, ale tez y między pomnieyszą szlachtą.

133: Kiedy mają budynki zakładać mają wprząd wyrębuią trzaszkę y naznaczonym kładną mieyscu, pod ktorą na zajutrz gdy znaydą robaka złe do wystawiennia y nieszczęsliwe mieysce ze być sądzą, kiedy zas mrowkę za dobre y szczęsliwe mają.

134: Kiedy dziecko płacze pod kolebką stawią wodę do ktorey rzucają trzy wrzeciona, trzy noze y trzy łuski od jajek y tak przez cała noc stać musi. Potym przed wschodem słonca wylewają tą wodę na zachod.

135: Na płacą zbyteczny dziecinny iedna, dziecie weznie na ręce y dzięckiem [?] uderza w kąt mieszkania ieden drugi trzeci y 4 na ostatek pod progiem kładnie. Druga tandem bierze na ręce to dziecie a pierwsza bierze sol y ob[no?] sza z [ręka] [?] koło dziecięcia ieden pacierz mowiąc y po pacierza mowi po trzykroć adzin uroch, troch adrahło.

136: Podczas wieczaroszkow swiatych kiedy się zdarzy przestąpić, robą tą iako na ten czas idzie gospodarz między płoty swoie y witki wnim rozcina nadgradzając za to ze pod ten czas przestąpił. A gdyby czasem nadarzyło się to ze gospodarz w domu nie będzie, pod tę porę iezeli się co z młodziezy na rodzi a to ieszcze zkaleczonego wszytko to przypisuię temu ze gospodarz nie rozcinał w płocie witok.

137: Chcąc dziecie uleczyć ze czterech kontow na kryz mech wybierają y onym kurzą.

138: Od zębow bolenia: rozne czyniąc szepty zaklinają Naysw: Pannę SS: Piotra y Pawła y innich Swiętych y na ziemlię plują. Vel alia forma: Miesiecy na Niebie, kamien w mory, wam nie zysci sie, a moim zubom niebaleć, y pluią na sąk.

139: Kiedy zona na umarłego męza koszulę kładnie nie zawiązuje kołnierza dla tey przyczyny zeby sobie swiata nie zawiązała.

140: Kiedy co zginie mowią: wziowszy nitkę lub chustę Ja tobie zawiąze brodę czarcie y poty cię będę trzymał, poki się zguba moja naydzie.

141: Pastuchom kiedy iakie bydło zginie zawiązują trawę (mniemając w niey być czarta) y poty ią kręcą, poki się zguba nie wróci.

X 142: Gdy komu załądek boli te chorobę nazywają Zołitnikom y tak zamawiają: Załaty Załatnik nie chadzi pa biełych kościach, siedz na swoim mieyscu na załatym kresle.

X 143: Gdy kto na szalenstwo choruje; albo od psa szalonego ukąszony ktory to zamawia, bierze chleb z trzech dziewięć domow, z tych chlebow wyrzyna trzy dziewięć kawałkow, y trzy dziewięć razy przez koło albo piastę przerzucić kazdy po dziewięć y ten chleb bydłęciu albo człowiekowi dać zjeść.

144: Gdy niewiasty chorują na zołądek mają sobie za lekarstwo koncem Taukacza przyciskać zołądek czyniąc rozne szepty.

145: nie tylko u prostoty ale tez y podrobney slachty znayduie się to, iz idąc do szlubu korale lub perły na szyi z krzyzykami wiszące zdeymują dla tego zeby w pozyciu dalszym za męzem niecierpiała kryzykow.

146: Kiedy spadnie dziecko na ziemie na tym mieysca kładną kamien zarstwiany, rozbiwszy, lub wodę leją, lub tez złego mieysca ziemi wziowszy kurzą.

147: Kiedy dziecko choruie na dzieciniec, rozdzierają na onym koszulę lub na roztannych drogach kładną.

148: Kiedy kto choruie na łamanie kosci zdechłego bydlęcia koscią te mieysca nacierają.

X 149: Ogien zamawiają: Ty ogniu w dym nie przemieniaj bo tak Pan IEZUS powiedział.

150: Gdy bydle zginie: noz wbijają wscianie, gdy ten noz zardzawieje bydle za zginione mają.

151: Gdy orać zaczynają: moczą chmiel w wodzie, lub owies, y tym oblewają wołow, dla tego zeby woły jak zwody szły według drugich zeby się nie zamulały. Drudzy z gromnicą po trzy kroć około wołow obchodzą. Inni na lochach chleb z solą kładną.

152: Kiedy bydynek stawić zamyslają upiekszy pirog rzucają na mieysce naznaczone, ktory gdy upadne dobrze za dobre mają mieysce, gdy zaś złe za złe.

153: Kiedy kto suknie sobie zaszywa trzeba nitkę trzymać w zębach, zeby pamięci sobie nie zaszył.

154: Kiedy kto zginie wrozą na przetaku czytają Ewangelij cztyry na ktorą się stronę przetak nachyli wnaszają ze tam jest szkoda jego.

155. Kiedy kto choruie na gardłe chlebem obwodzą dając ten chleb psowi rozumieją ze ta choroba przeto do psa przeydzie.

155 [bis]: Kupiwszy nowe garki nalewają wodą, y na trojakie zamyslają zboże, w ktorym garku woda upadnie, te zboże nie będzie rodzili Sin Secus ettc.

156: Kiedy prze sen kto widzi zyda wnosi sobie szczęsliwy; kiedy Xiędza za nieszczęsliwego być się sądzi. Takoz gdy widzi wodę krzyz ettc.

157: W Wielki Czwartek stary wienik, smieccie układają na łapeć stary y wywozą na nim, tandem palą, wnosząc ze się tym ogrzewaią zmarłe dusze. Inni kul słomy palą ettc.

158: Lekarstwo na zęby wbijają złamaną igłę w osinę y tam pchlęknowszy siedem pacierzy mowią.

159: Gdy dzieciom zęby wypadają: wziowszy ząb wypadły obnoszą trzy kroć około głowy y mowią na pieciom rzucając Tabie myszka lipowyie Zaby a mnie kascianyie, abo zelaznyie a to dlatego zeby krzywo nierosły.

160: Pazury oberznowszy kładną za nadrę, wnosząc zeby diabel kapelusza z tych pazurow nie zrobił.

161: Tarakany u kogo się naydują. Zrobić skrzyneczkę y w niey złapanego tarakana zchować y zakopać na mogiłach. Y tak wszytkie wyginąć muszą.

*

**Tušti papročiai ir velniški vyliai,**
**atskleisti ankstesnėse misijose, surasti liaudyje,**
**visų misijų pabaigoje į kapines surinktai liaudžiai,**
**įtikintai bijoti būsimojo Dievo teismo ir pamilti sekimą krikščionišku tyrumu,**
**perskaityti, prakeikti ir sudeginti**

1. Kai per mergvakarį atvažiuoja pabroliai, šeimininkas vidur kiemo sukuria ugnį, su kitais geria, o pabroliai tris kartus bėgioja apie tą šilumą; taip pat, prieš atvykstant pabroliams, stovėdamas ant suolo išpina jaunosios kasą.

2. Išsirengdamas į jungtuves, jaunikis sėdi ant duonkubilio ir jį kerpa, mergina – ant avikailio raudodama, šaukdama, kviečia senolius, seseris, brolius, savo giminaičius ir t. t.

3. Po jugtuvių merginą pasodina kertėje ant duonkubilio, kasnykus nuima nuo galvos, galvą uždengia skepeta, uždeda čepčių, kurį nuplėšusi nuo galvos tris kartus meta į krosnį, o ketvirtą – į alų, ir tik po to leidžia jį sau uždėti.

4. Grįžus po jungtuvių jaunosios motina, išvertusi kailinius vaikšto su avižomis, duoda arkliams, o vienas iš pabrolių turi ją per avikailį perlieti bizūnu.

5. Kai atvažiuoja į jaunojo namus, kieme uždega šiaudų stulpą, pro kurį jaunavedžiai turi praeiti, jaunojo motina ant slenksčio ištiesia baltą skarelę, deda duoną, o po to jaunoji eina į miegamąjį.

6. Prieš miegamąjį jaunasis, šešuras ir anyta klausia jaunosios, ar šioji esanti dora, o ji privalo prisipažinti, nes antraip neturėsianti bendro laimingo gyvenimo.

7. Po miegamojo jaunavedžiai eina į pirtį sušilti ir ten sėdi, kol atvažiuos ar ateis palydovai [?], kurie tikrina jaunąją, o nustatę ją esant dorą šokinėja ant suolų ir t. t. Priešingu atveju jaunasis jaunąją muša bizūnu, paskum duris koja atidaro, kai kur kitur jaunajai uždeda pavalkus.

8. Po Velykų eina ant kapų ir ten verkia, deda duoną ir t.t.

9. Ant stalo atminams sudėjus valgius, šeimininkas sako: *Ziomki Ziamkini, przychodzicie, przyszli waszyie paminki, szto my iamu to staulaiem* [Žemiečiai žeminiečiai, ateikite, atėjo jūsų atminai, ką mes valgome, tą patiekiame], paskum pila valgius per langą, po stalu ir t. t., pagaliau šeimininkas į ranką ima rykštę ir rankšluostį, nuo stalo surenka – turi būti penki gabalai, kuriuos išnešęs į lauką per vartus meta ant žemės ir į vartus įsmeigia rykštę.

10. Nuo Didžiojo Ketvirtadienio troboje stato šiaudų kūlį, rytojaus dieną kiekvienas degina prieš savo vartus, tai velionis senolius šildo.

11. Per Šventą Joną ant palangės deda dilgėles, ant stogų mėtydami akmenis ir dilgėles.

12. Nuo Kalėdų iki Trijų Karalių švenčia šventuosius vakarus.

13. Penktadienį neverpia, taip pat Gavėnios [?] penktadieniais nemala.

14. Per Šventą Petrą šeimininkai su sūriu arba koše eina prie galvijų; tik apėję bandą eina prie pušies. Kiekvienas sveikina kryžių ir bučiuoja savo kryžių, paskum eina į mišką, pripjauna beržų ir ant jų sėdi šalia pušies kiekvienas prieš savo kryžių, piemenims duoda po gabalą sūrio, paskum šluotoms beržų pripjovę nešasi namo ir ten riša šluotas.

15. Apie Sekmines arkliaganiai kepa kiaušinienę, iškepę nešioja aplink arklius, kiaušinienę valgo, o kiaušinių lukštus kur nors užkasa žemėn.

16. Velykų antradienį piemenys kepa kiaušinienę, iškepę apneša aplink galvijus, rankoje laikydami nuodėgulius; vienas jų ant šakos sunertas lupenas neša į mišką ir rytojaus dieną užkasa.

17. Išgindami galvijus deda kiaušinį, jeigu išeidami galvijai jį sutryps, tai banda neliks sveika, jei nesutryps – banda liks sveika. <...>

18. Pradėdami orę į užantį [?] deda duonos ir kiaušinį, ir pradeda orę sekmadienį.

19. Šieną, taip pat skiedras ir kt., ant ko gulėjo numirėlis, degina, taip pat paėmus javų berti kartą prieš save bei du kartus už savęs, kad numirėlis ir aname pasaulyje jiems darytų gera.

20. Kai kapuose randa skepetą, ją pertraukia per šaudyklę.

21. Kirmėlių išvijimui užlaužia žolę, arba nulenkia prieš saulės užtekėjimą.

22. Kai daro taip, jog alų verda kauše, vienas kitam taip padaro, kad visą kitą dieną vaikšto po mišką.

23. Užkalbėdami kraują taip sako: *Iechau Pan darohaju rubau kamienia bieraju* [?], *iak z takey kamienia wada nie biazyć, niechay tak krew chotaju* [?] *nie* [?]<...> [Važiavo Viešpats keliu, kirto akmenį [...?]; kaip iš tokio akmens vanduo nebėga tegu taip kraujas <...> ne <...>].

24. Votį matuoja. Nebalintu siūlu matuoja žmogaus dalis, sąnarius, idant sergant paliautų skausmas.

25. Idant neužkerėtų tris kartus sako *wuzow* [?], tris kartus *pałazu, iak od słonca razu na Ziemlu padaić, niechay tak wiedzmy od ciebie odlatujuć* [... rupūže [?] ... taip raganos nuo tavęs nulekia] ir <...> tris kartus per koją [?] pertraukti.

26. Kai valstietis į dvarą ateina, kad laimėtų Maloningojo Pono palankumą, sako: *Staić Dom na Suku, iak hetamu Pałacu, na starym pniu nie stajać tak mnie Pana Łaskawego akładać* [Stovi namas ant šakos, kaip šitam palociui ant seno kelmo nestovėt, taip man maloningąjį poną apeiti].

27. Po svirną nešioja žirnius, javus ir t. t., tada atėję sako: *Stawry hawry ham, ham chadzicie jeść kuciu* [... eikite valgyti kūčios].

[*28 nr. išbrauktas, nes įrašytas klaidingai prie aukštesnio užkalbėjimo*]

29. Kai galvijui įkerta gyvatė, paima duonos ir suvilgo vandeniu, pasemtu puode, paskum sako: *krucielnica, wiaracielnica, na Miazy łazy* ir t. t., galiausiai duoda galvijui duoną suėsti ir vandenį išgerti.

30. Kai turi pradėti pjūtį, pjautuvu daužydami į akmenį, sako: *day Boze achotku na rabotku, kab achotnicy zali* [Dieve duok noro darbelį dirbti, idant norintys pjautų], ir dėdami pjautuvą, daužo į akmenį, idant nemiegotų.

31. Negalima imti pjautuvo iš rankos rankon, bet paduodami vienas kitam meta žemėn, nors stovėtų arčiausiai.

32. Pirmą Kalėdų dieną pradeda visus darbus.

33. Per Kalėdas joks šeimininkas kitam neduos ugnies, nebent paimtų užstatą.

34. *Kniaz małady roch załaty, Sobie na przybytek a nam na pazytek, małady kniaziu, załatyie roki, tobie roch, nam piroch* [Jaunas kunigaikštis, aukso ragas; sau į pilnėjimą, mums į naudą; jaunas kunigaikšti, aukso ragai, tau ragas – mums pyragas].

35. Kai serga vaikas, reikia paimti indą su vandeniu, pasemtu iš trijų šulinių, ir į tą vandenį įmesti šaltus iš žemės paimtus arba iškastus akmenis, kurie šnypš, tada tame vandenyje vaiką prausti, duodant gerti, o paskum išpilti šalia tvoros, kuri stovi viena atokiai [?] nuo tvorų.

36. Kai sapnuoja kokį blogą sapną, pakilęs iš lovos sukalba poterį, spjauna ant šakos žymės ir sako: *Suku tamu na pniu nie stajac, snu tamu niczoho nie wyiawiac* [Tai šakai ant kelmo nestovėti, tam sapnui nieko neatskleisti].

37. Kai romyja arklį, po to ant jo kalba tris kartus 'Sveika Marija' ir tris kartus taip pasako: *Lacieu czorny woron, nios miaso pieraz czarnojo pole, miaso pało krou stajała* [Skrido juodas varnas, nešė mėsą per juodą lauką, mėsa krito, kraujas sustojo].

38. Jei kas serga dantimis, tam reikia pūsti į burną.

39. Jei iš puodo [?] pienas išbėga, milžtuvėn pasemti vandens iš šulinio, per naktį joje laikyti tą vandenį, karvės tešmenį, ir tą vandenį išpilti karvei ant kryžiaus.

40. Užkalbėti kraują: *Iszow Jan przez Jordan, jak wada stała, kab tak krow stała* [Ėjo Jonas per Jordaną, kaip vanduo sustojo, taip kraujas tesustoja].

41. Kalba nepadorius poterius, pavyzdžiui: „w Niadzieliu rana sownijka wchodzic, Naysw: Panna, Panna Jezusa ruczku wodzić, oy nad morem hłybokim staić kamien szeroki, tam Nayswiętsza Panna, Panna Jezusa porodziła, idziecie wy apawiadaycie usim ludziom, małym y wialikim, kab piacianku pascili,

Swiaty Piotr kluczami piekło zamykaieć a niebo atwieraïeč" [Sekmadienio rytą ... įeina, Švč. Mergelė Viešpaties Jėzaus rankelę vedžioja; vai ant giliosios jūros stovi platusis akmuo, ten Švenčiausioji Mergelė Viešpatį Jėzų pagimdė; eikite ir skelbkite visiems žmonėms, mažiems ir dideliems, kad penktadienius pasninkautų; šventas Petras raktais pragarą užrakina, o dangų atrakina] ir t. t. ir t. t.

42. Ugniakurą išvalyti [?] apvedant anglimis ir šnabždant ir spjaudant į jį ir tai sakant, ir tas anglis, kurių yra trejos devynerios meta saulėlydžio link.

43. Duonkubilį taiso įsmeigdami peilį ir į keturias dalis liedami vandenį, ir taip pat duonkubilį deda ant slenksčio.

44. Nederamai šaukiasi šventųjų, pavyzdžiui: „Šventas Jonai, Dievo kunige, sergėk mano sielą lig pat vidurnakčio" ir t. t.; „Šv. Jonai, iki aušros".

45. Į saikus [/ant avilių?] lieja vašką, ir [iš to] kas pasirodo, keistus laikus prasimano ir spėlioja.

46. [...] Kalėdas ne pas žmoną švenčia.

47. Pirmą Viešpaties Gimimo [švenčių] dieną reikia ką nors padaryti, nors vyžą nupinti, idant negimtų šlubi galvijai. Taip pat tą dieną pradeda visus darbus. Kūčioms stalus supančioja, kad galvijai neišsibėgiotų.

48. Per Kalėdas po langais pasiklauso.

49. Idant liautųsi skausmas, ties galva lieja į vandenį alavą.

50. Merginos per Kalėdas klausosi, kur šuo skalija – tenlink už vyro išeis.

51. Tos pačios merginos pyragėlius kepa ir ant slenksčio šuniui deda – kurios pyragėlį šuo pirmą pagriebs, ta pirma ištekės.

52. Grižą užgraužia, tai daryti turi pirmgimis vaikas. (Tai yra dantimis sukanda, kur yra skausmas)

53. Per Šv. Joną Krikštytoją elgiasi: tai yra ugnį kuria ir šokinėja per ugnį, ir tai yra, ką velniams prieš tą ugnį triumfališkai kurstė.

54. Iš pirties paimti šaltus akmenis ir dėti į šaltą vandenį, o akmenys šnypščia (taip jiems vaizduotėje pasidaro), ir tuo būdu sergantį vaiką tol laisto, kol pasveiksta.

55. Į kapus vaikšto su triūbomis, per Vėlines deda duoną ir valgius, o tuo pačiu šunis maitina.

56. Tai pat vėlėms už lango ir po stalu šaukštu nulieja kiekvieno valgio.

57. Idant paliautų karštinė, žmogų arba vaiką pertraukia per perskeltą drebulę.

58. Norėdami, kad ponas būtų geras, eidami pas poną sako: *Znaieć Pan wauka, a ja Barana* [Ponas žino vilką, o aš aviną].

59. Kai sapnuojasi kas nors baisaus, paimti girnų [?] akmenį ir padėti į lovą, o paskui prabudus mesti, idant nieko blogo nesisapnuotų – tai yra, mesti į tuos vaidulius.

[553]

60. Per kelnes girnų, tai yra rankinio malūnėlio, akmenį tris kartus perlieti vandeniu ir duoti jį gerti gimdyvei, kad iš jos išeitų likusi materija.

61. Per tris stebules, tai yra ratus, permesti trejas devynerias duonas, tai yra duonas iš 27 duonkubilių ir duoti galvijams nuo piktosios įkandimo.

62. Degtinę vaistams tokiu būdu užkalba: *Boh, Spas* [?], *Praczych<..>ia, niechay Ciabie uzdarowlić.*

63. Kai pirmą kartą bandą į lauką išgena, jiems įkandin meta druską ir lieja vandenį, idant žvėris bandai nekenktų. N.B. Šventinto vandens su druska <...>.

64. Kai įkanda piktoji, užkalba: *Rannaja zaranacznica; nocznaja nocznica, niechay maje dzietki zywuć, a twaje hinuć* [Ankstyvoji rytmetine, naktine naktybe, tegu mano vaikai gyvuoja, o tavieji žūva]. Ir sukalba 7 poterius.

65. Kasa šakneles ir kiek iškasa, tiek, merginos spėlioja, ištekėjusios turėsiančios vaikų.

66. Suriša žolę, idant dingęs daiktas atsirastų.

67. Merginos žolę užlaužia ir porytojaus dieną žiūri, kurios žolė pakyla, ta tais metais išeisianti už vyro.

68. Kirminus galvijuose užkalba: *Dziawanna krasnaja Panna, praszu Ciabie niechay czarwiaki wypaduć, a kali nie wypaduć, ja Ciabie kamienczykiem przycisnu y ciazko tabie budzić* [Tūbe, gražioji panele, prašau tave – tegu kirminėliai iškrenta, o jei neiškris, tai tave akmenėliu prispausiu ir tau sunku bus].

69. Kai pirmą kartą bandą išgena į lauką, beria žemėn druską ir panašiai ant [galvijų] kryžių lieja vandenį, tai nieko kito nereiškia, kaip pagoniškas šventintas vanduo [?] ir t. t.

70. Sergantiems vaikams nukerpa plaukus, nagus ir nuplauna nešvarumus, o paskui eina atbulom iki upės ir per galvą meta plaukus, nagus ir išlieja vandenį, o paskui nueina neatsisukdami.

71. Kai kanapes sėja, netinka po sėjos nieko daryti, todėl sėja vakarais. Taip pat apakėjus kanapes, netinka iš vietos judinti akėčių ir per visą naktį jos guli vienoje vietoje, o taip daro todėl, jog kanapės neužderėsiančios, jeigu to nesilaikys.

72. Jeigu koks nors asmuo kokioje nors troboje numirs, tai prastuomenei nedera tuo metu sodinti sodinukų, nei perekšlės ant kiaušinių.

73. Jei motinai numirs vaikas, tai motina, kai išlydi į laidotuves, neina paskui vaiką, idant kitas nenumirtų.

74. Numirėlis ant kokio nors šieno gulėjęs – kai tik išlydi per vartus, tai iškart tą šieną degina, įsivaizduodami, kad kur tas dūmas pasuks, toje pusėje kas nors numirs.

75. Švenčių *quo ad populum* nėra, tik bažnytinės šventės <..> iki Šv. Mykolo; jie, tai yra prastuomenė, susigalvojusi šventę švenčia sėdėdama namie ir dirba

kitus darbus, tik visą dieną neina į svirnus, jei būtinai tenka eiti, tai paima duonos kepalą ir padeda į tarpą [šalinę], tada jau galima eiti.

76. Šv. Jono išvakarėse po visais langais deda girnų akmenis su dilgėlėmis, kad kerėtoja nepakenktų.

77. Pradėdami sodinti kopūstus pirmiausia padeda akmenį ir jį pavožia [?] puodyne, o puodynę užkloja balta drobe, kad kopūstai būtų kieti kaip akmuo, o galvutės didelės kaip puodynė, ir būtų tokie balti kaip d[robė].

78. Valstietis, eidamas sėti javų turi užsikišti kirvį <...> o krepšį, iš kurio sėjo, javus pasėjęs, tame pačiame lauke apverčia dugnu aukštyn, ir ant dugno papila smėlio; kai apakėja, tuomet tą krepšį paima.

79. Kai ganykloje vasarą dingsta jautis ar arklys ir t. t., virš durų arba prieš duris sienoje įkerta kirvį į sieną, idant dingusio gyvulio vilkai nesuėstų.

80. Merginos susirinkusios, uždega iš kuodelio išrautą kuokštą ir meta, jei dūmas eis viršun ir pakils su liepsna, tai ištekės už to, apie kurį galvoja, o kai uždegtas kuodelis nukris į tam parengtą vandenį, jei kvakši – ištekės, jei nekvakši – neištekės.

81. Naujųjų Metų išvakarėse mergina ima neskaičiuodama malkų glėbį: jeigu paims neporinį skaičių – mano, jog ištekės už našlio, jei porinį – už jaunuolio.

82. Šv. Jono išvakarėse renka žolyną *bahalka*, kiekvieno esančio namuose vardu, tokį skaičių, įkiša į sieną, kurio žolynas išsiskleis, tas gyvens ir bus turtingas, kurio neišsiskleis, mirs, arba jam nesiseks.

83. Mazgelius užmezginėti arba trejus devynerius šiaudų gniutulėlius surinkti ir padėti.

84. Pirmąkart išgenant galvijus, šeimininkė eina išverstais kailiniais su šeimininku prie jaučių, apeina galvijus, aplieja vandeniu, apiberia avižomis, apyniais.

85. Idant javai užderėtų, reikia pavogti [papjaustyti?] žirnių, pupų, linų ir t. t. sėklos.

86. Idant rugiai užderėtų ir t. t., Naujiesiems Metams ir Apreiškimui [Marijai] reikia kepti duoną, o jei kas nekeptų duonos Apreiškimo dieną, tai visus metus tą dieną nekepti, kurią ta šventė pasitaikė.

87. Piktąją užkalbėti, kai įkanda žmogui arba galvijui: *zmieja had biary swoy iad z siem siod hor, z siem sod zeml, z wałasow y krwi czaławieka* arba *bydlaci* [Gyvate, piktoji, imk savo nuodus iš septyniasdešimt septynių kalnų, iš septyniasdešimt septynių žemių, iš žmogaus (*arba* galvijo) kraujo].

88. Užkalbėti piktąsias: *Boze Bozuchnu, u ciabie jeść try piacianki adna załataja, druhaja srebrnaja, trecia jedwabnaja łub wałacze* [Dieve Dievuli, tu turi tris petnyčėles: vieną auksinę, kitą sidabrinę, trečią šilkinę], tai sakyti po tris kartus.

89. Piktąją užkalbėti: *Rabiec Maładzieć Hanusia, Warusia Hapia, Audinia [?] Pałauhina wychodz zał* [... išeik, geluonie].

90. Piktąsias užkalbėti: *Z Kijowa hrada, w lipowym kuscie paszła na tryscio* [Iš Kijevo miesto liepų kere eik į nendres]. Tais žodžiais užkalbėję vandenį, duoda gerti galvijui, žmogui – patirta, kad visada padeda.

91. Piktąsias užkalbėti: *Zoha, maha, wieracielnica bajmiennica [?] paydu k kawala klaszcze pakuju, pajdu, paydu pa mchoch pa bałatoch, pa niskich łakoch, budu szestami paroć y nazami kałoć kali pamocy nie budzieć z narodu zusiadu* [... eisiu pas kalvį, reples pakalsiu, eisiu eisiu, per kimsynus, per pelkynus, per žemas lankas [?], lazdomis mušiu, peiliais badysiu, jei iš žmonių, iš kaimynų pagalbos negausiu]. Taip vandenį užkalbėjus duoti gerti ir perplauti žaizdą.

92. Piktąsias užkalbėti: *Przez Naysi Pannu przez Swiętuju piacianku idzi hadzina na bałata.* Arba: *Z Kijawa hrada z adnaho rada hadzina zmija z lipowho kusta, nie szumi, nie hudzi hospdy Boze pomazy* [Švč. Mergelės, šv. Pėtnyčios vardu, eik piktoji į pelkes. *Arba*: Iš Kijevo miesto, išvienos eilės, piktoji gyvate iš liepų kero, netriukšmauk, nešnypšk, Viešpatie Dieve padėk].

93. Idant vaikai nemirtų griebiasi šito: nupjovę vištai galvą, įvynioja į tą patalą, kuriame vaikas gimsta, ir užkasa į žemę arba deda į lopšį kūdikiui po galva.

94. Kuris grižu [kryžiumi?] serga – tada pirmas ir paskutinis vaikas turi galią pagydyti, kai prieina gulintį prieš slenkstį.

95. Užkalbėti šautuvus: *na moru biely kamien, na kamieniu staić stolik, prybrany, zasłany na ratowanie za im siadzić Baba szałacza, baronić ad urokow muskich, Zanockich, Parabockich, zasiłaje w zapadnie kraie, hdzie słonce y miesiąc zapadaiec, y z tych nie wyidui az poki zydy zahawiejuć* [Ant jūros baltas akmuo, ant akmens stovi stalelis, parengtas, padengtas pagalbai, už jo sėdi boba ... gina nuo apžavų vyriškų, moteriškų, berniškų, siunčia į Vakarų kraštus, kur saulė ir mėnuo leidžiasi ir iš ten neišeik, kol žydai neatsigavės].

96. Apžavai šautuvui: *prylacieli try kruki, sieli y haworać uroki admaulaiuć y złyie umysły, nie ja to admaulaju sama Przeczystyia admaulajuc z usiami swiatyma z apostołami adzin kaze bi, druhi nia bi, trzeci kaze krou rabi y uroki admaulay y złye pomysły* [Trys varnai atskrido, nutūpė ir pradėjo kalbėti, apžavus ir piktus sumanymus atkalbėti, tai ne aš atkalbu, pati Skaisčiausioji su visais šventaisiais ir apaštalais atkalba; vienas liepia 'mušk', kitas liepia 'nemušk', trečias liepia 'kraują liek ir atkalbėk apžavus ir piktus sumanymus'].

97. Idant neapžavėtų šautuvo, einant šaudyti taip kalbėti: *idu iak adzin hospod Boh z Bohem na sto urahow u baru u halka* [?], *u bara kamien, iak toju chto ziašć* [?], *tak tabie zaszkodzić* [Einu kaip vienas Viešpats Dievas, su Dievu prieš šimtą priešų; prie šilo, prie alko [?], prie šilo akmuo, kaip tąjį kas nors paims, taip tau pakenks].

[553]

98. Idant vilkas nekenktų galvijams, po Vėlinių išplauti šaukštus bei dubenis ir išpilti už vartų, sakant šiuos žodžius: *zalywaju huby y zuby szeremu wauku ad statku ad swoich zywatow* [Užlieju nasrus ir dantis pilkam vilkui nuo galvijų, nuo savo gyvulių].

99. Pagalba nuo visų apžavų: atėjus prie šaltinio taip sakyti: *dobry dzien wodzica sciudzona krynica jeść u ciabie karenie, bielyie kamienie, pamahaycie ad urokow, Muskich Zanuckich Dzieu<...>kich Parabockich* [Laba diena vandenėli, šaltas šaltinėli, tu turi šaknų [?], baltų akmenų, padėkite nuo apžavų – vyriškų, moteriškų, mer[giš]kų, bernišku], ir tris kartus nusispjauti.

100. Nuo apžavų: *Adzin urok, troh adrahajuć Boch aciec, Boch Syn Boch Duch S: Try asoby adzin Boch* [Vieneri kerai, trys atginantys – Dievas Tėvas, Dievas Sūnus, Dievas Šv. Dvasia: trys asmenys – vienas Dievas].

101. Švč. Mergelės sapnas: užmigo Švč. Mergelė ant tojo Alyvų kalno, ateina pas ją jos Sūnus numylėtas ir klausia jos: miegi, mano Motina, ar ne? Atsakė: saldžiai miegojau, mano mieliausias Sūnau, bet mane pažadino ir regėjau apie tave baisingą sapną, kaip tave sugavo, plakė ir t. t.

102. Idant bitės veistųsi, taisant kelminius avilius reikia taip kalbėti: *Pamalasiu hospody Bochu y Praswiatoj Troycy y Baharodzicy y usim swiętym apostołom y ty muszka jeruszka budz ty u nas zywi ty u nas u Bozoho raba* [Pasimelsiu Viešpačiui Dievui ir Švenčiausiajai Trejybei, ir Dievo Gimdytojai, ir visiems šventiesiems apaštalams, ir tu, vabale vabalėli, būki pas mu, gyvenki pas mus, pas Dievo tarną].

103. Sėdami linus taip kalba: *zaradzi Boze szaukom lon preswiatey Baharodzycy na płascz a Popom na ryzy* [Užveisk, Dieve, linus šilku Švenčiausiajai Dievo Gimdytojai apsiaustui, o popams apdarams].

104. Idant arkliai veistųsi: Šv. Jono išvakarėse ir per visą naktį jokiu būdu nereikia į ganiavą arklių vesti, rytojaus ankstyvą rytą išvedant tris kartus aplinkui apnešti kiaušinius ir nunešti tą kiaušinį ten, kur žaliuojantis nenudžiūvęs ąžuolas, atėjus jam sakyti: *Dubie ty moy iasny charoszy, krasni, dubie nad usie dzierawa prymij heta iaika da ciabie* [Ąžuole, tu mano šviesusis, gerasis, gražusis, ąžuole, visų galingiausias, priimk sau šitą kiaušinį]; ir po tuo ąžuolu užkasti kiaušinį.

105. Idant kerėtoja nekerėtų taip sakyti: *niawiestka moɫada ani m<...> miesiaca, niechay wiedzmy, czarownicy na puszczy klina, a u złukcie kamieniu ja<...> a nia mnie Bozoho raba* [Mergaite jaunoji, ne <...> mėnesio, tegu raganos, kerėtojos tyruose keikia, o prie žlugto akmeniui <...> o ne mane, Dievo tarną].

106. Užsėjus sakyti, idant javai užderėtų: *Aurymionie, Radziwonie, xięzatom, paniatom, zołato srebro rodzisz, a mnie radzi zyto, pszanicu* [Aurimonai,

Rodionai, kunigaikščiams, ponaičiams auksą sidabrą teiki auksą, sidabrą, o man teik grūdus, javus], ir t. t.

107. Kai kam nors įkąs pasiutęs šuo, idant nekenktų užkalbėti taip: *Traha kiraha, kata, Sata masto Festo.*

108. Idant šautuvų neužkerėtų, einant šaudyti taip kalbėti: *Iszow Pop u darohu, mosł lipinu* [?] *u rukach, porach nie wada zaleza nie ziamla* [Išėjo popas į kelią, rankose ... liepą [?] parakas ne vanduo, geležis ne žemė].

109. Kai galvijas prapuola, tada žolyną tūbę prislegia akmeniu ir sako: „Tol tavęs nepaleisiu, kol prapuolėlis neatsiras".

110. Kai mergos ketina eiti už vyro, pamačiusios jauną mėnulį tris kartus sako: „Jaunikli jaunikli, noriu ištekėti už tokio jauno kaip tu".

111. Pradėdami kokį nors darbą ūkyje nieku būdu nieko neskolina, o tai dėl to, kad per tai ko nors nenutiktų.

[*Nr. 112 numeruojant per klaidą praleistas*]

113. *Ohnik adkidać ahon z ahniom, wada z wadoy, Skuła z skułoy* [Rožę nuvyti: ugnį ugnimi, vandenį vandeniu, votį votimi].

114. Vaikelį gydyti: vaiką židinyje kryžmai pernešti, ir ant geldos atsisėdusi maitina.

115. Mūrus mazgoti: Vaiką atnešusi po krikšto kūma turi numazgoti tas vietas, kurias kunigas patepė šventu aliejumi.

116. Peilio galu tris kartus apvesti dedervinę ir tuo pačiu peiliu pereiti [?].

117. Eidami į bylą, kad ponas būtų maloningas, nuverčia girnas, akmenį nuo akmens, ir tai turi garantuoti, jog taip darantys laimės.

[*Nr. 118 numeruojant praleistas*]

119. Nuo apžavų, dėl kurio turi įtarimą, iš to pėdos ima smilčių [?] ir duoda išgerti.

120. Nuo vaikų apžavėjimo: vaiką sodina saulėje ir iš jo šešėlio ima iš visų šalių žemės, ir smilko.

121. Idant šautuvas nenukryptų: virvele užkabinus tempti per kelią giedant 'Viešpaties angelą'.

122. Nuo vaikų išgąsčių: padėti vaiką prie slenksčio ir uždengti niekote. Po to tame rėtyje pelenus viršum niekočios <...>, o tuose pelenuose vaiką maudyti, išmaudžius pelenus išnešti į svetimą lauką.

123. Vaikų išgąsčiai: saulei nusileidus vaiką išnešti saulėlydžio link, sakant: *Zara Zaryca wazmi kryki hałaty na suchyje lasy* [Žara žarele, paimk šauksmus riksmus į sausuolių miškus].

124. Idant žmona turėtų viršų ant vyro, per jungtuves elgiasi taip, kad stengiasi jaunajam užminti ant kojos.

125. Kai kas nors serga kokia nors nepagydoma liga, iš molio nulipdęs [žmogaus] pavidalą neša jį vienas nakčia prie upės, ten įmeta, o paskum pabėga nesidairydamas, nes jei apsižvalgytų, turėtų pasimirti, o antraip – ligotas tampa sveiku.

126. Kai vaiką išlydi Šv. Krikštui, į pagalvėlę deda žemės, druskos gabalą ir skatiką, tai dėl to, kad ateityje vaikas būtų turtingas.

127. Po to antrą ar trečią dieną susirenka kūmai ir maudynėje vaikelio kaktą ištrina apyniais.

128. Kai vaikas nemiega: į ugnį deda molines šukes, o rytojaus dieną išima ir meta į vandenį atvėsti, o jos skleidžia šnypštimą ir didį balsą.

129. Pavasariop kai pirmą kartą užgirsta griausmą, visi, kiek bebūtų, turi virsti kūlio tris kartus; tai tam, kad linai derėtų.

130. Kai mėšlus į laukus veža, niekas nesprausia, kol to nebaigs.

[*Nr. 131 numeruojant netyčia praleistas*]

132. Pavasarį pradėjęs vasarojaus sėją pats šeimininkas nesiskuta ir marškonių nekeičia, kol visos sėjos nebaigs, taip esti ne tik prastuomenėje, bet ir tarp smulkbajorių.

133. Kai turi pradėti statybą, iš pradžių padaro skiedrą ir deda nuskirtoje vietoje, jei rytojaus dieną po ja randa kirminą, sprendžia vietą esant netikusią statybai ir nelaimingą, o jei skruzdėlę – laiko gera ir laiminga.

134. Kai vaikas verkia, po lopšiu stato vandenį, į kurį meta tris verpstes, tris peilius ir trijų kiaušinių lukštus ir taip turi likti per visą naktį. Po to prieš patekant saulei tą vandenį išlieja vakarų link.

135. Dėl per didelio vaiko verksmo viena paima vaiką ant rankų ir vaiku stuktekli vieną kanbario kertę, antrą, trečią ir ketvirtą, galiausiai deda prie slenksčio. Kita gi ima ant rankų tą vaiką, o pirmoji ima druskos ir aplink vaikelį ranka apiberia [?] kalbėdama poterį, o po poterio tris kartus sako: *adzin uroch, troch adrahło* [Vienas apžavas, trys atgynėjai].

136. Šventvakarių metu, kai pasitaiko juos pažeisti, daro taip, kad tam metui šeimininkas eina tarp savo aptvarų ir jame perpjaudinėja šakeles, atsilygindamas už tai, kad tuo metu pažeidė [šventvakarį]. O jei kartais pasitaikytų, jog šeimininko namie nebūtų, apie tą laiką jei kas iš jauniklių gimtų [?], ir dar luošas, visa tai priskiriama tam, kad šeimininkas aptvaruose neperpjaudinėjo šakelių.

137. Norėdami pagydyti vaiką, iš keturių kerčių kryžmai surenka samanas ir jomis smilko.

138. Nuo dantų skausmo: atlikdami įvairius šnabždėjimus užkeikia Švč. Mergelę, šv. Petrą ir Paulių ir kitus šventuosius ir spjauna žemėn. Arba kita

formule: *Miesiecy na Niebie, kamien w mory, wam nie zysci sie, a moim zubom niebaleć* [Mėnulis danguje, akmuo jūroje, jums naudos nebus, o man dantų neskaudės] ir spjauna į šaką.

139. Žmona, mirusį vyrą rengdama marškiniais, neužriša apikaklės dėl tos priežasties, kad sau pasaulio neužrištų.

140. Kai kas dingsta, sako: paėmęs siūlą arba skepetą aš tau surišiu barzdą, kipše, ir tol laikysiu, kolei dingęs dalykas neatsiras.

141. Kai piemenims dingsta koks nors galvijas, suriša žolę (manydami joje esant kipšą), o paskum ją suka, kolei pradingėlis negrįžta.

142. Kai kam nors skauda skrandį, tą ligą vadina „[vidurių] gumbu" ir taip užkalba: *Załaty Załatnik nie chadzi pa biełych kościach, siedz na swoim mieyscu na załatym kresle* [Gumbe, nevaikščiok po baltus kaulus, sėdėk savo vietoje aukso soste].

143. Jei kas serga pašėlimu arba pašėlusio šuns įkąstas – tai užkalbantis ima duoną iš trejų devynerių namų, iš tų duonų išpjauna trejus devynerius gabalėlius ir trejus devynerius kartus permesti per ratą arba stebulę ir tą duoną duoti suvalgyti galvijui arba žmogui.

144. Kai moterys serga skrandžiu, sau vaistu laiko grūstuvo galu prispausti skrandį, atliekant įvairius šnabždėjimus.

145. Ne tik tarp prastuomenės, bet ir tarp smulkbajorių esama to, kad eidamos į jungtuves koralus arba perlus, kabančius ant kaklo su kryželiais, nuima, idant tolesniame bendrame gyvenime su vyru nekentėtų kryželių.

146. Kai vaikas nukrenta ant žemės, toje vietoje deda girnų akmenį, sudaužę, arba lieja vandenį, arba iš tos blogos vietos paėmę žemės smilko.

147. Kai vaikas serga traukuliais, perplėšia ant jo marškinius arba deda ant išsišakojančio kelio.

148. Kai kas nors serga kaulų laužymu, tas vietas trina nugaišusio galvijo kaulu.

149. Ugnį užkalba: tu, ugnie, dūmais nevirsk, nes taip Viešpats Jėzus pasakė.

150. Kai galvijas dingsta: į sieną įsmeigia peilį, kai tas peilius surūdys, gaviją laikys pražuvusiu.

151. Pradėdami arti: vandenyje mirko apynius arba avižas ir tuo aplieja jaučius, idant jaučiai kaip iš vandens eitų, anot kitų – idant neišsidumblintų. Kiti su grauduline [žvake] jaučius tris kartus apeina. Kiti žeminėse [?] deda duoną su druska.

152. Ketindami statyti pastatą, iškepę pyragą meta į nuskirtą vietą – jei jis nukris gerai, vietą laiko gera, jei blogai – bloga.

153. Jei kas ant savęs siuva apdarą, reikia dantyse laikyti siūlą, kad sau neužsiūtų atminties.

154. Kai kas nors dingsta, buria iš rėčio, skaitydami keturias Evangelijas; į kurią pusę rėtis pakrypsta, daro išvadą, kad ten yra jo prarastis.

155[1]. Kai kas nors serga gerkle, apveda duona, duodami tą duoną šuniui – mano, jog ta liga šuniui pereis.

155[2]. Nupirkę naujų puodų pripila vandens, ir spėja apie trejopus javus. Kuriame puode vandens sumažės, tie javai nederės. Ir atvirkščiai...

156. Kai kas nors sapne regi žydą, mano, kad tai į laimę; kai kunigą – taria save būsiant nelaimingą. Taip pat kai regi vandenį, kryžių ir t. t.

157. Didįjį ketvirtadienį seną vantą, šiukšles sudeda ant senos vyžos ir ant jos išveža, paskum degina, tardami, jog taip šildo mirusiųjų vėles. Kiti degina šiaudų kūlį ir t. t.

158. Vaistai nuo dantų: įkala sulaužytą adatą į drebulę ir ten atsiklaupę kalba septynerius poterius.

159. Kai vaikams dantys krenta: paėmę iškritusį dantį triskart apneša aplink galvą ir sako mesdami ant pečiaus: *Tabie myszka lipowyie Zaby a mnie kascianyie*, arba *zelaznyie* [Tau pelyte liepiniai dantys, o man kauliniai *arba* geležiniai] – taip dėl to, kad dantys kreivai neaugtų.

160. Nukirptus nagus deda į užantį, mintydami, kad velnias iš tų nagų nepasidarytų skribliaus.

161. Pas ką esama tarakonų. Padaryti skrynelę ir joje pagautą tarakoną palaidoti ir užkasti kapuose. Ir taip visi turi nusibaigti.

1763 m. misijos misionieriai: misijos prefektas Juvenalis Charkevičius, filosofijos prof. [?] Petras Regalatas Dobrovolskis ir 3 pamokslininkai: Paulius Montvydas, Dominykas Klosovskis, Aleksandras Sušinskis. (Vysk. Masalskio įgaliojimai trejiems metams.) 1763 m. liepos 2 d. provincijolas Vincentas Saplica išrinktas Vilniaus kustodu ir apsiėmė pats vadovauti misijoms, o naujas provincijolas paskyrė šiuos grupės narius: filosofijos lektorius ir generalinis pamokslininkas Petras Regalatas Dobrovolskis, generalinis pamokslininkas Paulius Montvydas ir 3 pamokslininkai: Dominykas Klosovskis, Aleksandras Sušinskis, Remigijus Zužinskis.
Misijos vyko Valažine, Bienicoje, Prienuose, Trakuose, Lahoiske, Berezinoje, Budslaulyje, Rabunėje, minima, kad prietarai pasmerkti Valažine, Bienicoje, Prienuose, Budslaulyje, Rabunėje.

## [554] **1764** I–VII FSD Missio Szadursciana (VUB RS, f. 13-177, f. 43v).

[...] Absterritus a divinatione 1. [...]
*P. Franciscus Zeydler*

*

[...] Nuo burtininkavimo atgrasytas 1. [...]
*T. Pranciškus Zeidleris*

[555] 1764 RDun A (Kleijntjenss I, p. 417).

[...] absterritus a divinationibus et arte magica 1. [...]

*

[...] nuo burtininkavimų ir maginių menų atgrasytas 1. [...]

[556] 1765 IV 14 *Missio Fratrum Minorum de Observantia in Kubličiai / Pranciškonų observantų (bernardinų) misija Kubličiuose* (DM OFM, p. 101-102).

[...] Postea a P. Iuvenale lectae sunt vanae observationes, anathematisatae et combustae.

**Notantur aliqua, quae contigerint post Missionem Kublicensem, prius tamen ponuntur vanae Observationes, quae praeter alias communes hic Kubliciis deprehensae sunt.**

1mo. Zeby uroki dziecięciu nieszkodzily, trzy razy przez koszulę tę, w ktorey Matka rodziła przeciągaią.

2do. Krew zamawiają: Iszow Jan przez Jordan, jak taja raka stała, tak niechay krow staić.

3tio. Bole nitką wymierzaią surową, hryż zahryzają, ito powinien ten abo ta zębami kąsać, gdzie jest bol, ktory abo ktora jest jest pierwszą zrodzoną. Ohnik odrzucają węglami. *Et hoc est notatum supra in Observa[ti]onib[us] vanis.*

4to. Kiedy sieją żboże łubkę wywracają z ktorey sieją, z piaskiem nasypując onę, a niegodzi się tey łubki podjąc poki nie zabronuje.

5to. Solą dzieci obnaszają i spluwają nań solą od urokow.

6to. Czarownicy ~~do asob~~|abo jak ich prostota nazywa; Znachary; pomocz-niki do osobliwey izby prowadzą tego, ktoremu chcą pomoc, i tylem stawią do okna, potym wodę naszepcą i naplują, ktorą, lewą ręką wtył obroconą, zmywają chorego; a potym czartow wzywają od błot, od młynow, od lasow imienami ich Stych Panskich nazywając *v[erbi] g[ratia]* S. Jan Nozacki, S. Mikołay Zabołocki, Kijowski ette a potym każą właśnie jak na krzcie S. Wyrzekać się czartow, i plwać po trzy razy; nareszcie każą się wyrzekać się Troycy S. Naysw Panny i Stych Pańskich, w ten czas jeśli szczerze czynią, zdrowie im dają. *Notand[um] hic* kiedy czartow pierwiey każą się wyrzekać i wodę zmywaią, to przez czartow rozumieją Stych Panskich pogardzając jemi, oraz zmycie krztu Sgo przez Stych zas rozumieją, czartow, ktorym honor czynią *quidem detestabile et abominabilem, utinam saperent.*

[556]

7mo. Od ukąszenia psa wścieklego na chlebie, abo pirogu litery wypisują i dają jeśc temu ktorego ukąszona *et quidem detestabile* że to sami Xiężą *ritus graeci* czynią. **Psa wsciekłego zamowianie**

8to. Od ukąszenia tegoż psa abo gadziny trydziewiec chlebów, to jest z 27 dziez chleby zbierają, i przez piasto kołu przerzucają i daią jest ukąszonemu.

9no. Zeby Męsięszna u kobiet nieciężka była jayko uwarzone w poł rozrzynają, i połowę wtył za głowę zarzucają mowiąc: idzi do druhich miesięcznica, a drugą połowicę jedzą.

10mo. Pszczoły żeby nieuciekały z pniow, mowią tę formę: Matka Jozefku, pszczołki kaziołki, żywicie u mianie, i nikudy niechadzicie. **od psczoł**

11mo. Od ukąszenia gadziny abo psa usciekłego kartką piszą, i jeść dają bydlęciu abo człowiekowi, na tey zaś karcie tę formę piszą: Satir rara potent neir i pod każdą literą krzyżik kładą, i tę formę diabelską poty piszą po jedney literze odrzucając, aż żadney litery niezostanie v[erbi] g[ratia] satir, potym atir, potym tyr [*sic*], potym ir etc. To nic nieznaczy jak Satyrze lesny czaruie mocny nasz. Tęż samą formę inni inaczey mowią: Satir Rara Potentar Anli Raut Relamholia Tolant Scutidalet.

12do. Kiedy wieprzow abo koni, czy to inne [?] bydło pokładaią aby krew ustała mowią te słowa: Chrystus narodziwsia, na Jardani achryściusia, i na kamieni z Sina tym Janem pastanawiwsia, od rany, ad krwi, od puchliny etc. **krew zamawiają bydlęciu//**

**Bydło kiedy wypędzają na S. Jerzy** 13tio. Kiedy bydło na S. Jerzy w połę wypędzaią: kładą na progu pomiotło, jayko, zamek, i wywracają kozuch potym wodę swięconę wylewają.

14to. W Wielki Czwartek słomę czyli siano palą, na ktorym spali. Wtenże czwartek koni wodą przed wschodem słońca oblewają, i kosą obnoszą.

**Od strzelby urokow** 15to. Od urokow strzelby mowią: Boh spasiciel, Duch Swiaty odkupiciel od urokow etc. Jm. Strzeliwszy mowią: krow maja, niaurakay mianie od urokow papręcznych, strecznych, chłopiackich, mużackich, dziawockich, żanockich *Et caetera depraehensa fuerant detestabilia laedentia majestatem Divinam.*

*

[...] Paskui t. Juvenalis perskaitė tuščius papročius, prakeikė ir sudegino.

**Pažymimi dalykai, aptikti po Kubličių misijos,**
**tačiau pirmiausia sudėti tušti papročiai, šalia kitų, bendrų visiems, atskleisti čia, Kubličiuose.**

1. Idant apžavai vaikui nekenktų, tris kartus pertraukia per marškinius, kuriais vilkėjo motina gimdydama.

2. Užkalba kraują: *Iszow Jan przez Jordan, jak taja raka stała, tak niechay krow staić* [Ėjo Jonas per Jordaną, kaip ta upė sustojo, taip tas kraujas tesustoja].

3. Skausmus išmatuoja nebalintu siūlu, grižą užgraužia, taigi, tas arba ta turi dantimis kandžioti ten, kur esama skausmo, kuris arba kuri yra pirmgimis. (Tai paminėta aukščiau „Tuščiuose papročiuose").

4. Sėdami javus išverčia sėtuvę iš kurios sėja, apipildami ją smėliu ir nedera tos sėtuvės pakelti, kol neapakėja.

5. Vaikai apnešioja druską ir į tą druską spjauna: nuo apžavų.

6. Kerėtojos, arba, kaip jas vadina prastuomenė, *znachary* [žiniuonės]; pagelbininkai į atskirą trobą atveda tą, kuriam nori padėti ir stato nugara į langą, paskui vandenį užšnabžda ir prispjaudo, juomi kaire atžagaria ranka mazgoja sergantį; o paskui kviečia velnius iš pelkių, iš malūnų, iš miškų Viešpaties Šventųjų vardais, pvz. šv. Jonai Nozieti, šv. Mikalojau Zabolotieti, Kijevieti ir pan., o paskui liepia visai kaip per Šv. Krikštą atsižadėti velnių ir spjauti po tris kartus; galiausiai liepia atsižadėti Švč. Trejybės, Švč. Mergelės ir Viešpaties šventųjų. Jei nuoširdžiai tai daro, tuo metu jiems duoda sveikatos. Įsidėmėtina, kad kai pirmiausia liepia atsižadėti velnių, ir vandeniu mazgoja, tai minėdami „velnius" turi galvoj Viešpaties šventuosius, juos paniekindami, ir Šv. Krikšto numazgojimą. O kaip „šventuosius" numano velnius, kuriems teikia garbę; o kad suprastų, kaip tai pasibjaurėtina ir pasišlykštėtina.

7. Nuo pasiutusio šuns įkandimo ant duonos arba pyrago išrašo raides ir duoda valgyti tam, kuriam įkąsta – ir kaip pasibjaurėtina, kad patys graikų apeigų kunigai taip daro.

8. Nuo tokio pat šuns arba piktosios įkandimo surenka trejas devynerias duonas, t. y. duonas iš 27 duonkubilių ir per rato stebulę permeta ir duoda suvalgyti įkąstajam.

9. Idant moteriai būtų nesunkios mėnesinės, pusiau perpjauna virtą kiaušinį ir pusę meta per galvą už nugaros, sakydami: *idzi do druhich miesięcznica* [Eikit pas kitus, mėnesinės], o kitą puselę suvalgo.

10. Idant bitės nebėgtų iš kelminių avilių, sako tokią formulę: *Matka Jozefku, pszczołki kaziołki, żywicie u mianie, i nikudy niechadzicie* [Juozapo motinėle, bitelės ožkelės, gyvenkite pas mane ir niekur neikite].

11. Nuo piktosios arba pasiutusio šuns įkandimo rašo lapelį ir duoda suvalgyti galvijui arba žmogui, o ant to lapelio rašo šią formulę: *Satir rara potent neir* ir po kiekviena raide deda kryželį, o tą velnišką formulę paskum rašo atmesdami po vieną raidę, kol neliks nė vienos raidės, pvz. *satir*, paskum *atir*, paskum *tir*, paskum *ir*... Tai reiškia ne ką kita, kaip: „Galingas keri mūsų

miškinis satyras". Tą pačią formulę kiti kitaip sako: *Satir. Rara Potentar Anli Raut Relamholia Tolant Scutidalet.*

12. Kai kuilius arba žirgus, ar kitus gyvulius romyja, idant kraujas paliautų kalba tokius žodžius: *Chrystus narodziwsia, na Jardani achryściusia, i na kamieni z Sina tym Janem pastanawiwsia, od rany, ad krwi, od puchliny* [Kristus gimė, Jordane krikštijosi, ir ant akmens iš Sino to Jono buvo pastatytas – nuo žaizdos, nuo kraujo, nuo tinimo] ir t. t.

13. Kai per Šv. Jurgį gyvulius į lauką išgena, deda ant slenksčio duonkepės šluotą, kiaušinį, spyną, ir išverčia kailinius; paskui išpila šventintą vandenį.

14. Didįjį Ketvirtadienį degina šiaudus arba šieną ant kurio miegodavo. Tą patį ketvirtadienį arklius aplieja prieš saulėtekį ir [aplink] apneša dalgį.

15. Nuo šautuvo apžavėjimo kalba: *Boh spasiciel, Duch Swiaty odkupiciel od urokow* [Dievas nuo apžavų gelbėtojas, Šventoji Dvasia – atpirkėjas...] ir t. t. Pašaudę sako: *krow maja, niaurakay mianie od urokow paprecznych, strecznych, chłopiackich, mużackich, dziawockich, żanockich* [Mano kraujau, atžavėk mane, nuo apžavų skersų išilgų, berniokiškų vyriškų, mergiškų moteriškų].

Buvo atrasta ir kitų bjaurasčių, žeidžiančių Dievo didybę.

[557] **1765 XI 3** *Missio Fratrum Minorum de Observantia in Bistryčia / Pranciškonų observantų (bernardinų) misija Bistryčioje* (DM OFM, p. 111-113).

[...] Item reverso processionaliter populo ad Ecclesiam omnis populus ad sinistram partem templi in caemeterio collocatus fuerat, ubi praemisso sermone P. Iuvenalis legit vanas observationes, quae in his partibus reperiebantur, atque praefatas observationes vanas ad terrorem populi combussit et anatematisavit.

**Vanae Observationes,**
**Quibus Diabolica fraus populum vel maxime rudem detinebat, in Missione Bystrzycensi deprehensae, ac in fine Missionis ad terrorem populi, ut ab his ab[s]tineant in futurum, lectae, anathematisatae et combustae, quae sunt sequentes:**

1mo. Wieczory od Bożego Narodzenia do Trzech Krolow święcą.

2do. Na Wielką Noc, na pierwszę Niedzielę Miesiąca, y kiedy pierwszy raz sieją, ognia nie dają, brody nie golą, y koszuli białey nie wkładają aż poki że wszytkim zasieją.

3tio. Ladowate Swięto od gradu i powodzi czwarty dżień po Wielkiey Nocy święcą.

4to. Dziesięty Piątek po Wielkiey Nocy święcą.

5to. Gdy pierwszy raz bydło w pole pędzą, Gromnicę w koło obnoszają.

6to. W Wigilią S. Jana kupała mają: to iest: Ognie przed wrotyma rozłłedają, y około ognia skaczą.

7mo. Dziewcin [?] (pierwey niżeli do slubu poprowadzą) włosy na krzyż gromnicą opalą; a to dla tego: że nie miawszy włosow opalocnych drogy do Kośćioła nie przeydz<...> [?].

8vo. Gadzinę temi słowi umawiają kiedy ukąsi: Zemla ty Zemlę iesteś, a gadzina niech idzie do ciebie, Nayswiętsza MARYA Ty pomozy do teho. Albo też tak: Hałusa hałusa, y iakieś inne dziwne słowa mowią; a potym: Nayswiętsza MARYA dopomoz mnię.

9no. Strzelbę zamawiać: trzy razy plunąć, y te słowa mowić: Zeby ty skonała, moc swoią straciła.

10mo. Strzelbę oczarowanę naprawić: Wziąć odrobin z wosku swieć spływających, kulkę małą zrobić, w Rurę włożyć, i do Sosny wystrzelic, przy drodzę stojąciey kory troche oderznowszy, a potym tę korę znowu przycisnąć, y do Sosny przylepić.

11mo. Krew zamawiać: Szła MARYA z kijami za wolami, leżał kamien nad morami, stała MARYA na kamieniu złotą igielką trzymała, zołtoję niteczkę zaszywała, krew zamawiała.

12mo: Dzieci od suchot w lasie zmywają, y nową na nich kładną koszulę, a na mieysce te, na ktorym zmywali odchodząc się nie oglądają.

13tio. Żeby się dzieci wiedli, y hodowali: zona koszulę męża na siebie wkłada, a swoię mężowi oddaję.

14to Dziecie kiedy się przelęknie: Popioł nad nim wylewaią na łopacie.

15to. Dziecie kiedy się krzyczą: Matki na nich koszulę rozdźierają.

16to. Parobek albo dziewka kiedy uciecze: Siermięgę około nożok stołowych obwiyaję, albo zarna przewrocą, albo też czapkę na sadłach położą dla tego: żeby daley dziewka, albo parobek nieposzedł.

17mo. Żeby zasieki zawsze były pełne: Gospodarz podczas pełni Miesięcz zboże do nich zsypuję.

18vo. Gospodarz kiedy w drogę wyieżdźa; pierwey na Ławie przysięć, y Piec zasłonić powinien.

19no. Gospodarz kiedy do Dworu na panszczyznę idźie, kamien odwroca albo tez krzyż z Chleba zrobiwszy za nadrą wkłada, żeby Pan na niego był łaskawy.

20mo. Kiedy Głowa boli: Okno otwierają, y plują.

21mo. Żeby Dziecie chore ozdrowiała: Jednego dnia powinni sprzęść, wytikać, y koszulę uszyć, y na dziecie włożyc.

22do. Dzieci kiedy się nie wiodą: Matka zaprzedaję dziecie swoie inne niewieście, albo mężczyznie, y te pieniądze razem przepijaią.

23tio. Dziecie kiedy choruie: one pod koryto kładną, y kamien na korycie.

24to. Żeby skrzypiom nie szkodziło tak mowią: Szła Nayswiętsza Panna, znalazła Pana IEZUSA pasak, ktorym paskiem zwiezała P. IEZUSA, niech tym ludziom gębę, y oczy zawiążę.

25to. Strzelba, ieżeli na głos [?] iest zepsuta, tak mowią: Kula u bałato, skuła w har<...>czak; y to mowiąc wtył strzelają.

26to. Gdzie Budynek stawić mają, z tego miescia biorą ziemę, y kładną do roszczyny ieżeli chleb podeydzie z tą ziemią, dobre będzię mieysce, ieżeli nie, to złe.

27mo. Żeby kurczęta ranne były: Gospodini w kąt wlazszy pod Stoł, kwokcze iak kokosze.

28vo. Gadzina kiedy ukąsi człowieka, albo bydli tak czynią: Zmowiwszy trzy razy Zdrowaś MARYA mowią: Płuhastwa kali iadu [?] sweho nie odbierecie, będzie Pan IEZUS sudził.

29no. Niewiasty na grzędach kapusty kamień kładą, żeby głowki były twarde.

30mo. Gdy pierwszy raz bydło w pole pędzą, Gromnicę w koło obnaszają.

31mo. Gadzinę zamawiają: Had Had carski, had morski ziesz ty had swoy, y dzietki twoie.

32do. Kiedy wielkie upały, tedy Mak do Studni sypią.

33tio. Przed miesięciem żegnają się.

34to. Żeby Czarownica u krowi mleka nie zamowiła: Krzyż ten, ktory na chlebie rozczynionym zrobili zbierają, z niego bułeczką małą upiekszy krowie dają.

35to. Ostatniego wieczora Zapust zawiesza na sobie Gospodarz kawał słoniny, potym na wierzchu noża każdemu po kawałku rozdaję pytając się: Czy budesz słoninę ieść? Odpowiadają: nie; potym około Stołu obchodzą te kawałki słonini na żedną wtykają tyczynkę, i poty chowają, aż poki pierwszy raz Gospodarz w pole idzie orać, tą słoniną karka i szyję Wołom szmaruię.

36to. Na wszytkie swięti za dusze sąsiadow zbierają się, piwo robią, wodkę pędzą, upijają się, a za dusze się nie modlą.

37mo. Dziewka żeby wiedziała czy za wdowca, czyli za młodziana poydzie, dwie swieczki zapala, ieżeli obie dwie iasno się palic będą, poydzie za młodziana, ieżeli nie, to za wdowca.

38vo. Gorzalkę, albo wodę na szeptaną piją.

39no. Dziewki posłuchiwają w ktorey stronie psy szczekają, w tę stronę za mąż poydą.

40mo. Dziewki kukły pieką, psom dają, ktorey pierwey kukłę pieś porwie, i poniesie, ta wsprzod za mąż poydzie.

41mo. Dziewki podczas wieczorow swiętych w nocy idą do Chlewow, ktora na Byka natrafi, poydzie za młodziana, a ieżeli na Woła, to za Wdowca.

42do. Dziewki żeby wiedzieli czy poydą tego Roku za mąż: Len na dłoni palą, ieżeli zapalony w gorę podlece, za męż poydą, ieżeli na Ręku zgory, nie poydą.

43tio. Na prycz, y inne choroby nitki wymierzają.

44to. Płatno iednego dnia sprząć, wytkać, uszyć, y usłać gdzie będzie Bydło przechodziło, aby powietrza nie było na Bydło.

45to. Zamawiać krew temi słowy: Saldutie, żybutie, aukszutie, pareyk kur man, Seney, kur buway.

46to. Na roztayne drogy wychodzą y winikiem nago ogołoceni chwaszczą się, żeby choroba ustała.

47mo. Kiedy człowiek, albo dziecie głuche: Tedy swieczkę na wrzeciono kręcą, i w ucho wkładają, żeby zdrowe było.

48vo. W Wigilyą Narodzienia Pańskiego w ulach słuchają pszczoł, gdzie kiedy huczę, spokoyna za mężom nie będzie czeladz, kiedy nie huczę, to będzie spokoyna.

49no. Ołow, y wosk wylewają nad chorym.

50mo. Ohnik odrzucają węglami Zdrowaś MARYA mowiąc, a potym plują.

51mo. Krew zamawiają tak: Ty krow uymi się, a ty dzieł prystupai się.

52do. Macicę zamawiają: Nago człowieka rozebranego po wszystkim ciele szczupają. Toż samo czynią, y na bolenia zębow.

53tio. Swat gdy przydzie do Dziewki, y gdy onę zaręczy, żeby za drugiego nie poszła, przed kulbaki nazad idąc wtył obraca.

54to. Znayduią się miedzy niektoremi, iż kiedy pierwszy raz Bydło w pole wypędzają: Zamki, y Jayca pod progiem kładną.

*

[...] Procesijos būdu parvedus liaudį prie bažnyčios, visa liaudis buvo surinkta prie kairiojo šventovės šono kapinėse, kur t. Juvenalis prieš tai pasakęs pamokslą, perskaiė tuščius papročius, aptiktus šiuose kraštuose, taip pat minėtus tuščius papročius liaudies atgrasymui sudegino ir prakeikė.

**Tušti papročiai,**
**kuriuose velniškas vylius liaudį, ypač prasčiokiškąją, laiko, Bistryčios misijose aptikti, o misijų pabaigoje liaudies atgrasymui, idant nuo jų ateityje susilaikytų, perskaityti, prakeikti ir sudeginti; štai tokie:**

1. Švenčia vakarus nuo Kalėdų iki Trijų Karalių.

2. Per Velykas, pirmą mėnesio sekmadienį ir kai pirmą kartą sėja, neduoda ugnies, nesiskuta barzdos ir nesivelka baltų marškinių kol visiems neužsėja.

3. Velykų ketvirtą dieną švenčia Ladinę šventę [apsisaugojimui] nuo krušos ir potvynių.

4. Švenčia dešimtą penktadienį po Velykų.

5. Pirmą kartą išgindami gyvulius į lauką, ratu apneša graudulinę.

6. Per Šv. Jono Krikštytojo išvakares kuria laužus prieš vartus ir aplink ugnį šokinėja.

7. Merginų (prieš išlydėdami į jungtuves) plaukus apsvilina kryžmai grauduline [žvake]; tai todėl, kad neturėdama apsvilintų plaukų nepereis [?] kelio į bažnyčią.

8. Piktąją, kai įkanda, užkalba šiais žodžiais: *Zemla ty Zemlę iesteś, a gadzina niech idzie do ciebie, Nayswiętsza MARYA Ty pomozy do teho* [Žeme, tu esi žemė, o piktoji tegu eina pas tave. Švenčiausioji Marija, tu tam padėk]. Arba ir taip: *Hałusa hałusa* ir kažin kokius kitus keistus žodžius sako, o paskum: *Nayswiętsza MARYA dopomoz mnię* [Švenčiausioji Marija, man padėk].

9. Šautuvą užkalbėti: tris kartus spjauti ir tokius žodžius sakyti: *Zeby ty skonała, moc swoią straciła* [Kad tu galą gautum ir savo galybę prarastum].

10. Užžavėtą šautuvą atitaisyti: paimti truputį nuo žvakių nuvarvėjusio vaško, padaryti mažą rutuliuką, įdėti į vamzdį ir iššauti į pakelės pušį. Truputį atplėšus žievės paskum tą žievę vėl prispausti ir prie pušies prilipinti.

11. Kraują užkalbėti: *Szła MARYA z kijami za wolami, leżał kamien nad morami, stała MARYA na kamieniu złotą igielką trzymała, zołtoję niteczkę zaszywała, krew zamawiała* [Ėjo Marija jaučių [parsivesti] su lazdomis, gulėjo akmuo ant jūrų, stojo Marija ant akmens, aukso adatėlę laikė, aukso siūleliu užsiuvinėjo, kraują užkalbėjo].

12. Vaikus nuo džiovos miške prausia, rengia juos naujais marškiniais, o nuo tos vietos, kurioj prausė, nueina neatsigręždami.

13. Idant vaikai sektųsi ir [gerai] augtų: žmona apsivelka vyro marškinius, o savuosius vyrui atiduoda.

14. Kai vaikas išsigąsta: ant jo kastuvu išberia pelenus.

15. Kai vaikas rėkia: motina ant jų perplėšia marškinius.

16. Kai pabėga bernas arba merga: sermėgą apvynioja aplink stalo kojas, arba apverčia girnas, arba kepurę ant lašinių padeda, idant merga ar bernas toliau nenueitų.

17. Idant aruodai visada būtų pilni: šeimininkas grūdus į juos pila per pilnatį.

18. Šeimininkas išvažiuodamas į kelionę turi pirmiau prisėsti ant suolo ir uždengti pečių.

19. Šeimininkas, eidamas į dvarą atlikti baudžiavos, idant ponas jam būtų maloningas, atverčia akmenį arba deda į užantį iš duonos pasidarytą kryžių.

20. Kai skauda galvą: atidaro langą ir spjauna.

21. Idant pasveiktų sergantis vaikas: per vieną dieną turi suverpti, išausti ir pasiūti marškinius, ir apvilkti vaiką.

22. Kai su vaikais nesiseka: motina savo vaikus parduoda kitai moteriai arba vyrui, o tuos pinigus kartu prageria.

23. Kai vaikai serga: juos deda po gelda ir ant geldos akmenį.

24. Idant šnabždėjimu [?] nekenktų, taip kalba: *Szła Nayswiętsza Panna, znalazła Pana IEZUSA pasak, ktorym paskiem zwiezała P. IEZUSA, niech tym ludziom gębę, y oczy zawiążę* [Ėjo Švenčiausioji Mergelė, rado Viešpaties Jėzaus juostelę, ta juostele V. Jėzų surišo, tegu tiems žmonėms burną ir akis užriša].

25. Jei šautuvas pagal garsą yra sugadintas, taip kalba: *Kula u bałato, skuła w har<...>czak* [Kulka į pelkę, guzas į <...>]; tai sakydami už nugaros šauna.

26. Kai turi statyti pastatą, iš tos vietos ima žemės ir deda į maišinį – jei duona su ta žeme išsikels, tai bus gera vieta, jei ne, tai bloga.

27. Kad viščiukai ankstyvi būtų: šeimininkė palindusi po stalu į kertę kvaksi kaip perekšlė.

28. Kai piktoji įkanda žmogui arba galvijui, taip daro: sukalbėję tris kartus 'Sveika, Marija', sako: *Pluhastwa kali iadu* [?] *sweho nie odbierecie, będzie Pan IEZUS sudził* [Jei savo nuodų [?] bjaurasties neatsiimsite, Viešpats Jėzus teis].

29. Moterys į kopūstų lysves deda akmenis, idant galvutės būtų kietos.

30. Kai pirmą kartą galvijus gena į lauką, aplinkui apneša graudulinę.

31. Piktąją užkalba: *Had Had carski, had morski ziesz ty had swoy, y dzietki twoie* [Šliužе, šliužе karališkas, šliužе jūrinis, suėsk [?] tu savo šliužą ir savo vaikelius].

32. Kai didelės kaitros, tuomet į šulinį beria aguonas.

33. Prieš mėnulį žegnojasi.

34. Idant kerėtoja karvei pieno neužkalbėtų: tą kryžių, kurį padarė užmaišytoje duonoje, paima, iš jo iškepę mažą bandelę duoda karvei.

35. Paskutinį užgavėnių vakarą šeimininkas užsikabina lašinių paltį, paskui ant peilio smaigalio kiekvienam duoda po gabalėlį, klausdamas: „Ar valgysi lašinių?" Atsako „Ne"; paskui aplink stalą apeina tie lašinių gabalėliai, į kiekvieną įsmeigia pagaliuką ir po to saugo iki šeimininkas pirmą kartą eina lauko arti, tais lašiniais jaučiams tepa sprandus ir kaklus.

36. Per Visus Šventuosius už kaimynų vėles renkasi, daro alų, varo degtinę, nusigeria, o už vėles nesimeldžia.

37. Mergina, norėdama sužinoti ar už našlio, ar už jaunuolio ištekės, uždega dvi žvakes, jeigu abidvi skaisčiai degs, tai už jaunuolio, jeigu ne – tai už našlio.

38. Geria užšnabždėtą degtinę arba vandenį.

39. Merginos klausosi iš kurios pusės šunys skalija, į tą pusę už vyro nutekės.

40. Merginos kepa lėles, duoda šunims, kuriai pirmai šuo lėlę pagriebs ir nusineš, toji pirmutinė už vyro išeis.

41. Merginos per šventvakarius nakčia eina į tvartus, kuri pataikys ant buliaus, toji ištekės už jaunuolio, o jeigu ant jaučio – tai už našlio.

42. Merginos idant žinotų, ar ištekės tais metais už vyro: ant delno padega liną, jei uždegtas pakils aukštyn, tai ištekės, jei rankoje sudegs – neištekės.

43. Nuo karpų ir kitų ligų siūlais matuoja.

44. Audeklą per vieną dieną suverpti, išausti ir pakloti, kur galvijai eis, idant nebūtų galvijų maro.

45. Kraują užkalbėti šiais žodžiais: *Sałdutie, żybutie, aukszutie, pareyk kur man, Seney, kur buway.*

46. Išeina į kelio išsišakojimą ir nuogai nusirengę plakasi vanta, idant liga paliautų.

47. Kai žmogus arba vaikas kurti: tada ant verpstės suka žvakutę ir deda į ausį, kad sveika būtų.

48. Kalėdų išvakarėse klausosi bičių aviliuose: kai kur ūžia, tai nerami bus vyro [?] šeimyna, jei neūžia – bus rami.

49. Virš sergančio lieja alavą ir vašką.

50. Rožę [?] apiberia anglimis kalbėdami 'Sveika, Marija', o po to spjauna.

51. Kraują užkalba taip: *Ty krow uymi się, a ty dzieł prystupai się* [Tu, kraujau, paliauki, o tu, kirti, užsiverk].

52. Gimdą [vidurius?] užkalba: nuogai nurengtam žmogui visą kūną gnaibo. Tą patį daro ir skaudant dantims.

53. Piršlys, kai ateina pas merginą ir kai ją sužada, idant už kito neištekėtų, atgal eidamas prieš kumbrį [?] atsigręžia atgal.

54. Tarp kai kurių būna, jog, pirmą kartą išgindami galvijus į lauką, po slenksčiu deda spynas ir kiaušinius.

[558] **1765** I–VII FSD Missio Kaunatensis (VUB RS, f. 13-177, f. 39v).

[...] Absterriti a divinationibus 3. [...]

*P. Franciscus Zeydler*

*

[...] Nuo burtininkavimų atgrasyti 3. [...]

*T. Pranciškus Zeidleris*

[559] **1765** I–VII FSD Missio Indricensis (VUB RS, f. 13-177, f. 39r).

[...] Ad eiurandam superstitionem inducti 2. [...]
*P. Martinus Sakiel*

*

[...] Prietaro atsižadėti įtikinti 2. [...]
*T. Martynas Sakelis*

[560] **1765** I–VIII FSD Missio Prelensis (VUB RS, f. 13-177, f. 39r).

[...] Ad eiurationem superstitionum inductus 1. Multi vero deterriti ac puniti. [...]
*P. J. Butowicz*

*

[...] Prietarų atsižadėti įtikintas 1, o daugelis atgrasyti ir nubausti. [...]
*T. J. Butavičius*

[561] **1765** RDun A (Kleijntjenss I, p. 418).

[...] a futilibus divinationum observationibus abducti 7. [...]

*

[...] nuo tuščių burtininkavimo praktikų atitraukti 7. [...]

[562] **1765** XII–**1766** VII FSD Missio Pušensis (VUB RS, f. 13-177, f. 36v).

[...] divinationibus revocati 2. [...]
*P. Franciscus Trynkiewicz*

*

[...] Nuo burtininkavimo atkalbėti 2. [...]
*T. Pranciškus Trinkevičius*

[563] **1766** I–VIII FSD Summa (VUB RS, f. 13-177, f. 17r)

[...] A divinatione absterriti: Collegium et Praedia 3; Miss. Borchiana, Prelensis et Warklonensis 5; Miss. Hilzenensis, Dagdensis, Caunatensis, Oswiejensis 6; Miss. Szadursciana, Puszensis 2 – Summa 16. [...]

*

[...] Nuo burtininkavimo atgrasyta: Kolegijoje ir valdose 3, Borcho misijoje Preiliuose ir Varaklianuose 5, Hilzeno misijoje Dagdoje, Kaunatoje, Asvejoje 6, Šadurskio misijoje Pušoje 2. Iš viso 16. [...]

[564] **1766 IV 13** *Missio Fratrum Minorum de Observantia in Lentupis / Pranciškonų observantų (bernardinų) misija Lentupyje* (DM OFM, p. 127, 130-131).

[...] Item cum reversus fuerat populus in caemeterio P. Iuvenalis praemisso sermone legit vanas observationes, quae hic reperiebantur, admonuitque populum, ne hanc pessimam diaboli seductionem practicet, postea has vanas observationes combussit et anathematisavit ad terrorem rudis populi.

**Vanae observationes, at diabolicae fraudes, quae in Missione Łyntupensi deprehensae sunt, ac detectae, in fine Missionis collecto populo in caemeterio lectae, anathematisatae, ac ad terrorem populi, ut ab his abstineant, combustae, sunt sequentes:**

1moX Gadzinę zamawiają: Kwieciste, załoczyste, miodowe, saładowe paydźi w swoy dom. Item Ołchowa szerść, bierozowa szerść, ty hadźina, ty pauzun, ty z pastowey trawy ne hulay, ne bujay, ty mie wkusiła, ia ciebie wkuszu, prestan na hetych moich słowach; ktore słowa nad chlebem mowią, a potym ten chleb skaćinie dają. Item: Stojał dub na moru, a w dubu dźiewiać sukow, dźiewiać wiechciow, w tym dubie niechay hynie wuż, y hadżina Item. Staie dub na moru o dziewiaciu pnioch, dziewiaciu Kareniach, dżiewiaciu hałłoch [?], a w duplu hadziny, wiaracelnicy idzicia ad menie, day Boże zdrowie.

2do. Wieczory niemal wszędzie swięcą. Im. Poniedźiałek lodowaty swięcą żeby gład nie padał. Im. Starego Jurja swięcą, to iest Ruskiego, y wten dźień wszystkie roboty wolno robic, oprocz z konmi, y wołami.

3tio. W wielki Czwartek słomę z pośćieli palą. Im. W Wigilyą S. Jana pokrzywy po oknach kładą, y kupały czynią.

4to. Dźieci solą obnaszają, y pod płaczliwych kolebkę wodę stawiają, y wrzeciona rzucają. Im. Nitkami chore wymierzają. Im kiedy dziecie płacze: traski z sciani izbowey na krzyż, nożem wyrzynają, a potym temi traskami dzieci kurzą. Im. Żeby się dźieci wiedli. Tedy gdy się Chłopieć urodzi, to kogutowi głowę ucinają; a gdy Corka, to kokoszy, potym doł w źiemi wykopują, y te glowy ućięte oraz z tym, wczym się dźiećie urodźiło w tym doli zakopuią. Im. Kiedy dźiecie zpadnie z ławki, tedy trzy raz wtwarz całują, y trzy razy na zieme plują. Im Dżieći kiedy na klyn, albo zerwanie chorują. Tedy zywot im gładzą, y pokazują na Sęk w scianie mowiąc: Jako toy Suk po źielonym drzewie nie bujaję, tak taja choroba nechay ne bujaję potym Ciele. Im tak: w Dzieźi na deśćie krzyż pierwey zrobiwszy, potym trzy razy w krzyż kulakiem uderzają, potym na rękę wyłewają, y tą wodę zebraną dźieći zmywają. Albo też tak: Kiedy chorują: Dźieći na zarna kłądną, a potym na łopacie do pieca wkładają. Albo

tak: dźiećie w posrzod Izby postawią, koł wbijają, y tę ziemię wyrzynają, na ktorą Cień dźiecięcia padnie, y oną dźiecie kurzą. Albo tak: kiedy pierwszy Dym w Izbie nastanie, tedy przez izbę na krzyż dźiecie obnaszają. Albo tez: dźiecie do ściani krzyżują, y Cień iego cwiekami przybijają. Albo też Wodkę naszeptaną zmywają, y onę sami piją. Jm żeby się wiedli dźieći Kobieta iedna drugiey swoie dziecie zaprzedaję.

5to. Gdy bydło pierwszy raz w pole pędzą: Zamek, Jayko, albo Gromnicę pod prog kładą. Jm kiedy pierwszy raz zaorywają: około wołow Chleb, Sol, y Gromnicę obnaszają.

6to. Kiedy kapustę sadzą: Kamien na grzędach obracają, aby kapusta była twarda.

7mo. Dźieża kiedy śię zepsuię: Wywracają na progu, y noż we dno wbijają potym wodę na noż leją, y około niey trzy razy obchodzą.

8vo. Masło kiedy się nie prętko zbija: Izbę na krzyż przechodzą, żeby śię prędźiey zbiło.

9no. Gdzie mają Budynek stawić: pierwey upieką pirok, albo bułkę Chleba, y na to mieysce rzucają, ieżeli padnie dobrze, to dobre mieysce, ieżeli na wznak, to złe. Albo też: do garka żyto sypią, y ten garnek wywracają, ieżeli za noc przybędzie żyta, to szczęsliwe będzie to mieysce, ieżeli zaś nie, to nieszczęsliwe.

10mo. Zeby skrzypce na weselu nie grali: trzy razy nogą w prog stukają. Albo też żeby śię nie popsuli: Dwa kawałki sera w nie rzucają, a trzeci gorzy sobie chowają.

11mo. Krzywy Poniedźiałek swięcą po S. Troycy za zdrowie swoie, y dobytka.

X 12mo. Strzelbę zamawiona nie byta tak czynją: Mohem przy krzyżu śię znaydującym strzelbę kurżą, a potym z niey wystrzelają do mieysca na drzewie przy drodzą od koła wytartego.

X 13tio. Krew zamawiają: Iszly try Maryi, rekami krew płynie, iak hetyie hory stajać, tak taja krew niech ustaniec. Albo tak: Iszey Chryztus Pan przez Reku żywoią wodą, zywoia woda ty ustan, krew niech ustaniec. Jm Laciela ptucha od menie, idzi ka mnie, krew od menie sze.

14to. Gadzinę kiedy Bydle ukąsi, tak zamawiają: Ni żaba, ni rapucha opuchła, ani to Bydło chwore, y ukonszone.

15to. Na Febrę kiedy chorują: Nitkę się mierzą, y tę nitkę na roztayną drogę noszą, y ośinym kołem do Ziemi zabijają

16to. W Wigilią S. Jana Zboże zatykają, żeby Czarownica nie szkodziła, tak: wbyjają kołki w ziemie, y w nie wkładają Kamien na puł rozbyty.

17mo. Do Miesiąca na Nowiu tak śię modlą: Tobie Miesieczyku złotaja korona, a mnie szęśćie, y fortuna.

18vo. Dźiewki w Wigilią S. Jana słuchają w ktorey stronie psi szczekają w tę stronę za mąż poydą. Albo też kiedy Slub biorą, tedy na nogę następują małżonka swego, żeby na nich był łaskaw. Jm piroszki pieką, y psom dają, czyi pirożek pieś uchwici, tak pierwey za mąż poydzie. Jm. Na kolady drewka z gromady losem biorą, kiedy będzie liszka, to za młodziana, ieżeli cet, to za Wdowca poydzie. Jm. Kiedy za mąż idzie: kul słomy w posrzodku kładną, nań rzucą fartuch y pas, a potym tym śię fartuchem ocierają, żeby zawsze młodemi byli.

19no. Hryż zahryżają pierworodni dźieci.

20mo. Ołow na głowę wylewają.

21mo. W Piątek kądźieli nie przędą. Jm. Kiedy konopie sieją robić śię nie godźi. Jm. Zboże kiedy sieją, łubikę wywracają. Albo też zasieku wybierając trzy razy odsypują, żeby było sporne.

22do. Ieżeli nad Sitem szkodują Ewangelią czytają, y na kogo pomyslą, a sito upadnie, ten go ukradł.

23tio. Załotnik zamawiają: Iak Suk stoie na scienie, tak zalotnik nechay stanieć u ciele, pomoży P. IEZU Xte y Nayswiętsza Panna.

24to. żeby nieprzyiaciel zbożu nieszkodził, mowią *Sanctus, Sanctus DEUS examet.*

25to. Zboże żeby rownie iak u drugich na polu rosło: Biorą z drugiego pola piasek, y na swoim sypią. A kiedy pierwszy raz zboże zasiewają, to zasiawszy trzy razy piasek w gorę rzucają, żeby rosło zboże.

26to. Żeby szczury zboża nie psuli w Gumnie: pierwey niż zboże do Zasiekow składać będą dwa kamienie z miedzi biorą, y do Zasieku rzucają. Jm. Żeby było sporne, nad szczo zasiewają.

27mo. Kiedy kto ciężko kona, tedy wchodzą na stolowanie, y tam przekopywają piasek, y dziurę kręcą, żeby prędzey umarł.

28vo. Młodźienci, ktorzy dziewkę chcą poiąc, a potym dziewka odmowi, tedy ze złośći tey, żeby więcey za drugiego nieposzła, idą do krzyża, y tam pod krzyżom dołek wykopawszy gorzałkę wylewają. Jm. Pakule na dłoni palą, ieżeli śię ku gorze wzbijają, tego roku zonę poymą, ieżeli zaś na dłoni śię spalą y osiądą, to śię ieszcze nie ożenią.

X 29no. Żeby strzelby kto nie popsuł, tak czynią: Gdy strzelec do koscioła prziydźie, powinien na progu kośćiałnym wklęknąc, y, kiedy Nayswiętszy Sakrament podeymują, powinien trzy razy odszczepic nożem progu, y około skałki owym drzewem otrzec, a tak nikt tey strzelby nie zepsuię.

30. Sidla gdy stawią na Zwierze: Idą do Goscinieć do tego drzewa, o ktore śię koła zaczepiają, tak mowią. Iako tak śię oś zaczepiła, tak śię Zwierze niech zaczepi.

*

Liaudžiai sugrįžus į šventoriaus kapines, t. Juvenais, iš pradžių pasakęs pamokslą, perskaitė čia aptiktus tuščius papročius, paragino liaudį nepraktikuoti šio blogiausio veniško suvedžiojimo, po to tuos tuščius papročius sudegino ir prakeikė prasčiokiškosios liaudies atgrasymui.

**Tušti papročiai bei velniški vyliai, aptikti ir atskleisti Lentupio misijose, misijų pabaigoje liaudį surinkus į šventoriaus kapines perskaityti, prakeikti ir, liaudies atgrasymui, idant nuo jų susilaikytų, sudeginti; jie tokie:**

1. Piktąją užkalba: *Kwieciste, załoczyste, miodowe, saładowe paydźi w swoy dom* [Marguole auksuole, meduole salduole, eik namo]. Taip pat: *Ołchowa szerść, bierozowa szerść, ty hadźina, ty pauzun, ty z pastowey trawy ne hulay, ne bujay, ty mie wkusiła, ia ciebie wkuszu, prestan na hetych moich słowach* [Alksnio kaili, beržo kaili, tu piktoji, tu šliaužike, tu iš ganyklos [?] žolės nelįsk, nesiausk; tu man įkandai, aš tau įkąsiu; paliauk ties mano šiais žodžiais]; šiuos žodžius kalba ant duonos, o paskui tą duoną duoda galvijui. Taip pat: *Stojał dub na moru, a w dubu dźiewiać sukow, dźiewiać wiechciow, w tym dubie niechay hynie wuż, y hadżina* [Jūroje augo ąžuolas – devynios šakos, devynios šakelės, tame ąžuole tepražūva gyvatė ir piktoji.] Taip pat: *Staie dub na moru o dziewiaciu pnioch, dziewiaciu Kareniach, dżiewiaciu hałłoch[?], a w duplu hadziny, wiaracelnicy idzicia ad menie, day Boże zdrowie* [Auga ąžuolas jūroje iš devynių kelmų, iš devynių šaknų, iš devynių ... ?, o drevėje piktosios; sukriosios [?] eikite nuo manęs, Dieve duok sveikatos].

2. Vakarus beveik visur švenčia. Ladinį pirmadienį švenčia, kad kruša nekristų. Švenčia senąjį, tai yra rusišką Jurijų, tą dieną galima dirbti visus darbus, išskyrus su arkliais ir jaučiais.

3. Didįjį Ketvirtadienį degina patalų šiaudus. Šv. Jono išvakarėse ant palangių deda dilgėles ir kupoliauja.

4. Aplink vaikus apneša druską, po verksnių lopšeliu stato vandenį ir įmeta verpstę. T. p. sergančius siūlais matuoja. T. p. kai vaikas verkia: skiedras iš trobos sienos kryžmai peiliu išpjauna, o paskui tomis skiedromis vaikus smilko. T. p. idant vaikai sektųsi. Kai gimsta berniukas, tai gaidžiui galvą nupjauna, o kai duktė, tai perekšlei, paskui žemėje iškasa duobę ir tas nupjautas galvas drauge su tuo, kame vaikas, gimė toje duobėje užkasa. T. p. Jei vaikas nukristų nuo suolo, tada tris kartus bučiuoja į veidą ir tris kartus žemėn spjauna. T. p. Kai vaikai klynu arba trūkiu serga, tada jiems glosto pilvą ir rodo šakos žymę sienoje, sakydami: *Jako toy Suk po źielonym drzewie nie bujaję, tak taja choroba nechay ne bujaję potym Ciele* [Kaip ta šaka neveši medžiui nebežaliuojant, taip toji liga tegu neveši šitame kūne]. T. p. taip: duonkubilyje ant lentos pirmiau

padarę kryžių, paskui į kryžių tris kartus suduoda kumščiu, paskui išlieja ant rankos ir tuo surinktu vandeniu vaikus prausia. Arba ir taip: Kai serga: Vaikus deda ant girnų, paskui ant ližės į pečių įkiša. Arba taip: vaiką pastato vidur trobos, įkala kuolą ir tą žemę, ant kurios kris vaiko šešėlis, išpjauna ir ja smilko vaiką. Arba taip: kai troboje rasis pirmas dūmas, tai vaiką po trobą kryžmai apnešioja. Arba dar: vaiką prie sienos stato kryžiumi ir jo šešėlį prikala vinimis. Arba dar: Užšnabždėta degtine plauna ir patys ją geria. T. p. kad vaikai sektųsi: moteris viena kitai savo vaiką parduoda.

5. Kai galvijus pirmą kartą gena į lauką: Spyną, kiaušinį arba graudulinę deda po slenksčiu. T. p. kai pirmą kartą aparia: aplink jaučius apneša duoną, druską ir graudulinę.

6. Kai kopūstus sodina: lysvėse apverčia akmenį, idant kopūstai būtų kieti.

7. Kai duonkubilis pagenda: išverčia ant slenksčio, į dugną įsmeigia peilį, paskui ant peilio lieja vandenį ir jį [kubilą] apeina tris kartus.

8. Kai sviestas negreit susimuša: trobą kryžmai pereina, idant greičiau susimuštų.

9. Kai turi statyti pastatą: pirmiau iškepa pyragą arba duonos kepalą ir meta į tą vietą; jei nukris gerai, tai gera vieta, jei nukris apvirtęs – tai bloga. Arba taip pat: į puodą pila grūdus ir tą puodą išverčia, jei per naktį grūdų padaugės, ta ta vieta bus laiminga, jei ne – nelaiminga.

10. Idant smuikai vestuvėse negriežtų: tris kartus beldžia koja į slenkstį. Arba idant nesugestų: į juos meta du gabalėlius sūrio, o trečią, prastesnį, sau palieka.

11. Po Švč. Trejybės [šventės] dėl savo sveikatos ir labo švenčia Kreivąjį Pirmadienį.

12. Idant šautuvas nebūtų užkalbėtas taip daro: prie kryžiaus esančiomis samanomis smilko šautuvą, o po to nuo sudėvėto tekinio iš jo šauna į vietą pakelės medyje.

13. Kraują užkalba: *Iszly try Maryi, rekami krew płynie, iak hetyie hory stajać, tak taja krew niech ustaniec* [Išėjo trys Marijos, upėmis kraujas teka, kaip šitie kalnai stovės, taip tas kraujas tegu sustoja]. Arba taip: *Iszey Chryztus Pan przez Reku żywoią wodą, zywoia woda ty ustan, krew niech ustaniec* [Ėjo Kristus Viešpats per gyvojo vandens upę, gyvasis vandenie, tu sustok, kraujas tesustoja]. T. p. *Lacieła ptucha od menie, idzi ka mnie, krew od menie sze* [Skrido paukštė nuo manęs, eikš pas mane, kraujau, nuo manęs eik].

14. Piktąją, įkandusią galvijui taip užkalba: *Ni zaba, ni rapucha opuchła, ani to Bydło chwore, y ukonszone* [Nei varlė, nei išsipūtusi rupūžė, neigi tas galvijas nesveikas ir įkąstas].

15. Kai serga drugiu: siūlu matuoja, tą siūlą neša į išsišakojantį kelią ir įkala drebuliniu kuolu į žemę.

16. Šv. Jono išvakarėse javus užkamšo, idant kerėtoja nepakenktų, taip: sukala kuolelius į žemę ir į juos įdeda pusiau perskeltą akmenį.

17. Jaunam mėnuliui meldžiasi taip: „Tau, Mėnesėli, aukso karūna, o man laimė ir fortūna".

18. Merginos Šv. Jono išvakarėse klausosi, kurioje pusėje šunys skalija, į tą pusę už vyro išeis. Arba kai tuokiasi, tai užmina savo vyrui ant kojos, idant joms būtų maloningas. T. p. pyragėlius kepa ir šunims duoda – kurios pyragėlį šuo pagriebs, ta pirmiausia už vyro išeis. T. p. Kalėdų metu pagaliukais iš krūvos buria: jei bus neporinis skaičius, tai už jaunuolio, jei porinis, tai už našlio ištekės. T. p. kai už vyro eina: vidury deda šiaudų pėdą, ant jo meta prijuostę ir juostą, o po to prijuoste apsitrina, idant visada jauni būtų.

19. Grižą užgraužia pirmgimiai vaikai.

20. Alavą virš galvos lieja.

21. Penktadienį kuodelio neverpia. T. p. kai sėja kanapes nedera keisti drabužių. T. p. kai sėja javus, išverčia sėtuvę. Arba taipogi aruodą tuštindami tris kartus atseikėja, idant būtų gausus.

22. Jeigu kenkia, tai virš rėčio skaito Evangeliją ir ką įtars, o rėtis nukris, tas tai pavogė.

23. [Vidurių] gumbą užkalba: *Iak Suk stoie na scienie, tak zalotnik nechay stanieć u ciele, pomoży P. IEZU Xte y Nayswiętsza Panna* [Kaip šaka stovi sienoje, taip gumbas tegu stovi kūne, padėk Viešpatie Jėzau Kristau ir Švenčiausioji Mergele].

24. Idant priešas javams nekenktų, kalba: *Sanctus, Sanctus DEUS examet.*

25. Idant javai lygiai kaip kitų augtų lauke: ima iš kito lauko smėlio ir barsto savame. O kai pirmą kartą javus sėja, tai užsėję tris kartus aukštyn meta smėlį, idant javai augtų.

26. Idant žiurkės klėtyje javų negadintų: prieš dėdami javus į aruodus ima iš ežios du akmenis ir meta į aruodą. T. p. idant būtų skalsūs, tuščiu skrandžiu [?] sėja.

27. Jei kas nors sunkiai merdi, tada eina ant aukšto, ten perkasa smėlį ir gręžia skylę, idant greičiau numirtų.

28. Vaikinai, norintys vesti merginą, o paskui mergina atsisako, tada iš to pykčio, kad daugiau už kito neištekėtų, eina prie kryžiaus ir ten po kryžiumi duobutę iškasę išpila degtinę. T. p. pakulas degina ant delno, jeigu viršun veržiasi, tais metais žmoną paims, jei ant delno sudega ir nusėda, tai dar neves.

29. Idant šautuvo kas nepagadintų, taip daro: kai šaulys ateis į bažnyčią, turi priklaupti ant bažnyčios slenksčio, ir, kai Švenčiausiąjį Sakramentą pakelia, turi tris kartus peiliu atlupti slenksčio ir palei [šautuvo] titnagą patrinti ta mediena; tada niekas to šautuvo nepagadins.

30. Kai žvėrims stato kilpas: eina į vieškelį prie tokio medžio, už kurio ratai kliūva, sako taip: „Kaip ašis užkliuvo, taip žvėris teužkliūva".

[565] 1766 XII–1767 III FSD Missio Pušensis (VUB RS, f. 13-177, f. 34v).

[...] A superstitionibus revocati 2. [...]
*P. Franciscus Trynkiewicz*

*

[...] Nuo prietarų atkalbėti 2. [...]
*T. Pranciškus Trinkevičius*

[566] **1766** RDun A (Kleijntjenss I, p. 418).

[...] a divinatione 19. [...]

*

[...] nuo burtininkavimo 19. [...]

[567] **1766–1768** *Ex praefatione Stanislai Rostowski ad dioecesium Episcopos / Iš Stanislovo Rostovskio Lietuvos jėzuitų istorijos pratarmės diecezijų vyskupams* (Rostowski, f. 1r-v).

[...] Sic accepti, quod vestro deinceps illi ductu egerint et imperiis: quos vestra per ipsos pietas gentiles Lituanorum, Russorum, Samogitarum, Livonum, Curonum deos, in lucis adhuc furtim a plebe cultos, e quercubus suis et aris ad Orcum egerit praecipites [...]. [...] res primo nostro saeculo per vos nostris gestas ministeriis, a Majoribus nostris scripto traditas, narramus. [...]

*

[...] Taip [jėzuitai] priimti, kad jie nuo šiol būtų reikalingi jūsų vadovavimo ir įsakymų; jūsų pamaldumas tuos pagoniškus lietuvių, rusų, žemaičių, livoniečių, kuršių dievus, giraitėse iki šiol liaudies vogčiomis garbintus, iš jų ąžuolų ir aukurų strimgalviais nuvarė į pragarą [...]. [...] Pasakojame dalykus, mūsų pirmtakų perduotus raštu, per pirmąjį mūsų [Draugijos] šimtmetį jūsų nuveiktus mūsiškiams patarnaujant. [...]

[568] **1767** I–VII FSD Summa (VUB RS, f. 13-177, f. 18r).

[...] A divinatione absterriti: Missio Szadursciana 2; Summa 2. [...]
(cf. 1767 R Dun A: [...] a superstitionibus absterriti 2 (Kleijntjenss I, p. 419).

*

[...] Nuo burtininkavimo atgrasyti: Šadurskio misija 2. Iš viso 2. [...]
(plg. 1767 R Dun A: [...] nuo prietarų atgrasyti 2).

[569] **1767 I–IX** CV LFSV (VUB RS, f. 2, DC-5, p. 210).

[…] A divinatione absterriti 3. […]

*

[…] Nuo burtininkavimo atgrasyti 3. […]

[570] **1767 X 25** *Missio Fratrum Minorum de Observantia in Daugai / Pranciškonų observantų (bernardinų) misija Dauguose* (DM OFM, p. 136-137).

[...] suo ordine versa ad Ecclesiam est processio, ubi Pater Regalatus perlectas vanas observationes anathematizavit et combussit

**Vanae observationes praeter communes in aliis locis reperiri solitas, hae in Daugoviensi Parochia et aliis ei adjacentibus reperiuntur.**

1. Żeby młodzianowie kochale dziewki, tedy dziewki kładną chleb po pachy, potym wysuszywszy dają młodzianom z tym potem, ktory się z ciała nabrał.

2. Gdy dzieci chorują, niewiasty kurzą wszystkie kąty, mowiąc: Sciany, jako Same milczycie, zamowcie, żeby milczeli y niechorowali dziecie nasze.

3. Strzelbę, żeby nie zamowiono, korą od drzewa przy drodzę będącego wyciętą kurzą.

4. Jesli komu się pszczoli niewiodą, na nici surowey zawiązują węzly, y do ula kładą.

5. Na bolenie oczu biorą bylowniku trochę, y na oczy kładą wodą ciepłą polewając, y wyliczając wszystkich zwierząt y bydląt szerść ile wpomnieć mogą, bylownik ow splecie się z włosami, y oczy ozdrowiają.

6. Żeby kopr rodził: jaskołkę gdy pierwszy raz obaczy, na pięcie nożney powinień obrocie się wkoło, y pod pięty piasku wziowszy siać.

7. Żeby niewiasty lekko rodziły, wągl, ktory sam z pieca wyskoczy, biorą – stlukszy, w napoju używają.

8. Żeby dzieci nieumierali: kiedy się chłopiec urodzi, kura żywego zakopują, na tym mieyscu, kędy się on urodził. Kiedy dziewczyna: to kokosz zakopują.

9. Gdy idą do Dworu na jaką rosprawę: wywracają przy drodze kamień, y mniemają, że ich sprawa, choćby y zła była, w dobrą się obroci.

10. Gdy krew zamawiają, te mowią słowa. Szedł Chrystus Pan przez rzekę Cedron, stała się wiara, niech będzie ta krew zamowiona na wieki wiekow amen.

11. Strzelba, żeby niechybiała, obmywają w zrzodle na wschod Slońca.

12. Żeby dzieci na zubiszcze, alias gruzoły, niechorowali: w tę koszulę tę wwzijają, w ktorey Matka rodzi.

13. Kiedy gwiazda z mieysca się przenasza, modlą się w ten czas, y sądzą, że dusza z czysca wychodzi do Nieba.

14. Żeby sieci połowne były na ryby, na wspak nicie kłęcą, y oną robią.

15. Na zamowienie strzelby, tych słow używają: Upadnie jako snop, poleci jako grzyb, gdyby nie dla tak wielkich gośći, połomałbym mu kośći.

16. Zamowienie krwi: Swięty Antoni, twoja żałoba niech zakryie ten czerwony karmazyn, w Imie Oyca, y Syna, y Ducha S: Amen.

17. Żeby dzieci niepłakali: łapeć stary z mieysca, gdzie drwa robają, biorą, y onym dzieci biją.

18. Żeby kawalerowie w Damach się kochali, Damy golębia żywego rozdzierają, y serca z onego dobiwszy suszą, y na proch starszy, w napoju kawalerom nieznacznie podają.

19. Zamowienie krwi: Szedł Chrystus Pan, za nim S: Jan, stanęła między nimi wielka rota, stań też y ty krew, jako przed tym stanęła.

20. Mury zmywać: to jest, zmywają oley S: z dzieci swiezo ochrzczonych.

21. Chleb, ktory wyprawując za mąż, dają, biorą dziewki y jedzą, na pamiątkę, aby jak nayprędzey zamąż poyść mogły.

22. Żeby cebula wielka rosła, siać albo sadzić idąc, niosą z sobą kamiene.

23. Żeby się Pszczoły wiodły, w Wigilią Bożego Narodzenia groch parzą, y przez słomę cedzą, potym tę słomę skręciwszy pod ul kładą.

24. Kiedy szczkawka napadnie, czterem kątom kłoniają się mowiąc: wiłay panie kącie, y tak szczkawki pozbywają.

25. Gdy kto choruje, dla upewnienia się, czy umrze, czy ożyie, sadzą wesz na oknie; jeżeli ta wesz powraca do izby, wyidzie z tey choroby; jeżeli na podworze wypadnie, umrze niechybnie.

26. Przy szłubie, z pary nowożencow, nogą następuje nogę jeden drugiemu, ktory pierwszy to uczyni, zwierzchność będzie miał nad drugim.

27. Dla uleczenia wrzodu wodnistego, |: ktory ognikiem zową :| biorą trzy węgle, y tymi trzy razy wkoło głowy obwodzą, plują, potym pić dają onemu, ktorą tę cierpi chorobę.

28. Nowożeniec wprowadzając do domu swoją oblubienicę, we wrotach naczynie z piwem tłucze, aby potłumił, djabelskie zdrady.

29. Kiedy dziecko w nocy sypiać nie niemoże, zdeymują z niego koszulkę, y wrzucają tam, kędy kury siadają.

30. Z porodzenia, żeby nie czuła bolu sledziony Baba dziecię przyimująca z pępka dziecinnego krwi kilka kropel w gorzałce daje pić połogowey.

31. Żeby szczury zboża niepsowali, w Dzień S. Jana wiążą wieniki, y one pod stogi kładą.

32. Kiedy dziecie zachoruje, pemkiem przytulają do sciany, y na tym mieyscu swidrują dziurę.

33. Kiedy krowa mleko straci, przywięzują łapeć do ogona, aby mleko powrocił.

34. Żeby nieprędko po zamąż poyściu poczęła, szpilkę w szlubney koszuly zachyla.

35. Dla zaszkodzenia sąmsiadowi, sadzę z łazni na polu jego zasiewa.

36. Dla wprowadzenia wrzodu z gardła, lub ucha, ołow rozpuszczony leją do wody nad głową, w naczyniu będącey.

37. Umarłego grzebiąc wyimują ćwieki, y nogi rozwiązują, aby mu nie przeszkodziło do powstania na sąd Boski.

*

[...] procesija pagal tvarką buvo bažnyčios link, kur tėvas Regalatas perskaitytus tuščius papročius prakeikė ir sudegino.

**Tušti papročiai, aptinkami Daugų ir kaimyninėse parapijose, kitokie, negu bendrai aptinkami kitose vietose.**

1. Idant jaunuoliai mylėtų merginas, tada merginos deda duoną į pažastį, po to išdžiovinusios duoda jaunuoliams su tuo prakaitu, kurį iš kūno sugėrė.

2. Kai vaikai serga, moterys smilko visas kertes, sakydamos: „Sienos, kaip pačios tylite, užtarkite, idant tylėtų ir nesirgtų mūsų vaikai".

3. Šautuvą, idant nebūtų užkalbėtas, smilko žieve, išpjauta iš pakelės medžio.

4. Jei kam bitės nesiveisia, ant nebalinto siūlo užmezga mazgus ir deda į avilį.

5. Nuo akių skausmo ima šiek tiek kiečio[1] ir deda ant akių, liedami šiltu vandeniu bei vardydami visų žvėrių ir gyvulių kailius, kiek gali prisiminti; tą kietį supina su plaukais ir akys pagyja.

6. Idant krapai derėtų: kai pirmą kartą pamatys kregždę, turi ant kojos kulno reikia apsisukti ratu ir, iš po kulno paėmus smėlio, sėti.

7. Idant moterys lengvai gimdytų, ima iš krosnies savaime iššokusią anglį ir sutrynę naudoja gėrimui.

8. Idant vaikai nemirtų: kai berniukas gimsta, toje vietoje, kur jis gimė užkasa gyvą gaidį. Kai mergaitė: užkasa vištą.

9. Kai eina į dvarą dėl kokios bylos: išverčia pakelėje akmnį ir mano, jog jų reikalas, net jei ir blogas būtų, išvirs į gera.

10. Užkalbėdami kraują sako tokius žodžius: „Ėjo Kristus Viešpats per Cedrono upę, stojosi pulkas[2], tebūna tas kraujas užkalbėtas per amžių amžius, amen".

11. Šautuvą, idant pataikytų, apmazgoja šaltinyje tekant saulei.

12. Idant vaikai migdolais, kitaip – liaukomis – nesirgtų, suvynioja į tuos marškinius, kuriuose motina gimdė.

13. Kai žvaigždė pajuda iš vietos, tuo metu meldžiasi ir sprendžia, jog vėlė iš skaistyklos įeina į dangų.

14. Idant tinklai žuvų gausiai pagautų, atbulai siūlus suka ir juos daro.

15. Šautuvo užkalbėjimui tokius žodžius vartoja: „Kris kaip pėdas, lėks kaip grybas, jeigu ne tokiems didiems svečiams, sulaužyčiau jam kaulus"[3].

16. Kraujo užkalbėjimas: „Šventas Antanai, tavo gedulas tegu užkloja tą raudoną karmaziną. Varda Tėvo ir Sūnaus, ir Šv. Dvasios, amen".

17. Idant vaikai neverktų: iš vietos, kur malkas kapoja, ima seną vyžą ir ja muša vaikus.

18. Idant kavalieriai damas mylėtų, damos perskrodžia gyvą balandį ir paėmusios iš jo širdį džiovina, ir, sutrynusios į miltelius, kavalieriams nepastebimai paduoda su gėrimu.

19. Kraujo užkalbėjimas: „Ėjo Kristus Viešpats, jam įkandin – šv. Jonas, stojo tarp jų didelis būrys, stok ir tu kraujau, kaip prieš tai stovėjai".

20. Mūrus mazgoti: tai yra plauna aliejus nuo ką tik pakrikštytų vaikų.

21. Duoną, kurią duoda išrengiant už vyro, merginos ima ir valgo kaip atminimą, kad kuo greičiau galėtų ištekėti.

22. Idant svogūnai dideli augtų, su savimi nešasi akmenis.

23. Idant bitės veistųsi, Kalėdų išvakarėse pliko žirnius ir sunkia per šiaudus, po to tuos šiaudus susukę deda po aviliu.

24. Kai žagsulys užpuola, lenkiasi keturioms kertėms, sakytami: „Sveikas, pone kampe" ir taip atsikrato žagsulio.

25. Kai kas serga, įsitikinimui, ar mirs, ar atsigaus, ant palangės tupdo utėlę; jei ta utėlė grįžta į trobą, išsikapstys iš tos ligos, jei iškris į kiemą, tai neabejotinai numirs.

26. Per jungtuves jaunavedžių pora vienas kitam mina ant kojos, katras pirmas tai padarys, turėa viršenybę ant kito.

27. Šlapiai opai (kurią vadina „rože [?]") pagydyti ima tris anglis ir jomis tris kartus apveda aplink galvą, spjauna ir paskui duoda gerti tam, kuris kenčia tą ligą.

28. Jaunavedys, įsivesdamas į namus savo sutuoktinę, vartuose sudaužo indą su alumi, kad sudaužytu velniškas išdavystes.

29. Kai vaikas negali naktį užmigti, nurengia jam marškinius ir meta ten, kur vištos tupi.

30. Po gimdymo, idant nejustų blužnies skausmo,

31. Idant žiurkės grūdų negadintų, Šv. Jono dieną riša vantas ir deda jas po kupetomis.

32. Kai vaikas suserga, jį bamba prispaudžia prie sienos ir toje vietoje gręžia skylę.

33. Kai karvė nebeduoda pieno, idant pienas grįžtų, prie uodegos pririša vyžą.

34. Idant negreit po ištekėjimo pastotų, vestuviniuose marškiniuse įsiuva adatą.

35. Norėdami pakenkti kaimynui, jo lauke pasėja suodžių iš pirties.

36. Opai iš gerklės arba ausies išnaikinti išlydytą alavą lieja į indą, esantį virš galvos.

37. Pakasdami mirusįjį išima vinis ir atriša kojas, idant jam netrukdytų keltis į Dievo teismą.

[1]Galbūt turimas galvoje kiečių genties augalas pelynas (*Artemisia absinthium*), plačiai naudotas liaudies medicinoje.
[2]Lenkišką žodį 'wiara' verčiame dabar mažai žinoma prasme 'pulkas, būrys (ginkluotas, karių)', atsižvelgdami į įrašo Nr. 19 užkalbėjimo prasmę.
[3]Užkalbėjimas, kaip rodo originalo rimuota forma, veikiausiai bus buvęs lenkiškas, o ne išverstas iš lietuvių kalbos.

**[570A]** 1767 *E catechismo a sac. Casimiro Klimavičius scripto / Iš kun. Kazimiero Klimavičiaus katekizmo* (*Pawinastes krikscioniskas, Arba Katechizmas* ... par storone Kuniga Kazimiera Klimawiciaus surasitas ... Vilnius: Akademijos spaustuvė, 1767, p. 49-50, 62).

[...]

K[lausimas]. Koki tada maci ir skutkus tur wando szwętas?

A[tsakymas]. Didzius łabai. [...] 5. Burłas[a], zabobonus, zawietistas ruynawojey. 6. Namus ir wietas suzawietas pataysa; peles, ziurkias ir kitas biauribes, isz piktibies antmestas, isz namu ir kitu wietu par paszwętima kuniga ir krapijima wandeniu szwętu iszgiena ir isznaykina.

[...]

K. Kurie griesije priesz garbe Diewa, arba nobażenstwa?

A. [...] 2. Ciertakrizininkai[b]. 3. Burtinikay. 4. Zabobonikai. 5. Zawietnikai. [...]

[a] Burłas : *veikiausiai* Burtas [b] Ciertakrizininkai : *veikiausiai* Ciertaknizininkai arba Ciernaknizininkai (t.y. velniaknygininkai arba juodknygininkai).

Laižuvos klebonas, Alsėdžių dekanas Kazimieras Klimavičius (g. apie 1720 m. – m. po 1786 m.) šį katekizmą, pavadintą „Krikščionio pareigos" išleido savo lėšomis. Jis buvo perleistas 1806, 1828 ir 1830 m. Verta dėmesio, kad tarp nusidėjimų pirmajam Dievo įsakymui pirmoji vieta tenka ateizmui, o kerėjimai ir prietarai paminimi prabėgomis.

[571] 1768 *Provinciae Lituaniae [Ordinis Fratrum Minorum Conventualium] exordia / Lietuvos [pranciškonų konventualų] provincijos pradžia* (Baronas, 2010, p. 628).

[...] Vilnam adveniens Vladislaus [...] comitia coegit, in quibus de tollenda idololatria lex statuta est, simulacrum Jovis fulminantis sustulit, quod nostri fratres e loco altaris dejicientes ad perpetuam rei memoriam in angulo veteris dormitorii locaverunt, superioris tamen saeculi perdidit incuria. [...]

*

[...] į Vilnių atvykęs Vladislovas [Jogaila] [...] sušaukė seimą, kuriame buvo priimtas įstatymas panaikinti stabmeldystę, nuvertė Žaibuojančiojo Jupiterio stabą, kurį, iš aukuro vietos išvertę, mūsų broliai [pranciškonai konventualai] amžinam dalyko atminimui padėjo senojo miegamojo kambario kertėje, tačiau jį pražudė ankstesnio amžiaus nerūpestingumas. [...]

[572] 1768 *Bukolika abo wiersz pasterski o Wilnie. Eklog X / Bukolikos arba Piemenų eilės apie Vilnių. X eklogų* (Bukolikos, p. 33-34).

EKLOGA VII

.....................................

Wej, stara ksieni, wychodź, buduj ołtarz z darni,
Pstrą jałówkę wyprowadź z Putona owczarni,
Krew ciepłą zmieszaj z piaskiem, z mózgem przydaj głowę,
Kładź wespół tłustość smoczą na wióry olszowe.
Czarów zawsze moc wielka, dziś pomogą czary,
Nie dopuszcą do miasta nowej wnosić wiary.
Zapal to wszystko smolnej poddawszy zażogi,
A popiół rozsyp na krzyż rozchodzącej drogi.
Trzykroć obwiódłszy lewą ręką koło głowy,
Wrzuć ku dołu Wiliji kamień piorunowy.
Nogi ciołki zabitej zakop w bliskim rowie,
Niech błądzą, niech potoną novotni mężowie.

.....................................

Welnę czarnej owieczki suchemi łykami
Troistym spiętą węzłem pod tej korzeniami
Złamanej brzozy zakop. Z tej lipy zdejm korę,
A w bok wpół rozszczepionej klin z klonu wbić w gorę.
Trzy drzewa uschnąć muszą. Nie zakwitną owe
Takoż ustawy, co tu wprowadzają nowe.

.....................................

Jad z zielonych jaszczurek, żółć smoka żółtego,
Sól mieszaj z octem, wylej do zdroju chłodnego.
Tyłem stojąc do łozy, ułam gałęź krzywą,
Którą silno poganiaj wodę w źródle żywą,
Niech wiezie tę zarazę rychło w one strony,
Skąd ku miastu zbliża się lud gusłom święcony.
.....................................
*
Ei, išeiki, senoji žyne, statyk velėnų altorių,
Margą telyčaitę atveski iš tvarto Plutono,
Šiltą kraują su smėliu maišyki, dėk su smegenim galvą,
Ant alksnio skiedrų žalčio taukus podraug krauki.
Kerai visad didžiai galingi, jie mums padės ir šiandien –
Naujosios tikybos į miestą įnešti neleis.
Uždek visa tai pakuromis smalingomis,
O pelenus išberk ten, kur kelias šakojasi.
Kaire ranka triskart aplink galvą apsukęs,
Į Vilijos tėkmę mesk akmenį Perkūno.
Šalimais griovy užkask telyčios paaukotos kojas –
Teklaidžioja, tegu paskęsta naujenybių diegėjai.
.....................................
Iš juodos avelės vilnos sausų sruogelių
Surištą mazgą trigubą pakaski po šaknim
Palaužto beržo. Nulupki šiąjai liepai žievę,
O iš pusiau įskelto šono įkalki į viršūnę klevo pleištą.
Trys medžiai reikia, kad nudžiūtų. Tada nesužaliuos anie
Naujieji mokymai, kuriuos įvesti nori.
.....................................
Žalių driežiukų nuodą, geltono žalčio tulžį
Ir druską su actu maišyk, paskui išliek į šaltą versmę.
Į karklą nugarą atsukęs, nulaužki kreivą šaką,
Ja smarkiai vandenį varyk šaltinio gyvą.
Tenuneša tą užkratą į tąją pusę,
Iš kurios link miesto artinasi žmonės kerimieji. [...]

Eugenijos Ulčinaitės aprašytame, VUB RS saugomame rankraštyje, paženklintame Vilniaus Kilmingųjų kolegijos studento Juozapo Mikošos vardu, įrašytos *Bukolikos* aprėpia Vilniaus istoriją nuo miesto įkūrimo iki universiteto įsteigimo. VII ekloga skirta krikščionybės įžengimui į Vilnių. Sena žynė griebiasi apotropainių kerų, idant nukreiptų naujojo tikėjimo nešėjus nuo miesto. Šie kerų aprašymai nėra pasiskolinti iš Stryjkovskio ir atrodo gan autentiški, galbūt paimti iš asmeninės autoriaus patirties arba kokių nežinomų (jėzuitiškų?) šaltinių.

[573] **1769** I–VIII FSD Missio Varaclanensis (VUB RS, f. 13-177, f. 27v).

[...] A divinationibus absterriti 3. [...]
*P. Sakiel*

*

[...] Nuo kerėjimų atgrasyti 3. [...]
*T. Sakelis*

[574] **1770** VII–XII FSD Missio Dagdensis (VUB RS, f. 13-177, f. 23v).

[...] superstitionibus absterriti 2. [Conf. ord. 2478] [...]
*P. Michael Rott*

*

[...] Nuo prietarų atgrasyti 2. [Paprastųjų išpažinčių 2478] [...]
*T. Mykolas Rottas*

[575] **1770** VII–XII FSD Summa (VUB RS, f. 13-177, f. 21v).

[...] A divinationibus absterriti: Collegium ... 4; Missio Hilzeniana 2; Missio Szadursciana 2 – summa 8. [...]

*

[...] Nuo burtininkavimų atgrasyta: Kolegijoje 4, Hilzeno misijoje 2, Šadurskio misijoje 2. Iš viso 8. [...]

[576*] **1770** Jonas Jaskaudas, *Krikščioniškas katalikiškas katekizmas* → BRMŠ IV, p. 147-148.

'grieszija ... Żynei ir wissi wardininkai'

[577] **1778** *Puncta in ordine ad visitationem generalem [dioecesis Samogitiae] / Generalinės [Žemaičių vyskupijos] vizitacijos punktai*, VUB RS, f. 195-1, 27v).

[...] An intra fines parochiae sint aliquae publicae peccatores et scandalosi homines, aut aliquae superstitiones exercentes, praecipue tales, ex quibus exigua oriuntur scandala?

*

[...] Ar parapijos teritorijoje esama kokių nors viešųjų nusidėjėlių ir papiktinančio elgesio žmonių, arba praktikuojančių kokius nors prietarus, ypač tokių, iš kurių kyla nors kokie papiktinimai?

Paskutinis klausimas anketoje.

[578] **1780 XII 31** *Missio Fratrum Minorum de Observantia in Svyriai / Pranciškonų observantų (bernardinų) misija Svyriuose* (DM OFM, p. 178).

[...] Superstitiones et vanae observationes, quibus animae Christianae a diabolo seductae fuerant, plurimae deprehensae sunt, et hae praeter privatas praemonitione in fine sequentis Missionis publice in Ecclesia Svirensi anathematisatae sunt. [...]

*

[...] Atskleisti gausūs prietarai ir tušti papročiai, kuriais velnias buvo suvedžiojęs krikščionių sielas, šalia asmeninių pamokymų jie buvo viešai prakeikti per pamokslą baigiantis misijoms Svyrių bažnyčioje. [...]

[579*] **1781 IV 23** *Instrukcija Obelių dvaro ekonomui* → BRMŠ IV, p. 149-151.

Nurodoma užkirsti kelią valstiečių kerėjimams, burtams ir prietarams.

[580] **1781** *Rozrządzenie Biskupa Wileńskiego Ignaca Masalskiego / Vilniaus vyskupo Ignoto Masalskio patvarkymas* (Bagiński, p. 105).

7-mo. Z powodu zaniesionych skarg od niektórych Plebanów, że panowie obywatele z ujmą władzy kośćiołów parafialnych, i przy zebraniu ludu, za otrzymanemi podstępnie od zwierchności indultami, w kaplicach zupełnie zdezolowanych, a co gorsza w izbach mieszkalnych, w śpichrzach i świrnach ołtarze ubierają, na których straszliwa ofiara Mszy św. odprawować się zwykła, a częstokroć bez pozwolenia naszego i z własnego domysłu sakramenta administrowane i w publiczne dni nabożeństwa odprawowane bywają, aczkolwiek dając indulta na kaplice zawsześmy tego postrzegali, ażeby [...] nabożeństwa w tych kaplicach dla wygody niektórych tylko osób i bez odrywania ludu od kośćiolów prafialnych odprawowały się, że jednak pokazało się iż żądania nasze po wielu miejscach były bezskutecznemi, przeto postanowiliśmy nikomu odtąd nie wydawać indultu, ani onych prolongaty na kaplice, póki nie będzie miał zaświadczenia na piśmie od własnego Plebana lub Dziekana [...] tak o potrzebie kaplicy prywatnej, jako o oddzielnem od domu mieszkalnego jej zabudowaniu, o wewnętrznym porządku i ochędóstwie.

*

7-a. Kai kurie klebonai skundžiasi, kad vietiniai ponai, paniekindami parapinių bažnyčių valdžią, susirinkus žmonėms ir naudodamiesi klasta gautais vyresnybės indultais, visai apleistose koplyčiose, o blogiausia – gyvenamosiose patalpose, klėtyse ir svirnuose įrengia altorius, ant kurių nuolat aukojama bauginanti

šventųjų Mišių auka, o dažnai be mūsų leidimo ir savo sumanymu teikiami sakramentai bei šventinėmis dienomis laikomos pamaldos, nors duodami indultus koplyčioms visada paisėme, kad [...] pamaldos tose koplyčiose būtų laikomos tik tam tikrų asmenų labui, neatitraukiant žmonių nuo parapinių bažnyčių. Vis dėlto pasirodė, kad mūsų reikalavimai daugelyje vietovių buvo neveiksmingi, todėl nutarėme nuo šiol niekam neduoti indulto ne jų pratęsimo koplyčioms, kol neturės raštiško savo Klebono ar Dekano paliudijimo [...] tiek apie privačios koplyčios reikalingumą, tiek apie jos atskiras nuo gyvenamojo namo patalpas, apie vidaus tvarką ir įrangą.

[581] **1782** *Visitatio ecclesiae parochialis in [Aukštoji] Panemunė / [Aukštosios] Panemunės parapinės bažnyčios vizitacija* (*Vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio Kauno dekanato vizitacija 1782 m.*, par. Vytautas Jogėla, Vilnius: Katalikų akademija, 2001, p. 520).

Osób umiejętnych sekretów tajemnych i zabobonów jawnie wiadomych i widomych nie masz.

*

Viešai žinomų ir matomų asmenų, išmanančių slaptus dalykus ir prietarus nesama.

Tas pats sakoma apie Semeliškes, p. 182; Užuguostį p. 418; Stakliškes (Lebedys, p. 154).

[582] **1782** *Visitatio parochialis ecclesiae in Kernavė / Kernavės parapinės bažnyčios vizitacija* (VUB RS, f. 57-Б53, b. 514, f. 12v–13r).

[...] W tej parafii jeden jest katolik, który krew ludziom bankoma y z medyany puszca, prosty człowiek, medycyny żadnej nieznaiący, inszych lecharzow ani z umieiętnosci, ani z bałamuctwa niema. **Zabobonow** znacznych niesłychac, procz czasu Szlubow węzły dziewkom rozwięzuią, czasu pierwszej zapowiedzi dziewka z Koscioła ucieka. Przyiezdzających do domu po Szlubie matka, lub kto inny starszych z domowych przed progiem z chlebem i piwem spotykaią. Dziewka wyiezdzaiąc do Szlubu po kątach klania się, iadąc do Szlubu wrzeszcząc męża w glos przeklina. Sadząc po ogrodach kapustę garnki wywracaią. Po między Bożym Narodzeniem starzyzny zadney niełataią, wieczorami swiątkuią, młodziasz iakąkolwiek bydła lub ptastwa, gdyby urokow się nie obawiała, solą nakoło obnoszą y sol na ogien rzucają. Okolo S° Jana pokrzywy na oknach kladną y inne wrozki czynią, z ptastwa przelotow, z zwierząt przebiegow szczęscia lub nieszczęcia sobie rokuią. [...]

*

[...] Toje parapijoje yra vienas katalikas, žmonėms leidžiantis kraują taurėmis iš vidurinės venos, žmogus paprastas, neišmanantis jokios medicinos, kitų gydytojų, nei išsilavinusių, nei apsimetėlių nėra. Rimtesnių prietarų negirdėti, tik per santuoką merginoms atriša mazgus, o per pirmus užsakus mergina [sužadėtinė?] pabėga iš bažnyčios. Parvažiuojančius po santuokos namo motina arba kas kitas iš vyresnių namiškių sutinka prieš slenkstį su duona ir alumi. Mergina, išvažiuodama tuoktis kertėse lenkiasi, vykdama tuoktis raudodama balsu keikia vyrą. Daržuose sodindami kopūstus apverčia puodus. Kalėdų tarpušvenčiu nieko seno neado, vakarais švenčia, jaunimas aplink visus galvijus ir paukščius, idant nebijotų kerėjimų, apneša druską ir ją meta į ugnį. Apie Šv. Joną ant palangių deda dilgėles ir kitus burtus daro, iš paukščių skrydžio, iš žvėrių elgesio laimę ar nelaimę sau buria. [...]

[583] **1782** *Visitatio decanatus Pabaiscensis / Pabaisko dekanato vizitacija* (*Pabaisko dekanato vizitacija, 1782-1784 m. atlikta Vilniaus vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio parėdymu*, par. Algirdas Antanas Baliulis, Vilnius: Katalikų akademija, 2010).

(Pabaiskas, p. 25) Zabobonów w tej parafii innych nie ma, prócz zimową porą, zacząwszy od Bożego Narodzenia aż do Zapust, kobiet w wieczory sobotnie nie przędzą, mówiąc że jagniętom, koźlętom etc. będą nogi pokręcone. Przez ustawiczne napominane plebana w kościele niektórzy te zabobony porzucili, inni zaś z swoim przedsięwzięcziu zostają.

(Inturkė, p. 183) Zabobonów, gusłów ludzie parafii inturskiej żadnych nie znają, wszyscy dobrze utwierdzeni w religii katolickiej przez swego plebana, w należytym porządku prawa kościelnego życie prowadzą. [...]

Fałszywe cuda i bałamuctwa dla przywabienia pospólstwa do ofert, jarmarków a razem i karczmy nie ma.

*

[Pabaiskas] Kitokių prietarų toje parapijoje nėra, tik kad žiemos metu, pradedant Kalėdomis ir baigiant užgavėnėmis, moterys šeštadienių vakarais neverpia, sakydamos, kad ėriukams, ožiukams ir pan. bus kreivos kojos. Klebonui bažnyčioje primygtinai raginant, kai kurie tuos prietarus pametė, kiti lieka jų įsikibę.

[Inturkė] Inturkės parapijos žmonės nežino jokių prietarų ir burtų, visi savo klebono pastangomis tvirtai laikosi katalikų religijos, gyvena pagal bažnytinės teisės nustatytą tvarką. [...]

Netikrų stebuklų ir monų, skirtų prastuomenei privilioti prie prekybos pasiūlymų, jomarkų, o drauge ir smuklių nesama.

Panaši padėtis nurodoma ir kitose dekanato parapijose: Šešuoliai, p. 51, Lyduokiai („przez kapłanów miejsca, które były dawniej, wykorzenione zostały“), p. 83, Balninkai („przez misję i nauki wykorzenione zostali“), p. 98, Žemaitkiemis, p. 112, Alanta („najmniejszych niema“), p. 129, Skiemonys, p. 153, Molėtai, p. 171, Dubingiai, p. 199, Giedraičiai („najmniejszych niema“), p. 237, Musninkai, p. 254, Čiobiškis, p. 267, Upninkai, p. 306, Širvintos, p. 319 (1782-1784 m.).

[584] **1783** *Visitatio decanatus Breslaujensis / Breslaujos dekanato vizitacija* (*Breslaujos dekanato vizitacija, 1782-1783 m. atlikta Vilniaus vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio parėdymu*, par. Romualdas Firkovičius, Vilnius: Katalikų akademija, 2008).

(Pašaminė, p. 104) Felczera w parafii żadnego nie ma. Osoba, która by sekretami choroby leczyć umiała, także żadna nie najduje się. Zabobonów i gusłów parafijanie nie znają, jedna jest tylko wdowa nazwiskiem Masłowska, która umie wróżyć w zgubach, i do niej się często udaje prostota.

(Kuktiškės, p. 158) Gusła niektóre przedtym były, lecz już wykorzenione.

(Ikaznė, p. 298) O osobie, która by sekretami zabobonnemi leczyć umiała, nie słychać, a zabobony i gusła po misyi i jubileuszu nie dają się doświadczać.

(Mielagėnai, p. 363) Sekretów do leczenia chorób nikt nie umie. Zabobonów w ludziach mało teraz widać, znajdowano jednak w polu wiązane kłosy, ałe niepewna przez kogo. Miejscoma także baby ustronne chore dzieci lub bydlęta nitką mierzały; w szkodach i zgubach bywają wieszczkowie, ale ukryci. Zapobiegając takowym błędom teraźniejszy ks. pleban obszerne w tej materyi miewa nauki.

*

[Pašaminė] Felčerio parapijoje nėra jokio. Asmens, mokančio gydyti ligas slėpiniais irgi nėra jokio. Prietarų ir burtų parapijiečiai nemoka, yra tik viena našlė, pavarde Maslauskienė, mokanti burti kokiam nors dalykui prapuolus, į ją dažnai kreipiasi prastuomenė.

[Kuktiškės] Kai kurių burtų anksčiau būta, bet jau išnaikinti.

[Ikaznė] Esant asmenį, mokantį gydyti prietaringais slėpiniais, negirdėti, o prietarų ir burtų po misijos ir jubiliejaus neteko patirti.

[Mielagėnai] Ligų gydymo slėpinių niekas nežino. Prietarų tarp žmonių dabar mažai pasitaiko, tačiau lauke būdavo randama surištų varpų, bet kieno tai darbas – neaišku. Vietomis taip pat pakraščiuose gyvenančios moteriškės sergančius vaikus arba gyvulių jaunikliu s matuodavo siūlu, dėl žalų ir prapuolimų

klausiama spėjikų, bet užsislėpusių. Kovodamas su tokiu paklydimu kun. klebonas sako išsamias konferencijas.

Panši padėtis (prietarų, bent rimtesnių, nesama) ir kitose dekanato parapijose: Belmontas, p. 35; Švenčionys („gusła wykorzenione"), p. 93; Daugėliškis, p. 127; Linkmenys, p. 140; Salakas („zabobony między prostotą wykorzenione"), p. 213; Smalvos, p. 246; Drūkšiai, p. 267; Pohostas, p. 314; Tverečius, p. 328; Miorai, p. 339.

[585] **1782 IX 20** *Visitatio ecclesiae parochialis in Paberžė (dioec. Vilnen.) / Paberžės (Vilniaus vysk-jos) parapinės bažnyčios vizitacija* (VUB RS, F. 57-Б 53, b. 908, f. 10v).

[...] Felczera ani cyrulika niemasz. Osob, ktore by miały leczyc choroby przez czary, nieslychać, oprocz tych czterech, które za ukonszeniem gadziny człowieka lub bydła umieią zamawiać, y niedopuszczaio puchliny bez żadnego widzenia y dotknienia się. Mieszkaio dawno y tu się rodzili wtey parafii, a iednak za zakazem J. XX. iuż ustaia z swych złych czynnosci. Zabobony znacznieysze są te: zamawiania strzelb na samy głos które nie swieżo choć nawylot był ptak lub zwierz przestrzelony. Takich do 6 osob znayduie się. Inne pomnieysze gusła: powrociwszy od umarłego niedotykać się do człowieka, ale do pieca, do chrztu wioząc dziecie, sol w więzelku maio. [...]

*

[...] Nei felčerio, nei barzdaskučio nėra. Apie asmenis, mokančius gydyti kerėjimais negirdėti, išskyrus tuos keturis, kurie piktajai įkandus žmogų ar galviją moka užkalbėti ir neleidžia tinimo nei matydami, nei liesdami. Šioje parapijoje gyvena seniai, čia ir yra gimę, bet uždraudus kunigams jau liaujasi dirbti savo blogus darbus. Svarbesni prietarai yra šie: šautuvų, kuriais nors ne dabar [?], tačiau kiaurai peršautas žvėris ar paukštis, užkalbėjimas balsu. Tokių esama iki 6 asmenų. Kiti mažesni prietarai: grįžus iš velionio nesiliesti žmogaus, bet krosnies; veždami vaiką krikštyti ryšelyje turi druską. [...]

[586] **1784 03 20** *Visitatio oratorii in Gelvonai / Gelvonų koplyčios vizitacija* (*Pabaisko dekanato vizitacija, 1782-1784 m. atlikta Vilniaus vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio parėdymu*, par. Algirdas Antanas Baliulis, Vilnius: Katalikų akademija, 2010, p. 281-282; 289).

[...] Kaplica druga na cmentarzu giełwańskim o kroków 12 od kościoła, a od klasztoru zaś o kroków 100, *sub* titulo Visitationis B. M. V. W tej kaplicy ołtarz Matki Boskiej Nawiedzenia z wyrażeniem jakiegoż obrazu. Ołtarz nie na

średzinie kościoła, lecz na sążeń od ściany *po*stawiony, w drugiej stronie ołtarza jest catecumba. Powiadają ichm. ks. ks. franciszkanie konwentu giełwańskiego, że pod tą catecumbą i ołtarzem jest kamień wielki koloru szafirowego, na którym były niegdyś stopy niby maleńkiego dziecięcia w średzinie wyciśnione. Przed lat kilkunastu jeden z gwardianów giełwańskich z kamienia te stopy poodszczepiał i w sztukę kwadratową na wzór portatyla z szkłem oprawił w drzewo, na wierzchu zaś drzewa dał blachę srebną. Stopy pomienione leżą w catacumbie za ołtarzem, gdzie lam*py* nie gorzą, lecz czasu uroczystości Matki Boskiej 2 świecy palą się. Początek tego kamienia, jak powiadają ichm. ks. ks. franciszkanie, zaczął się od cudów i wielkich ofert, które pospólstwo temu kamieniowi czyniło i przy tym kamieniu bywały różne swywoli tak od chrześcian, jako od Tatarów, Żydów etc., którzy zabójstwa, pijaństwa, cudzołóżstwa popełniali. W roku 1670 iunii dnia 9 Mikołaj Słupski biskup grationopolitański, sufragan żmujdzki [!], kustosz i officiał gen*eralny* wileń*ski*, zjechał sam na widzenie tego kamienia i uczynienia inkwizycji względem cudów, które pospólstwo mieniło doznawać z kamienia, podówczas serio zakazał, aby żadnych ofiar kamieniowi nie czyniono.

Czasu wizyty dziekańskiej ichm. ks. ks. franciszkanie konw*entu* giełwańskiego autentycznego processum iuris w sprawie o cudach przy kamieniu przez Michała [!] Słupskiego biskupa czynionego nie pokazali, lecz tylo kopią podali. Cały processus iuris Michała [!] Słupskiego biskupa w akt wizyty umieszcza się. [...]

Indultu na tą kaplicę ichm. ks. ks. franciszkanie nie mają, powiadają, że mają privilegia ordinis na kaplicę, w tejże Mszy ile potrzeba odprawuje się. Pomieniona kaplica żadnej reperacji nie potrzebuje. Ważności utrzymania tej kaplicy nie masz potrzeby, ponieważ kościół w Giełwanach wystawiony, a ten kamień cudowny, który w kaplicy pod ołtarzem zakopany, na którym stopy niby małego dziecięcia wyciśnione, a teraz są odbite i w sztukę kwadratową w drzewo i srebro oprawione, jest nadruszony, a według dyspozycji Michała [!] Słupskiego biskupa gracjonopolitańskiego pro lapide angulari in fundamentis ecclesiæ nie jest zakopany, a zatym ne populus defraudetur et scandalum publicae idololatriae a populo avertatur, powinna być zniesiona, signanter stopki, które pospólstwo mieni być stopami Matki Boskiej i one na kolanach idąc adorują, całują, wota pieniężne, wosk, żywność rozmaitą etc. dają, ażeby ichm. ks.ks. franciszkanie z kaplicy wynieśli i one do kancelarii zadwornej komportowali, do dyspozycji i rozrządzenia jo. ks*i*ęcia jm. Pasterza.

*

[...] Antra koplyčia, Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo titulo, Gelvonų šventoriaus kapinėse 12 žingsnių nuo bažnyčios, o nuo vienuolyno 100 žingsnių. Toje koplyčioje Dievo Motinos Apsilankymo altorius su kažin kokiu atvaizdu.

Altorius pastatytas ne bažnyčios vidury, o per sieksnį nuo sienos; kitoje altoriaus pusėje yra katakomba. Jų mylistos konvento kunigai pranciškonai pasakoja, jog po ta katakomba ir altoriumi yra didelis safyro spalvos akmuo, kurio viduryje kitados buvo įspaustos tarsi mažo vaiko pėdos. Prieš keliolika metų vienas Gelvonų gvardijonas iš akmens tas pėdas išpjovė ir įrėmino kvadratiniais medžio rėmais su stiklu nelyginant portatilį, o medį aptaisė sidabrine skarda. Minėtosios pėdos guli katakomboje už altoriaus, kur nedega lempos, bet Dievo Motinos iškilmės metu dega dvi žvakės. To akmens istorija prasidėjo, kaip pasakoja jų mylistos kunigai pranciškonai, nuo stebuklų ir didelių aukų, kurias prastuomenė tam akmeniui nešdavo, o prie to akmens būdavo visokių sauvaliavimų, daromų tiek krikščionių, tiek totorių, žydų ir kt. – jie nusikalsdavo žudymu, girtuoklyste, svetimavimu. 1670 metų birželio 9 dieną Gracianopolio vyskupas Mikalojus Słupskis, Žemaičių [! *turi būti:* Baltarusijos] sufraganas, Vilniaus kustodas ir generalinis oficijolas, pats atvyko apžiūrėti to akmens ir atlikti tyrimo stebuklų, kuriuos prastuomenė sakė patyrusi iš akmens, tuo pat metu griežtai uždrausdamas akmeniui ką nors aukoti.

Dekano vizitacijos metu jų mylistos Gelvonų konvento kunigai pranciškonai autentiško teisinio proceso [dokumento], atlikto vyskupo Mikalojaus Slupskio stebuklų prie akmens klausimu neparodė, tik davė kopiją. Visas Mikalojaus Slupskio teisinis procesas įtraukiamas į vizitacijos aktus.[1] [...]

Indulto tai koplyčiai jų mylistos kunigai pranciškonai neturi, sakosi turį ordino privilegijas laikyti koplyčią; joje aukojama mišių tiek, kiek būna reikalas. Minėtai kopyčiai jokio taisymo nereikia. Reikalo tą koplyčią laikyti nėra, nes Gelvonuose pastatyta bažnyčia, o tas koplyčioje po altoriumi užkastas stebuklingas akmuo, kuriame tarsi mažo vaiko pėdos įspaustos, o dabar kvadratiniu gabalu atkirstos ir įrėmintos medžiu ir sidabru, yra pažeistas ir, nevykdant Gracianopolio vyskupo Mikalojaus Slupskio potvarkio nėra užkastas „kaip bažnyčios pamatų kertinis akmuo". Todėl, idant liaudis nebūtų mulkinama ir nuo jos būtų nukreiptas viešos stabmeldybės papiktinimas, koplyčia turi būti nugriauta, o tąsias pėdutes, kurias prastuomenė laiko esant Dievo Motinos pėdomis ir jas eidama keliais garbina, bučiuoja, neša pinigines aukas, vašką, visokį maistą ir t. t., jų mylistos kunigai pranciškonai turi išnešti iš koplyčios ir nugabenti į [vyskupo] rūmų kanceliariją, Jo Malonybės Šviesiojo Ganytojo nuožiūrai ir sprendimui.

[1]1670 VI 09 vysk. Slupskis vizitavo Gelvonų koplyčią ir tyrė garbinamam akmeniui priskiriamus stebuklus. Viena to tyrimo dokumentų versija nurašyta šioje vizitacijos vietoje, ji praleista. Atitinkamoje vietoje (Nr. 220) skelbiami tyrimo dokumentai, išlikę kaip atskiras nuorašas.

[587] 1784 *Visitatio decanatus Vilkmergensis / Ukmergės dekanato vizitacija* (*Ukmergės dekanato vizitacija, 1784 m. atlikta Vilniaus vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio parėdymu*, par. Sigitas Jegelevičius, Vilnius: Katalikų akademija, 2009).

(Kavarskas p. 43) Zabobonów i gusłów wiadomych nie slychać, ani takich ludzi, ustały przez misje trzy odprawione które były.

(Raguva p. 208) Zabobonów i gusłów znacznych nie slychać.

(Anykščiai p. 239) Osób sekreta chorób leczyć mogących czy się znajdują, nie wiadomo. Toż o zabobonach i zabobonnikach wiadomości i przeświadczenia powziąć nie można.

*

[Kavarskas] Žinomų prietarų ir burtų negirdėti, nei tokių žmonių – paliovė per tris ankstesnes misijas.

[Raguva] Rimtų prietarų ir burtų negirdėti.

[Anykščiai] Ar yra asmenų, galinčių slėpiniais gydyti ligas – nežinia. Taip pat neįmanoma gauti žinių ir patvirtinimo apie prietarus ir jų praktikuotojus.

Plg. analogiškus įrašus: Ukmergė, p. 12; Žeimiai, p. 76; Siesikai, p. 94; Apytalaukis, p. 118; Deltuva, p. 136; Šėta, p. 150; Ramygala, p. 159; Traupis, p. 191; Pagiriai, p. 222; Troškūnai, p. 226.

[588] 1786 *Elogium P. Michaelis Roth / T. Mykolo Rotho nekrologas* (Kleijntjenss I, p. 451).

[...] Pater Michael tum persuasionibus, tum munusculis tandem parentum animos vicit puerosque mira sane patientia atque industria legere, ac nonnullos etiam scribere omnesque canere docuit. Cuius rei maximum hoc emolumentum, Deo opitulante extitit, ut a filiis quotidie misteria fidei, praecepta tum divina, tum eclesiastica regulasque morum, christiano homine dignas, cantantibus, parentes avide audirent admirarentur, asensim sine sensu eadem nullo labore edicerent. Quo factum est ut populus Dagdensis Missionis et ipse optime instructus evaserit, et alios Lothavos (inter quos et barbaries et reliquiae idolatriae adhuc vigebant) ad sui imitationem eo felici successu pertraxerit, ut per totam fere Livoniam iam nunc ad legendum plebs animum sumpserit. [...]

*

[...] Tėvas Mykolas tai įtikinėjimais, tai dovanėlėmis pagaliau laimėjo gimdytojų palankumą, o vaikus su tiesiog stebinančia kantrybe ir išradingumu išmokė skaityti, kai kuriuos dargi rašyti, o visus – giedoti. Didžiausia šito dalyko, Dievui padedant, nauda ta, kad tėvai, godžiai klausydamiesi ir stebėdamiesi

vaikais, kasdien giedančiais tikėjimo slėpinius, Dievo ir Bažnyčios įsakymus bei papročių, vertų krikščionio žmogaus, taisykles, tų pačių dalykų pamažu ir nejučia visai be vargo išmoko. Šitaip atsitiko, kad Dagdos misijos žmonės ir patys tapo puikiai išmokyti, ir kitus latvius (tarp kurių ir barbarybė, ir stabmeldybės likučiai tuo metu dar gyvavo) sekti jais taip sėkmingai patraukė, kad beveik visoje Livonijoje liaudis jau dabar ėmė palankiai žiūrėti į skaitymą. [...]

Mykolas Rothas g. 1721 m. Ilūkštoje, į Ordiną įstojo 1737 m. Vilniuje, m. 1747 Vilniuje. Misionierius Kaunatoje 1749-17865, Dagdoje – 1765-1785. Parašė latvišką dvitomį katekizmą ir kelias kitas religines knygas.

[589] 1789 *Missio parochialis fratrum Ordinis Praedicatorum in Šumskas / Dominikonų parapinė misija Šumske* (LMAVB RS F43-3766, f. 2v).

7mo. Czy znalazłysie w tym mieyscu iakowe między pospolstwem gusła zabobony i jakie? Szczogulnie wyrazic oraz iezeli zostali wykorzenione.

7mo. Gusła y zabobony iezeli są iakowe to bardzo rzadkie. Powszechniejsze zas są to: Kobiety dzieci chore niciami odmierzaią. Mhom [sic] z czterych węgłow chaty kurzą. Kołki w scianie lub w ziemie gdzie sie urodziło dziecie zabijają. Jezeli kto choruie na bol oczu, węglami koło oczu trzy razy obnoszą. Kamienie po między zboza kładną azeby szczury niepsuły. Znaczniejszych nie masz zabobonow.

*

7-a. Ar toje vietovėje rasta tarp prastuomenės kokių nors burtų, prietarų ir kokių? Išvardyti skyrium, taip pat [nurodyti], jei buvo išrauti.

7-a. Burtai ir prietarai, jei tokių ir esama, yra labai reti. Labiau paplitę tokie: Moterys sergančius vaikus matuoja siūlais. Smilko samanomis iš keturių trobos kampų[1]. Kuolelius ten, kur gimė vaikas, kala į sieną arba į žemę. Jei kam skauda akis, aplink jas tris kartus apveda anglimis. Į grūdus deda akmenis, kad žiurkės nekenktų. Reikšmingesnių prietarų nėra.

[1] arba: Trobas smilko samanomis iš keturių kampų.

[590] 1791 *O wodach birżańskich* przez Pawła Boufała Hoppena M. L. Roku 1791 / P. B. Hopenas, *Apie Biržų vandenis* (*Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, Tom I, p. 235).

[...] Autor wspomina o „Świętej Dziurze", której wejście dziś zupełnie przez osunięcie skały zamkniętem zostało, jako o miejscu w przeszłości litewskiej mytyczne znaczenie mającem i siegającem czasów przedchrześciańskich. [...]

*

[...] Autorius [Biržų apylinkėse] mini „Šventąją skylę“ (kurios įėjimas uolai nusmukus šiandien tapo visai uždarytas), kaipo vietą, lietuviškojoje praeityje turinčią mitinę reikšmę ir siekiančią ikikrikščioniškus laikus. [...]

Pauliaus Hoppeno leidinio, įvardyto kaip itin reto jau „Lenkijos karalystės geografiniame žodyne“, rasti nepavyko, tad pateikiamas tik liudijimas iš minėtojo žodyno. Suskliausta frazė apie uždarytą įėjimą liečia žodyno rašymo laiką. Eustachijus Tiškevičius XIX a. vid. praneša, jog ola gipso skliautu, vadinama *Szwentoie*, t. y. „Święta Dziura“, yra į pietvakarius apie 20 žingsnių nuo kelio Vilnius – Ryga. Joje esama baseinėlio ir negilaus upelio. Į baseinėlį per uolienų plyšius aidėdamas laša vanduo. Olą lankė sergantys akimis ir luoši, kaip aukas jie palikdavo variokus, kepures, kepuraites, senus drabužius. Dažniausiai ola buvo pamaldžiai lankoma per Švč. Trejybės ir Škaplierinės Marijos šventes (Tyszkiewicz, 158-159).

[591] **1792** *Concio brevis lithuanica Novo anno ineunte / Kozone unt Nauju Miatu trumpa* (Troškūnai, retorikos studentų pratybos) (VUB RS F. 1 – F 31, f. 270v; cf. Lebedys, p. 39).

[...] kurie kaipo isz razumaus iszej, gniewodamis unt artmu sawa, arba unt kuri kalwiek daykta giwianunty ar negiwianunty, łabai tunkiey bezrazumnay kałba: O idant tawi piarkunas użmusztum, arba idant skradzia zeme nueitum Duok Pone JEZAU. O! prakiaykti ir tukstanty kartu niesciesliwi tie zmones! Myslia juog tay mażas griekas kiayksma su taip dydelu, unt Dangaus ir ziames garbingiausiu wardu maisity. [...]

[592] **1797** *Concio super Praeceptis Dei fr. Cypriani Lukauskis OFM* / Ciprijonas Lukauskis, *Pamokslas isz prisakimu Diewa* (F1-D 654, p. 32-39, 42-47, 361-362; cf. Lukauskas, p. 33-38; 44-49; 363).

Pamoksłas 5.

ISZ PIRMA PRISAKIMA DIEWA

Ape Ciustus Nodus Czerus Gusłus yr Zababonus

K. 1. Kas Tay ira Ciustay Noday, Czeray?

A. Czeray ira tuomet, kadu kas susikałbieima yr suderieima su Welniu padaris, wartoia budu yr Ceremoniu nuog jo paduotu, idunt galietu kamy, ar sau pamacity? arba artimuy iżeysty. Tu susikałbieima yr sundara Welnias paprastay su pirmu tiktay Nuodniku arba Nuodnikiu dara źiniomis atwiray, o pasłapciey pas kitus prisirisza, kurie tokiu budu sau gauda. Dieł to buty kas gale tikru Nuodniku, buty gale Moteriszkia tikru Nuodnikiu, norint ana niekados su Welniu ne kalbieie, ney jo regieie, ney jem uzsirasze, gana, jog budu

nederunciu wartoia, pri kuriu welnias prisirisza. Jr teyp idunt kas żinotu spasabus yr wartotu ju, kayp strielba uzkalbiety, idunt wisados ne nutiktu, kayp ledus nuwesty, kayp ku ing dziustis indarity, kayp bałtumusy yr kitosy naudosy artimuy izeysty, butu patemy daykty Czerauniku. Tokie, kurie unt tay atsiwozija griszija sunkiey smertelnay, teyp tikray, kaypo kada uźsigintu Diewa yr Wieros jo, o ku didźiausia, jog retay tokie to grieka spawiedoias. Spawiednikay, kurie po metu kiekolika, kiekas desimtu Spawiednios kłausa, iszpazista, jog yr wienos Czeraunikias yr wiena Czeraunika kłausity jems Spawiednias nesitika. Darosi tay dieł to, jog tarp kitu susikalbieimu welnias yr tun dara, idunt to niekados unt spawiednias ne iszreyksztu. Greyciaus dałeys kitus norint sunkiausius griekus, kaypo tay: girtiby, uźmusima, swetimoteristy, bet nuodu, kuriu moka, iszreykszty ne liepia. Diel to, anos Moteriszkias, kurios Nuodays, gusłays bowijasi, kada tun paciu Nuodu kitus moka, wisados jus tamy perserga, idunt to unt Spawiednias ne iszreyksztu, sakidamas: jog tay unt Spawiednias ne prigule, yr tun turia isz Nuodu yr Czeru nauda didziausy welnias, jog daug tusy griekusy numirszta yr umzinay zusta.

K. 2. Ar dera Czerus per Czerus, tay ira: Nuodus per Nuodus isznaykinty, tay ira: kaypo paprastay nemokity saka: atnuodity ar dera?

A. Ira tay reykiemas kłausimas, nes tunkiey tarp Żmonių, ipaciey nemokitu tinkasi. Priepuoliey, ar ligos ar kokia nesisekima yr nełaymios, klausiasi paprastay kitu, ku su tuo darity? o anie saka: jog reykie butinay tokios asabos ieszkoty, kuri tay atnuoditu. Żinokiet ape tay, jog kaypo nuodity nesigadija, teyp tada nesigadija nuodus per nuodus isznaykinty, tay ira: atnuodity, yr ligiey grieszija teyp tas kursay pas nuodus atsiduoda, kaypo yr tas, kursay atnuodity liepia, nes jey kokia asaba atnuodija, kitayp to tropity ne gale, tiktay per naujus czerus yr nuodus. [...] Buna tay nekadu, jog pikty źmones pameta, padeda, pakasa mazgus kokius, kaulus arba ku toligia czerays nuodays uzkriesta, kas toki daykta pasergietu paszłaksztius yr pałaystius yr sawi yr anus papeyktus dayktus szwięstu wundeniu, szalin atmesty arba sudeginty, bet atnuodity be grieka ne gale.

K. 3. Ar gale Swietiszky Ponay papeyktas ape nuodus yr czerus Moteriszkias, arba kitas Asabas sudity, liepty nardity, iszpildity?

A. Sudity ape Nuodinikisty, papeyktas asabas prigule ipaciey unt Wiresnibes Dwasiszkos, unt Konsistoriu, unt Teologu mokitu bet ne unt Ponu Swietiszku. Dabar, jey per Suda Dwasiszka pasirodis unt ko Nuodinikiste, toki ataduoda ing Suda Swietiszka. Tada niejokios waldzios ne turia Ponay ney wiena Swietiszka Wiresnibe, idunt asabas ape Nuodus papeyktas galietu dasitirty dekreta iszpildyty o ipaciey per nardima. Pirmiaus, jog tas spasabas ira uzsakitas daug

Dyecezyosy, po atskirimu nuog draugies Kataliku unt tun, kurie to atsiwozitu. Untra: jog tay niera zinkłas tikras Nuodinikies, kada plaukia, nes unt wienu wietu tris asabas ape nuodus papeyktas nardity liepe, tarp kuriu wiena buwa tikra nuodinikia, o dwi nekałtas, kada wisas tris unt giluma numete, tos, kurios buwa nekałtas plaukie, o trecia skinda, nes welnias tikra pasliepe, o nekałtas apmelawa. Tada ira tas budas yr spasabas dasitirima nederus yr uzsakitas.

K. 4. Kadu ira gusłay yr zababonay? Ar ira grieku?

A. Gusłay yr zababonay ira tuomet, kadu kas wartoia yr iszrunda spasabu tokiu, kurie prigimtu budu yr spasabu ne gale pagielbiety su primayszimu ik to zodziu, arba kokiu dayktu Szwyntu. Tokiu zababonu yr gusłu łabay daug atsirunda tarp Żmonių nemokitu, o daugiausey tarp moteriszkiu. Ir teyp suserga kas unt akiu, tay anas zinklina, zegnoia, kuszta ne źinau kokius źodźius yr wundeniu Szwięstu apszłaksta. Gałva sopia, saka reykia ję krizium sumieruoty, o potam krizium suriszty sopulis nustoia. Suserga waykas, unglis unt wundenia meta yr anas unt ju prałeia. Uźpuoła drugis, waystas unt jo, apipiaustity nagus, plauku truputi nukirpty, blindiey, głuosniey uzgrięszty, wagiu uzmuszty yr poterus sukalbiety. Suserga giwolis, tay ij suzinklina suziegnoia, bet ne runku, nes ne pagiełbietu, ale piautuwu arba warpstiu. Ira daug kitu gusłu tiems padabniu. Tokie, kurie tay dara arba kitiems darodija, grieszija, nes Diewa atstoja, kada ne nuog jo pagałbos gieydzia, bet nuog welnia.

Sakity gałe tokieys gusłays izsiduoduncįas apsieynuncias yr isipratinusies Moteriszkias: Diel kogi cionay turia buty grieku? juk mes kada nukierieimus nuwarom szalin, tay sawi zinklinam krizių, poterus kałbam, Pona Diewa, Szwynciausios Maryos Pannos, Szwyntuju Diewa unt pagalbos meldźiam, wartoiem Zodziu szwyntu. Waynika szwięsta, wundenia szwięsta etc. Zinokiet ape tay, jog welnias unt didesnia papeykima Chrystusuy iszrunda yr wartoia dayktu Szwynciausiu unt gusłu yr nuodu. Kas gale buty Szwięciausia, unt Szwynciause Sakramentą? wienok yr tun Szwyntibiu tunkiey nuodinikias wartoie. Diel to pri gusłu yr zababonu liepa welnias priduoty źodźius szwyntus, idunt zmoniu daugiausey, ipaciey nemokitu ing tokius gusłus patrauktu, nes kada tinay ieytu kokie zodziey pikty bluzniersky baysy, arba kokie kieyksmay, tada wiliuoimas welniszkay greytay atsidingktu yr retas butu, kursay unt kokiu gusłu atsiwozitu. Tada idunt wiliuoima sawa paslieptu, daleydzia anas pri tuo wartoty kokiu dayktu szwyntu, nes zina, jog tay ira su didesniu iszgiedinimu Diewa.

Sakot, bet tay pagiełba. Duokiem tay, idunt yr pagiełbietu, nes welnias ing tay prisirisza. Duokiem tay, jog pagiełbies unt kuna, bet izeydzia unt Dusias. Tada jey kas kadu tokieys gusłays apsieytu yr weykałautu, turia to spawiedoties yr niekados to daugiaus ne darity, ney rodijty, ney po akimis kitu iszreykszty.

K. 5. Nesioty pri sawęs dieł pałaymas, arba nusisaugoima nelaymas źinkłus kokius, korteles arba mazgielius, ar dera yr tay, ar ira teypogi gusłay yr zababonay?

A. Nesioty pri sawęs mazgielus, arba kortełes kokiomis figuromis paźimietas, arba kitus kokius zinkłus yr tay ne dera, nes pri tokiu dayktu wisados welnias prisirisza. [...] Atsirunda dar tarp Zmoniu kortełes su maldełomis neku Diewa garbingomis, kuries anie kielautoie draykciey kłaydunay isznesioia yr źmones nemokitus apgauna yr suwadzioia apsakidamis jems, jog kas toky maldely atkalbies, arba ju pri sawęs nešios, ne numirs netikietu smerciu ney nuskins kulka jem yr niejokie szaudikle išmėginta neiźeys. Tokioms pasakoms niekas tikieima duoty ne turia, yr jey pas ku tokies kortas atsirastu, sudeginty anas turia.

[...]

K. 6. Anie tuszty swarstimay sirdiey dikas uwogas, yr wisoky daboimay ar ira deruntis?

A. Nederuntis ipaciey kada jems kas tikieima duoda yr isz ju sau inesza daykta neinteyku, kaypo tay kieleywiuy pereyna kieli łape arba Kunigas, kalba bus nełayma. Paldieniky ing kielony neiszwazioty, nes teypogi bus nelayma. Wadinasi tokias uwogas tuscias, nes nejokie fundamenta tiesos ne turia, kuries sau tuszciey źmones pramaną, o ira tokiu labay daug ipaciey tarp nemokitu Žmonių. Wienok uwogas unt aplynkibiu metu ne kuriusy reykalusy ira deruntes. Jr teyp Artoiey, Darzinikay unt sieima, sodinimą, ciepijma gale mestuoty yr mierkawoty nekadu metays, tay ira: Pilnatiu arba jaunu Mienesia. Teypogi Krauleydey unt kraują łeydima. Giditoie unt dawima waystu, teypogi unt łeydima medźia unt budinku, yr tiems toligias.

K. 7. Ar dera tikiety ing sapnus, arba isz ju sau ateynuncius dayktus burty?

A. Sapnay treioky buty gale. Wieny prigimty, kurie nieką sawimp werta unt uwogos ne turia, yr ira toligias ing anus debesius, kurie wisokies figuras lipia, o nieką nezinklina. Tie sapnay prigimty paeyna, arba isz konstitucias źmogaus, yr teyp paniurusem sapnuoiesi tunkiausey ape wundenius, ape ziamy, ape girias. Rusciems, ape ugni, ape waynas, jog isz kaina puola, jog su kuo puksztauia. Arba tada paeyna isz pralynktu mysliu, yr teyp kas ira įmerktas ing Gaspadoristy, ape tay jem yr sapniey waydinasi. Kas mokslusy skaytimu rasimu ape tay yr sapnus turies. Untry ira yr buna sapnay isz pasiundima welniszka. Nes welnias paźinis ing ku turia Žmogus prisilynkima, tokius jem per sapną iszstata paweykslus Kaypo pauksztinikas pasergieis, jog unt kokios wietos paukszciey susileka, tinay jems ganikla meta, paiunkima duoda, idunt jus galėtu pigiaus gaudity. [...] Trety unt gala ira sapnay nuog Pona Diewa, nuog Szvvyntu Aniolu

Sargu, tiesa turintius, taiemnicias atweruncius yr izganingùs persergieimus duoduncius. [...]

Sapnus gierus nuog piktu isz cia pažinty galem. Tas ira sapnas gieras yr nuog Pona Diewa, kursay weda ing baymy Diewa, ing pasikielima isz grieku, ing uzlaykima Prisakimu Diewa, ing cnatas Szwyntas, nes norint yr patsay welnias tokius dayktus roditu, gieray roditu. Teypogi kada numirieley per sapną pasiroda yr pagalbos meldžia, gieras sapnas, nes melsties uz numirusius ira szwynta misla yr iżganinga. Priszingu spasabu, sapnay, kurie weda ing palaystuwisciu, kuna pasiłaydima, nepaklausima, palodusia giwenima, ira pikty, tokiuosy niejokia pamiegima turiety nedera, bet gieriaus biaurinima.

Pamoksłas 6.

JSZ UNTRA PRISAKIMA DIEWA

Ape Bluznierstwa, Kieykimus yr Piktazodziawimus.

K. 1. Kas tay ira imty Warda Diewa dowanay? A. Kada saka Diewas tamy untramy Prisakimy sawa. Ne imsi Warda Pona Diewa tawa dowanay. Uzsaka mums pirmiaus, idunt Warda Jo, be prigulinčia gierbima ne paminietumem, yr ing dayktus netikusius, dabar neprideruncius ne priwadziotumem. [...]

K. 2. Kas tay ira bluznierstwa yr kieleriokia, kurios mums cionay Diewas uzsaka?

A. Niera tay bluznierstwa kaypo paprastay nemokity žmones iszmana. Kurie kada girdzia, jog kas kalba žodžius kokius biaurius, arba dargias yr pasilayduses giesmes gieda, saka, jog toksay piktay priesz Diewa kalba yr bluznia. Zinokiet, jog tay niera bluznierstwa. Tiesa ira griekas, bet ne bluznierstwa yr ne priesz tun Prisakima Diewa, bet priesz Sieszta, (kaypo tolaus iszgirset). [...] Jr ta bluznierstwa ira dwejokia. Wiena Heretikiszka. Kada bluznija Diewa arba Wiera S. arba tos Wieros Ceremonias koksay Heretikas. [...] Untras ira bluznierstwas kurios tinkasi yr tarp Kataliku, o tay tunkiausey, nelaymiey kokioy arba wargy siełwartoy nuludimy, kada isz nekuntribes kalba Zmonies, yr murma priesz Pona Diewa: Jog ira nemilasirdingas, neteysus, jog ape mus uźmirsza, jog ape mus nesirūpina, neatamina. Tokie yr tiems toligy žodziey ira bluznierskу, yr grieszija sunkiey, kas teyp ape Diewa numaną, yr sudija. Netgi ku ne uwoga gayliste, arba kita silinga uzpuoltu nekuntribe, nuog sunkia grieka iszkalbietu. Su tuo wisu ne murmiekiet niekados priesz Diewa. Ne kalbekiet: jog ape jus Diewas uźmirsza, nes ape niekoki sutwierima uzmirszty ne gale, be wales jo plaukas wienas isz galwos jums ne nupuols. Ne uzmirszta Diewas, ape mažiausias kirmėles, o ape zmogu, kuri unt Abroza yr padabenstwas sawa sutwiere, turietu uzmirszty? [...]

K. 3. Kayp sunkiu grieku ira Bluznierstwa? yr kaypo Diewas bluzniercius karoie yr karo?

A. Bluznierstwa, kada ira su wisiszku uwogu yr sumaniu priesz Diewa, ira wisados grieku sunkiu smertelnu, nes per tun grieka iszkaloimas pasilicia paties Maiestota Diewa. Kitays nusidieimays kada pazieydziam Diewa, pazieydziam ij arba sutwierimy, arba dayktusy po isakima Jo papuolunciusy yr ne teyp Wiresnibes Jo Diewiszkos pasiliciuntiusy, bet bluznierstwu pazieystumem Ji, Asaboy Jo prigimtoy, kas ira neligiey didesnia pazieyda. Teyp tikray. Kaypo kada kas priesz Istatima sawa Karalaus nusideda, istatima Jo tusciey sau brungina, bet kada unt Jo prigimtos asabos Jo mestusi, stotusi tuo pačiu uźpuoltuoiu Majestota. Apswieciu jums sunkiby grieka to priliginimu. Kada nemokitas koksay kiemionis ligi sau iszkalotu, butu, iszkaloimas, bet ne didźias, bet kada tasay kiemionis iszkalotu baioriszkay auksztos giminies, butu iszkaloimas didesnis. Bet kada iszkalotu Ponas Karalu, Monarchą sawa butu iszkaloimas didziausis. Tay pat numanikiet yr ape tun grieka bluznierstwas, kada wiena minką kirmėle iszima liezuwi kaypo kalawiju priesz Diewa, Sutwertoi sawa, kokias lay buty musija iszkaloimas Diewa? [...] Kayp tay ira griekas sunkus, yr isz eia paźinty galem, jog netiktay Diewas, bet yr swietisky istatimay bluzniercius smarkiey karoty, nasrus jų degunciomis repliemis draskity, yr liezuwi pakausziu iszwilkty isaka. Nes jey sakity, ku kalointi Asabay Karaliszkay, ira dayktas wertas karones yr smercia. Kugi dabar priesz Sutwertoi wisu dayktu Diewa pasikielty, sudikiet patis, kokios karonias, toksay liezuwis wertas.

K. 4. Ku ape tus numanity yr sudity turem, kurie besiedosy yr paprastosy kalbosy źodźius Raszta Szwynta yr Ewangelios wartoia, yr ing sawa juokus priligina?

A. Cielamy Raszty S. yr Ewangelioy niejokie źodzia yr nuiautima niera, kursay ne butu isztarimu Dwases Szwynciauses yr ne uzwertu sawimp didźiu Taiemniciu Diewiszku. [...] Nes tas piktay priesz Diewa kalba, kas źodźius Diewa perwercia, gadina, arba jus unt apiuokima kitiems paduoda. Ku tikray dara tie, kurie ju wartoia, pri źayslu Szokinieimu tuncewoimu, gierimu, netgi ku nuog grieka sunkie iszkalbety galietu wiena neuwoga yr stropis be nesumanita kalboy. Ko wienok sergieties wisados reykia, yr kada pasitropitu nuog kitu, ku toligia girdiety ne girty bet peykty.

K. 5. Ar nusideda priesz tun Prisakima, kurie piktazodziauia artimuy arba kieyka?

A. Tamy Prisakimy, netiktay Diewas uzsaka, idunt Warda Jo dowanay ne imtumem, bet uzsaka wisokia piktazodziawima yr kieykima, nes yr per tus Warduy Diewa, didźias darosi iszkaloimas. Idunt gieriaus tun Pamoksta giley sirdiey yr atmintiey uzlaykitumet. Pirmiaus jums iszguldisiu, kas turia

iszsimanity per piktazodziawima, o potam kokies iszkadas Dusioy tas griekas dara. Ku unt pirmoia: Žinoty turėt, jog piktazodziawimas yr kieykimas, niekas kitas niera, tiktay apsakimas źodinis per kuri gieydzi artimuy ko pikta, kurio Sau ne gieystumi, kaypo tay: welnia, smercia, palauźimą sprunda arba koias, perkuna, arba kokienorint nelayma priepuola, ar unt kuna, ar unt dusias. Jey kursay griekas, tas tada ira wisotimiausis yr tunkiausis tarp Krikscionu. Ne iszgirsem tokiu kieykimu tarp Turku, Židu, Pagonu, kokius girdem tarp Kataliku. Daug ira tokiu, pas kurius, wos ne su kiekwienu zodziu welnias isz burnos iszskrinda. O buna tay daznay, jog ne praleydzia tikry Gimditoie yr waykams sawa, Pati Wiruy, Wiras Paciey. Patis wienas untra kieyka, welnems ataduoda gieyzdamis prapuolties dusios sawa. Rundas nekurie teyp nezbazny, jog Ronu Szwieciausiu Jezusa yr Krauia Jo unt atgawima szaukia yr wadina: Dieweduok Tawi Krauias Jezusa prazuditu paskundintu. Ronas Jo uzmusztu. Tokie kieykimay ira sunkiu grieku wienu kartu yr bluźnierstwu. Nes ne unt tay Ponas Jezusas Ronas nukintieie, idunt mus jomis paskundintu, ne unt tay Krawi Sawa Szwięciausi iszlieie, idunt mums butu unt prapuolties dusios. Tokie unt kogi sau per sawa kieykimus uździrba? Jey ne unt prakieykima pas Diewa? yr ne unt giwenima su tays pacieys welneys, kuriems giwenimy sawi atadawinieie.

Kalbat: kada piktazodziauiu, kieyku, ne gieydziu to artimuy mana, ku kalbu, nes tay tiktay kalbu isz nenusiturieima, isz rustibes, isz stropibes. Duokiem tay: idunt ne gieystumet tun kieykimu tiems, kurius kieykat, bet kalbeiot isz rustibes, nenusiturieima, bukiet tikry, jog jus po akimis Diewa tay ne iszkalbies. Turėt prikloda [...] yr ape untra Motina, kuri dukteri sawa tunkiey kieykie tays zodzieys: Dieweduok tawi wilkay supleszitu sudraskitu: Wienu kartu, kada Szwyncioy ing Bazniczy nueje, o anu mergiely namusy palika. Wilkas isz daleydima Diewa pripuolys pagawa ju yr ing daląs sudraskie. Sugriszta Gimditoie yr ne radusis namusy mergieles, jeszka jos yr atrunda, bet ing daląs sukraskįta, cionay galva, cionay Runkas, cionay koies. Kada tun Gimditoiu klaustumetiesi, ar anie to tikray gieyde waykams sawa?; pasakitumet, jog ne, jog tay tiktay kalbeie isz nekuntribes isz rustibes, isz stropibes, o posena tus ju kieykimus teyp Diewas pakaroie, o tay diel prikloda kitu, idunt to graudintumes.

Kalbet: Tay tada teyp toli izeysty ne prigulietu, kada kieyku, nes susipratis tuiaus uz tay gayluosi. Gieray tay darot, jog susipratusis gayleties, bet unt ko tay ta gayliste prisiduos, kada ne tikra, ne tiesi, o tay isz tos priezascios, jog uz kiekwiena kokiunorint patogibiu isznauia wiel piktazodziauiet yr kieykat. Po kieykima gaylistauty, o isznauja kieykty ira tay teyp tikray kayp imty primuszta strielba, izsmieruoty, iszszauty, zmogu pro szali eynunti uzmuszty, o potam to gaylistauty. Jau to gaylestiu sawa ne atgaywinsi, kuri uzmuszi. Jey gayle to, tau,

jog kieyki, o diel kogi tay daray, ko gayleties turi? Dar tay maza, kada isz stropibes isz graytibes, isz pirma nenuturieima iszsitaritu koksay piktas źodzias, gieras ira tuomet gaylestis, kada tiesus yr su stipru pastanawijmu pataysima suglaustas. Bet kada kas isz papratimą yr isz paiunkima kieyka piktazodziauia, potam to gayla, o ano papratimą ne palauna, unt nieką tokie gayliste ne prisiduos.

Kalbet: norint źmogus ne norakay, tay kieykty yr piktazodziauty musija. Waykay pikty, priesingy, payki, neklausuntis, sieymina ne romi, musija iszsitarity piktas zodzies. Ar gale tay tam tikiety, idunt źmogus turietu piktaźodziauty, kieykty? kada turietu, yr musitu, tay grieka ne turietu, ney Diewas to uzsakitu, ku darity musitu. Ne isz priwertima tay tada, bet isz piktos wales sawa, o labiausey isz pasilaydima yr isz pikta papratimą tay darot jog kieykat. Iszmanot jus toligiey ipaciey jus Gimditoie Gaspadore, jog jus tuo waykus jusu sieymina jusu pataysiset? Ne pataysiset, ne, bet papiktiset, nes jus mokot padabna kieykima, yr sulaukset wietoy dziauksma, to po ju, jog jus pačius kieyks, o ne duok Diewe, idunt unt umziu. Ku tada jums kadu tie kieykimay padieie, yr koky padare pagalba? arba, ku Kam izeyde? yr paiszkadie? Piktazodziauiet artimuy, idunt suiestu welni, idunt ij uźmusztu perkūnas, idunt sprunda nulausztu. Diewas to ne daleys, ney tay, ko artimuy gieydat unt zodziu jusu nesistos? Kamgi jus labiausey per sawa kieykimus iźeydat? Szitay sawi patius, nes sumneny sawa apsunkinat, yr unt sawa dusias tus kieykimus uztraukat kurie unt jusu pačiu apsiwercia.

[...] Apsieimy su ugniu, tunkies nauinas girdat, kayp daug namu kiemu ulyciu sodu yr gaspadoriu gayszta yr niksta diel nesergieima ugnies, par kurę ant paskuciausios atyna prapulties. Tie neiszmintingy żmones, łabai sunkiey griesija, kurie ne daridamis niejokios sargibes yr astraznascios su ugniu unt ipate uzłaykima yr apweizdos Pona Diewa atsiduoda. Su tokiu durnu tikieimu yr wilty, kaipo Diewas susideriedamos su ju neiszmintingu yr niekam nederunciu duksawimu turietu darity stabukłus, uzturiedamas prigimta galiby uzkriestos ugnies nuog uzisdegima. [...]

**[593]** XVIII saec. *[Catechismus pro pueris] / [Katekizmas vaikams]* (VUB RS, f. 3-1504, fol. 29v; 152v-153r).

[...]

P. Ktorzy to są co nieznaią P. Boga?

O. Ci ktorzy niemaią wiary, ktorzy niewiedzą co to iest P. Bog, czyli iest P. Bog, y wiele iest Bogow, ktorzy niewiedzą co iest S. Troyca. [...]

P. Co to są zabobony?

O. Są to grzech cięszki swiętokradzki przeciwko cnocie religii to iest czi y uszanowaniu prawdziwego Boga. [...] początkiem tak cięszkiego grzechu iest [...] człowiek z prostoty y glupiego nabożenstwa wymislaiąc niesłychane y od Kosciola zkazane modlitwy, w ktorych się tai zdrada czartowska, człowiek nepobozny przez udanie się dla nabycia rzeczy doczesnych do Szatana. [...]

P. A iak ie to uymuią czci P. Bogu? [...]

O. Pięciorako. *Nayprzod* przez bałwochwalstwo, kiedy się bałwanom kłaniaią jako Bogu. *Po wtore*. Przez wrozki, proroctwa, sny, guslarstwa, wrożbictwa od Cyganow y innych niezbożnych ludzi pochodzące vg. wrożenia na sitach przetakach, Ewangeliach z położeniem klucza etc. *Po trzecze*. Przez czarnoksięstwa ktòre się dzieją dla chwały swojey lub naturalnie, lub za sprawą diabelską, co iest grzechem wielkim, cociaż bez żadney szkody ludzkiey, czarodziejstwa, y czarowstwa ze szkodą bliżniego na zdrowie y fortunie, za sprawą diabelską lub wyrazną lub potaiemną, iak y w małzenstwie z odięcia milośći małzenstwu przynałezyłey. *Po czwarte*. Przez obserwy modlitw na szkodę blizniego, postu aby nieprzyjaciel usech, czym wielce szarpią honor Boski [...]. *Po piąte*. Przez obserwy zdrowia sposobem nieproporcyonalnym naturze ani łasce Boskiej vg. kurząc na łapciach, szepcąc zażegnywiaiąc, urok odmawiaiąc, mierząc nicia czerwoną lub inną, fartuchem etc. laniem ołowiu nad głową, y przez obserwy nieszczęcia y szęszcia, vg. nieszczęscia zpodkania na drodze baby lub samey, lub z wiedrami prožnemi po wodę idącey, xiędza, zaiąca etc. szęscia zyda, wilka etc. [...]

*

[...]

K[lausimas]. Kas tokie yra tie, kurie nepažįsta Viešpaties Dievo?

A[tsakymas]. Tai tie, kurie neturi tikėjimo, kurie nežino, kas yra Viešpats Dievas, ar Viešpats Dievas yra, ir kiek yra dievų; kurie nežino, kas yra Švč. Trejybė.

K. Kas yra prietarai?

A. Tai yra sunki šventvagiška nuodėmė prieš religijos dorybę, t. y. tikrojo Dievo garbinimą ir gerbimą. [...] tokios sunkios nuodėmės šaltinis yra [...] žmogus, iš naivumo ir kvailo maldingumo prasimanantis negirdėtas ir Bažnyčios uždraustas maldas, kuriose glūdi velniška neištikimybė; taip pat nepamaldus žmogus, besikreipiantis į Šėtoną pagalbos įgyti laikinųjų gėrybių. [...]

K. O kaip tai menkina garbę Viešpačiui Dievui? [...]

A. Penkeriopai. *Pirmiausia*, per stabmeldybę, kai stabams lenkiasi kaip Dievui. *Antra*. Per ženklus, pranašavimus, sapnus, burtininkavimus, ateities spėjimus, kylančius iš čigonų ir kitų nemaldingų žmonių, pavyzdžiui, ateities

spėjimą iš rėčių, Evangelijų padedant raktą ir kt. *Trečia.* Per knyginę magiją, kurie atliekama savo paties šlovei arba prigimtiniu būdu, arba su velnio pagalba, o tai yra didelė nuodėmė, net jei be jokios žalos žmonėms; per kerėjimą ir žavėjimą darant žalą arimo sveikatai ir turtui, atliekamą padedant velniui arba aiškiai arba neišreikštai, taip pat santuokoje, atkertant santuokai priklausančią meilę. *Ketvirta.* Kalbant maldas artimo žalai, pasninkaujant idant priešas sudžiūtų, tuo didžiai pažeidžiamas Dievo prakilnumas [...]. *Penkta.* Rūpinantis sveikata būdu, neproporcingu nei prigimčiai, nei Dievo malonei, pvz., smilkant vyžas, šnabždėjimu pikta nukreipiant, užžavėjimą atkalbant, matuojant raudonu ar kitokiu siūlu, prijuoste ir t. t.; liejant alavą virš galvos, taip pat paisant nelaimės ir laimės ženklų: į nelaimę kelyje sutikti moteriškę arba vieną, arba einančią su tuščiais kibirais vandens, kunigą, zuikį ir t.t., į laimę – žydą, vilką ir t. t. [...]

Rankraštinis katekizmas pradedamas lietuvišku pamokslu vaikams prieš katekizmo pamokas. Gale įrašyta proveniencija: *Domus Smiłovicensis Congregationis Missionis* („Misijų kongregacijos Smilovičių namai“).

# RODYKLĖ

Ši atrankinė rodyklė apima šaltiniuose, jų antraštėse ir komentaruose (žymima santrumpa „k" po skaičiaus) minimus asmenis, vietoves ir dalykus. Padalyti ją į specifines rodykles, ypač išskiriant mitologines realijas, neatrodė prasminga tiek dėl palyginti nedidelės rodyklės apimties, tiek dėl to, kad skirtingos dalykų grupės tarpusavyje glaudžiai siejasi. Skaičiai nurodo fragmento eilės numerį. Rodyklė sudaryta lietuviškajai šaltinių daliai, todėl asmenvardžiai ir vietovardžiai rašomi taip, kaip jie pateikti lietuviškame vertime; tas pat taikytina ir dalykams. Iš gudiškų užkalbėjimų lietuviško vertimo realijos neįtrauktos. Rodyklėje nesistengta nurodyti ir visų esamų vieno ar kito dalyko paminėjimų – taip ji prarastų informatyvumą, tad dažnai minimų dalykų nuorodos yra atrankinės. Iš XVII a. pab.–XVIII a. statistinių žinių įtrauktos tik retesnės realijos; nuolat besikartojantys vietovardžiai iš jų neišrinkti.

B



C

F



G



H

I



J



K

L

M

## P

Š



T